AZIONALE VITT. EMANUELE
68
2 C
29

Digitized by Google

Digitized by Google

68
2 C
29

C Bujum
Novitiorum

Digitized by Google

Digitized by Google

1

RHETORICA.

Rhetoricorum ad C. Herennium lib. IIII.

M. TVL. CICERONIS

De inuentione	lib. II.
De oratore ad Quintum fratrem	lib. III.
De claris oratoribus, qui dicitur Brutus	lib. I.
Orator ad Brutum	lib. I.
Topica ad Trebatium	lib. I.
Oratoriæ partitiones	lib. I.

Eiuſdem de optimo genere oratorũ Præfatio quædam.

Variæ lectiones ad calcem reiectæ.

BIBLIOTECA NA
ROMA
EMANUELE

PARISIIS

Ex officina Rob. Stephani typograpl. [illegible]gij.

M. D. XLIIII.

Digitized by Google

2

RHETORICORVM AD C. HE-RENNIVM LIB. PRIMVS.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

ESI negotijs familiaribus impediti, uix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & id ipſum quod datur otij, libẽtius in philoſophia cõſumere conſueuimus: tamen tua nos C. Herenni *uolũtas commouit, ut de ratione dicendi conſcriberemus: ne aut tua cauſa noluiſſe, aut fugiſſe nos laborem putares: & eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſa uelle cognoſcere* Rhetoricam *intelligebamus. non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi & cõmoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quæ* Græci *ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. nam illi, ne parum multa ſciſſe uiderentur, ea conquiſiuerunt quæ nihil ad propoſitum attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus. nõ enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti uenimus ad ſcribendum, quemadmodum cæteri: ſed ut induſtria noſtra tuæ morem geramus uoluntati.* Nunc, *ne nimium longa ſumatur oratio, dè re dicere incipiemus: ſed, ſi te unum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multum iuuare: ut intelligas hãc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.*

ORATORIS *officiũ eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad uſum ciuilem moribus, ac legibus conſtitutæ*

ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria *ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator: demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale.*

De*monſtratiuum eſt, quod attribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, uel uituperationem.* Deli*beratiuum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem.* Iu*diciale eſt, quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione.* N*unc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quomodo has cauſas tractari conueniat, oſtendemus.* O*portet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam & pronuntiationem.* I*nuentio, eſt excogitatio rerum uerarum, aut uériſimilium, quæ cauſam probabilem reddant.* Di*ſpoſitio, eſt ordo, & diſtributio rerum, quæ demonſtrat quid quibus in locis ſit collocandum.* El*ocutio, eſt idoneorum uerborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio.* Me*moria, eſt firma animi rerum, & uerborum diſpoſitionis perceptio.* Pr*onũtiatio, eſt uocis, & uultus, & geſtus moderatio cum uenuſtate.* H*æc omnia tribus modis aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione.*

A*rs, eſt præceptio, quæ dat certam uiam, rationémque dicendi.* I*mitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo eſſe ualeamus.* Ex*ercitatio, eſt aſſiduus uſus, conſuetudóque dicendi.* Q*uoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere oporteat, quáſque res habere conueniat: nunc, quemadmodum ad orationem poſſint officia oratoris accommodari, dicendum uidetur.*

INVENTIO *in ſex parteis orationis conſumitur, exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, concluſionem.* Exordium, *eſt principium orationis, per quod animus auditoris, aut iudicis conſtituitur, uel apparatur ad audiendum.* Narratio, *eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum expoſitio.* Diuiſio, *eſt per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuerſia ſit, & per quam exponimus quibus de rebus ſimus dicturi.* Confirmatio, *eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeueratione.* Confutatio, *eſt contrariorum locorum diſſolutio.* Concluſio, *eſt artificioſus terminus orationis.* Nunc, *quoniam unà cum oratoris officijs, quo res cognitu facilior eſſet, producti ſumus ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus: de exordio primum dicendum uidetur.* CAVSA *poſita, quo commodius exordiri poſſimus, genus cauſæ eſt conſyderandum.* Genera *cauſarum ſunt quatuor: honeſtum, turpe, dubium, humile.* Honeſtum *cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus quod ab omnibus defendendum uidetur: aut id oppugnamus quod ab omnib⁹ uidetur oppugnari debere, ut pro uiro forti contra parricidam.* Turpe *genus cauſæ intelligitur, cum aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis.* Dubium *genus eſt, cum habet in ſe cauſa & honeſtatis, & turpitudinis partem.* Humile *genus eſt, cum contempta res affertur.* Cum *hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſæ accommodari.* Exordiorũ *duo ſunt genera,* Principium, *quod* Græcè *προοίμιον appellatur: & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur.*

Principium eſt,cum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur, ut attentos,ut dociles,ut beneuolos auditores habere poſſimus. Si genus cauſæ dubium habebimus, à beneuolentia principium conſtituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile genus erit cauſæ, faciemus attentos.Sin turpe cauſæ genus erit,inſinuatione utemur: de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti erimus quare aduerſarios criminando beneuolentiam captare poſſimus.Sin honeſtum cauſæ genus erit,licebit recte uel uti,uel non uti principio.Si uti principio uolemus,aut id oportebit oſtendere,quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter quibus de rebus ſimus dicturi,exponere. Si principio uti nolemus,à lege,à ſcriptura,aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit.Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus,quo modo quidque eorum confici poſſit,aperiemus. Dociles auditores habere poterimus,ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus,& ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attente uult audire. Attentos habebimus,ſi pollicebimur,nos de rebus magnis,nouis,inuſitatis uerba facturos,aut de iis rebus,quæ ad Remp.pertineant, aut ad eos ipſos qui audient,aut ad Deorum immortalium religionem,aut ad pietatem nos eſſe dicturos. & ſi rogabimus ut attente audiãt, & ſi numero exponemus res, de quibus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus: à noſtra, ab aduerſariorũ, ab auditorum perſona,& à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus,ſi noſtrum officiũ ſine arrogantia laudabimus,aut in Remp. quales fue-

rimus,aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos
qui audiunt,aliquid referemus: dummodo hæc omnia
ad eam ipſam rem, de qua agitur, ſint accommodata.
Item ſi noſtra incommoda proferemus,inopiam,ſolitu
dinem,calamitatem: & ſi orabimus ut nobis ſint auxi-
lio,& ſimul oſtendemus, nos in alijs ſpem noluiſſe ha
bere. Ab aduerſariorũ perſona beneuolẽtia captabi-
tur,ſi eos in odiũ,in inuidiã, in contemptionem adduce
mus. In odium rapiemus,ſi quid eorum ſpurcæ,ſuperbe,
perfidioſe,crudeliter,confidenter,malitioſe,flagitioſe fa
ctum proferemus. In inuidiam trahemus,ſi uim,ſi
potentiam,factionem,diuitias,incontinentiam,nobilita-
tem,clientelas,hoſpitium,ſodalitatem, affinitates ad-
uerſariorũ proferemus,& his adiumentis magis,quàm
ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionem
adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam, luxuri-
am aduerſariorum proferemus. Ab auditorum per-
ſona beneuolentia colligetur,ſi res eorum fortiter, ſapiẽ
ter,manſuete,magnificæ iudicatas proferemus: & ſi,quæ
de his exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit, aperie-
mus. A' rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorẽ,ſi
noſtram cauſam laudando extollemus,aduerſariorum
per contemptionem deprimemus. Deinceps de inſinua-
tione aperiẽdum eſt. TRIA ſunt tempora,quibus
principio uti non poſſumus,quæ diligenter ſunt conſy
deranda: aut cum turpẽ cauſam habemus, hoc eſt cum
ipſa res animũ auditoris à nobis alienat: aut cum ani-
mus auditoris perſuaſus eſſe uidetur ab ijs,qui ante cõ
tra dixerunt: aut cum defeſſus eſt eos audiendo, qui
ante dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit,exordiri
poterimus his rationibus: rem,non hominem,aut homi-

nem non rem ſpectari oportere:non placere nobis ipſis quæ facta dicantur ab aduerſarijs,& eſſe indigna,aut nefaria. Deinde,cum diu rem auxerimus, nihil ſimile à nobis factum eſſe oſtendemus,aut aliquorũ iudicium de ſimili cauſa,aut de eadẽ,aut de minore,aut de maiore proferemus.Deinde ad noſtrã cauſam pedetentim accedemus,& ſimilitudinem conferemus.Item,ſi negabimus nos de aduerſarijs,aut de aliqua re eorum dicturos:& tamen occulte dicemus, interiectione uerborũ.Si perſuaſus auditor fuerit,id eſt,ſi oratio aduerſariorũ auditoribus fidẽ fecerit (neq; enim nõ facilè ſcire poterimus,quoniã nõ ſumus neſcij quibus rebus fides fieri ſoleat) Ergo ſi fidem factã putabimus , his rebus nos inſinuabimus ad cauſam,ſi de eo, quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentum putauerint,primum nos dicturos pollicebimur,aut ab aduerſarij dicto exordiemur: & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit:aut dubitatione utemur, quid potiſſimum dicamus, aut cui loco primum reſpondeamus cum admiratione. Si defeſſi erunt audiendo,ab aliqua re,quæ riſum mouere poſſit,exordiemur,ab apologo,à fabula uériſimili,imitatione,deprauatione,inuerſione, ambiguo,ſuſpicione,irriſione,ſtultitia,exuperatione,collatione,adiectione,abiectione,literarum mutatione,præterea expectatione,ſimilitudine,nouitate,hiſtoria,uerſu,aut ab alicuius interpellatione,aut arriſione: & ſi promiſerimus aliter ac parati fuerimus,nos eſſe dicturos:nos non eodem modo,ut cæteri ſoleant,uerba facturos: quid alij ſoleant,quid nos facturi ſimus, breuiter exponemus.

Inter inſinuationẽ,& principiũ hoc intereſt:Principiũ huiuſmodi debet eſſe, ut ſtatim apertis rationib⁹

quibus præſcripſimus, aut beneuolū, aut attentum, aut docilem faciamus auditorē. At inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, ut occulte per diſſimulationem eadē illa omnia conficiamus, ut ad eandē commoditatem in dicēdi opere uenire poſſimus. Verum hæ tres utilitates, tametſi in tota oratione ſunt comparādæ, hoc eſt ut auditores ſeſe perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeāt: tamē id per exordium cauſæ maxime comparandū eſt. Nunc, nequando uitioſo exordio utamur, quæ uitia uitanda ſint, docebo. In exordiēda cauſa ſeruandū eſt, ut lenis ſit ſermo, ut uſitata uerborū conſuetudo, ut non apparata oratio uideatur eſſe. VITIOSVM *exordiū eſt, quod in plureis cauſas poteſt accōmodari, quod uulgare dicitur. Itē uitioſum eſt, quo nihilominus aduerſarius poteſt uti, quod cōmune appellatur. Item illud, quo aduerſarius poterit uti ex contrario. Item uitioſum eſt, quod nimium apparatis uerbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſa natū uidetur, quod ſeparatū uocatur: in quo etiā tranſlatum concluditur, ut proprie cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilē, neque attentum facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt, deinceps ad narrationem tranſeamus.*

NARRATIONVM *tria ſunt genera. Vnū, quo exponimus rē geſtam, & unumquodq; trahimus ad utilitatem noſtrā uincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de quibus iudiciū futurū eſt. Alterū genus eſt narrationis, quod intercurrit nonnunquā, aut fidei, aut criminationis, aut trāſitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis cauſa. Tertiū genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotum eſt, in quo tamen exerceri conuenit,*

quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera: unum quod in negotijs, alterum quod in perſonis poſitum eſt. Id, quod in negotiorũ expoſitione poſitũ eſt, tres habet partes: fabulam, hiſtoriã, argumentum. Fabula eſt, quæ neq; ueras, neque ueriſimiles cõtinet res, ut eæ, quæ tragœdijs traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt geſta res, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumẽtum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatem, animorũ diſſimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpẽ, metum, ſuſpicionem, deſyderiũ, diſſimulationem, errorẽ, miſericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationẽ, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum rerum. uerum hoc in exercendo tranſigetur: illud, quod ad ueritatem pertinet, quomodo tractari cõueniat, aperiemus. Tres cõuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerſimilis ſit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit: & ſi nõ ab ultimo initio repetere uolemus: & ſi ſummatim, nõ particulatim narrabimus: & ſi non ad extremum, ſed uſque eò, quò opus erit, proſequemur: & ſi tranſitionibus nullis utemur: & ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & ſi exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quæ facta ſunt, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus. quod genus eſt, ſi dicam, me ex prouincia rediſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur: & omnino non modo id quod obeſt, ſed

etiam id quod neque obeſt,neque iuuat,ſatius eſt præterire: & ne bis, aut ſæpius idem dicamus: cauendum eſt etiam ne id quod ſemel ſuprà diximus,demceps dicamus, hoc modo, Athenis Megaram ueſperi aduenit Simo,ubi aduenit Megaram,inſidias fecit uirgini,inſidias poſtquam fecit,uim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, ſi ut quicque primũ geſtum erit,ita primum exponemus, & rerum, ac temporũ ordinem conſeruabimus,ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hic erit conſyderandum,nequid perturbate,nequid contorte,nequid ambigue,nequid noue dicamus: nequam in aliam rem tranſeamus: ne ab ultimo repetamus:ne longe proſequamur:nequid,quod ad rẽ pertineat,prætereamus: & ſi perſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt.nam quo breuior,eò dilucidior,& cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit,ſi ut mos,ut opinio, ut natura poſtulat dicemus:ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes,locorum opportunitates conſtabunt: ne refelli poſſit aut temporis parum fuiſſe,aut cauſam nullam, aut locum idoneũ non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut pati non potuiſſe. Si uera res erit,nihilominus hæc omnia narrãdo conſeruanda ſunt.nam ſæpe ueritas,niſi hæc ſeruata ſint,fidem non poteſt facere. Sin erunt ficta:eo magis erunt conſeruanda. De his rebus caute confligendum eſt,quibus in rebus tabulæ,aut alicuius firma autoritas uidebitur interfuiſſe.

Adhuc quæ dicta ſunt,arbitror mihi conſtare cũ cæteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus: quod eã ſoli præter cæteros in tria tempora diuiſimus,ut planè certam uiam, & perſpi-

cuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputandum eſt, in qua ſingulare cõſumitur oratoris officium: dabimus operam, ut nihilo minus induſtrie, quàm rei utilitas poſtulabit, quæſiſſe uideamur, ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

CAVSARVM diuiſio in duas parteis diſtributa eſt. Primum, perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduerſarijs: ſi ea, quæ nobis utilia erunt, conuenient, quid in controuerſia relinquatur, hoc modo: Interfectam eſſe ab Oreſte matrem conuenit mihi cum aduerſarijs: iure fecerit, & licueritne facere, id eſt in controuerſia. Item è contrario, Agamemnonem eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur. cum id ita ſit, me ulciſci parentẽ negant oportuiſſe. Deinde cum hoc fecerimus, diſtributione uti debemus. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expoſitionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. eam pluſquam trium partium numero eſſe non oportet: nam & periculoſum eſt, nequando plus, minuſue dicamus, & ſuſpicionem affert auditori meditationis, & artificij: quæ res fidem abrogat orationi. Expoſitio eſt, cum res, quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter, & abſolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

TOTA ſpes uincendi, ratióque perſuadendi poſita eſt in confirmatione, & confutatione. Nam cum adiumenta noſtra expoſuerimus, contrariáque diſſoluerimus, abſolute nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunque igitur facere poterimus ſi conſtitutionẽ cauſæ cognouerimus. Cauſarum conſtitutiones alij qua-

tuor fecerunt: noſter doctor Hermetes tres putauit eſſe: non ut de illorum quicquam detraheret inuentione, ſed ut oſtenderet id quod oportuiſſet, ſimpliciter, & ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito. Conſtitutio, eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione coniuncta. Conſtitutiones itaque, ut diximus, tres ſunt, Coniecturalis, Legitima, Iuridicialis. Coniecturalis eſt, cum de facto controuerſia eſt, hoc modo: Aiax in ſylua, poſtquam reſciuit quæ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit. Vlyſſes interuenit. occiſum conſpicatur: è corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit. cum fratrē occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet, capitis arceſſit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit controuerſia, & ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur. Legitima conſtitutio eſt, cum in ſcripto, aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in parteis ſex, ſcriptum, & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, tranſlationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, cū uidetur ſcriptoris uoluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo:

Si lex ſit, quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere: eorū nauim, cæteráq; eſſe, ſi nauis cōſeruata ſit, qui remanſerint in naui. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, & in ſcapham conſcenderunt, præter unū ægrotum: is propter morbū exire, & fugere non potuit. caſu, & fortuitu nauis in portum incolumis delata eſt: illam ægrotus poſſidet: nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex con-

trarijs legibus controuerſia conſtat,cum alia lex iubet, aut permittit,alia uetat quidpiam fieri,hoc modo: Lex uetat eum, qui de pecunijs repetundis damnatus ſit,in concione orationem habere. Altera lex iubet,augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidã damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat nominauit: petitur ab eo multa. Conſtitutio hæc eſt legitima ex contrarijs legibus.

Ex ambiguo controuerſia naſcitur,cũ ſcriptum duas, aut plures res ſignificat, hoc modo: Paterfamilias, cum filium hæredẽ faceret, teſtamento uaſa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ XXX pondo uaſorum argenteorum dato,quæ uolet.

Poſt mortem eius,uaſa pretioſa & cælata magnifice,illa petit: Tullius ſe quæ uelit ipſe XXX pondo ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione cauſa conſtat, cum in controuerſia eſt, quo nomine factum appelletur. ea eſt huiuſmodi: Cum Lucius Saturninus legem frumentariã de ſemiſſibus, & triẽtibus laturus eſſet: Cepio,qui per id temporis quæſtor urbanus erat,docuit Senatum,ærarium non poſſe pati largitionem tantam. Senatus decreuit, ſi eam legem ad populũ ferat,aduerſus Rẽpublicam uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit: collegæ intercedere, ille nihilominus ciſtellam deferre. Cepio,ut illum contra ſenatuſconſultum intercedẽtibus collegis aduerſus Remp. uidit ferre,cum uiris bonis impetum facit,pontes diſturbat,ciſtas deijcit, impedimento eſt quò ſecius feratur lex: acerſitur Cepio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex definitione. uocabulũ enim definitur ipſum, cum quæritur,quid ſit minuere maieſtatem. Ex tranſ

latione controuerſia naſcitur, cum aut tempus differendum, aut accuſatorem mutandum, aut Iudices mutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunque utimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſciētia iuuabit: in iudicijs tamen nonnihil ea utimur, hoc modo: Siquis peculatus accuſatur, quòd uaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe, poſſit dicere, cum definitione ſit uſus, quid ſit furtum, quid peculatus: ſecum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro uenit in iudicium, quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt, & cauſa cadit is, qui nō quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, ut ante, ſi reo commodū ſit, iudicium de accuſatore fiat, utrum illi liceat accuſare néc ne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, cum res ſine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. ea eſt huiuſmodi: Lex eſt, Si furioſus exiſtet, agnatorum, gentiliúmque, in eo, pecuniáque eius, poteſtas eſto. & Lex, Qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus, & obligatus corio, deijciatur in profluentem. & Lex, Paterfamilias, uti ſuper familia, pecuniâue ſua legauerit, ita ius eſto. & Lex, Si paterfamilias inteſtato moritur, familia, pecuniáque eius agnatorum, gentiliúmque eſto. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe, ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: teſtamentum ipſo præſente conſcribunt: teſtes rite affuerūt: de illo ſupplicium paulo poſt

ſumitur. ij qui hæredes erant, teſtamento hæreditatem adeūt. Frater minor Malleoli, qui eū oppugnauerat, in eius periculo, ſuā uocat hæreditatē lege agnationis. Hic certa lex in rē nulla affertur, & tamē multæ afferūtur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut nō potuerit iure teſtamentū facere. Cōſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ cōſtitutionis, oſtendimus: nūc de iuridiciali cōſtitutione dicamus. IVRIDICIALIS *cōſtitutio eſt, cum factum cōuenit, ſed iure, an iniuria factū ſit quæritur. Eius cōſtitutionis partes ſunt duæ, quarū una abſoluta, altera aſſumptiua nominatur. Abſoluta eſt, cum id ipſum quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus. ea eſt huiuſmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in ſcena: cum eo Accius iniuriarū agit. hic nihil aliud defendit, niſi licere nominare eum, cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re, comprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, tranſlatio criminis, cōparatio. Cōceſſio eſt, cum reus poſtulat ſibi ignoſci: ea diuiditur in purgationē, & deprecationē. Purgatio eſt, cum conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunā, imprudētiā, neceſſitatē. Fortunam, ut Cepio ad tribunos pleb. de amiſſione exercitus. Imprudētiam, ut ille, qui de eo ſeruo, qui dominum occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit: cum is ſeruus manumiſſus teſtamēto eſſet. Neceſſitudinē, ut ille, qui ad diē commeatus non uenit, quòd eū aquæ intercluſiſſent. Deprecatio, eſt cū & peccaſſe & conſulto*

feciſſe confitetur, & tamen poſtulat ut ſui miſereâtur. Hoc, in iudicio non ferè poteſt uſu uenire, niſi quando pro eo dicimas, cuius multa recte facta eſſe conſtant. Hoc modo, in loco communi per amplificationẽ inijciemus, Quod ſi hoc feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficijs ignoſci cõueniret: uerum nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium non uenit: at in ſenatum, aut ante Imperatorẽ, & in conciliũ talis cauſa poteſt uenire. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos nõ negamus, ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: ut Oreſtes, cum ſe defendit, in matrem confert crimen.

Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum à nobis nõ crimen, ſed culpam ipſam amouemus, & uel in hominem transferimus, uel in rem quampiam conferimus.

In hominem transfertur: ut ſi accuſetur is, qui Publiũ Sulpitium ſe fateatur occidiſſe, & id iuſſu cõſulum defendat: & eos dicat non modo imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe quare id facere liceret. In rem confertur, ut ſiquis ex teſtamento, quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito uetetur. Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere: & id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt: Caius Pompilius, cum à Gallis obſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, uenit cum hoſtium ducibus in collocutionẽ: ita diſceſſit, ut impedimẽta relinqueret, exercitũ educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimẽta quàm exercitũ. exercitum eduxit, impedimẽta reliquit, arceſſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint, ſatis uideor oſtendiſſe. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonſtrandum eſt, ſi prius aperuerimus quid

oportear ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, ut docēdi cauſa in hac potiſſimum cauſa cōſiſtamus: Oreſtes, cum confiteatur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit facti rationem, peruertit defenſionē. ergo affert eam: quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut oſtēdi, ratio ea eſt, quæ cōtinet defenſionem, ſine qua nec parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt: id eſt, quod accuſationem continet, quódque affertur cōtra rationē defenſionis, de qua antè dictum eſt. Id cōſtituetur hoc modo: Cum uſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto, Iure occidi. illa enim patrem meum occiderat: utetur accuſator firmamento, hoc modo: Sed nō abs te tamen occidi, neque indēnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis, iudicij quæſtio naſcatur, oportet: quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſione, hoc modo: Cū dicat Oreſtes, ſe patris ulciſcendi cauſa matrem occidiſſe, rectúmne fuerit à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inuenire conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus, & partibus cōſtitutionum hac uia iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali conſtitutione: nam in ea nec ratio, quare fecerit quæritur. feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur: quoniam

non ſubeſt ratio. Quare ex intentione & inficiatione indicatio conſtituitur, hoc modo: Intentio, occidiſti Aiacem. Inficiatio, Nõ occidi. Iudicatio, occideríne. Ratio omnis utriuſque orationis, ut ante dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes quoque plures erunt in una cauſa, ſed omnes ſimuli ratione reperientur. Sedulo dedimus operã, ut breuiter, & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam ſatis huius uoluminis magnitudo creuit, commodius eſt in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere: nequa propter multitudinem literarum poſſit animum tuum defatigatio retardare. ſed, ſi quidem hæc tardius, quàm ſtudes, abſoluentur, cum rerum magnitudini, tum noſtris quoque occupationibus aſſignare debebis. Veruntamẽ maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus induſtria: ut pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatiſſime tuæ largiamur uoluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIB. SECVNDVS.

IN PRIMO *libro* Herenni, *breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillime cõſequi poſſet.* Verum *quòd neque de omnibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primum ſcribẽdum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur, ita nobis placi-*

tum eſt, ut ea, quæ difficillima eſſent, potiſſimum ſcriberemus. CAVSARVM *tria genera ſunt, demonſtratiuũ, deliberatiuũ, iudiciale. multo difficillimũ eſt iudiciale: ergo id primũ abſoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractaremus, quorum inuentio & prima, & difficillima eſt: ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta: & paruam partem eius in tertium uolumen transferemus. De ſex partibus orationis primum ſcribere incœpimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus uerbis, quàm neceſſe fuit: nec minus dilucide, quàm te uelle exiſtimabamus. Deinde coniuncte de confirmatione, & confutatione dicẽdum fuit: quare genera conſtitutionum, & earum parteis aperuimus, ex quo ſimul oſtendebatur quomodo conſtitutionem, & parteis cõſtitutionis cauſa poſita reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodũ quæri conueniret: qua inuenta, curãdum ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus, eſſe cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum uidebatur eſſe, ut oſtenderemus quæ ratio poſſet inuẽtiones ad unamquanque conſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſequi, & quales uitari oporteret: quorum utrunque pertinet ad confirmationẽ, & confutationẽ. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum uti oporteat, qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanque cauſam tractari conueniat. & ni-*

mirũ coniecturalẽ, quæ prima, & difficillima eſt, potiſſimum conſyderemus.

I N C A V S A *coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet: ut nihil actum, nihil dictum, nuſquam uentum, aut abitum, nihil denique factum ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio ſimplicem & dilucidam expoſitionem debet habere cum attenuatione ſuſpicionis. Huius conſtitutionis ratio in ſex parteis eſt diſtributa: probabile, collationẽ, ſignum, argumentum, conſecutionẽ, approbationẽ.*

Horũ unumquodque quid ualeat, aperiemus. Probabile eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & à ſimili turpitudine hominẽ nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam, & in uitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficiũ, commodorũ ſpe, aut incommodorũ euitatione: ut cum quæritur, num quod commodũ maleficio acquiſierit, num honorẽ, num pecuniã, num dominationẽ, num aliquã cupiditatẽ aut amoris, aut huiuſmodi libidinis uoluerit explere. Aut nũ quod incommodũ uitarit, inimicitias, infamiã, dolorem, ſuppliciũ. Hic accuſator in ſpe cõmodi, cupiditatẽ oſtendet aduerſarij, in uitatione incommodi formidinẽ augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſyderabit accuſator, numquãdo ſimile quid fecerit. Si id non reperiet quæret, numquando uenerit in ſimilem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, ut ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit, uita hominis

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

poſſit accommodari, hoc modo: Si *dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum: ita poterit animi uitium cum cauſa peccati conglutinare.* Si *non poterit par uitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar.* Si *non poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorem, uel perfidioſum, ſiquo modo poterit. denique aliquo, aut quamplurimis uitijs contaminabit perſonam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum.* Si *uehementer caſtus, & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet, facta, non famam ſpectari oportere: illum ante occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturum ab eo maleficium non abeſſe.*

Defenſor, *primum demonſtrabit uitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, uim, perſuaſionem: quibus de rebus, uituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſſignari.* Sin *uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia: prius dabit operam ut falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente: & utetur loco communi, rumoribus credi non oportere.* Si *nihil eorum fieri poterit, utatur extrema defenſione, & dicat, non ſe de moribus eius apud cenſores: ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.* Collatio *eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium feciſſe criminatur, alij nemini, niſi reo bonum fuiſſe demonſtrat, aut alium neminem potuiſſe perficere, niſi aduerſarium: aut eum ipſum alijs rationibus aut non potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe: aut eum effugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem.* Hoc *loco defenſor ut demonſtret opor-*

tet, aut alijs quoque bono fuiſſe, aut alios quoque id, quod ipſe inſimuletur, facere potuiſſe. Signum, eſt per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. id diuiditur in parteis ſex, locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpē perficiendi, ſpem celādi. Locus, quæritur, celebris, an deſertus: ſemper deſertus, an tum cū id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit. cuiuſmodi loci attingant: num qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſſit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita, poſſet iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci, cætera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, qua diei, qua noctis hora factum eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spatium ita conſyderatur, ſatiſne longum fuerit ad eam rem trāſigendam: & potuerítne ſcire ſatis ad id perficiendum ſpatij futurum. Nam parui refert ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id ante ſciri, & ratione prouideri non potuit. Occaſio quæritur, idoneáne ſatis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi, quæ fuerit ſpectabitur, hoc modo: ſiquæ ſupradicta ſunt ſigna, concurrent: ſi præterea ex altera parte uires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe. quare ſcire potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit.

Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut ſeruis, aut utriſque. Ar-

gumentum, eſt per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione. id diuiditur in tempora tria, præteritum, inſtans, conſequens. In *præterito tempore oportet conſyderare ubi fuerit, ubi uiſus ſit, quocum uiſus ſit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſcijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quid in eo loco præter cõſuetudinem fecerit, aut alieno tempore.* In *inſtanti tempore quæritur num uiſus ſit cum faciebat, num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit: aut denique num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtatu. nam quiuis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem.* In *conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta, relictum ſit quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut à quo factum ſit.* F*actum eſſe, hoc modo: ſi tumore, aut liuore decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat eum ueneno necatum.* A *quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi ueſtimentum, ſiquid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi ueſtigiũ rei fuerit, aut ſi cruor in ueſtimentis: ſi aut in eo loco cõprehenſus, aut uiſus ſit trãſacto negotio, quo in loco res geſta dicitur.* C*õſecutio, eſt cum quæritur, quæ ſigna nocentis, & innocentis conſequi ſoleãt.* A*ccuſator dicet, ſi poterit, aduerſariũ, cum ad eum uentum ſit, erubuiſſe, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt.* S*i reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, eum uſqueadeo præmeditatum fuiſſe quid ſibi eſſet uſu uenturum, ut confidentiſſime reſiſtens reſponderet: quæ ſigna, confidentiæ, non innocentiæ ſunt.* D*efenſor ſi pertimuerit, magni-*

tudine periculi, non conſciẽtia peccati ſe commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum. Approbatio, eſt qua utimur ad extremum confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios, atque communes. Proprij ſunt ij, quibus niſi accuſator, nemo poteſt uti: & ij, quibus niſi defenſor. Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, cum miſericordiã captat, & cum accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt cum accuſatoris, tum defenſoris, à teſtibus, contra teſtes, à quæſtionibus, contra quæſtiones, ab argumentis, contra argumenta, à rumoribus, contra rumores. À teſtibus dicemus, ſecundum autoritatem, & uitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Contra teſtes, uitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiã, ſi aut fieri non potuiſſe dicemus, aut non factum eſſe quod dicant, aut ſcire illos non potuiſſe, aut cupide dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, & approbationem teſtium pertinebunt. À quæſtionibus dicemus, cum demonſtrabimus, maiores noſtros ueri inueniendi cauſa tormentis, & cruciatu uoluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, ut quicquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio, ſi quæ dicta erunt argumentando, ijſdem uijs, quibus omnis cõiectura tractatur, trahemus ad ueriſimilem ſuſpicionem, idémque hoc in teſtimonijs facere oportebit. Contra quæſtiones hoc modo dicemus, primum, maiores uoluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones:

cum quæ uere dicerentur, ſciri: quæ falſò in quæſtione pronuntiarentur, refelli poſſent, hoc modo: Quo in loco quid poſitum ſit, & ſiquid eſſet ſimile, quod uideri, aut aliquo ſimili ſigno percipi poſſet: deinde, dolori credi non oportere, quòd alius alio recentior ſit in dolore, quòd ingenioſior ad comminiſcendum, quòd denique ſæpe ſcire, aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor uelit audire: quod cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, ſi refellemus, quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque partibus coniecturæ, quas ante expoſuimus, facere oportebit. Ab argumẽtis, & ſignis, & cæteris locis, quibus augetur ſuſpicio, dicere hoc modo cõuenit: Quũ multa concurrãt argumenta, & ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam uideri oportere. item plus oportere ſignis, & argumentis credi quàm teſtibus. hæc enim eo modo exponi, quo modo reuera ſunt geſta: teſtes corrũpi poſſe uel pretio, uel gratia, uel metu, uel ſimultate. Contra argumẽta & ſigna, & cæteras ſuſpiciones dicemus hoc modo, ſi demonſtrabimus, nullã rem eſſe, quam nõ ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari. deinde, unãquanq; ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus operã ut oſtendamus, nihilo magis in nos eã, quàm in alium quempiã conueni re: indignum eſſe facinus ſine teſtibus, coniecturã, & ſuſpicionẽ firmamẽti ſatis habere. A rumoribus dicemus: ſi negabimus temere famã naſci ſolere, quin ſubſit aliquid, & ſi dicemus cauſam nõ fuiſſe quare quiſpiam confingeret & comminiſceretur. Et præterea ſi cæteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe uerum. Cõtra rumores dicemus primum, ſi docebimus

multos eſſe falſos rumores, & exemplis utemur, de quibus falſa fama fuerit: & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxiſſe dicemus: & aliquam aut fictam fabulã in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut uerũ rumorẽ proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo poſſit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam diſſipare. Veruntamen ſi rumor uehementer probabilis eſſe uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis, & in ueris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt, eò diligentius omnes eius partes perſcrutati ſumus: ut ne paruula quidem titubatione, aut offenſione impediremur, ſi ad hãc rationem præceptionis aſſiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis partes tranſeamus.

CVM *uoluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere uidebitur, ſi à ſcripto dicemus, his locis utemur ſecundum narrationem. Primum ſcriptoris collaudatione. Deinde ſcripti recitatione. Deinde percunctatione, ſciréntne aduerſarij id ſcriptũ fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto, quod ad eam rem pertineat? Deinde collatione quid ſcriptum ſit, quid aduerſarij ſe feciſſe dicant: quid iudicem ſequi conueniat, utrum id quod diligenter perſcriptum ſit, an id quod acute ſit excogitatum? deinde ea ſententia, quæ ab aduerſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur quid ei obfuerit, ſi id uoluiſſet ſcribere,*

ut non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia reperietur, & cauſa proferetur quare id ſcriptor ſenſerit, quod perſcripſit, & demonſtrabitur ſcriptum eſſe illud dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab aduerſarijs ſententia redderetur, & uoluntas afferretur, à ſcripto potius iudicatæ ſint. Deinde oſtendetur, quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus cõmunis, eſt contra eum, qui, cum fateatur ſe contra id, quod legibus ſancitum, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe, tamen facti quærat defenſionem. À ſententia ſic dicemus. Primum laudabimus ſcriptoris commoditatem, atq; breuitatem, quòd tantum ſcripſerit quod neceſſe fuerit: illud, quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſario ſcribendum putarit. Deinde dicemus calũniatoris eſſe officiũ, uerba & literas ſequi, negligere uolũtatẽ. Deinde id quod ſcriptũ ſit, aut non poſſe fieri, aut nõ lege, nõ more, nõ natura, nõ bono & æquo poſſe fieri: quæ omnia uoluiſſe ſcriptorẽ quamrectiſſime fieri nemo dubitet, at ea quæ à nobis facta ſint, iuſtiſſime facta. Deinde contrariam ſententiam, aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut nõ conſtare cum ſuperioribus, & inferioribus ſententijs, aut cũ iure cõmuni, aut cum alijs legibus cõmunibus, aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à uoluntate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione utemur. Deinde legum, & ſtipulationum breuiter exceptarum, in quibus intelligatur ſcriptorũ uoluntas, & expoſitio. Locus communis contra eũ, qui ſcriptum recitet, & uolũtatem ſcriptoris non interpretetur. Cum duæ leges inter ſe diſcrepant, uidendũ eſt

primum, numquæ abrogatio, aut derogatio ſit. Deinde, utrum leges ita diſſentiant ut altera iubeat, altera ue tet: an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe, quod cogeretur, cum altera lex permitteret. plus enim ualet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factum eſſe quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum, uel derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cũ hæc erunt conſyderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde, contrariæ legis enodabimus uoluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodum. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, utrum cum ea faciat: de qua parte poſterius diſſeremus. Si ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas, aut plureis ſentẽtias trahi poſſit, hoc modo tractandum eſt: Primum, ſitne ambiguum, quærendum eſt. Deinde quomodo ſcriptum eſſet, ſi id quod aduerſarij interpretãtur, ſcriptor fieri uoluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id quod nos interpretemur & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, bono, & æquo fieri poſſe, quod aduerſarij interpretantur è contrario: nec eſſe ambigue ſcriptũ, cum intelligatur utra ſententia uera ſit. Sunt qui arbitrãtur ad hanc cauſam tractandã, uehementer pertinere cognitionem amphilogiarum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphilogias aucupantur, eas etiam quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti

tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum cautе, expeditéque loqui uolunt, infantiſſimi reperiũtur. Ita dum metuunt, in dicendo nequid ambiguũ dicant, nomen ſuum pronuntiare non poſſunt. Verum horum pueriles opiniones, rectiſſimus rationibus cum uoles, refellemus. In præſentia hæc interſerere non alienum fuit, ut huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus. Cum definitione utemur, primum afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo, Maieſtatẽ is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia populi, & magiſtratus conſiliũ. Nempe igitur tu & populum ſuffragio, & magiſtratum conſilio priuaſti, cum põtes diſturbaſti. Item ex contrario, Maieſtatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimẽto afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detrimento. ærariũ enim conſeruaui, libidini malorum reſtiti, maieſtatem omnẽ interire non paſſus ſum. Primum igitur uocabuli ſententia breuiter, & ad utilitatem cauſæ accommodata deſcribetur. Deinde, factum noſtrũ cum uerbi deſcriptione coniungetur. Deinde, contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque ex iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in trãſlationibus, primum, num aliquis eius rei actionẽ, petitionem, poſſeſſionẽ, aut executionem habeat, quem nõ oporteat, num alio modo, tempore, loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, & moribus æquo, & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta. In cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut

ſimilibus, ſimiliter ſcriptum, aut iudicatum ſit. deinde, utrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſſimilis: deinde utrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit, quod noluerit cauere, an quod ſatis cautum putarit, propter cæterorum ſcriptorũ ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt, nunc ad iuridicialem reuertamur. ABSOLVTA *iuridiciali conſtitutione utemur, cum ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine ulla aſſumptione extrariæ defenſionis. in ea conuenit quæri, iuréne factum ſit.* De eo *cauſa poſita dicere poterimus, ſi ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus.* Conſtat *igitur ius ex his partibus, natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto.* Natura *ius eſt, quod cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur, quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur.* Lege *ius eſt id, quod populi iuſſu ſancitum eſt, quod genus,* Vt *in ius eas, cum uoceris.* Conſuetudine *ius eſt id, quod ſine lege æque, ac ſi legitimum ſit, uſitatum eſt: quod genus id:* Quod *argẽtario obtuleris expenſum, à ſocio eius recte repetere poſſis.* Iudicatum *eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum.* Ea *ſæpe diuerſa ſunt, ut aliud alij iudici, aut prætori, aut conſuli, aut tribuno plebis placitum ſit: & fit, ut de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit. quod genus,* M. Druſus Prætor *urbanus, quòd cũ hærede mandati ageretur, iudiciũ reddidit:* Sextus Iulius *nõ reddidit.* Itẽ Caius Cælius *iudex abſoluit iniuriarũ eũ qui* Luciliũ *poetã in ſcena nominatim læſerat:* Publius Mutius *eũ, qui* L. Accium *poetã nominauerat, condẽnauit.* Ergo *quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter*

iudicatæ proferri, cum id uſu uenerit: iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus. Ex æquo & bono ius conſtat, quod ad ueritatem, & utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis LX, & cui morbus cauſa eſt, cognitorē det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſiquid inter ſe pepigerint, ſiquid inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rem ubi pagunt, oratione pagunt. in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam conijcito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iure præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, ídque in abſoluta iuridiciali faciendum uidetur. CVM ex comparatione quæretur, utrum ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe: an id quod accuſator dicat oportuiſſe fieri: primum quæri conuenit, utrū fuerit utilius ex contētione, hoc eſt, utrum uenuſtius, facilius, conducibilius. deinde oportebit quæri, ipſúmne oportuerit iudicare: utrum fuerit utilius: an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex cō iecturali conſtitutione, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur: ſed dolo malo negotium geſtum. deinde quæretur potueríne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili cauſa, de qua ante dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præpoſuerit, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor, contra eos qui æquum cenſeant, rem

perniciοſam utili præponi, utetur loco communi per conqueſtionem, & ſimul quæret ab accuſatoribus & ab iudicibus ipſis quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, locum, rem, deliberationem ſuã ponet ante oculos. Tranſlatio criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur, in qua primum quærendum eſt, iuréne in alium crimen transferatur. deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atq; illud quod reus ſuſcepiſſe fateatur. deinde oportueritne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. deinde, oportueritne iudicium antè fieri. deinde, cum factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteátne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus communis accuſatoris, contra eum, qui plus cenſeat uim, quàm iudicia ualere oportere. & ab aduerſarijs percontabitur accuſator quid futurum ſit, ſi idẽ cæteri faciant: ut de indemnatis ſuppliciũ ſumant, quòd eos idem feciſſe dicat. quid ſi ipſe accuſator idem facere uoluiſſet? Defenſor eorũ peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur. rem, locum, tempus ante oculos ponet: ut ij, qui audiẽt, exiſtiment, aut non potuiſſe, aut non fuiſſe utile rẽ in iudiciũ uenire. Cõceſſio eſt, per quã nobis ignoſci poſtulamus. ea diuiditur in purgationẽ, & deprecationẽ. Purgatio eſt, cũ conſulto à nobis factum negamus. ea diuiditur in neceſſitudinem, fortunã, imprudentiã. De his primũ partibus oſtendendũ eſt: deinde ad deprecationẽ reuertendum uidetur. Primã, conſyderandũ eſt, utrũ per culpã uentum ſit in neceſſitudinẽ: num culpã uenıẽdi neceſſitudo fecerit. deinde quærendũ eſt, ecquo modo uis illa

uitari potuerit, ac leuari. deinde is qui in neceſſitudinẽ cauſam conferet, expertiſne ſit quid contra facere, aut excogitare poſſet. deinde, num quae ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint, quae ſignificent id conſulto factũ eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur. deinde, ſi maxime neceſſitudo quæpiã fuerit, conueniátne eã ſatis idoneã cauſam putari. Si autẽ impudẽtia reus ſe peccaſſe dicet, primũ quæretur, utrũ potuerit ſcire, an non potuerit. deinde, utrũ data ſit opera ut ſciretur, an non. deinde, utrum caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter uinum, aut amorem, aut iracundiã fugiſſe rationem dicet, is animi uitio uidebitur neſciſſe, non imprudentia. quare non imprudẽtia ſe defendet, ſed culpa contaminabitur, deinde, coniecturali conſtitutione quæretur utrũ ſcierit, an ignorauerit: & conſyderabitur, ſatiſne imprudentia præſidij debeat eſſe, cum factum eſſe conſtet. Cũ in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere: eadem omnia uidẽtur conſyderãda quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut in omnes eadẽ ferè poſſint accommodari. Loci communes in his cauſis: Accuſatoris cõtra eum, qui cũ ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices moretur. Defenſoris, de humanitate, miſericordia, uolũtatem in omnibus rebus ſpectari conuenire: & quæ conſulto facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere.

Deprecatione utemur, cũ fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudẽter, aut fortuitu, aut neceſſario feciſſe dicemus: & tamẽ ignoſci nobis poſtulabimus. Hîc ignoſcẽdi ratio quæritur ex ijs locis, ſi plura, aut maiora officia, quã maleficia uidebũtur conſtare: ſiqua uirtus, aut no-

bilitas erit in eo qui ſupplicabit: ſiqua ſpes erit, uſui futurum ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea quæ peccauit, nō odio, non crudelitate, ſed officio, & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa alijs quoque ignotū eſt: ſi nihil ab eo periculi nobis futurū uidebitur ſi eū miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contradicet, cū amplificatiōe, & enumeratione omniū peccatorum. Hæc cauſa iudicialis fieri nō poteſt, ut in primo libro oſtendimus: ſed quòd poteſt uel ad ſenatum, uel ad conciliū uenire, non uiſa eſt ſuperſedēda. Cū à nobis crimen remouere uolemus, aut in rē, aut in hominē noſtri peccati cauſā conferemus. Si cauſa in hominē confertur, quærendū erit primum, potuerítne tantū, quantū reus demonſtrabit is, in quem cauſa confertur: & ecquonam modo aut honeſte, aut ſine periculo potuerit obſiſti. ſi maxime ita ſit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuerſiam, & quæretur num conſulto factum ſit. Si cauſa in rem quandam confertur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de neceſſitudine præcepimus, conſyderanda erunt. QVONIAM ſatis oſtendiſſe uidemur quibus argumentationibus in uno quoque genere cauſæ iudicialis uti conueniret, conſequi uidetur ut doceamus quēadmodū ipſas argumentationes ornatè, & abſolute tractare poſſimus. nam ferè nō difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento: difficillimum uero eſt,

inuentum expolire, & expedite pronũtiare. hæc enim res facit ut neq; diutius, quã ſatis ſit, in eiſdem locis cõmoremur: neque eodẽ identidem reuoluamur: neq; inchoatam argumentationem relinquamus: neque incõmode ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus quid quoquo loco dixerimus, & auditor cum totius cauſæ, tum uniuſcuiuſque argumentationis diſtributionẽ percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque parteis eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis cõfirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quã oſtẽdimus ſummatim quid ſit quod probare uolumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat id uerum eſſe quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea quæ pluribus argumẽtis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur rei honeſtandæ, & collocupletandæ cauſa confirmata argumentatione. Complexio eſt, quæ concludit breuiter colligens parteis argumentationis. Hiſce igitur quinque partibus ut abſolutiſſime utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſſi fuiſſe quare interfecerit Aiacem. inimicum enim acerrimum de medio tollere uolebat, à quo ſibi non iniuria ſummũ periculũ metuebat. uidebat illo incolumi, ſe incolumem nõ futurũ. ſperabat illius morte, ſe ſalutẽ ſibi comparare. conſueuerat, ſi iure nõ poterat, quauis iniuria inimico exitiũ machinari. cui rei mors indigna Palamedis teſtimoniũ dat. Ergo & metus periculi hortabatur eũ interimere, à quo ſuppliciũ uerebatur: & conſuetudo peccandi, maleficij ſuſcipiẽdi remouebat dubi-

tationem. Omnes enim cum minima peccata cum cauſa ſuſcipiũt, tum uero illa, quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes, ſi complures ſcelere ſe contaminauerũt imperij cupiditate, ſi multi leue compendiũ fraude maxima commutauerunt: cui mirum uidebitur, iſtum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarũ perſequentiſſimum, iniuria laceſſitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum uidebitur? Nam cum feras beſtias uideamus alacres & erectas uadere, ut alteri beſtiæ noceant: non eſt incredibile putandũ, iſtius quoque animum ferum, crudelẽ, atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præſertim cum in beſtijs nullã neque bonam, neque malam rationem uideamus: in iſto plurimas, & peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficiũ, & ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercæſſiſſe demonſtraui: non eſt dubium quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt uti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res breuis eſt, ut facilè memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandũ, & exornandũ res uidetur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tũ & exornatione & cõplexione ſuperſedẽdum eſt. In omni argumentatione de duabus

partibus poſtremis,hæc,quam expoſui,ratio eſt habẽda. Ergo *ampliſſima eſt argumẽtatio quinquepartita: breuiſſima eſt tripartita: mediocris,ſublata aut exornatione aut cõplexione quadripartita.* GENERA *duo ſunt uitioſarũ argumentationum,unũ,quod ab aduerſario reprehendi poteſt,idque pertinet ad cauſam:alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehẽſione.* Q*uæ ſint quæ reprehẽſione confutari cõueniat,quæ tacite contemni,atque uitari ſine reprehẽſione,ſi exempla ſubiecero, intelligere dilucide poteris.* H*æc cognitio uitioſarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & uitare in argumentatione uitiũ admonebit,& ab aliis non uitatum commode reprehendere docebit.* Q*uoniã igitur oſtendimus perfectam,& plenam argumentationem ex quinque partibus conſtare, in unaquaque parte argumentationis quæ uitia euitanda ſunt cõſyderemus:ut & ipſi ab his uitiis recedere, & aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare,& ab aliqua parte labefactare poſſimus.* Ex*poſitio uitioſa eſt,cum ab aliqua,aut à maiore parte ad omnes confertur id,quod non neceſſario eſt omnibus attributum:ut ſiquis hoc modo exponat,* O*mnes, qui in paupertate ſunt,malunt maleficio parare diuitias,quã officio paupertatẽ tueri.* Si*quis hoc modo expoſuerit argumentationem,ut non curet quærere qualis ratio,aut rationis confirmatio ſit:ipſam facile reprehendemus expoſitionem,cũ oſtendemus id, quod in aliquo paupere improbo ſit,in omnes pauperes falſò & iniuria conferri.* I*tem uitioſa expoſitio eſt,cũ id quod raro fit,fieri omnino negatur:hoc modo,*Nemo *poteſt uno aſpectu,neq;*

præteriens in amorē incidere. nā cum non nemo deuenerit in amorē uno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dūmodo aliquādo fieri, aut poſſe fieri intelligatur. Item *uitioſa expoſitio eſt, cum omnes res oſtendemus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneā præterimus, hoc modo.* Quoniā *igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quē ille hæredē teſtamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam ſunt uiſi: inimicum nullū habebat: relinquitur, ſi neque à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quòd alteri non erāt, alteros non habebat, ut abs te ſit interemptus.* Nā *in huiuſcemodi expoſitione, reprehēſione utemur, ſiquos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficiū, oſtēderim⁹: uelut in hoc exēplo, cū dixerit neceſſe eſſe aut à prædonib⁹, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe: dicemus potuiſſe uel à familia, uel à cohæredibus noſtris.* Cū *hoc modo illorū collectionē diſturbauerimus: nobis latiorē locū defendendi relinquemus.* Ergo *hoc quoq; uitādū eſt in expoſitione, nequādo, cum omnia collegiſſe uideamur, aliquam idoneā partē reliquerimus.* Item *uitioſa expoſitio eſt, quæ cōſtat ex falſa enumeratione: ut ſi, cū plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo.* Duæ *res ſunt,* Iudices, *quæ omnes ad maleficiū impellūt, luxuries, & auaritia.* Quid *amor, inquit quiſpiā: quid ambitio, quid religio, quid metus mortis, quid imperij cupiditas, quid deniq; alia permulta?* Itē *falſa enumeratio eſt, cū pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo:* Tres *res ſunt, quæ omnes homines ſolicitāt, metus, cupiditas, ægritudo.* Satis *fuerat dixiſſe metū, & cupiditatē: quoniā ægri*

tudinē cum utraq; re coniūctam eſſe neceſſe eſt. Item uitioſa expoſitio eſt, quæ nimiū lōge repetitur, hoc modo: Omnium malorū ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porrò cupiditates infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit. igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri, hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium, & cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt,

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes,
Néue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argó, qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedē
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere (ſi id modo, quod eſſet ſatis, curaſſet poeta)

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendū eſt. nō enim reprehenſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſpōte uitioſa eſt.

Vitioſa ratio eſt, quæ ad expoſitionē non eſt accommodata, uel propter infirmitatē, uel propter uanitatē.

Infirma ratio eſt, quæ non neceſſario oſtēdit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt, uelut apud Plautum,

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,

Immane eſt facinus, uerum in ætate utile,
Et conducabile-
Hæc expoſitio eſt. Videamus quæ ratio afferatur,
-Nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo quod ipſe facturus eſt, nõ ex eo quod fieri cõuenit, utile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo, Amor fugiendus non eſt: nam ex eo uerißima naſcitur amicitia. aut hoc modo, Philoſophia uitanda eſt: affert enim ſecordiam, atque deſidiam. Nam hæ rationes, niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum ueras eſſe confiteremur. Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis, uelut Pacuuius,

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi,
Saxóque inſtare globoſo prædicant uolubili.
Ideo quò ſaxũ impulerit, eò cadere fortunã autumant.
Cæcam, ob eam rem iterant, quia nihil cernat, quo ſeſe applicet:
Inſanam autẽ aiunt, quia atrox, incerta, inſtabilíſq; ſit.
Brutã, quia dignũ, atq; indignum nequeat internoſcere.
Sunt autẽ alij philoſophi, qui contrà, fortunam negent
Miſeriã eſſe ullam, ſed temeritate omnia regi. id magis
Veriſimile aiunt, quod uſus reapſe experiũdo edocet,
Velut Oreſtes modo fuit rex, modo mẽdicus factus eſt.
Naufragio res cõtigit. nẽpe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur, cum ait, uerius eſſe temeritate, quàm fortuna res regi. nã utraque opinione philoſophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Itẽ infirma ratio eſt, quæ

uidetur pro ratione afferri,ſed idem dicit,quod in expoſitione dictum eſt,hoc modo: Magno malo eſt omnibus auaritia, idcirco quòd homines magnis, & multis incommodis conflictantur propter immẽſam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs uerbis idem per rationem dicitur,quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt,quæ minus idoneã,quàm res poſtulat,cauſam ſubijcit expoſitioni, hoc modo: Vtilis eſt ſapientia, propterea quòd qui ſapientes ſunt,pietatem colere conſueuerunt. Item utile eſt amicos ueros habere. habes enim quibuscum iocari poſſis. nam huiuſmodi in rationibus non uniuerſali,neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Itẽ infirma ratio eſt, quæ uel alij expoſitioni poteſt accommodari, ut facit Pacuuius,qui candẽ affert rationem quare cæca,eandem quare bruta fortuna dicatur. IN confirmatione rationis multa & uitanda in noſtra,& obſeruãda in aduerſariorum ratione ſunt uitia, propteredáque diligentius conſyderanda ſunt,quòd accurata confirmatio rationis totam uehementiſſime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione duplici concluſione,hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater:
Nam,ſi improbum Threſpontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs?ſin eſt probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur,aut ex contrario conuertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario,hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria:
Si probus eſt,bene locaui:ſin eſt improbus,

Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbum Threſpontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, pòſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt: acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandum. Item uitioſa eſt confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura ſignificat, abutimur pro certo unius rei ſigno, hoc modo: Neceſſe eſt, quoniam pallet, ægrotaſſe: aut neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent, ſi non cætera quoque ſimilia concurrant: quòd ſi concurrerint, nonnihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionem. Item uitioſum eſt, cum uel in alium, uel in eum ipſum, qui dicit id, quod in aduerſarium dicitur, poteſt conuenire, hoc modo:

Miſeri ſunt, qui uxores ducunt, at tu duxiſti alteram.

Item uitioſum eſt id, quod uulgarem habet defenſionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcẽtia, aut amore. huiuſcemodi enim deprecationes ſi probabũtur, impune maxima peccata dilabẽtur. Itẽ uitioſum eſt, cũ id pro certo ſumitur, quod inter omneis nõ conſtat, quia etiã nunc in controuerſia eſt, hoc modo:

Eho tu, dij, quib⁹ eſt poteſtas, motus ſuperũ, atq; inferũ,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo iure, hoc exemplo uſum Threſpontem Ennius induxit, quaſi iam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſſet. Item uitioſum eſt, quod iam quaſi ſero, atque acto negotio dici uidetur, hoc modo:

In mentem mihi ſi ueniſſet Quirites, nõ commiſiſſem ut hunc in locũ res ueniret. nam hoc, aut hoc feciſſem: ſed me tum hæc ratio fugit. Item uitioſum eſt, cum id quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo,

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno reliqui, nunc deſertum ab omnibus,
Summo periculo ſolũ ut reſtituam paro.

Item uitioſum eſt, quod aliã in partem, ac dictum ſit, poteſt accipi. id eſt huiuſmodi, ut ſiquis potens, ac factioſus in concione dixerit, *Satius eſt uti regibus, quàm malis legibus.* nam hoc, tametſi rei arguendæ cauſa poteſt ſine malitia dici: tamẽ propter potentiam eius, qui dicit, nõ dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item uitioſum eſt, falſis, aut uulgaribus definitionibus uti. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſiquis dicat iniuriam nullam eſſe, niſi quæ expulſatione, aut conuitio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilo minus in aliam rem trãſferri poſſunt. ut ſiquis dicat, *quadruplator, ut breuiter deſcribam, capitalis eſt. eſt enim improbus, & peſtifer ciuis.* nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm ſicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item uitioſum eſt, pro argumento ſumere, quod in diſquiſitione poſitum eſt. ut ſiquis quem furti arguat, dicat eum eſſe hominem improbum, auarum, fraudulẽtum: ei rei teſtimonium eſſe quòd ſibi furtum fecerit. Item uitioſum eſt, controuerſiam controuerſia diſſoluere: hoc modo, *Non conuenit Cenſores iſtum uobis ſatiſfacere ex eo quod ait, ſe non potuiſſe adeſſe ita ut iuratus fuerat: quòd ſi ad exercitum non ueniſſet, ídne tribuno militum diceret?* Hoc ideo uitioſum eſt, quia non expedita, aut iudicata res,

ſed impedita, & in ſimuli controuerſia poſita, exempli loco profertur. Item uitioſum eſt, cum id, de quo ſumma controuerſia eſt, parũ expeditur, & quaſi trãſactum ſit, relinquitur, hoc modo,

Aperte fatur dictio, ſi intelligas:
Tali dari arma, qualis, qui geſſit, fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo.
Quæ ego profiteor eſſe mea. nam me æquum eſt frui
Fraternis armis, mihíque adiudicarier,
Vel quòd propinquus, uel quòd uirtute æmulus.

Item uitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra ea quæ antedixerit, dicere: hoc modo,

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exponendo euoluere.
Nam ſi ueretur quid eum accuſem: qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſem, qui id parui auditu exiſtimet?

Non incõmoda ratione uidetur ſibi oſtendiſſe quare non accuſaret. quid quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item uitioſum eſt, quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorum qui audiunt: ſi aut partes quibus illi ſtudent, aut homines quos illi caros habent, lædantur: aut aliquo huiuſmodi uitio læditur auditoris uolũtas. Item uitioſum eſt, non omnes res cõfirmare quas pollicitus ſis in expoſitione. Item uerendum eſt, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuerſia ſit, ínque huiuſmodi uitio conſyderandum eſt ne aut ad rem addatur quid, aut quippiã de re detrahatur, aut tota cauſa mutata, in aliam cauſam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuerſia cum de muſica inducta ſit, diſputatio in ſapientiæ ra-

tionẽ, & uirtutis utilitatem conſumitur. Item conſyderãdum eſt, ne aliud accuſatoris criminatio contineat, aliud defenſoris ratio purget: quod ſæpe conſulto multi ab reo faciũt anguſtijs cauſæ coacti. Vti ſiquis cũ accuſetur ambitu magiſtratum petiſſe, ab imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitum donatum eſſe dicat. Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus, ſæpe deprehendemus, & in eiuſmodi deprehenſione oſtendemus eos de ea re quid dicant, non habere. Item uitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, aut ſtudium quodpiam uituperare propter eorum uitia qui in eo ſtudio ſunt: ueluti qui Rhetoricam uituperant propter alicuius oratoris uituperandam uitam. Item uitioſum eſt, ex eo quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum conſtat fuiſſe. ergo ueneno necatus eſt. Deinde, ſi ſit uſqueadeo in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenum datum, uitio non mediocri conflictetur. non enim factúmne ſit, quæritur, ſed à quo factum ſit. Item uitioſum eſt, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius diſputare. ut ſi cõparetur, utrum ſatius ſit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda ſint, in altera re curet enumerare: quæ in altera re incommoda ſint, uelut depreſſa prætereat: aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Item uitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putari, alterã rem uituperari, cum alteram laudes: quod genus, ſi quæratur, utris maior honor habendus ſit, Albẽſibus, an Vegentinis, quòd Reip. & populo Ro. profuerunt: & is qui dicat, alteris alteros læ-

dat. Non enim neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros uituperare. fieri enim poteſt, ut cum alteros magis laudaris, aliquam alteris partem laudis attribuas, ne cupide pugnaſſe contra ueritatem puteris. Item uitioſum eſt, de nomine, & uocabulo eius rei controuerſiã ſtruere, quam rem conſuetudo optime poteſt iudicare. uelut Sulpitius, qui interceſſerat, ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reducerentur: idem poſterius immutata uoluntate, cum eandẽ legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat propter nominum commutationẽ. nam non exules, ſed ui eiectos ſe reducere aiebat: proinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à populo Rom. aut proinde quaſi non omnes, quibus aqua, & igni interdictum eſt, exules appellentur. Verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cum cauſa fecit: nos tamen intelligimus uitioſum eſſe intendere controuerſiã propter nominum mutationẽ. QVONIAM exornatio cõſtat ex ſimilibus, & exẽplis, & amplificationibus, & iudicatis rebus, & cæteris quæ pertinent ad exaggerãdam, & collocupletandam argumentationem: quæ ſint his rebus uitia cõſyderemus. Simile uitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis: aut ſibi ipſi obeſt qui affert.

Exemplum uitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, ut reprehendatur: aut ſi improbum, ut non ſit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res poſtulabit. Res iudicata uitioſe profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuerſia non eſt: aut ſi improba, aut eiuſmodi ut aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſarijs proferri poſſint. Itẽ uitioſum eſt id, quod aduerſarij factum eſſe confiteãtur, de eo argumẽ-

tari, & planum facere factum eſſe. nam id tantum augeri oportet. Item uitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri: hoc modo, Vt ſiquis, quem arguat hominem occidiſſe: & ante, quàm ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius eſſe, quàm hominem occidere. nõ enim utrum indignum ſit, an non, ſed factúmne ſit, quæritur. Complexio uitioſa eſt, quæ non ut quicque primũ dictum eſt, primum complectitur: & quæ non breuiter concluditur: & quæ non enumeratione certum, & conſtans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propoſitum in argumentatione ſit: quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonſtratum ſit.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominãtur, tripartitæ ſunt. nã conſtant ex enumeratione, amplificatione, & cõmiſeratione. Quatuor locis uti poſſumus concluſionibus: in principio, ſecundũ narrationẽ, ſecundũ firmiſſimam argumentationẽ, in cõcluſione. Enumeratio eſt, per quam colligimus, & commonemus quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter: ut renouetur, non redintegretur oratio: & ordine, quicquid erit dictũ, referemus: ut auditor, ſi memoriæ mãdauerit, ad id quod ipſe meminerit, reducatur. In qua curandum eſt ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera comparata oratio uidebitur eſſe, artificij ſignificandi, aut ingenij uenditandi, uel memoriæ oſtentandæ cauſa. quapropter initium enumerationis ſumendum eſt à diuiſione. deinde ordine breuiter exponẽdæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione. Amplificatio, eſt res quæ per locum communem

inſtigationis auditorũ cauſa ſumitur. Loci communes ex decem præceptis commodiſſime ſumuntur adaugendi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab autoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus noſtris regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapiētiſſimis, Senatui. item maxime quomodo de his rebus in legibus ſancitum ſit.

Secūdus locus eſt, cum conſyderamus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineāt: utrum ad omnes, quod atrociſſimum eſt: an ad ſuperiores (quod genus hi ſunt, à quibus autoritatis locus communis ſumitur) an ad pares, hoc eſt in eiſdem partibus animi, corporis, fortunarum poſitos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percontamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, oſtendemus quid periculorum, aut incommodorum conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut perperam factum, aut erratum iudicium corrigere poſſit. quo in loco non incommodũ erit, uti cæterarum rerum comparatione, ut oſtendamus alias res poſſe aut uetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: huius rei, aut leniundæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus eſt, cum oſtendemus ex conſulto factum, & dicemus uolũtario facinori nullam eſſe excuſationem, ſed imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe,

quod genus, iniuriæ mulierũ, aut earum rerũ aliquid, quarũ rerũ cauſa, bella ſuſcipiũtur, & cũ hoſtibus de ui ta demicatur. Octauus locus eſt, quo oſtẽdimus, nõ uulgare, ſed ſingulare eſſe maleficiũ, ſpurcũ, nefariũ, inuſitatũ: quo maturius & atrocius uindicandũ ſit. Nonus locus cõſtat ex peccatorũ comparatione, quaſi cũ dicemus, maius eſſe maleficiũ ſtuprare ingenuã, quàm ſacrũ lædere: quòd propter egeſtatem alterũ, alterum propter intemperãtem ſuperbiã fiat. Decimus locus eſt, per quẽ omnia, quæ in negotio gerẽdo acta ſunt, quæque rem conſequi ſolẽt, exponemus acriter, & crimenoſe, & diligenter, ut agi res, & geri negotiũ uideatur rerũ conſequẽtium enumeratione. Miſericordia commouebitur auditoris animus, ſi uariã fortunarum commutationem dicemus: ſi oſtendemus, in quibus cõmodis fuimus, quibúſque in incommodis ſimus cõparatione: ſi quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus & oſtendemus: ſi ſupplicabimus, & nos ſub eorũ, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatẽ ſubijciemus. ſiquid noſtris parentibus, liberis, cæteris neceſſarijs caſurũ ſit propter noſtras calamitates, aperiemus: & ſimul oſtendemus, illorũ nos ſolicitudine, & miſeria, non noſtris incommodis dolere. ſi de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios uſi ſumus, aperiemus. ſi nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. ſi noſtrũ fatum, aut fortunam conqueremur. ſi animum noſtrum fortem, patientem incommodorũ oſtendemus futurũ. Commiſerationem breuem eſſe oportet. Nihil enim lachryma citius areſcit. Ferè locos obſcuriſſimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic ſit. reliquas præceptiones,

quoad uidebitur, in tertiũ librum trãſferemus. Hæc *ſi, ut conquiſite conſcripſimus, ita tu diligenter fueris conſecutus: & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiã laudabis, tuáque perceptione lætabere: tu ſciẽtior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſoluẽdum.* Verum *hæc futura ſatis ſcio. te enim non ignoro. ſed nos deinceps ad cætera præcepta tranſeamus, ut (quod libentiſſime facimus) tuæ uoluntati rectiſſime morem geramus.*

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIB. TERTIVS.

AD OMNEM *iudicialem cauſam quemadmodum conueniret inuẽtionem rerum accommodari, ſatis abundanter, ut arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt.* Nunc *earum rationem rerum inueniẽdarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberatiuas, & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus: ut omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur.* Reliquæ *quatuor partes erãt artificij.* De *tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronuntiatione, & memoria.* De *elocutione, quia plura dicẽda uidebãtur, in quarto libro cõſcribere maluimus: quẽ, ut arbitror, tibi librũ celeriter abſolutũ mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit.* Interea *prima quæq; & nobiſcũ, cum uoles, & interdũ ſine nobis legẽdo conſequere, nequid impediare quin ad hãc utilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis.* Nũc *tu fac ut attentũ te præbeas, nos proficiſci ad inſtituta pergemus.*

DELIBERATIONES *partim ſunt huiuſmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum ſit: partim huiuſmodi, ut quid potiſſimum faciendum, conſyderetur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potiſſimum, hoc pacto: Vt ſi Annibal conſultet, cum ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domū redeat, an in AEgyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt: ut ſi deliberet Senatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non. partim propter aliquam extraneam cauſam ueniunt in deliberationem, & conſultationem: ut ſi deliberet Senatus, bello Italico ſoluátne legibus Scipionem, ut eū liceat ante tempus Conſulē fieri. partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneā cauſam ueniunt in conſultationem: ut ſi deliberet Senatus, bello Italico ſociꝭs ciuitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur: in quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſa adaugenda, aut deprimenda. Omnem rationem eorum qui ſententiā dicent, finem ſibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis ad eam totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione diuiditur: tutam, & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis, aut conſequētis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in uim, & dolum: quorum aut alterum ſeparatim, aut utrunque ſumemus coniūctim. Vis ſecernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſi-*

mulationes, maturationes, mentitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſiquando de re militari, aut de adminiſtratione Reip. *ſcribere uelimus.* Honeſta *res diuiditur in rectum, & laudabile.* Rectum *eſt, quod cum uirtute, & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiã.*

Prudentia *eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum, & malorum.* Dicitur *item prudentia ſciẽtia cuiuſdam artificij.* Item *appellatur prudentia multarum rerum memoria, & uſus complurium negotiorum.* Iuſtitia *eſt æquitas, ius unicuique tribuens pro dignitate cuiuſque.* Fortitudo *eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpeſſio.* Modeſtia *eſt in animo continens moderatio cupiditatum.* Prudẽtiæ *partibus utemur in dicendo, ſi commoda cum incommodis conferemus: cum alterum ſequi, uitare alterum cohortabimur: aut ſiqua in re cohortabimur aliquẽ, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, & quomodo: aut qua quidque ratione fieri oporteat oſtendemus.* Aut *ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod uelimus, exemplo allato perſuadere poſſimus.* Iuſtitiæ *partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum miſereri dicemus oportere: ſi oſtendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire: ſi demonſtrabimus, ulciſci male meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandã: ſi leges, & mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari opotere: ſi ſocietates, atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli conuenire: ſi quod ius in parẽtes, deos, patriã*

natura cõparauit, id religioſe colendũ demõſtrabimus: ſi hoſpitia, cliẽtelas, cognationes, affinitates caſte colendas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à uia recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in omnibus æquabile ius ſtatui cõuenire. His atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ ſiquam rem in cõcione, aut in concilio faciendã cenſebimus, iuſtam eſſe oſtendemus: contrarijs, iniuſtã. ita fiet ut eiſdẽ locis & ad ſuadendũ & ad diſſuadendũ ſimus parati. Sin fortitudinis retinendæ cauſa faciendũ quid eſſe dicemus, oſtendemus res magnas, & excelſas ſequi, & appeti oportere: & item res humiles, & indignas uiris fortibus uiros fortes propterea contẽnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Itẽ à nulla re honeſta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorẽ mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi ut ab officio recedatur: nullius pro rei ueritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus, amicis, & ijs rebus, quas iuſtitia colere cogit, adire periculũ, & quemlibet ſuſcipere laborẽ. Modeſtiæ partibus utemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliúmque rerũ uituperabimus: ſi unamquanq; rem certo naturæ termino definiemus: ſi denique quod cuique ſatis ſit, oſtendemus, & nimium progredi diſſuadebimus, & modũ unicuique rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt uirtutis, amplificãdæ, ſi ſuadebimus: attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ ſuprà demonſtraui. nam nemo erit qui cenſeat à uirtute recedendũ: uerum aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, ut uirtutẽ poſſimus egregiã experiri: aut in contarijs potius rebus, quàm in his uirtus conſtare oſtẽda

tur. Itē, ſiquo pacto poterimus, quam is, qui contrà di cet, iuſtitiā uocarit, nos demōſtrabimus ignauiā eſſe, & inertiam, ac prauam libertatē. Quam prudentiā appellarit, ineptam, & garrulā, & odioſam ſcientiā eſſe dicemus. Quam ille modeſtiā dicet eſſe, eā nos inertiā, & diſſolutā negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriā, & inconſyderatam appellabimus temeritatē. Laudabile eſt, quod cōficit honeſtam, & præſentē, & conſequentem cōmemorationem. hoc nos eò à recto ſeparauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ ſubijciūtur ſub uocabulo recti, hāc honeſtatis commemorationē dare non ſoleāt: ſed quanquā ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicēdo ſeorſum tractandū eſt hoc ab illo. neque enim ſolū laudis cauſa rectum ſequi conuenit, ſed ſi laus cōſequitur, duplicatur recti appetendi uolūtas. Cū igitur erit demonſtratū rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut ſiqua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſteriſque noſtris. Cū huiuſmodi locorū diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ.

Exordiri licebit uel à principio, uel ab inſinuatione, uel ijſdē rationibus, quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam, atque honeſtam: ſi utrunque poterimus oſtendere, utrunque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe. ſin alterum demōſtraturi erimus, ſimpliciter quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe di-

cemus, diuiſione utemur in uim, & conſilium. Nã quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in dicẽdo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiã rectã eſſe dicemus, & omnes partes recti incidẽt, quadripartita diuiſione utemur: ſi nõ incident, quot erũt, tot exponemus in dicẽdo. In cõfirmatione, & confutatione utemur locis, quos antè oſtẽdimus noſtris confirmãdis, contrarijs confutãdis. Argumẽtationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecũdo libro petetur. Sed ſi acciderit ut in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit: ut in deliberatione eorũ, qui à Pœnis circunſeſſi deliberãt quid agant: qui tutã rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur: Nullã rem utiliorẽ eſſe incolumitate: uirtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem eſſe auxilio ijs, qui ſe inconſultò in periculum mittant: honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutẽ pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur: Virtutẽ nullo tempore relinquendam: uel dolorẽ, ſi is timeatur: uel mortem, ſi ea formidetur, dedecore, & infamia leuiorẽ eſſe: conſyderare, quæ ſit turpitudo conſecutura. at nõ immortalitatem, neque æternã incolumitatem cõſequi: nec eſſe exploratum illo uitato periculo, nullũ in aliud periculũ uẽturos: uirtute uel ultro ad mortẽ proficiſci, eſſe præclarũ. fortitudini fortunam quoque eſſe adiumento ſolere. eum tute uiuere, qui honeſte uiuat, non qui in præſentia incolumis ſit: & eũ, qui turpiter uiuat, incolumẽ in perpetuũ eſſe nõ poſſe. Cõcluſionibus fere ſimilibus in his, & iudicialibus cauſis uti ſolemus, niſi quòd his maxime cõducit, quamplurima rerũ ante geſtarũ exẽpla proferre.

Nunc ad demonſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

QVONIAM *hæc cauſa diuiditur in laudem, & uituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum, & corporis, & animi.* Rerum *externarum ſunt ea, quæ caſu, aut fortuna ſecunda, aut aduerſa accidere poſſunt: ut genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ huiuſmodi ſunt, & ea quæ his ſunt contraria.* Corporis *ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quæ contraria ſunt.* Animi *ſunt ea quæ conſilio, & cogitatione noſtra conſtant: ut prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, & quæ contraria ſunt.* Erit *igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiuſmodi igitur cauſa principium ſumetur aut ab noſtra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorũ, qui audient, perſona, aut ab re.* Ab *noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd cauſa neceſſitudinis intercedat: aut ſtudio, quòd eiuſmodi uirtutis ſit, ut omnes commemorare debeant uelle: aut quòd rectum ſit ex aliorũ laude oſtendere, qualis noſter animus ſit.* Si *uituperabimus: aut merito facere, quòd ita tractati ſumus: aut ſtudio, quòd utile putemus eſſe ab omnibus unicam malitiam, atque nequitiam cognoſci: aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat ex aliorum uituperatione.* Ab *eius perſona de quo loquemur, ſi laudabimus, dicemus, uereri nos ut illius facta uerbis conſequi non poſſimus: omnes homines illius uirtutes prædicare oportere: ipſa facta omnium laudatorum eloquẽtiam anteire.* Si *uituperabimus, ea quæ uidebimus cõ*

traria paucis uerbis commutatis dici poſſe, dicemus: ut paulo ante ſuprà exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorũ perſona, ſi laudabimus, dicemus, quoniã non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, ut talem uirum uelint cognoſcere, petemus: quoniã in eodem uirtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit, ſperare nos facile ijs, quibus uelimus, huius facta probaturos. Contraria uituperatio, quoniã norint, pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos: quòd ſi ignorent, petemus ut cognoſcant, uti malitiam uitare poſſint, quoniã diſſimiles ſunt, qui audiant, atq; ille qui uituperatur, nos ſperare illius uitã uehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, incertos eſſe quid potiſſimum laudemus: uereri, ne cum multa dixerimus, plura prætereamus: & quæ ſimiles ſententias habebunt, quibus ſententijs contraria ſumuntur à uituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas antea commemorauimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ neceſſario conſequatur: ſed, ſiqua inciderit, cum aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuiſione hac utemur: primo exponemus quas res laudaturi ſumus, aut uituperaturi. deinde ut quæque, quóue tempore res erit geſta, ordine dicemus, ut quid quámque tute cautéque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi uirtutes, aut uitia: deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda uita debemus. Ab externis rebus, genus

in laude, quibus maioribus natus ſit, ſi bono genere, parem, aut excelſiorem fuiſſe: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in maiorum uirtutibus habuiſſe præſidium. In *uituperatione, ſi bono genere, dedecori maioribus fuiſſe: ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe.* Educatio *in laude: bene & honeſte, in bonis diſciplinis per omnem pueritiam educatum eſſe. in uituperatione, è contrario.* Deinde *tranſire oportet ad corporis commoda. À natura in laude, ſi ſit dignitas, atque forma, laudi fuiſſe eam, quemadmodũ cæteris detrimento, atque dedecori. ſi uires, atque uelocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus, & induſtrijs dicemus comparata. ſi ualetudo, ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum.* In *uituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, his male uſum dicemus, quæ caſu, & natura tanquam quilibet gladiator habuerit. ſi non erũt, præter formam omnia ipſius culpa, & intẽperãtia nõ fuiſſe dicemus.* Deinde *reuertemur ad extraneas res, & in his animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint, cõſyderabim⁹: diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ poteſtates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerẽdis fecerit, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias, qua fide, beneuolẽtia, officio geſſerit amicitias.* In *diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quẽadmodũ habuerit in poteſtatibus gerẽdis animum.* Si *interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortẽ eius ſit conſecuta.* Ad *omnes autem res in quibus animus hominis maxime cõſyderatur, illæ quatuor animi uirtutes erũt accõmodandæ, ut ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudẽter factũ eſſe dicamus.* Si *uituperemus, è con*

trario. Perſpicuũ eſt iam nimirũ ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractãda tripartita diuiſio laudis, & uituperationis, ſi illud etiam aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem, aut uituperationem transferre, propterea quòd ſæpe ne incidunt quidem: ſæpe ita tenuiter incidunt, ut non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmiſſimæ uidebũtur, legere oportebit. Concluſionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras, & breues amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, eo quòd raro accidit in uita, negligentius conſyderandum eſt. neque enim id, quod poteſt accidere, ut faciendũ ſit aliquando, non oportet uelle quàm accommodatiſſime poſſe facere. Etſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur: at in iudicialibus, & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes uerſantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoq; genere cauſæ nõnihil induſtriæ conferẽdũ putauimus. Nũc abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuẽtione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accommodata, tẽpus eſt ad cæteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuntietur: uidendũ eſt cuiuſmodi rationem in diſponendo nos habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo: unum ab inſtitutione artis profectum: alterum ad caſum temporis accommodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cum ſequemur eam præceptionem, quã in primo libro expoſuimus: hoc eſt, ut utamur principio narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, con-

cluſione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum eſt ante, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis non modo totas cauſas per orationem: ſed ſingulas quoque argumentationes diſponemus, quemadmodum in ſecundo libro docuimus, id eſt expoſitionem rationẽ, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt, una per orationes, altera per argumentationes ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ, cum ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione utamur, deinde narratione: aut ſiquam huiuſmodi permutationẽ ordinis faciamus, quorũ nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi uehementer aures auditorum obtuſæ uidebuntur, atque animi defatigati ab aduerſarijs multitudine uerborum, commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt, ad principij ſententiã reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnã difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium poſſit audire, à narratione cum incœperimus, ad principij ſentẽtiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumẽtatione. His commutationibus, & tranſlationibus partium ſæpe uti neceſſe eſt: cum ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſe commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum diſpoſitiones huiuſmodi conuenit habere, fir-

miſſimas argumentationes in primis, & in poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocres, & neque inutiles ad dicendũ, neque neceſſarias ad probandum, quæ ſi ſeparatim, ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cum cæteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata ſtatim expectat animus auditoris ex qua re cauſa confirmari poſſit: quapropter continuo firmam aliquã oportet inferre argumentationem. Et quoniã nuperrime dictum facilè memoriæ mandatur, utile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquã relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militũ facillime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit uictoriã.

PRONVNTIATIONEM *multi maxime oratori utilem dixerũt eſſe, & ad perſuadendũ plurimum ualere. nos quid unum de quinq; rebus plurimũ proſit, non facilè dixerimus: nec egregie magnam eſſe utilitatem in pronuntiatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones, & concinnæ uerborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omnium diligens memoria ſine pronuntiatione, non plus quàm ſine his rebus pronuntiatio ſola ualere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter ſcripſit (nam omnes uix putarunt poſſe de uoce, & uultu, geſtu, dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda eſt: non negligenter uidetur tota res conſyderanda. Diuiditur igitur pronuntiatio in uocis figuram, & corporis motum. Figura uocis eſt, quæ ſuum quendam poſſidet habitum ratione, & induſtria*

paratum. Ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura, nonnihil hanc auget, ſed maxime cura conſeruat. Firmitudinem uocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc eſt, ut eam torquere pro noſtro commodo poſſimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura cõparatur, nihil ad nos attinet commonere, niſi ut ab ijs, qui non inſcij ſunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniã ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum uidetur. Firmam igitur quammaxime poterimus in dicẽdo uocem conſeruare, ſi quammaxime ſedata, & depreſſa uoce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, ſi ante, quã leni uoce permulſæ ſunt, acri clamore compleãtur. Et interuallis lõgioribus uti conueniet: recreatur enim uox ſpiritu, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem tranſire oportet (Cõmutationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuſo, in omni uoce integri ſimus) & acutas uocis exclamationes uitare debemus. ictus enim fit, & uulnerantur arteriæ acuta, atq; attenuata nimis acclamatione: & ſiquis ſplendor eſt uocis, conſumitur clamore uniuerſus. Et uno ſpiritu cõtinenter multa dicere, in extrema cõuenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ cõplẽtur: & uox, quæ uarie tractata eſt, reducitur in quendã ſonũ æquabilem,

atque conſtantem. Sæpe rerũ naturæ gratia quædam iure debetur, uelut accidit in hac re. Nã, quæ diximus ad uocem ſeruandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatem pronuntiationis: ut quod noſtræ uoci proſit, idem uoluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinem uocis ſedata uox in principio. quid inſuauius quàm clamor in exordio cauſæ? Interualla uocem confirmant: eadem ſententias concinniores diuiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat uocem continui clamoris remiſſio: & auditorem quidem uarietas maxime delectat, cum ſermone animum eius retinet, aut exuſcitat clamore. Acuta exclamatio uocem, & fauces uulnerat: eadem lædit auditorem: habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius uociferationem, quàm ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox remedio eſt uoci. quid? hæc eadem, nónne animum uehementiſſime calefacit auditoris in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eadem uocis firmitudini, & pronuntiationis ſuauitudini proſunt, de utraque re ſimul erit in præſentia dictum: de firmitudine, quæ uiſa ſunt, & de ſuauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera ſuo loco paulo pòſt dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis conſyderanda eſt. eam diuidimus in ſermonem, contentionem, amplificationem. Sermo, eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio, eſt oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio eſt oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum. Sermo di-

uiditur in parteis quatuor,dignitatem, demonſtrationem, narrationẽ,iocationem. Dignitas,eſt oratio cum aliqua grauitate, & uocis remiſſione. Demõſtratio,eſt quæ docet remiſſa uoce quomodo quid fieri potuerit, aut nõ potuerit. Narratio,eſt rerũ geſtarũ,aut perinde ut geſtarum expoſitio. Iocatio, eſt oratio quæ ex aliqua re riſum pudẽtem, & liberalẽ poteſt comparare. Contentio diuiditur in cõtinuationem,& diſtributionẽ. Continuatio,eſt orationis enuntiandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio,eſt in contentione oratio frequẽs cum raris & breuibus interuallis acri uociferatione.

Amplificatio diuiditur in cohortationẽ,& conqueſtionem. Cohortatio eſt,quæ aliquod peccatum amplificans,auditorẽ ad iracundiam adducit. Conqueſtio,eſt oratio quæ incommodorũ amplificatione animũ auditoris ad miſericordiã perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in treis partes diuiſa eſt, & hæ partes ipſæ in octo partes alias diſtributæ: harũ octo partium quæ cuiuſque idonea pronuntiatio ſit,demonſtrandum uidetur. Sermo cum eſt in dignitate,plenis faucibus quamſedatiſſima, & depreſſiſſima uoce uti conueniet: ita tamen ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus. Cum autem eſt in demonſtratione, uoce paululũ attenuata,crebris interuallis, & diuiſionibus oportet uti:ut ipſa pronuntiatione eas res,quas demonſtrabimus,inſerere,atque interſecare uideamur in animis auditorum. Cum autem ſermo in narratione eſt, tum uocum uarietate opus eſt:ut quo quidque pacto geſtum ſit,ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: at aliud otioſe retardabimus.deinde modo acriter,tũ clementer,mœ-

ſte,hilariter in omnes partes commutabimus,ut uerba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta,rogata,reſponſa, ſiquæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus ut omnium perſonarum ſenſus, atque animos uoce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leniter tremebūda uoce,cum parua ſignificatione riſus,ſine ulla ſuſpicione nimiæ cachinnationis,leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum uocem. Cū autem contendere oportebit,quoniam id,aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt:in continuatione adaucto mediocriter ſono uocis,uerbis continuandis,uocem quoque adaugere oportebit,& torquere ſonum,& celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio cōſequi poſſit. In diſtributione uocem ab imis faucibus exclamatione quā clariſſima adhibere oportet:& quantum ſpatij per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum in ſingula interualla ſpatij conſumere iubemur. In amplificationibus,cum cohortatione utemur uoce attenuatiſſima, clamore leni,ſono æquabili, commutationibus crebris,maxima celeritate. In cōqueſtione utemur uoce depreſſa, inclinato ſono,crebris interuallis,longis ſpatijs,magnis commutationibus. De figura uocis ſatis dictum eſt,nunc de corporis motu dicendum uidetur. Motus,eſt corporis geſtus,& uultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in uultu pudorem & acrimoniam eſſe. In geſtu nec uenuſtatem conſpicuam,nec turpitudinem eſſe, ne aut hiſtriones,aut operarij uideamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes,in quas uox eſt diſtributa,motus quoq; corpo

ris ratio uidetur eſſe accõmodanda. Nam *ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in ueſtigio, leui dextræ motu loqui oportebit: hilaritate, triſtitia, mediocritate uultus ad ſermonis ſententias accõmodata.* Sin *erit in demonſtratione ſermo, paululũ corpus à ceruicibus demittemus.* Nam *hoc eſt à natura datum, ut quàproxime tum uultum admoueamus ad auditores, ſiquam rem docere eos, & uehementer inſtigare uelimus.* Sin *erit in narratione ſermo, idẽ motus poterit idoneus eſſe, qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate.* Sin *erit in iocatione, uultu quandã debebimus hilaritatẽ ſignificare ſine cõmutatione geſtus.* Sin *contendemus per continuationẽ, brachio celeri, mobili uultu, acri aſpectu utemur.* Sin *contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri & defixo aſpectu uti oportet.* Sin *utemar amplificatione per cohortationẽ, paulo tardiore & conſideratiore geſtu conueniet uti: ſimilibus cæteris rebus atque in contentione per continuationem.* Sin *utemur amplificatione per conqueſtionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato, & conſtanti geſtu, mœſto, & conturbato uultu uti oportebit.* Non *ſum neſcius, quantum ſuſceperim negotij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari ſcriptura conatus ſim uoces.* Verũ *nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, ut de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet: nec ſi id fieri non poſſet, hoc quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hic admonere uoluimus quid oporteret: reliqua trademus exercitationi.* Hoc *tamen ſcire oportet, pronuntiationẽ bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur.* Nũc *ad theſaurũ inuentorum, atque omniũ partium rheto-*

ricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

M E M O R I A *utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneũ dabitur.* Nunc *perinde atque conſtet in hac re multum ualere artem & præceptionem, ita de ea re loquemur.* Placet *enim nobis eſſe artificium memoriæ: quare placeat, aliàs oſtẽdemus: in præſentia cuiuſmodi ſit ea, aperiemus.* Sunt *igitur duæ memoriæ: una naturalis, altera artificioſa.* Naturalis *eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata.* Artificioſa *eſt ea, quam confirmat inductio quædã, & ratio præceptionis.* Sed *quia in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam: ars porrò naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquã naturalis memoria, ſicui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ.* Porrò *hæc artificioſa, naturæ cõmoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ.* Quapropter *& naturalis memoria præceptione confirmanda eſt, ut ſit egregia: & hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij.* Nec *hoc magis aut minus in hac re quàm in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura niteſcat.* Quare *& illis qui natura memores ſunt, utilis hæc erit inſtitutio, quod tute paulo poſt poteris intelligere. quòd ſi illi freti ingenio, noſtra præceptione nõ indigerẽt: tamẽ iuſta cauſa daretur quare ijs qui minus ingenij habent, adiumento uelimus eſſe.* Nunc *de artificioſa memoria loquemur.* Conſtat *igitur artificioſa memoria locis & imaginibus.* Locos *appellamus eos qui breuiter, perfecte, inſigniter aut natura, aut manu ſunt abſoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus: ut ædes, intercolumniũ, angulum,*

fornicem, & alia quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quædam & notæ, & ſimulachra eius rei, quā meminiſſe uolumus: quod genus, equi, leones, aquilæ: quorū memoriā ſi uolumus habere, imagines eorū certis in locis collocare nos oportebit. Nūc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines cōſtituere oporteat, oſtendimus. Quemadmodū igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt, ſcribere & recitare quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικὰ didicerūt, poſſunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ, aut chartæ ſimillimi ſunt: imagines, literis: diſpoſitio & collocatio imaginum, ſcripturæ: pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, ſi uolumus multa meminiſſe, multos nobis locos cōparare, ut in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur quo ſecius quoto quoque loco libebit, uel à ſuperiore, uel ab inferiore, uel ab media parte imagines ſequi, ea quæ mandata locis erūt, edere & proferre poſſimus. Nam ut ſi ordine ſtantes notos complures uiderimus, nihil noſtra interſit utrū à ſummo, an ab imo, an ab medio nomina eorū dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quālibet partem quoto quoque loco libebit, imaginibus cōmoniti dicere poſſimus id quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare: & locos quos aſſumpſerimus, egregie cōmeditari oportebit, ut perpetuo nobis hærere poſſint. Nam imagines, ſicut literæ delētur: ubi nihil illis utimur, loci tanquā cera remanere debent. Et ne forte in numero locorū falli poſſimus, quintum quēque locū placet notari:

quod genus,ſi in quinto loco manum aureã collocemus, & ſi in decimo aliquẽ notum, cui prænomen ſit Decimo: deinde facile erit ſimiles notas quinto quoq; loco collocare. Item cõmodius eſt in derelicta,quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequẽtia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas,ſolitudo conſeruat integras ſimulachrorũ figuras. Prætrea diſſimiles forma,atque natura loci comparandi ſunt, ut diſtinctè interlucere poſſint. nam ſi quis multa intercolũnia ſumpſerit,conturbabitur ſimilitudine locorũ, ut ignoret quid in quoquo loco collocarit: & magnitudine modica, & mediocres locos habere oportet. nam & præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe non uidentur poſſe capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illuſtres, nec uehemẽter obſcuros locos haberi oportet: ne aut obcæcentur tenebris imagines,aut ſplendore præfulgeant. Interualla locorũ mediocria placet eſſe ferè paulo plus aut minus pedũ tricenûm. nam ut aſpectus,ita cogitatio minus ualet,ſiue nimis procul amoueris,ſiue uehemẽter prope admoueris id quod oportet uideri. Sed quãquã facile eſt ei, qui paulo plura explorauerit,quãuis multos & idoneos locos comparare: tamen,ſiquis ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat, quàm uolet multos licebit. Cogitatio enim,quamuis regionem poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cuiuſdã ad ſuum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit ſi hac prompta copia contenti non erimus,noſmet ipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorũ commodiſſimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt, nunc ad imaginum

rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis ſimulitudines eligere debemus, duplices igitur ſimilitudines eſſe debent: unæ rerũ, alteræ uerborũ. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cum uniuſcuiuſque nominis, & uocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe una nota, & imagine ſimplici comprehendemus hoc modo: Vt ſi accuſator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis cauſa factum arguerit, & eius rei multos dixerit teſtes, & conſcios eſſe. Si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum ſit, meminiſſe uolemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus, ægrotum in lecto cubantem faciemus, ipſum illum de quo agetur, ſi formam eius detinebimus: ſi eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus, ut cito in mẽtem uenire poſſit, & reum ad lectum eius adſtituemus: dextra poculum, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. Hoc modo & teſtium, & hæreditatis, & ueneno necati memoriã habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus: & quotieſcunq; rem meminiſſe uolemus, ſi formarum diſpoſitione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea quæ uolemus, memoria conſequemur. Cum uerborum ſimilitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrũ exercebimus. id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem reges Atridæ parãt. in loco conſtituere oportet manus ad cælũ tollentem Domitiũ, cum à regibus martijs loris cædatur. Hoc

erit, Iam domuitionem reges. In altero loco AEſopum, & Cimbrum ſubornare Iphigeniam, Agamēnonem, & Menelaum: hoc erit, Atridæ parāt. hoc modo omnia uerba erūt expreſſa. Sed hæc imaginū conformatio tum ualet, ſi naturalem memoriā exſuſcitauerimus hac notatione: ut uerſu poſito, ipſi nobiſcum primum tranſeamus bis, aut ter eū uerſum: deinde cum imaginibus uerba exprimamus, hoc modo naturæ ſuppeditabitur doctrina: nā utraque altera ſeparata minus erit firma: ita tamen ut multo plus in doctrina, atque arte præſidij ſit. quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne cum ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minus cōmode ſeruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nūc quoniam ſolet accidere ut imagines partim firmæ & ad monendū idoneæ ſint: partim imbecilles & infirmæ, quæ uix memoriā poſſint excitare: qua de cauſa utrūque fiat, conſyderandum eſt: ut cognita cauſa quas uitemus, & quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus. Docet igitur nos ipſa natura quid oporteat fieri. nam ſi quas res in uita uidemus paruas, uſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus: propterea quòd nulla niſi noua, aut admirabili re cōmouetur animus. at ſiquid uidemus, aut audimus egregie turpe, aut honeſtū, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculū, id diu meminiſſe conſueuimus. Itémque quas res ante ora uidemus, aut audimus (obliuiſcimur plerūque quæ acciderunt in pueritia) meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quòd uſitatæ res facile è memoria elabūtur, inſignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipſes ſolis mirātur, quia raro accidūt: &

ſolis eclipſes magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo, ſe natura uulgari, & uſitata re non exuſcitari, nouitate uero, & inſigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam: & quod ea deſyderat, inueniet: quod oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum, ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina comparãtur.

Imagines igitur nos in eo genere cõſtituere oportebit, quod genus in memoria manere diutiſſime poteſt: id accidet, ſi quammaxime notas ſimilitudines conſtituemus: ſi non mutas, nec uagas, ſed aliquid agentes imagines ponemus: ſi egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus, ut ſi coronis, aut ueſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo: aut ſiqua re deformabimus, ut ſi cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis inſignita ſit forma: aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. nam ea res quoque faciet, ut facilius meminiſſe poſſimus. nam quas res ueras facile meminimus, eaſdẽ fictas, & diligenter notatas meminiſſe nõ eſt difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quoſque locos imaginum renouandarum cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe ut multorũ uerborũ imagines conſcriberent: uti qui eas ediſcere uellent, paratas haberent, nequid in quærendo conſumerent operæ: quorũ rationem aliquot de cauſis improbamus. Primum, quòd in uerborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille uerborum imagines comparare. Quãtulum enim poterunt hæc uale-

re,cum ex infinita uerborum copia modo aliud, modo aliud nos uerbum meminiſſe oportebit? deinde,cur uolumus ab induſtria quenquam remouere, ut nequid ipſe quærat,cũ nos illi omnia parata,quæſitáque tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis cõmouetur. nam ut ſæpe formam ſiquam ſimilem cuipiã dixerimus eſſe,non omnes habemus aſſenſores, quòd alij uidetur aliud: ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum uideantur inſignes alijs. Quare ſibi quenque ſuo commodo conuenit imagines cõparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, aut unum aliquod, aut alterum,non omnia,quæ eius generis erunt,exempli cauſa ſubijcere,quo res poſſit eſſe dilucidior.ut cum de procemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærẽdi, non mille procemiorum genera conſcribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne forte uerborũ memoriam aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris,& ipſarum memoria rerum contentus ſis,quòd & utiliores ſint, & plus habeant facilitatis: admonendus es quare uerborũ memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui uelint res faciliores ſine labore,& moleſtia facile meminiſſe,in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos.Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uerſus meminiſſe poſſimus: ſed ut hac exercitatione,illa rerum memoria,quæ pertinet ad utilitatem,confirmetur: ut ab hac difficili cõſuetudine,ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſſimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis: tum uero in μνημονικοῖς minimũ ualet

doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligẽtia cõprobetur. Quã plurimos locos ut habeas, & quàm maxime ad præcepta accommodatos curare debebis. In imaginibus collocãdis exerceri quotidie conueniet. non enim, ſicut in cæteris ſtudijs, abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. nũquam eſt enim quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum maxime, cũ aliquo maiore negotio detinemur. Quare cũ ſit utile facile meminiſſe, non te fallit, quòd tantopere utile ſit, quãto labore ſit appetendum: quod poteris exiſtimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eã te hortari non eſt ſententia: ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe uideamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſq; parteis in animo frequẽta, & quod maxime neceſſe eſt, exercitatiõe cõfirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER QVARTVS.

QVONIAM *in hoc libro* C. Herenni *de elocutione cõſcripſimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, noſtris exemplis uſi ſumus, & id fecimus præter conſuetudinem* Græcorum, *qui de hac re ſcripſerunt: neceſſario faciendum eſt, ut paucis rationẽ noſtri conſilij demus.* Atque *hoc nos neceſſitudine facere, nõ ſtudio, ſatis erit ſigni, quòd in ſuperioribus libris nihil neq; ante rẽ, neq; præter rẽ locuti ſumus.* Nũc, *ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus: tibi id, quod reliquũ eſt artis, ita, uti inſtituimus perſoluemus.* Sed *facilius noſtrã rationẽ intelliges, ſi prius quid*

illi dicāt cognoueris. Cōpluribus de cauſis putāt oporTere, cū ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionē, uniuſcuiuſque generis ab oratore, aut poeta probato ſumptum ponere exemplum. Et primum ſe id modeſtia cōmotos facere dicunt, propterea quòd uideatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio: ſed ipſos etiam uideri uelle artificioſe gignere exēpla: hoc eſt inquiunt, oſtentare ſe, non artem oſtendere. Quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento, ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere uideamur. Etenim cum poſſimus ab Ennio ſumptum, aut à Graccho ponere exemplum, uidetur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Præterea, exēpla, teſtimoniorum locum obtinēt. id enim quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, ſicut teſtimonio comprobatur. Non igitur ridiculus ſit, ſiquis in lite, aut in iudicio, domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur? ut enim teſtimonium, ſic exemplum rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc, niſi à probatiſſimo ſumi: ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. etenim neceſſe eſt aut ſe omnibus anteponant, & ſua maxime probent: aut negent optima eſſe exēpla quæ à probatiſſimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt. Si ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt: ſi quos ſibi præponant, & eorū exempla ſuis exēplis non putent præſtare, non poſſunt dicere quare ſibi illos anteponant. Quid igitur ipſa authoritas antiquorum? Nam tum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit. immo erigit omniū cupiditates, & acuit induſtriam, cum

ſpes iniecta eſt poſſe imitando Gracchi, aut Craſſi conſequi facultatẽ. Poſtremo hoc ipſum eſt ſummum artificium, res uarias, & diſpares in tot poematibus, & orationibus ſparſas, & uage diſiectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorũ ſub ſingulos artis locos ſubijcere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus. nunc uero ſine ſummo artificio nõ poteſt fieri. Quis eſt enim qui non, cum ſumme teneat artem, poſſit ea, quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? Cæteri cum legunt orationes bonas, aut poemata, probãt oratores, & poetas, neque intelligunt quare cõmoti probent, quòd ſcire non poſſunt ubi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factum ſit id, quod eos maxime delectet. At is qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda, redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos authoritate ſua cõmouent, quàm ueritate diſputationis. Illud enim ueremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea ſteterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & uetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. quòd ſi illorũ authoritate remota, res omnes uolent tam re comparare: intelligẽt, non omnia eſſe concedẽda antiquitati. Primum igitur quod ab eis modeſtia dicitur, uideamus ne nimiũ inutiliter & pueriliter proferatur. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt: cur quicquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt, cur quo ſecius

omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſiquis ad olympiacũ uenerit curſum, & ſteterit ut mittatur, impudenteiſq; illos dicat eſſe qui currere cœperint, ipſe intra carcerẽ ſtet, & narret alijs quomodo Ladas, aut Boius *cum* Sicyonijs *curſitarit: ſic iſti, cum in artis curriculũ deſcẽderunt, illos, qui in eo quod eſt artificij, elaborẽt, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudãt, aut ſcripturam, ſic ut in ſtadiũ rhetoricæ artis prodire non audeant.* Non *auſim dicere, ſed tamen uereor, ne qua in re laudem modeſtiæ uenentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi uis? aliquis inquiet, artem tuã ſcribis: gignis nobis nouas præceptiones: eas ipſe cõfirmare non potes: ab alijs exempla ſumis: uide ne facias impudẽter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem.* Nam *ſi eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint: nihil iſtis, quod ſuum uelint, relinquetur.* At *exẽpla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item cõuenit, ut teſtimonia, ab hominibus probatiſſimis ſumi.* Primum *omnium exempla ponuntur hic non confirmãdi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrãdi.* Non *enim, cum dicimus eſſe exornationem, quæ uerbi cauſa conſtet ex ſimiliter deſinentibus uerbis, & ponimus hoc exẽplum à* Craſſo, *quod poſſumus, & debemus, teſtimonium collocamus, ſed exemplum.* Hoc *igitur intereſt inter exemplum, & teſtimonium,* Exemplo *demonſtratur id, quod dicimus, cuiuſmodi ſit:* Teſtimonio *eſſe illud ita, ut nos dicimus, confirmatur.* Præterea *oportet teſtimonium cum re conuenire. aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conue-*

nit. Qud ita? Quia pollicentur artẽ ſe ſcribere, & exempla proferunt ab ijs plerunque, qui artem neſcierunt. tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contráq; faciunt, quàm polliceri uidentur. nam cum ſcribere artem inſtituunt, uidentur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cum uero ſcribunt, oſtendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipſum eſt difficile, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrũ laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. ſunt enim multa laborioſa: quæ ſi faciatis, non continuo gloriemini: niſi etiam, ſi ueſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. ſin autem iſtud, artificium egregium dicitis: uidete, ne inſueti rerum maiorum uideamini, ſi uos parua res, ſicuti magna delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt: ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præſertim, omnia uidere poterit quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, niſi eruditus. Ita ut, ſi de tragœdijs Ennij uelis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos: ſed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes, ineptus ſis: propterea quòd id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item ſi cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſſe putes, erras: propterea quòd iſto ſigno uidemus te nõnihil eius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta: multo eſt artificioſius ipſũ ſcribere

ex arte. qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non cõtinuo ipſe cõmode ſcribit. & ſi eſt maxime artificioſum, alio tẽpore utantur ea facultate, non tum, cum parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremo in eo uim artificij conſumãt, ut ipſi ab alijs potius eligendi, quàm aliorũ boni electores exiſtimentur. Cõtra ea quæ ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictum. nunc quæ ſeparatim dici poſſint, conſyderemus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis utantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla ſumant. ſed de eo, quod poſtea diximus, ante uideamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exempla, uincerem unius oportere. Primum, quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exẽpla, uel poetam, uel oratorem, cuius autoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius qui diſcere uult, utrum unum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes unum conſiſtere, ipſe quoque ad omnium nitetur facultatem: ſi id deſperarit, in paucis ſe exercebit. ipſis etiam contẽtus erit: nec mirũ, cum ipſe præceptor artis omnia penes unum reperire nõ potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cæteriſque: item ſumptis alijs à poetis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eum qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuiſſe ſumi. Quare ſi unius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia quæ omnes habuerint, ſolũ habere ſe poſſe

diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere uult, non putare unum omnia poſſe. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, ſi ab uno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores non putaſſe unum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere: quoniã neque ſua protulerunt, neque unius alicuius, aut deniq; duorum, ſed ab omnibus oratoribus, & poetis exempla ſumpſerunt. Deinde, ſiquis uelit artem demonſtrare, nihil prodeſſe ad diſcendum, non male utatur hoc adiumẽto, quòd unus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, quæ omnino improbẽt artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorẽ artis ſuo iudicio cõprobare? Ergo ab uno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe: primũ omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, non, ut ſiquis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat, Sume à me: ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibíque oſtendam. Si merces ipſi qui uenditant, aliunde exemplum quæritẽt aliud mercis: aut ſi aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exẽplum pugno non habeãt quod oſtendant: ſi Triptolemus, cum omnibus ſemen largiretur, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur: aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipſe à uicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non uidentur ſibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt. Si, qui ſe fontes maximos penitus abſcõditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiẽs quàmaxime loquatur, neque

habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur? Iſti, cum nō modo dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi cum id polliceātur alijs, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut Lyſippus caput oſtēderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: ſed omnia coràm magiſtrū facientem uidebat, cæterorū opera, uel ſua ſponte conſyderare poterat. Iſti credunt eos, qui hæc uelint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea, nec poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab alijs exēpla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quòd in dicendo leuiter unuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo, expreſſe conſcripta ponere oportet exēpla, ut in artis formam conuenire poſſint: & poſt in dicēdo, ne poſſit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt uti. Poſtremo hæc quoque res duxit nos ad hanc rationem, quòd nomina rerū Græca, quæ conuertimus, ea remota ſunt à cōſuetudine. Quæ enim res apud noſtros non erāt, earum rerum nomina non poterāt eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primo uideātur neceſſe eſt, idque fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet, ut quod cōmodius eſſet in hoc libro, id noſtrū non eſſet: quod aſperius, & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuētionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat ut ad

elocutionis præcepta tranſeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus quas res ſemper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitioſa conſumitur: unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis eſt, quæ cõſtat ex uerborum grauium magna, & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatiſſima uerborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt uſque ad uſitatiſſimam puri conſuetudinem ſermonis. In graui figura conſumetur oratio, ſi quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima uerba reperiri, ſiue propria, ſiue tranſlata, ad unamquanque rem accommodabuntur: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus pòſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis eſt ueſtrum, Iudices, qui ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari? quod huic malèficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In ijs, qui uiolaſſent ingenuam, matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo, ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria

peruenit: huius ſceleris qui ſunt affines, uno cõſilio uniuerſis ciuibus, atrociſſimas calamitates machinantur. O` feros animos: O` crudeles cogitationes: O` derelictos ab humanitate homines: quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt? quo pacto hoſtes reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem: quo modo deûm ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in ſeruitutem, matribusfamilias, & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, urbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata: qui ſe non putant id quod uoluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati uiderint cinerem? Nequeo *uerbis conſequi,* Iudices, *indignitatem rei: ſed negligentius id fero, quia uos mei nõ indigetis. Veſter enim uos animus amantiſſimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario uoluerit obruere.* In *mediocri figura uerſabitur oratio, ſi hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiſerimus, neque tamen ad infimum deſcenderimus, ſic:* Q*uibuſcum bellum gerimus,* Iudices, *uidetis: cũ ſocijs, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrum nobiſcum ſimul uirtute, & induſtria conſeruare ſoliti ſunt.* Hi *cum ſe, & opes ſuas, & copiam neceſſariorum norunt: tum uero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum ſocietatem, quid in omnibus rebus populus* Romanus *poſſet, ſcire, & æſtimare poterant.* Hi, *cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere, quæſo, quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerẽt: cum ſi-*

bi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præſto eſſe uiderent, non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellum admi niſtrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent, ſi totum certamen in uno prælio poſitum putarent: tamẽ omnibus rebus inſtructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate conſenſerunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo Romano ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarẽtur, quo illi, quemadmodum deſciſſent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuſcuiuſque rei de rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, iÿ per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. at iÿ qui ſciũt quid aliÿs acciderit, facile ex aliorum euentis ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tãtam amentiam quẽquam tenuiſſe, ut imperium populi Romani tẽtare auderet nullis copiÿs fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt: quid aliud, niſi id quod dico, poteſt eſſe? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum ſermonẽ demiſſum eſt, hoc erit exẽplum: Nam, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, poſtquam perfuſus eſt, defricari. Deinde, ubi uiſum ut in alueum deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſuerſo, Heus, inquit adoleſcens, pueri tui modo me pulſauerunt, ſatiſfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic uix

tandem, inquit, ſine me conſyderare. Tum uero iſte cœpit uoce clamare iſta, quæ facile cuiuis rubores eijcere poſſet, Ita petulans es, atque acer, ut ne ad ſolarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, ſed penes ſcænam, & in eiuſmodi locis exercitus ſis? Conturbatus eſt adoleſcens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uerſarentur, imperito eiuſmodi conuitiorum. Vbi enim iſte audiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere quod de exiſtimatione perderet, ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum conſtructio quædam, & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cauendum, ne dum hæc genera conſectemur, in finitima, & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudãda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt, quæ recte uidebitur appellari ſi ſufflata nominabitur. Nam ita, ut corporis bonam habitudinẽ tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis uidetur ea, quæ turget, & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis uerbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut grauioribus, quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cum declinaſſent, & ab eo, quò profecti ſunt, aberrauerunt, & ſpecie grauitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt, er-

rantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & diſſolutum: eo quòd ſine neruis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec poteſt confirmare, nec uiriliter ſeſe expedire. id eſt huiuſmodi: Socij noſtri, cum belligerare nobiſcum uellent, profectò ratiocinati eſſent etiam atque etiam, quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima uerborum attenuatione commode uerſari, ueniunt ad aridum, & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc: Nam iſtic ad balneas acceſſit: ad hunc poſtea dixit, Hic tuus ſeruus me pulſauit. poſtea dixit hic illi, Conſyderabo. Poſt ille conuicium fecit, & magis, magiſque præſentibus multis clamauit, Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura puris uerbis, & electis cõpoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus pòſt loquemur: quæ, ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus: ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile ſatietas uarietate uitetur.

QVONIAM quibus in generibus elocutio uerſari

debeat, dictum eſt: uideamus nũc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiã, cõpoſitionẽ, dignitatẽ. ELEGANTIA eſt, quæ facit ut unumquodque pure & aperte dici uideatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purũ conſeruat ab omni uitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſũt eſſe, Solœciſmus, & Barbariſmus. Solœciſmus eſt, cũ uerbis pluribus conſequẽs uerbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cũ uerbũ aliquod uitioſe effertur. Hæc qua ratione uitare poſſimus, in arte grãmatica dilucide diſcemus.

Explanatio eſt, quæ reddit apertã, & dilucidã orationem. ea comparatur duabus rebus, uſitatis uerbis, & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ uerſãtur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. COMPOSITIO eſt uerborũ cõſtructio, quæ facit omnes parteis orationis æqualiter perpolitas. ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras uocalium concurſiones, quæ uaſtam, atque hiantẽ orationẽ reddunt, ut hoc eſt: Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi uitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem: cui uitio uerſus hic erit exemplo (nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis uti) O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. Et hic eiuſdem poetæ, Quicquam quiſquam, cuiquam quod conueniat, neget. Et ſi eiuſdem uerbi aſſiduitatem nimiam fugiemus. ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio nõ eſt fidẽ habere. Et ſi nõ utemur cõtinẽter ſimiliter cadẽtibus

uerbis,hoc modo: Flentes,plorantes,lachrymantes,obte ſtantes. Et ſi uerborum trãſiectionem uitabimus,niſi quæ erit concinna,qua de re poſterius loquemur. quo in uitio eſt Lucilius aſſiduus,ut hoc eſt in priore libro, Has res ad te ſcriptas Luci miſimus AEli. Itẽ fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures,& oratoris ſpiritum lædit. His uitijs in compoſitione uitatis,reliquum operis conſumendum eſt in dignitate. DIGNITAS eſt, quæ reddit ornatam orationem uarietate diſtinguens. Hæc & in uerborum, & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborũ exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in uerbis,ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem. REPETITIO eſt, cũ continenter ab uno atque eodẽ uerbo in rebus ſimilibus,& diuerſis principia ſumuntur,hoc modo: Vobis iſtud attribuendũ eſt, uobis gratia habenda,uobis res iſta erit honori. Item, Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit,Scipio pacẽ peperit,Scipio ciuitatẽ ſeruauit. Item, Tu in forum prodire,tu lucem conſpicere,tu in horũ conſpectum uenire conaris? audes uerbum facere, audes quicquam ab iſtis petere,audes ſupplicium deprecari? Quid eſt quod poſſis defendere? quid eſt quod audeas poſtulare? quid eſt quod tibi putes concedi oportere? Nõ iuſiurandum reliquiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur eſſe adhibenda & ad exornandam,& ad augendam orationem. CONVERSIO eſt,per quã

non,ut ante,primum repetimus uerbum:ſed ad poſtremum continenter reuertimur, hoc modo : Pœnos Populus Romanus *iuſtitia uicit,armis uicit, liberalitate uicit.* Item,*Ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt,libertas ſublata eſt,fides ſublata eſt,amicitia ſublata eſt.* Item,*C.Lælius homo nouus erat,ingenioſus erat,doctus erat, bonis uiris, & ſtudioſis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat.* Item,*Nã cum iſtos,ut abſoluant te,rogas: ut peierent rogas: ut exſtimationem negligant rogas,ut leges populi* Ro.*tuæ libidini largiãtur rogas.* COMPLEXIO,*eſt quæ utrãque cõplectitur exornationem,& hãc,& quã ante expoſuimus, ut & repetatur idẽ primum uerbũ ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur,hoc modo: Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperũt?Carthaginiẽſes.qui ſunt qui crudele bellum in* Italia *geſſerunt?* Carthaginiẽſes.*qui ſunt,qui* Italiã *deformauerũt?* Carthaginiẽſes.*qui ſunt qui ſibi poſtulãt ignoſci?*Carthaginienſes. Videte *ergo, quid conueniat eos impetrare.*Item,*Quẽ ſenatus damnarit,quem populus* Romanus *damnarit, quem omniũ exiſtimatio damnarit,eum uos ſententijs ueſtris abſoluetis?* TRADVCTIO,*eſt quæ facit,ut cum idẽ uerbũ crebrius ponatur,nõ modo non offendat animũ,ſed etiam concinniorem orationem reddat,hoc pacto:Qui nihil habet in uita iucundius uita,is cum uirtute uitam non poteſt colere.* Item,*Eum tu hominem appellas,qui ſi fuiſſet homo , nunquam tam crudeliter uitam hominis petijſſet.*At *erat inimicus:ergo inimicum ſic ulciſci uoluit,ut ipſe ſibi reperiretur inimicus.* Item,*Diuitias ſine diuitũ eſſe:tu uero uirtutem præfer diuitijs.nam ſi uoles diuitias cum uirtute cõparare, uix ſatis idoneæ*

tibi uidebũtur diuitiæ, quæ uirtutis pediſequæ ſint. Ex eodẽ genere eſt exornationis, cum idem uerbũ modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eã rem tam ſtudioſe curas quæ multas tibi dabit curas? Itẽ, Amari iucundũ eſt, ſi curetur nequid inſit amari. Item, Veniã ad uos, ſi mihi Senatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc propoſitæ ſũt, non inopia uerborũ fit ut ad idem uerbũ redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædã, quæ facilius auribus diiudicari, quàm uerbis demõſtrari poteſt. Cõtentio, eſt cũ ex contrarijs uerbis oratio cõficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadẽ exitus amariſſimos affert. Item, Inimicis te placabilẽ, amicis inexorabilẽ præbes. Itẽ, In otio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus. In re frigidiſſima cales, in feruẽtiſſima friges. Tacito cũ opus eſt, clamas: cũ loqui conuenit, obmuteſcis. Ades, abeſſe uis: abes, reuerti cupis. In pace bellũ quæritas, in bello pacem deſyderas. In cõcione de uirtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ ſonitum perferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationẽ, & ornati, & graues poterimus eſſe. Exclamatio, eſt quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam compellationẽ, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen ſplendori, ac decori eſt ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorũ crudelitatẽ. Item, O perfidioſæ Fregellæ, quàm facile ſcelere ueſtro cõtabuiſtis: ut cuius nitor urbis Italiam nuper illuſtrauit, eius nunc uix fundamẽtorũ reliquiæ maneãt. Item, Bonorum inſidiatores latrocinio uitam innocentiſſimi cuiuſque petiſtis: tantúmne ex iniquitate

iudiciorum ueſtris calũnijs aſſumitis facultatem? Hac *exclamatione ſi loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo poſtulare uidebitur, ad quã uolemus indignationem animum auditoris adducemus.* Interrogatio *non omnis grauis eſt, neque concinna: ſed hæc, quæ cũ enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto :* Cum *igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, utrum animos ſociorum ab repub. remouebas & alienabas, an non? & utrúmne aliquẽ exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri non ſineret, an non?* Ratiocinatio, *eſt per quam nosipſi à nobis rationẽ poſcimus quare quidque dicamus, & crebro noſmet à nobis petimus uniuſcuiuſque propoſitionis explanationem . ea eſt huiuſmodi,* Maiores *noſtri, ſiquam unius peccati mulierẽ damnabant, ſimplici iudicio multorũ maleficiorũ conuictam putabant.* Quo *pacto? quoniã quã impudicam iudicarant, eã ueneficij quoque damnatam exiſtimabãt.* Quid *ita? quia neceſſe eſt eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati , timere permultos.* Quos *iſtos? uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet ſui dedecoris infamiam pertinere.* Quid *poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, ut quoquo modo poſſit, ueneficio petat.* Cur? *quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem , natura muliebris inconſyderatam.* Quid *ueneficij damnatam? quid? putabãt impudicam quoq; neceſſario.* Quare? *quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cum cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe nõ putarint.* Quid

in uiris? idémne hoc obſeruabant? minime. Quid ita? quia uiros ad unumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene maiores noſtri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cepiſſent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quòd exercitum contraduxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia uiri fortis eſt, qui de uictoria contendant, eos hoſtes putare: qui uicti ſunt, eos homines iudicare, ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille ſi uiciſſet, num idem feciſſet? non profectò tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem uehementer accommodata eſt, & animum auditoris reddit attẽtum, tum uenuſtate ſermonis, tum rationum expectatione.

Sententia, eſt oratio ſumpta de uita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat, in uita breuiter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt primum uirtutem reuereri, qui ſemper ſecũda fortuna ſit uſus. Item, Liber is eſt exiſtimãdus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item, Egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item, Optima uiuẽdi ratio eſt eligenda, eam iucundam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quòd habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem.

Sed illud quoque probandũ eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo: Omnes bene uiuendi rationes in uirtute ſunt collocandæ, pro-

habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur? iſti, cum nō modo dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi cum id polliceātur alijs, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut Lyſippus caput oſtēderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: ſed omnia coràm magiſtrū facientem uidebat, cæterorū opera, uel ſua ſponte conſyderare poterat. Iſti credunt eos, qui hæc uelint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea, nec poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab alijs exēpla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quòd in dicendo leuiter unuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo, expreſſe conſcripta ponere oportet exēpla, ut in artis formam conuenire poſſint: & poſt in dicēdo, ne poſſit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt uti. Poſtremo hæc quoque res duxit nos ad hanc rationem, quòd nomina rerū Græca, quæ conuertimus, ea remota ſunt à cōſuetudine. Quæ enim res apud noſtros non erāt, earum rerum nomina non poterāt eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primo uideātur neceſſe eſt, idque fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet, ut quod cōmodius eſſet in hoc libro, id noſtrū non eſſet: quod aſperius, & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuētionem Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat ut ad

elocutionis præcepta tranſeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus quas res ſemper habere debeat.

SVNT *igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitioſa conſumitur: unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus.* Grauis *eſt, quæ cõſtat ex uerborum grauium magna, & ornata conſtructione.* Mediocris *eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatiſſima uerborum dignitate.* Attenuata *eſt, quæ demiſſa eſt uſque ad uſitatiſſimam puri conſuetudinem ſermonis.* In *graui figura conſumetur oratio, ſi quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima uerba reperiri, ſiue propria, ſiue tranſlata, ad unamquanque rem accommodabuntur: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus pòſt dicemus, adhibebuntur.* In *hoc genere figuræ erit hoc exemplum:* Nam *quis eſt ueſtrum,* Iudices, *qui ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari? quod huic malèficio dignum ſupplicium poteſt inueniri?* In *ijs, qui uiolaſſent ingenuam, matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo, ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt?* Atque *in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria*

*peruenit:huius ſceleris qui ſunt affines,uno cõſilio uni-
uerſis ciuibus, atrociſſimas calamitates machinantur.
Ò feros animos: Ò crudeles cogitationes: Ò derelictos
ab humanitate homines: quid agere auſi ſunt,aut co-
gitare potuerunt? quo pacto hoſtes reuulſis maiorum
ſepulchris,deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ci-
uitatem: quo modo deûm ſpoliatis templis, optimatibus
trucidatis,alijs arreptis in ſeruitutem, matribuſ fami-
lias, & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, urbs
acerbiſſimo concidat incendio conflagrata: qui ſe non
putant id quod uoluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi
ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati uiderint ci-
nerem? Nequeo uerbis conſequi, Iudices, indignitatem
rei: ſed negligentius id fero,quia uos mei nõ indigetis.
Veſter enim uos animus amantiſſimus reip. facile edo-
cet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere,
præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpur-
ciſſimorum hoſtium dominatu nefario uoluerit obrue-
re. In mediocri figura uerſabitur oratio, ſi hæc, ut
ante dixi,aliquantulum demiſerimus,neque tamen ad
infimum deſcenderimus, ſic: Quibuſcum bellum geri-
mus, Iudices, uidetis: cũ ſocijs,qui pro nobis pugnare,&
imperium noſtrum nobiſcum ſimul uirtute, & indu-
ſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cum ſe, & opes ſuas,
& copiam neceſſariorum norunt: tum uero nihilomi-
nus propter propinquitatem,& omnium rerum ſocie
tatem, quid in omnibus rebus populus Romanus poſ-
ſet,ſcire, & æſtimare poterant. Hi, cum deliberaſſent
nobiſcum bellum gerere,quæſo,quæ res erat, qua freti
bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maximam ſo-
ciorum partem in officio manere intelligerẽt: cum ſi-*

bi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præſto eſſe uiderent, non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum. Si *cum finitimis de finibus bellum gererent, ſi totum certamen in uno prælio poſitum putarent: tamẽ omnibus rebus inſtructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate conſenſerunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo* Romano *ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid* Fregellani, *non ſua ſponte conati ſunt?*Eo *quidem minus iſti facile conarẽtur, quo illi, quemadmodum deſciſſent, uidebant.* Nam *rerum imperiti, qui uniuſcuiuſque rei de rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. at ij qui ſciũt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentis ſuis rationibus poſſunt prouidere.* Nul*la igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tãtam amentiam quẽquam tenuiſſe, ut imperium populi* Romani *tẽtare auderet nullis copijs fretus?* Ergo *aliquid fuiſſe neceſſe eſt: quid aliud, niſi id quod dico, poteſt eſſe?* In *attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum ſermonẽ demiſſum eſt, hoc erit exẽplum:*Nam, *ut forte hic in balneas uenit, cœpit, poſtquam perfuſus eſt, defricari.*De*inde, ubi uiſum ut in alueum deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſuerſo,*Heus, *inquit adoleſcens, pueri tui modo me pulſauerunt, ſatiſfacias oportet.*Hic, *qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit.*Iſte *clarius eadem, & alia dicere cœpit.*Hic *uix*

tandem, inquit, Sine me conſyderare. Tum uero iſte cœpit uoce clamare iſta, quæ facile cuiuis rubores eijcere poſſet, Ita petulans es, atque acer, ut ne ad ſolarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, ſed penes ſcænam, & in eiuſmodi locis exercitus ſis? Conturbatus eſt adoleſcens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uerſarentur, imperito eiuſmodi conuitiorum. Vbi enim iſte uidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere quod de exiſtimatione perderet, ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum conſtructio quædam, & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cauendum, ne dum hæc genera conſectemur, in finitima, & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudãda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt, quæ recte uidebitur appellari ſi ſufflata nominabitur. Nam ita, ut corporis bonam habitudinẽ tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis uidetur ea, quæ turget, & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis uerbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut grauioribus, quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cum declinaſſent, & ab eo, quò profecti ſunt, aberrauerunt, & ſpecie grauitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt, er-

rantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & diſſolutum : eo quòd ſine neruis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec poteſt confirmare, nec uiriliter ſeſe expedire. id eſt huiuſmodi: Socij noſtri, cum belligerare nobiſcum uellent, profecto ratiocinati eſſent etiam atque etiam, quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima uerborum attenuatione commode uerſari, ueniunt ad aridum, & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc: Nam iſtic ad balneas acceſſit: ad hunc poſtea dixit, Hic tuus ſeruus me pulſauit. poſtea dixit hic illi, Conſyderabo. Pòſt ille conuicium fecit, & magis, magíſque præſentibus multis clamauit, Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura puris uerbis, & electis cõpoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus pòſt loquemur: quæ, ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus: ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile ſatietas uarietate uitetur.

QVONIAM quibus in generibus elocutio uerſari

debeat,dictum eſt:uideamus nũc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere,elegantiã,cõpoſitionẽ,dignitatẽ. ELEGANTIA eſt, quæ facit ut unumquodque pure & aperte dici uideatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem,& explanationem. Latinitas eſt,quæ ſermonem purũ conſeruat ab omni uitio remotum. Vitia in ſermone,quo minus is latinus ſit,duo poſſũt eſſe, Solœciſmus,& Barbariſmus. Solœciſmus eſt,cũ uerbis pluribus conſequẽs uerbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt,cũ uerbũ aliquod uitioſe effertur. Hæc qua ratione uitare poſſimus,in arte grãmatica dilucide diſcemus.

Explanatio eſt, quæ reddit apertã, & dilucidã orationem.ea comparatur duabus rebus,uſitatis uerbis,& proprijs. Vſitata ſunt ea,quæ uerſãtur in ſermone,& conſuetudine quotidiana. Propria,quæ eius rei uerba ſunt,aut eſſe poſſunt,qua de loquemur. COMPOSITIO eſt uerborũ cõſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas.ea conſeruabitur,ſi fugiemus crebras uocalium concurſiones,quæ uaſtam, atque hiantẽ orationẽ reddunt, ut hoc eſt: Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi uitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem: cui uitio uerſus hic erit exemplo(nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis uti) O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. Et hic eiuſdem poetæ,Quicquam quiſquam, cuiquam quod conueniat,neget. Et ſi eiuſdem uerbi aſſiduitatem nimiam fugiemus.ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet,ei rationi ratio nõ eſt fidẽ habere. Et ſi nõ utemur cõtinẽter ſimuliter cadẽtibus

uerbis,hoc modo: Flentes,plorantes,lachrymantes,obteſtantes. Et ſi uerborum trāſiectionem uitabimus,niſi quæ erit concinna,qua de re poſterius loquemur. quo in uitio eſt Lucilius aſſiduus,ut hoc eſt in priore libro, Has res ad te ſcriptas Luci miſimus AEli. Itē fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures,& oratoris ſpiritum lædit. His uitijs in compoſitione uitatis,reliquum operis conſumendum eſt in dignitate. DIGNITAS eſt,quæ reddit ornatam orationem uarietate diſtinguens.Hæc & in uerborum, & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborū exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in uerbis,ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem. REPETITIO eſt, cū continenter ab uno atque eodē uerbo in rebus ſimilibus,& diuerſis principia ſumuntur,hoc modo: Vobis iſtud attribuendū eſt, uobis gratia habenda,uobis res iſta erit honori. Item, Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit,Scipio pacē peperit,Scipio ciuitatē ſeruauit. Item, Tu in forum prodire,tu lucem conſpicere,tu in horū conſpectum uenire conaris? audes uerbum facere, audes quicquam ab iſtis petere,audes ſupplicium deprecari? Quid eſt quod poſſis defendere? quid eſt quod audeas poſtulare? quid eſt quod tibi putes concedi oportere? Nō iuſiurandum reliquiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur eſſe adhibenda & ad exornandam,& ad augendam orationem. CONVERSIO eſt,per quā

non, ut ante, primum repetimus uerbum: ſed ad poſtremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos Populus Romanus *iuſtitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit.* Item, *Ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt.* Item, *C. Lælius homo nouus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis uiris, & ſtudioſis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat.* Item, *Nã cum iſtos, ut abſoluant te, rogas: ut peierent rogas: ut exſtimationem negligant rogas, ut leges populi* Ro. *tuæ libidini largiãtur rogas.* COMPLEXIO, *eſt quæ utrãque cõplectitur exornationem, & hãc, & quã ante expoſuimus, ut & repetatur idẽ primum uerbũ ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo:* Qui *ſunt, qui fœdera ſæpe ruperũt?* Carthaginiẽſes. *qui ſunt qui crudele bellum in* Italia *geſſerunt?* Carthaginiẽſes. *qui ſunt, qui* Italiã *deformauerũt?* Carthaginiẽſes. *qui ſunt qui ſibi poſtulãt ignoſci?* Carthaginienſes. Videte *ergo, quid conueniat eos impetrare.* Item, Quẽ *ſenatus damnarit, quem populus* Romanus *damnarit, quem omniũ exiſtimatio damnarit, eum uos ſententijs ueſtris abſoluetis?* TRADVCTIO, *eſt quæ facit, ut cum idẽ uerbũ crebrius ponatur, nõ modo non offendat animũ, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto:* Qui *nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non poteſt colere.* Item, *Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petijſſet.* At *erat inimicus: ergo inimicum ſic ulciſci uoluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus.* Item, Diuitias *ſine diuitũ eſſe: tu uero uirtutem præfer diuitijs. nam ſi uoles diuitias cum uirtute cõparare, uix ſatis idoneæ*

tibi uidebũtur diuitiæ, quæ uirtutis pediſequæ ſint. Ex eodẽ genere eſt exornationis, cum idem uerbũ modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eã rem tam ſtudioſe curas quæ multas tibi dabit curas? Itẽ, Amari iucundũ eſt, ſi curetur nequid inſit amari. Item, Veniã ad uos, ſi mihi Senatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc propoſitæ ſũt, non inopia uerborũ fit ut ad idem uerbũ redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædã, quæ facilius auribus diiudicari, quàm uerbis demõſtrari poteſt. Cõtentio, eſt cũ ex contrarijs uerbis oratio cõficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadẽ exitus amariſſimos affert. Item, Inimicis te placabilẽ, amicis inexorabilẽ præbes. Itẽ, In otio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus. In re frigidiſſima cales, in feruẽtiſſima friges. Tacito cũ opus eſt, clamas: cũ loqui conuenit, obmuteſcis. Ades, abeſſe uis: abes, reuerti cupis. In pace bellũ quæritas, in bello pacem deſyderas. In cõcione de uirtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ ſonitum perferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationẽ, & ornati, & graues poterimus eſſe. Exclamatio, eſt quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam compellationẽ, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen ſplendori, ac decori eſt ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorũ crudelitatẽ. Item, O` perfidioſæ Fregellæ, quàm facile ſcelere ueſtro cõtabuiſtis: ut cuius nitor urbis Italiam nuper illuſtrauit, eius nunc uix fundamẽtorũ reliquiæ maneãt. Item, Bonorum inſidiatores latrocinio uitam innocentiſſimi cuiuſque petiſtis: tantámne ex iniquitate

iudiciorum ueſtris calũniȷs aſſumitis facultatem? Hac *exclamatione ſi loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo poſtulare uidebitur, ad quã uolemus indignationem animum auditoris adducemus.* Interrogatio *non omnis grauis eſt, neque concinna: ſed hæc, quæ cũ enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto :* Cum *igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, utrum animos ſociorum ab repub. remouebas & alienabas, an non? & utrúmne aliquẽ exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri non ſineret, an non?* Ratiocinatio, *eſt per quam noſipſi à nobis rationẽ poſcimus quare quidque dicamus, & crebro noſmet à nobis petimus uniuſcuiuſque propoſitionis explanationem. ea eſt huiuſmodi,* Maiores *noſtri, ſiquam unius peccati mulierẽ damnabant, ſimplici iudicio multorũ maleficiorũ conuictam putabant.* Quo *pacto? quoniã quã impudicam iudicarant, eã ueneficiȷ quoque damnatam exiſtimabãt.* Quid *ita? quia neceſſe eſt eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos.* Quos *iſtos? uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet ſui dedecoris infamiam pertinere.* Quid *poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, ut quoquo modo poſſit, ueneficio petat.* Cur? *quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſyderatam.* Quid *ueneficiȷ damnatam? quid? putabãt impudicam quoq; neceſſario.* Quare? *quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cum cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe nõ putarint.* Quid

in uiris?idémne hoc obſeruabant?minime. Quid ita? quia uiros ad unumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene maiores noſtri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cepiſſent, uita priuarent. Quid ita?quia quam nobis facultatem fortuna dediſſet,iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere,quos eadem fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quòd exercitum contraduxit? deſino meminiſſe. Quid ita?quia uiri fortis eſt,qui de uictoria contendant, eos hoſtes putare: qui uicti ſunt,eos homines iudicare, ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille ſi uiciſſet,num idem feciſſet? non profectò tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis?quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem uehementer accommodata eſt,& animum auditoris reddit attẽtum, tum uenuſtate ſermonis, tum rationum expectatione.

Sententia,eſt oratio ſumpta de uita, quæ aut quid ſit,aut quid eſſe oporteat,in uita breuiter oſtendit,hoc modo: Difficile eſt primum uirtutem revereri,qui ſemper ſecũda fortuna ſit uſus. Item,Liber is eſt exiſtimãdus,qui nulli turpitudini ſeruit. Item,Egens æque eſt is,qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item, Optima uiuẽdi ratio eſt eligenda,eam iucundam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quòd habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem.

Sed illud quoque probandũ eſt genus ſententiæ,quod confirmatur ſubiectione rationis,hoc modo: Omnes bene uiuendi rationes in uirtute ſunt collocandæ, pro-

pterea quòd ſola uirtus in ſua poteſtate eſt: omnia præter eam ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius ſecuti ſunt: hi ſimulac fortuna dilapſa eſt, deuolant omnes. Cum enim receſſit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo ſine ratione: Errãt qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe: Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur: propterea quòd ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs: at hi ſapiẽter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant: ut quibus uirtutibus omnẽ uitã tueri poſſint, eas in ætate maturiſſima uelint comparare. Sententias interponi rarò conuenit, ut rei actores, non uiuendi præceptores eſſe uideamur: cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad cauſam uideat accõmodari rem certam ex uita & moribus ſumptam. Contrarium idem ferè eſt, quod contentio. Contrarium, eſt quod ex rebus diuerſis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto: Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et item, Nam quem in amicitia perfidioſum eſſe cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit: eum commodum, & ſui cognoſcentem uidere in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus, & conuentu amicorũ uerum dixerit nunquam, eum ſibi in concionibus cre-

dis à mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi, poſtquam pauciores ſunt, metuimus ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis uerbis perfectum eſſe debet, & cum commodũ eſt auditu, propter breuem & abſolutam concluſionem: tum uero uehementer id quod opus eſt oratori comprobat contraria re: & ex eo, quod dubium non eſt, expedit illud quod dubium eſt, ut aut dilui non poſſit, aut multo difficillime poſſit. Membrum orationis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demõſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id eſt unum, quod appellatur membrum. deinde hoc excipiatur oportet ab altero, Et amicum lædebas. Ex duobus membris his, hæc exornatio poteſt conſtare. ſed commodiſſima, & abſolutiſſima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipſi non conſulebas. Item, Nec reipublicæ conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti. Articulus dicitur, cum ſingula uerba interuallis diſtinguentur cæſa oratione, hoc modo: Acrimonia, uoce, uultu aduerſarios perterruiſti. Item, Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis, & illius ſuperioris uehementiam hoc intereſt: quòd illud tardius, & rarius uenit, hoc crebrius, & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachij, & contorſione dexteræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro, & celeri uulnere corpus conſauciari uidetur. Continuatio eſt denſa, & continens frequen-

tatio uerborum cum abſolutione ſententiarum. ea utemur commodiſſime tripartito, in ſentētia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto: Ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in uirtute, quàm in caſu præſidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam ſiquis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit? In concluſione, hoc pacto: Quòd ſi in eos plurimum fortuna poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt: non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequētatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus afferat uerbis. Sed & aliâs quoque nonnunquam, non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes. Cōpar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus ante diximus, quæ conſtant ex pari fere numero ſyllabarum. Hoc non de enumeratione noſtra fiet (nam id quidem puerile eſt) ſed tantum affert uſus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo: In prælio mortē pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graueis caſus adminiſtrabant. Item, Illi fortuna felicitatem dedit, huic induſtria uirtutem comparauit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt ut non planè par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe uideatur, ſi una, aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut ſi cum in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt: ut longitudo, aut ple

nitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur, & exæquet. Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione uerborũ, duo, aut plura ſunt uerba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item, Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cum ita uiuit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cum tametſi caſus non inſunt in uerbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine uerſatur, inter ſe uehementer conueniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerunque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſſima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hic & ea uerba quæ caſus habent, ad caſus ſimiles: & illa quæ non habẽt, ad ſimules exitus ueniunt. Annominatio eſt, cum ad idem uerbũ acceditur commutatione unius literæ, aut literarum: aut ad res diſſimiles ſimilia uerba accommodantur. Ea multis & uariis rationibus conficitur: attenuatione, aut complexione eiuſdem literæ, ſic: Hic, qui ſe magnifice iactat atque oſtentat, uenijt à te antequam Romam uenit. Ex contrario, Hic quos homines alea uincijt, eos ferro ſtatim uincit. Productione eiuſdem literæ, hoc modo: Hũc auium dulcedo ducit ad auiũ. Breuitate eiuſdẽ literæ, hoc modo: Hic tametſi ui-

detur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiã. Addendis literis, hoc pacto: Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis literis, ſic: Si lenones tãquam leones uitaſſet, uitæ ſe tradidiſſet. Transferẽdis literis, ſic: Videte, Iudices, utrũ homini nauo, an uano credere malitis. Item, Nolo eſſe laudator, ne uidear adulator. Cõmutandis, hoc modo: Deligere oportet, quẽ uelis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in literarũ commutatione, breuitate, aut productione, aut trãſlatione, aut aliquo huiuſmodi genere uerſantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in uerbis ſimilitudinem, & tamen diſſimiles non ſunt: quibus de generibus unum eſt huiuſmodi: Quid ueniam, qui ſim, quare ueniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, breui cognoſcetis. Nam hic eſt in quibuſdam uerbis quædã ſimilitudo nõ tam affectanda, quàm illæ ſuperiores: ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterũ genus huiuſmodi: Demus operam Quirites, ne omnino Patres conſcripti, circunſcripti putẽtur. Hæc annominatio magis accedit ad ſimilitudinem, quàm illa ſuperior, ſed minus quàm illæ ſuperiores: propterea quòd non ſolum additæ, ſed uno tempore demptæ quoque literæ ſunt. Tertium genus, eſt quod uerſatur in caſuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. unius nominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo labore animum ad uirtutes à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbẽ terræ cum laude & gloria uulgatæ ſunt. Alexãdrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro ſi uita data longior eſſet, Oceanum Macedonum gloria tranſuolaſſet. Varie hic unum nomen

in commutatione caſuum uolutatum eſt. Plura nomina caſibus commutatis, hoc modo faciẽt annominationem: Tiberiũ Gracchum Remp. adminiſtrãtem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ uirum Reip. amantiſſimum ſubito de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum, malorũ perfidia per ſcelus uita priuauit. Tuus ò Druſe ſanguis domeſticos parietes, & uultũ parentis aſperſit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eũ breui ſpatio non modo uiuere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorũ unum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus uerbis, tertiũ in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cum in ueritate dicemus: propterea quòd non hæc uidẽtur reperiri poſſe ſine elaboratione, & operæ conſumptione. Eiuſmodi autẽ ſtudia ad delectationem, quàm ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur authoritas dicendi, ſed offenditur quoque in eiuſmodi oratione auditor: propterea quòd eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ ſunt ampla & pulchra, diu placere poſſunt: quæ lepida & concinna, cito ſatietate afficiunt auriũ ſenſum faſtidioſiſſimum. Quomodo igitur, ſi crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari: ita, ſi raro has interſeremus exornationes, & in cauſa tota uarie diſpergemus, commode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. Subiectio eſt, cum interrogamus aduerſarios: aut quærimus ipſi quid ab illis, aut quid cõtra nos dici poſſit. deinde

ſubijcimus id quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum ſit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur unde iſte tam pecunioſus factus ſit. amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona uenierunt. hæreditas aliqua obuenit? non poteſt dici: ſed etiã à neceſſarijs omnibus exhæredatus eſt. præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? non modo id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſpõſione uictus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes uidetis: aut iſti domi naſcitur aurũ: aut unde licitum non eſt, pecunias accepit. Item, Sæpe, Iudices, animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidẽ criminari poſſint, ſibi præſidiũ petere, quorũ nihil poteſt aduerſarius facere. Nam utrum ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite dãnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquã uitam alicubi honeſte tractatam? nam hic quidem ante oculos ueſtros quomodo uixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidẽ nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt qui ſibi non putet turpe, iſtius amicum nominari. Item, Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxiſti? non: nam indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti. Cum ipſe te ueteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid, cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoque prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd, cum quæſitum eſt quid oporteat, ſubijcitur id

non eſſe factum. quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, ut ad noſtram quoque perſonam referamus ſubiectionem, ſic: Nam quid me facere conueniret, cum à tanta multitudine Galloru͂ circunſederer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimiciſſimum habebamus. Sederem in caſtris? at neque ſubſidium, quod expectarem, habebamus: neque erat, quo uitam produceremus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligere͂? at ea uidebar eos accepiſſe co͂ditione, ut quoad poſſem, incolumes patriæ, & parentibus conſeruarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Huiuſmodi conſequuntur identidem ſubiectiones, ut ex omnibus oſtendi uideatur, nihil potius, quàm quod factum ſit, faciundum fuiſſe. Gradatio, eſt in qua non ante ad conſequens uerbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis, & quod libet licet, & quod licet poſſunt, & quod poſſunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt uobis moleſtum non eſt? Item, Non ſenſi hoc, & non ſuaſi: neque ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item, Africano induſtria uirtutem, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, Imperium Græciæ fuit apud Athenienſes, Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperauere Thebani, Thebanos Macedones uicerunt: qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cuiuſque crebra repetitio uerbi, quæ propria eſt huius

exornationis. Definitio eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter & abſolute, hoc modo: Maieſtas Reipub.*eſt, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis.* Item, *Iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuſpiam uiolant.* Item, Non *eſt iſta diligentia, ſed auaritia: ideo quòd diligentia eſt accurata conſeruatio ſuorum: auaritia, iniurioſa appetitio alienorum.* Item, Non *eſt iſta fortitudo, ſed temeritas: propterea quòd fortitudo, eſt contemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas, eſt cum inconſyderata laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio.* Hæc *igitur commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuſpiam uim, & poteſtatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuiſſe dici uideatur: neque lucidius potuiſſe dici putetur.*
Tranſitio *uocatur, quæ cum oſtendit breuiter quod dictum ſit, proponit item breui quod conſequatur, hoc modo:* In *patriam cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis extiterit, conſyderate.* Item, Mea *in iſtum beneficia cognoſcitis: nunc quomodo iſte mihi gratiam retulerit, accipite.* Proficit *hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.* Correctio *eſt, quæ tollit id, quod dictum eſt: & pro eo id, quod magis idoneum uidetur, reponit, hoc pacto:* Quòd *ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, immo innuiſſet modo, hoc facile perfici poſſet.* Item, Nam *poſtquam iſti uicerunt, atque adeo uicti ſunt, eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit?*

O virtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerũque, atque adeo inſectaris. Commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi uerbo elata tantummodo dicta uidetur: ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio (præſertim cũ ſcribas) ad optimum, & electiſſimum uerbũ deuenire? Eſt cum non eſt ſatius, ſi commutatio uerbi id erit demonſtratura eiuſmodi rem eſſe: ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixiſſe uidearis: cum ad electius uerbũ accedas, inſigniorem rem facias. Quòd ſi continuo ueniſſes ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduerſa eſſet. Occupatio eſt, cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſulto relinquo, & illud prætereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidiſti. Deinde quòd iniuriarũ ſatisfeciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto: horũ nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium eſt. Item, Non dico te ab ſocijs pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omniũ depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat alijs oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt: aut ſi longũ eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi, ut utilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem, quàm huiuſmodi intendiſſe orationẽ quæ redarguatur. Disiunctio eſt, cum eorum, de quibus dicimus, aut utrũque, aut unumquodque certo concluditur uerbo, ſic: Populus R. Numãtiam

deleuit, Carthaginem ſuſtulit, Corinthum diſiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginenſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit: nihil Corinthijs erudita calliditas præſidij tulit: nihil Fregellanis morum, & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item, Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate extinguitur. Hic utrunque, & in ſuperiore exemplo unáquanque rem certo uerbo concludi uidemus. Coniunctio, eſt cum interpoſitione uerbi, & ſuperiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo, Formæ dignitas, aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate. Adiunctio, eſt cum uerbum, quo res comprehēditur, non interponimus: ſed aut primum, aut poſtremum collocamus. Primum, hoc pacto, Defloreſcit formæ dignitas aut morbo, aut uetuſtate. Poſtremū ſic, Aut morbo, aut uetuſtate formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appoſita. quare rarius utemur ea, ne ſatietatē pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare ſæpius adhibenda eſt. hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio, eſt cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, eiuſdem unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domeſticos & inteſtinos comparat. Item, Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, Nunc etiam audes in horum conſpectum uenire proditor patriæ, proditor inquam patriæ uenire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorem commouet eiuſdē redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in contrario cauſæ, quaſi aliquod telum ſæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio, eſt quæ non

iterans idem redintegrat uerbũ:ſed id commutat quod poſitum eſt, alio uerbo quod idem ualeat, hoc modo: Rempub. radicitus euertiſti: ciuitatem funditus deieciſti. Item, Patrem nefarie uerberaſti:parenti manus ſcelerate intuliſti. Neceſſe eſt eius,qui audit,animũ commoueri,cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum. Commutatio eſt, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſiectione ita efferuntur ut à priore poſterior contraria priori proficiſcatur, hoc modo: Eſſe oportet, ut uiuas: non uiuere, ut edas. Item,Ea re poemata nõ facio: quia cuiuſmodi uolo non poſſum,cuiuſmodi poſſum nolo. Item,Quæ de illo dicitur,dici non poſſunt: quæ dici poſſunt, non dicũtur. Item,Si poema,loquens pictura eſt:pictura,tacitũ poema debet eſſe. Item,Quia ſtultus es,ea re taces:nõ tamen quia taces,ea re ſtultus es.Non poteſt dici quin cõmode fiat, cum contrariæ ſententiæ trãſlatione,uerba quoque conuertantur.Plura ſubiecimus exẽpla,ut quoniã difficile eſt hoc genus exornationis inuẽtu,dilucidũ eſſet:ut cũ bene eſſet intellectum,facilius in dicẽdo inueniretur. Permiſſio eſt, cum oſtendimus in dicendo nos aliquã rem totã tradere,& concedere alicuius uoluntati, ſic, Quoniam omnibus rebus ereptis, ſolum mihi ſupereſt animus, & corpus:hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt,uobis,& ueſtræ condono poteſtati.Vos me,quo pacto uobis uidetur,utamini atque abutamini licebit impune,in me quicquid libet ſtatuite,dicite,atque obtemperabo.Hoc genus,tametſi aliâs quoque nonnunquam tractandum eſt,tamen ad miſericordiam commouendam uehementiſſime eſt accommodatum. Dubitatio eſt, cum quærere uidetur ora-

tor, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus po tiſſimum dicat, hoc modo: Obſuit eo *tempore plurimũ* Reip. COSS. *ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet, ſiue utrũque.* Item, Tu *iſtud auſus es dicere homo omnium mortalium? quæro quonam te digno moribus tuis appellẽ nomine.* Expeditio *eſt, cum rationibus cõpluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut nõ fieri potuerit, cæteræ tollũtur, una relinquitur, quã nos intẽdimus, hoc modo:* Neceſſe *eſt, cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut uacuum poſſediſſe, aut uſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hæreditate tibi ueniſſe.* Vacuum, *cum ego adeſſem, poſſidere non potuiſti.* Tuum *uſu feciſſe etiamnum non potes : emptio nulla profertur : hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit.* Relinquitur *ergo, ut me ui de meo fundo deieceris.* Hæc *exornatio plurimũ iuuabit coniecturales argumentationes, ſed nõ erit tanquam in pleriſque, ut cum uelimus, ea poſſimus uti. nã facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negotij natura dabit facultatem.* Diſſolutio *eſt, quæ coniunctionibus uerborũ è medio ſublatis, ſeparatis partibus effertur, hoc modo:* Gere *morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus.* Item, Deſcende *in integrã defenſionem: noli quicquã recuſare, da ſeruos in quæſtionem: ſtude uerum inuenire.* Hoc *genus & acrimoniã habet in ſe, & uehemẽtiſſimũ eſt, & ad breuitatẽ accommodatum.* Præciſio *eſt, cum dictis quibuſdam reliquũ, quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicio, ſic:* Mihi *tecum præcertatio non eſt, ideo quòd populus* Ro. *me: nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear: te autem ſæpe ignominia dignũ putauit.* Item,

Tu iſta nũc audes dicere? qui nuper alienæ domui: non auſim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quippiam dixiſſe uidear. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Concluſio eſt, quæ breui argumentatione ex ijs, quæ ante dicta ſunt aut facta, conficit id quod neceſſario conſequatur, hoc modo: *Quòd ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis: hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirũ capi fuit Troiam.* Reſtant etiam decem exornationes uerborum, quas idcirco non uage diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, quòd omnes in uno genere poſitæ ſunt. Nam earum omnium hoc proprium eſt, ut ab uſitata uerborum poteſtate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam uenuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio eſt prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum nõ ſit, eam noſmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis, hoc modo, ut maiores *rudere, & uagire, & mugire, & murmurare, & ſibilare* appellauerunt. Significandæ rei cauſa, ſic: *Poſtquam iſte in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus.* Hoc genere raro eſt utendum, ne noui uerbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi commode quis eo utatur, & raro, non modo non offendet nouitate, ſed etiam exornabit orationem. Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt, ut ſiquis, cum loquatur de Gracchis, *At non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt.* Item ſiquis

de aduerſario dicat: Videte nunc, inquit, Iudices, quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudãdo, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus. Denominatio eſt, quæ à propinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo uocabulo ſit appellata. id aut ab inuentore conficiatur: ut ſiquis de Tarpeio loquens, eum Capitolinũ nominet. aut ab inuento: ut ſiquis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab inſtrumento dominum: ut ſiquis Macedonas appellarit, hoc modo: Non tam cito Sariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat, Nec tam facile ex Italia Materis tranſalpina depulſa eſt. Aut id quod fit, ab eo qui facit: ut ſiquis cum bello uelit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud neceſſario te facere coegit. Aut ſi quod facit, ab eo quod fit: ut cum deſidioſam artem dicimus, quia deſidioſos facit: & frigus pigrũ, quia pigros efficit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non poteſt uinci, nec Græcia diſciplinis. nam hic pro Græcis, & Italis, quæ continent, notata ſunt. Ab eo quod continetur, id quod continet: ut ſiquis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harũ omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuentio eſt, ideo quòd plena conſuetudo eſt, non modo poetarum, & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio, eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circunſcribens elocutione, hoc pacto: Scipio.

nis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit, & Carthago ſimpliciter appellari. Tranſgreſſio eſt, quæ uerborum perturbat ordinem peruerſione, aut tranſiectione. Peruerſione, ſic: Hoc uobis deos immortales arbitror dediſſe uirtute pro ueſtra. Tranſiectione, hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit, Omnes inuidioſe eripuit tibi bene uiuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt, in quibus oportet uerba ſicut à poetis in quendam extruere numerum, ut perfecte, & perpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ. Superlatio eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi, minuendíue cauſa. hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic, Quod ſi cõcordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinẽ ſolis ortu, atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic, Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia, hoc modo, Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc eſt, Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur. Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur, Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebãt? Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarũ uno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſiquis ei, qui ueſtitum, aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelligũtur, hoc modo, Pœno fuit Hiſpanus

auxilio,fuit immanis ille tranſalpinus, in Italia quoque non nemo ſenſit idem togatus. A pluribus unum ſic intelligitur, Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur.Nam in ſuperioribus plures Hiſpani,& Galli, & togati, & hic unum pectus,& unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis,hic adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt, quæ uerbo ſimili, & propinquo pro certo & proprio abutitur,hoc modo:Vires hominis breues ſũt, aut parua ſtatura,aut longũ in homine cõſiliũ,aut oratio magna,aut uti pauco ſermone.Nã hic facile eſt intellectu, finitima uerba rerũ diſſimilium,ratione abuſionis eſſe traducta. Trãſlatio eſt,cum uerbũ in quandam rem transfertur ex alia re,quod propter ſimilitudinem recte uidetur poſſe transferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ cauſa,ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito.Breuitatis cauſa,ſic: Recẽs aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit.Obſcœnitatis uitandæ cauſa,ſic:Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi cauſa,ſic:Nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariã ſaturare crudelitatem potuit.Minuendi cauſa,ſic:Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululum in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic: Aliquando Reipub. rationes,quæ malitia nocentum exaruerunt,uirtute optimatum reuireſcunt. Tranſlationem dicunt pudẽtem eſſe oportere,ut cum ratione in conſimilem rem tranſeat:ne ſine delectu temere,& cupide uideatur in diſſimulem trãſcurriſſe. Permutatio eſt oratio aliud uerbis,aliud ſententia demonſtrans.Ea diuiditur in treis parteis,ſimili-

tudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cum tranſlationes una, aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic; Nam cum canes fungãtur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo, augendi, aut minuendi cauſa ducitur: ut ſiquis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic: ut ſiquis hominem prodigum, & luxurioſum illudẽs, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur: & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus uti. Per ſimilitudinem ſic, Quid ait hic rex, atque Agamemnon noſter, ſiue, ut crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſiquem impium, qui patrem uerberauerit, AEneam uocemus: intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

DISTRIBVTIO eſt, cum in plures res, aut perſonas certas negotia quædã diſpertiũtur, hoc modo: Qui ueſtrum, Iudices, nomen Senatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt: petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit Senatum. Qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ, atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio uobis homines impios nõ placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exẽplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item, Se-

natus officium eſt,conſilio ciuitatem iuuare: Magiſtra*tus officium eſt,opera & diligentia conſequi uoluntatem* Senatus. Populi *officium eſt,res optimas,& homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere,& probare.* Accuſatoris *officium eſt, inferre crimina.* Defenſoris, *diluere,& propulſare.* Teſtis *eſt dicere quæ ſcierit,aut audierit.* Quæſitoris *eſt,unumquenque horū in officio ſuo continere.* Quare L. Caſſi,*ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis: teſtis improbi cupiditatem confirmabis,reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. comprehendit enim breui multa,& ſuum cuique tribuens,officium ſeparat, & res diuidit plures.* Licentia *eſt, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi poſſe uideantur, hoc modo:* Miramini Quirites,*quòd ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam ueſtram nemo ſuſcipiat,quòd ſe nemo ueſtri defenſorem profiteatur: id tribuite ueſtræ culpæ, atque deſinite iſtud mirari. quid enim eſt quare non omnes iſtam rem fugere,ac uitare debeant?* Recordamini *quos habueritis defenſores: ſtudia eorum uobis ante oculos proponite. deinde omniū exitus conſyderate: tum uobis ueniet in mentem,ut uere dicam, negligentia ueſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos ueſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum ueſtris ſuffragijs in ampliſſimū locum perueniſſe.* Item,Nam *quid fuit,* Iudices,*quare in ſententijs ferēdis dubitaueritis? aut iſtum hominem nefarium ampliaue-*

ritis? non aperti{ſſ}imæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non cōtra tenuiter, & nugatorie reſponſum? Hic uos ueriti eſtis, ſi primo cœtu condēnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini: dum eā uitaſtis uituperationem, quæ longe à uobis erat abſutura, eam inueniſtis, ut timidi atq; ignaui putaremini. Maximas, & priuatas, & publicas calamitates accepiſtis: cum etiam maiores impendêre uideantur, ſedetis & oſcitamini. Luce noctem, nocte lucē expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur: & eū, cuius opera uobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac Reip. perniciem retinetis, quoad poteſtis in ciuitate. Eiuſmodi licentia ſi nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre: Hic ego uirtutem ueſtrā quæro, ſapientiam deſydero, ueterē conſuetudinem requiro. ut quod erat commotū licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracūdia, & moleſtia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, ſicut in amicitia, ita in dicēdo, ſi loco fit, maxime facit ut & illi, qui audiēt, à culpa abſint: & nos, qui dicimus, amici eorum, & ueritatis eſſe uideamur. Eſt autē quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari: aut id, quod ſcimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiāt: ſed tamen ueritate cōmoueri, ut nihilo ſecius dicamus. Horum amborū generū exempla ſubijciemus. Prioris, huiuſmodi: Nimiū Quirites animis eſtis ſimplicibus, & manſuetis, nimiū creditis unicuique, exiſtimatis unumquēque niti ut perficiat quæ uobis pollici-

tus ſit: erratis, & fruſtra falſa ſpe iã diu detinemini. ſtultitia ueſtra eſt: quia quod erat in ueſtra poteſtate, ab alijs petere, quã ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris *licentiæ hoc erit exẽplum,* Mihi *cũ iſto,* Iudices,*fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia(tametſi uereor quomodo accepturi ſitis) uos me priuaſtis.quid ita? quia,ut uobis eſſem probatus,eũ,qui uos oppugnabat, inimicũ,quàm amicum habere malui.* Ergo *hæc exornatio,cui licentiæ nomen eſt,ſicuti demonſtrauimus,duplici ratione tractabitur:acrimonia,quæ,ſi nimiũ fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aſſimulatione,de qua ſuperius diximus, quæ nõ indiget mitigationis,propterea quòd imitatur licentiã,& ſua ſponte ad animũ auditoris ſe accommodat.* Diminutio *eſt, cũ aliquid eſſe in nobis,aut in ijs quos defendimus,aut natura,aut fortuna,aut induſtria dicemus egregiũ: quod,nequa ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur,& attenuatur oratione,hoc modo:* Nam *hoc pro meo iure,* I*udices,dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem.* Hic *ſiquis dixiſſet,* Vt *optime tenerem: tametſi uere dixiſſet, tamen arrogans uiſus eſſet. nunc & ad inuidiã uitandam,& ad laudem comparãdam ſatis dictum eſt.* Item, Vtrũ *igitur auaritiæ cauſa,aut egeſtatis acceſſit ad maleficium?* A*uaritiæ? at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignũ liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt.* E*geſtatis? at huic quidem pater,nolo nimiũ dicere, nõ tenuiſſimum patrimoniũ reliquit.* Hic *quoque uitatum eſt ne magnum, aut maximum diceretur. hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus,egregijs commodis proferendis obſeruabimus.* Nam *eiuſmodi res & inuidiam cõtrahunt*

in uita, & odium in oratione, ſi inconſyderate tractes. Quare quemadmodum in uiuendi ratione fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio uitatur odium. Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam, & dilucidã cum grauitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum, Iudices, ueſtris ſententijs liberaueritis, ſtatim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro: acuens dentes multos in cuiuſque fortunas, in omnes amicos, atque inimicos, notos atq; ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, Remp. funditus labefactans. Quare, Iudices, eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobis denique ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in uoſmetipſos, mihi credite, feram, & truculentam beſtiam, Iudices, immiſeritis. Item, Nam ſi de hoc, Iudices, grauem ſententiam tuleritis, uno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare uelit in uita manere, non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima uictoria potiti, inſultabunt in horum miſerias, & ſuperbia, re ſimul, & uerbis inuehentur. Item, Nam neminem ueſtrum fugit, Quirites, capta urbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: cæteri, qui poſſunt per ætatem, & uires laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt,

uita priuantur: uno denique, atque eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio: & quos natura, aut uoluntas neceſſitudine, aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremijs parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. nemo, Iudices, eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel miſericordia poteſt commoueri: cum res conſequentes comprehenſæ uniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, utranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: *Cur ego nunc tibi quicquam obijciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoueris.* Item, *Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundam: ſin obliti eſtis, cum re nihil egerim, quid eſt quod uerbis proficere poſſim?* Itẽ, *Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commouere: inopia, atque auaritia. te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem atque egentem nunc uidemus: quî potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe?* Inter hãc diuiſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus, secũdũ narrationẽ, hoc intereſt: quòd illa diuidit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus, ſubijciens rationes, exornat orationẽ. Frequẽtatio eſt, cũ res in tota cauſa diſperſæ coguntur unum in locũ, quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto: *A quo tandem abeſt iſte uitio? quid eſt, Iudices, cur uelitis eũ liberare? Suæ pu*

dicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parẽtes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores cõtumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiuſdẽ generis eſt illa frequẽtatio, quæ plurimũ coniecturalibus cauſis opitulatur, cum ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locũ coactæ rem uidẽtur perſpicuã facere, nõ ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur Iudices, nolite ea, quæ dixi ſeparatim, ſpectare, ſed omnia colligite, & cõferte in unum. Si & cõmodum ad iſtum ex morte illius ueniebat, & uita eſt turpiſſima hominis, animus auariſſimus, fortunæ familiaris rei attenuatiſſimæ, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æque commode, neque iſte alijs cõmodioribus rationibus facere potuit: neq; præteritũ quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit: ad maleficium neque factũ, quod opus non fuerit: & cũ locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediẽdi commoda, tẽpus adeũdi opportuniſſimum, ſpatiũ conficiẽdi lõgiſſimum ſumptum eſt, non ſine maxima occultãdi, & perficiendi maleficij ſpe: & præterea ante quàm occiſus homo is eſt, iſte uiſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus. Paulo poſt in ipſo loco maleficij, uox illius qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionẽ, iſtum multa nocte domum rediſſe conſtat: poſtera die titubãter, & incõſtãter de occiſione illius locutũ. Hæc partim teſtimonijs, partim quæſtionibus & argumẽtis, omnia comprobãtur, & rumore populi, quem ex argumentis natum neceſſe eſt eſſe uerũ: ueſtrũ Iudices eſt his unum in locũ collatis, certam ſumere ſciẽtiam, nõ ſuſpicionem

maleficij. Nā unū aliquid, aut alterū poteſt in iſtū caſu accidiſſe ſuſpicioſe: ut omnia inter ſe à primo ad poſtremū conueniāt maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemēs eſt hæc exornatio, & in cōiecturali cōſtitutione cauſæ fermè ſemper neceſſaria, & in cæteris generibus cauſarū, & in omni oratione adhibēda nōnunquā. Expolitio eſt, cum in eodem loco manemus, & aliud atq; aliud dicere uidemur. Ea dupliciter fit, ſi aut eādem planè dicemus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus, non eodē modo: nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem expolire, ſed cōmutare. Cōmutabimus tripliciter, uerbis, pronuntiādo, tractando. Verbis cōmutabimus, cum re ſemel dicta, iterum, aut ſæpius alijs uerbis, quæ idem ualeāt, eadem res proferetur, hoc modo: Nullū tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ uitandū arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum uitæ diſcrimen ſibi pro fortunis Reip. fugiendū putabit: & erit in ea ſententia ſemper, ut pro patria ſtudioſe, quamuis in magnam deſcendat uitæ dimicationem. Pronuntiādo commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere uocis, atque geſtus, eadē uerbis cōmutando, pronuntiatione quoque uehemētius immutabimus. Hoc neque cōmodiſſime ſcribi poteſt, neq; parum eſt apertum: quare non eget exēpli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, ſi ſentētiam traijciemus aut ad ſermocinationem, aut ad exuſcitationem. Sermocinatio eſt de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus. Nunc breuiter ad hanc rem, quod ſatis ſit attingemus: in qua conſtituetur alicuius

perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo(ut quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus:)Sapiens, qui omnia Reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit,ſæpe ipſe ſecū loquitur: Non *mihi ſoli, ſed etiā, atque adeo multo potius natus ſum patriæ:uita,quæ fato debetur,ſaluti patriæ potiſſimum ſoluatur*. Aluit *hæc me, tute, atque honeſte produxit uſque ad hanc ætatem, muniijt meas rationes bonis legibus,optimus moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt quod à me ſatis ei perſolui poſſit,unde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiēs,Sæpe ego in periculis* Reip.*nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem, cum & nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus,cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur,qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet,& ſapientiſſimum iudicet, qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro* Reipub.*fortunis, quamuis magnum,atq; atrox periculū ſtudioſe ſuſcipiat,& libēter ſubeat?*Equidem *hunc hominem magis cupio ſatis laudare,quàm poſſim,idémque hoc certo ſcio uobis omnibus uſu uenire.* Eadem *res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus,uerbis,pronuntiando, tractando: ſed tractando dupliciter,ſermocinatione, & exuſcitatione.* Sed *de eadem re cum dicemus,pluribus utemur commutationibus.*Nam *cum rem ſimpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus ſubijcere. deinde duplicem,uel ſine rationibus,uel cum rationibus pronuntiare ſententiam. deinde afferre contrarium.* De *quibus omnibus diximus in uerborū exornationibus.*

de aduerſario dicat: Videte *nunc,inquit,* Iudices,*quemadmodum me* Plagioſippus *iſte tractarit*. Hoc *pacto non inornate poterimus & in laudãdo,& in lædendo,aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere,ſicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.* Denominatio *eſt,quæ à propinquis,& finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo uocabulo ſit appellata.id aut ab inuentore conficitur:ut ſiquis de* Tarpeio *loquens,eum* Capitolinũ *nominet. aut ab inuento: ut ſiquis pro* Libero *uinum,pro* Cerere *frugem appellet.*Aut *ab inſtrumento dominum: ut ſiquis* Macedonas *appellarit, hoc modo:* Non *tam cito* Sariſſæ Græcia *potitæ ſunt*. Aut *idem* Gallos *ſignificans dicat,* Nec *tam facile ex* Italia Materis *tranſalpina depulſa eſt.*Aut *id quod fit,ab eo qui facit:ut ſiquis cum bello uelit oſtendere aliquid quempiam feciſſe,dicat:* Mars *iſtud neceſſario te facere coegit.*Aut *ſi quod facit,ab eo quod fit: ut cum deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit: & frigus pigrũ, quia pigros efficit.* Ab *eo quod continet,id quod continetur,hoc modo denominabitur:* Armis Italia *non poteſt uinci,nec* Græcia *diſciplinis.nam hic pro* Græcis, *&* Italis,*quæ continent,notata ſunt.*Ab *eo quod continetur,id quod continet:ut ſiquis aurum,uel argentum, aut ebur nominet,cum diuitias uelit nominare.* Harũ *omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio,quàm in quærendo difficilis inuentio eſt,ideo quòd plena conſuetudo eſt, non modo poetarum , & oratorum,ſed etiam quotidiani ſermonis,huiuſmodi denominationum.* Circuitio, *eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circunſcribens elocutione,hoc pacto:* Scipio-

nis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit, & Carthago ſimpliciter appellari. Tranſgreſſio eſt, quæ uerborum perturbat ordinem peruerſione, aut tranſiectione. Peruerſione, ſic: Hoc uobis deos immortales arbitror dediſſe uirtute pro ueſtra. Tranſiectione, hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit, Omnes inuidioſe eripuit tibi bene uiuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt, in quibus oportet uerba ſicut à poetis in quendam extruere numerum, ut perfectè, & perpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ. Superlatio eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi, minuendiue cauſa. hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic, Quod ſi cõcordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinẽ ſolis ortu, atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic, Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia, hoc modo, Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc eſt, Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur. Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur, Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebãt? Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarũ uno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſiquis ei, qui ueſtitum, aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelligũtur, hoc modo, Pœno fuit Hiſpanus

auxilio, fuit immanis ille tranſalpinus, in Italia quoque non nemo ſenſit idem togatus. A pluribus unum *ſic intelligitur,* Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, & hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt, quæ uerbo ſimili, & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues ſũt, aut parua ſtatura, aut longũ in homine cõſiliũ, aut oratio magna, aut uti pauco ſermone. Nã hic facile eſt intellectu, finitima uerba rerũ diſſimilium, ratione abuſionis eſſe traducta. Trãſlatio eſt, cum uerbũ in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte uidetur poſſe transferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic: Recẽs aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit. Obſcœnitatis uitandæ cauſa, ſic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi cauſa, ſic: Nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariã ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululum in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic: Aliquando Reipub. rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, uirtute optimatum reuireſcunt. Tranſlationem dicunt pudẽtem eſſe oportere, ut cum ratione in conſimilem rem tranſeat: ne ſine delectu temere, & cupide uideatur in diſſimilem trãſcurriſſe. Permutatio eſt oratio aliud uerbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in tres partes, ſimili-

tudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cum tranſlationes una, aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic; Nam cum canes fungātur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo, augendi, aut minuendi cauſa ducitur: ut ſiquis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic: ut ſiquis hominem prodigum, & luxurioſum illudēs, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur: & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus uti. Per ſimilitudinem ſic, Quid ait hic rex, atque Agamemnon noſter, ſiue, ut crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſiquem impium, qui patrem uerberauerit, AEneam uocemus: intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

DISTRIBVTIO eſt, cum in plures res, aut perſonas certas negotia quædā diſpertiūtur, hoc modo: Qui ueſtrum, Iudices, nomen Senatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt: petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit Senatum. Qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ, atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio uobis homines impios nō placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exēplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item, Se-

natus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare: Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi uoluntatem Senatus. Populi officium eſt, res optimas, & homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere, & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina. Defenſoris, diluere, & propulſare. Teſtis eſt dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, unumquenque horũ in officio ſuo continere. Quare L. Caſſi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis: teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. comprehendit enim breui multa, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plures. Licentia eſt, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicamus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi poſſe uideantur, hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam ueſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo ueſtri defenſorem profiteatur: id tribuite ueſtræ culpæ, atque deſinite iſtud mirari. quid enim eſt quare non omnes iſtam rem fugere, ac uitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores: ſtudia eorum uobis ante oculos proponite. deinde omniũ exitus conſyderate: tum uobis ueniet in mentem, ut uere dicam, negligentia ueſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos ueſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum ueſtris ſuffragijs in ampliſſimũ locum perueniſſe. Item, Nam quid fuit, Iudices, quare in ſententijs ferẽdis dubitaueritis? aut iſtum hominem nefarium ampliaue-

ritis?non apertiſſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ?non cõtra tenuiter, & nugatorie reſponſum?Hic uos ueriti eſtis,ſi primo cœtu condẽnaſſetis,ne crudeles exiſtimaremini: dum eã uitaſtis uituperationem,quæ longe à uobis erat abfutura, eam inueniſtis,ut timidi atq; ignaui putaremini. Maximas, & priuatas, & publicas calamitates accepiſtis: cum etiam maiores impendêre uideantur, ſedetis & oſcitamini.Luce noctem,nocte lucẽ expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur: & eũ,cuius opera uobis hæc accidunt,remoramini diutius,& alitis,ac Reip.perniciem retinetis,quoad poteſtis in ciuitate.Eiuſmodi licentia ſi nimium uidebitur acrimoniæ habere,multis mitigationibus lenietur.nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre: Hic ego uirtutem ueſtrã quæro, ſapientiam deſydero,ueterẽ conſuetudinem requiro.ut quod erat commotũ licentia,id laude mitigetur,ut altera res ab iracũdia, & moleſtia remoueat,altera res ab errato deterreat. Hæc res,ſicut in amicitia,ita in dicẽdo,ſi loco fit,maxime facit ut & illi,qui audiẽt,à culpa abſint:& nos,qui dicimus,amici eorum,& ueritatis eſſe uideamur. Eſt autẽ quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur:cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari:aut id,quod ſcimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiãt:ſed tamen ueritate cõmoueri, ut nihilo ſecius dicamus.Horum amborũ generũ exempla ſubijciemus. Prioris, huiuſmodi : Nimiũ Quirites animis eſtis ſimplicibus,& manſuetis,nimiũ creditis unicuique,exiſtimatis unumquẽque eniti ut perficiat quæ uobis pollici-

tus ſit: erratis, & fruſtra falſa ſpe iã diu detinemini. ſtultitia ueſtra eſt: quia quod erat in ueſtra poteſtate, ab alijs petere, quã ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris *licentiæ hoc erit exẽplum,* Mihi *cũ iſto,* Iudices*,fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia(tametſi uereor quomodo accepturi ſitis) uos me priuaſtis.quid ita? quia,ut uobis eſſem probatus,eũ,qui uos oppugnabat, inimicũ,quàm amicum habere malui.* Ergo *hæc exornatio,cui licentiæ nomen eſt,ſicuti demonſtrauimus,duplici ratione tractabitur:acrimonia,quæ,ſi nimiũ fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aſſimulatione,de qua ſuperius diximus, quæ nõ indiget mitigationis,propterea quòd imitatur licentiã,& ſua ſponte ad animũ auditoris ſe accommodat.* Diminutio *eſt, cũ aliquid eſſe in nobis,aut in ijs quos defendimus,aut natura,aut fortuna,aut induſtria dicemus egregiũ: quod,ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur,& attenuatur oratione,hoc modo:* Nam *hoc pro meo iure,* Iudices*,dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem.* Hic *ſiquis dixiſſet,*Vt *optime tenerem: tametſi uere dixiſſet, tamen arrogans uiſus eſſet. nunc & ad inuidiã uitandam,& ad laudem comparãdam ſatis dictum eſt.* Item, Vtrũ *igitur auaritiæ cauſa,aut egeſtatis acceſſit ad maleficium?* Auaritiæ? *at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignũ liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt.* Egeſtatis? *at huic quidem pater,nolo nimiũ dicere, nõ tenuiſſimum patrimoniũ reliquit.* Hic *quoque uitatum eſt ne magnum, aut maximum diceretur. hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus,egregijs commodis proferendis obſeruabimus.* Nam *eiuſmodi res & inuidiam cõtrahunt*

in uita, & odium in oratione, ſi inconſyderate tractes. Quare quemadmodum in uiuendi ratione fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio uitatur odium. Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam, & dilucidã cum grauitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum, Iudices, ueſtris ſententijs liberaueritis, ſtatim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro: acuens dentes multos in cuiuſque fortunas, in omnes amicos, atque inimicos, notos atq; ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, Remp. funditus labefactans. Quare, Iudices, eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobis denique ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in uoſmetipſos, mihi credite, feram, & truculentam beſtiam, Iudices, immiſeritis. Item, Nam ſi de hoc, Iudices, grauem ſententiam tuleritis, uno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare uelit in uita manere, non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima uictoria potiti, inſultabunt in horum miſerias, & ſuperbia, re ſimul, & uerbis inuehentur. Item, Nam neminem ueſtrum fugit, Quirites, capta urbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: cæteri, qui poſſunt per ætatem, & uires laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt,

uita priuantur: uno denique, atque eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio: & quos natura, aut uoluntas neceſſitudine, aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremiјs parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. nemo, Iudices, eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel miſericordia poteſt commoueri: cum res conſequentes comprehenſæ uniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, utranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: *Cur ego nunc tibi quicquam obijciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoueris.* Item, *Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundam: ſin obliti eſtis, cum re nihil egerim, quid eſt quod uerbis proficere poſſim?* Itē, *Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commouere: inopia, atque auaritia. te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem atque egentem nunc uidemus: quî potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe?* Inter hāc diuiſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus, ſecūdū narrationē, hoc intereſt: quòd illa diuidit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus, ſubijciens rationes, exornat orationē. Frequētatio eſt, cū res in tota cauſa diſperſæ coguntur unum in locū, quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto: *A quo tandem abeſt iſte uitio? quid eſt, Iudices, cur uelitis eū liberare? Suæ pu*

dicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parētes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores cōtumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiuſdē *generis eſt illa frequētatio, quæ plurimū coniecturalibus cauſis opitulatur, cum ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locū coactæ rem uidētur perſpicuā facere, nō ſuſpicioſam, hoc pacto:* Nolitæ *igitur* Iu*dices, nolite ea, quæ dixi ſeparatim, ſpectare, ſed omnia colligite, & cōferte in unum.* Si *& cōmodum ad iſtum ex morte illius ueniebat, & uita eſt turpiſſima hominis, animus auariſſimus, fortunæ familiaris rei attenuatiſſimæ, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æque commode, neque iſte aliis cōmodioribus rationibus facere potuit: neq; præteritū quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit: ad maleficium neque factū, quod opus non fuerit: & cū locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediēdi commoda, tēpus adeūdi opportuniſſimum, ſpatiū conficiēdi lōgiſſimum ſumptum eſt, non ſine maxima occultādi, & perficiendi maleficij ſpe: & præterea ante quàm occiſus homo is eſt, iſte uiſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus.* Paulo *poſt in ipſo loco maleficij, uox illius qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionē, iſtum multa nocte domum rediiſſe conſtat: poſtera die titubāter, & incōſtāter de occiſione illius locutū.* Hæc *partim teſtimonijs, partim quæſtionibus & argumētis, omnia comprobātur, & rumore populi, quem ex argumentis natum neceſſe eſt eſſe uerū: ueſtrū* Iudices *eſt his unum in locū collatis, certam ſumere ſciētiam, nō ſuſpicionem*

maleficij. Nã unũ aliquid, aut alterũ poteſt in iſtũ caſu accidiſſe ſuſpicioſe: ut omnia inter ſe à primo ad poſtremũ conueniãt maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemẽs eſt hæc exornatio, & in cõiecturali cõſtitutione cauſæ fermè ſemper neceſſaria, & in cæteris generibus cauſarũ, & in omni oratione adhibẽda nõnunquã. Expolitio eſt, cum in eodem loco manemus, & aliud atq; aliud dicere uidemur. Ea dupliciter fit, ſi aut eãdem planè dicemus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus, non eodẽ modo: nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem expolire, ſed cõmutare. Cõmutabimus tripliciter, uerbis, pronuntiãdo, tractando. Verbis cõmutabimus, cum re ſemel dicta, iterum, aut ſæpius alijs uerbis, quæ idem ualeãt, eadem res proferetur, hoc modo: Nullũ tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ uitandũ arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum uitæ diſcrimen ſibi pro fortunis Reip. fugiendũ putabit: & erit in ea ſententia ſemper, ut pro patria ſtudioſe, quamuis in magnam deſcendat uitæ dimicationem. Pronuntiãdo commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere uocis, atque geſtus, eadẽ uerbis cõmutando, pronuntiatione quoque uehemẽtius immutabimus. Hoc neque cõmodiſſime ſcribi poteſt, neq; parum eſt apertum: quare non eget exẽpli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, ſi ſentẽtiam traijciemus aut ad ſermocinationem, aut ad exuſcitationem. Sermocinatio eſt de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus. Nunc breuiter ad hanc rem, quod ſatis ſit attingemus: in qua conſtituetur alicuius

*perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo(ut quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus:)*Sapiens, *qui omnia* Reip. *cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecū loquitur:* Non *mihi ſoli, ſed etiā, atque adeo multo potius natus ſum patriæ: uita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimum ſoluatur.* Aluit *hæc me, tute, atque honeſte produxit uſque ad hanc ætatem, munijt meas rationes bonis legibus, optimus moribus, honeſtiſſimis diſciplinis.* Quid *eſt quod à me ſatis ei perſolui poſſit, unde hæc accepta ſunt?* Quia *hæc loquitur ſecum ſapiēs,* Sæpe *ego in periculis* Reip. *nullum ipſe periculum fugi.* Item *mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem, cum & nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, ſic:* Quis *eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, & ſapientiſſimum iudicet, qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro* Reipub. *fortunis, quamuis magnum, atq; atrox periculū ſtudioſe ſuſcipiat, & libēter ſubeat?* Equidem *hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſim, idémque hoc certo ſcio uobis omnibus uſu uenire.* Eadem *res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, uerbis, pronuntiando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exuſcitatione.* Sed *de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus.* Nam *cum rem ſimpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus ſubijcere. deinde duplicem, uel ſine rationibus, uel cum rationibus pronuntiare ſententiam. deinde afferre contrarium.* De *quibus omnibus diximus in uerborū exornationibus.*

de aduerſario dicat: Videte nunc, inquit, Iudices, quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudãdo, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus. Denominatio eſt, quæ à propinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo uocabulo ſit appellata. id aut ab inuentore conficitur: ut ſiquis de Tarpeio loquens, eum Capitolinũ nominet. aut ab inuento: ut ſiquis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab inſtrumento dominum: ut ſiquis Macedonas appellarit, hoc modo: Non tam cito Sariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat, Nec tam facile ex Italia Materis tranſalpina depulſa eſt. Aut id quod fit, ab eo qui facit: ut ſiquis cum bello uelit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud neceſſario te facere coegit. Aut ſi quod facit, ab eo quod fit: ut cum deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit: & frigus pigrũ, quia pigros efficit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non poteſt uinci, nec Græcia diſciplinis. nam hic pro Græcis, & Italis, quæ continent, notata ſunt. Ab eo quod continetur, id quod continet: ut ſiquis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harũ omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuentio eſt, ideo quòd plena conſuetudo eſt, non modo poetarum, & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio, eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circunſcribens elocutione, hoc pacto: Scipio-

nis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit, & Carthago ſimpliciter appellari. Tranſgreſſio eſt, quæ uerborum perturbat ordinem peruerſione, aut tranſiectione. Peruerſione, ſic: Hoc uobis deos immortales arbitror dediſſe uirtute pro ueſtra. Tranſiectione, hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit, Omnes inuidioſe eripuit tibi bene uiuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt, in quibus oportet uerba ſicut à poetis in quendam extruere numerum, ut perfectè, & perpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ. Superlatio eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi, minuendiue cauſa. hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic, Quod ſi cõcordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinẽ ſolis ortu, atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic, Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia, hoc modo, Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc eſt, Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur. Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur, Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebãt? Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarũ uno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſiquis ei, qui ueſtitum, aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelligũtur, hoc modo, Pœno fuit Hiſpanus

auxilio,fuit immanis ille tranſalpinus, in Italia quoque non nemo ſenſit idem togatus. A pluribus unum ſic intelligitur, Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, & hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt, quæ uerbo ſimili, & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues ſũt, aut parua ſtatura, aut longũ in homine cõſiliũ, aut oratio magna, aut uti pauco ſermone. Nã hic facile eſt intellectu, finitima uerba rerũ diſſimilium, ratione abuſionis eſſe traducta. Trãſlatio eſt, cum uerbũ in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte uidetur poſſe transferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic: Recẽs aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit. Obſcœnitatis uitandæ cauſa, ſic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi cauſa, ſic: Nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariã ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululum in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic: Aliquando Reipub. rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, uirtute optimatum reuireſcunt. Tranſlationem dicunt pudẽtem eſſe oportere, ut cum ratione in conſimilem rem tranſeat: ne ſine delectu temere, & cupide uideatur in diſſimilem trãſcurriſſe. Permutatio eſt oratio aliud uerbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in treis parteis, ſimili-

tudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cum tranſlationes una, aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic; Nam cum canes funguntur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo, augendi, aut minuendi cauſa ducitur: ut ſiquis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic: ut ſiquis hominem prodigum, & luxurioſum illudẽs, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur: & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus uti. Per ſimilitudinem ſic, Quid ait hic rex, atque Agamemnon noſter, ſiue, ut crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſiquem impium, qui patrem uerberauerit, AEneam uocemus: intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, ut deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

DISTRIBVTIO eſt, cum in plures res, aut perſonas certas negotia quædã diſpertiũtur, hoc modo: Qui ueſtrum, Iudices, nomen Senatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt: petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit Senatum. Qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ, atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio uobis homines impios nõ placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exẽplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item, Se-

natus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare: Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi uoluntatem Senatus. Populi officium eſt, res optimas, & homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere, & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina. Defenſoris, diluere, & propulſare. Teſtis eſt dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, unumquenque horũ in officio ſuo continere. Quare L. Caſſi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis: teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. comprehendit enim breui multa, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plures. Licentia eſt, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicamus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi poſſe uideantur, hoc modo: Miramini Quirites, quòd ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam ueſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo ueſtri defenſorem profiteatur: id tribuite ueſtræ culpæ, atque deſinite iſtud mirari. quid enim eſt quare non omnes iſtam rem fugere, ac uitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores: ſtudia eorum uobis ante oculos proponite. deinde omniũ exitus conſyderate: tum uobis ueniet in mentem, ut uere dicam, negligentia ueſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos ueſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum ueſtris ſuffragijs in ampliſſimũ locum perueniſſe. Item, Nam quid fuit, Iudices, quare in ſententijs ferẽdis dubitaueritis? aut iſtum hominem nefarium ampliaue-

ritis? non aperhiſſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non cõtra tenuiter, & nugatorie reſponſum? Hic *uos ueriti eſtis, ſi primo cœtu condẽnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini: dum eã uitaſtis uituperationem, quæ longe à uobis erat abſutura, eam inueniſtis, ut timidi atq; ignaui putaremini.* Ma*ximas, & priuatas, & publicas calamitates accepiſtis: cum etiam maiores impendêre uideantur, ſedetis & oſcitamini.* Luce *noctem, nocte lucẽ expectatis.* Aliquid *quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur: & eũ, cuius opera uobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac* Reip. *perniciem retinetis, quoad poteſtis in ciuitate.* Eiuſmodi *licentia ſi nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre:* Hic *ego uirtutem ueſtrã quæro, ſapientiam deſydero, ueterẽ conſuetudinem requiro. ut quod erat commotũ licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracũdia, & moleſtia remoueat, altera res ab errato deterreat.* Hæc *res, ſicut in amicitia, ita in dicẽdo, ſi loco fit, maxime facit ut & illi, qui audiẽt, à culpa abſint: & nos, qui dicimus, amici eorum, & ueritatis eſſe uideamur.* Eſt *autẽ quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari: aut id, quod ſcimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiãt: ſed tamen ueritate cõmoueri, ut nihilo ſecius dicamus.* Horum *amborũ generũ exempla ſubijciemus.* Prioris, *huiuſmodi:* Nimiũ Quirites *animis eſtis ſimplicibus, & manſuetis, nimiũ creditis unicuique, exiſtimatis unumquẽque enitĩ ut perficiat quæ uobis pollici-*

tus ſit: erratis, & fruſtra falſa ſpe iā diu detinemini. ſtultitia ueſtra eſt: quia quod erat in ueſtra poteſtate, ab alijs petere, quā ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris *licentiæ hoc erit exēplum,* Mihi *cū iſto,* Iudices,*fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia(tametſi uereor quomodo accepturi ſitis) uos me priuaſtis.quid ita? quia,ut nobis eſſem probatus,eū,qui uos oppugnabat, inimicū,quàm amicum habere malui.* Ergo *hæc exornatio,cui licentiæ nomen eſt,ſicuti demonſtrauimus,duplici ratione tractabitur:acrimonia,quæ,ſi nimiū fuerit aſpera, mitigabitur laude:& aſſimulatione,de qua ſuperius diximus, quæ nō indiget mitigationis,propterea quòd imitatur licentiā,& ſua ſponte ad animū auditoris ſe accommodat.* Diminutio *eſt, cū aliquid eſſe in nobis,aut in ijs quos defendimus,aut natura,aut fortuna,aut induſtria dicemus egregiū: quod,ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur,& attenuatur oratione,hoc modo:* Nam *hoc pro meo iure,*I*udices,dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem.* Hic *ſiquis dixiſſet,*Vt *optime tenerem: tametſi uere dixiſſet, tamen arrogans uiſus eſſet. nunc & ad inuidiā uitandam,& ad laudem comparādam ſatis dictum eſt.* Item, Vtrū *igitur auaritiæ cauſa,aut egeſtatis acceſſit ad maleficium?* Auaritiæ*?at largiſſimus fuit in amicos, quod ſignū liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt.*Egeſtatis*? at huic quidem pater,nolo nimiū dicere, nō tenuiſſimum patrimoniū reliquit.* Hic *quoque uitatum eſt ne magnum, aut maximum diceretur. hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus,egregijs commodis proferendis obſeruabimus.* Nam *eiuſmodi res & inuidiam cōtrahunt*

in uita, & odium in oratione, ſi inconſyderate tractes. Quare quemadmodum in uiuendi ratione fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio uitatur odium. Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam, & dilucidā cum grauitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum, Iudices, ueſtris ſententijs liberaueritis, ſtatim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro: acuens dentes multos in cuiuſque fortunas, in omnes amicos, atque inimicos, notos atq; ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, Remp. funditus labefactans. Quare, Iudices, eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobis denique ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in uoſmetipſos, mihi credite, feram, & truculentam beſtiam, Iudices, immiſeritis. Item, Nam ſi de hoc, Iudices, grauem ſententiam tuleritis, uno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare uelit in uita manere, non habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima uictoria potiti, inſultabunt in horum miſerias, & ſuperbia, re ſimul, & uerbis inuehentur. Item, Nam neminem ueſtrum fugit, Quirites, capta urbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: cæteri, qui poſſunt per ætatem, & uires laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt,

uita priuantur: uno denique, atque eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio: & quos natura, aut uoluntas neceſſitudine, aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremijs parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. nemo, Iudices, eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel miſericordia poteſt commoueri: cum res conſequentes comprehenſæ uniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. *Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, utranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquam obijciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoueris. Item, Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundam: ſin obliti eſtis, cum re nihil egerim, quid eſt quod uerbis proficere poſſim? Itē, Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commouere: inopia, atque auaritia. te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem atque egentem nunc uidemus: quî potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe? Inter hāc diuiſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus, ſecūdū narrationē, hoc intereſt: quòd illa diuidit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus, ſubijciens rationes, exornat orationē.* *Frequētatio eſt, cū res in tota cauſa diſperſæ coguntur unum in locū, quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto: A quo tandem abeſt iſte uitio? quid eſt, Iudices, cur uelitis eū liberare? Suæ pu*

dicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parẽtes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores cõtumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiuſdẽ generis eſt illa frequẽtatio, quæ plurimũ coniecturalibus cauſis opitulatur, cum ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locũ coactæ rem uidẽtur perſpicuã facere, nõ ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur Iudices, nolite ea, quæ dixi ſeparatim, ſpectare, ſed omnia colligite, & cõferte in unum. Si & cõmodum ad iſtum ex morte illius ueniebat, & uita eſt turpiſſima hominis, animus auariſſimus, fortunæ familiaris rei attenuatiſſimæ, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æque commode, neque iſte alijs cõmodioribus rationibus facere potuit: neq; præteritũ quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit: ad maleficium neque factũ, quod opus non fuerit: & cũ locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediẽdi commoda, tẽpus adeũdi opportuniſſimum, ſpatiũ conficiẽdi lõgiſſimum ſumptum eſt, non ſine maxima occultãdi, & perficiendi maleficij ſpe: & præterea ante quàm occiſus homo is eſt, iſte uiſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus. Paulo poſt in ipſo loco maleficij, uox illius qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionẽ, iſtum multa nocte domum redijſſe conſtat: poſtera die titubãter, & incõſtãter de occiſione illius locutũ. Hæc partim teſtimonijs, partim quæſtionibus & argumẽtis, omnia comprobãtur, & rumore populi, quem ex argumentis natum neceſſe eſt eſſe uerũ: ueſtrũ Iudices eſt his unum in locũ collatis, certam ſumere ſciẽtiam, nõ ſuſpicionem

perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo (ut quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus:) Sapiens, qui omnia Reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecũ loquitur: Non mihi ſoli, ſed etiã, atque adeo multo potius natus ſum patriæ: uita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimum ſoluatur. Aluit hæc me, tute, atque honeſte produxit uſque ad hanc ætatem, muniјt meas rationes bonis legibus, optimus moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt quod à me ſatis ei perſolui poſſit, unde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiẽs, Sæpe ego in periculis Reip. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem, cum & nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtiјs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, & ſapientiſſimum iudicet, qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro Reipub. fortunis, quamuis magnum, atq; atrox periculũ ſtudioſe ſuſcipiat, & libẽter ſubeat? Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſim, idémque hoc certo ſcio uobis omnibus uſu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, uerbis, pronuntiando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exuſcitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem ſimpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus ſubiјcere. deinde duplicem, uel ſine rationibus, uel cum rationibus pronuntiare ſententiam. deinde afferre contrarium. De quibus omnibus diximus in uerborũ exornationibus.

Deinde ſimile & exēplū, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionē, de qua in ſecūdo libro, quæ opus fuerūt, diximus, demōſtrantes argumētationem quēadmodū cōcludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio uerbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi uehememter ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequētibus uerborū exornationibus, & ſententiarū. Hoc modo igitur ſeptē partibus tractabitur, ſed ab eiuſdē ſentētiæ non recedamus exēplo, ut ſcire poſſis quàm facile præceptiōe rhetorica res ſimplex mutiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro repub. periculū uitabit, ideo quòd ſæpe fit, ut cum pro Rep. perire noluerit, neceſſario cum Rep. pereat. & quoniā ſunt omnia cōmoda à patria accepta, nullū incōmodū pro patria graue putandū eſt. ergo qui fugiunt id periculū quod pro repub. ſubeundū eſt, ſtulte faciūt. nā neque effugere incōmoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiūtur. At qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putādi ſunt: cum & eū, quem debent honorem Reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim uehementer eſt iniquum, uitam, quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ, cum roget, non dare: & cum poſſis cum ſumma uirtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam uiuere: & cum pro amicis & pa rentibus & cæteris neceſſarijs adire periculum uelis, pro repub. in qua & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen uenire. Itaque uti contēnendus eſt, qui in nauigando ſe quàm nauim mauult incolumem: ita uituperādus, qui in Rei-

publicæ diſcrimine, ſuæ plus quàm cōmuni ſaluti con ſulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaſerunt: ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene uidetur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medios. amiſit uitam, at non perdidit. re enim uiliſſima & parua maximam redemit: dedit uitam, accepit patriā: amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita, uetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi pro Republica debere accedere ad periculum & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum, ij ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uerſatur, de qua producti ſumus ut plura diceremus, quòd non modo cum cauſam dicimus, adiuuat & exornat orationem, ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti cum exornabimus argumētationem, de qua diximus in libro ſecundo. Commoratio eſt, cum in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius: & eodem ſæpius reditur. hac uti maxime conuenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimouendi. huic exemplum ſatis idoneū ſubijci non potuit: propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus ſicut membrum aliquod, ſed tanquam ſanguis perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referūtur. Ea eſt in uerborū exornationibus, ut ante docuimus, eiuſmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In

ſententiarũ, huiuſmodi: Vos huius incommodis lugetis: iſte Reipublicæ calamitate lætatur. Vos ueſtris fortunis diffiditis: iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex uerbis celeriter relatis conſtat, hic ſententiæ contrariæ ex cõparatione referãtur oportet. Similitudo, eſt oratio traducens ad rem quãpiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad unumquanque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronuntiandi. Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic: Non enim quemadmodum in palæſtra, qui tedas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, quàm ille qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, quã ille qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facem: hic peritus imperator imperito exercitũ tradit. Hoc ſine ſimili ſatis planè, & perſpicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere: ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrariũ. nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrariũ, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rẽ negamus eſſe ſimilẽ, ut paulo ante, cum de curſoribus diſſerebamus. Per negationem dicetur probandi cauſa, hoc modo: Neq; equus indomitus, quanuis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, & aptus, quæ deſyderãtur ab equo: neque homo indoctus, quanuis ſit ingenioſus,

ad uirtutem poteſt peruenire. hoc probabilius factum eſt, quod magis eſt ueriſimile: non poſſe uirtutem ſine doctrina comparari: quoniã nec equus quidẽ indomitus idoneus poſſit eſſe. ergo ſumptum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationem: id enim perſpicuũ eſt de primo ſimilitudinis uerbo. Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita cõuenit exerceri, ut quoad neceſſe ſit, peruenire poſſis: ſed ut productus ſtudio, & uiribus ultra facile procurras. Nã hoc ſimile eſt, ut apertius intelligatur, Mala ratione facere, qui reprehẽdãt eos, qui (uerbi cauſa) poſt mortem amici, liberos eius cuſtodiant: propterea quòd in curſore tantũ uelocitatis eſſe oporteat, ut efferatur uſque ad finem: in amico tantũ beneuolentiæ ſtudiũ, ut ultra quã amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autẽ ſimile eſt per breuitatẽ. non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re ſeparata eſt: ſed utræque res coniũcte & confuſe pronuntiatæ. Ante oculos ponendi negotij cauſa, ſumetur ſimilitudo per collationẽ, ſic: Vti citharœdus, cũ prodierit optime ueſtitus, palla inaurata indutus, cũ chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharã tenens exornatiſſimam auro & ebore diſtinctam: ipſe præterea forma, & ſpecie ſit, & ſtatura appoſita ad dignitatem: ſi cum magnam populo commouerit his rebus expectationẽ, repente ſilẽtio facto, uocẽ emittat acerbiſſimã cum turpiſſimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis deriſus, & contemptus eijcitur: ita ſiquis in excelſo loco, & in magnis, ac locupletibus copijs collo

catus fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, ſi uirtutis & artiũ, quæ uirtutis magiſtræ ſunt, egebit: quo magis cæteris rebus erit copioſus, & illuſtris & expectatus, eo uehementius deriſus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc ſimile exornatione utriuſque rei, & alterius inſcitia artificij, alterius ſtultitia ſimili ratione collata, ſub aſpectus omnium rem ſubiecit. Dictum autem eſt per collationem: propterea quòd propoſita ſimilitudine, paria ſunt relata omnia. In ſimilibus obſeruare oportebit diligenter, ut cum rẽ afferamus ſimilem, cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, uerba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata. id eſt huiuſmodi: Ita ut hirundines æſtiuo tempore præſtò ſunt, frigore pulſæ recedunt: ex eadem ſimilitudine nunc per tranſlationem uerba ſumimus: Ita falſi amici ſereno uitæ tempore præſto ſunt: ſimulatq; hyemem fortunæ uiderint, deuolãt omnes. Sed inuentio ſimiliũ facilis erit, ſiquis ſibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquẽtes, feras & mãſuetas, terreſtres & cæleſtes & maritimas, artificio, caſu, natura cõparatas, uſitatas atque inuſitatas, frequẽter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod confertur, ſimilitudinẽ habeat oportet. Exemplum, eſt alicuius facti aut dicti præteriti cum certi authoris nomine, propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cũ nullius rei, niſi dignitatis cauſa ſumitur. Apertiorẽ, cum id, quod ſit obſcurius, magis dilucidum red-

dit. Probabiliorẽ, cum magis uериſimilẽ facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perſpicue, ut res dicta prope manu tentari poſſit. Vniuſcuiuſq; generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi exemplum, quod genus eſſet in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conſcribere. Imago, eſt formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio. Hæc ſumitur, aut laudis, aut uituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: Ibāt in prælium corpore tauri ualidiſſimi: impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiã, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iſte quotidie per forum medium tanquam iubatus draco ſerpit, aſpectu rabido circunſpectans huc & illuc, ſiquem reperiat cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo: Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat & deierat. Vt in contemptionem adducat, ſic: Iſte qui tanquam coclea abſcondens retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & aufertur. Effictio eſt, cum exprimitur, & effingitur uerbis corporis cuiuſpiam forma, quoad ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, Iudices, rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, ſiquo modo poteſt uobis in memoriã redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, ſiquem uelis oſtendere: tum uenuſtatem, ſi breuiter, & dilucide facta eſt. Notatio eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ

ſicuti notæ quædam, naturæ ſunt attributa. Vt ſi uelis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere, Iſte, inquies, Iudices, qui ſe dici diuitem, putat eſſe præclarum: primum nunc uidete quo uultu nos intueatur, nónne uobis uidetur dicere, Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis? Cum uero ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere. Cum puerum reſpicit hunc unum, quē ego noui, uos non arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio atque alio, Heus tu, inquit, ueni Sānio, nequid iſti barbari perturbent. Vt ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli ſternātur, aut ab auunculo rogetur AEthiops, qui ad balneas ueniat: aut aſturconi locus ante oſtium ſuū detur, aut aliquid fragile falſæ coragiū gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto ut diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer qui iam bene hominis naturam nouit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, ſi hodie uis tranſnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Soſiā. Sané. Deinde caſu ueniūt hoſpites homini, qui iſtum ſplēdide, dū peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo hercle ſanè conturbatur, ſed tamen à uitio naturæ nō recedit. Bene, inquit, facitis, cum uenitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum recta abijſſetis. Id feciſſemus, inquiūt illi, ſi domum nouiſſemus. At iſtud quidem facile fuit undelibet inuenire. uerū ite mecum. Sequuntur illi. ſermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit in agris cuiuſmodi frumenta ſint: negat ſe quia uillæ incenſæ ſint, accedere poſſe: nec ædificare etiā nunc audere, Tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in ijſ

dem fundamentis ædificare. Dum *hæc loquitur, uenit in ædes quaſdã, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum: quo iſte pro notitia domini ædiũ ingreditur cum hoſtibus:* Hic, *inquit, habito.* Perſpicit *argentũ quod erat expoſitum: uiſit triclinium ſtratum. probant. accedit ſeruulus. dicit homini clare, dominum iam uenturum, ſi uelit exire.* Itáne, *inquit? eamus hoſpites, frater uenit ex* Falerno, *ego illi obuiam pergam: uos huc decima uenitote.* Hoſpites *diſcedunt.* Iſte *ſe raptim domum ſuam conijcit.* Illi *decima, quo iuſſerat, ueniunt: quærunt hunc, reperiunt domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe.* Vident *hominem poſtera die: narrant, expoſtulãt, accuſant.* Ait *iſte eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe, contra ualetudinem ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe.* Sannioni *puero negotium dederat, ut uaſa, ueſtimenta, pueros corrogaret.* Seruulus *non inurbanus, ſatis ſtrenue, & concinne comparat: iſte hoſpites domum deducit.* Ait *ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodaſſe.* Nuntiat *interea puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat)* Apagete, *inquit, ædes commodaui, familiam dedi: argentum quoque uult?* Tametſi *hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos ſamijs delectabimur.* Quid *ego, quæ deinde efficiat, narrem?* Eiuſmodi *eſt hominis natura, ut quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea uix annuo ſermone enarrare poſſim.* Huiuſmodi *notationes, quæ deſcribunt quid conſentaneum ſit uniuſcuiuſque naturæ, uehementer habent magnam delectationem.* Totam *enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, ut nos, exempli cauſa cœperamus: aut inuidi,*

timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione. Sermocinatio *eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto:* Cũ *militibus urbs redundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, uenit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum: quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequũtur. irrumpit in ædes ſubito: deinde magna uoce,* Vbi *eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus, quin mihi præſto ſit? quid tacetis?* Hic *alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt.* Vxor *illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe:* Paræ, *inquit, & per ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in uita, miſerere noſtri, noli extinguere extinctos.* Fer *manſuete fortunam: nos quoque fuimus beati: noſce te eſſe hominẽ.* At *ille,* Quin *illũ mihi datis? at uos auribus meis opplorare deſinitis. non abibit.* Illi *nuntiatur interea ueniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari: quod ſimul ut audiuit,* Heus, *inquit,* Gorgia *pediſſequa puerorum, abſconde pueros. defende, fac ut incolumes ad adoleſcentiam perducas.* Vix *hæc dixerat, cum ecce iſte præſto,* Sedes, *inquit, audax? non uox mea tibi uitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine.* Ille *cum magno ſpiritu,* Metuebã, *inquit, ne plane uictus eſſem: nunc uideo in iudicio mecum contendere non uis, ubi ſuperari turpiſſimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me uis: occidar equidem, ſed uictus non peribo.* At *ille,* In *extremo uitæ tempore etiam ſententioſe loqueris: neque ei, quem uides dominari, uis ſupplicare?* Tum *mulier,* Immo *quidem iſte rogat & ſupplicat, ſed*

tu quæſo commouere. Et tu per deos, inquit, hunc amplexare, dominus eſt: uicit hic te, uince tu nunc animũ. Cur non deſinis, inquit, uxor loqui, quæ me digna non ſunt? tace, & quæ curanda ſunt, cura. tu ceſſas mihi uitam, tibi omnem bene uiuendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierẽ repulit ab ſe lamentantem: illi neſcio quid incipienti dicere, quod dignum uidelicet illius uirtute eſſet, gladiũ in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe unicuique ſermones ad dignitatem accommodatos: id quod oportet in hoc genere obſeruare. Sunt itẽ ſermocinationes conſequentes hoc genus; Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? nónne hac omnes utentur oratione? Deinde ſubijcere ſermonem.

Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt perſona confingitur quaſi adſit: aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd ſi nunc hæc urbs inuictiſſima uocem emittat, nõ hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triũphis ditata, certiſſimis, clariſſimus locupletata uictorijs, nunc ueſtris ſeditionibus, ò ciues uexor: quam dolis malitioſa Carthago, uiribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atq; conculcari? Item, Quòd ſi nunc Lucius ille Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes ueſtros adſit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci: uos tyrannos introducitis. ego libertatem, quæ non erat, peperi: uos partam ſeruare non uultis. ego capitis mei periculo patriam liberaui: uos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas, atque inanimatas

tranſferatur, proficit plurimum in amplificationis par tibus & commiſeratione. Significatio *eſt, quæ plus in ſuſpicione relinquit quàm poſitum eſt in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguũ, conſequentiam, abſciſſionem, ſimilitudiné.* Per *exuperationem, cum plus dictum eſt quàm patitur ueritas, augẽdæ ſuſpicionis cauſa, ſic:* Hic *de tanto patrimonio tã cito teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit.* Per *ambiguum, cum uerbum poteſt in duas, pluréſue ſententias accipi, ſed accipitur in eã partem, quam uult is, qui dixit: ut de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit:* Proſpice *tu, qui plurimum cernis.* Ambigua *quemadmodũ uitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem: ita hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem.* Ea *reperiẽtur facile, ſi nouerimus, & animaduerterimus uerborũ ancipites aut multiplices poteſtates.* Per *conſequentiam ſignificatio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione: ut ſi ſalſamentarij filio dicas:* Quieſce *tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat.* Per *abſciſſionem, ſi, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus: & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic:* Qui *iſta forma, & ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere.* Per *ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo:* Noli Saturnine *nimium populi frequentia fretus eſſe, iacent* Gracchi. Hæc *exornatio plurimum feſtiuitatis habet interdũ & dignitatis.* Sinit *enim quiddam tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari.* Breuitas, *eſt res ipſis tantummodo uerbis neceſſarijs expedita, hoc modo:* Lemnum *præteriens cepit: inde* Tharſi

præſidium reliquit: pòſt urbem in Bithynia *ſuſtulit: inde pulſus in* Helleſpontum, *ſtatim potitur* Abydo. *Item,* Modo *conſul, quondam tribunus, deinde primus erat ciuitatis. tum proficiſcitur in* Aſiam: *deinde exul, & hoſtis eſt dictus, poſt imperator, poſtremo cōſul factus eſt.* Habet *paucis comprehenſa breuitas multarum rerum expeditionem.* Quare *adhibenda ſæpe eſt cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari.* Demōſtratio *eſt, cū ita res uerbis exprimitur: ut geri negotiū, & res ante oculos eſſe uideatur.* Id *fieri poterit, ſi quæ ante, & poſt, & in ipſa re facta erūt, comprehēdemus: aut à rebus conſequentibus, aut à circunſtantibus non recedemus, hoc modo:* Quòd *ſimulatque* Gracchus *proſpexit fluctuare populum uerentem ne ipſe authoritate* Senatus *commotus à ſententia deſiſteret: iubet aduocari concionem.* Iſte *interea ſcelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo* Iouis, *& ſudās, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit.* Illi *præco faciebat audientiam: hic ſubſellium quoddā calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere.* Cum Gracchus *deos inciperet precari: curſim iſti impetum faciunt, ex alijs alijſque partibus conuolant, atque è populo unus,* Fuge, *inquit* Tiberi, *fuge: non uides? reſpice inquam.* Deinde *uaga multitudo ſubito timore perterrita, fugere cœpit.* At *iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium: & dubitanti* Graccho *quid eſſet, neq; tamen locum, in quo conſtiterat relinquenti, percutit tēpus.* Ille *nulla uoce delibans inſitam uirtutem concidit tacitus.* Iſte *uiri fortiſſimi miſerando ſanguine aſper-*

ſus, quaſi facinus præclariſſimum feciſſet, circunſpe-
ctans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum por
rigens, in templum Iouis contulit ſeſe. Hæc exornatio in
amplificanda, & commiſeranda re plurimum prodeſt,
& in huiuſmodi narrationibus: ſtatuit enim totam rẽ
& propè ponit ante oculos. Omnes rationes honeſtan
dæ elocutionis ſtudioſe collegimus: in quibus Herenni
ſi te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignita-
tem, & ſuauitatem habere in dicendo poteris, ut ora-
torie planè loquaris: ne nuda atque inornata inuentio
uulgari ſermone efferatur. Nunc identidem noſmetipſi
nobis inſtemus. res enim communis agitur, ut frequẽter
& aſſidue conſequamur artis rationem ſtudio, & exer
citatione: quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maxi-
me faciunt: aut ſi cum quibus libenter exerceãtur, non
habent: aut ſi ſibi diffidunt: aut ſi neſciũt quam uiam
ſequi debeant: quæ à nobis abſunt omnes difficultates.
Nam & ſimul libenter exercemur propter amicitiam,
cuius initium cognatio fecit: cætera philoſophiæ ratio
confirmauit. Et nobis non diffidimus: propterea quòd
& aliquantulũ proceſſimus, & alia meliora ſunt, quæ
multo intentius petimus in uita, ut etiam ſi non perue-
nerimus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ per
fectiſſimæ deſyderetur. Et uiam, quam ſequamur, habe
mus: propterea quòd in his libris nihil præteritum eſt
rhetoricæ præceptionis. Demonſtratũ eſt enim quo mo
do res in omnibus generibus cauſarum inueniri opor
teat. dictũ eſt, quo pacto eas diſponere conueniat. tra-
ditum eſt, qua ratione eſſet pronuntiãdum. præceptum
eſt, qua uia meminiſſe poſſemus. demõſtratum eſt, qui-
bus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi ſe-

quamur, acute & cito reperiemus, diſtincte & ordinate diſponemus, grauiter & uenuſte pronuntiabimus, firme & perpetuo meminerimus, ornate & ſuauiter eloquemur. Ergo *in arte rhetorica nihil eſt amplius.* Hæc *omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur & exercitatione.*

M. T. CICERONIS RHETORICORVM LIBER I.

SAEPE *& multum hoc mecum cogitaui, bonine an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquẽtiæ ſtudium.* Nam *cum & noſtræ* Reip. *detrimenta conſydero, & maximarũ ciuitatum ueteres animo calamitates colligo: non minimam uideo per diſertiſſimos homines inuectam eſſe partem incommodorũ. Cum autẽ res ab noſtra memoria propter uetuſtatem remotas ex literarum monimentis repetere inſtituo: multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo, cum animi ratione, tum facilius eloquẽtia comparatas.* Ac *me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſſimum ſententiã ducit, ut exiſtimem ſapientiã ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitatibus: eloquentiam uero ſine ſapientia nimiũ obeſſe plerũque, prodeſſe nunquam.* Q*uare ſiquis omiſſis rectiſſimis, atq; honeſtiſſimus ſtudijs rationis & officij, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur. qui uero ita ſe armat eloquentia, ut non oppugnare commoda*

patriæ,ſed pro his propugnare poſſit:is mihi uir & ſuis, & publicis rationib⁹ utiliſſimus atq; amiciſſimus ciuis fore uidetur. Ac ſi uolumus huius rei,quæ uocatur eloquentia,ſiue artis,ſiue ſtudij, ſiue exercitationis cuiuſdã,ſiue facultatis à natura profectæ conſyderare principiũ: reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus,cum in agris homines paſſim beſtiarũ more uagabantur: & ſibi uictu ferino uitam propagabant: nec ratione animi quicquam, ſed pleraq; uiribus corporis adminiſtrabant. Nondũ diuinæ religionis,non humani officij ratio colebatur : nemo legitimas uiderat nuptias: non certos quiſquam inſpexerat liberos: non ius æquabile quid utilitatis haberet,acceperat. Ita propter errorẽ atque inſcitiam,cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſe explendã uiribus corporis abutebatur,pernicioſiſſimus ſatellitibus . Quo tempore quidã magnus uidelicet uir, & ſapiens cognouit, quæ materia eſſet, & quãta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum,ſiquis eã poſſet elicere, & præcipiẽdo meliorẽ reddere. Qui diſperſos homines in agris & in tectis ſylueſtribus abditos ratione quadã compulit unum in locũ, & congregauit: & eos in unamquãq; rẽ inducens utilẽ atque honeſtam: primo propter inſolẽtiã reclamãtes, deinde propter rationem atq; orationẽ ſtudioſius audientes, ex feris, & immanibus mites reddidit & manſuetos. Ac mihi quidẽ uidetur hoc,nec tacita,nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe,ut homines à conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas uitæ rationes traduceret. Age uero,urbibus conſtitutis,ut fidem colere, & iuſtitiam retinere diſcerent, &

aliĳs parere ſua uoluntate conſueſcerent: ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa, ſed etiã uitam amittendam exiſtimarent: quî tandem fieri potuit, niſi homines ea quæ ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? Profecto nemo niſi graui, ac ſuaui commotus oratione, cum uiribus plurimum poſſet, ad ius uoluiſſet ſine ui deſcendere: ut inter quos poſſet excellere, cum ĳs ſe pateretur æquari, & ſua uoluntate à iucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ uim obtineret propter uetuſtatem. Ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia uidetur: & item poſtea maximis in rebus pacis, & belli cum ſummis hominum utilitatibus eſſe uerſata. Poſtquam uero commoditas quædam, praua uirtutis imitatrix, ſine ratione officiĳ dicendi copiam conſecuta eſt, tum ingenio freta malitia peruertere urbes, & uitas hominum labefactare aſſueuit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimum mihi uidetur quodã tempore, neque in publicis rebus infantes, & inſipiẽtes homines ſolitos eſſe uerſari: nec uero ad priuatas cauſas magnos ac diſertos homines accedere: ſed cũ à ſummis uiris maximæ res adminiſtrarẽtur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad paruas controuerſias priuatorum accederent. Quibus in controuerſĳs cum ſæpe à mendacio contra uerum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam: ut neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuiũ reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſariĳs cogeretur. Itaq; cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiã ſuperior uiſus eſſet is, qui omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi

præter eloquentiam comparaſſet: fiebat ut & multitu dinis, & ſuo iudicio dignus, qui Remp. gereret, uidere-tur. Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula Rep. temerarij, atque audaces homines acceſſerant, ma xima ac miſerrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij atq; inuidiæ ſuſcæpit eloquẽtia, ut homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliqua turbida tẽpeſtate in por tum: ſic ex ſeditioſa, & tumultuoſa uita ſe in ſtudiũ ali quod traderent quietũ. Quare mihi uidẽtur poſtea cæ tera ſtudia recta, atq; honeſta per otiũ concelebrata ab optimus enituiſſe: hoc uero à pleriſque eorũ deſertum ob ſoleuiſſe eo tempore, quo multo uehementius erat reti-nendum, & ſtudioſius adaugendum. Nam quo indi-gnius rem honeſtiſſimam, & rectiſſimam uiolabat ſtul torum & improborum temeritas, & audacia ſummo cum Reip. detrimento: eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & Reip. conſulendũ. Quod noſtrum illum non fu-git Catonem, neq; Lælium, neque eorũ (ut uere dicam) diſcipulũ Africanum, neq; Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma uirtus, & ſumma uirtute amplificata authoritas: & quæ his rebus orna mento, & Reip. præſidio eſſet, eloquentia. Quare meo quidẽ animo nihilominus eloquentiæ ſtudendũ eſt, et-ſi ea quidã & priuatim & publice peruerſe abutũtur: ſed eo quidẽ uehemẽtius, ne mali magno cum detrimẽto bonorũ, & communi omnium pernicie plurimum poſ-ſint: cum præſertim hoc unum ſit quod ad omnes res, & priuatas, & publicas maxime pertineat. hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem uita iucunda fiat. Nã hinc ad remp. plurima commoda ueniũt, ſi modera trix omnium rerum præſto eſt ſapiẽtia. hinc ad ipſos,

quí eã adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum, ac tutiſſimum præſidiũ comparatur. Ac mihi quidẽ uidentur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs præſtare, quòd loqui poſſunt. Quare præclarũ mihi quiddã uidetur adeptus is, qui qua re homines beſtijs præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, uerum etiam artificio quodam comparatur, non alienũ eſt uidere quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequàm de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniuſcuiuſque animus ipſam rationem, ac uiam artis conſyderare poterit.

CIVILIS quædam ratio eſt, quæ multis, & magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam rhetoricã uocant. Nã neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſciẽtiam eloquentia non putant indigere, & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris ui, & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriã facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis ſciẽtiæ partem eſſe dicamus. Officium autem eius facultatis uidetur eſſe dicere appoſite ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc intereſt: quòd in officio quid fieri: in fine, quid officio conueniat, conſyderatur. ut medici officiũ dicimus eſſe curare ad ſanandum, appoſite: finem, ſanare curatione. Item oratoris, quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id

quod facere debet, officiũ eſſe dicemus: illud, cuius cauſa facere debet, finẽ appellabimus. Materiã artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ cõficitur ex arte, uerſatur: ut ſi medicinæ materiã dicamus morbos ac uulnera, quòd in his omnis medicina uerſetur: item quibus in rebus uerſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiã artis rhetoricæ nominamus. Has autẽ res alij plures, alij pauciores exiſtimauerũt. Nam Gorgias Leõtinus antiquiſſimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorẽ optime poſſe dicere exiſtimauit: hic infinitam, & immẽſam huic artificio materiã ſubijcere uidetur. Ariſtoteles autẽ, qui huic arti plurima adiumẽta, atq; ornamẽta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerũ uerſari rhetoris officium putauit: demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut uituperationem.

Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionẽ. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem, & defenſionem: aut petitionẽ, & recuſationem.

Et quemadmodũ noſtra quidem fert opinio, Oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita uerſari exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidẽ nec quid dicat attẽdere, nec quid polliceatur intelligere uidetur: qui oratoris materiã in cauſam & in quæſtionẽ diuidat: Cauſam eſſe dicat, rem quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione: quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. nam ei tres parteis, quas ante diximus, ſupponimus, iudicialẽ, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eã appellat, quæ habeat in ſe controuer

ſiam in dicẽdo poſitam ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modũ:ut, Quid ſit bonum in uita præter honeſtatem, Verine ſint ſenſus, Quæ ſit mundi forma, Quæ ſit ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus. Nã quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorũ plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, uideretur, fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio: & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. nunc uero ea uis eſt in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. Neque eò dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mẽdoſiſſime ſcripta uideatur: (nam ſatis in ea uidetur ex antiquis artibus ingenioſe, & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe) uerũ oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eũ minime potuiſſe omnes uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ uidetur artis ea; quam Ariſtoteli uiſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, Inuentio, Diſpoſitio, Elocutio, Memoria, Pronuntiatio. Inuentio, eſt excogitatio rerũ uerarum, aut ueriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio, eſt rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio, eſt idoneorum uerborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio.

Memoria, eſt firma animi rerum, ac uerborum ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio, eſt ex rerũ, &

uerborũ dignitate,uocis, & corporis moderatio. Nũc his rebus breuiter conſtitutis,eas rationes,quibus oſtendere poſſimus genus, & officiũ, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum uerborum indigent,& non tantopere ad artis deſcriptionem,& præcepta tradẽda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat,de duabus reliquis rebus,de materia artis,ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctè agendum de materia ac partibus. Quare inuentio,quæ princeps eſt omnium partium,potiſſimum in omni cauſarum genere,qualis debeat eſſe,conſyderetur.

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquam controuerſiam,aut facti,aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo,Feciſti,non feci:aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniam coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis eſt,conſtitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis res ſit quæritur, quia & de ui,& de genere negotij controuerſia eſt,conſtitutio generalis uocatur. At cum cauſa ex eo pendet,quod non aut is agere uidetur quem oportet,aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos,quo tempore,qua lege,quo crimine,qua pœna oportet, tranſlatiua dicitur conſtitutio: quia actio tranſlationis, & commutationis indigere uidetur. Atque harũ aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt.nã in quam rẽ non in-

ciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. Quare eã nec cauſam quidẽ conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam quid factum ſit, poteſt quæri hoc modo: Occiderítne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bonóne animo ſint erga pop. Rom. Fregellani. Et quid futurũ ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad Remp. peruẽturum.

Nominis eſt cõtrouerſia, cũ de facto cõuenit, & quæritur id quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non quòd de re ipſa non conueniat, non quòd de facto non conſtet, ſed quòd id, quod factum ſit, aliud alij uideatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definiẽda res erit uerbis, & breuiter deſcribenda: ut ſiquis ſacrum ex priuato ſurripuerit, utrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrunque, quid ſit fur, quid ſacrilegus: & ſua deſcriptione oſtẽdere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduerſarij dicunt. Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur, hoc modo: Iuſtum, an iniuſtum: utile, an inutile. & omnia, in quibus quale ſit id quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor ſuppoſuit, deliberatiuam, demonſtratiuam, iuridicialem, negotialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehẽdendum uidetur: uerum breui, ne ſi aut taciti præterierimus, ſi-

ne cauſa non ſecuti eum putemur: aut ſi diutius in hoc cõſtiterimus, morã atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe uideamur. Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarũ: non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt: eidem genus eſſe, & pars non poteſt. Deliberatio autẽ, & demonſtratio genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolũ, aut & iudiciale, & demõſtratiuum, & deliberatiuum. Nullũ dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in ea præcepta det, amentia eſt. Vnum autem iudiciale ſolum eſſe quî poteſt, cum deliberatio, & demonſtratio neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſſideant, & ſuum quæque finem habeat quo referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur, & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit. Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, multo minùs recte partis cauſæ partes putabũtur. Pars autem cauſæ cõſtitutio eſt omnis. Nõ enim cauſa ad conſtitutionẽ, ſed cõſtitutio ad cauſam accõmodatur: ſed demõſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari, quòd ipſa ſũt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, ſi cõſtitutio & ipſa, & pars cõſtitutiõis eius quælibet, intẽtionis depulſio eſt: quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt. At ſi quæ intẽtionis depulſio non eſt, ea nec cõſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt: demonſtratio, & deliberatio, neq;

conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius quælibet intētionis depulſio eſt: deliberatio, & demōſtratio, neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autē ipſi intentionis eſſe depulſionē. placeat igitur oportet non eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atq; hoc eodē urgebitur, ſiue conſtitutionē primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primā deprecationē. Nam eum eadem omnia incommoda ſequētur. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodē in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodē in genere & definitiua eſſe, & trāſlatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuā habere, & alterius in ſe uim cōtinere, ideo quòd unaquæq; ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſyderatur. Altera aſſumpta, numerus conſtitutionū duplicatur, non uis cōſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodē in genere & coniecturalē, & generalē, & definitiuā, & trāſlatiuam ſolet habere cōſtitutionem, & unam aliquando, & plures nōnunquam: ergo ipſa nec cōſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu euenire. Genere igitur, ut ante diximus, hæc cauſarū putādæ ſunt, non partes alicuius cōſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalē nominamus, partes nobis uidetur duas habere, iuridicialem, & negocialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui, & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, cōſyderatur:

cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtiman tur. Ac iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur parteis: abſolutam, & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recu ſationē: foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed ut ignoſcatur poſtulat. Hæc in duas parteis diuiditur, purgationē, & deprecationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet tres, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen, ut ignoſcatur, poſtulat: quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe, & à ſua culpa, ui, & poteſtate in aliū reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in aliū trāſferetur. Cauſa trāſfertur, cū aliena dicitur ui, & poteſtate factū. Factum autē, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, quòd ideo iure factū dicitur, quòd aliquis ante iniuria laceſſierit. Cōparatio eſt, cū aliud aliquod factum rectum, aut utile contēditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum. In quarta conſtitutione, quam tranſlatiuam nominamus, eius cōſtitutionis eſt controuerſia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur:

non quia non uſi ſint ea ueteres oratores ſæpe multi: ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudẽtia falli putamus (res enim perſpicua eſt) quàm inuidia atque obtrectatione quadam impediri. Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus: exempla autem cuiuſque generis tunc commodius expoſituri uidemur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari. Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet cõſyderare, utrũ cauſa ſit ſimplex, an coniuncta; & ſi coniuncta erit, utrũ ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutã in ſe continet unã quæſtionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non. Cõiuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc modo: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginiẽſibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrũ potius, aut quid potiſſimum ſit quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, ut quàmaximæ contra Annibalẽ copiæ ſint. Deinde conſyderandum eſt an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera, quæ ſunt ſeparata à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nã tum uerba ipſa uidentur cum ſentẽtia ſcriptoris diſſidere, tũ inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare, tũ id quod

ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare: tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inueniri: tum uis uerbi, quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguũ, quartum ratiocinatiuum, quintũ definitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cũ omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſyderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimpléxne, an coniuncta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controuerſiam uideris: deinceps erit uidendum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarũ autem hæc eſt cõflictio, in qua conſtitutio cõſtat. Ex ea igitur naſcitur controueaſia, quã quæſtionem dicimus, hoc modo: Iuréne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam: quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo (ut docendi cauſa in facili, & peruulgato exemplo conſiſtamus) Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi hoc dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat: non habet defenſionem, qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quòd illa Agamẽnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrẽ necari oportuit. Potuit enim ſine tuo ſcelere

illius factũ puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controuerſia, quã iudicationẽ appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectúmne fuerit ab Oreſte matrẽ occidi, cũ illa Oreſtis patrẽ occidiſſet. Firmamentũ, eſt firmiſſima argumẽtatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem. ut ſi uelit Oreſtes dicere, Eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Et in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modũ iudicationes reperiũtur: in coniecturali autẽ conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eãdem eſſe quæſtionem, & iudicationem, ut factum eſt, factum non eſt, factúmne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamẽta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum deniq; ſingulæ partes totius cauſæ cõſyderãdæ ſunt. Nã nõ ut quidq; dicẽdum primum, ita primum animaduertendum uidetur: ideo quòd illa, quæ prima dicũtur, ſi uehementer uelis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet quæ pòſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea, quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tunc denique ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis uidentur: Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehenſio, Concluſio. Nũc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIVM, *eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, ſi eũ beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri cauſam uolet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarũ ſunt quinque, Honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum.*

Honeſtũ genus eſt, cui ſtatim ſine oratiõe noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorũ qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendũ uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt: aut cauſa & honeſtatis & turpitudinis particeps, ut & beneuolẽtiã pariat & offenſionẽ. Obſcurũ, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotijs cauſa implicata eſt. Quare cũ tam diuerſa ſint genera cauſarũ, exordiri quoque diſpari ratione in uno quoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas parteis diuiditur, in principiũ, & inſinuationẽ. Principium, eſt oratio perſpicue, & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentũ. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiẽs auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: ſin erunt uehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. Nam ab iratis, ſi perſpicue pax & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur atque inflãmatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum

eſt: ſin autē partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiā captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa tranſlata uideatur. Cū autem erit honeſtum cauſæ genus, uel præteriri principiū poterit: uel, ſi cōmodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis: uel, ſi uti principio placebit, beneuolētiæ partibus utēdum eſt, ut id quod eſt augeatur. In obſcuro cauſæ genere per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas res exordio conficere oporteat dictum eſt, reliquū eſt ut oſtēdatur quibus quæque res rationibus cōfici poſſit. Beneuolētia quatuor ex locis cōparatur: Ab noſtra, ab aduerſariorū, ab iudicum perſona, à cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici utemur. Ab aduerſariorū autem, ſi eos aut in odiū, aut in inuidiā, aut in contēptionem adducemus. In odium ducentur, ſi quod eorū ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In inuidiā, ſi uis eorū, potētia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorū uſus arrogans & intolerabilis: ut his rebus magis uideātur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In contēptionem adducētur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudiū, & luxurioſum otiū proferetur. Ab auditorū perſona beneuolētia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapiēter, māſuete geſtæ proferentur, ut ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio, quātáque eorum iudicij, &

authoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorũ cauſam per contemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quae dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, & aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummã Reip. pertinere. & ſi pollicebimur nos breui noſtrã cauſam demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte, & breuiter ſummam cauſae exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat cõtrouerſia. Nam & cum docilem uelis facere, ſimul attentum facias oportet. nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendũ uidetur. Inſinuatione igitur utendum eſt, cum admirabile genus cauſae eſt, hoc eſt, ut antè diximus, cũ animus auditoris infeſtus eſt. Id autẽ tribus ex cauſis fit maxime, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædã turpitudo: aut ſi ab ijs, qui antè dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum uidetur: aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si cauſae turpitudo contrahet offenſionem, aut pro eo, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rẽ, ut ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur: & diſſimulare id te defenſurum quod exiſtimeris de-

ſenſurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea, quæ indignentur aduerſarij, tibi quoque indigna uideri. Deinde cum lenieris eum qui audiet, demonſtrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neque hoc, neq; illud: ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur: & tamen id obſcure facias, quoad poſſis alienes ab eis auditorũ uoluntatem: & aliquorum iudicium ſimili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Sin oratio aduerſariorum fidem uidebitur auditoribus feciſſe, idque ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo quod aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpõdeas cum admiratione. Nam auditor, cum eum, quem aduerſarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmiſſimo cõtradicere paratum, plerunque ſe potius temere aſſenſiſſe, quàm illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienauit à cauſa, te breuius, quàm paratus fueris eſſe dicturum, commodũ eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore, quæ nata ſit, quod genus ſtrepitũ, acclamationem: aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquã contineat irriſionem: aut ſi rei dignitas adimet iocan-

di facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile ſtatim non incommodum eſt miſcere. Nam ut cibi ſatietas & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidẽ, quæ de principio, & inſinuatione dicẽda uidebãtur, hæc ferè ſunt: nunc quiddã breuiter & cõmuniter de utroque præcipiendũ uidetur. Exordiũ ſententiarum, & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatẽ in ſe continere: propterea quòd id optime faciendũ eſt, quod oratorẽ auditori maxime commendat. Splẽdoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum propterea quòd ex his ſuſpicio quædã apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatẽ. Vitia uero hæc ſunt certiſſima exordiorũ, quæ ſummopere uitare oportebit: uulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatũ, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accõmodari, ut conuenire uideatur. Cõmune eſt, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Commutabile, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus uerbis aut ſentẽtijs ultra, quàm ſatis eſt, producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec ſicut aliquod membrũ annexũ orationi. Tranſlatũ eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: ut ſiquis docilẽ faciat auditorem, cum beneuolentiam cauſa deſyderet: aut ſi principio utatur, cum inſinuationem res poſtulat. Cõtra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cau-

ſa de exordijs præcepta traduntur : hoc eſt, quod eum qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit, aut, quo profecto nihil peius eſt, ut contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

NARRATIO, *eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarum expoſitio.* Narrationum tria ſunt genera. Vnum genus *eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur.* Alterum, *in quo digreſſio aliqua extra cauſam aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur.* Tertium *genus eſt remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa nõ inutili cum exercitatione dicitur & ſcribitur.* Eius partes *ſunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in perſonis maxime uerſatur.* Ea *quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum.* Fabula *eſt, in qua nec ueræ, nec uériſimiles res continentur. cuiuſmodi eſt:*

Angues *ingentes alites iuncti iugo.*

Hiſtoria *eſt geſta res ab ætatis noſtræ memoria remota. quod genus,* Appius *indixit* Carthaginienſibus *bellum.* Argumentum, *eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud* Terentium:

Nam *is poſtquam exceſſit ex ephebis* Soſia.

Illa *autem narratio, quæ uerſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarũ ſermones & animi perſpici poſſint, hoc modo:*

Venit *ad me ſæpe clamitans, quid agis* Mitio?
Cur *perdis adoleſcentem nobis? cur amat?*
Cur *potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?*
Veſtitu *nimio indulges, nimiũ ineptus es.*

» Nimiũ ipſe durus eſt, præter æquũ & bonũ. Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas cõfecta ex rerũ uarietate, animorũ diſſimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſyderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incõmodo, ſubita lætitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ poſtea de elocutione præcipiẽtur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eã tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis ſit. Breuis erit, ſi unde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab ultimo repetetur: & ſi, cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur (nam ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit dicere, non ut enarres, quemadmodum ſit factum) & ſi non longius, quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliam tranſibitur: & ita ſi dicetur, ut nõnunquam ex eo quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modo id, quod obeſt, uerum etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur: & ſi ſemel unumquodque dicetur: & ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum ſe breues putent eſſe, longiſſimi ſint: cum dent operam, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures quàm neceſſe ſit. nã pleriſque breuiter dicere uidetur, qui ita dicit, Acceſſi ad ædes, puerũ euocaui, reſpondit. quæſiui dominum: domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius nõ potuit dicere: tamen quia ſatiſfuit dixiſſe, Domi negauit eſſe: fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere uitanda eſt breuitatis imitatio, & non mi

nus rerum non neceſſariarũ, quàm uerborum multitudine ſuperſedendum eſt. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi ut quodque primum geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo ſeruabitur, ut ita narrentur ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebuntur. Hîc conſyderãdum erit, nequid perturbate, nequid contorte dicatur: nequam in aliã rem trãſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremũ prodeatur: nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino quæ præcepta de breuitate ſunt, hoc quoque in genere ſunt conſeruanda. nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis quàm obſcuritate narrationis.

Ac uerbis quoque dilucidis utendum eſt, quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea uidebũtur meſſe ea, quæ ſolent apparere in ueritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorũ extabunt, ſi fuiſſe facultates faciundi uidebuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis: ſi locus opportunus ad eandem rem qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum qui agent, naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum qui audiunt opinionem accommodabitur, ac ueri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præterea conſyderare oportebit, ne aut cum obſit narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur: aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit parteis rei geſtæ diſpergere in cauſam: & ad unãquãque cõfeſtim rationem accommodare, ut uulneri præſtv

medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cum ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab ijs qui audiunt, ita tenetur negotiũ, ut noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus: nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Nõ quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur: aut id quod ipſum adiuuat, obſcure dicitur & negligenter. Quare ut hoc uitiũ uitetur, omnia torquẽda ſunt ad commodũ ſuæ cauſæ, contraria quæ præteriri poterunt, prætereundo: quæ illius erunt, leuiter attingendo: ſua diligenter & enodate narrãdo. Ac de narratione quidẽ ſatis dictum uidetur: deinceps ad partitionem tranſeamus.

RECTE *habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuã totam efficit orationem. Eius partes duæ ſunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendã pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ quid cum aduerſarijs conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur. Quæ partitio, quid conueniat,*

aut quid non conueniat, oſtendit: hæc debet illud quod conuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio, conuenit mihi cum aduerſarijs. Item contra, Interfectum eſſe à Clytemneſtra Agamemnonem conuenit. nam hic uterque & id poſuit quod conueniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde quid controuerſiæ ſit, ponendum eſt in iudicationis expoſitione, quæ quemadmodũ inueniretur, ante dictum eſt. Quæ autem partitio, rerum diſtributã continet expoſitionem, hæc habere debet: breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur uerbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis eſt, quòd rebus ipſis, & partibus cauſæ, non uerbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt, amplectitur partitione. In qua uidendum eſt, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut ſerò extra partitionem, id quod uitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures parteis amplectitur, ut animal. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut equus. Sed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. Nam homo animalis pars eſt, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generũ in partitione ſeruari poſſit. nam qui ita partitur, Oſtendã propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorũ omnia incommoda ad Remp. perueniſſe: is non intellexit in partitione expoſito genere, partem ſe gene-

ris admiſcuiſſe. nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc *igitur uitandũ eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam, diuerſam & diſſimilem partem ponas in eadem partitione. Quod, ſiquod in genus plures incidẽt partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tẽpore commodiſſime, cum ad ipſum uentum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionẽ. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & uoluiſſe, & feciſſe. nam feciſſe oſtendere ſatis eſt. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & quiddã ſimplex agatur: tamen utamur diſtributione: ídque perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc uſum oratoriũ non tantopere pertinent, quæ uerſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus quæ conuenire uidebantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæque pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur: & omnibus explicatis peroratum ſit, hoc modo, (ut nequid poſterius præter concluſionẽ inferatur.) Partitur apud Terentiũ breuiter, & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum uelit:*

» *Eo pacto & gnati uitam, & conſilium meum*
» *Cognoſces, & quid facere in hac re te uelim.*

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat primum gnati uitam:

» *Nam is, poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.*

›› Deinde ſuum conſilium: Et nunc id operam do. De-
inde quid Soſiam uelit facere, id, quod poſtremum po-
›› ſuit in partitione, poſtremum dicat: Nunc tuũ eſt officiũ.
Quemadmodũ igitur hic & ad primam quanque partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis, finẽ dicendi fecit, ſic nobis placet & ad ſingulas parteis accedere, & omnibus abſolutis perorare. Nũc de confirmatione, deinceps ita, ut ordo ipſe poſtulat, præcipiendũ uidetur.

CONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum uidetur quandã ſyluam, atque materiam uniuerſam antè permiſtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: pòſt autem tradere quemadmodũ unumquodque genus cauſæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentãdo confirmantur aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo quod negotijs eſt attributũ. Ac perſonis has res attributas putamus: nomen, naturã, uictũ, fortunam, habitum, affectionẽ, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod unicuiq; perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt: partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere uerſantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſyderatur, uirile an muliebre ſit: & in natione, patria, cognatione, & ætate. Natione, Graius an barbarus. Patria, Athe-

nienſis, an Lacædæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis. AEtate, puer an adoleſcẽs, natu grandior an ſenex. Præterea commoda & incommoda conſyderãtur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens an imbecillus, longus an breuis, formoſus an deformis, uelox an tardus ſit, acutus an hebetior, memor an obliuioſus, comis, officioſus, patiens, prudens an contra: & omnino quæ à natura data animo & corpori conſyderabuntur, in natura conſyderanda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendũ eſt. In uictu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros: quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus: quomodo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum poteſtate: ſi cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus an cõtra, quales liberos habeat. Ac ſi de non uiuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſyderandum.

Habitũ autem hũc appellamus animi aut corporis cõſtantem, & abſolutã aliqua in re perfectionem, ut uirtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, ſed ſtudio & induſtria comparatã. Affectio, eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas: & alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem eſt, animi aſſidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occu-

patio, ut philoſophiæ, poetriæ, geometriæ, literarũ. Cõſilium, eſt aliquid faciendi, aut non faciendi uere excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſyderabuntur: quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit uſurus oratione. ac perſonis quidẽ hæc uidentur eſſe attributa. Negotijs autem quæ ſunt attributa: partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotij conſyderãtur, partim adiuncta negotio ſunt, partim geſtum negotiũ conſequuntur.

Continentia cũ ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe uidentur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis complexio totius negotij, quæ ſummam continet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur: deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continentur uſque ad ipſum negotium: deinde in ipſo gerendo negotio quid actum ſit: deinde quid poſtea factum ſit. In geſtione autem negotij, qui locus ſecundus erat, de ijs quæ negotijs attributa ſunt, quæritur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſyderatur in quo res geſta ſit ex opportunitate, quam uideatur habuiſſe ad negotiũ adminiſtrãdum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, ſacer an profanus, publicus anne priuatus, alienus an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit. Tẽpus autem eſt id, quo nunc utimur (nam ipſum quidem generaliter definire

diciffile eſt) pars quædã æternitatis, cum alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturniue ſpatij certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt conſyderantur: & eorum ipſorum, quæ propter uetuſtatem obſoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularũ numerum reponantur: & quæ iandiu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciant fidem, uere tradita eſſe, quòd eorum monimenta certa in literis extent: & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire plerique poſſint: & itẽ quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiãt, & quæ conſequãtur. In quibus poteſt conſyderari, quid ocyus, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſyderanda. nã ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & uidere potueritne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tẽpore. Conſyderatur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem utrũque idem eſſe intelligitur: uerum in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: In occaſione ad ſpatiũ temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem ſit, fit aliud quod quadã parte & ſpecie, ut diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas uniuerſa aliqua de cauſa frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellum. Commune eſt, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut meſſis,

uindemia,calor,frigus. Singulare autẽ eſt,quod aliqua de cauſa priuatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ,ſacrificium,funus,conuiuium,ſomnus.Modus autem eſt, in quo quẽadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur.Eius partes ſunt prudentia & imprudentia.Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs quæ clàm, palàm, ui,perſuaſione fecerit. Imprudentia autẽ in purgationem confertur: cuius partes ſunt,inſcientia, caſus, neceſſitas: & in affectionem animi, hoc eſt moleſtiam, iracundiam, amorem: & cætera quæ in ſimili genere uerſantur. Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio de quo agitur, & quod æque magnum,& quod contrarium, & quod diſparatum,& genus,& pars,& euentus.Maius & minus,& æque magnum,ex ui & ex numero & ex figura negotij,ſicut ex ſtatura corporis conſyderatur.Simile autem ex ſpecie comparabili:comparabile autem ex conferenda,atque aſſimilanda natura iudicatur.Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo,ab eodem,cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat: ut frigus calori,uitæ mors.Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo: Sapere, & non ſapere. Genus eſt,quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut amor, auaritia. Euentus,eſt alicuius exitus negotij: in quo quæri ſolet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturúmque ſit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euenturum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, con-

ſyderandum eſt, hoc modo: Ex *arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia.* Q*uarta autem pars eſt ex iјs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio .* In *hac hæ res quæruntur,quæ geſtum negotiũ cõſnequuntur.*Primum,*quod factum eſt, quo id nomine appellari conueniat.* Deinde *eius facti qui ſint principes & inuentores:qui denique authoritatis eius & inuentionis comprobatores atque æmuli .* Deinde *ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex,conſuetudo,actio,iudicium,ſcientia, artificium.* Deinde *natura eius euenire uulgo ſoleat, an inſolenter & raro.* Poſtea *homines id ſua authoritate comprobare,an offendi in his conſueuerint, & cætera quæ factum aliquod ſimiliter cõfeſtim,aut ex interuallo ſolent conſequi.*Deinde *poſtremo attendẽdum eſt,num quæ res ex iјs rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis conſequantur, de quibus in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicẽdum.* Ac *negotijs quidem ferè res eæ,quas commemorauimus,ſunt attributæ.* Omnis *autem argumentatio,quæ ex iјs locis, quos commemorauimus,ſumetur, aut probabilis,aut neceſſaria debebit eſſe.*Etenim,*ut breuiter deſcribamus,argumentatio uidetur eſſe inuẽtum ex aliquo genere , rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans.*Neceſſarie *demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt,hoc modo:* Si *peperit,cum uiro concubuit.* Hoc *genus argumentandi,quod in neceſſaria demonſtratione uerſatur,maxime tractatur in dicendo,aut per complexionem,aut per enumerationem,aut per ſimplicem conclusionem.* Complexio, *eſt in qua utrum conceſſeris, reprehenditur,ad hunc modum :* Si *improbus eſt, cur*

uteris? ſi probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, una reliqua neceſſario confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt aut inimicitiarũ cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia: aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus.

Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si uos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis: ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidẽ facere. Atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit: ut ne confirmatio modũ in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis: uerum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autem eſt id, quod ferè fieri ſolet: aut quod in opinione poſitum eſt: aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue uerũ. Verũ in eo genere quod ferè ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium. Si auarus eſt, negligit iuſiurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, huiuſmodi ſunt probabilia: Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas. Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in ijs rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur. In contrarijs hoc modo: Nam ſi ijs, qui im-

prudentes læſerunt, ignoſci conuenit: ijs qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, *ſic:* Nam *ut locus ſine portu, nauibus eſſe non poteſt tutus: ſic animus ſine fide, ſtabilis amicis non poteſt eſſe.* In *ijs rebus quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſyderatur:* Nam *ſi* Rhodijs *turpe non eſt portorium locare, ne* Hermacreonti *quidem turpe eſt conducere.* H*æc tum uera ſunt, hoc pacto:* Q*uoniam cicatrix eſt, fuit uulnus.* T*um ueriſimilia, hoc modo:* Si *multus erat in calceis puluis, ex itinere eũ uenire oportebat.* Omne *autem (ut certas quaſdam in parteis diſtribuamus) probabile quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.* Signum *eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut pòſt ſit conſecutum: & tamen indiget teſtimonij, & grauioris confirmationis: ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his ſunt ſimilia.* Credibile *eſt, quod ſine ullo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo:* Nemo *eſt qui non liberos ſuos incolumes, & beatos eſſe cupiat.* Iudicatum, *eſt res aſſenſione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata.* Id *tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato.* Religioſum *eſt, quod iurati legibus iudicarunt.* Commune *eſt, quod omnes uulgo probarunt, & ſecuti ſunt huiuſmodi:* Vt *maioribus natu aſſurgatur, ut ſupplicum miſereatur.* Approbatum *eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt authoritate. uelut* Gracchi *patris factum, quem* Populus Rom. *ob id factum, quòd inſciente colle-*

ga in cenſura nihil geſſit, poſt cenſuram conſulem fecit. Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius partes ſunt tres, imago, collatio, exemplum. Imago, eſt oratio demonſtrans corporum aut naturarum ſimilitudinem. Collatio, eſt oratio rem cum re, ex ſimilitudine conferens. Exemplũ, eſt quod rem authoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negotij confirmat aut infirmat. Horũ exẽpla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidẽ confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis controuerſia, ſiue in ratione, ſiue in ſcripto uerſetur, tractari debeat: & quæ in quaſque argumentationes conueniant: ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuſe, & permiſte diſperſimus: pòſt deſcripte, & electe in genus quodque cauſæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas in partes diſtingui, & ſuauiſſimum eſt, & ſumme neceſſariũ, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendũ uiſum eſt, ut ad inuentionem argumenti abſolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis conſyderandus eſt, quòd non rei ſolum magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

OMNIS igitur argumẽtatio, aut per inductionẽ tractã-

da eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius quicum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quędã res propter ſimilitudinem earum rerum quibus aſſenſit, probetur: uelut apud Socraticum AEſchinem demonſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam: Dic mihi quæſo Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum quàm tu habes: utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd ſi ueſtem, & cæterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes: tuúmne an illius malis? Illius uero, reſpõdit. Ageſis, inquit, ſi uirum illa meliorem habeat, quàm tu habes: utrúmne tuum an illius malis? Hîc mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophõte ſermonem inſtituit: Quæſo, inquit Xenophon, ſi uicinus tuus meliorẽ equum habeat, quàm tuus eſt: tuúmne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quòd ſi fundum meliorem habeat, quàm tu habes: utrum tandem fundũ habere malis? Illum, inquit, meliorẽ ſcilicet. Quòd ſi uxorẽ meliorem habeat, quàm tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipſe tacuit. Pòſt Aſpaſia: Quoniam uterque ueſtrũ, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire uolueram: egomet dicam quid uterque cogitet: Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectiſſimam maxime uis. Quare niſi hoc perfeceritis, ut neque uir melior, neque fœmina lectior in terris ſit, profecto id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis: & tu, ut maritus ſis quamoptimæ mulieris, & hæc quamoptimo uiro nupta ſit. Hîc, cum rebus non dubijs

eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, ut etiam illud, quod dubium uidebatur, ſiquis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates uſus eſt, propterea quòd nihil ipſe afferre ad perſuadendũ uolebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur. Primum, ut illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, ut ſit neceſſe cõcedi. Nã ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubiũ ſit concedi, dubiũ eſſe id ipſum nõ oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi cauſa fiet inductio, uidẽdum eſt ut ſimile ijs rebus ſit, quas res quaſi nõ dubias ante induxerimus. Nam antè aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cuius cauſa illud concedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat quò ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitum peruenturæ. Nam qui uidet ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, illam quoque rem, quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſario concedẽdã, plerunque aut non reſpõdendo, aut male reſpondẽdo longius procedere rogationem non ſinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod conceſſit, ad id quod non uult concedere, deducẽdus eſt. Extremum autẽ aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum quæ antè conceſſæ ſunt, aut alia utendũ inductione. Si concedetur, concludẽda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſpõſio: aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo acſi conceſſum ſit, conclude-

re oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars conſtat ex ſimilitudine una, pluribuſue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſſionẽ, aut quid ex ea conficiatur oſtendit. Sed quia non ſatis uidebitur alicui dilucide demonſtratum, niſi quod ex ciuili cauſarum genere exemplum ſubiecerimus, uidetur huiuſmodi quoque utendum exemplo: non quo præceptio differat, aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo ſit utendum: ſed ut eorum uoluntati ſatiſfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, Quòd Epaminõdas Thebanorũ imperator, ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit: & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus uicit: poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiã defendat, ad hũc modum: Si Iudices, id quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam ſiquis Reipublicæ cauſa exercitũ non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd ſi uoſmetipſi, quod à ueſtra religione, & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem iniuſſu populi ad legem adſcribi iubeatis, populus Thebanus patitúrne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi quaſi adſcriptum ſit, rectum uobis uideatur? Noui ueſtram intelligentiam, non poteſt ita uideri, Iudices. Quòd ſi literis corrigi neque ab illo, neque à

uobis ſcriptoris uoluntas poteſt, uidete ne multo indignius ſit id re, & iudicio ueſtro mutari, quod ne uerbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim & naturam conſyderemus.

Ratiocinatio, eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens: quod expoſitum, & per ſe cognitum: ſua ſe ui, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſyderandum putauerunt, cum idem uſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius parteis eſſe dixerunt, partim non plus quàm in tres partes poſſe diſtribui putauerunt. Eorum controuerſiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis eſt, & non eiuſmodi ut alteri prorſus nihil dicere putentur: & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur. Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur, quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primã partem numerãt: eam deinceps rationibus uarijs, & quamcopioſiſſimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigij ratio eſt. Nam nauis optime curſum

conficit ea quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur. Cum *propoſitio ſit hoc pacto approbata,& duæ partes trã ſierint ratiocinationis,tertia in parte aiunt,quod oſtendere uelis, id ex ui propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto:* Nihil *autem omnium rerum melius,quàm omnis mundus adminiſtratur .* Huius *aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo :* Nam *& ſignorum ortus, & obitus definitum quendã ordinem ſeruant,& annuæ commutationes,non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt:uerũ ad utilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ , & diurnæ,nocturnáque uiciſſitudines,nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt.* Q*uæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari.* Q*uinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolũ, quod ex omnibus partibus cogitur,hoc modo:*Con*ſilio igitur mundus adminiſtratur: aut unum in locum cum cõduxerit breuiter propoſitionem & aſſumptionem,id adiungit quod ex his conficiatur, ad hunc modũ:*Q*uòd ſi melius geruntur ea,quæ conſilio,quàm quæ ſine cõſilio adminiſtrãtur: nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus adminiſtratur: cõſilio igitur mundus adminiſtratur.* Q*uinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem.*

Q*ui autem tripartitam eſſe dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem,ſed partitionem horum reprehẽdunt.* Ne*gant enim neque à propoſitione,neque ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere:neque propoſitionem abſolutam,neque aſſumptionẽ ſibi perfectam uideri,quæ approba-*

tione confirmata non ſit. Quare quas illi duas partes numerant, propoſitionem & approbationẽ, ſibi unam partem uideri propoſitionem: quæ ſi approbata non ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eãdem ſibi aſſumptionem ſolam uideri. Ita fit ut eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripartita, alijs quinquepartita uideatur. Quare euenit, ut res nõ tam ad uſum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio uidetur eſſe quæ in quinque parteis diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele & Theophraſto profecti, maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates & Socratici tractauerunt: ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele, atque Peripateticis, & Theophraſto frequentatum: deinde à rhetoribus ĳs, qui elegantiſſimi atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum uidetur, ne temere ſecuti putemur: & breuiter dicendũ, ne in huiuſmodi rebus diutius quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumẽtatione ſatis eſt uti propoſitione, & non oportet adiungere approbationem propoſitioni: quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddã eſt à propoſitione approbatio. Quod enim adiungi, & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil

ualet abſque approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eo quòd conſtare inter omnes neceſſe eſt, hãc uelle approbare & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi: Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicue uerum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die: hoc ſi non cõſtat, indiget approbationis: qua inducta complexio cõſequetur, Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædã propoſitio quæ nõ indiget approbatione: nã eſſe quidem quandã, quæ indigeat quid attinet oſtẽdere, quod cuiuis facile perſpicuũ eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatũ eſſe quiddam à propoſitione approbationẽ. Si autẽ ita eſt: falſum eſt non eſſe plus quàm tripartitã argumentationem. Simili modo liquet alterã quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nã ſi quadã in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationem aſſumptioni: quadã autẽ in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiũcta ſit approbatio: ſeparatũ quiddã eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædã, in qua aſſumptio non indiget approbationis, quædam autem in qua nihil ualet ſine approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuã omnibus ueritatẽ continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. ea eſt eiuſmodi: Si opor-

tet ſapere, dare operã philoſophiæ cõuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. Nõ enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrãtur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & uerũ eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludẽda eſt argumentatio, Igitur dare operam philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædã, quæ approbationis nõ indiget. nam quãdam indigere, perſpicuũ eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripartitam argumentationem. Atque ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quãdam argumẽtationem, in qua neq; propoſitio, neque aſſumptio indigeat approbationis, huiuſmodi (ut certum quiddam, & breue exempli cauſa ponamus) Si ſummopere ſapientia petenda eſt: ſummopere ſtultitia uitanda eſt. Summo autem opere ſapientia petẽda eſt. ſummo igitur opere ſtultitia uitãda eſt. Hîc & aſſũptio, & propoſitio perſpicua eſt. Quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adiun[illegible], tum non adiungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumptione cõtineri approbationẽ: ſed utranq; ſuo loco poſitam, uim ſuam tanquam certã & propriã obtinere. Quod ſi ita eſt, cõmode partiti ſũt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem. Quinque ſunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Propoſitio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo uis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per

quam id, quod breuiter, expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur.

Complexio, *per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio parteis, ea conſtat ex his quinque partibus.* Secunda *eſt quadripartita.* Tertia *tripartita.* Dein *bipartita, quod in controuerſia eſt.*

De *unaquaque parte poteſt alicui uideri poſſe argumentationem conſiſtere.* Eorum *igitur, quæ conſiſtant, exempla ponemus.* Horum, *quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio eſt huiuſmodi:* Omnes *leges,* Iudices, *ad commodum* Reip. *referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari.* Ea *enim uirtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem atque utilitatem* Reip. *proponerēt.* Neque *enim ipſi quod obeſſet, ſcribere uolebant: & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant.* Nemo *enim leges legum cauſa ſaluas eſſe uult, ſed* Reipublicæ: *quòd ex legibus omnes* Reſpub. *optime putāt adminiſtrari.* Quamobrem *igitur leges ſeruari oportet, ad eā cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit: hoc eſt quoniam* Reipub. *ſeruimus, ex* Reipublicæ *commodo atque utilitate leges interpretemur.* Nam *ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectat, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod* Rei-

publicæ conducat, proficiſci: quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio deſinite literas legis perſcrutari, & legem, ut æquum eſt, ex utilitate Reipublicæ conſyderate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacædæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam Thebanorũ imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atque exornato trophæo carius, atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſyderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſyderatum eſt, nullam eſſe legem, niſi Reipublicæ cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet Reip. ſalutis cauſa, id non ex Reipub. ſalute interpretari. Quòd ſi leges omnes ad utilitatem Reip. referri conuenit: hic autem ſaluti Reipublicæ profuit: profectò non poteſt eodem facto, & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi quod ſcriptũ eſt in lege, ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium uolũtatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura, atque diligentia ſcripſit? Quòd ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris uolun

tas cognoſceretur: nec tamen Epaminondæ *permitteremus, niſi extra iudiciū quidē eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc iſtud patiamur, cum præſto lex ſit, non ex eo quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris uoluntatem interpretari. Quòd ſi uos, Iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini: quid cauſæ eſt quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis?*

Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimēti acceperimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem iure accuſare poſſimus. Ac primum quidem decipi incommodum eſt, iterum ſtultum, tertium turpe. Carthaginienſes autem perſæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginiēſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus, ac metuere quidem non oportet. Reſtat igitur, ut urbē diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe complexione & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitā quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, uirgo non eſt: peperit autem. hîc ſatis eſſe dicunt proponere & aſſumere, quoniam perſpicuum ſit quod conficiatur, complexionis rem non indigere, Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe,

& illud uitium, quod illis diſplicet, magnopere uitandum eſt: ne quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem, & aſſumptionem, hoc modo: Quòd ſi leges omnes ad utilitatem Reipub. referri conuenit: hic autem ſaluti Reipub. profuit: profecto non poteſt eodem facto, & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus. Aut ut id quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt, id eſt huiuſmodi: Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum uiro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur, Fecit igitur inceſtum: & concluſeris argumentationem, & perſpicuam feceris complexionem. Quare in lõgis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: In breuibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in ijs, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt cõſtare argumentationem, poterunt dicere ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum uiro concubuit: nam hoc nullius neque approbationis, neque aſſumptionis, uel eius approbationis, neque complexionis indigere: ſed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nam & argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideo quòd & inuentum

aliquam in rem probabile, aut neceſſarium, argumentatio uocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. Quãdo igitur proferẽt aliquid huiuſmodi: Quoniam peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atque hac diſtinctione alia quoque, quæ uidebuntur officere huic partitioni propulſabimus, ſiqui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem: quæ ſiquid habet probabile, aut neceſſarium, quoquomodo commoueat auditorem neceſſe eſt. Quod ſi ſolum ſpectaretur id quod eſſet inuentum, ac nihil, quo pacto tractaretur id quod eſſet excogitatum, referret: nequaquam tãtum inter ſummos oratores & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationẽ. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationem: hoc eſt tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadẽ ratione expolire partitiones, ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tũ utraq;, tum hoc, tum illo genere cõplexionis uti. Id ut perſpiciamus, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia

multis, & obſcuris, de quibus certum eſt artificium con ſtitutum. Verũ illa nobis abhorrere ab uſu oratorio uidétur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm cæteros attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius, & diligẽtius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc ut inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

REPREHENSIO eſt, per quã argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Hæc fonte inuentionis eodẽ utetur, quo utitur confirmatio: propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. Nihil enim conſyderandum eſt in his omnibus inuentionibus, niſi id quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionẽ ex illis, quæ ante præcepta ſunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verum tamen, ut quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehenſionis: quos qui obſeruabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumẽtatio reprehẽditur, ſi aut ex iis quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquod unum, pluraue: aut his cõceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis uitioſum oſtenditur: aut ſi cõtra firmam argumentationem, alia æquæ firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur: cum aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi: aut quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur, aut iudicatum aliã in partem traducitur, aut omnino iudicium improbatur: aut quod ſignum eſſe aduerſarii dixerunt, id eiuſmodi

negatur eſſe, aut ſi cõplexio, aut una, aut ex utraq; parte reprehẽditur, aut ſi enumeratio falſa oſtẽditur: aut ſi ſimplex cõcluſio falſi aliquid cõtinere demõſtratur. Nã omne quod ſumitur ad argumẽtandũ, ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut antè oſtẽdimus. Quod pro credibili ſumptũ erit, id infirmabitur ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo: Nemo eſt, qui nõ pecuniã, quàm ſapiẽtiã malit. Aut ex cõtrario quoq; credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis eſt qui non officij cupidior ſit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut ſi quis, quem conſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officij cauſa, ſe maximam pecuniam neglexiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdã rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur uſu euenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, ijs antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædẽ factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi quî potuit? aut ſi id quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fuluio: Nemo poteſt uno aſpectu, neque præteriens in amorẽ incidere. Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex ijſdẽ locis, quibus cõfirmatur, infirmabitur. Nã in ſigno primum uerum eſſe oſtẽdi oportet. Deinde eius eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factũ eſſe, quod non oportuerit: aut nõ factum, quod oportuerit. Poſtremo ſciſſe eũ, de qua quæritur, eius rei legẽ, & conſuetudinẽ. Nã eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligẽtius aperiemus, cũ ſeparatim de ipſa cõiecturali conſtitutione dicemus. Ergo horũ unũquodque in reprehenſione, aut non eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut à ſe potius, quàm ab aduerſarijs ſtare, aut omnino falſò dici, aut in aliã quoque ſu-

ſpcionem duci poſſe demõſtrabitur. Cũ autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniã id per ſimilitudinẽ maxime tractatur, in reprehendẽdo conueniet, ſimul id negare eſſe, quod confertur ei quicũ confertur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diuerſum eſſe genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius cauſa affe-retur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cũ re differat, demõſtrabimus, ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicum comparabitur, exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum eſt, commemorando non modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum: & demonſtrando difficilius, & maius fuiſſe id iudicatum quod afferatur, quàm id, quod inſtet. Ex cõtrarijs locis, ſi res aut uera, aut ueriſimilis permittet, infirmari oportebit: atq; erit obſeruandũ diligenter, ne nihil ad id quod agatur, pertineat id quod iudicatũ ſit: & uidendum eſt ne ea res proferatur, in qua ſit offẽſum, ut de ipſo qui iudicarit, iudiciũ fieri uideatur. Oportet autẽ animaduertere, ne, cum aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod, aut rarũ iudicatũ afferatur. Nam his rebus authoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atq; ea quidẽ argumẽta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hũc modũ tentari oportebit. Quæ uero ſicuti neceſſaria inducẽ-

tur, ea ſi forte imitabũtur modo neceſſariam argumentationem, neque erunt eiuſmodi, ſic reprehendentur. Primum complexio, *quæ utrum conceſſeris, debet tollere, ſi uera eſt, nunquam reprehendetur: ſin falſa, duobus modis, aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione.* Conuerſione, *hoc modo:*

„ *Nam ſi ueretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?*

„ *Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,*

„ *Quid eum accuſes: qui id parui auditu æſtimet?*

Hic ſiue uereri dixeris, ſiue non uereri, concludẽdum hoc putat, ut neges eſſe accuſandũ. Quod conuerſione, ſic reprehẽdetur: Immò *uero accuſandus eſt.* Nam *ſi ueretur, accuſes. non enim parui auditu æſtimabit.* Sin *inuerecundum animi ingenium poſſidet, tamen accuſes. non enim probus eſt.* Alterius *autẽ partis infirmatione hoc modo reprehẽdetur:* Verum *ſi ueretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet.* Enumeratio *uitioſa intelligitur, ſi aut præteritũ quiddam dicemus, quod uelimus concedere: aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici poſſit, aut cauſa non ſit quare non honeſte poſſimus concedere.* Præteritur *quiddam in eiuſmodi enumerationibus:* Quoniam *habes iſtum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit: aut ſi horũ nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt.* Sed *neq; emiſti, neque hæreditate uenit, neq; domi natus eſt, neq; donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris.* Hoc *cõmode reprehẽditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectio non uenierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniã id ſit inductum quod præteritum ſit in enumeratione.* Altero *autẽ modo reprehendetur,*

ſi aut contrà aliquid dicetur: hoc eſt, ſi (exẽpli cauſa, ut in eodem uerſemur) poterit oſtendi hæreditatẽ ueniſſe: aut ſi extremum illud nõ erit turpe concedere. ut ſiquis cũ dixerint aduerſarij, Aut inſidias facere uoluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es: amico ſe morem geſſiſſe fateatur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id quod ſequitur, non uideatur neceſſario cum eo quod anteceſſit, cohærere. Nam hoc quidem, Si ſpiritum ducit, uiuit: Si dies eſt, lucet: eiuſmodi eſt ut cum priore neceſſario poſterius cohærere uideatur. Hoc autem, Si mater eſt, diligit: Si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: ſic conueniet reprehendi, ut demonſtretur non neceſſario cũ priore poſterius cohærere. hoc genus & cætera neceſſaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehenſio maiorem quandam uim continet, & latius patet, quàm hîc exponitur: ſed eius artificij cognitio huiuſmodi eſt, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi poſſit: ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad uſum oratorium contẽtos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex ijs quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur. Cum autem his conceſſis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt conſyderanda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, cõtràque eum quis uelit hac argumentatione uti, Si ueniſſes ad exercitum, à Tribunis militaribus uiſus eſſes: non es autem uiſus ab his: non es igitur profectus ad exercitum. hîc cum conceſſeris propoſitionem, &

aſſumptionem, complexio eſt infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur, illatum eſt. Ac nunc quidem quò facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi uitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum uitium pro uero probatur, cum aut parum memineris quod conceſſeris, aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris ex ea parte quam ipſe intellexeris: eam partem ſi aduerſarius ad aliam partem per complexionem uelit accommodare, demonſtrare oportebit, non ex eo quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo quod ille ſumpſerit, confici complexionem ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: Si pecuniam non habetis, pauperes eſtis: Indigetis autem pecunia: mercaturæ enim niſi ita eſſet, operam non daretis, Pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cum dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniã non habetis: hoc intelligebam: ſi propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis, & idcirco concedebam. cum autem hoc ſumebas, indigetis autem pecuniæ: illud accipiebã, Vultis autem pecuniæ plus habere. ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur eſtis: conficeretur autem, ſi tibi primo quoque hoc conceſſiſſem, qui pecuniam maiorem uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putãt quid conceſſeris, & idcirco id quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hæreditas ueniebat, uериſimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbãt plurimis uerbis: pòſt aſſumunt, Ad illum autem hæreditas ueniebat. deinde infertur, Ille igitur occidit: Id ex ijs quæ ſumpſerãt, non conficitur. Quare obſeruare diligenter oportet & quid ſumatur, & quid ex

his conficiatur. Ipſum autem genus argumẽtationis uitioſum his de cauſis oſtendetur: ſi aut in ipſo uitiũ erit: aut ſi non ad id quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo uitium erit: ſi omnino totum falſum erit, ſi commune, ſi uulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi controuerſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi aduerſum. Falſum eſt, in quo perſpicue mendaciũ eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniã negligit: Socrates autem pecuniã negligebat: non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab aduerſarijs, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco, Iudices, quia ueram cauſam habebã, breui peroraui. Vulgare eſt, quod in aliam quoq; rẽ non probabilẽ, ſi nunc conceſſum ſit, trãſferri poſſit, hoc modo: Si uerã cauſam nõ haberet, uobis ſe, Iudices, non cõmiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tẽpus dicitur, hoc modo: Si in mentẽ ueniſſet, non cõmiſiſſet. aut perſpicue rẽ turpẽ leui tegere uult defenſiõe, hoc modo:

» *Cum te expetebant omnes, florentiſſimo*
» *In regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,*
» *Summo periclo ſola ut reſtituam, paro.*

Remotum eſt, quod ultra quàm ſatis eſt, petitur, hoc modo: Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum uidetur. Huiuſmodi eſt illa quoque conqueſtio:

» *Vtinam, ne in nemore Pelio ſecuribus*
» *Cæſa accidiſſet abiegna ad terram trabes.*

Longius enim repetita eſt, quàm res poſtulabat. Mala definitio eſt, cũ aut cõmunia deſcribit, hoc modo: Se-

ditioſus eſt is, qui malus, atque inutilis eſt ciuis. nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, eſt pecuniæ acquirẽdæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum cõtinens, ſic: Stultitia, eſt immenſæ gloriæ cupiditas. Eſt hæc quidẽ ſtultitia, ſed ex parte quadam non ex omni genere definita. Controuerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo:

" *Eho tu, dij, quib⁹ eſt poteſtas motus ſuperũ, atq; inferũ*
" *Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.*

Perſpicuũ eſt, de quo non eſt controuerſia: ut ſiquis, cum Oreſtem accuſet, planam faciat ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, cum id quod augetur, in controuerſia eſt. ut ſiquis, cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, Indignum eſſe ab homine ignauiſſimo uirũ fortiſſimum Aiacem necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut ijs, qui audiunt: aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhoneſtam rem uidetur. Offenſum, eſt quod eorum qui audiunt, uolũtatem lædit. ut ſiquis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariã laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur quæ ij qui audiunt, fecerunt. ut ſiquis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius, quàm urbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadẽ re diuerſe dicitur. ut ſi quis, cum dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendum indigere,

neget poſtea ſine bona ualetudine poſſe bene uiuere. aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiã: ſperare enim aliquid commodi ad ſe peruenturũ. Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit. ut ſiquis hoſtiũ uim, & copias & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horũ aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit: aut ſi cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum eſt. Nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit. Aut ſi non id quod accuſabitur, defendet: ut ſiquis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet, ut Amphiõ apud Euripidem. Item apud Pacuuium, qui uituperata muſica, ſapientiam laudat. Aut ſi res ex hominis uitio uituperabitur: ut ſiquis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehendat. Aut ſiquis, cum aliquem uolet laudare, de fœlicitate eius, non de uirtute dicat. Aut ſiquis rẽ cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram uituperarit: aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. ut ſiquis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non: pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio. Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maxime uitam beatam efficiat. Aut ſi infirma, ut Plautus:

» Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
» Immane eſt facinus: uerum in ætate utile,
» Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
» Non caſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia: plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem, æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uerſatur, cum aliquid, quod contrà dicatur, æquum eſſe concedimus. Sed id quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus, aut cum id, quod illi defendant, utile eſſe fateamur: quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſſionem, deinde tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem à cauſa, atque à iudicatione ipſa remotam: quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij uituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat: ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis non argumentando, ſed augendo per quãdam amplificationem. Hãc ſiquis partẽ putarit eſſe orationis, ſequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numerũ reponi, quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet: quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem, & uituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

CONCLVSIO, *eſt exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ, unum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa, unum ſub aſpectum ſubijciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: ſin uarie fiet, & hanc ſuſpicionem, & ſatietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquanque rem attingere: & ita omnes tranſire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquanque partem confirmaris: tum ab ijs qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi uelle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe, præterea quod debeat deſyderare. Atque in his generibus (ut ante dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuã argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoq; modis uariare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſis, ut quid, & quo loco quidq; dixeris admoneas: tum uero perſonam, aut rẽ aliquam inducere, & enumeratiõẽ ei totam attribuere. Perſonã, hoc modo: Nam*

ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à uobis quid dubitetis quid poſſitis dicere: cum uobis hoc, & hoc ſit demonſtratum. Atque hic item ut in noſtra perſona licebit, aliâs ſingillatim tranſire omnes argumentationes: aliâs ad partitiones ſingula genera referre, aliâs ab auditore, quid deſyderet quærere: aliâs hæc facere per cõparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, urbi, monimẽto attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent, nónne hæc apud uos quererentur? Quid nam amplius deſyderatis Iudices, cum uobis hoc, & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis uti licebit. Cõmune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione: quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur quod erit grauiſſimum: & unumquodque quàm breuiſſime tranſeatur, ut memoria nõ oratio renouata uideatur. Indignatio, eſt oratio, per quam conficitur ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rẽ grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, poſſe omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. Nam ex ijs rebus, quæ perſonis atque negotijs attributæ ſunt, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſyderemus. Primus locus ſumitur ab authoritate, cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis quorum authoritas grauiſſima debeat eſſe. qui locus ſumetur ex ſortibus, oraculis, uatibus, oſtentis, prodigijs, reſponſis, ſimilibus re-

bus. Item ex maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secũdus *locus eſt, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrociſſimum eſt: an ad ſuperiores, quales ſunt ij quorum ex authoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt: an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt: an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt.* Tertius *locus eſt, per quẽ quærimus, quidnam ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant: & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros: ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus.* Quartus *locus eſt, per quẽ demonſtramus multos alacres expectare quid ſtatuatur, ut ex eo quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint.* Quintus *locus eſt, per quẽ oſtendimus cæteras res perperam conſtitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel iudicata, neque alio commutari iudicio, neq; ulla poteſtate corrigi poſſit.* Sextus *locus eſt, per quẽ conſulto, & de induſtria factum eſſe demonſtratur: & illud adiungitur, uolũtario maleficio ueniam dari non oportere: imprudẽtiæ concedi nonnunquam conuenire.* Septimus *locus eſt, per quẽ indignamur, quòd tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus, per uim, per manum opulentam: quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotiſſima ſit.* Octauus *locus eſt, per quem demonſtramus non uulgare, neque factitatum eſſe ne ab audaciſſimis quidẽ hominibus id maleficium de quo agitur: atque id à feris quoque homi-*

nibus & à barbaris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe. Hæc erunt quæ in parentes, liberos, coniuges, cõſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur: & deinceps ſiqua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in uicinos, in amicos, in eos quibuſcum uitam egeris, in eos apud quos educatus ſis, in eos à quibus eruditus ſis, in mortuos, in miſeros & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore uſos: in eos qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui uiolarit horum aliquid, odiũ commouere poterit. Nonus locus eſt, per quem cum alijs quæ conſtant eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur, & ita per contentionem quanto atrocius & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quẽ omnia quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt cum uniuſcuiuſque indignatione, & criminatione colligimus: & rem uerbis, quammaxime ante oculos eius apud quem dicitur, ponimus: ut id quod indignum eſt, perinde illi uideatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens uiderit. Vndecimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factũ, à quo minime oportuerit: & à quo, ſi alius faceret, prohiberi cõueniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquã uſu euenerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur: per quem locum in ſuperbiam & arrogãtiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quẽ petimus ab ijs qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras iniurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis

cogitent: ſi ad mulieres, de uxoribus: ſi ad ſenes, de patribus aut parentibus. Quintuſdecimus eſt locus, per quem dicimus inimicis quoque & hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna uideri ſolere: & indignatio quidem his fere de locis grauiſſime ſumetur. Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus parteis petere oportebit. Conqueſtio, eſt oratio, auditorū miſericordiam captans. In hac primum animum auditoru mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoueri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omnes, & hominū infirmitas oſtenditur: qua ratione habita grauiter & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam cōparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſyderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio: & ſiqua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficijs, quas paſſi perpeſſuríue ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoque ipſa quaſi adſit, non uerbis ſolum ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quē præter ſpem in miſerijs demonſtratur eſſe, & cum aliquid expectaret, nō modo id non adeptum eſſe,

ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, *per quẽ ad ipſos qui audiunt, ſimilẽ caſum conuertimus: & petimus ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos cum uideant, recordentur.* Octauus, *per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit, hoc modo:* Non *affui, non uidi, non poſtremam eius uocem audiui, non extremum eius ſpiritum excepi.* Item, Inimicorũ *in manibus mortuus eſt: hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus: à feris diu uexatus cõmuni quoq; honore in morte caruit.* Nonus, *per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: ut ſi ad equum, domum, ueſtem, ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorũ qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur.* Decimus, *per quẽ inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur.* Vndecimus, *per quẽ aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit.* Duodecimus, *per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quicum libentiſſime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari.* Tertiuſdecimus, *per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab iјs à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus beneſecerimus, quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum eſt, ut ſeruis, libertis, cliẽtibus, ſupplicibus.* Quartuſdecimus, *qui per obſecrationem ſumitur, in quo orãtur modo illi qui audiũt, humili & ſupplici oratione, ut miſereãtur.* Quintuſdecimus, *per quẽ non noſtras, ſed eorũ qui cari nobis debent eſſe, fortunas cõqueri nos demonſtramus.* Sextuſdecimus *eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericor-*

dem eſſe oſtendimus: & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſiquid acciderit, demonſtramus. Nam *ſæpe uirtus & magnificentia, in quo grauitas & authoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quàm humilitas & obſecratio.* Commotis *autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit.* Quemadmodum *enim dixit rhetor* Apollonius, *lacryma nihil citius areſcit.* Sed *quoniam & ſatis, ut uidemur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius uoluminis magnitudo longius proceſſit, quæ ſequuntur deinceps in ſecundo libro dicemus.*

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIB. II.

CROTONIATAE *quondam, cum florerent omnibus copijs, & in* Italia *cum in primis beati numerarentur: templum* Iunonis, *quod religioſiſſime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerunt.* Itaque Eracleotem Zeuxim, *qui tum lõge cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt.* Is *& cæteras tabulas com plures pinxit, quarũ nonnulla pars uſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit, & ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret,* Helenæ *ſe pingere ſimulachrum uelle dixit.* Quod Crotoniatæ, *qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt.* Putauerunt *enim eum, ſiquo*

in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neque *tum eos illa opinio feſellit. nam Zeuxis illico quæſiuit ab his quaſnam uirgines formoſas haberent*. Illi *autem ſtatim hominem deduxerunt in palæſtrã, atque ei pueros oſtenderunt multos magna præditos dignitate.* (Etenim *quodam tempore* Crotoniatæ *multum omnibus corporum uiribus, & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine uictorias domum cum maxima laude retulerunt.*) Cum *puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur,* Horum, *inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos uirgines. quare qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari.* Præbete *igitur mihi quæſo, inquit, ex iſtis uirginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum uobis, ut mutum in ſimulachrũ ex animali exemplo ueritas transferatur.* Tunc Crotoniatæ *publico de conſilio uirgines unum in locum conduxerunt, & pictori quas uellet, eligendi poteſtatem dederunt.* Ille *autem quinque delegit, quarũ nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quòd eius eſſent iudicio probatæ, qui ueriſſimum pulchritudinis habere iudicium debuiſſet.* Neque *enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenuſtatẽ, uno in corpore ſe reperire poſſe: ideo quòd nihil ſimplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit.* Itaque *tanquam cæteris non ſit habitura quod largiatur, ſi uni cuncta conceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur.* Quod *quoniã nobis quoque uoluntatis accidit, ut artem dicendi perſcriberemus: non unum aliquod propoſuimus exemplũ, cuius omnes partes, quocunque eſſent in genere, expri-*

mendæ nobis neceſſario uiderētur: ſed omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſſime præcipere uidebatur, excerpſimus: & ex uarijs ingenijs excellētiſſima quæque libauimus. ex ijs enim, qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere nobis uidebatur. Quapropter ſtultitia nobis uiſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſiquo in uitio eius offenderemur: aut ad uitia quoque eius accedere, cuius aliquo bene præcepto ducemur. Quòd ſi in cæteris quoque ſtudijs à multis eligere homines commodiſſimum quodque, quàm ſeſe uni alicui certo uellent addicere: minus in arrogantiam offenderent: non tantopere in uitijs perſeuerarent: aliquanto ex inſcientia leuius laborarent. Ac, ſi par in nobis huius artis, atq; in illo picturæ ſciētia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrū, quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerūt ab ultimo principio huius præceptionis uſq; ad hoc tempus expoſitis copijs, quodcunq; placeret eligēdi poteſtas fuit. Ac ueteres quidē ſcriptores artis uſq; ab principe illo, atq; inuentore Tyſia repetitos unum in locū conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſq; præcepta magna conquiſita cura perſpicue cōſcripſit, atq; enodata diligenter expoſuit: ac tantū inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicēdi præſtitit, ut nemo illorū præcepta ex ipſorū libris cognoſcat: ſed omnes, qui quod illi præcipiāt, uelint intelligere, ad hunc quaſi ad quēdam multo cōmodiorē explicatorē reuertantur. Atque hic quidē

ipſe & ſeſe ipſum nobis, & eos qui ante ſe fuerant, in medio poſuit: ut cæteros, & ſeipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerũt. Atque alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt: qui item permultum ad dicendum, ſiquid ars proficit, opitulati ſunt. nam fuit tempore eodẽ, quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates: cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorum autem, atque eorum qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs, quarum altera cum uerſaretur in philoſophia, nonnullã rhetoricæ quoque artis ſibi curam aſſumebat: altera uero omnis in dicendi erat ſtudio & præceptione occupata: unũ quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus, qui ab utriſque ea, quæ commode dici uidebãtur, in ſuas artes contulerunt: quos ipſos ſimul atque illos ſuperiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus. Quòd ſi ea quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt: profecto neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicuius præterijſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti uidebimur: docti ab aliquo facile, & libenter ſentẽtiam commutabimus. non enim parum cognoſſe, ſed in parũ cognito ſtulte, & diu perſeueraſſe turpe eſt: propterea quòd alterum cõmuni hominum infirmitati, alterum ſingulari uniuſcuiuſque uitio eſt at-

tributum. Quare nos quidem ſine ulla affirmatione ſimul quærentes dubitanter, unumquodque dicemus: ne dum paruulum hoc cõſequimur, ut ſatis commode hæc perſcripſiſſe uideamur, illud amittamus quod maximũ eſt, ut necui rei temere, atque arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tẽpore, & in omni uita ſtudioſe, quoad facultas feret, conſequemur. Nũc autẽ ne longius oratio progreſſa uideatur, de reliquis, quæ præcipienda uidentur eſſe, dicemus. Igitur primus liber expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarũ & inuentiones, & cõſtitutiones cõtinebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione: nunc certos confirmandi, & reprehendẽdi in ſingula cauſarũ genera locos tradẽdos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hîc tãtum ipſa inuenta unamquámque in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione: ut ex hoc, inuenta ipſa: ex ſuperiore autem expolitio inuentorũ petatur. Quare hæc quæ nunc præcipientur, ad confirmationis, & reprehenſionis partes referre oportebit.

OMNIS *& demõſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere uno, pluribúſue uerſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cum cõmuniter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoque aliæ ſunt cuiuſque generis, & diuerſæ præceptiones. Aliud enim laus aut uituperatio, aliud ſentẽtiæ dictio, aliud*

accuſatio aut recuſatio cõficere debet. In *iudicijs quid æquum ſit quæritur: in demonſtrationibus, quid honeſtum: in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit,& quid utile.* Nam *cæteri utilitatis modo finem in ſuadendo,& in diſſuadendo exponi opor tere arbitrati ſunt.* Q*uorum igitur generum fines & exitus diuerſi ſunt: eorum præcepta eadẽ eſſe non poſſunt.* Neque *nunc hoc dicimus non eaſdẽ incidere con ſtitutiones: ueruntamen oratio quædam ex ipſo fine,& genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad uitæ alicuius demonſtrationem,aut ad ſententiæ dictionem.* Q*uare nũc in exponendis cõtrouerſijs in iudiciali genere cauſarum & præceptorum uerſabimur.* Ex *quo pleraque in cætera quoque cauſarũ genera ſimili implicita controuerſia nulla cum difficultate trãſferentur: pòſt autem ſeparatim de reliquis dicemus.* Nunc *à coniecturali conſtitutione proficiſcemur,cuius exemplum ſit hoc expoſitum:* In *itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendam,& ſecum aliquantum numorum ferentem eſt comitatus: cum hoc,ut ferè fit,in uia ſermonem contulit: ex quo factum eſt ut illud iter familiarius facere uellent.* Q*uare, cum in quandã tabernam diuertiſſent,ſimul cœnare,& in eodem loco ſomnum capere uoluerunt.* Cœ*nati diſcubuerunt ibidem: caupo autem (nam ita dicitur pòſt inuentum, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illũ alterum,uidelicet qui numos haberet,animaduertiſſet,noctu poſtquam illos arctius, ut fit, iam ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit: & alterius eorum,qui ſine numis erat,gladiũ propter appoſitũ è uagina eduxit, & illũ alterũ occidit: numos abſtulit, gladiũ cruẽtum in uaginã recondidit,ipſe ſeſe*

in lectum ſuũ recepit. Ille autẽ, cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucẽ ſurrexit, comitem illũ ſuũ inclamauit ſemel, & ſæpius. Illũ ſomno impeditum non reſpõdere exiſtimauit: ipſe gladiũ & cætera, quæ ſecũ attulerat, ſuſtulit: ſolus profectus eſt. Caupo non multo poſt cõclamauit hominẽ eſſe occiſum, & cũ quibuſdam diuerſoribus illum qui ante exierat, conſequitur: in itinere hominem comprehendit: gladiũ eius è uagina educit: reperit cruẽtum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intẽtio eſt criminis, Occidiſti. depulſio, Nõ occidi. Ex quibus cõſtitutio eſt. Quæſtio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occiderítne.

Nunc exponemus locos, quorũ pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuerſiã. Hoc autem & in horũ locorum expoſitione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnes in omnem cauſam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, nõ ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnẽ in cauſam non omnis argumentorũ copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua cõueniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, coniectura capiẽda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationẽ. Impulſio eſt quæ ſine cogitatione per quãdam affectionẽ animi facere aliquid hortatur: ut amor, iracũdia, ægritudo, uinolẽtia, & omnino omnia, in quibus animus ita uidetur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit: & id quod fecit, impetu quodam animi potius quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem eſt diligens, & conſyderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de cauſa

uitaſſe, aut ſecutus eſſe animus uidetur: ut ſi amicitiæ quid cauſa factum dicatur, ſi inimici ulciſcẽdi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi deniq; (ut omnia generatim am plectamur) alicuius retinẽdi, augendi, adipiſcendíue cõmodi: aut contrà reijciendi, diminuẽdi, deuitandíue incommodi cauſa. Nam horũ in genus alterutrũ illa quoque incidẽt, in quibus aut incommodum aliquod maioris uitandi incommodi cauſa, aut maioris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodũ aliquod maioris adipiſcendi commodi, aut maioris uitãdi incommodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid quare factum ſit, oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet, illũ impetum & quandam commotionem animi, affectionémque uerbis, & ſententijs amplificare debebit, & oſtendere quanta uis amoris ſit, quanta animi pertur batio ex iracũdia fiat, aut ex aliqua cauſa earum qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorũ cõmemoratione, qui ſimili impulſu aliquid cõmiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affe ctionis explicatione curandũ eſt, ut non mirum uidea tur, ſiquod ad facinus tali perturbatione commotus ani mus acceſſerit. Cum autem non impulſione, uerum ra tiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſit ſecutus, aut quid incõmodi fugerit, demonſtra bit, & id augebit quammaxime poterit: ut quoad eius fieri poſſit, idonea quammaxime cauſa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ cauſa, quãtam gloriam con ſecuturã exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarũ, & omnino quicquid erit

quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc eum magnopere cõſyderare oportebit, non quid in ueritate modo, uerum etiam uehemẽtius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poteſt ei uiſum eſſe qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliuſmodi eſt ac putatur, aut non is euẽtus eſt quem arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id, quod bonum eſt, malum putant: aut contrà, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malũ aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malũ, nec bonum. Hoc intellecto ſiquis negabit ullã eſſe pecuniam fratris, aut amici uita, aut denique officio ſuo antiquiorẽ, aut ſuauiorẽ, non erit hoc accuſatori negandum. Nam in eum culpa, & ſummum odium transferetur qui id, quod tam uere, & pie dicetur, negabit. Verũ illud dicendum erit, illi nõ eſſe ita uiſum, quod ſumi oportet ex ijs, quæ ad perſonam pertinent, de quo pòſt dicendũ eſt. Euentus autẽ tum fallit, cum aliter accidit, atque ij qui arguũtur, arbitrati eſſe dicuntur: ut ſiquis dicatur alium occidiſſe, ac uoluerit, quòd aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres, quòd eius teſtamento ſe hæredem arbitratus ſit. non enim ex euentu cogitationem ſpectari oportere, ſed qua cogitatione, & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſyderare: & quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit alij nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam ido-

neam nemini. Sin fuiſſe alijs quoque cauſa faciendi uidebitur, aut poteſtas alijs defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut uoluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, adiutores, adiumenta, & cætera quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur: Voluntas, ſi animus à talibus factis uacuus, & integer eſſe dicetur. Poſtremo, quas ad defenſionẽ rationes reo dabimus, ijs accuſator ad alios ex culpa eximẽdos abutetur. Verũ id breui faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducenda: ut ne alterius defendẽdi cauſa hũc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterum uideatur. atque accuſatori quidẽ hæc ferè ſunt in cauſa facienda, & conſyderanda. Defenſor autem ex contrario: primum impulſionẽ, aut nullã fuiſſe dicet: aut ſi fuiſſe cõcedet, extenuabit, & paruulam quãdam fuiſſe demõſtrabit, aut nõ ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum quæ uis & natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla, & ſimilitudines erũt proferẽdæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quãleuiſſime quietiſſimam ad partem explicanda: ut & res ipſa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur: & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut paruũ, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis quàm alijs, aut incommodum ſibi maius quàm commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magni-

tudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur, comparãda. qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque uitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit eum id eſſe ſecutum, quod ei uiſum ſit commodum: aut id fugiſſe quod putarit eſſe incommodum, quanquam in falſa fuerit opinione: demonſtrandum erit defenſori neminem tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit ueritatem ignorare. Quòd ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet, ſed id quod falſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo, quod uerum pro uero probaſſe. Quòd ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodum autem accuſator, cum ab alijs culpam dimouebit, defenſoris locis utetur: ſic ijs locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus, cum in alios ab ſe crimen uolet transferre. Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſyderabuntur: quas omnes in primo libro expoſuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio uocabulo agitur, ut ſi dicamus idcirco aliquem Caldum uocari, quòd temerario, & repentino conſilio ſit: aut ſi ea de re hominibus Græcos imperitis uerba dediſſe, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquã con-

iecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum quēadmodū, & apud quos, & à quibus educatus, & eruditus ſit quæritur, & quibuſcum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domeſtico uiuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſeruus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, fœlix an infœlix, priuatus an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, cōſyderatur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & cōſtanti animi aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt uirtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt: res ipſa cauſa poſita docebit, ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere coniecturā, ut amor, iracundia, moleſtia: propterea quòd & ipſorū uis intelligitur, & quæ res harū aliquam rem cōſequantur, faciles cognitu ſunt. Studiū autem, quoniā eſt aſſidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſyderabit in cauſa. Item ex cōſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium, eſt aliquid faciendi, non faciendiue excogitata ratio. Item facta, & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (ut in cōfirmationis præceptis dictum eſt) in tria tempora diſtributa: facile erit uidere ecquid afferant ad coniecturā confirmandam ſuſpicionis. Ac perſonis quidē res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis accuſatoris erit improbatione hominis uti. Nam cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in eā ſuſpicionē adducatur, ut à tali culpa

non uideatur abhorruiſſe. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cũ cauſa, quare peccauerit, non intercœſſerit: ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare uitam eius, quem arguit, ex antefactis accuſator improbare debebit, & oſtendere ſiquo in pari antè peccato conuictus ſit. Si id non poterit, ſiquam in ſimilem ante ſuſpicionem uenerit, ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua cõmotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore: ut ſiquis pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare aliqua in re eius aliquod factũ auarum. Item in omni cauſa naturam, aut uictum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorũ, quæ perſonis attributa ſunt, ad eã cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiũgere, atq; ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumẽdi facultas non erit, improbare animum aduerſarij oportebit: ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarũ eum, quẽ accuſes, demonſtrare non poſſis, alijs affinem eſſe uitijs doceas, & ex ea re nõ eſſe mirãdum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & authoritate eius, qui arguitur, detractũ eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admiſſo demonſtrari: locus inducetur ille, per quẽ hortãdi Iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. nam eum ante cælaſſe, nunc manifeſto teneri. Quare non oportere hanc rem ex ſuperiori uita ſpectari, ſed ſuperiorem uitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem ante peccandi non

fuiſſe, aut cauſam. Aut ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt eum qui uelit peccare, aliquãdo primum delinquere. Sin uita anteacta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationẽ ſtatim confirmare oportebit. Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit uitam eius, qui inſimulabitur, quamhoneſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota, & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios: etiam quæ magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum neceſſe non eſſet, officij cauſa, aut in Rempub. aut in parẽtes, aut in aliquos eorum qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe. Quod eo cõfirmatius erit, ſi cum poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, uoluntas ei faciẽdi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: ut ſi cum auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, cum animus omni in uita fuerit à uitijs remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuique pernicioſiſſimum, nõ uitã honeſte actam tali in tempore quamplurimum prodeſſe, ſed ſubita ex

criminatione, quæ confingi facile poſſit, non ex anteacta uita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari poſſit, facere iudiciũ. Sin autem in anteacta uita aliquæ turpitudines erũt, aut falſo ueniſſe in eam exiſtimationem dicẽtur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione: aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcẽtiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe uideatur. Ac ſi nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius, & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare antè factis omiſſis, illud quod inſtet, agi oportere. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducẽtur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertẽtabitur, atq; hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim cõmuniter ex perſonis atq; ex negotio proficiſcẽtur. Ex negotio duci poterũt, ſi eas res, quæ negotijs attributæ ſunt, diligẽter cõſyderabimus. Ex ijs igitur in hanc conſtitutionem conuenire uidẽtur genera eorũ omnia, partes generũ pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cũ ipſo negotio: hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſint. Quo in loco ſatis erit diligenter conſyderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita uideatur: quid in ipſa re gerenda, quid poſtea cõſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotij geſtio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitũ. Hoc ergo in genere ſpectabitur, locus, tẽpus, occaſio, facultas: quorũ uniuſcuiuſq; uis diligẽter in

confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe uideamur: breuiter demonſtrabimus, quid quaq; in parte cõſyderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia, & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſyderãda eſt. Deinde uidendũ eſt quid adiũctum ſit negotio, hoc eſt, quid maius, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile: ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ, ſimiléſque agi ſoleant, diligenter conſyderabitur. Quo in genere euentus quoque uidendus erit, hoc eſt quid ex una quaque re ſoleat euenire, magnopere conſyderandũ eſt, ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur. In qua uidebimus ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis. Sũt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex perſonarum attributionibus ſumũtur. Nã & ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt & cum facti ſuſpicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione, primum potueritne aliquid fieri. deinde ecquo ab alio

potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe: item quod ſpem celãdi nõ haberet. Deinde neceſſitudo, in qua num neceſſe fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet, quod perſonis attributum eſt, ut in ea cauſa, quam expoſuimus.

Ante rem erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit: quòd ſermonis cauſam quæſiuerit: quòd ſimul diuerterit: dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus.

Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illũ tam familiarẽ comitatum tã æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Horum pars ad cõſilium pertinet. quæritur enim utrum uideatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, ut non ueriſimile ſit quenquam tam temere ad maleficiũ acceſſiſſe. In quo quæritur num quo alio modo commodius potuerit fieri, uel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe, ſi pecuniæ adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciẽdi non uidetur, hoc modo: Si diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc quæ negotiis, & illa quæ perſonis ſunt attributa. Hîc neque facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd cauſa poſita, quid in quanque cõueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inuenturos putabunt: ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum eſt tot de rebus utranque in partem ſingillatim de una quaque explicare, & alias aliter hæc in

utranque partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſyderare hæc quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotij & ſuam, & aduerſarij narrationem ſæpe, & diligenter pertractabit, & quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſyderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidque factum ſit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc antè factum ſit: cur hoc antè factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio, cur hoc poſt negotium: aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam conſecutum ſit. conſtétne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc huiúſne rei ſit ſignum, an illius, an huius & illius, & utrius potius: quid factum ſit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes conſyderabit, tum illi ipſi in medium conſeruati loci procedent, de quibus antè dictum eſt: & cum ex ſingulis, tum ex coniũctis argumenta certa naſcentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere uerſabitur. Accedunt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia uterque ſimili uia præceptorũ torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim iiſdem ex locis conie-

ctura ſumenda eſt. Nam & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & ueritas ex iiſdē attributionibus repperiretur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolū quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes eiuſdem generis cauſas tranſferri non ſatis commode poſſit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omnes eiuſdem generis, aut in pleraſque cauſas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ trāſferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut ſiquis hoc uelit oſtendere, eum qui parētem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum: quo loco niſi perorata, & probata cauſa, non eſt utēdum. Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut ſuſpicionibus credi oportere, & contrà, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conqueſtionē inducitur, de quibus antè dictum eſt: pars per aliquā probabilē utraque ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio, atq; illuſtratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmantis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt: & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ reſtant, aut omnibus iam dictis, exuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit, & omnia, quæ in inuentione uerborum, & ſentētiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos

conferuntur. Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. nam niſi ab ijs, qui multa exercitatione magnam ſibi & uerborum, & ſententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſyderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant. Suſpicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oportere, & non oportere. Quæſtionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante actam ſpectari oportere, & non oportere. Eiuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe: & non eſſe eiuſdem. Maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & ſiqui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias partes diducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter per quē negat malorū miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes ex ijſdē præceptis ſumuntur, quibus cæteræ argumentationes: ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur: hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam ſententijs excellentibus. In illis enim finis eſt, ut id quod dicitur, uerum eſſe uideatur: in his tametſi hoc quoque uideri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionē tranſeamus.

CVM eſt nominis controuerſia, quia uis uocabuli defi-

niendа uerbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa: C. Flaminius is qui conſul Rẽp. male geſſit bello Punico ſecundo, cum tribunus plebis eſſet, inuito ſenatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad populum legem Agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit: acerſitur maieſtatis. Intentio eſt, Maieſtatẽ minuiſti, quòd tribunũ plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt, Nõ minui maieſtatem. Quæſtio eſt, Maieſtatémne minuerit. Ratio, In filium enim quam habebam poteſtatem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio, At enim qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt populi poteſtatem infirmat, minuit is maieſtatem. Iudicatio eſt, Minuátne is maieſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate utatur. Ad hãc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac, nequis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam: eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes uidebit conſtitutiones, & earum partes & controuerſias, ſiquæ forte in eas incident: nam de omnibus perſcribemus.

Primus ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorũ quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breuiter expoſitum, pluribus uerbis eſt & rationibus confirmandũ, & ita eſſe, ut deſcripſeris, oſten-

dendum. Poſtea ad id quod definieris, factum eius qui accuſabitur, adiungere oportebit: & ex eo quod oſtenderis eſſe, uerbi cauſa, Docere, aduerſarium maieſtatem minuiſſe: & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Pòſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur: cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in cõſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo uerbo uti ſoleant, conſyderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio: & ſi, quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo oſtendetur. Id autem ex honeſtatis & utilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus: & noſtram ueram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus, illorum contrà. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam ſi res plures erunt definiendæ: ut ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui uaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit utendum pluribus definitionibus. Deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, uerumetiam uerborũ poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit: & id quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis & aperta & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere eſt, aliquid de Rep. cum poteſtatem non habeas, admini-

ſtrare. Deinde huius confirmatio eſt, ſimilibus, & exẽplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehẽſio: quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cætera pòſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur: accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, uerumetiam uerba commutare conari. Nam illi quidem cõmunes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorũ, cum cauſa poſtulabit, utemur.

CVM autem actio tranſlationis, aut commutationis indigere uidetur: quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet: conſtitutio trãſlatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationum genera quæramus: ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit ut rarius incidãt tranſlationes. Nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones: & ita ius ciuile habemus conſtitutum, ut cauſa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunque uerſantur.

Ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudicijs rarius incidunt: & tamen, ſi quando incidunt, eiuſmodi ſunt ut per ſe minus habeant firmitudinis. cõfirmentur autem aſſumpta alia aliqua conſtitutione. Vt in quodam iudicio, cum ueneficij cuiuſdam nomen eſſet delatum, & quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordiné eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus & argumentis confirmarentur, parricidij autem ſolum mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet ut diu conſiſtat, cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet: quoniã & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoque nõ oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen cæteris quoque criminibus defendendis coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi: Cum ad uim faciendam quidam armati ueniſſent, armati contra præſtò fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum. poſtulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem: extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hîc is qui agit, iudicium purum poſtulat: Ille quicum agitur, exceptionem addi ait oportere.

Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio, Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiuſmodi ſunt iniuriæ, ut de his indignum ſit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum ſatíſne cauſæ ſit, quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciũ comparatum ſit, præiudicetur. atque exemplũ quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus pòſt dicendum eſt, ſumi oportebit: & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat: & uidere utrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quòd alio modo agi non poſſit: an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta: an rectè ſine ulla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui trãſlationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione autem omniũ fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat: hoc eſt ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem, & partes eius conſyderemus.

CVM & facto, & facti nomine conceſſo, neq; ulla actionis illata controuerſia, uis & natura, & genus negotij ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus.

Huius primas eſſe partes duas nobis uideri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio iuris ciuilis habet implicitam controuerſiam. Ea eſt huiuſmodi: Quidam pupillum hæredem fecit, Pupillus autem antè mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit inter eos, qui patris pupilli hæredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt: poſſeſſio hæredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Immò noſtra, qui hæredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, Vtrorum ſit. Ratio eſt, Pater enim & ſibi, & filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis, Immo pater ſibi ſcripſit, & ſecundum hæredem non filio, ſed ſibi iuſſit eſſe. Quare præter quàm quod ipſius fuit in teſtamento, ullius ueſtrum eſſe non poteſt. Iudicatio, Poſſitne quiſquam de filij pupilli re teſtari. An hæredes ſecundi ipſius patriſfamiliâs, non filij quoq; eius hæredes pupilli ſint. Atq; hoc nõ alienũ eſt, quòd ad multa pertineat, ne aut nuſquã, aut uſquequaque dicatur, hîc admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione: quod fit, cum id quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile uideri poteſt, ut in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis hæredes eſſe non poſſunt: nec unquam factum eſt, ut eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege hæres eſſet. Infirmatio hæc erit, Non eſt una pecunia: pro-

præterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia: cuius hæres non illo in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſiquid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiã nunc mortui uoluntas plurimum ualebat, quæ iam mortuo pupillo ſuis hæredibus concedebat. Iudicatio eſt, Vnáne pecunia fuerit. ac ſi hac erunt uſi infirmatione, Poſſe plures eſſe unius hæredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis. de eo ipſo iudicatio naſcitur, Poſſintne eiuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe hæredes. Ergo una in conſtitutione intellectum eſt, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſyderandum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur. Quædã autem ex utilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem ueniſſe: pòſt autem approbata. Quædam aut à conſuetudine, aut uero utilia uiſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem. Religionem, eam quæ in metu & ceremonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriã, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos officiũ conſeruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorũ, & honorum, & amicitiarum obſeruantiam teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris qui nobis eſſe chari debent: & per quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate

anteœdẽtes reueremur & colimus. Veritatem, per quam damus operam nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quærũtur ad hanc controuerſiam: quòd neque in hoc ciuili iure uerſantur, & à uulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem uero aliquam aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod uoluntate omnium ſine lege uetuſtas comprobarit. In ea autem iura ſunt quædã ipſa iam certa propter uetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa: & eorum multo maxima pars, quæ prætores ediſcere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, ut iuri præſtare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile eſt. Iudicatũ, de quo iam ante ſententia alicuius, aut aliquorum conſtitutũ eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci uidebitur, quenque attendere, atque elicere pertentando unamquanque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera: quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſyderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant loci præſcribi non poſſunt. in pleriſque fortaſſe ab authoritate iuriſconſultorum, & contra authoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter

eos quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius conſyderemus.

IVRIDICIALIS eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarũ alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non ut negotialis implicite & abſcõdite, ſed patentius & expeditius recti, & nõ recti quæſtionẽ continet. Ea eſt huiuſmodi: Cũ Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent: & ferè mos eſſet Graijs, cũ inter ſe bellũ geſſiſſent, ut ij qui uiciſſent, trophæũ aliquod in finibus ſtatuerẽt uictoriæ modo in præſentia declarãdæ cauſa, nõ ut in perpetuũ belli memoria maneret, æneũ ſtatuerunt trophæũ. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt apud cõmune Græciæ conciliũ. Intentio eſt, Nõ oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Eã enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere uellemus. Infirmatio eſt, Attamen æternum inimicitiarum monimentũ Graios de Graijs ſtatuere nõ oportet. Iudicatio eſt, Cum ſummæ uirtutis celebrandæ cauſa Graij de Graijs æternum inimicitiarũ monimentum ſtatuerint, recténe, an contrà fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nã ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt, Nõ enim iuſte, neque pie bellum geſſiſtis: in relationem criminis dilaberemur, de qua pòſt loquemur. Vtrunque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuũ eſt. In hanc argumentationes ex ijſdem locis ſumendæ ſunt, atq; in cauſam negotialẽ, de qua ante dictum eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſiquid merit

indignationis aut cõqueſtionis, & ex iuris utilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas uidebitur poſtulare. Nũc aſſumptiuam partem iuridicialis conſyderemus. Aſſumptiua igitur tũc dicitur, cũ ipſum ex ſe factũ probari non poteſt, aliquo autẽ foris adiũcto argumento defenditur. Eius partes ſunt quatuor, Cõparatio, Relatio criminis, Remotio criminis, Conceſſio. Cõparatio eſt, cum aliquod factũ, quod per ſe ipſum non ſit probandũ, ex eo, cuius id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt huiuſmodi: Quidã Imperator, cum ab hoſtibus circunſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cũ eis ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itáque fecit: armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio, quid ſit lædere maieſtatẽ: ſed nos hũc locum, de quo agimus, conſyderemus. Intentio eſt, Nõ oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerítne. Ratio eſt, Milites enim omnes perijſſent. Infirmatio eſt aut cõiecturalis, Nõ perijſſent: aut altera cõiecturalis, Nõ ideo feciſti. Ex quibus ſunt iudicationes, Perijſſéntne: & Ideóne fecerit. aut hæc cõparatiua, cuius nũc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur, Cũ omnes perituri milites eſſent, niſi ad hãc pactionẽ ueniſſent, utrũ ſatius fuerit amittere milites, an ad hãc conditionem uenire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarũ quoque conſtitutionum rationẽ atque præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo quod crimini dabitur, ij qui

accuſabũtur, comparabuntur. Id fiet, ſi aut id quod dicũt defenſores futurũ fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto iudiciũ eſt, futurũ fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliã ob cauſam, ac dicat ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factũ. Eius rei confirmatio, & itẽ contraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin autẽ certo nomine maleficij uocabitur in iudiciũ, ſicut in hac cauſa (nam maieſtatis accerſitur) definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hæc quidem plerũque in hoc genere incidunt, ut coniectura, & definitione utendũ ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nã accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus: quod facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à cæteris generibus cõtrouerſiarum ſic ex ſua ui conſyderabitur, ſi illud quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut nõ tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat: ut propter ſalutem militum ea quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficiũ, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendũ fuiſſe demonſtratur, contendere: & hoc extenuando

maleficiŭ magnitudinem ſimul adaugere. Id *fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod uitarit reus, quàm illud quod fecerit.* Honeſti *autem, & utilis, & neceſſariŭ uis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur.* Deinde *oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere.* Sit *enim hæc iudicatio, quam ante expoſuimus:* Cū *omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem ueniſſent: utrum ſatius fuerit perire milites, an ad hāc pactionem uenire:* Hoc *ex locis deliberationis, quaſi aliquā in conſultationem res ueniat, tractari oportebit.* Defenſor *autem quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in ijs ipſe quoque ex ijſdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: cæteros autē omnes locos, qui ad ipſam comparationem pertinebūt, ex contrario tractabit.* Loci *autem communes erunt accuſatoris, in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur: quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre.* Defenſoris *eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur.* Qui *locus ita communis eſt, ut bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit.* Et *alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficiŭ magnitudo ex utilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine demonſtratur.* Et *tertius, per quem res expreſſa uerbis, ante oculos eorum qui audiunt, ponitur: ut ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe ar-*

bitrētur, ſi ſibi illa res atque ea faciēdi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cum reus id quod arguitur confeſſus, alterius ſe inductū peccato, in re feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi: Horatius occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe uictor recepit. Is animaduertit ſororem ſuā de fratrum morte non laborantem: ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu, & lamentatione, indigne paſſus, uirginem occidit. accuſatur. Intentio eſt, Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Iure occidi. Quæſtio eſt, Iuréne occiderit. Ratio eſt, Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & Populum Rom. uiciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua iudicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris & Populi Romani uictoria non gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere cauſæ, primum ſiquid ex cæteris dabitur conſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſiqua facultas erit, per aliquam conſtitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius eſſe illud, quod in alterū peccatum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea tranſlationis partibus uti, & oſtendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere, non oportuiſſe antè ſupplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quòd ſponte ſua reus punitus ſit, moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit,

audiri oportere id quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorũ, qui eum nunc apud Iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quẽ reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, ualuiſſet: ne hoc quidem ipſo quicquam opus fuiſſet iudicio. ſi uero cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodũ in comparatione præcipiebamus) ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quammaxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, ut in comparatione, aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor autem, quæ per alias conſtitutiones inducen-

tur, ex iis locis qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit: primum augendo eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam: & quammaxime per indignationem, ſi res feret, iuncta conqueſtione ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitum, quàm ſit ille promeritus: & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omniũ iudiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primum, ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerumetiam homini libero uideatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem qui feciſſet, in dubium uocaretur. Deinde eiuſmodi, ut in eam is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honeſtum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo uindicari, quo modo, & à quo ſit uindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hîc demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus permultas ita atroces & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne utile quidem, quin mox iudiciũ fiat, expectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cum id quod arguitur, negare non non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorũ perturbatione. Atque hic utilitatis iudiciorũ demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit in-

demnatus: in eius autem qui ſumpſerit audaciam, & crudelitatem, indignatio. Ab defenſore in eius, quem ul tus ſit, audaciam ſui conqueſtione: rem non ex nomine ipſius negotij, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa, & tempore conſyderari oportere: quid mali futurum ſit aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius: niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit: aut ad aliquam rem, quam carã eſſe omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit uindicata. Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito: nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodij quoſdam legarunt Athenas. Legatis Quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, nõ dederunt. Legati profecti non ſunt. accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Sumptus enim, qui de publico dari ſolet, is ab Quæſtore nõ eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id quod publicæ uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio eſt, cum ijs qui legati erant, ſumptus qui debebatur de publico, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, ſicut in cæteris, ſiquid aut ex coniecturali, aut ex alia cõſtitutione ſumi poſſit, uidere oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hãc quoque cauſam conuenire poterũt. Accuſator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, ſuo quenque officio

conſulere oportere: nec ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc accuſari oportere, & non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem, cum cætera, ſiqua ex aliis incident conſtitutionibus pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demõſtrabit. Deinde cum id aliena culpa accidiſſet, oſtẽdet ſe aut nõ potuiſſe, aut nõ debuiſſe id facere quod accuſator dicat oportuiſſe. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis uis implicata, demõſtrabit. quod non debuerit, ex honeſtate conſyderabitur. De utroque diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quòd minus, quàm conuenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum uoluntatis, & ſtudii fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cætera diligentia, ex antefactis, aut dictis: atque hoc ipſi utile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cætera uita magis hoc fuiſſe cõſentaneum, quàm quod propter alterius culpã non fecerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, ut in hac eadẽ re, ſi Quæſtor mortuus eſſet, & idcirco legatis pecunia data non eſſet: accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter uti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus quæ conuenient, aſſumere, de quibus pòſt nobis dicendum erit. Loci autem communes iidem utriſque ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incidẽt. Hi tamen certiſſimi: Accuſatoris, facti indignatio: Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo

non ſit, ſupplicio reũ affici non oportere. Ipſius autem rei ſit remotio, cum id quod datur crimini, negat neque ad ſe, neq; ad officiũ ſuum reus pertinuiſſe: nec, ſiquod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu imperatoris. Fœdere autẽ ab ſenatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eũ quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteátne. Ratio eſt, Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas: cum & id ætatis, & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum authoritate & poteſtate imperator, qui uideret ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt, Cum is qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendúſne ſit hoſtibus, nécne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo cõcedit ſe reus oportuiſſe facere id quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ uoluntati ſuæ fuerit impedimento, ſine conceſſionis partibus. nam earum quædam maior uis eſt, quod paulo pòſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in aliũ tranſferre debet, ſed demonſtrare eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officiũ ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſiquis eũ accuſet, qui, cum prætor eſſet, in expeditio-

nem ad arma populum uocarit, cum conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exēplo reus ab ſuo officio ac poſtate factū dimouebat: ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouēdo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando quid cuiuſque officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit: & fueritne ei, quo de agitur, id iuris, officij, poteſtatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo: ſed ut ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius qui accuſatur, nō factum ipſum, ſed uolūtas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is qui arguitur, negatur. Vt apud quoſdam lex erat, nequis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidā, cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, uouerunt, ſi eo portu quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo qui ibi eſſet, ſe uitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, uitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſciui non licere. Infirmatio eſt, Tamen quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus. Caſus autem

inferetur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ uis uolũtati obſtitiſſe, ut in hac: Cum *Lacedæmonijs lex eſſet, ut hoſtias, niſi ad ſacrificiũ quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere: tum ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius* Eurotas *is qui propter* Lacædemonem *fluit, ita magnus, & uehemens factus eſt, ut eò traduci uictimæ nullo modo poſſent.* Redemptor *ſuæ uoluntatis oſtendẽdæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in litore, ut qui trans flumen eſſent, uidere poſſent.* Cũ *omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſierunt.* In*tentio eſt,* Hoſtiæ *quas debuiſti, ad ſacrificium præſto non fuerũt.* Depulſio *eſt conceſſio.* Ratio, *Flumen enim ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt.* Infir*matio eſt,* Tamen *quoniam quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es.* Iudicatio *eſt,* Cum *in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſuppliciône dignus ſit.* Neceſſitudo *autem infertur, cum ui quadam reus id quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo:* Lex *eſt apud* Rhodios, *ut ſiqua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur.* Cum *magna in alto tempeſtas eſſet, uis uentorum inuitis nautis* Rhodiorũ *in portum nauim coegit.* Quæſtor *nauim populi uocat.* Nauis *dominus negat publicari oportere.* Intentio *eſt,* Roſtrata *nauis in portu deprehẽſa eſt.* Depulſio *eſt conceſſio.* Ratio, Vi *& neceſſario ſumus in portum coacti.* Infirma*tio eſt,* Nauim *ex lege tamen, populi eſſe oportet.* Iudi*catio eſt,* Cum *roſtratam nauim in portu deprehenſam*

lex publicarit, cùmq; hæc nauis inuitis nautis ui tempeſtatis in portum coniecta ſit, oportedne eam publicari. Horum trium generũ idcirco unum in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorũ traditur. Nam in his omnibus primũ, ſiquid res ipſa dabit facultatis, cõiecturam ab accuſatore induci oportebit, ut id quod uoluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ: & exẽpla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe uideatur, aut caſus, aut neceſſitudo: & ab his id quod reus inferat, ſeparare, id eſt oſtẽdere diſſimile, quòd leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſariũ fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe euitari, & hac ratione prouideri potuiſſe ſi hoc, aut illud feciſſet, aut niſi feciſſet, præcaueri: & definitionibus oſtendere non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudnem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſiqua neceſſitudo turpitudinẽ uidebitur habere, oportebit per locorũ communium implicationem redarguentem demõſtrare, quiduis perpeti, mori denique ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atque tum ex ijs locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſyderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exẽplis uti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contẽtione, magis illis ignoſcẽdum fuiſſe: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile eſſe cõcedi eã rem, quæ ab aduerſario commiſſa

ſit: permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab ijs, qui poteſtatem habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor *autem conuerſis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ uoluntati fuerit impedimento, & ſe plus quàm fecerit facere non potuiſſe: & in omnibus rebus uoluntatem ſpectari oportere: & ſe cõuinci non poſſe, quòd non abſit à culpa: & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari.* Deinde *nihil indignius eſſe, quàm eum qui culpa careat, ſupplicio non carere.* Loci *autem communes accuſatoris unus in cõfeſſione, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa quæratur.* Defenſoris *autem, conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed ui maiore quadam acciderit: & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & uti ſuum animum, non euentũ conſyderent.* In *quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit.* Ac *neminem mirari conueniet, ſi aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam uidebit.* Quo *de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicẽdum, propterea quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter, & ex ſua ui conſyderantur: quædã autem ſibi aliud quoque aliquod controuerſiæ genus aſſumunt.* Quare *omnibus cognitis, non erit difficile in unamquámque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet: ut in his exẽplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur.* Sed *quia de conceſſione loquebamur, in eam præcepta*

dedimus. alio autem loco de ſcripto, & ſententia dicemus. nunc in alteram conceſſionis partem conſydera tionem intendemus. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcẽdi poſtulatio continetur. Hoc genus uix in iudicio probari poteſt: ideo quòd conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum uindex eſſe debet, ut ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Ut ſi pro aliquo claro aut forti uiro, cuius in Remp. multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cum uidearis non uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum: Quòd ſi Iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in uos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorũ recte factorum cauſa uni delicto ut ignoſceretis poſtularet: tamen dignũ ueſtra manſuetudine, dignũ uirtute huius eſſet, Iudices, à uobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locũ communem ad ignoſcẽdi uolũtatem ducere. Quare hoc genus, quanquã in iudicijs non uerſatur, niſi quadã ex parte, tamẽ quia & pars ipſa inducẽda nõnunquam eſt, & in Senatu, aut cõcilio ſæpe omni in genere tractanda: in id quoque præcepta ponemus. Nam in Senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum eſt: & de Q. Numitorio Pullo, apud L. Opimium, & eius concilium diu dictum eſt: & magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi poſtulatio ualuit. Nam ſemper animo bono ſe in populum Rom. fuiſſe non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione uteretur, quàm ut propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationis parteu adiungeret. Oportebit eum igitur, qui ſibi ut ignoſcatur, poſtulabit,

commemorare, ſiqua ſua poterit beneficia: & ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, quàm hæc quæ deliquerit, ut plus ab eo boni, quàm mali profectum eſſe uideatur. Deinde maiorum ſuorũ beneficia, ſiqua extabunt, proferre. Deinde oſtendere non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta aut probabili cauſa. Poſtea polliceri, & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturũ. Deinde ſpem oſtendere aliquo ſe in loco, magno ijs qui ſibi conceſſerint, uſui futurum. Poſtea ſi facultas erit, ſe aut conſanguineũ, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit, & amplitudinem ſuæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorũ qui ſe ſaluum uelint, & dignitatem oſtendere, & cætera ea quæ perſonis ad honeſtatem & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo ſupplicio dignus eſſe uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta conceſſa ſunt. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendũ fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatũ erit extenuandũ, ut quàm minimum obfuiſſe uideatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandũ tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex ijs præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe: & ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si bene

ficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia, aut cum beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde de quo ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij, & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte uarietate & diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum uidetur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus: nunc reſtat ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmij alicuius petitione conſtant. nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur: & à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbãdo dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt: ſed quia de

audiri oportere id quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorũ, qui eum nunc apud Iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quẽ reus arguat, iudicarint. Deinde *hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, ualuiſſet: ne hoc quidem ipſo quicquam opus fuiſſet iudicio. ſi uero cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum.* Poſtea *demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere.* Quare *eſſe indignum, eum qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium.* Deinde *poſtulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat.* Deinde *(quemadmodũ in comparatione præcipiebamus) ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quammaxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, ut ob id hoc fieri conueniret.* Extrema *eſt, ut in comparatione, aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio.* Defenſor *autem, quæ per alias conſtitutiones inducen-*

tur, ex iis locis qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit: primum augendo eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam: & quammaxime per indignationem, ſi res feret, iuncta conqueſtione ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitum, quàm ſit ille promeritus: & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omniũ iudiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicii ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primum, ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerumetiam homini libero uideatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem qui feciſſet, in dubium uocaretur. Deinde eiuſmodi, ut in eam is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honeſtum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo uindicari, quo modo, & à quo ſit uindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hîc demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus permultas ita atroces & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne utile quidem, quin mox iudiciũ fiat, expectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cum id quod arguitur, negare non non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorũ perturbatione. Atque hic utilitatis iudiciorũ demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit in-

demnatus: in eius autem qui ſumpſerit audaciam, & crudelitatem, indignatio. Ab defenſore in eius, quem ul tus ſit, audaciam ſui conqueſtione: rem non ex nomine ipſius negotij, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa, & tempore conſyderari oportere: quid mali futurum ſit aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius: niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit: aut ad aliquam rem, quam carã eſſe omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit uindicata. Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito: nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodij quoſdam legarunt Athenas. Legatis Quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, nõ dederunt. Legati profecti non ſunt. accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Sumptus enim, qui de publico dari ſolet, is ab Quæſtore nõ eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id quod publice nobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio eſt, cum ijs qui legati erant, ſumptus qui debebatur de publico, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, ſicut in cæteris, ſiquid aut ex coniecturali, aut ex alia cõſtitutione ſumi poſſit, uidere oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hãc quoque cauſam conuenire poterũt. Accuſator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, ſuo quenque officio

conſulere oportere: nec ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc accuſari oportere, & non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem, cum cætera, ſiqua ex alijs incident conſtitutionibus pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demõſtrabit. Deinde cum id aliena culpa accidiſſet, oſtẽdet ſe aut nõ potuiſſe, aut nõ debuiſſe id facere quod accuſator dicat oportuiſſe. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis uis implicata, demõſtrabit. quod non debuerit, ex honeſtate conſyderabitur. De utroque diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quòd minus, quàm conuenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum uoluntatis, & ſtudij fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cætera diligentia, ex antefactis, aut dictis: atque hoc ipſi utile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cætera uita magis hoc fuiſſe cõſentaneum, quàm quod propter alterius culpã non fecerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, ut in hac eadẽ re, ſi Quæſtor mortuus eſſet, & idcirco legatis pecunia data non eſſet: accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter uti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus quæ conuenient, aſſumere, de quibus pòſt nobis dicendum erit. Loci autem communes ijdem utriſque ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incidẽt. Hi tamen certiſſimi: Accuſatoris, facti indignatio: Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo

non ſit, ſupplicio reũ affici non oportere. Ipſius autem rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat neque ad ſe, neq; ad officiũ ſuum reus pertinuiſſe: nec, ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcum ſuſtinuit iuſſu imperatoris. Fœdere autẽ ab ſenatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eũ quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Non oportet. Quæſtio eſt, Oporteátne. Ratio eſt, Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas: cum & id ætatis, & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum authoritate & poteſtate imperator, qui uideret ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt, Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt, Cum is qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendúſne ſit hoſtibus, nécne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo cõcedit ſe reus oportuiſſe facere id quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ uoluntati ſuæ fuerit impedimento, ſine conceſſionis partibus. nam earum quædam maior uis eſt, quod paulo pòſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in aliũ tranſferre debet, ſed demonſtrare eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officiũ ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſiquis eũ accuſet, qui, cum prætor eſſet, in expeditio-

nem ad arma populum uocarit, cum conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exēplo reus ab ſuo officio ac poſtate factū dimouebat: ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factum remouēdo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus utilitatis partibus, exemplis, ſignis, ratiocinando quid cuiuſque officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit: & fuerítne ei, quo de agitur, id iuris, officij, poteſtatis attributum, nécne. Locos autem communes ex ipſa re, ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo: ſed ut ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius qui accuſatur, nō factum ipſum, ſed uolūtas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is qui arguitur, negatur. Vt apud quoſdam lex erat, nequis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidā, cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, uouerunt, ſi eo portu quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo qui ibi eſſet, ſe uitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Danæ eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, uitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt, Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſciui non licere. Infirmatio eſt, Tamen quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſítne ſupplicio dignus. Caſus autem

inferetur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ uis uolũtati obſtitiſſe, ut in hac: Cum Lacedæmonijs lex eſſet, ut hoſtias, niſi ad ſacrificiũ quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere: tum ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus eſt, ut eò traduci uictimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ uoluntatis oſtendẽdæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in litore, ut qui trans flumen eſſent, uidere poſſent. Cũ omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſierunt. Intentio eſt, Hoſtiæ quas debuiſti, ad ſacrificium præſto non fuerũt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio, Flumen enim ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt, Tamen quoniam quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicióne dignus ſit. Neceſſitudo autem infertur, cum ui quadam reus id quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, ut ſiqua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, uis uentorum inuitis nautis Rhodiorũ in portum nauim coegit. Quæſtor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehẽſa eſt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Nauim ex lege tamen, populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, Cum roſtratam nauim in portu deprehenſam

lex publicarit, alm q; hæc nauis inuitis nautis ui tempeſtatis in portum coniecta ſit, oporteátne eam publicari. Horum trium generũ idcirco unum in locum contulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorũ traditur. Nam in his omnibus primũ, ſiquid in res ipſa dabit facultatis, cõiecturam ab accuſatore induci oportebit, ut id quod uoluntate factum negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionem neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ: & exẽpla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe uideatur, aut caſus, aut neceſſitudo: & ab his id quod reus inferat, ſeparare, id eſt oſtẽdere diſſimile, quòd leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſariũ fuerit. Poſtea demonſtrare, potuiſſe euitari, & hac ratione prouideri potuiſſe ſi hoc, aut illud feciſſet, aut niſi feciſſet, præcaueri: & definitionibus oſtendere non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſſitudnem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſiqua neceſſitudo turpitudinẽ uidebitur habere, oportebit per locorũ communium implicationem redarguentem demõſtrare, quiduis perpeti, mori denique ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſſitudini obtemperare. Atque tum ex ijs locis, de quibus in negotiali parte dictum eſt, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſyderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit, exẽplis uti oportebit, quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contẽtione, magis illis ignoſcẽdum fuiſſe: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile eſſe cõcedi eã rem, quæ ab aduerſario commiſſa

ſit: permagnum eſſe, & magno futurum detrimento, ſi ea res ab ijs, qui poteſtatem habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ uoluntati fuerit impedimento, & ſe plus quàm fecerit facere non potuiſſe: & in omnibus rebus uoluntatem ſpectari oportere: & ſe cõuinci non poſſe, quòd non abſit à culpa: & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum qui culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris unus in cõfeſſione, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autem, conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed ui maiore quadam acciderit: & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & uti ſuum animum, non euentũ conſyderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conueniet, ſi aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam uidebit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicẽdum, propterea quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter, & ex ſua ui conſyderantur: quædã autem ſibi aliud quoque aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquámque cauſam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet: ut in his exẽplis concæſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur. Sed quia de concæſſione loquebamur, in eam præcepta

dedimus. alio autem loco de ſcripto, & ſententia dicemus.nunc in alteram conceſſionis partem conſyderationem intendemus. Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti,ſed ignoſcēdi poſtulatio continetur. Hoc genus uix in iudicio probari poteſt: ideo quòd conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum uindex eſſe debet, ut ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Vt ſi pro aliquo claro aut forti uiro,cuius in Remp.multa ſint beneficia, dixeris, poſſis,cum uidearis non uti deprecatione,uti tamen ad hunc modum: Quòd ſi Iudices hic pro ſuis beneficijs,pro ſuo ſtudio,quod in uos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorũ recte factorum cauſa uni delicto ut ignoſceretis poſtularet: tamen dignũ ueſtra manſuetudine, dignũ uirtute huius eſſet,Iudices, à uobis hanc rem hoc poſtulante impetrari.Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locũ communem ad ignoſcēdi uolũtatem ducere. Quare hoc genus,quanquã in iudicijs non uerſatur,niſi quadã ex parte,tamẽ quia & pars ipſa inducēda nõnunquam eſt, & in Senatu, aut cõcilio ſæpe omni in genere tractanda: in id quoque præcepta ponemus. Nam in Senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum eſt: & de Q .Numitorio Pullo,apud L. Opimium,& eius concilium diu dictum eſt: & magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi poſtulatio ualuit. Nam ſemper animo bono ſe in populum Rom. fuiſſe non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione uteretur, quàm ut propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationis parteu adiungeret. Oportebit eum igitur,qui ſibi ut ignoſcatur,poſtulabit,

ficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia, aut cum beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde de quo ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij, & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte uarietate & diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum uidetur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus: nunc reſtat ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmij alicuius petitione conſtant. nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur: & à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbãdo dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt: ſed quia de

homine ſtatuitur, iudiciale eſt habẽdum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum uim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſſidere. Cæteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs conſyderemus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni eſſent qui hoſtes Romani P. eſſe dicerentur: quod tamen excurſionibus, & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redijt, triumphum ab ſenatu poſtulat. Hîc ut & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis ad iudicationem peruenire: propterea quòd niſi alia quoque incidet cõſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione, huiuſmodi, Oporteátne pœna affici. In hac huiuſmodi, Oporteátne præmium dari. Nunc ad præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor eſt in parteis diſtributa: in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex ſua ui, ex tempore, ex animo eius qui fecerit, ex caſu conſyderantur. Ex ſua ui, quærentur hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, ſingularia ſint an uulgaria, uera an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tẽpore autem, ſi tum cum indigeremus, cum cæteri non poſſent, aut nollent opitulari, ſi tum cum ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo, ſi non ſui cõmodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet. Ex caſu, ſi non fortuna, ſed induſtria factum ui-

debitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſe. In hominem autẽ, quibus rationibus uixerit, quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit, & ſiquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorũ bonitatis præmiũ ſibi poſtulet: num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam ſatis pro eo quod fecerit, honos habitus ſit: aut num neceſſe fuerit ei facere id quod fecerit: aut num huiuſmodi ſit factum, ut niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non qua fecerit, præmio: aut num ante tempus præmiũ petat, & ſpem incertam certo uẽditet pretio: aut num quo ſupplicium aliquod uitet, eo præmium poſtulet, uti de ſe præiudicium factum eſſe uideatur. In præmij autem genere, quid & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo & quanto quæque res præmio digna ſit, conſyderabitur. Deinde apud maiores, quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet, locus erit cõmunis, præmia uirtutis & officij ſancta & caſta eſſe oportere: neq; ea aut cũ improbis cõmunicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus uideri. Et tertius, ſi exiſtant qui apud maiores noſtros ob egregiam uirtutẽ tali honore dignati ſunt, nónne de ſua gloria cũ pari præmio tales homines affici uideãt, deliberari putent? & eorũ enumeratio, & cum eis quos contra dicat, comparatio. Eius autem qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorũ qui præmio affecti ſunt, cũ ſuis factis

contentio. Deinde cæteros à uirtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio nō ſit affectus. Facultates autē conſyderantur, cum aliquod pecuniarum præmium poſtulatur, in quo uerum copiáne ſit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria conſyderatur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedem poſtulet: contra autem de pecunia ratiocinari ſordidū eſſe, cū de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem ita ut factitatum ſit pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de ijs controuerſijs, quæ in ſcripto uerſantur, dicendum uidetur.

IN SCRIPTO uerſatur controuerſia, cum ex ſcriptionis ratione aliquid dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto, & ſentētia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controuerſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quod ſcriptum duas pluréſue res ſignificat, ad hūc modum: Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, uaſorum argenteorum centum pondo uxori ſuæ ſic legauit: Hæres meus uxori meæ uaſorum argenteorum pondo centum, quæ uolet, dato. Poſt mortem eius uaſa magnifica, & pretioſe cælata petit à filio mater: ille ſe quæ ipſe uellet, debere dicit. Primum ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſolent eo uerbo uno, pluribúſue in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe, demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore, & ex inferiore ſcriptura docendum id quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſepa

ratim ex ſe uerba conſyderentur, omnia, aut pleraque ambiguâ uiſum iri. quæ autem ex omni conſyderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris eius ſcriptis, ex factis, ex dictis, animo, atque uita eius ſumi oportebit: & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentar, e ſiquid aut ad id appoſitũ ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nã facile, quid ueriſimile ſit eũ uoluiſſe, qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque ijs rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, cõſyderabitur. Deinde erit demonſtrandũ, ſiquid ex ipſa re dabitur facultatis, id quod aduerſarius intelligat, multo minus cõmode fieri poſſe, quàm id quod nos accipimus, quòd illius rei neq; adminiſtratio, neq; exitus ullus extet: nos quod dicamus, facile & commode tranſigi poſſe. ut in hac lege: (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur.) Meretrix coronam aureã ne habeto: ſi habuerit, publica eſto: contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſe dici, neq; adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligẽter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta uideatur. Id fiet, ſi id quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus: & ſi id quod ab aduerſarijs dicitur, mini-

me eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, ut de eo quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi uoluiſſet: ut in hac cauſa, in qua de uaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ uolet, ſi hæredis uoluntati permitteret. Eo enim nõ adſcripto nihil ineſſe dubitationis quin hæres, quæ ipſe uellet, daret. Amentiæ igitur fuiſſe, cum hæredi uellet cauere, id aſcribere, quo non adſcripto nihilominus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto uerbo uſus non eſſet, non iſto loco uerbum iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut, quod eum uoluiſſe in eiuſmodi tempore ueriſimile ſit, intelligatur. Pòſt ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſiquid amplificationis dabitur, communibus utrunque locis uti oportebit. Ex ſcripto & ſententia cõtrouerſia conſiſtit, cũ alter uerbis ipſis quæ ſcripta ſunt, utitur: alter ad id quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem ſentẽtia ab eo qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem uelle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id quod inſtituit, accommodatur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamiliâs cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſta-

mento ita ſcripſit: Si mihi filius genitus fuerit unus, plu réſue, is mihi hæres eſto. Deinde quæ aſſolent. Poſtea, Si filius antè moritur, quàm in tutelam ſuam uenerit, tu mihi (dicebat) ſecundus hæres eſto. Filius non eſt natus, ambigunt agnati cum eo qui eſt ſecundus hæres, ſi filius antè, quàm in tutelam ueniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici ad tempus, aut ad euẽtum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd de ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui cõtra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hæreditatem defendit. Alterum autem genus eſt eorum qui ſententiam inducunt, in quo non ſimplex uoluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat: ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur. Nã tum inducitur comparatio, ut in eũ qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quod prope muros caſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis, ut in eo qui, cum communis lex omnium hominem occidere uetaret, tribunum militum ſuum qui uim ſibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo qui cum lex quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat, quia ſumptum non dedit Quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem & per imprudentiam, ut in uituli immolatione: & per uim, ut in naui roſtrata: & per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, ut unum quoddam uoluiſſe ſcriptor demõſtretur: aut ſic, ut in eiuſmodi re

& tempore hoc uoluiſſe doceatur. Ergo *is, qui ſcriptum defendit, his locis plerunque omnibus, maiore autem parte ſemper poterit uti.* Primum *ſcriptoris collaudatione, & loco communi: nihil eos qui iudicent, niſi id quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere: & hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt aut lex ipſa, aut ex lege aliquid.* Poſtea, *quod uehementiſſimum eſt, facti aut intentionis aduerſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis uariare oportebit, tum ipſum ſecum admirātem quidnam contra dici poſſit: tum ad* Iudicis *officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipſum aduerſariū, quaſi intentantis loco producendo, hoc interrogando utrum ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe cōtra factum eſſe, aut cōtra cōtendi neget, utrum negare auſus ſit ſe dicere deſiturum.* Si *neutrum neget, & contra tamen dicat nihil eſſe quo hominem impudētiorem quiſquam ſe uiſurum arbitretur: in hoc ita commorari conueniet, quaſi nihil præterea dicendum ſit, & quaſi contra dici nihil poſſit, ſæpe id quod ſcriptum eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factum aduerſarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipſum reuertendo.* Quo *in loco iudici demonſtrandum eſt, quid iuratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcure, aut neget aliquid aduerſarius. cum & ſcriptum ſit aperte, & aduerſarius omnia confiteatur: tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere.* Hoc *loco confirmato, tum diluere ea quæ contra dici poterant, oportebit.* Contra

autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, ut in illa de teſtamento, quam poſuimus, controuerſia, aut cauſa aſſumptiua inferretur, quamobrem ſcripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur is qui ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de eius uoluntate nos argumentari, qui ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ uoluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur ut à ſcripto recedatur. Nam & eos qui aliquid ſcribant, nõ exiſtimaturos id quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos qui iudicent, certum quid ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere cõſueuerint. Quòd ſi uoluntas ſcriptoris conſeruanda ſit, ſe, non aduerſarios à uoluntate eius ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris uolũtatem eum qui ex ipſius eam literis interpretetur, quàm illum qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ uoluntatis, quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, primum erit contradicẽdum, quàm abſurdum non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam inuenire. Deinde conuerſa omnia eſſe, antè ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere affinẽ eſſe alicuius culpæ eum qui accuſaretur, cauſam proferre quæ eum ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas partes multæ conueniẽt argumentationes. Primum nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi conuenire. deinde ſi in cæteris legibus conueniat, hãc eſſe huiuſmodi legem, ut in

ea nõ oporteat. Poſtremo ſi in hac quoq; lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minime oportere. Prima *pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe quo minus poſſet aperte perſcribere id quod cogitaret: non fuiſſe ei graue, nec difficile eam cauſam excipere, quam aduerſarij proferant, ſi quicquam excipiẽdum putaſſet. conſueuiſſe eos qui leges ſcribant, exceptionibus uti.* Deinde *oportet recitare leges cũ exceptionibus ſcriptas, & maxime uidere, ſiqua in ea ipſa lege qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eũdem legis ſcriptorem, quo magis probetur eum fuiſſe excepturum, ſiquid excipiẽdum putaret. & oſtendere cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideo quòd cum ſemel cauſa conſyderetur, nihil attineat eã ex lege conſyderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint nos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati ſitis, rem iudicare.* Deinde *& ipſis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit.* Nam *&* Iudices *neque quid ſequantur habituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſit, recedãt: neque quo pacto alijs improbare poſſint, quòd contra legem iudicarint: & cæteros ciues, quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione quæ in mentem aut in libidinem uenerit, non ex communi præſcripto ciuitatis unamquanque rem adminiſtrabit.* Poſtea *quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotijs, cur* Reipublicæ *munere impediãtur, cum ſæpius ſuis rebus, & commodis ſeruire poſ-*

ſint: cur in certa uerba iurent, cur certo tempore conueniant, certo diſcedant. Nihil quiſquam afferat cauſæ quo minus frequenter operam Reipub. det, niſi quæ cauſa ex lege excepta ſit: an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquum cenſeant: aduerſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſurine ſint. Poſtea hoc quod faciat, indignius, & impudentius eſſe, quàm ſi adſcribat. Age porro, quid ſi ipſi uelint Iudices adſcribere, paſſurúſne ſit populus? atque hoc eſſe indignius, quàm rem uerbo, & literis mutare non poſſint: eam re ipſa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignum eſſe, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari: cum populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum, apud populum hoc, & per populum agi conuenire. Quod ſi nunc id agant, uelle ſe ſcire qui lator ſit, qui ſint accepturi: ſe actiones uidere, & diſſuadere uelle. Quòd ſi hæc cum ſumme inutilia, tum multo turpiſſima ſint, legem cuiuſmodi ſit in præſentia conſeruari à iudicibus, pòſt ſi diſpliceat à populo corrigi conuenire. Deinde ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus: neque iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus. Nũc cum ſcriptum ſit, amentiam eſſe eius qui peccarit potius, quàm legis ipſius uerba cognoſcere. His & huiuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secũda pars eſt, in qua eſt oſtendendũ, ſi in cæteris legi

bus oporteat,in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur,ſi lex aut ad res maximas,utiliſſimas,honeſtiſſimas, religioſiſſimas uidebitur pertinere:aut inutile,aut turpe,aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtēperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur,ita cautum unaquaque de re, & ita quod oportuerit exceptum , ut minime conueniat quicquam in tam diligenti ſcriptura præteritũ arbitrari. Tertius locus eſt ei,qui pro ſcripto dicet,maxime neceſſarius,per quē oſtendat oportet, ſi eo ueniat, cauſam contra ſcriptum accipi:eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur: qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is,qui contra ſcriptum dicit,æquitatis ali quid afferat oportet. Nā ſumma impudentia eſt,eum qui contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare uelit, nō æquitatis præſidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius,& probabilius accuſare uideatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat,uti iudices etiam ſi nollent,neceſſe eſſet:hæc autem etiam ſi neceſſe non eſſet, ut uellent,contra iudicare. Id autem fiet,ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur, non eſſe in eo,qui comparatione,aut remotione,aut relatione criminis,aut conceſſionis partibus ſe defendit:de quibus ante,ut potuimus,diligenter perſcripſimus.De his locis,quæ res poſtulabit,ad cauſam aduerſariorum improbandam trāſferemus: aut cauſæ & rationes afferentur, quare, & quo conſilio ita ſit in lege aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententia quoque & uoluntate ſcriptoris,non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa confirmatum eſſe uideatur:aut alijs quoque conſtitutionibus factum coarguetur.Contra

ſcriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demóſtretur: aut oſtendet quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: & quancunque cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus ante dictum eſt. Atque hoc in loco cum diutius commoratus ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornauerit: tum ex his locis ferè contra aduerſarios dicet, oportere cauſas accipi: demonſtrabit nullã eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri uelit: omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ uindicãdæ cauſa conſtituta eſſe: ſcriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturũ: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe: & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos conſtituiſſe, ut eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & uoluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc uero quòd intelligeret quales uiri iudicaturi eſſent, idcirco eũ quæ perſpicua uideret eſſe, non adſcripſiſſe: neq; enim uos ſcripti ſui recitatores, ſed uoluntatis interpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſarijs, Quid ſi hoc feciſſẽ? quid ſi hoc accidiſſet? eorũ aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima, túmne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rẽ neque legibus, neque ſcriptura ulla: denique ne in ſermone quidẽ quotidiano, atque imperijs domeſticis recte poſſe admini-

ſtrari, ſi unuſquiſque uelit uerba ſpectare, & non ad uoluntatem eius qui uerba habuerit, accedere. Deinde *ex utilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quàm inutile, aut quàm turpe ſit id quod aduerſarij dicant fieri oportuiſſe, aut oportere: & id quod nos fecerimus, aut poſtulemus, quàm utile, aut quàm honeſtum ſit.* Deinde *leges nobis caras eſſe non propter literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint uolũtatis: ſed propter earũ rerum, quibus deſcriptum eſt utilitatem, & eorum qui ſcripſerint, ſapientiã & diligentiã.* Poſtea *quid ſit lex deſcribere, ut ea uideatur in ſententijs, non in uerbis conſiſtere: & iudex is uideatur legi obtemperare, qui ſententiam eius, non qui ſcripturam ſequatur.* Deinde *quàm indignum ſit eodem affici ſupplicio eũ qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eũ qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab literis legis receſſerit: atque his & huiuſmodi rationibus & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit.* Et *quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore utiliſſimum, ſiquid de æquitate ea quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere, aut ambigue aliquid ſcriptũ oſtendere.* Deinde *ex illo ambiguo eã partem, quæ ſibi proſit, defendere: aut uerbi definitionem inducere, & illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad ſuæ cauſæ commodũ traducere: aut ex ſcripto, nõ ſcriptũ aliquod inducere per ratiocinationẽ, de qua poſt dicemus.* Quacunq; *autẽ in re quãuis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiã cum æquitate cauſa abũ-*

dabit, neceſſario multum proficiet, ideo quòd ſi id quo nititur aduerſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam eius uim & acrimoniã lenierit ac diluerit. Loci autẽ communes certis ex aſſumptionis partibus in utrãque partem conuenient. Præterea eius qui à ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex eius qui contra cõmiſerit, utilitate ſpe ctari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris & utilitate communi, non in uerbis conſiſtere: Quàm indi gnum ſit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius qui ſcripſerit, defendatur. Ex contrarijs autẽ legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ uidentur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex, Qui tyrannum occiderit, olympionicarũ præmium capito, & quam uo let ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex, Tyrãno occiſo quinq; eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrũ qui apud Phæreos in Theſſalia tyrannidẽ occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, oc cidit. Hæc filium ſuum quem ex tyranno habebat, ſibi præmij loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi di cant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc genere utranque in partem ijdem loci, atque eadem præcepta conue nient, ideo quòd uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, conſyderando utra lex ad maiores, hoc eſt ad utiliores, ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quotquot erũt, cõſeruari nõ poſſint, quia diſcre pẽt inter ſe: ea maxime cõſeruãda putetur quæ ad maxi mas res pertinere uideatur. Deinde utra lex poſterius

lata ſit, nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Deinde *utra lex iubeat aliquid, utra permittat. nam id quod imperatur, neceſſarium: illud quod permittitur, uoluntarium eſt.* Deinde *in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna ſtatuatur. Nā maxime conſeruanda eſt ea quæ diligentiſſima & ſancta eſt.* Deinde *utra lex iubeat, utra uetet. nam ſæpe ea quæ uetat, quaſi exceptione quadam corrigere uidetur illam quæ iubet.* Deinde *utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem ſcripta uideatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, promptius ad cauſam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere.* Deinde *ex lege utrum ſtatim fieri neceſſe ſit, utrũ habeat aliquam moram, & ſuſtentationem. nam id quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. deinde operam dare ut ſua lex ipſo ſcripto uideatur niti.* Contraria *autem, aut per ambiguũ, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo ſanctius & firmius id uideatur eſſe, quod apertius deſcriptum ſit.* Deinde *ſuæ legis ad ſcriptum ipſam ſententiam quoque adiungere: cõtrariam legem item ad aliam ſententiam traducere, ut ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem uideantur inter ſe.* Poſtremo *facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraq; lex conſeruari uideatur, & aduerſariorum ratione, altera ſit neceſſario negligenda.* Locos *autem communes, & quos ipſa cauſa det, uidere oportebit, & ex utilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat.* Ex *ratiocinatione naſcitur contro-*

uerſia, cum ex eo quod uſpiã eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur, hoc pacto: Lex, Si *furioſus eſt, agnatûm gentiliúmque in eo pecuniáque eius poteſtas eſto.* Et Lex, *Paterfamiliâs uti ſuper familia pecuniáq; ſua legauerit, ita ius eſto.* Et Lex, Si *paterfamiliâs inteſtato moritur, familia, pecuniáque eius agnatûm, gentiliúmque eſto.* Q*uidam iudicatus eſt parentem occidiſſe, et ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt.* Os *autem obuolutum eſt folliculo, & præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper, dum culeus in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur.* I*nterea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt.* H*æredes quos ipſe iubet, ſcribunt, tabulæ obſignantur.* De *illo pòſt ſuppliciũ ſumitur.* I*nter eos qui hæredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hæreditate cõtrouerſia eſt.* H*ic certa lex, quæ teſtamenti faciendi ijs qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur.* Ex *cæteris legibus, & quæ hũc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem ueniendum eſt ad eiuſmodi rationem, ut quæratur habuerítne teſtamenti faciendi poteſtatem.* L*ocos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur.* P*rimum eius ſcripti quod proferas, laudationem & confirmationem.* D*einde eius rei qua de quæratur, cum eo de quo conſtat, collationem eiuſmodi, ut id de quo quæritur, rei de qua conſtet, ſimile eſſe uideatur.* P*oſtea admirationem percontatione, qui fieri poſſit ut qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in ge-*

nere. Deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptũ: quòd, cum de illa eſſet ſcriptum, de hac re is qui ſcribebat, dubitaturum neminem arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quòd ex cæteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in iuridiciali abſoluta. Contra autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur, diuerſum eſſe genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſiquo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur, & quo in loco illud cuius cauſa afferretur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur, ut non idem uideatur de utraque exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoq; poterit ratiocinationibus uti, iiſdem ratiocinationibus, quibus antè prædictum eſt, utetur: ſi non poterit, negabit oportere quicquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſyderare: periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiãtur: nihil eſſe penè, quod nõ alteri ſimile eſſe uideatur: multis diſſimilibus rebus in unamquanq; rẽ tantum ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe uel ſimilia, uel diſſimilia demonſtrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere cõiectura ex eo quod ſcriptum ſit, ad id quod non ſit ſcriptum peruenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturã amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet ut quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſmodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere quibus uelit. Definitio eſt, cum in ſcripto uerbum aliquod eſt poſitum, cuius de ui

quæritur, hoc modo: Lex, Qui in aduerſa tẽpeſtate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendẽtem animaduerterũt: miſericordia commoti, nauim ad eũ applicauerunt, hominẽ ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto ipſos quoque tempeſtas uehemẽtius iactare cœpit uſque adeo, ut dominus nauis, cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, naui quoad poſſet, moderaretur: ille autem cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hîc ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & naui quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius, facile eſt ex uulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hîc omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis ui naſcitur controuerſia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, deniq; nauis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur: ijſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua conſtitutio tractabitur. Nũc expoſitis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonſtratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa uerſetur, ſed quia proprij tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in

iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt partem quandam honeſtatis. In deliberatiuo autem Ariſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatem & utilitatem. In demonſtratiuo autem honeſtatem. Quare in quoq; genere cauſæ quædã argumentationes communiter ac ſimiliter tractabũtur: quædam ſeparatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atque uniuſcuiuſq; conſtitutionis exemplũ ſupponere non grauaremur, niſi illud uideremus, quemadmodũ res obſcuræ dicendo fierẽt apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nũc ad deliberationis præcepta pergam⁹.

RERVM expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus uitandarũ ex cõtraria parte. Nam eſt quiddam quod ſua ui nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate: quod genus, uirtus, ſcientia, ueritas eſt. Aliud autem non propter ſuam uim & naturã, ſed propter fructum atq; utilitatẽ petendũ: quod pecunia eſt. Eſt porrò quiddam ex horũ partibus iunctum, quod & ſua ui, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe gerit quandã utilitatem, quo magis expetatur: ut amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea quæ poſuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur. Quæ autem in ſecundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia maior eſt uis honeſtatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelliguntur: ſed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes ſint honeſtas & utilitas, uitandarum turpitudo & in-

utilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſſitudo & affectio: quarum altera ex ui, altera ex re & perſonis conſyderatur. De utraq; pòſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus. Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cum eius duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera iuncta ſit, ſimplicem prius conſyderemus. Eſt igitur in eo genere omnes res una ui atq; uno nomine amplexa uirtus. Nã uirtus eſt animi habitus naturæ modo rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit ſimplicis honeſtatis conſyderãda. Habet igitur parteis quatuor: prudẽtiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia eſt rerum bonarum & malarum, & utrarunque ſcientia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt, per quam animus repetit illa quæ fuerunt.

Intelligentia eſt, per quã ea perſpicit quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam futurum aliquid uidetur antè quàm factum ſit. Iuſtitia, eſt habitus animi, communi utilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt ab natura profectum. Deinde quædam in conſuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt: poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas, legũ metus & religio ſanxit. Natura ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata uis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ (quam diuinam uocant) curam, cæremoniámque affert. Pietas, per quã ſanguine coniunctis, patriǽque beneuolis officium, & diligens tribui-

tur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam uis & iniuria, & omnino omne quod obfuturum eſt, defendendo aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea quæ ſunt, aut antè fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit uſus, ut religionem: aut ſiquid eorum quæ ante diximus, ab natura profectum maius factum propter conſuetudinem uidemus, aut quod in morem uetuſtas uulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorũ iam ſententijs conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt ut obſeruet cõtinetur. Fortitudo, eſt conſyderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Eius partes magnificentia, fidentia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia, eſt rerum magnarum & excelſarum cum animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agitatio atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit. Patiẽtia, eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa rerum arduarum ac difficiliũ uoluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia, eſt in ratione bene conſyderata, ſtabilis & perpetua permanſio. Temperãtia, eſt rationis in libidinem, atq; in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes ſunt,

continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odiũ alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat authoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolũ, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiẽdi remotum eſt. Propter ſe autem uitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia: uerumetiam illa quæ propinqua uidentur, & finitima eſſe, abſunt autem longiſſime: quod genus, fidentiæ contrarium eſt diffidentia, & ea re uitium eſt. Audacia non contrarium, ſed oppoſitum eſt, ac propinquum, & tamen uitium eſt. Sic unicuique uirtuti finitimum uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentiæ: pertinacia, quæ perſeuerantiæ finitima eſt: ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt, aut ſine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti cõtraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt: nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honeſtum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoque fructu ſuo ducunt ad ſe: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequẽs de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honeſta & cultu, & honore, & uerecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uolun-

tas erga aliquem rerum bonarum illius ipſius cauſa, quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hîc, *quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoque cauſa petenda uideatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant: quanquam ſunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam, ſunt qui propter ſe ſolum, ſunt qui propter ſe & utilitatem: quorũ quid uerißime conſtituatur, alius locus erit conſyderandus.* Nunc *hoc ſic ad uſum oratoriũ relinquatur, utrãque propter rem amicitiam eſſe expetendam.* Amicitiarum *autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt: & quia partim ueteres ſunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles: ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetuſtatibus habebitur.* Vtilitas *autem, aut in corpore poſita eſt, aut in extrarijs rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur: ut in* Rep. *quædã ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocij: quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates.* Alia *uero quæ iam quiddam magis amplum & minus neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio atque amplitudo, ut quædã excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo: quibus rebus non illud ſolum conficitur ut ſaluæ & incolumes, uerumetiam ut amplæ atque potentes ſint ciuitates.* Quare *utilitatis duæ partes uidẽtur eſſe, incolumitas & potẽtia.* Incolumitas, *eſt ſalutis tuta at*

que integra conſeruatio. Potētia, eſt ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda idonearum rerum facultas. Atque in ijs omnibus, quæ antè dicta ſunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri poſſit, oportet conſyderare. Facile fieri id dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia, quambreuiſſimo tempore confici poteſt. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, lōginquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis: tamen his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniā ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat ut de ijs rebus quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe hāc neceſſitudinē, cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atq; ut apertius hoc ſit, exemplis licet uim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus.

Vri poſſe flāma ligneam materiā neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt: atque ita neceſſe, ut uis poſtulat ea, quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis: cui nulla ui reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Huiuſmodi neceſſitudines cum in dicendi rationes incidēt, rectè neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori Poſſítne fieri, quæſtione cōſyderabimus. Atque etiam hoc mihi uideor uidere, eſſe quaſdam cum adiunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, Neceſſe eſt Caſſilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autem, Neceſſe eſt Caſſilinum uenire in Annibalis poteſtatē. Illic in ſuperiore adiunctio eſt hæc, Niſi malint fame perire: ſi enim id ma-

*lunt,non eſt neceſſe.*Hoc *inferius non item,propterea quòd ſiue uelint* Caſſilinẽſes *ſe dedere,ſiue famem perpeti,atq; ita perire,neceſſe eſt* Caſſilinũ *uenire in* An*nibalis poteſtatẽ.* Quid *igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio?*Propè *dicam,plurimũ,cum is locus neceſſitudinis uidebitur incurrere.* Nam *cum ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit quòd multa dicamus,cũ eam nulla ratione lenire poſſimus.*Cum *autem ita neceſſe erit ut aliquid effugere aut adipiſci uelimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis aut quid honeſtatis,erit conſyderandũ.* Nam *ſi uelis attendere,ita tamen ut id queras quod cõueniat ad uſum ciuitatis,reperias nullam eſſe rem quam facere neceſſe ſit,niſi propter aliquam cauſam,quam adiunctionem nominamus.*Præ*ter hæc autẽ inuenias eſſe multas res neceſſitudinis,ad quas ſimilis adiũctio non accedit.* Quod *genus, ut homines mortales neceſſe eſt interire,ſine adiunctione:ut cibo utãtur non neceſſe eſt,niſi cũ illa exceptione,extra quã,ſi nolint fame perire.*Ergo,*ut dixi,illud quod adiũgitur,ſemper cuiuſmodi ſit,erit conſyderandũ.* Nã *omni tempore id pertinebit,ut aut ad honeſtatẽ hoc modo exponẽda neceſſitudo ſit,*Neceſſe *eſt hoc faciamus,ſi honeſte uolumus uiuere:aut ad incolumitatem,hoc modo:* Neceſſe *eſt,ſi incolumes uolumus eſſe:aut ad commoditatem,hoc modo:* Neceſſe *eſt,ſi ſine incõmodo uolumus uiuere.*Ac *ſumma quidem neceſſitudo uidetur eſſe honeſtatis,huic proxima incolumitatis,tertia ac leuiſſima commoditatis,quæ cum his nũquam poterit duabus cõtendere.* Haſce *autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, ut quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen utri potiſſimum conſulendum ſit,deliberetur.* Cu-

ius rei certum quiddam præſcriptũ uidetur in perpetuum dari poſſe. Nam qua in re fieri poterit, ut cũ incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, uirtute aliquando & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda: cum autem id nõ poterit, honeſtatis. Ita in huiuſmodi quoque re, cum incolumitati uidebimur cõſulere, uere poterimus dicere, nos honeſtatis rationẽ habere, quoniã ſine incolumitate eam nullo tẽpore poſſumus adipiſci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione modo illud attendatur, dignáne cauſa uideatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud uidetur eſſe, ut quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci aut effugere uelimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria: hoc eſt, quæ ſit adiũctio, ut proinde uti quæque res erit, laboremus, & grauiſſimam quanque cauſam uehemẽtiſſime neceſſariã iudicemus. Affectio, eſt quædam ex tempore, aut ex negotiorũ euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominum commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ ſint, aut plerũque haberi ſoleant, habẽdæ uideãtur eſſe: ut ad hoſtes tranſire turpe uidetur eſſe, at non illo animo quo Vlyſſes tranſijt: & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo conſilio quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex cõſilio, non ex ſua natura conſyderandæ, quibus in omnibus quid tempopora petãt, aut quid perſonis dignum ſit, conſyderandũ eſt: & non quid, ſed quo quidq; animo, quicũ, quo

tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam, locos ſumi oportere arbitramur. Laudes autẽ & uituperationes ex iis locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi: de quibus antè dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis uolet, partiatur in animum & corpus & extraneas res licebit. Animi eſt, uirtus, cuius de partibus paulò antè dictũ eſt. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his id quod in omnia ualet, ualere oportebit contraria quoq;, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus uſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare ſtultitia, & uituperare ſuperbia eſt. Animi autem & laus honeſta, & uituperatio uehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentãdi ratio tradita eſt, de inuentione prima ac maxima parte rhetoricæ ſatis dictum uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum cõtinet literarum, quæ reſtant in reliquis dicemus.

M. TVLLII CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

COGITANTI mihi ſæpenumero, & memoria uetera repetēti, perbeati fuiſſe Quinte frater, illi uideri ſolent, qui in optima Republica cum & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum uitæ curſum tenere potuerunt, ut uel in negotio ſine periculo, uel in otio cum dignitate eſſe poſſent. Ac fuit tēpus illud, cum mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrum præclara ſtudia referendi fore, iuſtum, & propè ab omnibus conceſſum eſſe arbitrarer, ſi infinitus forenſiū rerum labor, & ambitionis occupatio, decurſu honorum etiam ætatis flexu cōſtitiſſet. Quam ſpem cogitationum, & conciliorū meorum, cum graues communium temporum, tum uarij noſtri caſus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis pleniſſimus fore uidebatur, in eo maxime moleſtiarū, & turbulentiſſimæ tempeſtates extiterūt. Neque uero nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otij datus eſt ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrādas, inter nóſque recolēdas. Nam prima ætate incidimus in ipſam perturbationē diſciplinæ ueteris, & conſulatu deuenimus in medium rerum omniū certamen atque diſcrimen, & hoc tempus omne poſt conſulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos à cōmuni peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his uel aſperitatibus rerū, uel anguſtijs tēporis obſequar ſtudijs noſtris: & quan-

tum mihi uel fraus inimicorum, uel cauſæ amicorum, uel Reſpublica tribuet otij, ad ſcribendum potiſſimum conferam. Tibi uero frater neque hortãti deero, neque roganti. Nam neque authoritate quiſquã apud me plus te ualere poteſt, neque uolũtate. Ac mihi repetenda eſt ueteris cuiuſdam memoriæ nõ ſanè ſatis explicata recordatio, ſed ut arbitror, apta ad id quod requiris, ut cognoſcas quæ uiri omniũ eloquẽtiſſimi clariſſimiq; ſenſerint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi ſæpe dixiſti, quoniam quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata atq; rudia exciderũt, uix hac ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis quas diximus, tot tantiſque conſecuti ſumus, aliquid iiſdẽ de rebus politius à nobis perfectiúſque proferri: ſoléſque nonnunquã hac de re à me in diſputationibus noſtris diſſentire, quòd ego eruditiſſimorũ hominũ artibus eloquentiam contineri ſtatuẽ: tu autem illã ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenij atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines ac ſummis ingenijs præditos intuenti, quærendum eſſe uiſum eſt, quid eſſet cur plures in omnibus artibus quàm in dicendo admirabiles extitiſſent: nam quocunque te animo & cogitatione conuerteris, permultos excellẽtes in quoque genere uidebis, non mediocrium artium, ſed propè maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præſtãtiſſimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre poſſimus?

Iam uero conſilio ac ſapientia qui regere ac gubernare Remp. poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam maiorũ extiterunt, cum boni perdiu nulli, uix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis forte cum alijs ſtudijs, quæ reconditis in artibus atque in quadã uarietate literarum uerſentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet, conuertat animum, & ea ipſa artium genera circunſpiciat, quíque in ijs floruerint, quámque multi ſint: facillime quanta oratorum ſit, ſempérque fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit, laudatarũ artium omnium procreatricem quandam, & quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci uocant, ab hominibus doctiſſimis iudicari: in qua difficile eſt enumerare, quot uiri, quanta ſcientia, quantáque in ſuis ſtudijs uarietate, & copia fuerint, qui non aliqua in re una ſeparatim elaborarint, ſed omnia quæcunque eſſent, uel ſcientiæ peruestigatione, uel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quam recõdita in arte, & multiplici ſubtiliq; uerſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ij qui grammatici uocantur, penitus ſe dedit, quin omnem illarum artium penè infinitam uim & materiam, ſcientia & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor eſſe dicturus, ex omnibus ijs, qui in harum artium ſtudijs liberaliſſimis

ſint, doctrinísque uerſati, minimam copiam poetarum egregiorum extitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum & Græcorũ copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores quàm poetæ boni reperientur. Quod hoc etiã mirabilius debet uideri, quia cæterarum artium ſtudia ferè reconditis atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autẽ omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu atque in hominũ more & ſermone uerſatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longiſſime ſit ab imperitorum intelligentia ſenſúque disiunctum: in dicendo autem uitium uel maximum ſit, à uulgari genere orationis, atque à conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſeruire, aut maiore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmijs ad perdiſcendum amplioribus commoueri, atque, ut omittam Græciam, quæ ſemper eloquẽtiæ princeps eſſe uoluit, atque illas omnium doctrinarũ inuentrices Athenas, in quibus ſumma dicendi uis, & inuenta eſt, & perfecta: in hac ipſa ciuitate profecto nulla unquam uehementius quàm eloquentiæ ſtudia uiguerunt. Nam poſteaquam imperio omniũ gentium conſtituto diuturnitas pacis otium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitẽdum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur, tantum quantũ ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Pòſt autem auditis oratoribus Græcis, cognitiſque eorum literis, adhibitiſque doctoribus, incredibili

quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo & uarietas, multitudóque in omni genere cauſarũ, ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adiungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, propoſita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem: ingenia uero (ut multis rebus poſſumus iudicare) noſtrorũ hominum multum cæteris hominibus omnium gẽtium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non iure miretur ex omni memoria ætatum, temporũ, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius eſt hoc quiddam, quàm homines opinãtur, & pluribus ex artibus, ſtudijſque collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia præſtantiſſimis hominum ingenijs, infinita cauſarum uarietate, ampliſſimis eloquentiæ propoſitis præmijs eſſe cauſæ putet, niſi rei quandã incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Eſt enim & ſcientia cõprehẽdenda rerũ plurimarum, ſine qua uerborum uolubilitas inanis atque irridenda eſt: & ipſa oratio conformãda non ſolũ electione, ſed etiam conſtructione uerborũ: & omnes animorũ motus, quos hominum generi rerũ natura tribuit, penitus pernoſcendi, quòd omnis uis ratióque dicendi in eorũ qui audiũt, mẽtibus aut ſedãdis, aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidã, facetiǽque, & eruditio libero digna, celeritáſque, & breuitas, & reſpõdendi, & laceſſẽdi ſubtili uenuſtate atq; urbanitate coniuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exẽplorúmq; uis: neque legũ, aut iuris ciuilis ſciẽtia ne-

HANCA. 275-276

hortandum Sulpitium & Cottam, ſed magis utrunque collaudandum uideri, quòd tantam iam eſſent facultatem adepti, ut non æqualibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum maioribus natu compararentur: Neque uerò mihi quicquã, inquit, præſtabilius uidetur, quàm poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere quo uelit, unde autem uelit, deducere: hæc una res in omni libero populo, maximéque in pacatis tranquilliſque ciuitatibus præcipue ſemper floruit, ſempérq; dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum exiſtere unum, qui id quod omnibus natura ſit datum, uel ſolus, uel cum paucis facere poſſit? aut tam iucundum cognitu atque auditu, quàm ſapiẽtibus ſententijs, grauibúſque uerbis ornata oratio & perpolita? aut tam potens, támque magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, ſenatus grauitatem unius oratione conuerti? quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam neceſſarium, quàm tenere ſemper arma, quibus uel tectus ipſe eſſe poſſis, uel prouocare improbos, uel te ulciſci laceſſitus? Age uerò ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiámque mediteris, quid eſſe poteſt in otio aut iucundius, aut magis propriũ humanitatis, quàm ſermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præſtamus uel maxime feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, ſumméque in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut quo uno homines maxime beſtijs præſtẽt, in hoc ho-

minibus ipſis anteçellat? Vt uero iam ad illa ſumma ueniamus, quæ uis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare, aut à fera agreſtíque uita ad hunc humanum cultum ciuilémque deducere, aut iam conſtitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura deſcribere? Ac ne plura, quæ ſunt penè innumerabilia, conſecter, comprehendam breui: ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, & ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & priuatorum plurimorum, & uniuerſæ Reip. ſalutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes: atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut & uobis honori, & amicis utilitati, & Reipub. emolumento eſſe poſſitis. Tum Scæuola comiter, ut ſolebat, Cætera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Lælij ſoceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo Craſſe, uereor ut tibi poſſim concedere: Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates, & ab initio conſtitutas, & ſæpe conſeruatas eſſe dixiſti: Alterum, quòd remoto foro, concione, iudicijs, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis & humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc cõceſſerit, aut ab initio genus hominum in montibus ac ſyluis diſſipatum, non prudentium conſilijs compulſum potius, quàm diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis mœnibúſque ſepſiſſe? aut uerò reliquas utilitates aut inſtituendis, aut conſeruandis ciuitatibus, non à ſapientibus & fortibus uiris, ſed à diſertis & ornate dicentibus eſſe conſtitutas? An uero tibi Romulus ille, aut paſtores & conuenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia coniunxiſſe, aut finitimorũ uim repreſſiſſe eloquentia uidetur, non conſilio & ſapientia ſin-

gulari? Quid in Numa Pompilio, quid in Seruio Tullo, quid in cæteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam Rempublicam, num quod eloquentiæ ueſtigiũ apparet? Quid exactis regibus? tametſi ipſam exactionem mente non lingua perfectam L. Bruti eſſe cernimus: ſed deinceps omnia, nónne plena cõſiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uerò ſi uelim & noſtræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentiſſimos importata: ſed ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis Craſſe uobis duobus, eloquentiſſimos audiſſe Tiberium, & C. Sempronios: quorum pater homo prudẽs, & grauis, haud quaquam eloquens, & ſæpe aliàs, & maxime cenſor ſaluti Reipublicæ fuit: atque is non accurata quadam orationis copia, ſed nutu atque uerbo libertinos in urbanas tribus tranſtulit: quod niſi feciſſet, Rempublicam, quam nunc uix tenemus, iam diu nullam haberemus. At uero eius filij diſerti, & omnibus uel naturæ, uel doctrinæ præſidijs ad dicendum parati, cum ciuitatẽ uel paterno conſilio, uel auitis armis florentiſſimam accepiſſent, iſta præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatem eloquentia Remp. diſſipauerunt. Quid leges ueteres, moréſque maiorum: quid auſpicia, quibus & ego & tu Craſſe, cum magna Reipublicæ ſalute præſumus: quid religiones, & cæremoniæ: quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in noſtra familia ſine ulla eloquentiæ laude uerſantur: num aut inuenta ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidẽ & Seruium Galbam memoria teneo, diuinũ hominem in dicẽdo, & M. Æmilium

Porcinam, & Cn. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perpuliſti, ignarum legum, hæſitantem in maiorum inſtitutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas noſtra, præter te Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quàm proprio munere aliquo diſertorum, ius à nobis ciuile didiciſti, quod interdũ pudeat, iuris ignara eſt. Quòd uero in extrema oratione quaſi tuo iure ſumpſiſti, oratorẽ in omnis ſermonis diſputatiõe copioſiſſime poſſe uerſari, id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, multíſque præeſſem qui aut interdicto tecum contenderẽt, aut te ex iure manu conſertum uocarent, quòd in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes. Agerẽt enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, cæteríque in ſuo genere phyſici, uindicarẽntq; ornati homines in dicendo, & graues, quibuſcum tibi iuſto ſacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philoſophorũ grèges, iã ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominũ moribus, nihil de ratione uitæ didiciſſe, nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire conuincerent: & cũ uniuerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderẽt. Inſtaret academia, quæ quicquid dixiſſes, id teipſum negare cogeret. Stoici uero noſtri diſputationum ſuarũ atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorũ putas eſſe adiumenta atque ornamenta dicendi, ab ſe peti uincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiã multo plura Ariſtotelem, Theophraſtúmque de his rebus, quàm omnes dicẽdi magiſtros ſcripſiſſe oſtẽderẽt. Miſſos facio mathematicos, grãmaticos, muſicos,

quorum artibus ueſtra iſta dicendi uis ne minima quidem ſocietate coniungitur. Quamobrem iſta tanta, tamque multa profitenda Craſſe non cenſeo: ſatis id eſt magnum, quod potes præſtare, ut in iudicijs ea cauſa, quãcunq; tu dicis, melior & probabilior eſſe uideatur: ut in concionibus & ſententijs dicendis ad perſuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam uere dicere uidearis: hoc amplius ſiquid poteris, non id mihi uidebitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria nõ communi oratorum facultate poſſe. Tũ ille, Non ſum, inquit, neſcius Scæuola, iſta inter Græcos dici & diſceptari ſolere: audiui enim ſummos homines, cum Quæſtor ex Macedonia ueniſſem Athenas, florente academia, ut temporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades & Clitomachus & AEſchines obtinebãt: erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipſum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum & copioſiſſimũ: uigebat auditor Panætij illius tui Mneſarchus, & Peripatetici Critolaus & Diodorus: multi erant præterea præclari in philoſophia & nobiles, à quibus omnibus unà penè repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerúmque maiorũ ſcientia, ac tantum in iudicia & conciunculas, tanquam in aliquod piſtrinum detrudi & compingi uidebam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inuentori & principi longe omnium in dicendo grauiſſimo, & eloquentiſſimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipſe eſſe

orator ſummus uidebatur: uerbi enim controuerſia tã diu torquet Græculos homines contentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam ſiquis hunc ſtatuet eſſe oratorem, qui tãtummodo in iure, aut in iudicijs poſſit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe loqui, tamen huic ipſi multa tribuat & concedat neceſſe eſt. Neque enim ſine multa pertractatione omnium rerumpub. neque ſine legum, moris, iuris ſcientia, neque natura hominum incognita ac moribus, in his ipſis rebus ſatis callide uerſari & perite poteſt: qui autem hæc cognouerit, ſine quibus ne illa quidem minima in cauſis quiſquam recte tueri poteſt, quid huic abeſſe poterit de maximarũ rerum ſcientia? Sin oratoris nihil uis eſſe, niſi compoſite, ornate, copioſe eloqui, quæro id ipſum quî poſſit aſſequi ſine ea ſcientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus, niſi ei qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta ſint, extare non poteſt. Quamobrem ſi ornate locutus eſt, ſicut fertur, & mihi uidetur phyſicus ille Democritus; materies illa fuit phyſici, de qua dixit: ornatus uero ipſe uerborum, oratoris putãdus eſt. Et ſi Plato de rebus à ciuilibus controuerſijs remotiſſimis diuinitus eſt locutus, quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus ijs de quibus diſputauerunt, eloquentes & in dicendo ſuaues atque ornati fuerunt: ſint hæ res, de quibus diſputant, in alijs quibuſdam ſtudijs, oratio quidẽ ipſa propria eſt huius unius rationis de qua loquimur & quærimus. Etenim uidemus iiſdem de rebus ieiune quoſdam & exiliter, ut eũ quem acutiſſimum ferunt Chryſippum, diſputauiſſe: neque ob eam rem philoſophiæ non ſatiſfeciſſe, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatẽ. Quid

ergo intereſt? aut quî diſcernes eorum quos nominaui, ubertatem in dicendo & copiã, ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia non utuntur? Vnum erit profecto, quod ij qui bene dicũt afferũt proprium, compoſitam orationẽ & ornatam, & artificio quodam & expolitione diſtinctam. Hæc autẽ oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta & cognita, aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omniũ irriſione ludatur. Quid eſt enim tã furioſum, quàm uerborũ uel optimorũ atq; ornatiſſimorũ ſonitus inanis, nulla ſubiecta ſententia, nec ſciẽtia? Quicquid erit igitur quacunq; ex arte, quocunq; de genere, id orator ſi tanquã clientis cauſam didicerit, dicet melius & ornatius, quàm ille ipſe eius rei inuentor atque artifex. Nã ſiquis erit qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias atque cauſas, & quaſi certarũ rerum forenſibus cancellis circunſcriptam ſciẽtiam: fatebor equidẽ in his magis aſſidue uerſari hanc noſtram dictionem: ſed tamen in ijs ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magiſtri qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim neſcit maximam uim exiſtere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, uel ab hiſce ijſdem permotionibus ad lenitatem miſericordiámque reuocandis? quæ niſi qui naturas hominum uímque omnem humanitatis, cauſáſque eas quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorũ putatur proprius: neque orator, me authore unquam repugnabit, ſed cum illis cognitionem rerum conceſſerit, quòd in ea ſolum illi uoluerint elaborare: tractationem orationis, quæ ſine illa ſciẽtia nulla eſt, ſibi

aſſumet. Hoc enim eſt proprium oratoris, quod ſæpe iam dixi, oratio grauis & ornata, & hominum ſenſibus ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Ariſtotelẽ & Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed uide ne hoc Scæuola, totum ſit à me: nam ego quæ ſunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: iſti, quæ de his rebus diſputant, oratorũ eſſe concedunt. Itaque cæteros libros artis iſti ſuæ nomine, hos rhetoricos & inſcribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod perſæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere ſit dicendum, clamabunt credo omnia gymnaſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis conſumendi otij cauſa diſſerant, cum conceſſero, illud tamen oratori tribuam & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam & exiguo ſermone diſputant, hic cum omni grauitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis philoſophis, tum Athenis diſſerebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noſter (qui nunc ædilis curulis eſt: & profecto, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet) ac iam tum erat adoleſcentulus his ſtudijs mirifice deditus. Iam uero de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſocijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatéſque deſcripto, dicant uel Græci, ſi uolũt Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem cenſemus in numero eloquentiũ reponendos) ſciſſe melius quàm Hyperidem, aut Demoſthenem,

perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel noſtros decemuiros, qui XII tabulas perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos conſtat dicendi gloria præſtitiſſe. Nũquã enim negabo eſſe quaſdam artes proprias eorum qui in his cognoſcendis atque tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt, ſed oratorem plenum atque perfectum eſſe eum dicam, qui de omnibus rebus poſſit uarie copioſéque dicere. Etenim ſæpe in ijs cauſis quas omnes proprias eſſe oratorum confitentur, eſt aliquid quod non ex uſu forenſi, quem ſolum oratoribus cõceditis, ſed ex obſcuriore aliqua ſcientia ſit promendum & aſſumendum. Quæro enim, num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſæpe etiam ſine regionum terreſtrium aut maritimarum ſcientia? num apud populum de legibus iubendis aut uetandis, num in ſenatu de omni reipublicæ genere dici ſine ſumma rerũ ciuilium cognitione & prudentia? num admoueri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atque motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos (quod unum in oratore dominatur) ſine diligentiſſima perueſtigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus à philoſophis explicãtur? Atque haud ſcio an minus hoc uobis ſim probaturus, equidem non dubito quod ſentio dicere: phyſica iſta ipſa, quæ paulò antè & mathematica, & cæterarum artium propria poſuiſti, ſcientiæ ſunt eorum qui illa profitentur: illuſtrare autem oratione ſiquis iſtas ipſas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem. Neque enim ſi Philonem illum architectum, qui Athenienſibus ar-

mamẽtarium fecit, conſtat perdiſerte populo rationem operis ſui reddidiſſe, exiſtimãdum eſt architecti potius artificio diſertum, quàm oratoris fuiſſe. Nec ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſſet de naualium opere dicendum, non cum ab illo cauſam didiciſſet, ipſe ornate de alieno artificio, copioſéque dixiſſet. Neque uero Aſclepiades is, quo nos medico amicóque uſi ſumus, tum cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipſo, quòd ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud eſt probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere ſolebat, omnes in eo quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes. Illud uerius, neque quenquam in eo diſertum eſſe poſſe quod neſciat: neque ſi id optime ſciat, ignarúſque ſit faciundæ ac poliẽdæ orationis, diſerte id ipſum poſſe, de quo ſciat, dicere. Quamobrem ſiquis uniuerſam & propriam oratoris uim definire complectique uult, is orator erit mea ſententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter & compoſite, & ornate, & memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur, quod ita propoſui, quacunque de re: licet hinc quantum cuique uidebitur, circuncidat atque amputet: tamen illud tenebo, ſi, quæ cæteris in artibus aut ſtudijs ſita ſunt, orator ignorẽt, tantúmque ea teneat quæ ſint in diſceptationibus, aut in uſu forenſi: tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cum cognouerit ab ijs qui tenent quæ ſint in quaque re, multo oratorem melius, quàm ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini noſtro, & cum

acceperit, ita pronuntiabit, ut ipſi C. Mario penè hic melius, quàm ipſe ille ſcire uideatur. Sin de iure ciuili: tecum communicabit, téque hominem prudẽtiſſimum & peritiſſimum, in ijs ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: forſitan ſi ei ſit uiſum (etſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philoſophia communicabit. Hoc profectò efficiet ut quancunque rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipſe unde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in uitam atque mores: duo illa relinquamus, ídque largiamur inertiæ noſtræ: tertium uero, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de uita & moribus totus eſt oratori perdiſcendus: cætera ſi non didicerit, tamen poterit, ſiquando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ ornatiſſimis atque optimis uerſibus Aratum de cælo, ſtelliſque dixiſſe: ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate non ruſtica ſcripſiſſe præclare: quid eſt cur non orator de rebus ijs eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam, tempúſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori poeta, numeris aſtrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus ſocius ac penè par: in hoc quidem certe propè idem,

nullis ut terminis circũſcribat, aut definiat ius ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia uagari qua uelit. Nanque illud quare Scæuola negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes, quòd in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorẽ perfectum eſſe debere? Nunquam meherculè hoc dicerem, ſi eum quem fingo, meipſum eſſe arbitrarer: ſed ut ſolebat C. Lucilius ſæpe dicere homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minus, quàm uolebat, familiaris, ſed tamen & doctus & perurbanus: ſic ſentio neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus ijs artibus, quæ ſunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipſis, ſi in dicendo non utimur, tamen apparet atque extat utrum ſimus earum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerint ne palæſtram, an neſciant: & qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen utrum ſciant pingere an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis iudiciorũ, concionum, ſenatus, etiamſi propriæ cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur utrum is qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecum Craſſe amplius: id enim ipſum quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi quæ ego uellem, non eſſe oratoris, concederes: & ea ipſa neſcio quomodo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc cũ ego Prætor Rhodum ueniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio

ea quæ à Panætio acceperã, contuliſſem, irriſit ille quidem, ut ſolebat, philoſophiam atque contempſit, multáque nõ tam grauiter dixit, quàm facetè: tua autem fuit oratio eiuſmodi, non ut ullã artem doctrinámue contemneres, ſed ut omnes comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres: quas ego, ſiquis ſit unus complexus omnes, idémque ſi ad eas facultates iſtam ornatiſſimæ orationis adiunxerit, non poſſum dicere eum non egregium quẽdam hominem atque admirandũ fore: ſed is ſiquis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut uero ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profecto, qui & meo iudicio & omniũ uix ullam cæteris oratoribus (pace horũ dixerim) laudem reliquiſti. Verum ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus ciuilibúſque uerſetur, quin ſcias: neque eam tamen ſcientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus ne plus ei tribuas, quàm res & ueritas ipſa concedat. Hîc Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. Quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoſcendum uenimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in Repub. quos in amicorum negotijs res ipſa antè confecit, quàm poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari. Quòd ſi tibi tantum in nobis uidetur eſſe, quibus etiam ſi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe & otiũ, & hercule etiam ſtudium illud dicẽdi acerrimum defuit: quid cenſes ſi ad alicuius ingenium uel maius, illa quæ ego non attigi, acceſſerint, qualem illum & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta Craſſe quæ dicis: nec dubito quin multo locupletior in dicendo futurus ſit, ſiquis omnium rerum atque ar

t.i.

tium rationem naturámque comprehenderit. Sed primum id difficile factu eſt, præſertim in hac noſtra uita noſtriſque occupationibus: deinde illud etiã uerendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione & conſuetudine dicendi populari & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe uidetur eorum hominum, de quibus pauloante dixiſti: quamuis illi ornate & grauiter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt uerborum & lætum, ſed palæſtræ magis & olei, quàm huius ciuilis turbæ ac fori. Nanque egomet, qui ſerò ac leuiter Græcas literas attigiſſem, tamen cum proconſul in Ciliciam proficiſcens, Athenas ueniſſem, complures tum ibi dies ſum propter nauigandi difficultatem commoratus: ſed cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos ferè ipſos qui abs te modo ſunt nominati, cúmque hoc neſcio quomodo apud eos increbuiſſet, me in cauſis maioribus, ſicuti te, ſolere uerſari: proſe quiſque eorum, quantum quiſque poterat, de officio & ratione oratoris diſputabat. Horum alij, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos quos nos oratores uocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque ipſam eloquentiam, quòd ex bene dicendi ſcientia conſtaret, unam quandam eſſe uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omneis habere, eáſque ipſas eſſe inter ſe æqualeis & pares: ita qui eſſet eloquens, eũ uirtutes omnes habere, atque eſſe ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quædam, & exilis oratio, longéque à noſtris ſenſibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius iiſdem de rebus loquebatur, non quo aperiret ſen

tentiam ſuam (hic enim mos erat patrius academiæ aduerſari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat, eos qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque poſſe quenquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorum inuenta didiciſſet. Diſputabant contra diſerti homines Athenienſes in Repub. cauſiſque uerſati, in quibus erat etiam is qui nuper Romæ fuit, Menedemus hoſpes meus: qui cum diceret eſſe quandam prudentiam, quæ uerſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum & regendarum rerũ publicarum: excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerum & copia. Omnes enim partes illius ipſius prudentiæ petendas eſſe à philoſophia docebat, neque ea quæ ſtatuerentur in Repub. de dijs immortalibus, de diſciplina iuuentutis, de iuſtitia, de patientia, de temperãtia, de modo rerum omnium: cæteráque, ſine quibus ciuitates aut eſſe, aut bene moratæ eſſe non poſſent, uſquam in eorum libris inueniri. Quòd ſi tantam uim rerum maximarum arte ſua rhetorici illi doctores complecterẽtur, quærebat cur de procemijs & epilogis, & de huiuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri: de ciuitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de iuſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipſa uero præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet non modo eos illius expertes eſſe prudentiæ quam ſibi aſciſcerent, ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem ac uiam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut & ipſis

apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, uideretur: id fieri uitæ dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & uti eorũ qui audirẽt, ſic afficerentur animus, ut eos affici uellet orator: quod itẽ fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is qui diceret, quot modis hominũ mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanque partem mouerentur. Hæc autem eſſe penitus in media philoſophia retruſa atque abdita, quæ iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis quàm argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclare ſcripta pronuntians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi, in omnem partem dicendo permouendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quenquam ſcire poſſe. Huic reſpõdebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiã ſummámque uim habuiſſe dicendi: ſed ſiue ille hoc ingenio potuiſſet, ſiue id quo conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet, non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent eſſe quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino diſputaret, nullã artem eſſe dicendi: ídque cum argumentis docuerat, quòd ita nati eſſemus ut & blandiri, & ſuppliciter inſinuare ijs à quibus eſſet petendum, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id quod intenderemus confirmare, & id quod contrà diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum uerſaretur facultas: & quòd conſuetudo, exercitatióque, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem inci-

taret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis, ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſque à Corace neſcio quo, & Tyſia, quos artis illius inuentores & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue quòd ita putaret atque ita audiſſet, me in illo numero, qui illa nõ didiciſſem, & tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorũ ego illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar. Artem uero negabat eſſe ullã, niſi quæ cognitis penitúſque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe & incerta: cum & dicerentur ab iis qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis quibus non ſcientia eſſet tradẽda, ſed exigui temporis aut falſa, aut certe obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere uidebatur, neque artificium ullum eſſe dicendi, neque quenquam poſſe, niſi qui illa quæ à doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callide aut copioſe dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingeniũ tuum Craſſe uehementer admirans, me ſibi perfacilem in audiẽdo, te perpugnacem in diſputando eſſe uiſum. Tumque ego hac eadem opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodã in libello, qui me imprudente & inuito excidit, & peruenit in manus hominũ, diſertos me cognoſſe nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eũ ſtatue-

bam diſertum,qui poſſet ſatis acute atq; dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem uero qui mirabilius & magnificentius augere poſſet atque ornare quæ uellet, omnéſque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerẽt,fonteis animo ac memoria contineret. Id *ſi eſt diffi cile nobis,qui antè quàm ad dicendum ingreſſi ſimus, obruimur ambitione & foro: ſit tamen in re poſitũ atque natura.* Ego *enim, quantum auguror coniectura, quantáque ingenia in noſtris hominibus eſſe uideo,nõ deſpero fore aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore quàm nos ſumus atque fuimus,& otio ac facultate diſcẽdi maiore ac maturiore, & labore atque induſtria ſuperiore,cum ſe ad audiendum, legendum,ſcribẽdúmque maiore opera dediderit,exiſtat talis orator,qualem quærimus: qui iure non ſolum diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit: qui tamen mea ſententia, aut hic eſt iam* Craſſ*us, aut ſiquis pari fuerit ingenio, pluráque quàm hic & audierit & lectitarit & ſcripſerit, paulum huic aliquid poterit addere.* Hoc *loco* Sulpitius*,* I*nſperanti mihi,inquit,&* Cottæ,*ſed ualde optanti utrique noſtrum accidit,ut in iſtum ſermonem* Craſſe *delaberemini.nobis enim huc uenientibus iucundum ſatis fore uidebatur,ſi cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone ueſtro memoria dignum excipere poſſemus:ut uero penitus in eam ipſam totius huius uel ſtudij,uel artificij, uel facultatis diſputationem penè intimam perueniretis,uix optandum nobis uidebatur.* Ego *enim qui ab ineunte ætate incenſus eſſem ſtudio utriuſque ueſtrum,* Craſſi *uero etiam amore, cum ab eo nuſquam diſcederem, uerbum ex eo*

nunquam elicere potui de ui ac ratione dicendi, cum & per me ipſum egiſſem, & per Druſum ſæpe tentaſſem: quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percontanti aut quærenti aliquid defuiſti, & perſæpe me, quæ ſoleres in dicendo obſeruare, docuiſti. Nũc quoniam uterque ueſtrum patefecit earum rerum ipſarum aditum quas quærimus, & quoniam princeps Craſſus eius ſermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter proſequamini. Quod quidem ſi erit à uobis impetratum, magnam habebo Craſſe huic palæſtræ & Tuſculano tuo gratiam, & longe Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam.

Tũ ille, Immo uero, inquit Sulpiti, rogemus Antoniũ, qui & poteſt facere id quod requiris, & conſueuit, ut te audio dicere. Nam me quidem ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti atque inſtanti ſæpiſſime negaſſe, tute paulo antè dixiſti: quod ego non ſuperbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo ſtudio rectiſſimo atq; optimo non obſequi uellẽ: (præſertim cum te unum ex omnibus ad dicendũ maxime natum, aptúmque cognoſſem) ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum quæ quaſi traduntur in arte, inſcitia. Tũ Cotta, Quoniam id quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Craſſe loquerere, aſſecuti ſumus: de reliquo iam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia quæ percõtati erimus, explicaris, dimiſerimus. De his credo rebus, inquit Craſſus, ut in conditionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam, poteróq;. Tũ ille, Nãq; quod tu non poteris aut neſcies, quis noſtrũ tam impudens eſt, qui ſe ſcire aut poſſe poſtulet?

Iam uero iſta conditione,dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fateri neſcire quod neſciam: licet, inquit Craſſus,ueſtro arbitratu percontemini. Atq;, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit,quid ſentias quærimus, exiſtiméſne artem aliquam eſſe dicēdi. Quid mihi nunc uos,inquit Craſſus,tanquam alicui Græculo otioſo & loquaci,& fortaſſe docto atque erudito quæſtiũculam, de qua meo arbitratu loquar,ponitis? Quãdo enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, & nõ ſemper irriſſe potius eorum hominum impudentiam,qui cum in ſchola aſſediſſent,ex magna hominum frequentia dicere iuberent, ſiquis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam,qui permagnum quiddam ſuſcipere ac profiteri uidebatur,cum ſe ad omnia, de quibus quiſque audire uellet,eſſe paratum denuntiaret.Poſtea uero uulgo facere cœperunt,hodiéque faciunt,ut nulla ſit res neque tanta, neque tam improuiſa, neque tam noua,de qua ſe non omnia quæ dici poſſunt,profiteantur eſſe dicturos. Quòd ſi te Cotta arbitrarer,aut te Sulpiti de iis rebus audire uelle, adduxiſſem huc Græcum aliquem,qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret, quod ne nunc quidem difficile factu eſt.Eſt enim apud M.Piſonem adoleſcentem iam huic ſtudio deditum,ſummo hominem ingenio, noſtríque cupidiſſimum, peripateticus Staſeas homo nobis ſanè familiaris, & ut inter homines peritos conſtare uideo,in illo ſuo genere omnium princeps. Quem tu,inquit mihi Mutius,Staſeam, quem peripateticum narras? gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus Craſſe , qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantile-

nam requirunt : ſed ex homine omnium ſapientiſſimo atque eloquētiſſimo, atque ex eo qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperij & gloriæ ſit cōſilio linguáque princeps, cuius ueſtigia qui perſequi cupiunt, eius ſententiā ſciſcitantur. Equidē te cum in dicendo ſemper putaui deum, tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorē tribui laudem quàm humanitatis, qua nunc te uti uel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adoleſcentes cupiūt accedere. Ego uero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque grauabor breuiter meo more quid quaque de re ſentiam dicere. Ac primum illud (quoniam authoritatem tuā negligere Scæuola fas mihi eſſe non puto) reſpōdeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, ſed omnem eſſe contētionem inter homines doctos in uerbi controuerſia poſitam. Nam ſi ars ita definitur, ut paulò antè expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis planéque cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiáque comprehenſis, non mihi uidetur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim uaria, & ad uulgarē popularémque ſenſum accommodata omnia genera huius forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea quæ obſeruata ſunt in uſu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animaduerſa ac notata, uerbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt (id quod fieri potuiſſe uideo) non intelligo quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac uulgari opinione ars eſſe uideatur. Sed ſiue eſt ars, ſiue artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: uerū intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe maiora.

Tum Antonius uehemẽter ſe aſſentiri Craſſo dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, ut ij ſolerent qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratũ te his eſſe Craſſe factur ũ, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendũ plus quàm ipſam artem poſſe prodeſſe. Dicam equidẽ quoniam inſtitui, petámque à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipſe, ne ut quidã magiſter atque artifex, ſed quaſi unus è togatorum numero, atque ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipſe aliquid à me prompſiſſe, ſed fortuito in ſermonem ueſtrum incidiſſe. Equidem cum peterem magiſtratus, ſolebam in prehenſando dimittere à me Scæuolam, cum ei ita dicerẽ, me uelle eſſe ineptum. id erat petere blandius: quod niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri. hunc autem eſſe unum hominem ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quàm de dicẽdo dicere, cum id ipſum dicere nunquam ſit non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium? Perge uero Craſſe, inquit Mutius: iſtam enim culpam quam uereris, ego præſtabo. Sic igitur ſentio, inquit Craſſus, naturã primum, atque ingenium ad dicẽdum uim afferre maximam: neque uero iſtis, de quibus paulo antè dixit Antonius, ſcriptoribus artis rationem dicendi & uiam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi atque ingenij celeres quidam motus eſſe debent, qui ad excogitandũ acuti, & ad explicandũ ornandúmque ſint uberes, & ad memoriã firmi atque diuturni. & ſiquis eſt,

qui hæc putet arte accipi poſſe, quod falſum eſt (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc accendi aut cõmoueri arte poſſint: inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt omnia: ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipſo homine naſcuntur, linguæ ſolutio, uocis ſonus, latera, uires, conformatio quædã & figura totius oris & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non poſſit: (neque enim ignoro, & quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina: & quæ nõ optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi poſſe) ſed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes, aut ita uoce abſoni, aut ita uultu motúque corporis uaſti atque agreſtes, ut etiam ſi ingenijs atque arte ualeant, tamen in oratorũ numerũ uenire non poſſint. ſunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijſdẽ rebus habiles, ita ornati, ut nõ nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe uideãtur. Magnũ quiddam eſt onus atque munus ſuſcipere atque profiteri, ſe eſſe omnibus ſilentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiẽdum. adeſt enim ferè nemo, quin acutius atque acrius uitia in dicẽte, quàm recta uideat: ita quicquid eſt in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda ſunt, obruit. Neque hæc in eam ſentẽtiam diſputo, ut homines adoleſcentes, ſiquid naturale forte non habeãt, omnino à dicẽdi ſtudio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo magno honori fuiſſe homini nouo illam ipſam, quancunque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis ueſtrũ æqualem meũ Q. Varium uaſtum hominem atque fœdũ non intelligit illa ipſa facultate, quancũque habuit, magnam eſſe in ciuitate gratiam conſecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingẽdus eſt nobis

oratione noſtra detractis omnibus uitijs orator atque omni laude cumulandus. Neque enim ſi multitudo litium, ſi uarietas cauſarum, ſi hæc turba & barbaria forenſis dat locum uel uitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus nõ utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædã oblectatio, quàm diligẽter, & quàm propè faſtidioſe iudicamus? Nullæ enim lites, neque controuerſiæ ſunt, quæ cogũt homines, ſicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Eſt igitur oratori diligenter prouidendum non uti illis ſatiſfaciat, quibus neceſſe eſt: ſed ut ijs ipſis admirabilis eſſe uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac ſi quæritis planè quid ſentiam, enuntiabo apud homines familiariſſimos, quod adhuc ſemper tacui, & tacẽdum putaui. Mihi etiam quíque optime dicunt, quíque id facillime atque ornatiſſime facere poſſunt, tamen niſi timide ad dicendũ accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes uidentur, tametſi id accidere non poteſt. Vt enim quiſque optime dicit, ita maxime dicẽdi difficultatẽ uarióſq; euẽtus orationis hominúmq; expectationẽ pertimeſcit. Qui uero nihil poteſt dignũ re, dignum nomine oratoris, dignũ hominum auribus efficere atq; edere, is mihi etiam ſi cõmouetur in dicendo, tamen impudens uidetur: non enim pudẽdo, ſed non faciendo id quod non decet, impudẽtiæ nomen effugere debemus. Quem uero non pudet (id quod in pleriſque uideo) hunc ego non reprehẽſione ſolum, ſed etiam pœna dignum puto. Equidẽ & in uobis animaduertere ſoleo, & in me ipſo ſæpiſſime experior, ut exalbeſcam in principijs dicendi, & tota mente, atque

omnibus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus uero ſic in initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficiũ Quinto Maximo debuerim, quòd continuo concilium dimiſerit, ſimul, ac me fractum ac debilitatum metu uiderit. Hîc omnes aſſenſi ſignificare inter ſeſe, & colloqui cœperũt: fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor, qui tamen non modo non obeſſet eius orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Craſſe, & te & cæteros ſummos oratores, quanquam tibi par mea ſententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidem rei cum cauſam quærerem, quidnam eſſet cur ut in quoque oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertimeſceret: has cauſas inueniebam duas. Vnam, quòd intelligerent ij, quos uſus ac natura docuiſſet, nonnunquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia euẽtum dicendi procedere: ita non iniuria quotieſcunque dicerent, id quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere. Altera eſt hæc, de quą queri ſæpe ſoleo: cæterarum homines artium ſpectati & probati, ſiquando aliquid minus bene fecerunt quàm ſolent, aut noluiſſe, aut ualetudine impediti non potuiſſe conſequi id quod ſcirẽt, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius, aut crudior fuit. Oratoris peccatũ, ſiquod eſt animaduerſũ, ſtultitiæ peccatum uidetur, ſtultitia autem excuſationem non habet: quia nemo uidetur aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe, quo etiã grauius iudiciũ in dicẽdo ſubimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui ſemel in geſtu peccauit, nõ cõtinuo exiſtimatur neſcire geſtũ: cuius autẽ in dicẽ-

doaliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut cer-
te diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à
te dictum eſt, eſſe permulta quæ orator, niſi à natu-
ra haberet, non multum à magiſtro adiuuaretur: ual-
de tibi aſſentior: inq; eo uel maxime probaui ſummum
illum doctorem Alabandenſem Apollonium: qui cum
mercede doceret, tamen non patiebatur eos quos iudi-
cabat non poſſe oratores euadere, operã apud ſeſe per-
dere, dimittebátque: & ad quancunque artem puta-
bat eſſe aptum, ad eam impellere atque hortari ſole-
bat. Satis eſt enim cæteris artificijs percipiendis tan-
tummodo ſimilem eſſe hominis, & id quod tradatur,
uel etiam inculcetur, ſiquis forte ſit tardior, poſſe perci-
pere animo, & memoria cuſtodire: non quæritur mo-
bilitas linguæ, non celeritas uerborum, nõ denique ea
quæ nobis non poſſumus fingere, facies, uultus, ſonus.
In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ
philoſophorum, uerba propè poetarum, memoria iu-
riſconſultorum, uox tragœdorum, geſtus penè ſummo-
rum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in
hominum genere rarius perfecto oratore inueniri po-
teſt. quæ enim ſingularum rerum artifices, ſingula ſi
mediocriter adepti ſunt, probãtur: ea niſi omnia ſum
ma ſunt in oratore, probari non poſſunt. Tum Craſ-
ſus, Atqui uide, inquit, in artificio & opera quàm
tenui & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ,
quàm in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpe e-
nim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, ſe adhuc re-
perire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe
neminem: non quo non eſſent quidam probabiles, ſed
quia, ſi aliquid modo eſſet uitij, id ferre ipſe non poſ-

ſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile, quàm id in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc ſimilitudinem huius hiſtrionis oratoriam laudem dirigamus, uidetíſne quàm nihil ab eo, niſi perfecte, nihil niſi cum ſumma uenuſtate fiat, niſi ita ut deceat, & uti omnes moueat atque delectet? Itaque hoc iandiu eſt conſecutus, ut in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem, perfectionémque in oratore deſyderans, à qua ipſe longe abſum, facio impudenter: mihi enim uolo ignoſci, cæteris ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui uitioſe facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id quod facere poſſit, detrudēdum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma, atq; in omni genere perfecta poteſt peruenire? Tum ille, Ego uero, inquit, quòd in uobis egregiam quādam ac præclaram indolem ad dicendum eſſe cognoui, idcirco hæc expoſui omnia: nec magis ad eos deterrendos qui non poſſent, quàm ad uos qui poſſetis, exacuendos accommodaui orationem meā: & quanquam in utroque ueſtrum ſummum eſſe ingenium ſtudiúmque perſpexi, tamen hæc quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quàm ſolent Græci dicere, in te Sulpiti diuina ſunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipſo habitu atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut ſuauiorem mihi uideor audiſſe: quæ quibus à natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut ijs quæ habeant, modice & ſciēter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim eſt maxime

uitandum, & de hoc uno minime eſt facile præcipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamiliâs his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis decere: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed, ſi placet, ſermonem aliò transferamus, & noſtro more aliquãdo, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices quicquid eſt iſtud quod tu in dicendo potes: neque enim ſumus nimis auidi, iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus, ídque ex te quærimus (ut ne plus nos aſſequamur, quàm quantulum tu in dicendo aſſecutus es) quoniam quæ à natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes? Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium & ardorem quẽdam amoris? ſine quo, cum in uita nihil quicquam egregium, tum certe hoc quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo eſſe cohortandos, quos cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò ſtudia nihil proſunt perueniendi aliquò, niſi illud quod eò, quò intendas, ferat deducátque, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacunque eſt, facultate quæritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem conſuetudinis meæ, qua quondam ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto ſtudio uerſari adoleſcenti licebat. Tum Sulpitius, O diem Cot-

ta nobis inquit, optatum: quod enim neque precibus unquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut quid Craſſus ageret meditandi, aut dicẽdi cauſa, nõ modo uidere mihi, ſed ex eius ſcriptore, & lectore Diphilo ſuſpicari liceret, id ſpero nos eſſe adeptos, omniáque iã ex ipſo quæ diu cupimus, cognituros. Tũ Craſſus, Atqui arbitror Sulpiti, cũ audieris non tam te hæc admiraturũ, quæ dixero, quàm exiſtimaturũ tum cum ea audire cupiebas, cauſam cur cuperes non fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione ueſtra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio (illud quod eſt homine ingenuo liberalitérque educato dignum) non negabo me iſta omnium communia & contrita præcepta didiciſſe. Primum oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate: deinde eſſe omnem orationẽ, aut de infinitæ rei quæſtione ſine deſignatione perſonarũ, & tẽporum, aut de re certis in perſonis, ac temporibus locata. In utraque autem re, quicquid in controuerſiam ueniat, in eo quæri ſolere, aut factúmne ſit: aut ſi eſt factum, quale ſit, aut etiã quo nomine uocetur: aut quod nonnulli addunt, recténe factum eſſe uideatur. Exiſtere autem controuerſias etiam ex ſcripti interpretatione, in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita ut à ſententia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubiecta quædam eſſe argumenta propria. Sed cauſarũ quæ ſint à communi quæſtione ſeiunctæ, partim in iudicijs uerſari, partim in deliberationibus: eſſe etiã genus tertium, quod in laudãdis, aut uituperandis hominibus poneretur: certóſque eſſe locos quibus in iudicijs uteremur, in quibus æqui-

tas quæritur, alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cúmque eſſet omnis oratoris uis ac facultas in quinque partes diſtributa, ut deberet reperire primum quid diceret, deinde inuenta non ſolum ordine, ſed etiam momento quodã atque iudicio diſpenſare atque diſponere, tum ea denique ueſtire atque ornare oratione, pòſt memoria ſepire, ad extremum agere cum dignitate & uenuſtate: etiam illa cognoram & acceperam, ante quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos qui audirent: deinde rem demonſtrandam, poſtea controuerſiam conſtituendam: tum id quod nos intenderemus, confirmandum, pòſt, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione ea quæ pro nobis eſſent amplificanda & augenda, quǽque eſſent pro aduerſarijs infirmanda atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, ut pure & latine loquamur: deinde ut planè & dilucide, tum ut ornate, pòſt ad rerum dignitatem apte, & quaſi decore, ſingulorúmque rerum præcepta cognoram. Quin etiam quæ maxime propria eſſent naturæ, tamen his ipſis artem adhiberi uiderã. nam de actione & de memoria quædam breuia, ſed magna cum exercitatione præcepta guſtaram. In his enim ferè rebus omnis iſtorum artificum doctrina uerſatur, quam ego ſi nihil dicam adiuuare, mentiar. habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo quodcunque ſibi propoſuerit, minus aber-

uet. Verum ego hanc uim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non ut ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem ſint adepti: ſed quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſeruaſſe, atque id egiſſe: ſic eſſe non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio. eſt enim etiam ſi minus neceſſarium ad bene dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale. Ea exercitatio quædam ſuſcipienda uobis eſt, quanquam uos quidem iampridem eſtis in curſu, ſed ijs qui ingrediũtur ad ſtudium, quique ea quæ agenda ſunt in foro, tanquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere ac meditari. Hanc ipſam, inquit Sulpitius, noſſe uolumus, attamen iſta quæ abs te breuiter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quã-quam ſunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox, nunc de ipſa exercitatione quid ſentias quærimus. Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ uos facere ſoletis: ut cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum quæ in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad ueritatem accommodate: ſed plerique in hoc uocem modo, neque eam ſcienter, & uires exercent ſuas, & linguæ celeritatem incitant, uerborúmque frequentia delectantur. in quo fallit eos quod audierunt, Dicendo, homines ut dicant efficere ſolere. Vere enim etiam illud dicitur, Peruerſe dicere, homines peruerſe dicendo facillime conſequi. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt etiam ſubito ſæpe dicere, tamen illud utilius ſumpto ſpatio ad cogitandum paratius atque accuratius dicere. Caput autem eſt, quod (ut uere dicam) minime facimus (eſt

enim magni laboris, quem plerique fugimus) quamplurimum ſcribere. Stylus optimus, & præſtantiſſimus dicendi effector ac magiſter: neque iniuria. Nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facile uincit, hanc ipſam profecto aſſidua, ac diligens ſcriptura ſuperabit: omnes enim ſiue artis ſunt loci, ſiue ingenij cuiuſdam atque prudentiæ, qui modo inſunt in ea re de qua ſcribimus, anquirentibus nobis, omníque acie ingenij contemplantibus, oſtendunt ſe & occurrunt: omnéſque ſententiæ uerbáque omnia, quæ ſunt cuiuſque generis maxime illuſtria, ſub acumen ſtyli ſubeant & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio, conformatióque uerborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero, & modo. Hæc ſunt quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quiſquam, niſi diu multúmque ſcriptitarit, etiam ſi uehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam ſubito ſi dicat, tamen illa quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe uideantur: atque etiam ſiquando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. Vt concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipſa nauis motum & curſum ſuum intermiſſo impetu pulſúque remorum: ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorũ ſimilitudine & ui concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidẽ mihi adoleſcentulus proponere ſolebã illã exercitationem maxime, qua C. Carbonem noſtrum il-

lum inimicum ſolitum eſſe uti ſciebam, ut aut uerſibus propoſitis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, uerbis alijs quammaxime poſſem lectis pronuntiarem. Sed poſt animaduerti hoc eſſe in hoc uitij, quòd ea uerba quæ maxime cuiuſque rei propria, quǽque eſſent ornatiſſima atque optima occupaſſet aut Ennius, ſi ad eius uerſus me exercerem: aut Gracchus, ſi eius orationem mihi forte propoſuiſſem: ita ſi iiſdem uerbis uterer, nihil prodeſſe: ſi alijs, etiam obeſſe, cum minus idoneis uti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eóque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorũ Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc aſſequabar ut cum ea quæ legerem Græce, Latine redderem, non ſolũ optimis uerbis uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam exprimerẽ quædam uerba imitando, quæ noua noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Iam uocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter, quos imitemur, quorum ſimiles uelimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolum oratores, ſed etiam actores, ne mala conſuetudine ad aliquã deformitatem prauitatémque ueniamus. Exercenda eſt etiam memoria ediſcendis ad uerbum quamplurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non ſanè mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris etiam iſtam locorum ſimulachrorúmque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione & umbratili medium in agmen, in puluerẽ, in clamorem, in caſtra, atque aciem forenſem:

ſubeundus uſus omnium, & periclitandæ uires ingenij, & illa commentatio incluſa in ueritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poetæ, cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artium ſcriptores ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: diſputandúmque de omni re in contrarias partes: & quicquid erit in quaque re quod probabile uideri poſſit, eliciẽdum atque dicendum. Perdiſcendum ius ciuile, cognoſcendæ leges, percipienda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina reipub. iura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperij cognoſcenda eſt: libandus eſt etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam ſale perſpergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia quæ ſentiebã, quæ fortaſſe ſi quencunque patremfamiliâs arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem uobis percontantibus reſpondiſſet. Hæc cum Craſſus dixiſſet, ſilentiũ eſt conſecutum. Sed quanquam ſatis ijs qui aderant, ad id quod erat propoſitum, dictum uidebatur, tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quàm ipſi uellẽt, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid eſt Cotta, inquit, quid tacetis? nihilne uobis in mentem uenit quod præterea à Craſſo requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipſum attendo: tantus enim curſus uerborum fuit, & ſic euolauit oratio, ut eius uim atque incitationẽ aſpexerim, ueſtigia, ingreſſúmque non uiderim. & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum uenerim, nõ explicata ueſte, neque propoſito argento, neque tabulis & ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis magnificíſque rebus conſtructis ac reconditis: ſic modo in oratione Craſſi diuitias, ac ornamenta eius ingenij

per quædam inuolucra atque integumenta perſpexi: ſed ea cum contemplari cuperem, uix aſpiciendi poteſtas fuit: ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare quid poſſideat, neq; planè noſſe ac uidiſſe. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres ſi in aliquam domum plenam ornamentorum illam ueniſſes? ſi ea ſepoſita, ut dicis, eſſent, túque ualde ſpectandi cupidus eſſes, non dubitares rogare dominum ut proferri iuberet, præſertim ſi eſſet familiaris: ſimiliter nũc petes à Craſſo, ut eam copiam ornamẽtorum ſuorum, quam cõſtructam uno in loco quaſi per tranſennã prætereũtes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, & ſuo quidq; loco colloet. Ego uero, inquit Cotta, à te peto Scæuola (me enim & hunc Sulpitiũ impedit pudor) ab homine omniũ grauiſſimo, qui genus huiuſmodi diſputationis ſemper contẽpſerit, hæc quæ iſti forſitã puerorũ elementa uideãtur, exquirere. Sed tu hoc nobis da Scæuola & perfice, ut Craſſus hæc quæ coarctauit, & per anguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis atq; explicet. Ego meherculè, inquit Mutius, antea ueſtra magis hoc cauſa uolebã, quàm mea. Neq; enim tantopere hãc à Craſſo diſputationẽ deſyderabã, quãtopere eius cauſis oratione delector: nũc uero Craſſe mea quoq; etiã cauſa rogo, ut quoniã tantũ habemus otij, quantũ iandiu nobis nõ contigit, ne grauere exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formã enim totius negotij opinione maiorẽ meliorémque uideo, quam uehemẽter probo. Enimuero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo etiã te hæc Scæuola deſyderare, quæ neque ego teneo uti ij qui docent: neque ſunt eius generis, ut ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit il-

le, ſi de iſtis communibus & peruagatis uix huic ætati audiendum putas, etiámne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti? de naturis hominũ, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mẽtes & incitarẽtur & reprimerẽtur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reipub. denique de noſtro ipſo iure ciuili: hãc enim ego omnem ſcientiã, & copiã rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe, in oratoris uero inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam uideram. Potes igitur, inquit Craſſus (ut alia omittam, quæ ſunt immenſa, & ut ad ipſum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridens & ſtomachans Scæuola, cum Hypſeus maxima uoce plurimis uerbis à M. Craſſo Prætore contenderet, ut ei quẽ defendebat, cauſa cadere liceret: Cn. autem Octauius homo conſularis non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſarius cauſa caderet, ac ne is pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni moleſtia, ſtultitia aduerſarij liberaretur. Ego uero iſtos, inquit (memini enim mihi narrare Mutium) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarem. Atqui nõ defuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neq; dicendi ratio aut copia, ſed iuris ciuilis prudẽtia: quod alter plus lege agẽdo petebat, quàm quantũ lex in XII tabulis permiſerat: quod cũ impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquũ putabat, plus ſecũ agi, quàm quod eſſet in actione: neq; intelligebat, ſi ita eſſet actum, litẽ aduerſarium perditurũ. Quid his paucis diebus, nónne nobis in tribunali Q. Pompeij Prætoris urbani familiaris noſtri ſedẽtibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat,

ut illi, unde peteretur uetus atque uſitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuiſſet? quod petitoris cauſa comparatum eſſe non intelligebat: ut ſi ille inficiator probaſſet iudici antè petitam eſſe pecuniã, quàm eſſet cœpta deberi, petitor rurſus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea non ueniſſet. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quàm eum qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controuerſias, cauſáſque tueatur, laborãtibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hũc in minimis tenuiſſimíſque rebus ita labi, ut alijs miſerandus, alijs irridẽdus eſſe uideatur? Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegãtem hominem & ornatum, præcipue in hoc ferendum & laudandum puto, quòd cum P. Sceuolæ frater eſſet, ſolitus eſt ei perſæpe dicere, neque illum in iure ciuili ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicẽdi copiam aſſumpſiſſet, (quod quidem hic, qui mecum conſul fuit, filius eius eſt conſecutus) neque ſe antè cauſas amicorum tractare, atque agere cœpiſſe, quàm ius ciuile didiciſſet. Quid uero ille M. Cato? nónne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritiſſimus? Verecundius hac de re iandudum loquor, quòd adeſt uir in dicendo ſummus, quem ego unum oratorem maxime admiror: ſed tamen idem hoc ſemper ius ciuile contempſit. Verum, quoniam ſententiæ atque opinionis meæ uoluiſtis eſſe participes, nihil occultabo, & quoad potero, uobis exponam quid de quaque re ſentiã. Antonij incredibilis quædam & propè ſingularis, & diuina uis ingenij, uidetur etiam, ſi hac ſcientia iuris

nudata ſit, poſſe facilè cæteris armis prudentiæ cauſas tueri atque defendere. quamobrē hic nobis ſit exceptus, cæteros uero non dubitabo primum inertiæ condēnare ſententia mea, pòſt etiam impudentiæ. Nā uolitare in foro, hærere in iure, ac Prætorum in tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate ac iure certetur: iactare ſe in cauſis centumuiralibus, in quibus uſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circū luuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminū, ſtillicidiorum, teſtamētorum ruptorum aut ratorum, cæterarúmque rerum innumerabilium iura uerſentur, cum omnino quid ſuum, quod alienum, quare denique ciuis an peregrinus, ſeruus an liber quiſpiā ſit, ignoret; inſignis eſt impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia eſt, in minoribus nauigijs rudem eſſe ſe cōfiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didiciſſe. Tu mihi cum in circulo decipiare aduerſarij ſtipulatiuncula, & cum obſignes tabellas cliētis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur: ego tibi ullam cauſam maiorem committendam putem? Citius hercule is qui duorum ſcalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauē gubernarit. Quid ſi ne paruæ quidem cauſæ ſunt, ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſciētia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa maior, quàm illius militis, de cuius morte cum domum falſus ab exercitu nuntius ueniſſet: & pater eius re credita teſtamentū mutaſſet, & quem ei uiſum eſſet, feciſſet hæredē: eſſétque ipſe mortuus, res delata

eſt ad centumuiros: cũ miles domum reueniſſet, egiſſétque lege in hæreditatem paternã, teſtamento exhæres filius? Nẽpe in ea cauſa quæſitũ eſt de iure ciuili, poſſétne paternorum bonorũ exhæres eſſe filius, quem pater teſtamento neque hæredẽ, neque exhæredem ſcripſiſſet nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt, cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudij patricij eiuſdẽ hominis hæreditatem, gente ad ſe rediiſſe dicerent, nónne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis, ac gentilitatis iure dicendũ? Quid, quòd item in centumuirali iudicio certatum eſſe accepimus? qui Romam in exiliũ ueniſſet, cui Romæ exulare ius eſſet, ſi ſe ad aliquẽ quaſi patronũ applicuiſſet, inteſtatóq; eſſet mortuus, nónne in ea cauſa ius applicationis obſcurum ſanè, & ignotum patefactum in iudicio, atque illuſtratum eſt à patrono? Quid, nuper cum ego C. Sergij Auratæ contra hunc noſtrum Antonium iudicio priuato cauſam defenderem, nónne omnis noſtra in iure uerſata defenſio eſt? Cum enim Marius Cratidianus ædes Auratæ uendidiſſet, neque ſeruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixiſſet, defendebamus quicquid fuiſſet incommodi in mancipio, id ſi uenditor ſciſſet, neque declaraſſet, præſtare debere. Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculeius homo neque meo iudicio ſtultus, & ſuo ualde ſapiens, & à iuris ſtudio non abhorens, ſimili in re quodam modo nuper errauit. nam cum ædes L. Fuſio uenderet, in mancipio lumina uti tum eſſent, ita recepit. Fuſius autem ſimulatque ædificari cœptum eſt, in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Buccu-

leio, quòd cuicunque particulæ cæli officeretur, quamuis eſſet procul, mutari lumina putabat. Quid uero clariſſima M. Curij cauſa, & M. Coponij nuper apud centumuiros, quo concurſu hominum, qua expectatione defenſa eſt? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus homo omnium & diſciplina iuris ciuilis eruditiſſimus, & ingenio, prudentiáque acutiſſimus, & oratione maxime limatus atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, iuris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium iuris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum iura defenderet: negarétque niſi poſthumus, & natus, & antequam in ſuam tutelā ueniret, mortuus eſſet, hæredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundum poſthumum, & natum, & mortuum hæres inſtitutus: ego autem defenderem hac eum mente fuiſſe, qui teſtamentum fecisſet, ut ſi filius non eſſet qui in tutelam ueniret, M. Curius eſſet hæres. Num deſtitit uterque noſtrū in ea cauſa, in authoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt in medio iure ciuili uerſari? Omittam iam plura exempla cauſarum ampliſſimarum, quæ ſunt innumerabilia: capitis noſtri ſæpe poteſt accidere ut cauſæ uerſentur in iure. Etenim ſic C. Mancinum nobiliſſimum atque optimum uirum ac conſularem, cum propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex ſenatus conſulto Numantinis dedidiſſet, eúmque illi non recepiſſent, poſteáque Mancinus domum reueniſſet, neq; in ſenatum introire dubitaſſet, P. Rutilius M. filius Tribunus pl. de Senatu iuſſit educi, quòd eum ciuem negaret eſſe: quia memoria ſic eſſet proditum, quē pater ſuus, aut populus uendidiſſet, aut pater patratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium. Quam poſſumus reperi-

re ex omnibus rebus ciuilibus cauſam, contentionémque maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis conſularis, præſertim cum hæc non in crimine aliquo quod ille poſſit inficiari, ſed in ciuili iure conſiſteret? Simulíque in genere inferiore ordine, ſiquis apud nos ſeruiſſet ex populo fœderato, ſeſéque liberaſſet, ac poſtea domum reueniſſet: quæſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediíſſet, & amiſiſſet hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius eſſe nullum poteſt: nónne ex iure ciuili poteſt eſſe contentio? cum quæritur is qui domini uoluntate cenſus ſit, ſi non ſit conditum luſtrũ, ſítne liber. Quid, quod uſu memoria patrum uenit, ut paterfamiliâs, qui ex Hiſpania Romam ueniſſet, cũ uxorem prægnantem in prouincia reliquiſſet, Romæque alteram duxiſſet, neque nuntium priori remiſiſſet, mortuúſque eſſet inteſtato, & ex utraque filius natus eſſet, mediocríſne res in controuerſiã adducta eſt, cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero qui ex poſteriore natus erat, & de eius matre? quæ ſi iudicaretur, certis quibuſdam uerbis non nouis nuptíjs fieri cum ſuperiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur & horũ ſimilia iura ſuæ ciuitatis ignorantem, erectum & celſum alacri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuentem, uagari magna cum caterua toto foro, præſidium clientibus atque opẽ amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingeníj & conſilíj ſui porrigentem atque tendentem, nónne in primis flagitioſum putandum eſt? Et quoniam de impudẽtia dixi, caſtigemus etiam ſegnitiem hominum atque inertiam. Nã ſi eſſet iſta cognitio iuris magna ac difficilis,

tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere. Sed ô Dij *immortales non dicerem hoc audientę* Scæuola*,niſi ipſe dicere ſoleret , nullius ſibi artis faciliorē cognitionem uideri.* Quod *quidē certis de cauſis à pleriſq; aliter exiſtimatur:primum quia ueteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ atq; augendæ potentiæ ſuæ cauſa per uulgari artem ſuam noluerunt.deinde poſteaquam eſt editum,expoſitis à* Cn. Flauio *primum actionibus,nulli fuerunt qui illa artificioſe digeſta generatim componerent. nihil eſt enim quod ad artem redigi poſſit,niſi ille prius qui illa tenet, quorum artem inſtituere uult, habet illam ſcientiā:ut ex ijs rebus,quarum ars nondum ſit,artem efficere poſſit.*Hoc *uideo,dum breuiter uoluerim dicere,dictum à me eſſe paulo obſcurius: ſed experiar,& dicā ſi potero,planius.*Omnia *ferè, quæ ſunt concluſa nunc artibus,diſperſa & diſſipata quōdam fuerunt,ut in muſicis numeri & uoces & modi:* In *geometria lineamenta,formæ,interualla,magnitudines:*In *aſtrologia,cæli conuerſio,ortus,obitus,motúſque ſyderū:*In *grammaticis poetarum pertractatio,hiſtoriarum cognitio,uerborū interpretatio,pronūtiandi quidam ſonus.*In *hac deniq; ipſa ratione dicendi,excogitare,ornare,diſponere,meminiſſe,agere,ignota quondam omnibus & diffuſa late uidebantur.*Adhibita *eſt igitur ars quædā extrinſecus ex alio genere quodā,quod ſibi totum philoſophi aſſumunt,quæ rem diſſolutam diuulſámque conglutinaret,& ratione quadam conſtringeret.*Sit *ergo in iure ciuili finis hic,legitimæ atq; uſitatæ in rebus,cauſiſq; ciuium æqualitatis conſeruatio.* Tum *ſunt notanda genera,& ad certum numerū pau-*

citatémque reuocanda. Genus autem id eſt quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autẽ ſunt quæ generibus ijs, ex quibus emanant, ſubijciũtur. Omniáque, quæ ſunt uel generũ, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio earum rerũ quæ ſunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis & circunſcripta quædã explicatio. Hiſce ego rebus exempla adiungerẽ, niſi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc cõplectar quod propoſui breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iãdiu cogito, aut alius quiſpiã, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primũ omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca ſunt: deinde eorũ generũ quaſi quædã membra diſpertiat: tum propriam cuiuſque uim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam atque uberem, quàm difficilem & obſcuram. Atque interea tamen dum hæc quæ diſperſa ſint, coguntur, uel paſſim licet carpentem, & colligentem undique, repleri iſta iuris ciuilis ſcientia. Nónne uidetis equitem Romanum hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime cæteris artibus eruditum C. Aculeonem, qui mecum uiuit, ſempérque uixit: ita tenere ius ciuile, uti cum ab hoc diſceſſeris, nemo de ijs qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum atque in foro: neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis cõtinẽtur: eadẽ enim ſunt elata primum à pluribus: deinde paucis commutatis uerbis etiam ab ijſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius. Accedit uero quo facilius percipi,

cognoſcique ius ciuile poſſit (quod minime pleriq; arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuauitas & delectatio. Nam ſiquē aliena ſtudia delectant, plurima eſt & in omni iure ciuili, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quòd & uerborum priſca uetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam maiorum conſuetudinem uitámque declarāt. Siue quis ciuilem ſciētiam contempletur, quam Scæuola non putat oratoris eſſe propriā, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc bene deſcriptis omnibus ciuitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis contineri uidebitis. Siue quem iſta præpotens & glorioſa philoſophia delectat, dicam audacius, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili & legibus continētur. ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cum uerus, juſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmijs atque ſplendore decoratur: uitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationúmque plenis diſputationibus, ſed authoritate nutúque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio, bibliothecas mehercule omniū philoſophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, ſiquis legum fontes & capita uiderit, & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos id quod maxime debet, noſtra patria delectat, cuius rei tanta eſt uis, ac tanta natura, ut Ithacam illā in aſperrimis ſaxulis tanquam nidulum affixam, ſapientiſſimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tam

dem inſlammati eſſe debemus in eiuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet: uel quia eſt patria parens omnium noſtrum, uel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſtituẽdo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam & uoluptatem, quòd quantum præſtiterint noſtri maiores prudẽtia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre uolueritis. Incredibile eſt enim quàm ſit omne ius ciuile præter hoc noſtrũ inconditum ac penè ridiculũ: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorũ prudentiã cæteris hominibus, & maxime Græcis antepono. His ego de cauſis dixerã Scæuola, ijs qui perfecti oratores eſſe uellent, iuris ciuilis cognitionẽ eſſe neceſſariã. Iam uero ipſa per ſeſe quantum afferat ijs qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaq; ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti miniſtros ſe præbẽt in iudicijs oratorib⁹, ij qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: ſic in noſtra ciuitate cõtrà amplisſimus quiſq; & clariſſimus uir, ut ille qui propter hãc iuris ciuilis ſciẽtiã ſic appellatus à ſũmo poeta eſt,

" Egregie cordatus homo Catus AElius Sextus:

multiq; præterea, qui cũ ingenio ſibi authore dignitatem reperiſſent, perfecerũt ut in reſpondẽdo iure, authoritate plus etiã quàm ipſo ingenio ualerent. Senectuti uero celebrãdæ & ornandæ, quod honeſtius poteſt eſſe perfugiũ, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidiũ iam inde ab adoleſcentia comparaui, non ſo-

lum ad cauſarum uſum forenſem, ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis: ut cum me uires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpiſſent, iſta ab ſolitudine domum meã uindicarẽ. Quid eſt enim præclarius quàm honoribus & Reip. muneribus perfunctum ſenem poſſe ſuo iure dicere idem quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, ſe eſſe eum, unde ſibi, ſi nõ populi & reges, at omnes ſui ciues conſiliũ expetãt?

» Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
» Incertis certos, compotéſque conſilij
» Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus iuriſconſulti totius oraculum ciuitatis. Teſtis eſt huiuſce Q. Mutij ianua & ueſtibulum, quod in eius infirmiſſima ualetudine, affectáque iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium ac ſummorũ hominum ſplendore celebratur. Iam uero illa non lõgam orationem deſyderãt, quamobrẽ exiſtimem publica quoque iura, quæ ſunt propria ciuitatis atque imperij: tum monimenta rerum geſtarũ & uetuſtatis exempla oratori nota eſſe debere. Nam ut in rerum priuatarũ cauſis atque iudicijs depromenda ſæpe oratio eſt ex iure ciuili, & idcirco, ut antè diximus, oratori iuris ciuilis ſcientia neceſſaria eſt: ſic in cauſis publicis iudiciorũ, concionum, ſenatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris authoritas, & regẽdæ Reip. ratio ac ſcientia tanquam aliqua materies ijs oratoribus, qui uerſantur in Rep. ſubiecta eſſe debent. Nõ enim cauſidicum neſcio quẽ, neque proclamatorem, aut rabulã hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eũ uirum, qui primũ ſit eius artis antiſtes, cuius cum ipſa natura magnã homini facultatem daret, tamen eſſe deus

putatur, ut & ipſum quod erat hominis proprium, non partũ per nos, ſed diuinitus ad nos delatũ uideretur: deinde qui poſſit non tã caduceo quàm nomine oratoris ornatus incolumis uel inter hoſtiũ tela uerſari: tum qui ſcelus fraudémq; nocẽtis poſſit dicendo ſubijcere odio ciuiũ, ſupplicióq; conſtringere: idémq; ingenij præſidio innocentiã iudiciorũ pœna liberare: idémq; languẽtem labentémque populũ aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflãmare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui deniq; quẽcunq; in animis hominum motũ res & cauſa poſtulet, eũ dicẽdo uel excitare poſſit, uel ſedare. Hãc uim ſiquis exiſtimat aut ab ijs qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut à me poſſe exponi tam breui, uehementer errat: neque ſolũ inſcitiã meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidẽ uobis, quoniam ita uoluiſtis, fontes unde hauriretis, atque itinera ipſa ita putaui eſſe demonſtranda, non ut ipſe dux eſſem, quod & infinitum eſt & non neceſſariũ: ſed ut commonſtrarem tantum uiã, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem.

Mihi uero, inquit Mutius, ſatis ſupérq; abs te uidetur iſtorum ſtudijs, ſi modo ſunt ſtudioſi, eſſe factum. nã ut Socratem illũ ſolitum aiũt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſiquis ſatis eſſet cõcitatus cohortatione ſua ad ſtudiũ cognoſcẽdæ percipiẽdǽque uirtutis (quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallẽt ſe eſſe quàm bonos uiros, ijs reliquã facilẽ eſſe doctrinã) ſic ego intelligo, ſi in hæc quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea quæ cupitis, peruẽturos ab hoc aditu, ianuáq; patefacta. Nobis uero, inquit Sulpitiꝰ, iſta ſunt pergrata, pérq; iucũda: ſed pauca etiã requirimus,

in primíſq; ea quæ ualde breuiter à te Craſſe de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te & non contẽnere, & didiciſſe confiterere: ea ſi paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni deſyderij noſtri. nam nunc quibus ſtudendũ rebus eſſet, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum, ſed uias earũ rerũ, rationémq; cupimus cognoſcere. Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo facilius uos apud me tenerem, ueſtræ potius obſecutus ſum uoluntati, quàm aut conſuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea quæ cõtinet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellũ ſibi excidiſſe iandudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enuntiet? Vt uidetur, inquit Sulpitius: nã Antonio dicẽte, etiã quid tu intelligas, ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, à te, quoniã id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horũ adoleſcentium ſtudijs imponitur, ut exponas quid ijs de reb⁹, quas à te quæri uides, ſentias. Deprehẽſum equidem me, inquit Antonius, planè uideo atq; ſentio, non ſolum quòd ea requiruntur à me quorũ ſum ignarus atque inſolens, ſed quia quod in cauſis ualde fugere ſoleo, ne tibi Craſſe ſuccedã, id me nunc iſti uitare non ſinunt. uerũ hoc ingrediar ad ea quæ multis audacius, quòd idẽ mihi ſpero uſu eſſe uenturũ in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla expectetur ornata oratio: neque enim ſum de arte dicturus, quam nunquã didici, ſed de mea conſuetudine, ipſáque illa quæ in commentariũ meũ retuli, ſunt eiuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerũ uſu, cauſíſque tractata: quæ ſi uobis hominibus eruditiſſimis non probabũtur, ueſtrã iniquitatẽ accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirẽ: meã

facilitatem laudato te, cũ uobis non meo iudicio, ſed ueſtro ſtudio inductus non grauate reſpõdero. Tũ Craſſus, Perge modo, inquit, Antoni: nullũ eſt enim periculum nequid tu eloquare, niſi ita prudẽter, ut neminem noſtrũ pœniteat ad hunc te ſermonem impuliſſe. Ego uero, inquit, pergam & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, ut quid illud ſit de quo diſputetur explanetur, ne uagari & errare cogatur oratio, ſi ij qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud de quo agitur, intelligent. Nã ſi forte quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendũ putarem principio, quis eſſet imperator: qui cum eſſet conſtitutus adminiſtrator quidem belli gerendi, tũ adiungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorũ oppugnationibus, de commeatu, de inſidijs faciendis atque uitandis, de reliquis rebus quæ eſſent propriæ belli adminiſtrãdi: quarum qui eſſent animo & ſciẽtia compotes, eos eſſe imperatores dicerẽ, uterérque exemplis Africanorum, & maximorũ, Epaminondam atque Annibalẽ, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus quis eſſet is qui ad Remp. moderandam uſum & ſcientiam & ſtudium ſuũ contuliſſet, definirẽ hoc modo: Qui quibus rebus utilitas Reip. pararetur augeretúrque, teneret, ijſque uteretur, hunc Reip. rectorem, & conſilij publici authorem eſſe habendum: prædicarémque Publium Lentulum principem illum, & Tiberiũ Gracchum patrem, & Quintum Metellum, & Publiũ Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex noſtra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur quiſnam iuris conſultus uere nominaretur, eum di

cæterem, qui legum & conſuetudinis eius qua priuati in ciuitate uterentur, & ad reſpondendũ, & ad agendũ, & ad cauendum peritus eſſet, & ex eo genere Sextum AEliũ, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque ut iam ad leuiora artium ſtudia ueniã, ſi muſicus, ſi grã maticus, ſi poeta quæratur, poſſim ſimiliter explicare quid eorũ quiſque profiteatur, & quo non amplius ab quoque ſit poſtulandũ. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua ui ac ſapiẽtia unus omnia penè profitetur, eſt tamen quædã deſcriptio, ut is qui ſtudeat omniũ rerum diuinarum atque humanarum uim, naturã, cauſáſque noſſe, & omnem bene uiuẽdi rationem tenere & perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorẽ autem, quoniã de eo quærimus, equidem non facio eundem quẽ Craſſus, qui mihi uiſus eſt omnem omnium rerum atque artium ſcientiam comprehẽdere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto eſſe, qui & uerbis ad audiendũ iucundis, & ſententijs ad probandũ accommodatis uti poſſit in cauſis forenſibus atque cõmunibus: hunc ego appello oratorẽ, eúmque eſſe præterea inſtructum uoce & actione, & lepore quodã uolo. Craſſus uero mihi noſter uiſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenij ſui finibus immẽſis penè deſcribere. nã & ciuitatum regendarũ oratori gubernacula ſententia ſua tradidit, in quo per mihi mirũ uiſum eſt Scæuola te hoc illi cõcedere, cum ſæpiſſime tibi ſenatus breuiter impolitéq; dicenti, maximis ſit de rebus aſſenſus. M. uero Scaurus, quẽ non lõge ruri apud ſe eſſe audio, uir regendæ Reip. ſciẽtiſſimus, ſi audierit hanc authoritatẽ grauitatis, & cõſilij ſui uindicari à te Craſſe, quòd eã oratoris propriã eſſe dicas, iam credo huc ueniat, & hanc loquacitatẽ noſtram uultu ipſo, aſpectú-

que cõterreat: qui quanquã eſt in dicendo minime contemnendus, prudẽtia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte nititur. Neque uero ſiquis utrũque poteſt, aut ille conſilij publici author, ac ſenator bonus, ob eã ipſam cauſam orator eſt: aut hic diſertus aut eloquẽs, ſi eſt idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam ſcientiã dicendi copia eſt conſecutus. Multũ inter ſe diſtant iſtæ facultates, lõgéque ſunt diuerſæ atq; ſeiunctæ: neque eadẽ ratione ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuã, & Reip. dignitatẽ exornabãt. neq; enim eſt interdictum aut à rerũ natura, aut à lege aliqua atq; more, ut ſingulis hominibus ne amplius quã ſingulas artes noſſe liceat. Quare nõ etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idémque in ea ciuitate plurimos annos princeps cõſilij publici fuit, iccirco eiuſdẽ hominis atque artis utraque facultas exiſtimãda eſt: nec ſi Publius Craſſus idẽ fuit eloquẽs & iuris peritus, ob eã cauſam ineſt in facultate dicendi iuris ciuilis ſciẽtia. Nã ſi quiſque ut in aliqua arte & facultate excellẽs, aliã quoque artem ſibi aſſumpſerit, is perficiet ut quod præterea ſciet, id eius in quo excellet, pars quædã eſſe uideatur. licet iſta ratione dicamus, pila bene & duodecim ſcrupis ludere, proprium eſſe iuris ciuilis, quoniam utrũq; eorũ P. Mutius optime fecerit: eadémque ratione dicantur & quos φυσικοὺς Græci nominant, ijdẽ poetæ, quoniã Empedocles phyſicus egregiũ poema fecerit. At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia ſicut propria ſua eſſe atque à ſe poſſideri uolunt, dicere audent, geometriã aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateantur.

Ac ſi iam placet omnes artes oratori ſubiungere, tolerabilius eſt ſic potius dicere, ut quoniam dicendi facultas non debeat eſſe ieiuna atque nuda, ſed aſperſa atque diſtincta multarum rerum iucunda quadam uarietate: ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa uidiſſe, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe, neque ea ut ſua poſſediſſe, ſed ut aliena libaſſe. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hoſpitem in agendo eſſe debere. Neque uero iſtis tragœdijs tuis, quibus uti philoſophi maxime ſolent, Craſſe perturbor, quòd ita dixiſti, neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maxime uis oratoris, magnitudóque cernatur, niſi qui rerum omniũ náturam, mores hominũ ac rationes penitus perſpexerit, in quo philoſophia ſit oratori neceſſario percipiẽda: quo in ſtudio hominũ quoq; ingenioſiſſimorũ otioſiſſimorũmq; totas ætates uidemus eſſe contritas: quorum ego copiam magnitudinémque cognitionis atque artis non modo non contemno, ſed etiam uehementer admiror: nobis tamen qui in hoc populo foróque uerſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus & grauis, cũ iratum aduerſario iudicẽ facere uellet, hæſitauit ob eã cauſam quòd neſciret quid eſſet iracundia, feruórne mẽtis an cupiditas puniendi doloris? Quis cũ cæteros animorũ motus aut iudicibus aut populo dicendo miſcere atq; agitare uellet, ea dixit quæ à philoſophis dici ſolẽt? qui partim omnino motus negãt in animis ullos eſſe debere, quiq; eos in iudicum

mentibus concitent,ſcelus eos nefarium facere:partim qui tolerabiliores uolunt eſſe,& ad ueritatẽ uitæ propius accedere,permediocres,ac potius leues motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc,quæ putantur in communi uitæ conſuetudine mala ac moleſta & fugienda,multa maiora & acerbiora uerbis facit:itémque ea, quæ uulgo expetenda atque optabilia uidentur,dicendo amplificat atque ornat: neque uult ita ſapiens inter ſtultos uideri, uti qui audiant,aut illum ineptum,aut græculum putent:aut etiam ſi ualde probent ingenium, oratoris ſapiẽtiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant:ſed ita peragrat per animos hominum,ita ſenſus mentéſque pertractat,ut non deſyderet philoſophorum deſcriptiones,neque exquirat oratione,ſummum illud bonum in animóne ſit, an in corpore:uirtute,an uoluptate definiatur: an hæc inter ſe iungi copularíque poſſint: an uero,ut quibuſdã uiſum,nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci & percipi poſſit.quarum rerum fateor magnam,multiplicémque eſſe diſciplinam,& multas, copioſas, uariáſque rationes.Sed aliud quiddam longe aliud Craſſe quærimus, acuto homine nobis opus eſt,& natura,uſúque callido, qui ſagaciter perueſtiget quid ſui ciues, ijque homines quibus aliquid dicendo perſuadere uelit, cogitent,ſentiant,opinẽtur,expectent.Teneat oportet uenas cuiuſq; generis,ætatis,ordinis,& eorum apud quos aliquid aget,aut erit acturus,mentes ſenſúſque deguſtet. Philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem atque otium, ne ſiquando ei dicendũ erit de iuſtitia & fide,mutuetur à Platone,qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandã

finxit in libris ciuitatem, uſque eo illa quæ dicenda de iuſtitia putabat, à uitæ conſuetudine & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd ſi ea probarentur in populis atque in ciuitatibus, quis tibi Craſſe conceſſiſſet clariſſimo uiro, & ampliſſimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium quæ dixiſti, Eripite nos ex miſerijs, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere nos cuiquam ſeruire, niſi uobis uniuerſis, quibus & poſſumus & debemus? Omitto miſerias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis eſſe non poteſt: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur ſanguis tuus, quod ſapiẽti negant accidere poſſe: ſeruire uero non modo te, ſed uniuerſum ſenatum, cuius tum cauſam agebas, auſus es dicere? Potéſtne uirtus Craſſe ſeruire iſtis authoribus quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris, quæ & ſemper, & ſola libera eſt, quéque etiam ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta uinculis, tamen ſuum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat? Quæ uero addidiſti non modo ſenatum ſeruire poſſe populo, ſed etiam debere: quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, dolorémque referens probare poſſet, ſenatum ſeruire populo, cui populus ipſe moderandi & regendi ſui poteſtatem quaſi quaſdam habenas tradidiſſet? Itaque hæc cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus & philoſophiæ deditus, non parum commode, ſed etiam turpiter & flagitioſe dicta eſſe dicebat. Idem Q. Sergium Galbam, quem hominẽ probe commemi-

niſſe ſe aiebat, pergrauiter reprehendere ſolebat, quòd is L. Scribonio quæſtionem in eum ferente, populi miſericordiã concitaſſet, cum M. Cato Galbæ grauis atque acer inimicus aſpere apud populum Rom. & uehementer eſſet locutus, quam orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpitij Galli propinqui ſui Q. Pupillum filium ipſe penè in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione & memoria fletum populo moueret, & duos filios ſuos paruos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe, tanquam in procinctu teſtamentum faceret ſine libra atque tabulis, populum Rom. tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. Itaque cum & inuidia & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdijs liberatum ferebat: quod item apud Catonem ſcriptum eſſe uideo, niſi pueris & lachrymis uſus eſſet, pœnas eum daturũ fuiſſe. Hæc Rutilius ualde uituperabat, & huic humilitati dicebat uel exilium fuiſſe, uel mortem anteponendam. Neque uero hoc ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit & fecit. Nam cum eſſet ille uir exemplum, ut ſcitis, innocentiæ: cúmque illo nemo neque integrior eſſet in ciuitate, neque ſanctior, non modo ſupplex iudicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem aut liberius cauſam dici ſuam, quàm ſimplex ratio ueritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partiũ diſertiſſimo adoleſcẽti ſororis ſuæ filio. dixit itẽ cauſam illã quadam ex parte Q. Mutius more ſuo, nullo apparatu, pure & dilucide. Quòd ſi tu tũc Craſſe dixiſſes, qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus quibus philoſophi utuntur, ad dicendi copiã petendum eſſe paulo ante dicebas: & ſi tibi pro P. Rutilio non

philoſophorum more, ſed tuo licuiſſet dicere, quamuis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt peſtiferi ciues, ſupplicióque digni, tamẽ omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euelliſſet uis orationis tuæ: nunc talis uir amiſſus eſt, dũ cauſa ita dicitur, ut ſi in illa commẽtitia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorũ, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo remp. implorauit, nemo ſupplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio ſupploſit, credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus eſt homo Romanus & conſularis ueterem illum Socratem, qui cum omnium ſapiẽtiſſimus eſſet, ſanctiſſiméque uixiſſet, ita in iudicio capitis pro ſe ipſe dixit, ut non ſupplex aut reus, ſed ut magiſter aut dominus uideretur eſſe iudicum. quin etiam cum ei ſcriptam orationem diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet, quam, ſi ei uideretur, ediſceret, ut ea pro ſe in iudicio uteretur: nõ inuitus legit, & commode ſcriptam eſſe dixit: ſed, inquit, ut ſi mihi calceos Sicyonios attuliſſes, non uterer, quamuis eſſent habiles & apti ad pedem, quia non eſſent uiriles: ſic illam orationem diſertam ſibi, & oratoriam uideri, fortem & uirilem non uideri. Ergo ille quoque damnatus eſt, neque ſolũ primis ſententijs, quibus tantum ſtatuebant iudices, damnarent an abſoluerent: ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, ſi fraus capitalis nõ eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio: ex ſententia cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates eſſet, reſpondit ſeſe meruiſſe ut ampliſſimis honoribus & præmijs decoraretur, & ut ei uictus

quotidianus in Prytaneo publicæ præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius reſponſo ſic iudices exarſerunt, ut capitis hominē innocentiſſimum condemnarēt. qui quidem ſi abſolutus eſſet (quod mehercule, etiā ſi nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cum ille dānatus eſt, nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcitiam, tamen à ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſcum ego non pugno utrū ſit melius aut uerius, tātum dico & aliud illud eſſe atque hoc & hoc, ſine illo ſummum eſſe poſſe. Nā quòd ius ciuile Craſſe tam uehementer amplexus es, uideo quid egeris: tum cum dicebas, non uidebā. Primū Scæuolæ te dedidiſti, quem omnes amore meritiſſimo pro eius eximia ſuauitate debemus: cuius artem cum indotatam eſſe, atque incomitatam & incomptam uideres, uerborum eā dote locupletaſti & ornaſti. Deinde quòd in ea tu plus operæ laboriſque conſumpſeras, cum eius ſtudij tibi & hortator & magiſter eſſet domi, ueritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operā perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno, ſit ſanè tāta quantam tu illam eſſe uis: etenim ſine controuerſia & magna eſt & late patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſſimi ciues ei ſtudio etiam hodie præſunt: ſed uide Craſſe ne dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis ſcientiam, ſuo quoque eam conceſſo & tradito ſpolies atque denudes. Nam ſi ita diceres, qui iuris conſultus eſſet, eſſe eum oratorē: itémque qui eſſet orator, iuris ciuilis eūdem eſſe conſultum: præclaras duas artes cōſtitueres, atque in-

ter ſe pares, & eiuſdem ſocias dignitatis. nunc uero iuris conſultum ſine hac eloquentia de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſéque plurimos: oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumpſerit, eſſe poſſe: ita & tibi iuris conſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio iuris in cauſis, icirco iſtam iuris ſcientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pediſſequámque adiunxiſti. Quòd uerò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parua neſcirent, magna profiterentur: aut ea quæ maxima eſſent in iure ciuili, tractare auderent in cauſis, cum ea neſcirent, nunquámque didiciſſent: utriuſque rei facilis eſt & prompta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui quibus uerbis coemptio fiat, neſciat, eundem eius mulieris quæ coemptionem fecerit, cauſam poſſe defendere. Nec ſi parui nauigij & magni eadem eſt in gubernando ſciẽtia, icirco qui quibus uerbis herciſceri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam quòd maximas centumuirales cauſas in iure poſitas protuliſti, quæ tandem earum cauſa fuit quæ ab homine eloquẽti iuris imperito non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus ſicut in ipſa M. Curij quæ abs te nuper eſt dicta, & in C. Hoſtilij Mãcini controuerſia, atque in eo puero qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuntio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de iure diſſenſio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his cauſis iuris ſcientia, cum hic iuris conſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt

non iuris ſcientia, ſed eloquentia ſuſtentatus? Equidem hoc ſæpe audiui, cum ædilitatem P. Craſſus peteret, eúmque maior natu, etiam conſularis Sergius Galba aſſectaretur, quòd Craſſi filiã C. filio ſuo deſpondiſſet: acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendam ruſticanum: qui cum Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eũ retuliſſet, reſponſúmque ab eo uerũ magis quàm ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet, ut eum triſtem Galba uidit, nomine appellauit, quæſiuitq; qua de re ad Craſſum retuliſſet: ex quo ut audiuit, commotúmque ut uidit hominẽ, Suſpẽſo, inquit, animo & occupato Craſſum tibi reſpõdiſſe uideo: deinde ipſum Craſſum manu prehẽdit, &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita reſpondere? Tum ille fidẽter homo peritiſſimus confirmare, ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet, nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens uariè & copioſe multas ſimilitudines afferre, multáque pro æquitate contra ius dicere: atque illũ, cum diſſerendo par eſſe non poſſet (quanquam fuerit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad authores confugiſſe, & id quod ipſe diceret, & in P. Mutij fratris ſui libris, & in Sex. AElij commentarijs ſcriptum protuliſſe, ac tamen cõceſſiſſe Galbæ diſputationem ſibi probabilem & propè ueram uideri. Attamen quæ cauſæ ſunt eiuſmodi, ut de earũ iure dubium eſſe nõ poſſit, omnino in iudicium uocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamiliâs ante fecit quàm ei filius natus eſt, hæreditatem petit? Nemo: quia conſtat agnaſcẽdo rumpi teſtamentum: ergo in hoc genere iuris iudicia nulla ſunt. Licet igitur impune oratori omnẽ hanc partẽ iuris in cõtrouerſijs ignorare: quæ pars ſine dubio multo

maxima eſt. In eo autem iure quod ambigitur inter peritiſſimos, nõ eſſe difficile oratori eius partis, quancunque defendet, authorẽ aliquem inuenire: à quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis uiribúſque torquebit. Niſi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim Scæuolæ) tu libellis aut præceptis ſoceri tui cauſam M. Curij defendiſti, nónne arripuiſti patrocinium æquitatis & defenſionem teſtamentorum ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem ſententia (frequens enim te audiui atque affui) multo maiorem partem ſententiarum ſale tuo & lepore & politiſſimis facetijs pellexiſti, cum & illud nimium acumen illuderes & admirarere ingeniũ Scæuolæ, qui excogitaſſet naſci prius oportere, quàm emori: cúmque multa colligeres & ex legibus, & ex ſenatus conſultis, & ex uita ac ſermone communi non modo acute, ſed etiã ridicule ac facete: ubi, ſi uerba nõ rem ſequeremur, confici nihil poſſet. Itaque hilaritatis plenum iudicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, nõ intelligo: dicendi uis egregia ſumma feſtiuitate & uenuſtate coniuncta profuit. Ipſe ille Mutius paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonij propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uerſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cum in eiuſmodi cauſis aliàs ſcriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis cauſa ſi tu aut hæredem, aut mili-

tem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones, nō ad tuam uim & oratoriam facultatem cōtuliſſes. Tu uerò uel ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorũ ius in eo iudicio poſitum uideretur: uel ſi cauſam ageres militis, patrem eius, ut ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos, cōplexus eſſet filiũ, flénſq; eũ centumuiris cōmendaſſet, lapides meher cule omnes flere ac lamentari coegiſſet, ut totum illud, uti lingua nuncupaſſet, non in XII tabulis quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine ſcriptũ uideretur. Nam quòd inertiam accuſas adoleſcentiũ, qui iſtam artē primum facillimam non ediſcant, quæ quàm ſit facilis, illi uiderint qui eius artis arrogantia, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulāt: deinde etiam tu ipſe uideris, qui eam artem facilē eſſe dicis, quam cōcedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſiquis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poſſet, tum eſſe illam artem futuram. deinde quòd ſit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes iſtam uoluptatem, & ea ſe carere patiũtur: nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi iam ſit ediſcēdum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manlianas uenalium uendendorũ leges ediſcere. Tu autem, quòd amore patriæ cenſes nos noſtrorum maiorum inuenta noſſe debere, non uides ueteres leges, aut ipſas ſua uetuſtate conſenuiſſe, aut nouis legibus eſſe ſublatas? Quòd uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint uirtutibus, & ſupplicia uitijs: equidē putabam uirtutem hominibus (ſi modo tradi ratione poſſit) inſtituēdo & perſuadēdo, non minis & ui, ac metu tradi. Nam ipſum quidem illud

etiam ſine cognitione iuris, quàm ſit bellum cauere malum, ſcire poſſumus. De *me autẽ ipſo, cui uni tu concedis ut ſine ulla iuris ſcientia tamen cauſis ſatiſ facere poſſim, tibi hoc Craſſe reſpondeo, neque me unquam ius ciuile didiciſſe, neque tamen in iĳs cauſis, quas in iure poſſem defendere, unquam iſtam ſcientiam deſyderaſſe. Aliud eſt enim eſſe artificem cuiuſdam generis atque artis: aliud in cõmuni uita & uulgari hominum conſuetudine nec hebetẽ, nec rudẽ. Cui noſtrũ nõ licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas uel fructus cauſa uel delectationis inuiſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mẽte uiuit, ut quid ſit ſementis, ac meſſis, quid arborum putatio ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur ſicui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperãdum uillico ſit, Magonis Carthaginiẽſis ſunt libri perdiſcẽdi? an hac cõmuni intelligentia cõtenti eſſe poſſumus? Cur ergo nõ ĳdem in iure ciuili, præſertim cum in cauſis, & in negotĳs, & in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſimus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini, atque aduenæ eſſe uideamur?* Ac *ſi iã ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile credo ſit cũ hoc Scæuola communicare: quãquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos & exquiſita deferunt. An uero ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non uenimus, ſi de tabulis, & præſcriptionibus controuerſia eſt: cõtortas res, & ſæpe difficiles neceſſario perdiſcimus? ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, ueremúrne ea, ſi ab adoleſcentia iuri ciuili minus ſtuduerimus, non queamus cogno-*

ſcere? Nihilne igitur prodeſt oratori iuris ciuilis ſcientia? Non poſſum negare, prodeſſe ullam ſcientiam, ei præſertim, cuius eloquētia copia rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria, ut eius induſtriā in plura ſtudia diſtrahere nolim. Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu ſtatúq; Roſcij geſtum & uenuſtatē? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicēdi adoleſcentibus in geſtu dicendo hiſtrionū more elaborare. Quid eſt oratori tam neceſſariū, quàm uox? tamē me authore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, & tragœdorum uoci ſeruiet, qui & annos complures ſedētes declamitant, & quotidie antequam pronuntient, uocem cubantes, ſenſim excitant, eandémque cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad grauiſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodammodo colligūt. Hoc nos ſi facere uelimus, antè condemnentur ij, quorum cauſas receperimus, quàm toties, quoties perſcribitur, Pæanem, aut Munionem citarimus. Quòd ſi in geſtu, qui multū oratorem adiuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel cōmendat, uel ſuſtinet, elaborare nobis non licet: ac tātum in utroq; aſſequi poſſumus, quantū in hac acie quotidiani muneris ſpatij nobis datur: quanto minus eſt ad iuris ciuilis perdiſcēdi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem: quòd uox & geſtus ſubito ſumi, & aliunde arripi non poteſt: iuris utilitas ad quanque cauſam, quamuis repente uel à peritis, uel de libris depromi poteſt. Itaq; illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſis iuriſperitos, cū ipſi ſint peritiſſimi: & qui, ut abs te paulo

antè dictũ eſt, pragmatici uocãtur. In quo noſtri omnino melius multo, quòd clariſſimorum hominum authoritate leges & iura tecta eſſe uoluerũt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis ſenectutem à ſolitudine uindicari iuris ciuilis ſcientia, fortaſſe etiã pecuniæ magnitudine: ſed nos non quid nobis utile, uerum quid oratori neceſſarium ſit quærimus: quanquam, quoniã multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardioris tibicinis modos & cantus remiſſiores eſſe facturum. Quòd ſi ille aſtrictus certa quadam numerorum moderatione & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus? Neque enim hoc te Craſſe fallit, quàm multa ſint, & quàm uaria genera dicendi, & quod haud ſciam an tu primus oſtenderis, qui iandiu multo dicis remiſſius & lenius quàm ſolebas, neque minus hæc tamen tua grauiſſimi ſermonis lenitas, quàm illa ſumma uis & contentio probatur: multíque oratores fuerunt, ut illũ Scipionem audiuimus & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore: nunquam ut Sergius Galba lateribus, aut clamore contẽderent. Quòd ſi iam hoc facere non poteris, aut noles, uereríſne tua domus talis & uiri & ciuis, ſi à litigioſis hominibus non colatur, à cæteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſentẽtia, ut non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis in eorum qui conſultum ueniãt, multitudine eſſe ponendum, ſed tanquam portum ali-

quem expectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti otiū. Reliqua uerò etiam ſi adiuuant, hiſtoriam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, ſiquando opus erit, à uiro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo familiari meo Longo mutuabor. Neque repugnabo quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiāt, in omni recto ſtudio atque humanitate uerſentur: ſed meherc ule nō ita multum ſpatij mihi uidetur, ſi modo ea facere & perſequi uolent, quæ à te Craſſe præcepta ſunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere uiſus es huic ætati, ſed tamen ad id quod cupiunt adipiſcendum propè neceſſarias. Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac ſtylus ille tuus, quem tu uere dixiſti perfectorem dicendi eſſe ac magiſtrum, multi ſudoris eſt: & illa orationis ſuæ cum ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi cauſa diſputatio, non mediocris contentionis eſt uel ad memoriam, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile, quod me hercule uereor ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandū. Voluiſti enim in ſuo genere unumquenque noſtrum quaſi quēdam eſſe Roſcium: dixiſtique non tam ea quæ recta eſſent probari, quàm quæ praua ſunt faſtidijs adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quàm in hiſtrionibus ſpectari puto. Itaque nos raucos ſæpe attentiſſime audiri uideo: tenet enim res ipſa, atque cauſa: at AEſopum, ſi paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter uoluptatem au-

rium quæritur, in ijs offenditur, ſimulatque imminui-tur aliquid de uoluptate. In eloquẽtia autem multa ſunt, quæ teneant: quæ ſi omnia ſumma non ſunt, & pleraque tamen magna ſunt, neceſſe eſt ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad primũ illud reuertar, ſit orator nobis is, qui ut Craſſus deſcripſit, accommodate ad perſuadendum poſſit dicere: is autem concludatur in ea quæ ſunt in uſu ciuitatum uulgari, ac forenſi, remotíſq; cæteris ſtudijs, quanuis ea ſunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur: imitetúrque illum, cui ſine dubio ſumma uis dicendi conceditur, Athenięſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe, tantúſque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligẽtia, induſtriáque ſuperaret: cúmque ita balbus eſſet, ut eius ipſius artis, cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum ſpiritus eius eſſet anguſtior, tantum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, ut una cõtinuatione uerborum (id quod eius ſcripta declarãt) binæ ei contentiones uocis, & remiſſiones continerentur. Qui etiã (ut memoriæ proditũ eſt) coniectis in os calculis ſumma uoce uerſus multos uno ſpiritu pronunciare conſueſcebat: neque is conſiſtens loco, ſed inambulans atque aſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus Craſſe, ad ſtudium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer aſſentior: cætera quæ collegiſti ex uarijs & diuerſis ſtudijs, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere ſeiuncta eſſe arbitror. Hæc cũ Antonius dixiſſet, ſanè dubitare uiſus eſt Sulpitius & Cot-

ta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur acce-dere. Tum Craſſus, Operarium nobis quẽdam Antoni oratorem facis, atque haud ſcio an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum cõſuetudine, qua tibi nemo unquam præſtitit: cuius quidem ipſius facultatis exercitatio, oratorum propria eſt, ſed iam in philoſophorum conſuetudine uerſatur, maximéque eorũ, qui de omni re propoſita, in utranque partẽ ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego nõ ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, à me informari oportere, qualis eſſe poſſet is qui habitaret in ſubſellijs, neque quicquam amplius afferret, quàm quod cauſarum neceſſitas poſtularet: ſed maius quiddam uidebam, cum cenſebam oratorẽ, præſertim in noſtra Repub. nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autẽ quoniã exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circundediſti, hoc facilius nobis expones ea quæ abs te de officijs, præceptiſque oratoris quæſita ſunt: ſed opinor ſecundum hunc diem. ſatis enim multa à nobis hodie dicta ſunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paulum requieſcat, dum ſe calor frangat: & nos ipſi, quoniã id temporis eſt, ualetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scæuola, Sanè, inquit, uellem non conſtituiſſe in Tuſculanum me hodie uenturum eſſe Lælio, libẽter audirem Antonium. Et cum exurgeret, ſimul arridens, Neq; enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quòd ius noſtrum ciuile peruellit: quàm iucundus, quòd ſe id neſcire confeſſus eſt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIB. SECVNDVS.

M AGNA *nobis pueris Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit L. Craſſum nõ plus attigiſſe doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuiſſe: erántque multi, qui quanquam ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen quò facilius nos incenſos ſtudio diſcendi à doctrina deterrerent, libenter id quod dixi de illis oratoribus prædicarent: ut ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor & ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri optimi ac prudentiſſimi uiri ſtudium uideretur. Quos tum ut pueri refutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo ſolebamus, quòd de Craſſo pater & Aculeo, quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decæſſerat, multa nobis de eius ſtudio doctrináque ſæpe narrauit: cúmque nos cum conſobrinis noſtris Aculeonis filijs, & ea diſceremus quæ Craſſo placerent, & ab ijs doctoribus quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus (cum eſſemus eiuſmodi quod uel pueri ſentire poteramus) illum & Græce ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguã uideretur, & doctoribus noſtris ea ponere in percontando, eáque ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei nouũ, nihil inauditũ uideretur. De Antonio*

uerò, quanquam ſæpe ex humaniſſimo homine patruo noſtro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, *uel* Rhodi *ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dedidiſſet: tamē ipſe adoleſcentulus quantum illius meũtis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſiui.* Nō *erit profecto tibi quod ſcribo, hoc nouum (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis uarijſque ſermonibus nullius rei, quæ quidem eſſet in his artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem aūt ignarum eſſe uiſum.* Sed *fuit hoc in utroque eorum, ut* Craſſus *non tam exiſtimari uellet non didiciſſe, quàm illa deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam* Græcis *anteferre.* Antonius *autem probabiliorem hoc populo orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe nunquam putaretur: atque ita ſe uterque grauiorē fore, ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem* Græcos *uideretur.* Q*uorum conſilium quale fuerit, nihil ſanè ad hoc tempus: illud autem eſt huius inſtitutæ ſcriptionis ac temporis, neminem eloquentia non modo ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia florere unquam & præſtare potuiſſe.* E*tenim cæteræ ferè artes ſeipſæ per ſe tuentur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt ſcienter, & peritè, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis ſepta teneatur.* O*mnia quæcunque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum eſt.* Q*uare equidem & in noſtra ciuitate, & in ipſa* Græcia, *quæ ſemper hæc ſumma duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi ſine ſumma rerū omnium ſcientia fuiſſe fateor: talem uerò exi-*

ſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo *&* Antonio, *non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantámque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo. Quo etiam feci libẽtius ut cum ſermonem, quẽ illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarẽ literis: uel ut illa opinio quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum planè indoctum fuiſſe: uel ut ea quæ exiſtimarem à ſummis oratoribus de eloquentia diuinitus eſſe dicta, cuſtodirem literis, ſi ullo modo aſſequi complectíque potuiſſem: uel meherculè, etiam ut laudem eorum iam propè ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab obliuione hominum atque à ſilentio uindicarem.* Nam *ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed cum alter nõ multum, quod quidem extaret, & id ipſum adoleſcens: alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet: deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui, ut cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem. Quod hoc etiã ſpe aggredior maiore ad probandum, quia non de* Sergij Galbæ, *aut* C. Carbonis *eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſiquid uelim, nullius memoria iam reſillente: ſed edo hæc ijs cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt: ut duos ſummos uiros, ijs qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, uiuorum & præſentium, memoria teſte commẽdemus.* Nec *uerò te cariſſime frater atque optime, rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſtes putas, inſequor ut erudiam: (quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe?) ſed quo-*

niam ſiue iudicio,ut ſoles dicere: ſiue ut ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe,pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti:ſiue ut ipſe iocari ſoles, unum putaſti ſatis eſſe,non modo in una familia rhetorem,ſed penè in tota ciuitate:non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere,quod merito propter eorum qui de dicendi ratione diſputarunt, ieiunitatem bonarū artium,poſſit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Craſſi & Antonij ſermone eſſe præteritum, quod quiſquam ſummis ingenijs, acerrimis ſtudijs,optima doctrina,maximo uſu cognoſci ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiā,rationémque dicendi per te ipſum,uſum autē per nos percipere uoluiſti. Sed quo citius hoc quod ſuſcepimus, non mediocre munus conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum quos propoſuimus,ſermonem diſputationémque ueniamus. Poſtero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè ſecunda, cum etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpitius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus ſenex cū C. Iulio fratre uenit: quod ubi audiuit,commotus Craſſus ſurrexit, omnéſque admirati maiorem aliquam eſſe cauſam eorum aduentus ſuſpicati ſunt. Qui cum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat,amiciſſime conſalutaſſent,Quid uos tandem,Craſſus,nunquidnam inquit noui? Nihil ſanè,inquit Catulus:etenim uides eſſe ludos:ſed uel tu nos ineptos licet,inquit,uel moleſtos putes: cum ad me in Tuſculanum, inquit, heri ueſperi ueniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi à ſe Scæuolam hinc euntem eſſe conuentum, ex quo mira quædam ſe audiſſe di-

cebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquã in ſchola propè ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Itaque frater exorauit, me ipſum non quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed meherculе uerentem tamen ne moleſti uobis interueniremus, ut huc ſecum uenirem. Scæuolam enim ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiarius, utriq; noſtrum: nos quidem niſi forte moleſti interuenimus, ueniſſe delectat. Tum Craſſus, Equidem quæcunque cauſa uos huc attuliſſet, lætarer, cum apud me uiderem homines mihi cariſſimos & amiciſſimos: ſed tamẽ uere dicã, quæuis mallem fuiſſet, quàm iſta quam dicis. Ego enim (ut quemadmodum ſentio loquar) nunquam mihi minus quàm heſterno die placui: magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit: qui dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus: fecíque id quod ne adoleſcens quidem feceram, ut ijs de rebus quæ doctrina aliqua continerẽtur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quòd tranſactis iam meis partibus ad Antonium audiendum ueniſtis. Tũ Cæſar, Equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus te in illa longiore ac perpetua diſputatione audiendi, ut ſi id mihi minus contingat, uel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te ualere uideãtur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo: neque committam ut

dum uereare ne tu ſis ineptus, me eſſe iudices. Tū ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus Latinis uerbis huius uerbi uim uel maximā ſemper putaui. Quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductum, quòd non ſit aptus, idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nam qui aut tempus quid poſtulet non uidet, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum quibuſcum eſt, uel dignitatis uel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus eſt, is ineptus eſſe dicitur. Hoc uitio cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorū natio: itaque quòd uim huius mali Græci non uident, ne nomen quidem ei uitio impoſuerunt. Vt enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent non reperies. Omnium autem ineptiarum quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio an ulla ſit maior, quàm illorum qui ſolent quocunque in loco, quoſcunque inter homines uiſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſarijs argutiſſime diſputare. Hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere inuiti & recuſantes heri coacti ſumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Craſſe, qui in ciuitatibus ſuis clari & magni fuerunt, ſicuti tu es, nóſque omnes in noſtra Rep. uolumus eſſe: horum Græcorū, qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerunt, nec tamen in otio ſermones huiuſmodi diſputationéſque fugiebant. Ac ſi tibi uidētur qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, ſicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipſa, ubi inambulamus, & palæſtra, & tot locis ſeſſiones, gymnaſiorū & Græcarum diſputationum memoriā quodammodo commouent? aut importunum

tempus in tāto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datū eſt? aut homines ab hoc genere diſputationis alieni, qui omnes hi ſumus, ut ſine his ſtudijs nullam uitam eſſe ducamus? Omnia iſta, inquit Craſſus, *ego alio modo interpretor, qui primum palæſtram & ſedes, & porticus, etiam ipſos* Catule Græcos, *exercitationis & delectationis cauſa, non diſputationis inueniſſe arbitror.* Nā *& ſeculis multis antè gymnaſia inuenta ſunt, quàm in his philoſophi garrire cœperūt: & hoc ipſo tempore cum omnia gymnaſia philoſophi tenebant, tamen eorum auditores diſcum audire, quàm philoſophum malunt, qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & grauiſſimis diſputantem philoſophum omnes unctionis cauſa relinquunt: ita leuiſſimam delectationem grauiſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt.* Otium *autem quod dicis eſſe, aſſentior: uerum otij fructus eſt, non contentio animi, ſed relaxatio.* Sæpe *ex ſocero meo audiui, cum is diceret ſocerum ſuum* Lælium *ſemper ferè cum* Scipione *ſolitum ruſticari, eóſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe tanquam è uinculis euolauiſſent.* Non *audeo dicere de talibus uiris, ſed tamen ita ſolet narrare* Scæuola, *conchas eos & umbilicos ad* Caietam, *& ad* Laurētum *legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem ludúmque deſcēdere.* Sic *enim ſe res habet, ut quemadmodū uolucres uidemus procreationis, atq; utilitatis ſuæ cauſa fingere & conſtruere nidos, eaſdē autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris ſui cauſa paſſim ac libere ſolutas opere uolitare: ſic noſtri animi forenſibus negotijs, atque urbano opere defeſſi, geſtiunt, ac uolitare cupiūt uacui cura atque labore.* Itaq;

illud quod ego in cauſa Curiana Scæuolæ dixi, nō dixi ſecus ac ſentiebā. Nam ſi, inquā, Scæuola nullū erit teſtamentū recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes unus. Quid igitur, inquam, quando ages negotium publicum? quando amicorū? quando tuū? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, Mihi enim liber eſſe non uidetur, qui non aliquando nihil agit: in qua permaneo Catule ſententia, méque cum huc ueni, hoc ipſum nihil agere, & planè ceſſare delectat. Nam quod addidiſti tertium, uos eos eſſe qui uitam inſuauē ſine his ſtudijs putaretis: id me non modo non hortatur ad diſputādum, ſed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius homo doctus & perurbanus dicere ſolebat: ea quæ ſcriberet, neque ab indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi uelle, quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortaſſe, quàm ipſe de ſe: (quo etiam ſcripſit, Perſium non curo legere:) hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè noſtrorum hominum doctiſſimus. (Læliū Decimum uolo, quē cognouimus uirum bonum & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium:) ſic ego, ſi iam diſputandum ſit de his noſtris ſtudijs, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud uos: malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tū Cæſar, Equidem, inquit, Catule iam mihi uideor nauaſſe operam, quòd huc uenerim: nam hæc ipſa recuſatio diſputationis, diſputatio quædā fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antoniū, cuius audio eſſe partes ut de tota eloquētia diſſerat, quémque iandudū Cotta & Sulpitius expectant? Ego uero, inquit Craſſus, neque Antoniū uerbū facere patiar, & ipſe obmuteſcā, niſi prius à uobis im-

petraro. Quidnã? *inquit* Catulus. Vt *hic ſitis hodie.* Tũ *cum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiſerat,* Ego,*inquit* Iulius,*pro utroque reſpondeo,ſic faciemus: atque iſta quidem conditione,uel ut uerbum nullum fa ceres,me teneres.* Hic Catulus *arriſit,& ſimul* Præci*ſa,inquit, mihi quidem dubitatio eſt,quoniã neque domi imperaram, & hic apud quem eram futurus, ſine mea ſententia,tam facile promiſit.* Tum *omnes oculos in* Antoniũ *coniecerunt: & ille,* Audite *uero, audite, inquit:hominem enim audietis de ſchola, atque à magiſtro &* Græcis *literis eruditum: & eo quidem loquor confidentius,quòd* Catulus *auditor acceſſit, cui non ſolum nos* Latini *ſermonis, ſed etiam* Græci *ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem elegantiámque concedere.* Sed *tamen quoniam hoc totum, quicquid eſt,ſiue artificiũ, ſiue ſtudium dicendi, niſi acceſſit os,nullum poteſt eſſe:docebo uos diſcipuli id quod ipſe non didici, quid de omni genere dicendi ſentiam.* Hîc *poſteaquam arriſerunt,* Res *mihi uidetur eſſe,inquit,facultate præclara, arte mediocris.* Ars *enim earum rerum eſt,quæ ſciuntur:*Oratoris *autem omnis actio opinionibus,non ſcientia continetur.* Nam *& apud eos dicimus qui neſciunt,& ea dicimus quæ neſcimus ipſi: itaque & illi aliàs aliud ijſdem de rebus & ſentiunt & iudicant: & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus,nõ modo ut* Craſ*ſus contra me dicat aliquando, aut ego contra* Craſ*ſum, cum alterutri neceſſe ſit falſum dicere: ſed etiam ut uterque noſtrum eadẽ de re aliàs aliud defendat, cum plus uno uerum eſſe non poſſit.* Vt *igitur in eiuſmodi re quæ mendacio nixa ſit,quæ ad ſcientiam non ſæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & ſæpe er-*

rores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe, cur audiatis. Nos uerò & ualde quidem, Catulus, inquit, putamus, atque eo magis, quòd nulla mihi oſtentatione uideris eſſe uſurus. exorſus es enim non glorioſe magis, ut tu putas, à ueritate, quàm à neſcio qua dignitate. Vt igitur de ipſo genere ſum confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædã dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum uoluntates. Huius rei ſcientiam ſiquis uolet magnam quandã artem eſſe dicere, nó repugnabo. Etenim cum plerique temere, ac nulla ratione cauſas in foro dicant, nonnulli autẽ propter exercitationem, aut propter conſuetudinẽ aliquam callidius id faciant, non eſt dubium quin ſiquis animaduerterit quid ſit quare alij melius quàm alij dicant, id poſſit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non planè artem, at quaſi artem quandam inuenerit. Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro atque in cauſis, ita nunc quemadmodũ ea reperirentur, poſſim uobis exponere. Sed de me uidero: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quanuis ars non ſit, tamen nihil eſſe perfecto oratore præclarius. Nam ut uſúm dicendi omittã, qui in omni pacata & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus iucundius percipi poſſit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inueniri poteſt? Quod carmẽ artificioſa uerborũ concluſione aptius? Qui actor in imitanda, quàm orator in ſuſcipienda ueritate iucundior? Quid autem ſubtilius, quàm acutæ crebræque ſententiæ? Quid admirabilius, quàm res ſplendore illuſtrata

uerborũ? Quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neq; enim ulla non propria oratoris eſt res, quæ quidem ornate dici, grauitérq; debeat. Huius eſt in dando conſilio de maximis rebus cum dignitate explicata ſententia, eiuſdẽ & languentis populi incitatio, & effrænati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciẽ, & integritas ad ſalutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius, quis à uitijs acrius reuocare, quis uituperare improbos aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatẽ uehementius frangere accuſando poteſt? quis mœrorem leuare mitius conſolando? Hiſtoria uero teſtis temporũ, lux ueritatis, uita memoriæ, magiſtra uitæ, nuntia uetuſtatis, qua uoce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſiqua eſt ars alia, quæ uerborum aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur: aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationẽ, eámque uariare & diſtinguere quaſi quibuſdam uerborũ ſententiarúmque inſignibus: aut ſi uia ulla niſi ab hac una arte traditur, aut argumentorũ, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc quod hæc ars profiteatur, alienum eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe commune. ſed ſi in hac una eſt ea ratio atq; doctrina, nõ ſiqui aliarũ artiũ bene locuti ſunt, eo minus id eſt huius unius propriũ: ſed ut orator de iis rebus quæ cæterarũ artiũ ſunt, ſi modo eas cognorit (ut heri Craſſus dicebat) optime poteſt dicere: ſic cæterarũ artiũ homines ornatius illa ſua dicunt, ſiquid ab hac arte didicerũt. Neque enim ſi de rebus ruſticis agricola quiſpiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit aut ſcri-

pſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquẽtia: in qua quia uis magna eſt in hominum ingenijs, eo multi etiã ſine doctrina aliquid omniũ generum atque artiũ con ſequuntur: ſed quod cuiuſq; ſit proprium, etſi ex eo iudicari poteſt, cum uideris quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quàm quòd omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt, ora tor ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt: ut cæteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant: hic niſi domeſti cis ſe inſtruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non poſſit. Tum Catulus, Etſi, inquit Antoni, minime impediẽdus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignoſces. Non enim poſſum quin exclamem, ut ait ille in Trinumo: ita mihi uim oratoris cum exprimere ſubtiliter uiſus es, tum laudare copioſiſſime: quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam, ipſam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò: tibi enim aſſentior ueſtrum eſſe hoc totum diſerte dicere: ídque ſiquis in alia arte faciat, eum aſſumpto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo. Et Craſſus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominémque reddidit. nam heſterno ſermone unius cuiuſdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendam humanitatis atque inurbanum. Tũ Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propoſuerã, ut ſi te refelliſſem, hos à te diſcipulos abducerem: nunc Catulo audiente & Cæſare, uideor debere non tam pugnare tecũ, quàm quid ipſe ſen tiam, dicere. Sequitur igitur, quoniã nobis eſt hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis ciuium conſtituendus,

ut uideamus quid ei negotij demus, cuique eum muneri uelimus eſſe præpoſitum. Nam Craſſus *heri, cum uos* Catule *&* Cæſar *non adeſſetis, poſuit breuiter in artis diſtributione idem quod* Græci *plærique poſuerũt: neque ſanè quid ipſe ſentiret, ſed quid ab illis diceretur, oſtendit: duo prima genera quæſtionũ eſſe, in quibus eloquentia uerſaretur: unum infinitum, alterum certum.* I*nfinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo:* Ex*petendáne eſſet eloquẽtia, expetendíne honores.* Cer*tum autem, in quo quid in perſonis, & in conſtituta re, & definita quæreretur: cuiuſmodi ſunt quæ in foro atque in ciuium cauſis diſceptationibúſque uerſantur.* Ea *mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in conſilio dando eſſe poſita. nam illud tertium quod & à* Craſſo *tactum eſt, & ut audio, ille ipſe* Ariſtoteles *qui hæc maxime illuſtrauit, adiunxit, etiam ſi opus eſt, tamen minus eſt neceſſarium.*

Q*uid nam? inquit* Catulus, *an laudationes? id enim uideo poni genus tertiũ.* I*ta, inquit* Antonius, *& in eo quidem genere ſcio & me & omnes qui affuerunt, delectatos eſſe uehementer, cum abs te eſt* Popilia *mater ueſtra laudata, cui primum mulieri hunc honorem in noſtra ciuitate tributum puto.* S*ed non omnia quæcunque loquimur, mihi uidentur ad artem & ad præcepta eſſe reuocãda.* Ex *his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta ſumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa deſyderare, quæ ut nemo tradat, quis eſt qui neſciat quæ ſint in homine laudanda?* Po*ſitis enim iis rebus quas* Craſſus *in illius orationis ſuæ, quam cõtra collegam* Cẽſor *habuit, principio, dixit, quæ natura aut fortuna darentur homi*

nibus, in ijs rebus ſe uinci poſſe animo æquo pati: quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in ijs rebus ſe pati uinci non poſſe. Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda ſibi eſſe fortunæ bona. ea ſunt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formæ, uirium, ingenij, cæterarũmque rerũ quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ. Si habuerit, bene his uſum: ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe: ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde quid ſapienter is quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuſte, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc & quæ ſint eius generis facile uidebit, qui uolet laudare quẽpiam: & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? nõ enim ſi eſt facilius, eo de numero quoque eſt excerpendũ. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadũt aliquando in oratorem, quamuis exigua ſint, ea ſic tractare quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nã & teſtimonium ſæpe dicendũ eſt, ac nonnunquam etiam accuratius: ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titiũ ſeditioſum ciuem & turbulentum: explicaui in eo teſtimonio dicendo, omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi Tribuno pl. pro Rep. reſtitiſſem, quǽque ab eo contra Remp. facta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum, multa audiui, multa reſpondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiã de teſtimonijs dicendis quaſi in arte tradere? Nihil ſanè, inquit Catulus, neceſſe eſt. Quid ſi (quod ſæpe ſummis uiris accidit) mandata ſint exponenda aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem

à ſenatu? Num, quia genere orationis in huiuſmodi cauſis accuratiore eſt utendũ, idcirco etiam pars hæc cauſarum numeranda uidetur, aut proprijs præceptis inſtruenda? Minime uerò, inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in eiuſmodi rebus facultas ex cæteris rebus & cauſis comparata. Ergo item, inquit, illa quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paulo antè (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum ullum in diuiſione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda ſunt non minus diſerte, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, conſolatio: quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamẽta deſyderet, ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, aſſentior.

Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriam ſcribere? Si, ut Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſi ut noſtri, nihil opus eſt oratore. ſatis eſt non eſſe mendacem. Atqui ne noſtros contemnas, inquit Antonius: Græci ipſi ſic initio ſcriptitarunt, ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium confectio, cuius rei, memoriǽque publicæ retinendæ cauſa ab initio rerum Romanarum uſque ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebátque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi: ij qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monimenta ſolũ temporum, hominum, locorum, geſtarúmque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hella-

nicus, Acuſilaus fuit, alijq; permulti: talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo, qui neque tenent quibus rebus orna tur oratio (modo enim huc iſta ſunt importata) & dũ intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant eſſe breuitatem. Paululum ſe erexit, & addidit hiſtoriæ maiorem ſonum uocis uir optimus Craſſi familiaris Antipater: cæteri non exornatores rerum, ſed tantummodo narratores fuerunt. Eſt, inquit Catulus, ut dicis: ſed iſte ipſe Cælius neque diſtinxit hiſtoriam uarietate locorum, neque uerborũ collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpoliuit illud opus: ſed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicẽdum, ſicut potuit, dolauit: uicit tamen, ut dicis, ſuperiores. Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquẽtiæ noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis atque in foro eluceat. Apud Græcos autem eloquẽtiſſimi homines remoti à cauſis forenſibus, cum ad cæteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicauerũt. Nanque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in cauſis nihil omnino uerſatum eſſe accepimus. Atqui tanta eſt eloquentia, ut me quidem (quantum ego Græce ſcripta intelligere poſſum) magnopere delectet. & poſt illum Thucydides omnes dicendi artificio mea ſententia facile uicit: qui ita creber eſt rerum frequentia, ut uerborum propè numerum ſententiarum numero conſequatur. Ita porrò uerbis aptus, & preſſus, ut neſcias utrũ res oratione, an uerba ſententijs illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in Rep. uerſatus, ex numero accepimus eorum qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum

à Rep. remotus, atque id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Phylliſtus, qui cum Dionyſij tyrãni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda, maximéque Thucydidem eſt, ſicut mihi uidetur, imitatus. Poſtea uerò quaſi ex clariſſima rhetoris officina duo præſtantes ingenio Theopompus, & Ephorus ab Iſocrate magiſtro impulſi ſe ad hiſtoriam contulerunt, cauſas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philoſophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, pòſt ab Ariſtotele Calliſthenes comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico penè more, ille autem ſuperior leniore quodam ſono eſt uſus, & qui illum impetum oratoris non habeat, uehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omniũ Timæus: quantum autem iudicare poſſum, longe eruditiſſimus, & rerum copia, & ſententiarum uarietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione uerborũ non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullũ uſum forenſem. *Hæc cum ille dixiſſet, quid eſt, inquit Catule, Cæſar, ubi ſunt qui Antonium græce negant ſcire? quot hiſtoricos nominauit? quàm ſcienter? quàm proprie de unoquoque dixit? Id meherculè, inquit Catulus, admirans, illud iã mirari deſino quod multo magis antè mirabar, hunc, cum hæc neſciret, in dicendo poſſe tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupãs, horum libros, & nonnullos alios, ſed delectationis cauſa, cum eſt otium, legere ſoleo. Quid ergo? eſt, fatebor, aliquid tamẽ, ut cum in ſole ambulem, etiam ſi aliam ob*

cauſam ambulē, fieri natura tamen ut colorer: ſic cum iſtos libros ad Miſenum (nam Romæ uix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meam illorū cantu quaſi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipſi qui ſcripſerūt, uoluerūt à uulgo intelligi. In philoſophos ueſtros ſiquādo incidi, deceptus indicibus librorum, quòd ſunt ferè inſcripti de rebus notis & illuſtribus, de uirtute, de iuſtitia, de honeſtate, de uoluptate, uerbū prorſus nullū intelligo, ita ſunt anguſtis & conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnino quaſi aliena quadā lingua locutos nō conor attingere. Cū his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerūt ſuas: aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtiſne quātum munus ſit oratoris hiſtoria? Haud ſcio an flumine orationis & uarietate maximum: neq; tamen eā reperio uſquam ſeparatim inſtructam rhetorū præceptis. ſita ſunt enim ante oculos. Nā quis neſcit primam eſſe hiſtoriæ legē, nequid falſi dicere audeat, deinde nequid ueri non audeat, nequa ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, nequa ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus. Ipſa autē exædificatio poſita eſt in rebus, & uerbis. Rerum ratio ordinē temporum deſyderat, regionum deſcriptionem: uult etiā, quoniam in rebus magnis memoriáque dignis cōſilia primum, deinde acta, poſtea euentus expectantur, & de conſilijs ſignificari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis declarari, non ſolum quid actum aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: & cum de euētu dicatur, ut cauſæ explicentur omnes, uel caſus, uel ſapiētiæ, uel temeritatis, hominúm-

que ipſorum non ſolum res geſtæ, ſed etiam qui fama ac nomine excellant, de cuiuſque uita atq; natura. Verborũ autem ratio, & genus orationis fuſum atque tractum, & cũ lenitate quadã æquabili profluẽs, ſine hac iudiciali aſperitate, & ſine ſententiarũ forenſiũ aculeis proſequendum eſt. Harum tot, tantarúmque rerũ uidetíſne nulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiãtur? In eodem ſilentio multa alia oratorum officia iacuerũt, cohortationes, conſolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſime: ſed locum ſuum in illis artibus quæ traditæ ſunt, habẽt nullum. Atque in hoc genere illa quoq; eſt infinita ſylua, quòd oratori plerique (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicẽdũ dederũt. Vnum de certa definitáque cauſa, quales ſunt quæ in litibus, quæ in deliberationibus uerſantur: addat ſiquis uolet etiã laudationis. Alterum, quod appellant omnes ferè ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tẽpore & ſine perſona quæſtionem. hoc quid, & quantum ſit cum dicunt, intelligere mihi non uidentur. Si enim eſt oratoris quæcũque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicẽdum erit ei quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuũ non ſolũ de ijs controuerſijs quæ tẽporibus & perſonis notæ ſunt, hoc eſt de omnibus forenſibus, ſed etiam de generũ infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoque partem quæſtionũ oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honeſtis aut

turpibus, utilibus aut inutilibus, de uirtute, de iuſtitia, de continentia, de prudẽtia, de magnitudine animi, de liberalitate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, contrarijſque uitijs dicendum oratori putemus: itémque de Repub. de imperio, de re militari, de diſciplina ciuitatis, de hominũ moribus: aſſumamus eã quoque partem, ſed ita ut ſit circunſcripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum ciuium, morem hominum, quæ uerſantur in conſuetudine uitæ, in ratione Reip. in hac ſocietate ciuili, in ſenſu hominum cõmuni, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minus, ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat, ac certe, ut in cauſa prudenter poſſit intexere. Hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ij qui iura, qui leges, qui ciuitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarúmque rerum nulla à me præcepta ponentur, ſic ſtatuo, ut in cæteris artibus cum tradita ſint cuiuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis uel formæ uel ætatis, etiam ſi non didicerit, pingere: neque eſſe periculum, qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non poſſit. Neque eſt omnino ars ulla, in qua omnia quæ illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur: ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua perſequuntur. Similiter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione

diœndi, qui illam uim adeptus ſit, ut eorũ mentes, quì aut de Republica, aut de ipſius rebus, aut de ijs contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarũ orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodũ pellem aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet. Tũ Catulus, Præclare mihi uideris Antoni poſuiſſe ante oculos quid diſcere oporteret eum qui orator eſſet futurus, quid etiã ſi non didiciſſet, ex eo quod didiciſſet, aſſumeret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarũ, cætera innumerabilia exercitationi & ſimilitudini reliquiſti. Sed uideto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit & pellis, Hercules autem & alia opera maiora ne in illis rebus quas prætermittis, relinquãtur. Non enim mihi minus operis uidetur de uniuerſis generibus rerum, quàm de ſingulorum cauſis, ac multo etiam maius de natura deorũ, quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita, inquit Antonius. dicam enim tibi Catule nõ tam doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque cõmunium literarũ & politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddã opus, atque haud ſciam an de humanis operibus lõge maximum: in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu & uictoria iudicatur: ubi adeſt armatus aduerſarius qui ſit & feriendus & repellendus: ubi ſæpe is qui rei dominus futurus eſt, alienus atque iratus, aut etiã amicus aduer-

ſario, & inimicus tibi eſt: cum aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus aut incitãdus: aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione moderandus: in quo ſæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum eſt: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad ſeueritatẽ, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiã, tum ad lætitiam eſt contorquendus. Omnium ſentẽtiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus eſt utendũ: accedat oportet actio uaria, uehemẽs, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, plena ueritatis. In his operibus ſiquis illam artem comprehẽderit, ut tanquam Phidias Mineruæ ſignum efficere poſſit, non ſanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit. Tũ Catulus, Quò iſta maiora ac mirabiliora feciſti, eò me maior expectatio tenet, quibuſnã rationibus, quibúſue præceptis ea tanta uis comparetur: non quò mea quidẽ iam interſit (neque enim ætas id mea deſyderat, & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui nunquam ſentẽtias de manibus iudicum ui quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorũ animis, tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meũ, tantum cognoſcendi ſtudio adductus requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decãtet, cum ipſe nunquam forum, nunquam ullum iudicium aſpexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio, cum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum ueniſſet exul, próque eo, quòd eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut cũ quẽ dixi, ſi uellet audiret: cúmq; is ſe non nolle dixiſ-

ſet, locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum cũ cæteri qui illum audierant, uehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ille ipſe de illo philoſopho iudicaret. hic Pœnus, non optime Græce, ſed tamen libere reſpõdiſſe fertur, Multos ſe deliros ſenes ſæpe uidiſſe, ſed qui magis quàm Phormio deliraret, uidiſſe neminẽ. Neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogãtius aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cũ populo Rom. omniũ gẽtiũ uictore certaſſet, Græcũ hominem, qui nunquã hoſtem, nunquam caſtra uidiſſet, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi præcipiunt, uidentur: quod enim ipſi experti non ſunt, id docent cæteros. ſed hoc minus fortaſſe errant, quòd non te, ut Annibalem, ſed pueros aut adoleſcentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quen quam noſtrũ quicquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita moleſti ſunt, facile omnes perpetior & perfero (nam aut aliquid afferunt quod mihi non diſpliceat, aut efficiunt ut me non didiciſſe minus pœniteat) dimitto autem eos non tam contumelioſe, quàm philoſophum illum Annibal, & eo fortaſſe plus habeo etiam negotij: ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego iudicare poſſum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas partes, in cauſæ controuerſiam, & in quæſtionis. Cauſam appellant rem poſitam in diſceptatione rerum, & controuerſia. Quæſtionem au-

tem rem poſitam in infinita dubitatione. de cauſa præcepta dant, de altera parte dicendi mirum ſilentiũ eſt. Denique quinque faciũt quaſi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta diſponere, deinde ornare uerbis, pòſt memoriæ mãdare, tum ad extremum agere ac pronuntiare, rem ſanè non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte uiderit, neminem poſſe apte dicere, niſi & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo, ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quatuor, quinque, ſéxue partes, uel etiã ſeptem (quoniam aliter ab alijs digerũtur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem & attentum. Deinde rem narrare ita, ut ueriſimilis narratio ſit, ut aperta, ut breuis. Pòſt autem diuidere cauſam, aut proponere: noſtra confirmare argumentis ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij cõcluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant: alij iubent ante quàm peroretur, ornandi aut augendi cauſa digredi, deinde concludere ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: ſunt enim concinne diſtributa: ſed tamen (id quod neceſſe fuit hominibus expertibus ueritatis) non perite. Quæ enim præcepta principiorum & narrationum eſſe uoluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſeruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere poſſum in curſu orationis, quàm cum omnia ſunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonſtraturum, ſed tum cum doceo & explano: attentum uero, crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima

denuntiatione efficere poſſumus. Iam uero narrationem quòd iubent ueriſimilem eſſe & apertam & breuem, rectè nos admonent: quòd hæc narrationis magis putant eſſe propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidentur errare: omninóque in hoc omnis eſt error, quòd existimant artificium eſſe hoc quoddam non diſſimile cæterorum, cuiuſmodi de ipſo iure ciuili heſterno die Craſſus componi poſſe dicebat, ut genera rerum primum exponerẽtur, in quo uitiũ eſt, ſi genus ullum prætermittatur: deinde ſingulorum generũ partes, in quo & deeſſe aliquam partem, & ſuperare mẽdoſum eſt: tum uerborum omnium definitiones, in quibus neque abeſſe quicquam decet, neque redũdare. Sed hoc ſi in iure ciuili, ſi etiam in paruis aut mediocribus rebus doctiores aſſequi poſſunt, non idem ſentio tanta hac in re, támq; immenſa poſſe fieri. Sin autẽ qui arbitrãtur, deducẽdi ſunt ad eos qui hæc docẽt: omnia iã explicata & perpolita aſſequẽtur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neq; obſcuri. Sed uideant quid uelint, ad ludẽdúmne, an ad pugnandũ arma ſint ſumpturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus cãpúſq; noſter deſyderat. Attamẽ ars ipſa ludicra armorũ & gladiatori, & militi prodeſt aliquid: ſed animus acer & præſens, & acutus idẽ atq; uerſutus inuictos uiros efficit, nõ difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorẽ ſic iam inſtituã, ſi potuero, ut quid efficere poſſit, antè perſpiciã. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit: tẽtabo quid deceat, quid uoce, quid uiribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligã poſſe ad ſũmos peruenire, nõ ſolum hortabor ut elaboret, ſed etiã ſi uir

quoq; mihi bonus uidebitur, obſecrabo. Tantū ego in excellēte oratore & eodem uiro bono pono eſſe ornamēti uniuerſæ ciuitati. Sin uidebitur, cū omnia ſumma fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe uenturus, permit tā ipſi quod uelit, moleſtus magnopere nō ero. Sin planè abhorrebit, & erit abſurdus: ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium trāſferat, admonebo. Nam neque is qui optime poteſt, deſerendus ullo modo eſt à cohortatione noſtra: neque is qui aliquid poteſt, deterrendus: quòd alterum diuinitatis mihi cuiuſdam uidetur: alterū, uel non facere, quod non optime poſſis, uel facere quod non peſſime facias, humanitatis: tertium uero illud, clámare cōtrà quàm deceat, & quàm poſſit, hominis eſt (ut tu Catule de quodam declamatore dixiſti) ſtultitiæ ſuæ quámplurimos teſtes domeſtico præconio colligentis. De hoc igitur qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandúſque ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat quæ nos uſus docuit, ut nobis ducibus ueniat eò quò ſine duce ipſi peruenimus, quoniā meliora docere non poſſumus. Atque ut à familiari noſtro exordiar, hunc ego Catule Sulpitium primum in cauſa paruula adoleſcentulum audiui, uoce & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, quod erat ingenij: & uerbis efferueſcentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis non ſum aſpernatus. Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcūditas. Nam facilius ſicut in uitibus reuocantur ea quæ ſeſe nimium profuderunt, quàm ſi nihil ualet materies, noua ſarmenta cultura excitantur: ita uolo eſſe in adoleſcēte, unde aliquid amputem. Non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quod ni-

nis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. Vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus, & eum ſum cohortatus ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum: magiſtrum autem, quem uellet, eligeret, me quidem ſi audiret, L. Craſſum: quod iſte arripuit, & ita ſeſe facturũ confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa me quoque ſibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſauit C. Norbanum defendente me. Non eſt credibile quid intereſſe mihi ſit uiſum inter eum, qui tum erat, & qui animo antè fuerat. Omnino in illud genus eum Craſſi magnificum atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio, atque imitatione incidiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum atque omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut demonſtremus quem imitetur: atque ita ut quæ maxime excellant in eo quem imitabitur, ea diligentiſſime perſequatur: tum accedat exercitatio qua illum quem antè delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia ac penè uitioſa conſectentur imitando. Nihil eſt facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut ſtatum, aut motum. Si uero etiam uitioſe aliquid eſt, id ſumere, & in eo uitioſum eſſe, non magnum eſt: ut ille qui nunc etiam amiſſa uoce furit in rep. Fuſius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, nõ aſſequitur, oris prauitatem, & uerborũ latitudinem imitatur: ſed tamẽ ille nec deligere ſciuit cuius potiſſimum ſimilis eſſet, & in eo ipſo quẽ delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui ita faciet

ut oportet, primũ uigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde quẽ probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur. Quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicendi? quod nõ tam facile in noſtris oratoribus poſſumus iudicare (quia ſcripta, ex quibus iudiciũ fieri poſſet, nõ multa ſanè reliquerunt) quàm in Græcis: ex quorũ ſcriptis, cuiuſque ætatis, quæ dicẽdi ratio, uolũtáſque fuerit intelligi poteſt. Antiquiſſimi ferè ſunt, quorũ quidẽ ſcripta conſtent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſentẽtijs magis, quàm uerbis abũdantes. Nõ potuiſſet accidere ut unũ eſſet omniũ genus, niſi aliquẽ ſibi proponerent ad imitandũ. Cõſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias: multa Lyſiæ ſcripta ſunt, nonnulla Critiæ. De Theramene audiuimus: omnes etiam tum retinebãt illũ Periclis ſucum, ſed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omnium, cuius è ludo tanquã ex equo Troiano, innumeri principes exierũt: ſed eorũ partim in põpa, partim in acie illuſtres eſſe uoluerunt. Itaque & illi Theopõpus, Ephorus, Philiſtus, Naucrates, multíque alij naturis differunt, uoluntate autem ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri & ij qui ſe ad cauſas contulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, AEſchines, Dinarchus, alijque complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem ueritatis imitandæ genere uerſati: quorum quandiu manſit imitatio, tandiu genus illud dicendi, ſtudiúmque uixit. Poſteaquam extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt & euanuit, alia quædam dicendi molliora ac remiſſiora genera uiguerunt. Inde De-

mochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthe*nis: tum* Phalereus *ille* Demetrius *omnium iſtorum mea ſententia politiſſimus, alij'que eorum ſimiles extiterunt. Quæ ſi uolemus uſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, ut hodie* Alabandenſem *illũ* Meneclẽ *& eius fratrem* Hieroclem, *quos ego audiui, tota imitetur* Aſia: *ſic ſemper fuiſſe aliquẽ, cuius ſe ſimiles plerique eſſe uellẽt.* Hanc *igitur ſimilitudinẽ qui imitatione aſſequi uolet, tũ exercitationibus crebris atq; magnis, tũ ſcribẽdo maxime perſequatur.* Quod *ſi hic noſter* Sulpitius *faceret, multo eius oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolẽt dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædã, quæ ſtylo depaſcenda eſt.* Hic Sulpitius, Me *quidẽ, inquit, recte mones, idque mihi gratum eſt, ſed ne te quidẽ* Antoni *multum ſcriptitaſſe arbitror.* Tũ *ille,* Quaſi *uero, inquit, non ea præcipiam alijs, quæ mihi ipſi deſunt: ſed tamen ne tabulas quidem cõficere exiſtimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo quod dico, quãtulum id cunque eſt, quod faciam iudicari poteſt.* Atque *eſſe tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, & ſuapte natura quod uelint ſine cuiuſquam ſimilitudine cõſequantur, quod & in uobis animaduerti recte poteſt* Cæſar *&* Cotta: *quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus lepôrẽ quendam & ſalem, alter acutiſſimum & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus.* Neque *uero ueſter æqualis* Curio *patre mea ſententia uel eloquentiſſimo temporibus illis, quenquã mihi magnopere uidetur imitari, qui tamen uerborum grauitate & elegantia & copia ſuam quandã expreſſit quaſi formã, figurãmque dicẽdi: quod ego maxime potui iudica*

re in ea cauſa quam ille contra me apud centumuiros pro fratribus Coſſis dixit. In qua nihil illi defuit quod non modo copioſus, ſed etiã ſapiens orator habere deberet. Verũ ut aliquãdo ad cauſas deducamus illũ quem conſtituimus, & eas quidem in quibus pluſculum negotij eſt, iudiciorum atque litiũ (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum. eſt enim nõ tam acutum quàm neceſſariũ, magíſque monitoris non fatui, quàm eruditi magiſtri) hoc ei primum præcipiemus, quaſcunque cauſas erit acturus, ut eas diligenter penitúſque cognoſcat. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum aſcendere. aſcendit. hoſtes repulit. accuſatur. Nihil eſt negotij huiuſmodi cauſam cognoſcere. Recte igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. Hæc eſt enim in ludo cauſarum ferè formula. At uero in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, uita denique eorum, qui in cauſa uerſantur, tota cognoſcẽda eſt: quarũ rerum negligentia pleraſque cauſas & maxime priuatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum operã ſuam multi exiſtimari uolunt, ut toto foro uolitare, & à cauſa ad cauſam ire uideantur, cauſas dicunt incognitas: in quo eſt illa quidem magna offenſio, uel negligentiæ ſuſceptis rebus, uel perfidiæ receptis: ſed etiã illa maior opinione mea, quòd nemo poteſt de ea re quam nõ nouit, non turpiſſime dicere: ita dũ inertiæ uituperationẽ, quæ maior eſt, contẽnunt, aſſequuntur etiã illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat, & ut nequis alius adſit, quo liberius loquatur, & agere aduerſarij

cauſam, ut ille agat ſuam, & quicquid de ſua re cogitarit in medium proferat. Itaque cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, aduerſarij, iudicis: qui locus eſt talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico eſſe dicendum: ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico atque reijcio. Ita aſſequor ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti ſimul faciunt: ſed certe ijdem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, cauſámque cognoui, ſtatim occurrit animo quæ ſit cauſa ambigui. Nihil eſt enim quod inter homines ambigatur, ſiue ex crimine cauſa cõſtet, ut facinoris: ſiue ex controuerſia, ut hæreditatis: ſiue ex deliberatione, ut belli: ſiue ex perſona, ut laudis: ſiue ex diſputatione, ut de ratione uiuendi, in quo non aut quid factum ſit, aut fiat futurúmue ſit quæratur, aut quale ſit, aut quid uocetur. Ac noſtræ ferè cauſæ quæ quidem ſunt criminum, plerũque inficiatione defenduntur. Nam & de pecunijs repetundis quæ maxime ſunt, neganda ferè ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſeiungere. de ſicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in iudicijs, ex controuerſia facti: in deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex inſtantis, aut facti. Sæpe autem res non ſit, néene, ſed qualis ſit, quæritur: ut cum L. Opimij cauſam defendebat apud populum audiente me C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat, ſed id iure pro ſalute patriæ factum eſſe dicebat,

ut eidem Carboni Tribuno Pl. alia tum mente remp. capeſſenti P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti reſponderat, iure cæſum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ ſunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe uideãtur. Iam quid uocetur quæritur, cum quo uerbo quid appellandũ ſit, contenditur: ut mihi ipſi cũ hoc Sulpitio fuit in Norbani cauſa ſumma cõtẽtio. pleraque enim de ijs quæ ab iſto obijciebãtur, cum confiterer, tamen ab illo maieſtatem immunutam negabã: ex quo uerbo lege Apuleia tota illa cauſa pẽdebat. Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud quod cauſam facit, lucide, breuiter uterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile uideri ſolet: alia eſt enim cum inter doctos homines de ijs ipſis rebus, quæ uerſantur in artibus, diſputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quicquã, neque ſuperſit. Quod quidem in illa cauſa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam quãtum uterque noſtrũ potuit, omni copia dicendi dilatauit quid eſſet maieſtatẽ minuere. Etenim definitio primũ reprehenſo uerbo uno, aut addito, aut dẽpto ſæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipſo doctrinã redolet, exercitationẽmque penè puerilem: tum & in ſenſum & in mentem iudicis intrare nõ poteſt: antè enim prætèrlabitur, quàm percepta eſt. Sed in eo genere, in quo quale ſit quid ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio, in quo nulla poteſt eſſe niſi ex ambiguo contro-

uerſia. Nam *illud ipſum, cum ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddã habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea uerba quæ deſunt, ſuggeſta ſunt: quibus additis defenditur ſententiam ſcripti perſpicuã fuiſſe: & ex contrarijs ſcriptis ſiquid ambigitur, non nouũ genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur: idque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id ſcriptum, quodcunque defendimus, ſuppleatur: ita fit ut unum genus in ijs cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue.* Ambiguorũ *autem cõplura genera ſunt, quæ mihi uidentur ij melius noſſe qui dialectici appellantur, ij autem noſtri ignorare, qui nõ minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine uel ſermonis uel ſcripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quòd aut uerbum, aut uerba ſint prætermiſſa.* Iterũ *autem peccant, cum genus hoc cauſarũ, quod in ſcripti interpretatione uerſatur, ab illis cauſis, in quibus qualis quæque res ſit diſceptatur, ſeiungunt: nuſquã enim tã quæritur quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto: quod totũ à facti controuerſia ſeparatum eſt.* Ita *tria ſunt omnino genera quæ in diſceptationem & controuerſiã cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurúmue ſit, aut quale ſit, aut quomodo nominetur.* Nam *& illud quidem quod quidam* Græci *adiũgunt, recténe factum ſit, totũ in eo eſt quod quale ſit quærimus.* Sed *iam ad inſtitutum reuertar meum.* Cũ *igitur accepto cauſæ genere & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius cõſtituo, quàm quid ſit illud quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis & iudicij: deinde illa duo diligẽtiſſime*

conſydero,quorum alterũ commendationem habet noſtram,aut eorum quos defendimus:alterũ eſt accommodatum ad eorum animos,apud quos dicimus,ad id quod uolumus commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa,ut probemus uera eſſe ea quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos qui audiunt, ut animos eorum ad quencunque cauſa poſtulabit motum uocemus. Ad probandũ autem duplex eſt oratori ſubiecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re propoſita ratione tractantur,ut tabulæ,teſtimonia,pacta,conuenta,quæſtiones,leges,ſenatuſconſulta,res iudicatæ,decreta, reſponſa, & reliqua ſiquæ ſunt quæ non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorem à cauſa atque à reis deferuntur. Altera eſt quæ tota in diſputatione & argumentatione oratoris collocata eſt. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem qui docent,cum cauſas in plura genera ſecuerunt,ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt, quod etiã ſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt,ut ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referant,unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere : tamen & tardi ingenij eſt riuulos conſectari,fontes rerum nõ uidere: & iam ætatis eſt uſúſque noſtri,à capite quod uelimus arceſſere,& unde omnia manant uidere. Et primum genus illud earum rerum quæ ad oratorem deferuntur,meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. Nam & pro tabulis,& contra tabulas:& pro teſtibus,& contra teſtes: pro quæſtionibus,& cõtra quæſtiones,& item de cæ-

teris rebus eiuſdẽ generis,uel ſeparatim dicere ſolemus de genere uniuerſo,uel definitè de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (uobis hoc Cotta & Sulpiti dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum eſt eſt enim nunc me explicare qua ratione aut confirmare aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oportet. Hæc ſunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem uel maximæ: artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itémque illa quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationẽ magis illuſtrem perpolitámque deſyderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur, tametſi artẽ requirit, tamen prudentiæ eſt penè mediocris, quid dicendum ſit uidere. Alterum eſt, in quo oratoris uis illa diuina uirtúſque cernitur, ea quæ dicenda ſunt, ornate, copioſe, uariéque dicere. Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita uobis placuit, non recuſabo quo minus perpoliam atque conficiam: quantum conſequar, uos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres res quæ ad fidem faciendam ſolæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueãtur. Hæc ſunt enim tria numero: ea uerò quemadmodũ illuſtrentur, præſto eſt qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit. Nãque ego Catule, (dicam enim non reuerens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorẽ paulo illuſtriorẽ arbitror, neque Græcum, neque Lati-

num, quem ætas noſtra tulerit, quē non & ſæpe & diligenter audierim. Itaque ſiquid eſt in me, quod iă ſperare uideor, quoniă quidē uos his ingenijs homines tantum operæ mihi ad audiendŭ datis, ex eo eſt, quòd nihil quiſquam unquá me audiente egit orator, quod nō in memoria mea penitus inſederit. Atque ego is qui ſŭ, quantuſcunque ſum, adiudicandus omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo & iudico, neminem omniŭ tot & tanta quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem ſi uos quoque hoc idē exiſtimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi cum ego hŭc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eŭ Craſſo & ueſtiendum & ornandŭ. Tum Craſſus: Tu uerò, inquit, Antoni perge ut inſtituiſti. Neque enim boni eſt neq; liberalis parentis, quē procrearit & eduxerit, eŭ non & ueſtire & ornare: præſertim cŭ te locupletem eſſe negare non poſſis. Quod enim ornamentŭ, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa perorando non dubitauit excitare reum conſularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduerſas ſenis imperatoris oſtendere? Qui idē hoc accuſante Sulpitio, cŭ hominem ſeditioſum furioſúmque defenderet, non dubitauit ſeditiones ipſas ornare, ac demonſtrare grauiſſimis uerbis multos ſæpe impetus populi non iniuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſſit: multas etiă è Repub. ſeditiones ſæpe eſſe factas, ut cum reges eſſent exacti, ut cum tribunitia poteſtas eſſet conſtituta. Illam Norbani ſeditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & iure eſſe conflatam. Potuit hic locus tam anceps,

tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, ſine quadā incredibili ui ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, *quid de* Q. Regis *commiſeratione dicam? Quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc nō maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddā ſingulare: ſed hæc ipſa quæ nunc ad me delegare uis, ea ſemper in te eximia & præſtantia fuerunt.* Tum Catulus, *Ego uerò, inquit, in uobis hoc maximè admirari ſoleo, quòd cum inter uos in dicēdo diſſimillimi ſitis, ita tamen uterque ueſtrum dicat, ut ei nihil neq; à natura denegatū, neq; à doctrina non delatū eſſe uideatur. Quare* Craſſe *neq; tu tua ſuauitate nos priuabis, ut ſiquid ab* Antonio *aut prætermiſſum aut relictū ſit, nō explices: neq; te* Antoni, *ſiquid nō dixeris, exiſtimabimus nō potuiſſe poti⁹, quàm à* Craſſo *dici maluiſſe.* Hic Craſſus, *Quin tu, inquit,* Antoni *omittis iſta quæ propoſuiſti, quæ nemo horū deſyderat, quibus ex locis ea quæ dicenda ſint in cauſis, reperiātur? Quæ quanquā abs te nouo quodam modo præclaréque dicuntur, ſunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ ſæpiſſime tractas, ſempérque diuinitus.* Depromam equidem, inquit Antonius: *& quò facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi à me poſtulanti recuſabo. Meæ totius orationis, & iſtius ipſius in dicendo facultatis, quam modò* Craſſus *in cælum uerbis extulit, tres ſunt rationes, ut antè dixi: una conciliandorum hominum, altera docendorū, tertia concitandorum.* Harum triū partium prima lenitatem orationis, ſecunda acumen, tertia uim deſyderat. *nam hoc neceſſe eſt, ut is qui nobis cauſam adiudicaturus ſit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in*

nos, aut defenſionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipſarum explicatio ac defenſio poſita eſt, uidetur omnem huius generis quaſi doctrinam continere: de ea primũ loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim ſunt, quæ uſu iam tractata, & animo quaſi habere notata uideamur. Ac tibi ſapienter monenti L. Craſſe libenter aſſentiemur, ut ſingularum cauſarum defenſiones, quas ſolent magiſtri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autẽ ea capita, unde omnis ad omnem & cauſam & orationem diſputatio ducitur. Neq; enim quoties uerbum aliquod eſt ſcribendum nobis, toties eius uerbi literæ ſunt cogitatione conquirendæ: nec quoties cauſa dicenda eſt, toties ad eius cauſæ ſepoſita argumenta reuolui nos oportet: ſed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam ſtatim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt uerſatus in rebus, uel uſu, quem ætas denique affert: uel auditione & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quãuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac uoluntatibus ciuium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed nouato & iterato, quò meliores fœtus poſſit & grandiores edere. Subactio autem eſt uſus, auditio, lectio, literæ.

Ac primùm naturam cauſæ uideat, quæ nunquam lateat, factúmne ſit quæratur, an quale ſit, an quod no-

men habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt quo ſublato contro-uerſia ſtare non poſſit: deinde quid ueniat in iudiciũ, quod iſti ſic iubent quærere: Interfecit Opimius Grac*chum, quid facit cauſam? quòd* Reipub. *cauſa, eum ex ſenatuſconſulto ad arma uocaſſet.* Hoc *tolle, cauſa non erit..* At *id ipſum negat contra leges licuiſſe* Decius. Ve*niet igitur in iudicium, licueritne ex* S. C. *ſeruandæ* Reipub. *cauſa.* Per*ſpicua ſunt hæc quidem, & in uulgari prudentia ſita. ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore & defenſore argumenta ad id quod in iudicium uenit, ſpectantia debeāt afferri.* Atque *hic illud uidendũ eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut uideatis, quàm ſit genus hoc eorum qui ſibi eruditi uidentur, hebes atque impolitum.* Conſtituunt *enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum: unum appellant, in quo ſine perſonis atque temporibus de uniuerſo genere quæratur: alterum quod perſonis certis & temporibus definiatur: ignari omnes controuerſias ad uniuerſi generis uim & naturam referri. Nã in ea ipſa cauſa de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos* Opimij *perſona, nihil* Decij. De *ipſo enim uniuerſo genere infinita quæſtio eſt: num pœna uideatur eſſe afficiẽdus, qui ciuem ex ſenatuſconſulto patriæ conſeruandæ cauſa interfecerit, cũ id per leges non liceret.* Nulla *denique eſt cauſa in qua id quod in iudicium uenit, ex reorũ perſonis, ac nõ generum ipſorum uniuerſa diſputatione quæratur.* Quinetiam *in ijs ip-*

ſis ubi de facto ambigitur, æperítne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defenſionis reuocentur oportet ad genus & ad naturã uniuerſam: quòd ſumptuoſus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaritia: quòd ſeditioſus, de turbulentis & malis ciuibus: quòd à multis arguitur, de genere teſtium: contráque quæ pro reo dicentur, omnia neceſſario à tẽpore atque homine ad communes rerũ & generũ ſummas reuoluentur. Atque hæc forſitan homini nó omnia quæ ſunt in natura rerũ celeriter animo cõprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudiciũ tum cum de facto quæratur, ſed tamen criminum eſt multitudo, non defenſionum aut locorum infinita. Quæ uerò cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia ſint: ea ſi ex reis numeres, & innumerabilia ſunt, & obſcura: ſi ex rebus, ualde & modica, & illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in uno Mancino ponimus, quotieſcunque is quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa noua naſcetur. Sin illa controuerſia cauſam facit, uideatúrne ei quem Paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis, Mancini nomen pertinet. Ac ſi uid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad uniuerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, ut homines eruditos redarguam, quanquam reprehendendi ſunt, qui in genere definiendo iſtas cauſas deſcribunt in perſonis & in temporibus poſitas eſſe. Nam etſi incurrunt tempora & perſonæ, ... en intelligendum eſt, non ex ijs,

ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet: tantum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum diſcernerent, eáq; paulo ſubtilius explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiã magis ad uos, Cotta noſter, & Sulpiti, quo modo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum. eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur, quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum uniuerſas quæſtiones referũtur, ita modicæ & paucæ ſunt, ut omnes diligentes & memores & ſobrij oratores percurſas animo & propè decantatas habere debeãt: niſi forte exiſtimatis à Manio Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multum attuliſſe quamobrem poſthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ uim ac naturam nomen Coponij ac Curii pertinuit: in genere erat uniuerſo rei negocij'que, non in tempore ac nominibus omnis quæſtio, cum ſcriptum ita ſit: Si mihi filius gignitur, íſque prius moritur, & cætera: tum ut mihi ille ſit hæres. Si natus filius non ſit, uideatúrne is qui filio mortuo inſtitutus hæres ſit, hæres eſſe. Perpetui iuris, & uniuerſi generis quæſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, & argumentorum fontes deſyderat.

In quo etiã iſti nos iuriſconſulti impediunt, à diſcendóque deterrẽt. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure uiro aut mulieri reſpõderint: credo ut putaremus in hominibus, non in re, conſultationis, aut dubitationis cauſam ali-

quam fuiſſe: ut quòd homines eſſent innumerabiles debilitati à iure cognoſcendo, uolũtatem diſcendi ſimul cũ ſpe perdiſcendi abijceremus. Sed hæc Craſſus *aliquando nobis expediet,* & *exponet deſcripta generatim.* Eſt *enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc* Catule *pollicitus, ſe ius ciuile, quod nũc diffuſum* & *diſſipatum eſt, in certa genera coacturum,* & *ad artem facilè redacturum.* Et *quidẽ, inquit* Catulus, *haudquaquam id eſt difficile* Craſſo, *qui* & *quod diſci potuit de iure, didicit:* & *quod ijs qui eũ docuerũt, defuit, ipſe afferet: ut quæ ſint in iure, uel acutè deſcribere, uel ornatè illuſtrare poſſit.* Ergo *iſta, inquit* Antonius, *tum à* Craſſo *diſcemus, cum ſe de turba* & *à ſubſellijs in otium (ut cogitat) ſolitudinémque contulerit.* Iam *id quidẽ ſæpe, inquit* Catulus, *ex eo audiui, cum diceret ſibi certum eſſe à iudicijs cauſiſque diſcedere, ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit.* Neque *enim ipſe auxiliũ ſuum ſæpe à uiris bonis fruſtra implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas: quæ ſi uoce* L. Craſſi *carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit.* Nã *hercle, inquit* Antonius, *ſi hæc uerè à* Catulo *dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino* Craſſe *uiuendum,* & *iſtam oſcitantem* & *dormitantem ſapientiam,* Scæuolarum & *cæterorum beatorũ otio concedamus.* Arriſit *hic* Craſſus *leuiter,* &, Pertexe *modò, inquit,* Antoni, *quod exorſus es: me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit.* Huius *quidem loci, quem modò ſum exorſus, hic eſt finis, inquit* Antonius, *quoniam intelligitur non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum uarietate, ſed in generum cauſis atque naturis omnia*

ſita eſſe, quæ in dubium uocarentur: genera autem eſſe definita non ſolum numero, ſed etiam paucitate: ut eã materiem orationis, quæ cuiuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatámque comprehenderent, rebus dico & ſententijs. Et *ui ſua uerba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem uideri ſolent, ſi eiuſmodi ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe uideatur.* Ac *ſi uerum quæritis, quod mihi quidem uideatur (nihil enim aliud affirmare poſſum niſi ſententiam & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum, & generum uniuerſorum in forum deferre debemus, neque ut quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus qui ea mediocriter modò conſyderarint, ſtudio adhibito, & uſu pertracta eſſe poſſunt, ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos quos ſæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur.* Atque *hoc totum eſt ſiue artis, ſiue animaduerſionis, ſiue conſuetudinis, noſſe regiones intra quas uenire debeas, ut perueſtiges quod quæras.* Vbi *eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modò uſum rerum percallueris, nihil te effugiet: atque omne quod erit in re, occurret atque incidet.* Et *ſic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria ſint, acumen, deinde ratio, quam licet (ſi uolumus) appellemus artem, tertium diligentia, non poſſum equidem non ingenio primas concedere, ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat.* Diligentia, *inquam, cum omnibus in rebus, tum in cauſis defendẽdis plurimum ualet.* Hæc *præcipuè colenda eſt nobis, hæc ſemper adhibẽda, hæc*

nihil eſt quod non aſſequatur. Cauſa *ut penitus, quo initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: ut aduerſariũ attente audiamus, atq; ut eius nõ ſolum ſentẽtias, ſed etiã uerba omnia excipiamus: uultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſum animi plerũque indicant, diligentia eſt.* Id *tamen diſſimulãter facere, ne ſibi ille aliquid proficere uideatur, prudẽtia eſt.* Deinde *ut in ijs locis quos proponã paulopoſt, peruoluatur animus, ut ſe penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura & cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his rebus adhibeat tanquam lumẽ aliquod, memoriã, ut uocem, ut uires, hæc magna ſunt.* In*ter ingeniũ quidem & diligentiam perpaululum loci reliquum eſt arti.* Ars *demonſtrat tantũ ubi quæras, atque ubi ſit illud quod ſtudeas inuenire: reliqua, ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilãtia, aſſiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo ſæpe iam uſi ſumus, diligentia: qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur.* Nam *orationis quidem copia uidemus ut abũdent philoſophi, qui (ut opinor, ſed tu hæc* Catule *melius) nulla dãt præcepta dicendi, nec idcirco minus quæcunq; res propoſita eſt, ſuſcipiũt, de qua copioſe & abũdanter loquantur.* Tum Catulus, *Eſt, inquit, ut dicis,* Antoni, *ut pleriq; philoſophi nulla tradãt præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaq; re dicãt.* Sed Ariſtoteles, *is quem maxime ego admiror, propoſuit quoſdã locos ex quibus omnis argumẽtatio nõ modò ad philoſophorũ diſputationẽ, ſed etiã ad hãc qua in cauſis utimur, inueniretur: à quo quidẽ homine iandudũ* Antoni *non aberrat oratio tua, ſiue tu ſimilitudine illius diuini ingenij in eadẽ incurris ueſtigia, ſiue etiã illa ipſa legiſti atq; didiciſti: quod quidẽ*

mihi magis veriſimile uidetur. Plus enim te operæ græcis dediſſe rebus uideo, quàm putarã. Tum ille, Verũ, inquit, ex me audies Catule. Semper ego exiſtimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerũ ſignificationem daret. Atque ego idem exiſtimaui pecudis eſſe, non hominis, cum tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſéque & uidendi res obſcuriſſimas, & bene uiuẽdi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerẽtur, non admouere aurem: & ſi palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itáque feci Catule, & iſtorum omnium ſummatim cauſas & genera ipſa guſtaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam nauem ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti, quam hæc ciuitas aſpernata nunquam eſt. Nam & referta quondã Italia Pythagoreorũ fuit, tum cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium illum regem noſtrum fuiſſe Pythagoreum ferunt, qui annis permultis antè fuit quàm ipſe Pythagoras: quo etiam maior uir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendæ ciuitatis duobus propè ſeculis antè cognouit, quàm eam Græci natam eſſe ſenſerunt. Et certè non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palàm ſemper habuerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audiui, cum dicerent pergratum

Athenienſes & ſibi feciſſe, & multis principibus ciuitatis, quòd cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ eſſent, & à ſe & ab alijs frequenter auditos: quos tu cum haberes authores Antoni, miror cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellũ indixeris. Minime, inquit Antonius: ac ſic decreui, philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis: nam omnino haud placet. Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam uidebar expoſuiſſe: Ego iſta ſtudia non improbo, moderata modò ſint. Opinionem iſtorũ ſtudiorũ, & ſuſpicionem artificij apud eos qui res iudicant, oratori aduerſariam eſſe arbitror. Imminuit enim & oratoris authoritatem, & orationis fidem. Sed ut eò reuocetur unde huc declinauit oratio, ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam ueniſſe dixiſti, uidéſne Diogenem fuiſſe, qui diceret artem ſe tradere bene diſſerendi, & uera ac falſa dijudicandi, quã uerbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modò eſt hæc ars, nullũ eſt præceptum quomodo uerũ inueniatur, ſed tantum eſt quomodo iudicetur. Nã & omne quod eloquimur, ſic ut id aut eſſe dicamus, aut nõ eſſe: & ſi ſimpliciter dictũ ſit, ſuſcipiũt dialectici, ut iudicent uerúmne ſit an falſum: & ſi coniunctè ſit elatũ, & adiũcta ſint alia, iudicent recténe adiũcta ſint, & uerane ſumma ſit uniuſcuiuſq; rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærẽdo reperiunt non modò ea quæ iã non poſſint ipſi diſſoluere, ſed etiam quibus antè exorſa, & potius detexta, propè retexantur. Hic nos igi-

tur Stoicus iſte nihil adiuuat, quoniam quemadmódum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiã impedit, quòd & multa reperit quæ neget ullo modo poſſe diſſolui: & genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum, ac minutum: quòd ſiquid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probãda quæ non aurificis ſtatera, ſed quadã populari trutina examinantur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in iudicãdis nimiũ loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cũ Diogene ueniſſe cõmemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe. erat enim ab iſto Ariſtotele, à cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cuius & illum legi librum in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos in quibus ipſe ſua quædam de eadẽ arte dixit, & hos germanos huius artis magiſtros, hoc mihi uiſum eſt intereſſe, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim naturámque uiderat, hæc quoque aſpexit quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem qui hoc ſolum colendum ducebant, laborarunt in hac una ratione tractanda, non eadẽ prudentia qua ille, ſed uſu in hoc uno genere ſtudióq; maiore. Carneadis uerò uis incredibilis illa dicendi & uarietas perquam eſſet optanda nobis, qui nullã unquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius eſt quiddam, quàm ab iis qui hæc tradunt

& doceant, poſtulandum ſit. Ego autem ſiquem nunc planè rudem inſtitui ad dicendũ uelim, his potius tradam aſſiduis uno opere eandem incudẽ diem noctémque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa (ut aiunt) nutrices infantibus pueris in os inſerant. Sin ſit is qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo iam imbutus uſu, & ſatis acri ingenio eſſe uideatur, illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde uniuerſum flumen erumpat, qui illi ſedes & tanquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, & ea breuiter illuſtret, uerbíſque definiat. Quid enim eſt in quo hæreat qui uiderit omne quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi ui atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua ui, cum aut res quæ ſit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illã quod attingat. Extrinſecus autem, cum ea quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuerſa uis explicanda eſt, ſic: Si maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus Po. Romani tradidit, non qui eum qui id feciſſet, Pop. Romani poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendũ de ſalute Reip. fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum. Aliud conſilium, ſuperbũ: ſuum, arrogans: utendũ igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si conſul eſt qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & partes generib⁹ ſubiectas,

& ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia: & cauſas rerum ueſtigabimus, & ea quæ ex cauſis orta ſunt: & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri, cum Quintum Metellum tam piè lugere uideatis. Ex genere autem: Si magiſtratus in Pop. Romani poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autē ea quæ eſt ſubiecta generi: Si omnes qui Reipub. conſulunt, chari nobis eſſe debent: certe in primis imperatores, quorum conſilijs, uirtute, periculis, retinemus & noſtram ſalutem, & imperij dignitatem. Ex ſimilitudine autem: Si feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine: Si barbarorum eſt in diem uiuere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent. Atque utroque in genere & ſimilitudinis & diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex conſequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruēto cōprehēſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi uiſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax: quid eſt quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, & præcurrētibus, & repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens: Non ſi Opimiū defendiſti Carbo, idcirco te iſti bonū ciuē putabunt: ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuū eſt, quòd T. Gracchi mortē ſæpe in cōcionibus deploraſti, quòd P. Africa

ni necis ſocius fuiſti, quòd eā legem in tribunatu tuliſti, quòd ſemper à bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autē rerum ſic: Auaritiā ſi tollere uultis, mater eius eſt tollēda luxuries. Ex ijs autē quæ ſūt orta de cauſis: Si ærarij copijs & ad belli adiumēta, & ad ornamenta pacis utimur: uectigalibus ſeruiamus. Maiora autē, & minora, & paria comparabimus ſic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præſtat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore ſic:

" -hic paruæ conſuetudinis
" Cauſa, huius mortem fert tam familiariter:
" Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari ſic: Eſt eiuſdem & eripere contra Remp. & largiri pecunias. Foris autē aſſumuntur ea quæ non ſua ui, ſed extranea ſubleuantur, ut hæc: Hoc uerum eſt: dixit enim Q. Luctatius. hoc falſum eſt: habita enim quæſtio eſt. hoc ſequi neceſſe eſt: recito enim tabulas. de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc ut breuiſſime dici potuerunt, ita à me dicta ſunt. Vt enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare uellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna & notas oſtenderē locorū, quibus cognitis ille ſibi ipſe foderet, & id quod uellet, paruo labore, nullo errore inueniret: ſic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant ubi ſint: reliqua cura & cogitatione eruūtur. Quod autem argumentorum genus cuique cauſarum generi maxime conueniat, non eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenij iudicare. Neque enim nunc id agimus ut artem aliquā dicendi explicemus, ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi quædam monita tradamus. His igitur locis in men-

te, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendũ poſita excitatis, nihil erit quod oratorẽ effugere poſſit, non modo in forẽſibus diſceptationibus, ſed omnino in ullo genere dicẽdi. Si uero aſſequetur ut talis uideatur, qualem ſe uideri uelit: & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos quocunque uelit uel trahere, uel rapere poſſit: nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam ſatis eſſe reperire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſſis. Tractatio autem uaria eſſe debet, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita ſit, oſtẽdere: & ex iiſdem illis locis interdum concludere, relinquere aliâs alióque tranſire: ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: ſicui quid ſimile dicas, prius ut ſimile cõfirmes, deinde quod agitur adiungas. puncta argumentorum plerunque ut occulas, ne quis ea numerare poſſit, ut re diſtinguãtur, uerbis confuſa eſſe uideantur. Hæc ut & properãs, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil eſt enim in dicendo Catule maius quàm ut faueat oratori is qui audiet, útque ipſe ſic moueatur, ut impetu quodam animi & perturbatione magis quàm iudicio aut conſilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracũdia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm ueritate, aut præſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare niſi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulũ, inquit Catulus, etiã nunc deeſſe uidetur iis rebus Antoni, quas

expoſuiſti,quod ſit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiſcare,quò te dicas intendere. Quidnam,inquit? Qui ordo tibi placet,inquit Catulus,& quæ diſpoſitio argumentorū,in qua tu mihi ſemper deus uideri ſoles. Vide quàm ſim in iſto genere,inquit,Catule,deus. nō mehercule mihi niſi admonito ueniſſet in mentē: ut poſſis exiſtimare me in ea,in quibus nōnunquā aliquid efficere uideor, uſu ſolere in dicendo,uel caſu potius incurrere.Ac res quidem iſta,quam ego quia non noram, ſic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum poteſt in dicendo,ut ad uincendum nulla plus poſſit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem uim oratoris in argumentis,& in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet iam de ordine argumētorum & de collocatione aliquid dicere:ſed cum tria ſint à me propoſita,de uno dictum, cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quærēdum.Valet igitur multum ad uincendum probari mores, inſtituta & facta, & uitam, & eorum qui agent cauſas, & eorum pro quibus: & item improbari aduerſariorum: animóſque eorum apud quos agitur,conciliari quammaxime ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum,pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis,rebus geſtis,exiſtimatione uitæ:quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quàm fingi, ſi nulla ſunt.Sed hæc adiuuant in oratore,lenitas uocis, uultus pudoris ſignificatio, uerborum comitas: ſiquid perſequare acrius,ut inuitus & coactus facere uideare. facilitatis,liberalitatis,manſuetudinis, pietatis,gra-

ti animi, non appetentis, non auidi, ſigna proferri perutile eſt : eáque omnia, quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienántque ab ijs in quibus hæc non ſunt. Itaque *eadem ſunt in aduerſarios ex contrario conferenda.* Sed *genus hoc totum orationis in ijs cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus iudicis acri & uehementi quadam incitatione.* Non enim *ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maxime commendat reos.* Reos *autem appello, non eos modò qui arguuntur, ſed omnes quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebantur.* Horum *igitur exprimere mores oratione, iuſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantã habet uim, ſi eſt ſuauiter & cum ſenſu tractatum, ut ſæpe plus quàm cauſa ualeat.* Tan*tum autem efficitur ſenſu quodam ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio.* Genere enim *quodam ſententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni, facilitatéque ſignificãdi, efficitur ut probi, ut bene morati, ut boni uiri eſſe uideãtur.* Huic *autem eſt illa diſpar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellítque ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut ſaluum uelint, aut metuant, aut ſpernãt, aut cupiant, aut abhorreãt, aut lætẽtur, aut mœreãt, aut miſereãtur, aut punire uelint, aut ad eos motus adducãtur ſiqui finitimi ſunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.* Atque *illud optandum eſt oratori, ut*

aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi affe rant ad cauſam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatã. facilius eſt enim currẽtem (ut aiũt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligẽti prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, nõ ſolũ morbus eius cui mederi uolet, ſed etiam conſuetudo ualentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cum aggredior ancipitẽ cauſam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curáque uerſor, ut odorer quàm ſagaciſſime poſſim, quid ſentiãt, quid exiſtimẽt, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillime poſſe uideãtur: Si ſe dant, &, ut antè dixi, ſua ſpõte quò impellimus inclinant atque propẽdent, accipio quod datur, & ad id unde aliquis flatus oſtenditur, uela do. Sin eſt integer quietúſque iudex, plus eſt operis: ſunt enim omnia dicendo excitãda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta eſt Flexanima, atque omniũ regina rerum, oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiã aduerſantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere poſſit. Hæc ſunt illa quæ me ludẽs Craſſus modò flagitabat, quæ à me diuinitus tractari ſolere diceret, & in cauſa M. Aquilij, Caiíque Norbani, nõnulliſque alijs quaſi præclarè acta laudaret: quæ me hercule ego Craſſe, cũ à te tractantur in cauſis, horrere ſoleo. tanta uis animi, tantus impetus, tãtus dolor oculis, uultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flumen grauiſſimorum, optimorúmque uerborum: tam integræ ſententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam ſine pigmentis fu-

cōque puerili, ut mihi non ſolum tu incendere iudicem, ſed ipſe ardere uidearis. Neque fieri poteſt ut doleat is qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum miſericordiámque deducatur, niſi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipſo oratore impreſſi eſſe, atque inuſti uidebūtur. Quòd fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, etſi in eiuſmodi genere orationis nihil eſſet niſi falſum, atque imitatione ſimulatum, maior ars aliqua forſitan eſſet requirenda: nunc ego quid tibi Craſſe, quid cæteris accidat, neſcio: de me autem cauſa nulla eſt cur apud homines prudētiſſimos, atque amiciſſimos mentiar. Nō mehercule unquam apud iudices, aut dolorem, aut miſericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipſe in commouendis iudicibus ijs ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere uellem permouerer. Neque enim facile eſt perficere ut iraſcatur cui tu uelis iudex, ſi tu ipſe id lente ferre uideare: neque ut oderit eum quem tu uelis, niſi te ipſum flagrantem odio antè uiderit. Neque ad miſericordiam adducetur, niſi ei tu ſigna doloris tui uerbis, ſententijs, uoce, uultu, collachrymatione denique oſtenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ niſi admoto igni, ignem cōcipere poſſit: ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam uim oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam, & ardens acceſſeris. Ac ne forte hoc magnum ac mirabile eſſe uideatur hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis: magna uis eſt earum ſententiarum, atque eorum locorum quos agas, tractéſque dicendo, ut nihil opus ſit ſimula-

tione & fallacijs. Ipſa enim natura orationis eius quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipſum magis etiam quàm quenquam eorum qui audiunt, permouet. Et ne hoc in cauſis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non ſolum ingenij noſtri exiſtimatio (nam id eſſet leuius, quanquam cum profeſſus ſis te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi uiri boni uolumus haberi, exiſtimare nõ poſſumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe uideatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quàm uerſus, quàm ſcena, quàm fabulæ? tamẽ in hoc genere ſæpe ipſe uidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis uiderentur ſpondalia illa dicentis,

" Segregare abs te auſus, ut ſine illo Salamina ingredi?
" Neque paternum aſpectum es ueritus? -

Nunquam illum aſpectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miſerabilem ſonum uoce,

" -quem ætate exacta indigem
" Liberum lacerasti, orbaſti, extinxti, neque fratris necis,
" Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelã eſt traditus?

flẽs ac lugens dicere uidebatur. Quæ ſi ille hiſtrio quotidie cum ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat, quid Pacuuium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui poetam bonum neminem (id quod à Demo-

crito & Platone in ſcriptis relictũ eſſe dicunt) ſine inflãmatione animorũ exiſtere poſſe, & ſine quodã afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare me ipſum, qui non Heroum ueteres caſus fictóſque luctus uellem imitari atque adumbrare dicendo, neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed author meæ, cũ mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa perorãda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum à ſenatu, ouantem in Capitoliũ aſcendiſſe meminiſſem, hũc cum afflictum, debilitatũ, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum uiderem, non prius ſum conatus miſericordiam alijs commouere, quàm miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœſtum ac ſordidatum ſenem, & cum iſta feci quæ tu Craſſe laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderem, cum C. Marius mœrorem orationis meæ præſens ac ſedens multum lachrymis ſuis adiuuaret: cúmque ego illum crebro appellans, collegam ei ſuum commendarem, atque ipſum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendã inuocarem, nõ fuit hæc ſine meis lachrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniúmque deorũ & hominum & ciuiũ & ſociorum imploratio. Quibus omnibus uerbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo nõ miſerabilis, ſed etiã irridẽda fuiſſet oratio mea. Quamobrẽ hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis: quanquã te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali &

Quæſtore meo tantum incendium non oratione ſolum, ſed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguēdum uix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis graui miſerabilíque caſu, in iudicium uocabas: deinde principem & ſenatus, & ciuitatis M. AEmilium lapide percuſſum eſſe conſtabat, ui pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adoleſcens pro Repub. queri ſumma cū dignitate exiſtimarere: ego homo cenſorius uix ſatis honeſte uiderer ſeditioſum ciuem & in hominis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum, uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excuſationis, quòd tamen eum defenderem qui mihi Quæſtor fuiſſet. Hic quid ego dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim narrabo, ſi placuerit, uos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſeditionum genera, uitia, pericula collegi: eámque orationem ex omni Reipub. noſtræ temporum uarietate repetiui: concluſique ita, ut dicerem, etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, iuſtas tamen fuiſſe nōnullas, & propè neceſſarias. Tū illa quæ modo Craſſus cōmemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque tribunos pl. creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neq; prouocationem patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populo Ro. dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac ſi illæ ſeditiones ſaluti huic ciuitati fuiſſent, non continuo ſiquis motus populi

factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali eſſe ponendum. Quòd ſi unquam populo Rom. conceſſum eſſet, ut iure concitatus uideretur, id quod docebã ſæpe eſſe conceſſum: nullam illa cauſam iuſtiorẽ fuiſſe. Tum omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebãt ſuos, oratione refricabam: & animos equitum Romanorũ, apud quos tum iudices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odiũ, à quo erant ipſi propter iudicia abalienati, renouabã atque reuocabam. Quod ubi ſenſi me in poſſeſſione iudicij ac defenſionis meæ conſtitiſſe, quòd & populi beneuolẽtiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum ſeditionis coniũctione defenderam: & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac deſyderio propinquorum, uel odio proprio in Cæpionem, ad cauſam noſtrã conuerteram: tũc admiſcere huic generi orationis uehementi atque atroci genus illud alterum, de quo antè diſputaui, lenitatis & mãſuetudinis, cœpi, me pro meo ſodali, qui mihi in liberûm loco more maiorum eſſe deberet, & pro mea omni fama propè fortunîſque decernere: nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quàm ſi is qui ſæpe alieniſſimis à me, ſed meis tamen ciuibus ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non poſſem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi iuſto, ſi pio dolore me eſſe affectum uiderent, concederent, præſertim, ſi in alijs cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipſo deprecatũ. Sic in illa omni defenſione, atq; cauſa,

quod eſſe in arte poſitũ uidebatur, ut de lege Apuleia dicerẽ, ut quid eſſet minuere maieſtatẽ, explicarem: per quã breuiter perſtrinxi, atq; attigi. His duabus partibus orationis, quarũ altera concitationẽ habet, altera cõmendationẽ, quae minime praeceptis artiũ ſunt perpolitae, omnis eſt à me illa cauſa tractata, ut & acerrimus in Caepionis inuidia renouãda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarãdis mãſuetiſſimus uiderer. ita magis affectis animis iudicũ quàm doctis, tua Sulpiti eſt à nobis tũ accuſatio uicta. Hic Sulpitius, Vere hercule, inquit, Antoni, iſta cõmemoras. nã ego nihil unquã uidi, quod tam è manibus elaboretur, quàm mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cũ enim, quemadmodũ dixiſti, tibi ego non iudiciũ, ſed incendiũ tradidiſſem: quod tuum principium dij immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? quãta haeſitatio, tractúſq; uerborũ? ut tu illud initio quod tibi unũ ad ignoſcendũ homines dabãt, tenuiſti, te pro homine perneceſſario Quaeſtore tuo dicere? quam tibi primũ muniſti ad te audiendũ uiam? Ecce autem cum te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi ciuem improbũ defendenti ignoſcendũ propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occulte coepiſti nihil dum alijs ſuſpicãtibus, me uero iam pertimeſcẽte: ut illam non Norbani ſeditionẽ, ſed illam populi Ro. iracũdiam, neque eã iniuſtam, ſed meritam, ac debitã fuiſſe defenderes. Deinde qui locus abs te praetermiſſus in Caepionẽ? ut tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? Neq; haec ſolũ in defenſione, ſed etiã in Scauro, caeteríſque meis teſtibus, quorũ tu teſtimonia nõ refellẽdo, ſed ad eũdem impetũ populi confugiendo, refutaſti. Quae cum abs te modò cõmemorarent-

C.ij.

tur, equidem nulla præcepta deſyderabam. Iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum abs te ipſo cõmemoratam doctrinam eſſe non mediocrem puto. Atqui ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiã, quæ nos ſequi in dicendo, quǽque maxime ſpectare ſolemus: docuit enim iam nos longa uita, uſúſque rerum maximarũ, ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum conſyderare ſoleo, poſtulétne cauſa: nam neque paruis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorũ mẽtes oratione flectendas proficere poſſimus: ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea quæ non poſſint cõmoueri. Nam quoniam hæc ferè maxime ſunt in iudicum animis, aut quicũque illi erũt apud quos agemus, oratione moliẽda, amor, odiũ, iracundia, inuidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia, ſentimus amorem conciliari, ſi id uelle uideare quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defẽdere: ſi aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs qui illis boni atque utiles ſint laborare: nanque hæc res amorẽ magis conciliat, illa uirtutis defenſio caritatem: plúſq; proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij cõmemoratio. Enitendũ eſt ut oſtẽdas in ea re quã defendas, aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem: eúmq; cui concilies hunc amorẽ, ſignifices nihil ad utilitatẽ ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua. Inuidetur enim commodis hominum ipſorum: ſtudijs autem eorũ cæteris commodandi fauetur. Videndúmque hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudẽ atque gloriam, cui maxime inuideri ſolet, nimis effer-

re uideamur. Atque *iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & à nobis ac noſtris dimouere: eadémque hæc genera tractanda ſunt in iracundia uel excitanda uel ſedanda.* Nam *ſi, quod ipſis qui audiũt, perniciosum aut inutile ſit, id factũ augeas, odiũ creatur: ſin quod aut in bonos uiros, aut in eos quos quiſque minime debuerit, aut in* Rempub. *tum excitatur, ſi nó tam acerbũ odium, tamen aut inuidiæ aut odij non diſſimilis offenſio.* Item *timor incutitur aut ex ipſorũ periculis, aut ex cõmunibus: interior eſt ille proprius, ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducẽdus.* Par *atq; una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ.* Sed *haud ſciam an acerrimus lõge ſit omnium motus inuidiæ: nec minus uirium opus ſit in ea cõprimenda, quàm in excitãda.* Inuident *autẽ homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiũt, illos autem dolent euolaſſe: ſed etiam ſuperioribus inuidetur ſæpe uehementer, & eo magis ſi intolerantius ſe iactant, & æquabilitatem communis iuris, præſtantia dignitatis, aut fortunæ ſuæ trãſeunt.* Quæ *ſi inflãmanda ſunt, maxime dicendũ eſt, non eſſe uirtute parta, deinde etiam uitijs atque peccatis.* Tum *ſi erunt honeſtiora atque grauiora, tamen non eſſe tãti ulla merita, quanta inſolẽtia hominis, quantúmque faſtidium.* Ad *ſedandum autem magno illa labore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata: ſeſéque ſiquam gloriam peperiſſe uideatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totámque abijcere, atque deponere: omninóque perficiendum eſt (quoniam plerique ſunt inuidi, maximéque eſt hoc commune uitium, &*

peruagatũ: inuidetur autem præſtanti florentique fortunæ)ut hæc opinio minuatur, & illa excellẽs opinione fortuna, cum laboribus & miſerijs permiſta eſſe uideatur. Iã miſericordia mouetur, ſi is qui audit, adduci poteſt ut illa quæ de altero deplorentur, ad ſuas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium, crebrò ad ſeipſum reuertatur. ita cum ſinguli caſus humanarum miſeriarum grauiter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta & proſtrata uirtus maxime luctuoſa eſt: & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis cõmendatione boni uiri debet ſpeciem tueri, lenis (ut ſæpe iam dixi) atque ſummiſſa: ſic hæc quæ ſuſcipitur ab oratore ad cõmutãdos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac uehemens eſſe debet. Sed eſt quædã in his duobus generibus, quorum alterũ lene, alterum uehemens eſſe uolumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influẽdum eſt illi lenitati: neque eſt ulla tẽperatior oratio, quàm illa, in qua aſperitas contẽtionis oratoris ipſius humanitate conditur: remiſſio autem lenitatis quadã grauitate, & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo in quo uis, atque contentio quæritur, & hoc quod ad uitam, & mores accommodatur: & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſſi, & producti eſſe debent. Nam neque aſſiliẽdum ſtatim eſt ad illud genus orationis (abeſt enim totum à cauſa & homines prius ipſum illud quod proprium ſui iudicij eſt, audire deſyderãt) nec cũ in eã rationem ingreſſus ſis,

celeriter diſcedendũ eſt. Non enim ſicut argumentũ ſimul atq; poſitũ eſt, arripitur, alterúmque, & tertiũ poſcitur: ita miſericordiã, aut inuidiam, aut iracundiam, ſimul atq; intuleris, poſſis cõmouere. Argumentũ enim ratio ipſa cõfirmat: quæ ſimul atque emiſſa eſt, adhæreſcit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, ſed magis perturbationem requirit: quam conſequi niſi multa, & uaria, & copioſa oratione, & ſimili cõtentione actionis nemo poteſt. Quare qui aut breuiter, aut ſummiſſe dicunt, docere iudicẽ poſſunt, commouere non poſſunt: in quo ſunt omnia. Iam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in cõtrarias partes facultatem ex iiſdem ſuppeditari locis. Sed argumento reſiſtendum eſt, aut iis quæ comprobãdi eius cauſa ſumuntur reprehendẽdis: aut demõſtrando id quod cõcludere illi uelint, nõ effici ex propoſitis, nec eſſe cõſequens. aut ſi ita nõ refellas, afferendũ eſt in cõtrariam partẽ quod ſit aut grauius, aut æque graue. Illa autẽ quæ aut conciliationis cauſa leniter, aut permotionis uehementer aguntur, cõtrariis cõmotionibus inferenda ſunt, ut odio beneuolẽtia, ut miſericordia inuidia tollatur. Suauis autem eſt, & uehementer ſæpe utilis iocus, & facetiæ: quæ etiã ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturæ ſunt propria certè, neque ullam artem deſyderant: in quibus tu lõge aliis mea ſententia Cæſar excellis: quo magis mihi etiã teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis: aut ſiqua eſt, eã nos tu potiſſimum docebis. Ego uero, inquit Cæſar, omni de re facetius puto poſſe ab homine nõ inurbano, quàm de ipſis facetiis diſputari. Itaque cum quoſdã Græcos inſcriptos libros eſſe udiſſem de ridiculis, nõnullam in ſpẽ ueneram poſſe me aliquid

C.iiij.

ex iſtis diſcere, inueni autem ridicula, & ſalſa multa Græcorũ. nam & Siculi in eo genere, & Rhodij & Byzantij, & præter cæteros Attici excellunt: ſed qui eius rei rationem quandam conati ſunt, artémque tradere, ſic inſulſi extiterunt, ut nihil aliud eorũ niſi ipſa inſulſitas rideatur. Quare mihi quidẽ uidetur nullo modo doctrina iſta res poſſe tradi. Etenim cum duo genera ſint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ſermone fuſum, alterũ peracutum & breue: illa à ueteribus ſuperior, cauillatio: hæc altera, dicacitas nominata eſt. Leue nomen habet utraq; res: quippe leue enim eſt totũ hoc, riſũ mouere. Verũtamen, ut dicis Antoni, multũ in cauſis perſæpe lepôre & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ feſtiuitatis ars nõ deſydere tur (natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipſo genere ſermonis) tũ uero in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cũ antè illud facete dictũ emiſſum hærere debeat, quàm cogitari potuiſſe uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, furẽ ſe uidere reſpõdit? Quid in omni oratiõe Craſſus, uel apud cẽtũuiros contra Scæuolã, uel cõtra accuſatorem Brutum, cũ pro Gn. Planco diceret? Nã id quod tu mihi tribuis Antoni, Craſſo eſt omniũ ſentẽtia cõcedendũ. Non enim ferè quiſquam reperietur, præter hunc, in utroque genere lepôris excellẽs, & illo quod in perpetuitate ſermonis, & hoc quod in celeritate, atq; dicto eſt. Nam hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defenſio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduerſarij dignitati, in quo

ipſo ſeruabat ſuam (quod eſt hominibus facetis & dicacibus difficillimum) habere hominum rationē, & temporum, & ea quæ occurrant, cum ſalſiſſime dici poſſint, tenere. Itaq; nonnulli ridiculi homines hoc ipſum non inſulſe interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium *flammam à ſapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat. Hæc ſcilicet bona dicta quæ ſalſa ſint.* Nam *ea dicta appellantur proprio iam nomine.* Sed *ut in* Scæuolam *continuit ea* Craſſus, *atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarū inerant, cauſam illam diſputationémque luſit: ſic in* Bruto *quē oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroq; genere pugnauit.* Quàm *multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quàm multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret ſe ſine cauſa ſudare,* Minime *mirum, inquit: modo enim exiſti de balneis.* Innumerabilia *huiuſcemodi fuerunt, ſed non minus iucunda illa perpetua. Cum enim* Brutus *duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia* Narbonēſi Craſ*ſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege* Seruilia, *& cum contraria inter ſeſe de* Rep. *capita contuliſſet, noſter hic facetiſſime tres patris* Bruti *de iure ciuili libellos tribus legendos dedit.* Ex *libro primo,* Forte *euênit, ut in* Priuernati *eſſemus.* Brute, *teſtificatur pater ſe tibi* Priuernatem *fundum reliquiſſe.* Deinde *ex libro ſecundo,* In *albano eramus ego &* Marcus *filius.* Sapiens *uidelicet homo cum primis noſtræ ciuitatis, norat hunc gurgitem, metuebat ne cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur.* Tū *ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit (tot enim, ut audiui* Scæuolam *dicere, ſunt ueri* Bruti *libri.)* In Tiburti *forte aſſedimus*

ego & M. filius. Vbi *ſunt ij fundi* Brutæ, *quos tibi pater publicis commentarijs conſignatos reliquit? Quòd niſi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum cōpoſuiſſet, & ſe etiam in balneis lotum cum filio, ſcriptum reliquiſſet.* Quis *eſt igitur, qui non fateatur hoc lepôre atque ijs facetijs, non minus refutatum eſſe* Brutum, *quàm illis tragœdijs, quas egit idem cum caſu in eadem cauſa cum funere efferretur anus* Iunia? Proh *dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma grauitate & celeritate uerborū,* Brute *quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid* Lucio Bruto, *qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti ſtudere? patrimonióne augendo?* At *id non eſt nobilitatis: ſed fac eſſe, nihil ſupereſt: libidines totum diſſipauerunt.* An *iuri ciuili? eſt paternum, ſed dicet te, cum ædes uenderes, ne in rutis quidem, & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe.* An *rei militari, qui nunquam caſtra uideris? an eloquentiæ, quæ nulla eſt in te, & quicquid eſt uocis ac linguæ, omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti?* Tu *lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium eſſe conſpectu?* Tu *illā mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis, quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquiſti?* Sed *hæc tragica atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione me minisſtis.* Nec *enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra col-*

legum in cenſura nuper, neque lepôre & feſtiuitate cōditior. Quare tibi Antoni utrūque aſſentior, & multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, & eas arte nullo modo poſſe tradi. Et illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non huius rei quoque palmam, ut cæterarum Craſſo detuliſſe. Tum Antonius, Ego uero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc Craſſo paululū inuiderem. Nam eſſe quamuis facetum atque ſalſum, non nimis eſt per ſe ipſum inuidendum: ſed cum omnium ſis uenuſtiſſimus & urbaniſſimus, omnium grauiſſimum & ſeueriſſimum & eſſe & uideri, quod iſti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hîc cum arriſiſſet ipſe Craſſus, Attamen, inquit Antonius, cum artem eſſe facetiarum Iuli negares, aperuiſti quiddam quod præcipiendum uideretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet. quod quidem in primis à Craſſo obſeruari ſolet. Sed hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, quum his nihil opus ſit: nos autem quomodo utamur cum opus ſit, quærimus: ut in aduerſarium, & maximè ſi eius ſtultitia poterit agitari: in teſtem ſtultum, cupidum, leuem, ſi facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quā quæ priores. Nam & ingenij celeritas maior eſt, quæ apparet in reſpondendo, & humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti: ut in iſta ipſa concione nihil ferè dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quòd non prouocatus reſponderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta authoritas, ut quod eſſet ab eo obiectum,

lepôre magis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit, patiemur Cæſarem, qui quanquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, nõ explicare totum nobis genus hoc iocandi quale ſit, & unde ducatur, præſertim cum tantam uim & utilitatem ſalis & urbanitatis eſſe fateamur? Quid ſi, inquit Iulius, aſſentior Antonio dicenti nullã eſſe artem ſalis? Hîc cum Sulpitius reticuiſſet, Quaſi uero, inquit Craſſus, horum ipſorum de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla ſit, obſeruatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerũ quæ in dicendo ualent, quæ ſi eloquentes facere poſſet, quis eſſet nõ eloquens? Quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc uim, & hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur: ſed ut ea quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe cõfidamus, aut praua intelligamus, quum quò referenda ſint, didicerimus. Quare Cæſar, ego quoque à te hoc peto, ut ſi tibi uidetur, diſputes de hoc toto iocandi genere, quid ſentias: nequa forte dicendi pars, quoniam ita uoluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone præterita eſſe uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Craſſe exigis, non committam, ut ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi: quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcæna geſtum ſpectante Roſcio. Quis enim ſeſe commouere poteſt, cuius ille uitia non uideat? ſic ego nunc Craſſo audiẽte primum loquar de facetijs, & docebo ſus (ut aiũt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audiſſet, fœ-

num alios aiebat eſſe oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit Catulus: præſertim cum ita dicat ipſe,ut ambro ſia alendus eſſe uideatur, uerũ te Cæſar audiamus,ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius,Perpau ca quidem mihi reſtant, inquit:ſed tamẽ defenſus iam labore atque itinere diſputationis meæ, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diuerſorio. Atqui,inquit Iulius,non nimium liberale hoſpitium meum dices: nam te in uiam ſimulac perpaululum guſtaris, extrudam & eijciã. Ac ne diutius uos demorer,de omni iſto genere quid ſentiam,perbreuiter exponam. De riſu quinque ſunt quæ quærãtur:unum quid ſit:alterum,unde ſit: tertium,ſitne oratoris uelle riſum mouere:quartum,quatenus:quintum,quæ ſint genera ridiculi. Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur,ubi ſit,quomodo exiſtat, atque ita repente erumpat,ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera,os,uenas,uultum,oculos occupet,uiderit Democritus. Neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet:& ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet quod ne ipſi quidem illi ſcirent qui pollicerẽtur.Locus autẽ & regio quaſi ridiculi(nam id proxime quæritur)turpitudine & deformitate quadam cõtinetur. Hæc enim ridentur uel ſola, uel maxime quæ notant, & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem,ut ad illud tertiũ ueniam,eſt planè oratoris mouere riſum,uel quòd ipſa hilaritas beneuolẽtiam conciliat ei per quem excitata eſt: uel quòd admirantur omnes acumen uno ſæpe in uerbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: uel quòd frangit aduerſarium,quòd impedit,quòd ele-

nat, quòd deterret, quòd refutat: uel quòd ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximéque quòd triſtitiam ac ſeueritatem mitigat & relaxat, odioſáſque res ſæpe, quas argumẽtis dilui nõ facile eſt, ioco riſúq; diſſoluit. Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidendum eſt: id quod in quarto loco quærẽdi poſueramus. Nã nec inſignis improbitas, & ſcelere iuncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur. Facinoroſos enim maiore quadam ui, quàm ridiculi, uulnerari uolunt: miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe forte iactant. Parcẽdũ eſt autem maximè caritati hominum, ne temere in eos dicas qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda eſt primum in iocando moderatio. Itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, nec miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorũ eſt in iſtis uitijs, quæ ſunt in uita hominum neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi uidentur: eáque bellè agitata ridentur. Eſt etiam deformitatis & corporis uitiorum ſatis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem quod in cæteris rebus maximè quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid inſulſe: ſed etiam ſiquid perridicule poſſis, uitandum eſt oratori utrunque, ne aut ſcurrilis iocus ſit, aut mimicus. Quæ cuiuſmodi ſint, facilius iam intelligemus, cum ad ipſa ridiculorũ genera deuenerimus. Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Craſſe in Memmiũ,
" *comediſſe eum lacertum Largij, cum eſſet cum eo Tar-*

racinæ de amicula rixatus. Salſa, attamen à te ipſo ficta tota narratio. Addidiſti clauſulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas tria L L L. duo M M. Cum quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perſpicitis hoc genus quàm ſit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, ſiue habeas uerè quod narrare poſſis, quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendũ: ſiue fingas. Eſt autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonſtres, ut mores eius de quo narres, ut ſermo, ut uultus omnes exprimantur: ut ijs qui audiunt, tum geri illa fieríque uideantur.

In re eſt item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione ſumi ſolet, ut idem Craſſus, Per tuam nobilitatem, per ueſtram familiã. Quid aliud fuit in quo concio rideret, niſi illa uultus, & uocis imitatio? Per tuas ſtatuas uero cum dixit, & extento brachio paululum etiam de geſtu addidit, uehemẽtius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis:

Tibi ego Antipho aſſero, inquit, ſenium eſt cum audio. Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, ut cautiſſime tractandum ſit. Mimorũ eſt enim ethologorũ, ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas. Orator ſurripiat oportet imitationẽ: ut is qui audiat, cogitet plura quàm uideat. Præſtet idem ingenuitatem, & ruborem ſuũ, uerborum turpitudine & rerum obſcœnitate uitãda. Hæc ergo duo genera ſunt eius ridiculi, quod in re poſitum eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus deſcribũtur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales ſunt intelligantur: aut imitatione breuiter iniecta in aliquo inſigni ad irri-

dendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculũ eſt id quod uerbi, aut ſententiæ quodam acumine mouetur: ſed ut in illo ſuperiore genere uel narrationis uel imitationis uitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo, ſic in hoc ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Quî igitur diſtinguemus à Craſſo, à Catulo, à cæteris familiarem ueſtrum Granium, aut Vargulam amicum meum? Non meherale in mentem mihi quidem uenit: ſunt enim dicaces, Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne quotieſcunque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſſit, Licet, inquit, rogare Philippus? Tũ quæſitor properãs, Modo breuiter. Hic ille, Nõ accuſabis, per puſillum rogabo. Ridicule: ſed ſedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam quàm ipſe teſtis. omnis eſt riſus in iudicem conuerſus. uiſum eſt totum ſcurrile iudicium. Ergo hæc quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamuis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia: ut iſte qui ſe uult dicacem, & meherale eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc uitium ſcurrile delabitur: Cœnabo, inquit, apud te, huic luſco familiari meo C. Sextio: uni enim locum eſſe uideo. Eſt hoc & ſcurrile, & quod ſine cauſa laceſſiuit, & tamen id dixit quod in omnes luſcos conueniret. Ea quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet oratorem à ſcurra: & quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi uideamur, ſed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco

ſuo fratre complexus eſſet, Puer abige muſcas? Riſum quæſiuit, qui eſt mea ſententia uel tenuiſſimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus: ſed domina natura eſt. Nūc exponamus genera ipſa ſummatim quæ riſum maxime moueāt. Hæc igitur ſit prima partitio, Quod facete dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in uerbo facetias: maxime autem homines delectari ſiquando riſus coniūctè re uerbóque moueatur. Sed hoc mementote, quoſcunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iiſdem locis ferè etiam graues ſententias poſſe duci. tantum intereſt, quòd grauitas honeſtis in rebus ſeuerè, iocus in turpiculis & quaſi deformibus ponitur: uelut in iiſdem uerbis & laudare frugi ſeruum poſſumus, & ſi eſt nequam, iocari. Ridiculum eſt illud Neronianum uetus in furace ſeruo, So„ lum eſſe, cui domi nihil ſit nec obſignatum, nec occluſum. Quod idem in bono ſeruo dici ſolet, et hoc iiſdem etiam uerbis. Ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob Remp. accepto, & ob eam cauſam uerecundanti in publicū prodire, mater dixit, Qum prodis mi Spuri, ut quotieſcunque gradum facias, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mētem? præclarum & graue eſt. quod Caluino Glaucia claudicanti, Vbi eſt uetus illud, Num claudicat? at hic claudicat. Hoc ridiculum eſt: & utrūque ex eo quod in claudicatione animaduerti potuit, eſt ductū. Quid hoc Næuio ignauius? Seuere Scipio. At in male olentē, Video me à te nō cōueniri, ſed circūueniri. Subridicule Philippus. At utrūq; genus cōtinet uerbi ad literā immutati ſimilitudo. Ex ambiguo dicta, uel ar-

gutiſſima putantur: ſed non ſemper in ioco, ſæpe etiam in grauitate uerſantur. Africano illi maiori coronam ſibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea ſæpius rumperetur, P.Licinius Varus, Noli mirari, inquit, ſi non conuenit: caput enim magnum eſt. laudabile & honeſtum. At ex eodem genere eſt, Caluus, Satis eſt quod dicit. Parúmne multa? Nullum genus eſt ioci, quo non ex eodem ſeuera & grauia ſumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non eſſe omnia ridicula faceta. Quid enim poteſt eſſe tã ridiculũ quàm Sannio eſt? ſed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ipſo ridetur. Salſum hunc poſſum dicere, atque ita, non ut eiuſmodi oratorem eſſe uelim, ſed ut mimum. Quare primum genus hoc quod riſum uel maxime mouet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum. Naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſiquando & curſim. Alterum minime eſt liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, ut antè diuiſi, poſitæ uidentur eſſe: aut in uerbo. Nam quod quibuſcunque uerbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis uerbis ſalem amittit, in uerbis habet lepôrem omnem. Ambigua ſunt in primis acuta, atque in uerbo poſita, non in re: ſed non ſæpe magnum riſum mouent, magis ut bellè & literatè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum ſtudioſe pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu

frangere putaretur, gregaléſque eum in campum non ueniſſe requirerent, excuſauit Veſpa Terentius, quòd eum brachium fregiſſe diceret. Vt illud Africani, quod eſt apud Lucilium,

" *Quid Decius Nuculã? an confixũ uis facere? inquit.* *Vt tuus amicus, Craſſe, Granius, Non eſſe ſextantis. Et ſi quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit, ſed riſus mouent alia maiores. Ambiguum per ſe ipſum probatur id quidem, ut antè dixi, uel maximè: ingenioſi enim uidetur, uim uerbi in aliud atque cæteri accipiant, poſſe ducere: ſed admirationem magis quàm riſum mouet, niſi ſiquando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem: ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobiſmet ipſis noſter error riſum mouet. Quòd ſi admiſtum eſt etiam ambiguũ, fit ſalſius: ut apud Næuiũ uidetur eſſe miſericors ille, qui iudicatum duci uidens, percontatur ita,*

" *Quanti addictus? mille numûm.*

Si addidiſſet tantummodo, ducas licet: eſſet illud genus ridiculi præter expectationem: ſed quia addidit,

" *-Nihil addo, ducas licet:*

addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, ſalſiſſimus. Hoc tum eſt uenuſtiſſimum, cum in altercatione arripitur ab aduerſario uerbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipſum aliquid qui laceſſiuit, infligitur. Sed cum plura ſint ambigui genera, de quibus eſt doctrina quædam ſubtilior, attendere & aucupari uerba oportebit: in quo ut ea quæ ſint frigidiora uitemus (etenim cauendũ eſt ne arceſſitum dictũ putetur) permulta tamen acutè dicemus.

Alterum genus eſt, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in litera poſitum Græci uocant παρονομασίαν, *ut* Nobiliorē *mobiliorem* Cato: *aut ut idem cum cuidā dixiſſet,* Eamus *deambulatum: & ille* Quid *opus fuit de? Immo uero, inquit, quid opus fuit te?* Aut *eiuſdem reſponſio illa, ſi tu & aduerſus, & auerſus impudicus es.* Etiam *interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper* Nummium *diuiſorem, ut* Neoptolemum *ad* Troiam, *ſic illum in campo* Martio *nomen inueniſſe.* Atque *hæc omnia uerbo continentur.* Sæpe *etiam uerſus facete interponitur, uel ut eſt, uel paululū immutatus: aut aliqua pars uerſus: ut* Statius Scauro *ſtomachanti, ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam* Craſſe *dicant,*

" *St. tacete, quid hoc clamoris eſt? quibus nec pater, nec mater ſit,*

" Tanta *confidentia eſtis? auferte iſtam nunc ſuperbiam.* Nam *in* Cælio *ſanè etiam ad cauſam utile fuit tuum illud* Antoni, *cum ille à ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium deliciatiorem, abeunte iam illo,*

" Sentin' *ſenem eſſe tactum triginta minis?*

In *hoc genus conijciuntur prouerbia: ut illud* Scipionis, *cum* Aſellus *omnes prouincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur,* Agas *aſellum, & cætera.* Quare *ea quoque quoniam mutatis uerbis non poſſunt retinere eandem uenuſtatem, non in re, ſed in uerbis poſita ducantur.* Eſt *etiam in uerbo poſitum non inſulſum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad ſententiam rem accipere uideare: ex quo uno genere totus eſt* Tutor *mimus uetus oppidò ridiculus.* Sed *abeo à mimis, tan-*

tum genus huius ridiculi inſigni aliqua & nota re notari uolo. Eſt autem ex hoc genere illud quod tu Craſſe nuper ei qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem ueniſſet: tu uero, inquiſti, moleſtus non eris. Iubebis igitur te, inquit, ſuſcitari? & tu, Certe negaras te moleſtum futurum. Ex eodem hoc uetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionē, cum ex centuria ſua renuntiaret Accidinum conſulem, præcóque dixiſſet, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiúmque ciuem eſſe arbitror. Ridicule etiam illud L. Portius Naſica Cenſori Catoni, cum ille Ex tui animi ſententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui ſententia. Hæc aut frigida ſunt, aut tum falſa, cum aliud eſt expectatum. Natura enim nos (ut antè dixi) noſter delectat error, ex quo cū quaſi decepti ſumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi tranſlatione, aut ex inuerſione uerborū. Ex immutatione, ut olim Ruſca cum legem ferret annalem, diſſuaſor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, nam, ſi contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris feciſti? Vt ſementem feceris, ita metes, inquit. Ex tranſlatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthijs ſtatuā pollicentibus eo loco, ubi aliorū eſſent imperatorum, turmales dixit diſplicere. Inuertuntur autem uerba, ut Craſſus apud M. Perpēnam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, ut noſtis: qui cum interpellaret odioſe, Audiamus, inquit, pulchellum puerum Craſſus. Cum eſſet arriſum, Nō potui mihi, inquit Lamia, formam ipſe fingere, ingeniū potui. tum hic, Au-

dianus, inquit, diſertum. multo etiam arriſum eſt uehe mentius. Sunt etiam illa uenuſta, ut in grauibus ſententijs, ſic in facetijs. Dixi enim dudũ materiam aliam eſſe ioci, aliam ſeueritatis: grauiũ autem & iocorum unam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrariè, quod idem genus eſt ſæpe etiã facetum: ut Sergius ille Galba cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo, Quãdo tandem Galba de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum diſtat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac uerborum quidem genera quæ eſſent facta, dixiſſe me puto. Rerum plura ſunt, eáque magis (ut dixi antè) ridentur, in quibus eſt narratio, res ſanè difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea quæ uideantur & uериſimilia, quod eſt propriũ narrationis: & quæ ſint, quod ridiculi propriũ eſt, ſubturpia: cuius exemplũ, ut breuiſſimum, ſit ſanè illud quod antè poſui, Craſſi de Memmio: & ad hoc genus aſcribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria: ut cum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, Multos, inquit Antonius, poſſum tuos Aiaces Oileos nominare. Eſt etiam ex ſimilitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem, ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, ídque Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magiũ non conſeruaſſe dico, ſed tanquam nudus nuces legeret, in uentrẽ abſtuliſſe. Vt illud M. Cicero ſenex huius uiri optimi noſtri familiaris pater noſtros

homines ſimiles eſſe Syrorum uenaliũ: ut quiſque optimè Græcè ſciret, ita eſſe nequiſſimum. Valde autẽ ridentur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur cum ſimilitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, Iam oſtendam cuiuſmodi ſis: cũ ille, Oſtende quæſo. demonſtraui digito pictum gallum in Mariano ſcuto Cimbrico ſub nodis diſtortum, eiecta lingua, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus. nihil tam Manciæ ſimile uiſum eſt. Vt cum Teſtio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret, ſiquid uellet, ſi nucem fregiſſet. Etiam illa quæ minuendi aut augendi cauſa ad incredibilẽ admirationem efferuntur: uelut tu Craſſe in concione, ita ſibi ipſum magnum uideri Memmiũ, ut in forũ deſcendẽs, caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiã illud eſt, quod Scipio apud Numantiam cum ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, Si quintum pareret mater eius, aſinum fuiſſe parituram. Arguta etiã ſignificatio eſt, cum parua re, & ſæpe uerbo res obſcura & latens illuſtratur: ut cum C. Fabritio P. Cornelius, homo, ut exiſtimabatur, auarus & furax, ſed egregiè fortis & bonus imperator, gratias ageret quòd ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello præſertim magno & graui: Nihil eſt quò mihi gratias agas, inquit, ſi malui compilari, quàm uenire. Vt Aſello Africanus obijcienti luſtrũ illud infœlix, Noli, inquit, mirari: is enim qui te ex ærarijs exemit, luſtrum condidit, & taurũ immolauit. Tãta ſuſpicio eſt, ut religione ciuitatẽ obſtrinxiſſe uideatur Mũmius, quòd Aſellũ ignominia leuarit. Vrbana etiã diſſimulatio eſt, cũ alia dicuntur, ac ſentias: nõ illo genere, de quo antè dixi, cum cõtraria

dicas, ut Lamiæ Craſſus, ſed cum toto genere orationis ſeuere ludas, cũ aliter ſentias ac loquare: ut noſter Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurũ repenſum, roganti ut ſe in Aſiam præfectum duceret: Quid tibi uis, inquit, inſane? tanta malorum eſt multitudo ciuium, ut tibi ego hoc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc AEmilianum dicit fuiſſe, & eum Græco uerbo appellat ἄειρωνα. *Sed uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, diſſimulãtiáque longe lepôre & humanitate omnibus præſtitiſſe. Genus eſt perelegans, & cum grauitate ſalſum, cúmque oratorijs dictionibus, tum urbanis ſermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc quæ à me de facetijs diſputantur, non maiora forenſiũ actionum, quàm omnium ſermonum condimenta ſunt. Nã quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus à me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum uidetur, C. Publiciũ ſolitum dicere, P. Mummiũ cuiuis tempori hominem eſſe. ſic profecto res ſe habet, nullum ut ſit uitæ tempus, in quo non deceat lepôrem humanitatémque uerſari. Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto uerbo uitioſa res appellatur: ut cum Africanus Cenſor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quærerétque cur ab eo notaretur, Nõ amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cũ Tarento amiſſo arcem tamen Liuius retinuiſſet,*

multáque ex ea prælia præclara feciſſet, cum aliquot poſt annos Maximus id oppidũ recepiſſet, rogarétque eũ Salinator, ut meminiſſet opera ſua ſe Tarentum recepiſſe, Quidni, inquit, meminerim? nunquã ego recepiſſem, niſi tu perdidiſſes. Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolũ mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis:

" Homo fatuus poſtquam rẽ habere cœpit, eſt mortuus.
" Quid eſt tibi iſta mulier? Vxor, Similis mediuſſidius,
" Quãdiu ad aquas fuit, nunquã eſt mortuus.

Genus hoc leuius, & ut dixi, mimicũ, ſed habet nõnunquam aliquid etiã apud nos loci, ut uel nõ ſtultus, quaſi ſtulte cũ ſale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mãcia, cum audiſſet te Cenſorem à M. Duronio de ambitu poſtulatum, Aliquando, inquit, tibi tuũ negotiũ agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia quæ à prudentibus quaſi per diſſimulationem non intelligendi ſubabſurde ſalſéque dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehẽdtur? Tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excuſationem oculorum à me nõ acciperet, & dixiſſet, Tu igitur nihil uides? Ego uero, inquam, à porta Exquilina uideo uillam tuam. Vt illud Naſicæ, qui cum ad poetam Ennium ueniſſet, eique ab oſtio quærenti Ennium, ancilla dixiſſet domi non eſſe, Naſica ſenſit illam domini iuſſu dixiſſe, & illum intus eſſe: paucis poſt diebus cum ad Naſicam ueniſſet Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Naſica ſe domi nõ eſſe: tum Ennius, Quid? ego non cognoſco uocem, inquit, tuam? Hic Naſica, Homo es impudens: ego cum te quærerẽ, ancillæ tuæ credidi te domi

non eſſe,tu mihi nõ credis ipſi? Eſt bellũ illud quoque, ex quo is qui dixit, irridetur in eo ipſo genere quod dixit: ut cum Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus male audiſſet, feſtiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec eſſet, dixiſſet,

" -*Quid tu Egilia mea?*

" *Quando ad me uenis cum tua colu, & lana?*

" -*Non pol (inquit) audeo,*

" *Nam me ad famoſas uetuit mater accedere.*

Salſa ſunt etiã, quæ habẽt ſuſpicionẽ ridiculi abſconditã: quo in genere eſt illud Siculi, cui cũ familiaris quidã quereretur, quòd diceret uxorem ſuam ſuſpẽdiſſe ſe de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex iſta arbore quos ſerã ſurculos. In eodẽ genere eſt quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo miſericordiam ſe mouiſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogauit hũc, uideretúrne miſericordiã mouiſſe. Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto eſſe tam durum, cui nõ oratio tua miſeranda uiſa ſit. Me quidẽ hercule ualde illa mouent ſtomachoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula: nõ cum à moroſo dicũtur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, perſalſũ illud eſt apud Næuiũ,

" *Quid ploras pater? Mirũ ni cantem, condẽnatus ſum.*

Huic generi quaſi contrariũ eſt ridiculi genus patiẽtis, ac lenti: ut cũ Cato percuſſus eſſet ab eo qui arcã ferebat, cũ ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret præter arcã. Etiã ſtultitiæ ſalſa reprehẽſio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronũ cauſæ dabat hoſpitem ſuũ hominem nobilẽ, ſed admodũ ſtultũ: Quæſo, inquit, prætor aduerſario meo da iſtum patronũ, deinde mihi neminẽ dederis. Mouẽt illa etiã, quæ coniectura expla

nantur lõge aliter atque ſunt, ſed acute atque cõcinne: ut cũ Scaurus accuſaret Rutiliũ ambitus, cũ ipſe conſul eſſet factus, ille repulſã tuliſſet, & in eius tabulis oſtẽderet literas A.F.P.R, idq; diceret eſſe, Actũ fide P. Rutilij: Rutilius autẽ, Ante factũ, poſt relatum: C. Cãnius eques Rom. cũ Rufo adeſſet, exclamat neutrũ illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus. AEmilius fecit, plectitur Rutilius. Ridẽtur etiã diſcrepãtia, Quid huic abeſt, niſi res & uirtus? Bella etiã eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis: ut cum obiurgauit Albius Graniũ, quòd cum eius tabulis quiddã Albutio probatum uideretur, & ualde abſoluto Scæuola gauderet, neque intelligeret cõtra ſuas tabulas eſſe iudicatũ. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dãdo familiaris: ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidũ biberet, ſimulac domum rediſſet: Perdam, inquit uocẽ, ſi id fecero: Melius eſt, inquit, quã reum. Bellũ etiam eſt cũ quod cuique ſit conſentaneum dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederétq; aduocatus reo Beſtiæ, cũ funus quoddã duceretur, accuſator C. Mẽmius, Vide, inquit Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter expectationẽ, cuius innumerabilia ſunt exẽpla: uel Appij maioris illius, qui in ſenatu cũ ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerẽt: Nõ eſt, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defẽdere Luciliũ uidebatur) ego liberũ puto eſſe, quà lubet paſcitur. Placet etiã mihi

illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutiũ iudicem tuliſſet, Eiero, inquit, iniquus eſt. cum eſſet admurmuratum: Ah, inquit, Patres cõſcripti: nõ ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Craſſo nihil facetius, cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quòd ſe in eum audiſſe dixiſſet, Poteſt fieri, inquit, Sile, ut is unde te audiſſe dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Poteſt etiã ut tu nõ recte intellexeris. Id quoq; toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret. Poteſt etiã fieri, inquit, ut omnino quod te audiſſe dicis, nũquam audieris. Hoc ita præter expectationem accidit, ut teſtẽ omniũ riſus obrueret. Huius generis eſt plenus Næuius, & iocus eſt familiaris,

" Sapiens ſi algebis tremes.

& alia permulta. Sæpe etiam facete concedas aduerſario idipſum quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum eſſe ſuis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam ſententioſe ridicula dicuntur, ut M. Cincius quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cẽto prodijſſet, & ſatis contumelioſe, Quid fers Cinciole? quæſiſſet: Vt emas, inquit, Cai, ſi uti uelis. Sæpe etiam ſalſe quæ fieri non poſſunt, optantur: ut M. Lepidus, cum cæteris in campo exercẽtibus in herba ipſe recubuiſſet, Vellem hoc eſſet, inquit, laborare. Salſum eſt etiam quærentibus, & quaſi percõtantibus lente reſpõdere quod nollẽt: ut Cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pirgenſi equũ ademiſſet, amicique cum uociferarentur & quærerẽt, quid ille patri ſuo reſpõderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cũ optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet: Me iſtorũ, inquit, nihil credere. Colli

guntur à Græcis alia nõnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi uideor multa in genera deſcripſiſſe. Nam illa quæ uerbi ratione, & ui cõtinentur, certa ferè, ac definita ſunt: quæ plerũque, ut antè dixi, laudari magisquàm rideri ſolẽt. Hæc autem quæ ſunt in re, & in ipſa ſentẽtia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiẽdis, & naturis aliorũ irridendis, ipſorũ ridicule indicãdis, & ſimilitudine turdioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicẽdo, & ſtulta reprehendendo, riſus mouentur. Itaque imbuẽdus eſt is qui iocoſe uult dicere, quaſi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cuiuſq; modi genus ridiculi, uultus etiã accõmodetur: qui quidem quo ſeuerior eſt & triſtior, ut in te Craſſe, hoc illa quoque quæ dicuntur, ſalſiora uideri ſolẽt. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuerſorio ſermonis tui libẽter acquieturum te eſſe dixiſti, tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neque ſalubrẽ locũ: cenſeo ut ſatis diu te putes requieuiſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero atque hilare quidẽ à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus ſum ad iocandum. Non enim uereor, nequis me in iſto genere leuiorem iam putet: quoniam quidẽ tu Fabricios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea quæ uoluiſtis ex me audire: de quibus quidẽ accuratius dicendũ & cogitãdũ fuit. Nam cætera faciliora ſunt, atq; ex ijs quæ iã dicta ſunt, reliqua naſcuntur omnia. Ego enim, cũ ad cauſam ſum aggreſſus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, perſecutus, cũ & argumenta cauſæ, & eos locos, quibus animi iudicũ conciliantur,

& illos quibus permouentur, uidi atque cognoui: tum conſtituo quid habeat quæq; cauſa boni, quid mali. nulla enim ferè res poteſt in dicendi diſceptationẽ aut controuerſiam uocari, quæ non habeat utrũque: ſed quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicẽdo hæc eſſe ſolet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem: ibi cõmorer, ibi habitem, ibi hæreã. à malo autem, uitióq; cauſæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, ſed ut totum bono illo ornando, & augendo diſſimulatum obruatur. & ſi cauſa eſt in argumẽtis, firmiſſima quæq; maxime tueor, ſiue plura ſunt, ſiue aliquod unũ: ſin autem in cõciliatione, aut in permotione cauſa eſt, ad eã me potiſſimum partẽ, quæ maxime cõmouere animos hominum poteſt, confero. Summa denique huius generis hæc eſt, ut ſi in refellẽdo aduerſario firmior eſſe oratio, quàm in confirmandis noſtris rebus poteſt, omnia in illũ conferam tela: ſin noſtra facilius probari, quàm illa redargui poſſunt, abducere animos à contraria defenſione, & ad noſtram conor traducere. Duo denique illa quæ facillima uidentur, quoniã quæ difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo iure ſumo. unũ ut moleſto aut difficili argumento, aut loco nõnunquam omnino nihil respondeã, quod forſitan aliquis iure irriſerit: quis enim eſt qui id facere non poſſit? ſed tamẽ ego de mea nunc, nõ de aliorũ facultate diſputo: cõfiteórque me, ſiquæ premat res uehementius, ita cõcedere ſolere, ut non modo non abiecto, ſed ne reiecto quidem ſcuto fugere uidear: ſed adhibere quandam in dicẽdo ſpeciem atque pompam, & pugnæ ſimulẽ fugam: conſiſtere uero in meo præſidio, ſic ut non fugiendi hoſtis, ſed capiẽdi loci cauſa ceſſiſſe ui-

dear. Alterũ eſt illud, quod ego oratori maxime cauẽdum & prouidẽdum puto, quódq; me ſolicitare ſumme ſolet: non tã ut proſim cauſis elaborare ſoleo, quàm ut nequid obſim: non quin enitendum ſit in utroque, ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe uideri cauſæ, quàm non profuiſſe. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut ſunt cõtemnenda, contẽnitis? Minime, inquit ille, ſed Cæſar de iſto ipſo quiddã uelle dicere uidebatur. Me uero lubẽte, inquit Antonius, dixerit, ſiue refellẽdi cauſa, ſiue quærẽdi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarẽ, unũ te in dicendo mihi uideri tectiſſimũ, propriúmque hoc eſſe laudis tuæ, nihil à te unquã eſſe dictum quod obeſſet ei, pro quo diceres: ídque memoria teneo, cũ mihi ſermo cũ hoc ipſo Craſſo multis audientibus eſſet de te inſtitutus, Craſſúſque plurimis uerbis eloquentiã laudaret tuã, dixiſſe me, cum cæteris tuis laudibus hanc eſſe uel maximam, quòd non ſolũ quod opus eſſet, diceres, ſed etiã quod non opus eſſet, non diceres: tum illum mihi reſpondere memini, cætera in te ſumme eſſe laudãda, illud uero improbi eſſe hominis & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & noceret ei pro quo quiſque diceret. quare non ſibi eũ diſertũ, qui id non faceret, uideri, ſed improbũ qui faceret. Nunc, ſi tibi uidetur Antoni, demonſtres uelim, quare tu hoc ita magnũ putes nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius eſſe uideatur. Dicã equidẽ Cæſar, inquit, quid intelligã, ſed & tu & uos omnes, hoc inquit memẽtote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadã loqui, ſed de exercitatiõis & cõſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidẽ reſponſum excellentis cuiuſ-

dam eſt ingenij ac ſingularis: cui quiddam portẽti ſimile eſſe uiſum eſt, poſſe aliquẽ inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicẽdo, obeſſétq; ei quẽ defenderet. Facit enim de ſe cõiecturã, cuius tanta uis ingenij eſt, ut neminem niſi cõſultò putet quod cõtra ſe ipſum ſit, dicere. ſed ego non de præſtãti quadam & eximia, ſed propè de uulgari & cõmuni prudẽtia diſputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadã magnitudine conſilij atque ingenij Atheniẽſis ille fuiſſe Themiſtocles, ad quẽ quidã doctus homo atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eíque artẽ memoriæ, quæ tũ primum proferebatur, pollicitũ eſſe ſe traditurũ. cũ ille quæſiſſet, quidnã illa ars efficere poſſet, dixiſſe illũ doctorẽ, ut omnia meminiſſet. & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturũ, ſi ſe obliuiſci, quæ uellet, quàm ſi meminiſſe, docuiſſet. Vidéſne quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quãta mens fuerit, qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, unquam effluere potuiſſe: cum quidem ei fuerit optabilius obliuiſci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quàm quod ſemel audiſſet uidiſſétue, meminiſſe? Sed neque propter hoc Themiſtoclis reſponſum memoriæ nobis opera dãda non eſt, neque illa mea cautio & timiditas in cauſis propter præſtantem prudentiã Craſſi negligenda eſt. Vterq; enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam ſignificauit facultatẽ. Etenim permulta ſunt in cauſis, in omni parte orationis circunſpicienda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis teſtis, aut nõ lædit, aut minus lædit, niſi laceſſatur: orat reus, urgẽt aduocati ut inuehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus. Non moueor,

non obtẽpero, non ſatiſſacio, neque tamen ullã aſſequor laudẽ. Homines enim imperiti facilius quod ſtultè dixeris reprehẽdere, quàm quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt. Hîc quantum ſit mali, ſi iratum, ſi nõ ſtultum, ſi non leuem teſtem læſeris? Habet enim & uolũtatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & põdus in uita. Nec ſi hoc Craſſus non committit, ideo non multi & ſæpe committunt. Quo quidẽ mihi uideri turpius nihil ſolet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo aut reſponſo, aut rogato ſermo ille ſequitur, Occidit ille? Aduerſariúmne? Immo uerò, aiunt, ſe, & eum quẽ defendit. Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe, ego autem ſæpiſſime uideo in cauſis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud quod ſuprà dixi, ſolere me cedere, & ut planius dicã, fugere ea quæ etiã ualde cauſam meã premerent? cum id non faciunt alij, uerſantúrque in hoſtiũ caſtris, ac ſua præſidia dimittunt: mediocritérne cauſis nocẽt, cũ aut aduerſariorũ adiumẽta confirmant, aut ea quæ ſanare nequeũt, exulcerant? Quid, cum perſonarum quas defendunt, rationem non habent? Si quæ ſunt in his inuidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando & efferendo inuidioſiora faciunt, quantum eſt in eo tandẽ mali? Quid ſi in homines charos, iudicibúſq; iucũdos, ſine ulla præmunitione orationis acerbius & contumelioſius inuehare, nónne abs te iudices abalienes? Quid, ſi quæ uitia, aut incommoda ſunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduerſarijs exprobrando, non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatũ eſt? Quid ſi cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læſus efferare iracũdia, cauſam relinquas, nihilne noceas? In quo ego,

non quò libēter male audiã, ſed quia ego cauſam nō libēter relinquo, nimiũ patiens & lētus exiſtimor: ut cum te ipſum Sulpiti obiurgabã quòd miniſtratorē peteres, non aduerſariũ. Ex quo etiã illud aſſequor, ut ſiquis mihi maledicat, petulãs, aut planè inſanus eſſe uideatur. In ipſis autē argumentis ſiquid poſueris aut apertè falſum, aut ei quod dixeris, dicturúſue ſis, contrariũ, aut genere ipſo remotũ ab uſu iudiciorũ, ac foro, nihilne noceas? Quid multa? Omnis cura mea ſolet in hoc uerſari ſemper (dicã enim ſæpius) ſi poſſim, ut boni aliquid efficiã dicēdo: ſin id minus, ut certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordinē collocationémque rerũ ac locorũ: cuius ratio eſt duplex: altera quã affert natura cauſarũ: altera, quæ oratorũ iudicio & prudentia cōparatur. Nã ut aliquid ante rē dicamus, deinde ut rē exponamus, pòſt ut eã probemus noſtris præſidijs confirmãdis, contrarijs refutãdis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus: hoc dicēdi genus natura ipſa præſcribit. Vt uerò ſtatuamus ea quæ probãdi, docendi, perſuadēdi cauſa dicenda ſunt, quemadmodũ componamus, id eſt uel maximè propriũ oratoris prudētiæ. Multa enim occurrũt argumenta, multa quæ in dicendo profutura uideãtur: ſed eorũ partim ita leuia ſunt, ut contemnēda ſint: partim etiã ſiquid habent adiumenti, ſunt nonnunquã eiuſmodi, ut inſit in ijs aliquid uitij, neque tãti ſit illud quod prodeſſe uideatur, ut cum aliquo malo coniũgatur. Quæ autē ſunt utilia atque firma, ſi ea tamē (ut ſæpe fit) ualde multa ſunt: ea quæ ex ijs aut leuiſſima ſunt, aut ex alijs grauioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atq; ex oratione remoueri. Equi-

dem cum colligo argumenta cauſarũ,non tam ea numerare ſoleo,quàm expendere. Et *quoniã,quod ſæpe iam dixi,tribus rebus omnes ad noſtrã ſententiã perducimus,aut docendo,aut conciliãdo,aut permouẽdo:una ex tribus his rebus res præ nobis eſt ferẽda,ut nihil aliud niſi docere uelle uideamur:reliquæ duæ, ſicut ſanguis in corporibus,ſic illæ in perpetuis orationibus fuſæ eſſe debebunt.Nã & principia, & cæteræ partes orationis,de quibus paulo pòſt pauca dicemus,habere hãc uim magnopere debẽt,ut ad eorũ mentes apud quos agitur,mouẽdas,permanare poſſint.* Sed *his partibus orationis,quæ etſi nihil docent argumentando,perſuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maximè proprius eſt locus & in exordiẽdo,& in perorando:digredi tamen ab eo quod propoſueris, atque agas, permouendorum animorum cauſa ſæpe utile eſt.* Itaque *uel narratione expoſita ſæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis noſtris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem atque copiam, rectè id fieri poteſt: hæque cauſæ ſunt ad augendum & ad ornandum grauiſſimæ atque pleniſſimæ , quæ plurimos exitus dant ad eiuſmodi digreſſionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.* Atque *etiam in illo reprehẽdo eos qui quæ minime firma ſunt,ea prima collocant.*In *quo illos quoq; errare arbitror,qui ſiquando(id quod mihi nũquam placuit)plureis adhibent patronos,uti quenque eorũ minimum putant eſſe,ita eum primũ uolunt dicere.* Res *enim hoc poſtulat ut eorum*

expectationi qui audiunt, quam celerrime ſuccurratur: cui ſi initio ſatisfactum nō ſit, multo plus ſit in reliqua cauſa laborandū. Male enim ſe res habet, quæ non ſtatim ut dici cœpta eſt, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quiſq;, ſic & in oratione firmiſſimum quodque ſit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea quæ æquè excellant, ſeruētur etiā ad perorandum: ſiquæ erunt mediocria (nam uitioſis nuſquā eſſe oportet locum) in mediā turbam atque in gregem cōijciātur. Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id quod primum eſt dicendū, poſtremò ſoleo cogitare, quo utar exordio. Nam ſiquādo id primum inuenire uolui, nullū mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatoriū, aut uulgare, atque commune. Principia autem dicendi ſemper cū accurata & acuta, & inſtructa ſentētijs, apta uerbis, tum uerò cauſarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio & commēdatio orationis in principio: quæ continuo eū qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo mirari ſoleo, non equidem iſtos qui nullam huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum atque eruditum Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut quod primum uerbū habiturus ſit, neſciat: & ait idem, cum brachiū concaleſecerit, tum ſe ſolere pugnare. neque attendit, eos ipſos unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita iactare leniter, ut & uenuſtati uel maxime ſeruiant, & reliquis uiribus ſuis conſulāt. Neque eſt dubium quin exordiū dicendi uehemens & pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt quæ non ad uulnus, ſed ad ſpeciem ualere

uideantur: quanto hoc magis in oratione expectandũ eſt, in qua non uis potius, ſed delectatio poſtulatur? Nihil eſt deniq; in natura rerũ omnium quod ſe uniuerſum profundat, & quod totum repẽte euolet: ſic omnia quæ fiunt, quæque aguntur acerrimè, lenioribus principijs natura ipſa prætexuit. Hæc autẽ in dicendo non extrinſecus aliunde quærenda, ſed ut ipſis uiſceribus cauſæ ſumenda ſunt. idcirco tota cauſa pertentata atque perſpecta, locis omnibus inuentis atque inſtructis, conſyderandũ eſt quo principio ſit utendũ. Sic & facilè reperietur. ſumentur enim ex ijs rebus quæ erunt uberrimæ uel in argumẽtis, uel in ijs partibus ad quas cauſas dixi digredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferẽt, cum erunt penè ex intima defenſione deprõptæ, & apparebit eas non modo non eſſe communes, nec in alias cauſas poſſe tranſferri, ſed penitus ex ea cauſa quæ tum agatur, effloruiſſe. Omne autẽ principiũ, aut rei totius quæ agitur, ſignificationem habere debebit, aut aditum ad cauſam & communitionẽ, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis ueſtibula & aditus, ſic cauſis principia pro portione rerũ præponere. Itaq; in paruis atque in frequentibus cauſis ab ipſa re eſt exordiri ſæpe cõmodius. Sed cum erit utendũ principio (quod plerũq; erit) aut ex reo; aut ex aduerſario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, ſententias duci decebit. Ex reo (reos appello, quorũ res eſt) quæ ſignificent uirũ bonum, quæ liberalẽ, quæ calamitoſum, quæ miſericordia dignum, quæ ualeant contra falſam criminationem. Ex aduerſario, ijſdem ex locis ferè contraria. Ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi præter opinionem, ſi immeritò, ſi miſera,

ſi ingrata, ſi indigna, ſi noua, ſi quæ reſtitui ſanaríque non poſſit. Ex ijs autem apud quos agetur, ut beneuolos, benéque exiſtimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quàm rogãdo. Eſt id quidẽ in totam orationem confundendũ, nec minime in extremã: ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nã & attentũ, commonẽt Græci ut principio faciamus iudicem, & docilẽ: quæ ſunt utilia, ſed non principij magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principijs, quòd & attenti tum maximè ſunt, cum omnia expectant: & dociles magis initijs eſſe poſſunt. illuſtriora enim ſunt, quæ in principijs, quàm quæ in medijs cauſis dicuntur, aut arguẽdo, aut refellendo. Maxima autẽ copia principiorum ad iudicem aut alliciendũ, aut incitandũ ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorũ conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantum impelli primò iudicem leuiter, ut iã inclinato reliqua incumbat oratio. Connexũ autem ita ſit principiũ conſequẽti orationi, ut nõ tanquam citharœdi procemium affictum aliquod, ſed cohærens cum omni corpore membrum eſſe uideatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, ſic ad reliqua tranſeunt, ut audientiam ſibi fieri uelle uideantur. Atque eiuſmodi illa proluſio debet eſſe, non ut Sãnitum, qui uibrãt haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur: ſed ut ipſis ſententijs, quibus luſerunt, uel pugnare poſſint. Narrare uerò rem quòd breuiter iubent, ſi breuitas appellanda eſt, cũ uerbum nullũ redundet: breuis eſt L. Craſſi oratio ſi tum eſt breuitas, cum tãtum uerborũ eſt, quantũ neceſſe eſt: aliquando id opus eſt, ſed ſæpe obeſt uel maximè in

narrãdo, non ſolũ quòd obſcuritatem affert, ſed etiam quòd eã uirtutẽ, quæ narrationis eſt maxima, ut iucũda, & ad perſuadendũ accõmodata ſit, tollit. uidelicet illa,

„ Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis-

Quàm longa eſt narratio? mores adoleſcentis ipſius, & ſeruulis percontatio, mors Chryſidis, uultus & forma & lamentatio ſororis, reliqua peruarie, iucũdéque narrantur. Quòd ſi hanc breuitatem quæſiſſet,

„ Effertur, imus, ad ſepulchrum uenimus,

„ In ignem poſita eſt:-

in his ferè decẽ uerſiculis totum conficere potuiſſet: quãquam hoc ipſum Effertur, imus, conciſum eſt ita, ut nõ breuitati ſeruitum ſit, ſed magis uenuſtati. Quòd ſi nihil fuiſſet, niſi In ignem poſita eſt: tamen res tota cogno ſci facilè potuiſſet: ſed & feſtiuitatem habet narratio diſtincta perſonis, & interpuncta ſermonibus: & eſt probabilius, quod geſtum eſſe dicas, cum quemadmodũ actum ſit exponas: & multo apertius ad intelligendũ eſt, ſi ſic conſtituitur aliquando, ac non iſta breuitate percurritur. Apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quàm cæteras: & hoc magis in hac elaborandũ eſt, quòd & difficilius eſt, non eſſe obſcurũ in re narrãda, quàm aut in principio, aut in argumẽto, aut in purgando, aut perorãdo: & maiore etiã periculo hæc pars orationis obſcura eſt, quàm cæteræ, uel quia ſi quo alio in loco eſt dictũ quid obſcurius, tantũ id perit quod ita dictum eſt: narratio obſcura totam obcæcat orationẽ, uel quòd alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autẽ perſpicua narratio, ſi uerbis uſitatis, ſi ordine temporũ conſeruato, ſi non interrupte narrabitur. Sed

quando utendũ ſit aut non ſit narratione, id eſt conſilij. Neq; *enim ſi nota res eſt, nec dubiũ ſit quid geſtum ſit, narrari oportet: nec ſi aduerſarius narrauit, niſi ſi refellemus: ac ſiquando erit narrandũ, ne illa quæ ſuſpicionem & crimen efficient, contráque nos erunt, acriter perſequamur, & quicquid poterit detrahamus: ne illud quod* Craſſus, *ſiquando fiat, perfidia, non ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat.* Nam *ad ſummã totius cauſæ pertinet, cautè, an cõtrà demõſtrata res ſit: quòd omnis orationis reliquæ fons eſt narratio.* Sequitur *ut cauſa ponatur: in quo uidendũ eſt quid in controuerſiã ueniat.* Tum *ſuggerẽda ſunt firmamẽta cauſæ coniũcta, & infirmãdis contrarijs, & tuis cõfirmandis.* Nanque *una in cauſis ratio quædã eſt eius orationis, quæ ad probãdam argumentationem ualet.* Ea *autem & confirmationem & reprehẽſionem quærit: ſed quia neque reprehẽdi quæ contrà dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes: neque hæc confirmari, niſi illa reprehẽdas: idcirco hæc & natura & utilitate & tractatione coniuncta ſunt.* Omnia *autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando, omniáque quũ ſuperioribus orationis locis, tũ maxime extremo, ad mentes iudicum quàmmaximè permouẽdas, & ad utilitatem noſtrã uocandas, cõferẽda ſunt.* Neq; *ſanè iã cauſa uidetur eſſe cur ſecernamus ea præcepta quæ de ſuaſionibus tradẽda ſunt, aut laudationibus.* Sunt *enim pleraq; cõmunia: ſed tamen ſuadere aliquid aut diſſuadere, grauiſſimæ mihi uidetur eſſe perſonæ.* Nã *& ſapiẽtis eſt, conſiliũ explicare ſuũ de maximis rebus: & honeſti & diſerti ut mẽte prouidere, authoritate probare, oratione perſuadere poſ*

ſit. Atq; in ſenatu minore apparatu agẽda ſunt. Sapiẽs enim eſt conſilium, multiſque alijs dicendi relinquẽdus locus: uitanda etiam ingenij oſtentationiſque ſuſpicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem uarietatémque deſyderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quàm dignitas. Nã qui utilitatẽ putat, nõ quid maximè uelit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, uidet. Nemo eſt enim, præſertim in tã clara ciuitate, quin putet expetendã maximè dignitatem: ſed uincit utilitas plerunque, cum ſubeſt ille timor, eâ neglecta ne dignitatem quidem poſſe retineri. Controuerſia autem inter hominum ſentẽtias, aut in illo eſt, utrum ſit utilius: aut etiam cum id conuenit, certatur utrum honeſtati potius, an utilitati conſulendum ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe uidẽtur: qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præſidij, militum, utilitates cæterarum rerum quarum fructum utilitate metimur: itémque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo glorioſa, colliget: poſteritatis immortalem memoriam augebit: utilitatem ex laude naſci defendet, ſempérque eam cum dignitate eſſe coniunctam. Sed quid fieri poſſit, aut non poſſit, quídque etiam ſit neceſſe, aut non ſit, in utraque re maximè eſt quærendum. Inciditur enim omnis iam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad conſilium autem de Rep. dandum caput eſt, noſſe Remp. ad dicendum uerò probabiliter, noſſe mores ciuitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis eſt ſæpe mutandũ: & quan

quam una ferè uis eſt ſæpe eloquētiæ, tamen quia ſumma dignitas eſt populi grauiſſima cauſa Reip. *maximi motus multitudinis, genus quoq; dicendi grādius quoddam & illuſtrius eſſe adhibendū uidetur: maximáque pars orationis admouēda eſt ad animorū motus nonnunquā aut cohortatione, aut cōmemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metū, aut ad cupiditatē, aut ad gloriā concitandos: ſæpe etiā à temeritate, iracundia, ſpe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut quia maxima quaſi oratori ſcæna uideatur concio, natura ipſa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo uim quādā talem, ut quēadmodū tibicen ſine tibijs canere, ſic orator niſi multitudine audiēte eloquēs eſſe non poſſit. Et cum ſint populares multi uarij'que lapſus, uitanda eſt acclamatio aduerſa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſperè, ſi arroganter, ſi turpiter, ſi ſordidè, ſi quoquo animi uitio dictum eſſe aliquid uideatur: aut hominū offenſione, uel inuidia, quæ aut iuſta eſt, aut ex criminatione, atq; fama: aut res ſi diſplicet: aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis aut metus multitudo: hiſq; quatuor cauſis totidē medicinæ opponuntur: tum obiurgatio, ſi eſt authoritas: tum admonitio, quaſi lenior obiurgatio: tum promiſſio, ſi audierint, probaturos: tū deprecatio, quod eſt infimum, ſed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ proſunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec ſine dignitate, & cum lepôre. Nihil enim tam facilè quàm multitudo à triſtitia, & ſæpe acerbitate, cōmodè ac breuiter & acutè & hilarè dicto deducitur.*

Expoſui ferè, ut potui, uobis in utroque genere cauſarum quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quá-

que omnino in cauſis ratione uerſari. Nec *illud tertiũ laudationum genus eſt difficile,quod ego initio quaſi à præceptis noſtris ſecreuerã: ſed quia & multa ſunt orationũ genera,& grauiora,& maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet:& quòd nos laudationibus nõ ita multùm uti ſoleremus, totum hunc ſegregabã locum.* Ipſi *enim* Græci *magis legendi,qui delectationis, aut hominis alicuius ornãdi,quàm utilitatis huius forẽſis cauſa,laudationes ſcriptitauerũt: quorum ſunt libri quibus* Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexãder,*alijque laudãtur.* Noſtræ *laudationes,quibus in foro utimur,aut teſtimonij breuitatem habent nudã atque inornatam,aut ſcribũtur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata eſt.* Sed *tamen quoniã eſt utendum aliquando,nonnunquam etiam ſcribẽdum,uelut* P. Tuberoni Africanum *auunculum laudãti ſcripſit* C. Lælius,*uel ut noſmetipſi ornandi cauſa,*Græcorũ *more,ſi quos uelimus,laudare poſſimus, ſit à nobis quoq; tractatus etiã is locus.* Perſpicuum *eſt igitur alia eſſe in homine optanda,alia laudãda.* Genus,*forma,uires, opes, diuitiæ,cæteráq; quæ fortuna det aut extrinſecus,aut corpori, non habent in ſe ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur.* Sed *tamen quòd ipſa uirtus in earum rerum uſu ac moderatione maximè cernitur,tractanda etiam in laudationibus hæc ſunt naturæ & fortunæ bona:in quibus eſt ſumma laus,non extuliſſe ſe in poteſtate,non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe prætuliſſe alijs propter abundantiam fortunæ:ut opes & copiæ non ſuperbiæ uideantur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi facultatem & materiam de-*

diſſe. Virtus autem, quæ eſt per ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes: quarum alia eſt ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ uirtutes quæ uidentur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia poſitæ: aliæ quæ in ingenij aliqua facultate aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, iuſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda eſt auditu in laudationibus. Omnes enim hæ uirtutes nō tam ipſis qui eas in ſe habent, quàm generi hominum fructuoſæ putantur: ſapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando uis quædam ingenij, & ipſa eloquentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. Ipſos enim magis uidetur quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare ac tueri: ſed tamen in laudando iungenda ſunt etiam hæc genera uirtutum. Feriunt enim aures hominum cum illa quæ iucunda & grata, tum etiam illa quæ mirabilia ſunt in uirtute laudari. Et quoniā ſingularum uirtutum ſunt certa quædam officia ac munera, & ſua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iuſtitiæ quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiuſmodi aliquo officio is qui laudabitur, fecerit. Itémque in cæteris res geſtæ ad cuiuſque uirtutis genus & uim & nomen accommodabuntur. Gratiſſima autem laus eorū factorum habetur, quæ ſuſcepta uidentur à uiris fortibus ſine emolumento ac præmio. quæ uero etiam cum labore & periculo ipſorum: hæc habent uberrimam copiam ad laudandū, quòd & dici ornatiſſimè poſſunt, & audiri facillimé. Ea enim denique uirtus eſſe uide-

tur præſtantis uiri, quæ eſt fructuoſa alijs, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certè gratuita. Magna etiã illa laus & admirabilis uideri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter aduerſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornãt, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res geſtæ iudicijs hominũ comprobatæ: in quibus etiam fœlicitatem ipſam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipſo ſingulares. Neque enim paruæ, neque uſitatæ, neque uulgares, admiratione aut omnino laude dignæ uideri ſolẽt. Eſt etiam cum cæteris præſtantibus uiris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paulo plura quàm oſtenderam, dicere: non tam propter uſum forenſem, qui eſt à me in omni hoc ſermone tractatus, quàm ut hoc uideretis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat: oratori uirtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam. Iam uituperãdi præcepta contrarijs ex uitijs ſumenda eſſe perſpicuum eſt. Simul eſt illud ante oculos, nec bonum uirum proprie & copioſè laudari, ſine uirtutum: nec improbum notari ac uituperari ſine uitiorum cognitione ſatis inſigniter atque aſpere poſſe. Atque his locis & laudandi & uituperãdi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum. Habetis de inueniẽdis rebus diſponendíſque quid ſentiam. Adiungam etiam de memoria, ut labore Craſſum leuem, neque ei quicquam aliud de quo diſſerat, relinquam, niſi ea quibus rebus hæc exornẽtur. Perge uerò, inquit Craſſus: libenter enim te cognitum iam ar-

tificem, aliquandóque euolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatúmq; perſpicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, éſtque mihi gratum. Iam iſtuc quantum tibi ego reliquerim inquit Antonius, erit in tua poteſtate. ſi enim uerè agere uolueris, omnia tibi relinquo: ſin diſſimulare, tu quemadmodũ his ſatiſfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut obliuionis artem quàm memoriæ malim: gratiámque habeo Simonidi illi Ceo, quem primũ ferunt artem memoriæ protuliſſe. Dicunt enim, cũ cœnaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatũ hominem & nobilẽ, cecini ſſétque id carmen quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poetarum more in Caſtorem ſcripta & Pollucẽ fuiſſent, nimis illum ſordidè Simonidi dixiſſe, ſe dimidium eius ei quod pactus eſſet, pro illo carmine daturum: reliquũ à ſuis Tyndaridis, quos æquè laudaſſet, peteret, ſi ei uideretur. Paulo pòſt eſſe ferunt nunciatum Simonidi ut prodiret, iuuenes ſtare ad ianuam duos quoſdam, qui eum magnopere euocarẽt. ſurrexiſſe illũ ipſum, prodiſſe, uidiſſe neminẽ. hoc interim ſpatio conclaue illud ubi epularetur Scopas, cõcidiſſe. ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe: quos cum humare uellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quòd meminiſſet quo eorũ loco quiſque cubuiſſet, demonſtrator uniuſcuiuſque ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inueniſſe fertur, ordinem eſſe maximè qui memoriæ lumen afferret. Itaque ijs qui hanc partem ingenij exercerent, locos eſſe capiendos, & ea quæ memoria tenere uellent, effingenda animo,

atque in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerũ, locorum ordo conſeruaret, res autem ipſas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, ſimulacris pro literis uteremur. Qui ſit autẽ oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda cauſa, quæ ipſe cogitaris? omnes fixas eſſe in animo ſententias, omnem deſcriptum uerborum apparatum? ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui reſpondendum ſit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo uideantur inſcribere? Itaque ſoli qui memoria uigent, ſciunt quid & quatenus & quomodo dicturi ſunt, cui reſponderint, quid ſuperſit: ijdémque multa ex alijs cauſis aliquando à ſe acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidẽ huius boni naturã eſſe principem: ſicut earum rerum de quibus antè locutus ſum, omniũ. Sed hæc ars tota dicendi, ſiue artis imago quædam eſt & ſimilitudo, habet hanc uim, non ut totũ aliquid, cuius in ingenijs noſtris pars nulla ſit, pariat & procreet, uerum ut ea quæ ſunt orta iam in nobis & procreata, educet atque confirmet. Verũtamen neq; tam acri memoria ferè quiſquam eſt, ut non diſpoſitis notatíſque rebus ordinem uerborum aut ſententiarũ complectatur: neque uerò tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter, ſiue Simonides, ſiue alius quis inuenit, ea maximè animis affigi noſtris, quæ eſſent à ſenſu tradita atque impreſſa: acerrimum autẽ ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum uidendi: quare facillimè animo teneri poſſe ea quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorum commẽdatione animis traderẽ-

tur: ut res cæcas, & ab aſpectus iudicio remotas, confor matio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea quæ cogitando complecti uix poſſemus, intuendo quaſi teneremus. His autem formis atq; corporibus, ſicut om nibus rebus quæ ſub aſpectum ueniũt, ſedes opus eſt. Etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota & peruulgata multus & inſolens ſim, lo cis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis modicis interuallis: imaginibus autem agentibus, acribus, inſi gnitis, quæ occurrere celeritérque percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, & ſimilium uerborum conſerua ta, & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad ge nus notatio, & unius uerbi imagine, totius ſententiæ informatio, pictoris cuiuſdam ſummi ratione & modo formarum uarietate locos diſtinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus eſt nobis neceſſaria, maiore imagi nũ uarietate diſtinguitur. Multa enim ſunt uerba quæ quaſi articuli connectunt membra orationis, quæ for mari ſimilitudine nulla poſſunt. Eorum fingendæ nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur. Rerum memoria propria eſt oratoris. Eam ſingulis perſonis bene poſi tis notare poſſumus: ut ſententias imaginibus, ordinẽ locis comprehendamus. Neque uerum eſt quod ab iner tibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obſcurari etiam id quod per ſe natura tenere potuiſ ſet. Vidi enim ego ſummos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Aſia, quem uiuere hodie aiunt, Scepſium Metrodorum: quorum uterque tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in ijs locis quos haberet, quæ meminiſſe uellet, perſcribere.

Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt nulla naturalis: ſed certè, ſi latet, euocāda eſt. HABETIS *ſermonem bene longum hominis utinam non impudētis: illud quidē certè, nō nimis uerecūdi: qui quidē cum te Catule, tum etiā L. Craſſo audiēte, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nā iſtorum ætas minus me fortaſſe mouere debuit, ſed mihi ignoſcetis profectò, ſi modò quæ cauſa me ad hāc inſolitam mihi loquacitatē impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre reſpondeo) nō modò tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnámque tibi habemus gratiā: & cum humanitatem & facilitatem agnoſcimus tuā, tum admiramur iſtam ſcientiam & copiam. Equidē hoc me aſſecutum puto, quòd magno ſum leuatus errore: & illa admiratione liberatus, quòd multis cum alijs ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſis diuinitas: nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſſime cognoſſe, & undiq; collegiſſe, uſúque doctum partim correxiſſe uideo, partim comprobaſſe. Neque eo minus eloquentiam tuā, & multò magis uirtutem & diligentiā admiror, & ſimul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quòd ſemper ſtatui, neminem ſapientiæ laudem & eloquētiæ ſine ſummo ſtudio & labore & doctrina conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id quod dixiſti, fore ut tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus quæ te cauſa in ſermonem impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quòd nobis, & horū adoleſcentiū ſtudio, qui te attentiſſime audierunt, morem gerere uoluiſti? Tum ille, Adimere, inquit, omnē recuſationem Craſſo uolui, quem ego paulo ſciebā uel pudentius uel inuitius (nolo enim dicere de tam ſuaui*

homine faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Conſularem ſe eſſe hominem & Cẽſorium? Eadem noſtra cauſa eſt. An ætatem afferet? Quadriennio minor eſt. An ſe neſcire? Quæ ego ſerò, quæ curſim arripui, quæ ſubciſiuis operis, ut aiũt, iſte à puero, ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam ſui deſpiciens fuit, quin ſperaret aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente, nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe unquam dicturum eſſe confideret. Quamobrem ne fruſtra hi tales uiri uenerint, te aliquando Craſſe audiamus. Tum ille, Vt ita iſta eſſe concedam, inquit, Antoni, quæ ſunt longè ſecus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam enim uere, amiciſſimi homines, quod ſentio: ſæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? immò nonnunquam: ſæpe enim quî potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius quàm Quæſtor abfuerim? ſed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum eſſem, doctiſſimos uiros, & in Aſia iſtum ipſum Sæpſiũ Metrodorũ, cum de his ipſis rebus diſputaret, neque uerò mihi quiſquam copioſius unquam uiſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quàm iſte hodie, eſſe uerſatus: quod ſi eſſet aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum, non eſſem tam inurbanus, ac penè inhumanus, uti eo grauarer quod uos cupere ſentirẽ. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi eius diſtinctionem atq; ornatum relinqueret? Hic ille, Primùm,

quis Antonio permiſit, inquit, ut & partes faceret, & utrã uellet, prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego rectè intellexi cum ualde libenter audirem, mihi coniunctè eſt uiſus de utraque re dicere. Ille uerò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem ex qua eloquẽtia nomen ipſum inuenit. Verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rẽ ipſe ſumpſit. Tum Cæſar, Si, quod difficilius eſt, id tibi reliquit, eſt nobis, inquit, cauſa cur te audire cupiamus: ſin quod facilius, tibi cauſa non eſt cur recuſes. Et Catulus, Quid? quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Poſſem tibi, inquit, Craſſe concedere, ſed uide nequid Catulus attulerit religionis, opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, uide quàm ſit homini turpe cenſorio. Agite uerò, ille inquit, ut uultis: ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita uobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi forte in craſtinum differre mauultis. Omnes ſe uel ſtatim, uel ſi ipſe poſt meridiem mallet, quàm primùm tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIB. TERTIVS.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eũ ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quẽ poſt Antonij diſputationẽ Craſſus habuiſſet, acerba ſanè recordatio ueterẽ animi curã mole

ſtiámq; renouauit. Nã illud immortalitate dignũ inge nium, illa humanitas, illa uirtus L. *Craſſi morte extin cta ſubita eſt, uix diebus decem poſt eum diem qui hoc & ſuperiore libro continetur. Vt enim Romam rediijt extremo Scenicorum ludorum die, uehementer commo tus ea oratione quæ ferebatur habita eſſe in concione à Philippo, quem dixiſſe conſtabat, uidẽdum ſibi aliud eſſe conſilium, illo Senatu ſe Remp. gerere non poſſe: mane idibus Septembris, & ille, & Senatus frequens uo catu Druſi in curiam uenit. ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad Senatum de illo ipſo, quòd conſul in eum ordinem tam grauiter in concione eſſet inuectus. Hîc, ut ſæpe, inter homines ſapiẽtiſſimos conſtare uidi, quanquam hoc Craſſo cum aliquid accu ratius dixiſſet, ſemper ferè contigiſſet, ut nunquam dixiſſe melius putaretur: tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum iudicatum, cæteros à Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum à ſe ſuperatum. Deplorauit enim caſum atque orbitatem Senatus, cuius ordinis à Conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. neque uerò eſſe mirandum, ſi quum ſuis conſilijs Rempub. profligaſſet, conſilium ſenatus à Repub. repudiaret. Hic cum homini & uehementi & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendũ Philippo quaſi quaſdam uerborum faces admouiſſet, non tulit ille, & grauiter exarſit, pignoribúſque ablatis Craſſum inſtituit coercere. Quo quidem ipſo in loco multa à Craſſo diuinitus dicta efferebantur, cum ſibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. An tu cum omnem authoritatem uniuerſi ordinis*

pro pignore putares, eámque in conſpectu populi Romani concideres, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? Non tibi illa ſunt cædẽda, ſi Craſſum uis coercere: hæc tibi eſt excidenda lingua: qua uel euulſa, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementiſſima cõtẽtione animi, ingenij, uirium, ab eo dicta eſſe conſtabat: ſententiámque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis & grauiſſimis uerbis, ut populo Rom. ſatiſfieret, nunquam ſenatus neque conſilium Reipub. nec fidem defuiſſe, ab eo dictam: & eundẽ, id quod in authoritatibus perſcriptis extat, ſcribendo affuiſſe. Illa tanquã cycnea fuit diuini hominis uox & oratio, quã quaſi expectantes poſt eius interitum ueniebamus in curiam, ut ueſtigium illud ipſum in quo ille poſtremùm inſtitiſſet, contueremur. Nanque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudorémque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum redijt: diéque ſeptimo eſt lateris dolore conſumptus. O fallacem hominum ſpem, fragilémque fortunam, & inanes noſtras contentiones, quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur & corruunt, & antè in ipſo curſu obruuntur, quàm portum conſpicere potuerunt. Nam quandiu Craſſi fuit ambitionis labore uita diſtricta, tandiu priuatis magis officijs & ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut Reipub. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omniũ conceſſu ad ſummam authoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atque omnia uitæ conſilia morte præuertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: ſed ij tamen Rempub. caſus ſecuti ſunt,

ut mihi non erepta L. Craſſo *à Dijs immortalibus ui-
ta, ſed donata mors eſſe uideatur. Nõ uidit flagrantem
bello* Italiam, *non ardentem inuidia ſenatum, non ſce-
leris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiæ,
non exilium generi, non acerbiſſimam* C. Marij *fugam,
non illam poſt reditum eius cædem omnium crude-
liſſimam, non denique in omni genere deformatam eã
ciuitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus
gloria præſtitiſſet.* Sed *quoniam attigi cogitatione uim
uarietatémque fortunæ, non uagabitur oratio mea lon
gius: atque ijs ferè ipſis definietur uiris, qui hoc ſer-
mone quem referre cœpimus, continentur. Quis enim
non iure beatam* L. Craſſi *mortem illã, quæ eſt à mul-
tis ſæpe defleta, dixerit, cum horũ ipſorum ſit, qui tum
cum illo poſtremum ferè collocuti ſunt, euentum recor-
datus?* Tenemus *enim memoria,* Q. Catulum *uirum
omni laude præſtantem, cum ſibi non incolumem for-
tunam, ſed exilium & fugam deprecaretur, eſſe coa-
ctum ut uita ſe ipſe priuaret.* Iam M. Antonij *in his
ipſis* Roſtris, *in quibus ille* Rempub. *conſtantiſſime con-
ſul defenderat, quéque* Cenſor *imperatorijs manubijs
ornarat, poſitum caput illud fuit, à quo erant multo-
rum ciuium capita ſeruata.* Neque *uerò longè ab eo* C.
Iulij *caput, hoſpitis* Hetruſci *ſcelere proditum, cum* L. Iu
lij *fratris capite iacuit: ut ille qui hæc non uidit, &
uixiſſe cum* Repub. *pariter, & cum illa ſimul extin-
ctus eſſe uideatur.* Neque *enim propinquum ſuum ma
ximi animi uirum* P. Craſſum *ſuapte interfectum ma
nu, neque collegæ ſui* Pontificis Maximi *ſanguine ſi-
mulacrum* Veſtæ *reſperſum eſſe uidit: cui mœrori
(qua mente ille in patriam fuit) etiam* C. Carbonis

inimiciſſimi hominis eodem illo die mors nefaria fuiſſet. Non uidit eorum ipſorũ qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles miſeróſque caſus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus eiectus eſt è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum priuatus coniunctiſſimè uixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro erepta uita eſt, & pœna temeritatis nõ ſine magno Reipub. malo conſtituta. Ego uero te Craſſe, quum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum & extinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro uirtute animi, conſtantiáque tua, ciuilis ferri ſubeunda fuit crudelitas: aut ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis uendicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet. Neque ſolum tibi improborũ dominatus, ſed etiam propter admiſtam ciuium cædem, bonorũ uictoria mœrori fuiſſet. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum caſus de quibus antè dixi, & ea quæ noſmetipſi ob amorem in Rempub. incredibilem & ſingularem pertulimus ac ſenſimus, cogitanti, ſententia ſæpe tua uera ac ſapiens uideri ſolet, qui propter tot, tantos, támque præcipites caſus clariſſimorum hominum, atque optimorum uirorum, me ſemper ab omni contentione ac dimicatione reuocaſti. Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis eſſe poſſunt, & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur: pergamus ad ea ſolatia quæ non modò ſedatis moleſtijs iucunda, ſed etiam hærentibus ſalutaria nobis eſſe

poſſunt: ſermonémque L.Craſſi reliquum, ac penè poſtremum memoriæ prodamus, atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meritam gratiam debitámque referamus. Neque enim quiſquam noſtrũ cum libros Platonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus, non à te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à cæteris qui hæc in manus ſument, ut maius quiddam de L. Craſſo, quàm quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos enim qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C.Cotta tantummodo locos ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis utrunq; oratorem cognoueramus, id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quod ſiquis erit qui ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus eſſet: is erit ex ijs qui aut illos non audierit, aut iudicare non poſſit. Nam fuit uterque (ut expoſui antea) quum ſtudio atq; ingenio & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus: ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neq; in Craſſo redundaret. Vt igitur ante meridiem diſceſſerunt, paululúmque requierunt, in primis hoc à ſe Cotta animaduerſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſéque, qui uultum eius, cum ei dicendum eſſet, obtutúmque oculorum in cogitando probè noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe uidiſſet, cum de-

dita opera quieſcentibus alijs in eam exedram ueniſſet in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet, cúmque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilẽtio duas horas ferè eſſe conſumptas: deinde cum omnes inclinato iam in pomeridianum tẽpus die, ueniſſent ad Craſſum, Quid eſt Craſſe? inquit Iulius, imúſne ſeſſum? etſi admonitum uenimus te, nõ flagitatum. Tũ Craſſus, An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut uobis hoc præſertim munus putẽ diutius poſſe debere? Quinã igitur, inquit ille, locus, an in media ſylua placet? eſt enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Craſſus: etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro nõ inopportuna ſermoni. Cum placuiſſet idem cæteris, in ſyluam uenitur: & ibi magna cum audiendi expectatione conſiditur. Tũ Craſſus, Cũ authoritas atque amicitia ueſtra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quanquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de ijs quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret: ea diuiſit quæ ſeiuncta eſſe non poſſunt. Nam cum omnis ex re atque uerbis conſtet oratio: neque uerba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris: neque res lumen, ſi uerba ſemoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddã animo complexi, plus multo etiam uidiſſe uidentur, quàm quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt, qui omnia hæc quæ ſuprà & ſubter unum eſſe, & una ui atque una conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim genus rerum, quod aut auulſum à cæteris per ſe ipſum conſtare, aut quo cæ-

tera ſi careant, uim ſuã atque æternitatem conſeruare poſſint. Sed ſi hæc maior eſſe ratio uidetur, quàm ut hominum poſſit ſenſu aut cogitatione comprehendi, eſt etiã illa Platonis uera, & tibi Catule certè nõ inaudita uox, omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam ſocietatis uinculo contineri. Vbi enim perſpecta uis eſt rationis eius qua cauſæ rerum atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omniũ quaſi conſenſus doctrinarũ concentúſq; reperitur. Sed ſi hoc quoque uidetur eſſe altius, quàm ut id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus: illud certè tamẽ quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe & tenere debemus. Vna eſt enim, quod & ego heſterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificauit Antonius, eloquẽtia, quaſcunque in oras diſputationis regionéſue delata eſt. Nam ſiue de cæli natura loquitur, ſiue de terræ, ſiue de diuina ui, ſiue de humana, ſiue ex inferiore loco, ſiue ex æquo, ſiue ex ſuperiore, ſiue ut impellat homines, ſiue ut doceat, ſiue ut deterreat, ſiue ut concitet, ſiue ut reflectat, ſiue ut incendat, ſiue ut leniat, ſiue ad paucos, ſiue ad multos, ſiue inter alienos, ſiue cũ ſuis, ſiue ſecũ, riuis eſt diducta oratio, nõ fontibus: & quocunque ingreditur, eodẽ eſt inſtructu ornatúque comitata. Sed quoniã oppreſſi iã ſumus opinionibus, nõ modò uulgi, uerum etiam hominum leuiter eruditorũ, qui quæ cõplecti tota nequeũt, hæc facilius diuulſa, & quaſi diſcerpta contrectant, & qui tanquam ab animo corpus, ſic à ſententijs uerba ſeiungunt, quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt, non ſuſcipiã oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantum ſignificabo breui, neque uerborũ ornatum inueniri

Digitized by Google

poſſe nō partitis expreſſiſque ſententijs, neque eſſe ullā ſententiā illuſtrem ſine luce uerborū. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid ſentiam de uniuerſo genere dicendi. Natura nulla eſt (ut mihi uidetur) quæ non habeat in ſuo genere res cōplureis diſſimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nā & auribus multa percipimus, quæ etſi nos uocibus delectant, tamen ita ſunt uaria ſæpe, ut id quod proximū audias, iucundiſſimum eſſe uideatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiūt, ut unū ſenſum diſſimili genere delectent: & reliquos ſenſus uoluptates oblectant diſpares, ut ſit difficile iudiciū excellētis maximè ſuauitatis. At hoc idē quod eſt in naturis rerū, transferri poteſt etiā ad artes. Vna fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerūt Myro, Polycletus, Lyſippus: qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt, ſed ita tamen, ut neminem ſui uelis eſſe diſſimilem. Vna eſt ars ratióque picturæ, diſſimillimique tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorū quiſquam eſt cui quicquam in arte ſua deeſſe uideatur. Et ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandū, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cum in iiſdem ſententijs uerbíſque uerſetur, ſummas habet diſſimilitudines, non ſic ut alij uituperādi ſint, ſed ut ij quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudētur. Atq; id primū in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cū oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuuius, Acciúſque diſſimiles: quàm apud Græcos AEſchylus, Sophocles, Euripides: quanquam omnibus par penè laus in diſſimili ſcribendi genere

tribuatur. Aſpicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas: ſuauitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitũ AEſchines, uim Demoſthenes habuit. Quis eorũ non egregius? tamẽ quis cuiuſquã niſi ſui ſimilis? Grauitatẽ Aphricanus, lenitatem Lælius, aſperitatẽ Galba, profluẽs quiddam habuit Carbo & canorũ. quis horũ non princeps temporibus illis fuit, & ſuo tamen quiſque in genere princeps? Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti præſentibus exemplis atque uiuis? Quid iucundius auribus noſtris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ eſt pura ſic, ut Latinè loqui penè ſolus uideatur: ſic autem grauis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas ac lepos. Quid multa? Iſtum audiens, equidem ſic iudicare ſoleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitioſius & deterius futurũ. Quid noſter hic Cæſar? nónne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè ſingulare? Quis unquam res præter hũc tragicas penè comicè, triſtes remiſſè, ſeueras hilarè; forenſes ſcenica propè uenuſtate tractauit, atq; ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce præſentes duo propè æquales, Sulpitius & Cotta: quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere præſtans? Limatus alter & ſubtilis, rem explicans proprijs aptíſque uerbis, hæret in cauſa ſemper, & quid iudici probandum ſit cum acutiſſime uidit, omiſſis cæteris argumentis, in eo mentem orationémque defigit. Sulpitius autem fortiſſimo quodã animi impetu, pleniſſima & maxima uoce, ſumma conten-

tione corporis, & dignitate motus, uerborũ quoque ea grauitate & copia eſt, ut unus ad dicendũ inſtructiſſimus à natura eſſe uideatur. Ad noſmet ipſos iã reuertor, quoniam ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis iudicium uocaremur. Quid tam diſſimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cum ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe præſtantius: ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtiſne genus hoc quod ſit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, præmunitũ, & ex omni parte cauſæ ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis uarietate, nulla noſtrarũ auriũ ſatietate. Nos autẽ, quicunque in dicendo ſumus (quoniã eſſe aliquo in numero uobis uidemur) certè tamen ab huius multum genere diſtamus: quod quale ſit, non eſt meũ dicere, propterea quòd minimè ſibi quiſque notus eſt, & difficillimè de ſe quiſque ſentit. Sed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt & ex motus mei mediocritate, & ex eo quòd quibus ueſtigijs primũ inſtiti, in ijs ferè ſoleo perorare: & quòd aliquanto me maior in uerbis, quàm in ſentẽtijs eligendis labor & cura torquet, uerentem ne ſi paulò obſoletior fuerit oratio, non digna expectatione & ſilentio fuiſſe uideatur. Quòd ſi in nobis qui adſumus, tantæ diſſimilitudines, tam certæ res cuiuſque propriæ, & in ea uarietate ferè melius à deteriore, facultate magis quàm genere diſtinguitur, atque omne laudatur quod in ſuo genere perfectum eſt: quid cenſetis, ſi omnes qui ubique ſunt aut fuerunt oratores, amplecti uoluerimus?

nimne ſore ut quot oratores, totidẽ penè reperiãtur genera dicẽdi? Ex qua mea diſputatione forſitã occurrat illud, ſi penè innumerabiles ſint quaſi formæ figuræque dicẽdi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, nõ poſſe ea quæ inter ſe diſcrepãt, iiſdẽ præceptis atq; una inſtitutione formari. Quod nõ eſt ita: diligentiſſiméq; hoc eſt eis qui inſtituũt aliquos atque erudiãt, uidendũ, quò ſua quenque natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodẽ quaſi ludo ſummorũ in ſuo cuiuſque genere artificum & magiſtrorũ exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos, cũ ad cuiuſque naturã inſtitutio doctoris accommodaretur: cuius eſt uel maxime inſigne illud exemplũ (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, cõtrà autem in Theopompo frænis uti ſolere. alterum enim exultantem uerborum audacia, reprimebat: alterum cũctantem, & quaſi uerecundantẽ incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantũ alteri affinxit, de altero limauit, ut id confirmaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut ſi non omnia quæ proponerentur à me, ad omniũ ueſtrum ſtudiũ, & ad genus id quod quiſque ueſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerẽt: id à me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinã igitur dicẽdi eſt modus melior (nam de actione pòſt uidero) quàm ut Latinè, ut planè, ut ornatè, ut ad id quodcunque agetur, aptè congruẽtérque dicamus? Atque eorum quidem quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri dilucidíque ſermonis. Neque

enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat: nec ſperare qui Latinè non poſſit, hunc ornatè eſſe dictu-rum: neque uerò, qui non dicat quod intelligamus, hũc poſſe quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium: nam alterum traditur literis, doctrináque puerili: alterum adhibetur ob eam cauſam, ut intelligatur quid quiſque dicat: quod uidemus ita eſſe neceſſarium, ut tamen eo minus nihil eſſe poſſit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui niſi Latinè. Neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus iam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parcè, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur ijs, qui in ueteribus erit ſcriptis ſtudioſe & multum uolutatus. Atque ut Latinè loquamur, non ſolum uidendum eſt ut & uerba efferamus ea quæ nemo iure reprehendat, & ea ſic & caſibus & temporibus & genere & numero conſeruemus, ut nequid perturbatum ac diſcrepans aut præpoſterum ſit, ſed etiam lingua, & ſpiritus, & uocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quaſi anhelata grauius: nã de uoce nondũ ea dico quæ ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo eſt quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quaſi extra

modum abſona atque abſurda. E*ſt autem uitiũ, quod nonnulli de induſtria conſectantur.* R*uſtica uox & agreſtis quoſdam delectat, quò magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere uideatur: ut tuus* C*atule ſodalis* L. C*otta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ, ſonóque uocis agreſti: & illud quod loquitur, priſcum uiſum iri putat, ſi planè fuerit ruſticanum.* M*e autem tuus ſonus, & ſuauitas iſta delectat: omitto uerborum, quanquam eſt caput: (uerùm id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi & loquendi) ſed hanc dico ſuauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud* G*ræcos* A*tticorum, ſic in* L*atino ſermone huius eſt urbis maximè propria.* A*thenis iandiu doctrina ipſorum* A*thenienſium interijt, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorũ, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & authoritate: tamen eruditiſſimos homines* A*ſiaticos quiuis* A*thenienſis indoctus, non uerbis, ſed ſono uocis, nec tam bene quàm ſuauiter loquendo facilè ſuperabit.* N*oſtri minus ſtudent literis, quàm* L*atini: tamen ex iſtis quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarũ, nemo eſt quin literatiſſimum togatorum omnium* Q. V*aleriũ* S*oranum lenitate uocis, atque ipſo oris preſſu & ſono facilè uincat.* Q*uare cũ ſit quædã certa uox* R*omani generis, urbíſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinũ, hãc ſequamur: neque ſolũ ruſticam aſperitatẽ, ſed etiã peregrinã inſolẽtiã fugere diſcamus.* E*quidẽ cum audio ſocrũ meã* L*æliam (facilius enim mulieres incorruptã antiquitatem conſeruant, quòd multorũ ſermonis expertes, ea tenent*

ſemper quæ prima didicerunt) ſed eã ſic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire. Sono ipſo uocis ita recto & ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis aut imitationis afferre uideatur: ex quo ſic locutum eſſe eius patrem iudico, ſic maiores, non aſperè, ut ille quem dixi, non uaſtè, non ruſticè, non hiulcè, ſed preſſè & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noſter, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris, ut iota literam tollas, & e pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores uideris imitari. Hîc cum arriſiſſet ipſe Sulpitius, Sic agã uobiſcum, inquit Craſſus, ut quoniã me loqui uoluiſtis, aliquid de ueſtris uitijs audiatis. Vtinam quidẽ, inquit ille: id enim ipſum uolumus: ídq; ſi feceris multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus.

At enim nõ ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſũ Sulpiti te reprehẽdere: quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi uideri. Tũ ille, Tum quod monuit idem, ut ea quæ in quoque maxima eſſent, imitaremur? ex quo uereor ne nihil ſim tui niſi ſupploſionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, & aliquem ſi forte motum. Ergo iſta, inquit Craſſus, quæ habes à me, non reprehẽdo, ne me ipſum irrideã. Sunt autem mea multo & plura, & maiora, quàm dicis. quæ autẽ ſunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expreſſa: de ijs te, ſiquis me forte locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & ſubtilior cognitio ac ratio literarũ alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani: ac domeſtici libri cõfirmant, & lectio ueterũ oratorũ & poetarum. Neque uerò in illo altero diutius commoremur, ut diſputemus quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea quæ

dicamus intelligantur, latinè ſcilicet dicendo, uerbis uſitatis, ac propriè demonſtrantibus ea quæ ſignificari ac declarari uolemus, ſine ambiguo uerbo aut ſermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs quæ ſimilitudinis cauſa ex alijs rebus transferuntur, non diſcerptis ſententijs, non præpoſteris temporibus, non confuſis perſonis, non perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis eſt tota res, ut mihi permirum ſæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm ſi ipſe ille qui patronum adhibet, de re ſua diceret. Iſti enim qui ad nos cauſas deferunt, ita nos plerunque ipſi docent, ut non deſyderes planius dici. Eaſdem res autem ſimul ac Fuſius aut ueſter æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè quid dicant, niſi admodum attendi, intelligo: ita confuſa eſt oratio, ita perturbata, nihil ut ſit primum, nihil ut ſecundum: tantáque inſolentia ac turba uerborum, ut oratio quæ lumen adhibere rebus debet, ea obſcuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere uideantur. Verum, ſi placet, quoniã hæc ſatis ſpero uobis quidem, certè maioribus moleſta & putida uideri, ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, cũ alias res agamus, quàm te inuiti audiamus: qui adduci poſſumus (de me enim cõijcio) relictis ut rebus omnibus te ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam eſt oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percurri, uel potius penè præterij, latinè loquendi, planéque dicendi: reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, quibus omnis ad-

miratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam eſt oratorem, quòd latinè loqueretur, admiratus: ſi eſt aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum uerbis, qui ita dixiſſet, ut qui adeſſent, intelligerent quid diceret: ſed contempſit eum qui minus id facere potuiſſet. In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus & uerbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum uerſúmque conficiunt, id eſt quod dico ornaté. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt, ij ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc ſe uidiſſe Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos me authore deridete atque contemnite, qui ſe horum qui nunc ita appellãtur, Rhetorum præceptis omnem oratorum uim complexos eſſe arbitrantur, neque adhuc quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori quæ ſunt in hominum uita, quandoquidem in ea uerſatur orator, atque ea eſt ei ſubiecta materies, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debẽt. Eſt enim eloquẽtia una quædã de ſummis uirtutibus: quáquam ſunt omnes uirtutes æquales & pares: ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia formoſa & illuſtris: ſicut hæc uis quæ ſciẽtiam cõplexa rerũ ſenſa mentis & conſilia

ſic uerbis explicat, ut eos qui audiant, quocunque incubuerit, poſſit impellere: quæ quo maior eſt uis, hoc eſt magis cum probitate iungenda, ſummáque prudentia: quarum uirtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidē oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronuntiandíque rationem, uímque dicēdi, ueteres Græci ſapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atque ab hac ſimilitudine Coruncani noſtri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerūt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, ſed conſilio ad uitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regēdis ciuitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quæ uita propter trāquillitatem, & propter ipſius ſciētiæ ſuauitatem, qua nihil eſt hominibus iucundius, plures quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingenijs homines dediderunt, ex ea ſumma facultate uacui ac liberi temporis, multo plura quàm erat neceſſe, doctiſſimi homines otio nimio & ingenijs uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe ac quærenda & inueſtiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & rectè faciendi, & bene dicendi magiſtra: neque diſiuncti doctores, ſed ijdem erant uiuendi præceptores atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui ſe à Peleo patre Achilli iuueni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actorémque rerum. Sed ut homines labore aſſiduo & quotidiano aſſueti, quum tempeſtatis cauſa opere prohiben-

tur,ad pilam ſe,aut ad talos,aut ad teſſeras conferũt, aut etiam nouum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio ludum: ſic illi à negotijs publicis tanquam ab opere, aut temporibus excluſi, aut uoluntate ſua feriati, totos ſe alij ad poetas, alij ad geometras,alij ad muſicos contulerũt:alij etiam,ut dialectici, nouum ſibi ipſi ſtudiũ ludúmque pepererũt: atque in ijs artibus quæ repertæ ſunt,ut puerorum mentes ad humanitatem fingerẽtur atque uirtutem,omne tẽpus atque ætates ſuas conſumpſerunt. Sed quòd erant quidam,ij́que multi,qui aut in Rep.propter ancipitẽ,quæ non poteſt eſſe ſeiuncta, faciendi dicendíque ſapientiam florerent, ut Themiſtocles, ut Pericles, ut Theramenes: aut qui minus ipſi in Rep. uerſarentur, ſed huius tamen eiuſdem ſapientiæ doctores eſſent, ut Gorgias, Thraſymachus, Iſocrates:inuenti ſunt qui cum ipſi doctrina & ingenijs abundarent,à re autem ciuili, & à negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent:quorum princeps Socrates fuit,is qui omnium eruditorum teſtimonio,totiuſq; iudicio Græciæ, cum prudentia & acumine, & uenuſtate, & ſubtilitate,tum uerò eloquentia,uarietate,copia,quam ſe cúque in partem dediſſet,omniũ fuit facilè princeps.Is,qui hæc,quæ nos nũc quærimus, tractarent,agerent,docerẽt,quum nomine appellarentur uno,quòd omnis rerum optimarum cognitio atque in ijs exercitatio,philoſophia nominaretur,hoc commune nomen eripuit,ſapientérque ſentiendi,& ornatè dicendi ſcientiam, re cohærentes, diſputationibus ſuis ſeparauit: cuius ingenium, uarióſque ſermones immortalitati ſcriptis ſuis Plato tradidit, cum ipſe literã

Socrates nullam reliquiſſet. Hinc diſſidium illud exſtitit, quaſi linguæ atque cordis, abſurdum ſanè, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos ſapere, alij dicere docerent. Nam cum eſſent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius uarijs & diuerſis, & in omnem partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, & multùm diſiunctæ, & diſpares: cum tamen omnes ſe philoſophi Socraticos & dici uellent, & eſſe arbitrarentur. Ac primò ab ipſo Platone Ariſtoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antiſthene, qui patientiam & duritiam in Socratico ſermone maxime adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Ariſtippo, quem illæ magis uoluptariæ diſputationes delectarant, Cyrenaica philoſophia manauit: quam ille & eius poſteri ſimpliciter defenderant: ij qui nunc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati ſatiſſaciunt, quam non aſpernantur: nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, qui ſe omnes ferè Socraticos eſſe dicebant, Eretricorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: ſed ea horum ui & diſputationibus ſunt iandiu fracta & extincta. Ex illis autem quæ remanent, ea philoſophia quæ ſuſcepit patrocinium uoluptatis, etſi cui uera uideatur, procul abeſt tamen ab eo uiro quem quærimus, & quem authorem publici conſilij, & regendæ ciuitatis ducem, & ſententiæ atque eloquentiæ principem in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe uolumus. nec ulla tamen ei philoſophiæ fiet iniuria à no-

bis. Non enim repelletur inde quò aggredi cupiet, ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter & delicatè, nos auocat à Roſtris, à iudicijs, à curia fortaſſe ſapienter, ac præſertim à Republica. Verùm ego non quæro nunc quæ ſit philoſophia ueriſſima, ſed quæ oratori coniuncta maxime. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus. Sunt enim & boni uiri: & quoniam ſibi ita uidētur, beati: tantúmque eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt uerißimum, tacitum tamen tanquam myſterium teneant, quod negant uerſari in Republica, eſſe ſapientis. Nam ſi hoc nobis atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maximè cupiunt, otioſi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos uereor, quoniã omnino iraſci neſciunt: atque hanc ab ijs habeo gratiam, quòd ſoli ex omnibus eloquentiam uirtutem ac ſapientiam eſſe dixerunt. ſed utrunque eſt in his quod ab hoc quem inſtruimus oratore ualde abhorreat, uel quòd omnes qui ſapientes non ſint, ſeruos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicũt, neque tamen quenquam eſſe ſapientẽ. Valde autem eſt abſurdum ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum cõmittere, cui nemo illorum qui adſint, ſanus, nemo ciuis, nemo liber eſſe uideatur. Accedit, quòd orationis etiã genus habent fortaſſe ſubtile, & certè acutum, ſed ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obſcurum, inane, ieiunum, attamen eiuſmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poſſit. Alia enim & bona & mala uidentur Stoicis, & cæteris ciuibus, uel potius gẽtibus: alia uis honoris, ignominiæ, præmij, ſupplicij. uere an ſecus, nihil ad

hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poſſimus. Reliqui ſunt Peripatetici & Academici: quanquam Academicorũ nomen eſt unum, ſententiæ duæ. nam Speuſippus Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui unà audierat Platonem, magnopere diſſenſit: copia fortaſſe & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primùm, qui Polemonem audierat, ex uarijs Platonis libris, ſermonibúſque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus aut animo percipi poſſit: quem ferunt eximio quodã uſum lepôre dicẽdi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſúſq; iudicium, primúmque inſtituiſſe (quanquam id fuit Socraticum maxime) non quid ipſe ſentiret oſtendere, ſed contra id quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendíque copia Carneades: cuius ego etſi multos auditores cognoui Athenis, tamen authores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adoleſcens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clariſſimum uirum, qui illum à ſe adoleſcente Athenis iam affectum ſenectute multos dies auditum eſſe dicebat. Hæc autem ut ex A[illegible] fluminum, ſic ex [illegible] ſapientium iugo [illegible] narum facta di[illegible] philoſophi [illegible] uerum mare Io[illegible] fluerent, [illegible] m & portuoſum: [illegible] autem [illegible] fuſcum & barba[illegible], ſcopulo[illegible] m laberentur, in quo etiam ipſe [illegible] are ſi hæc eloquentia,

atque hoc oratore contenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere quod arguere,aut, ſi id non poſſis, tum oſtendere quod is fecerit qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa,aut iniuria,aut ex lege,aut non contra legem,aut imprudentia, aut neceſſariò, aut non eo nomine uſurpandum quo arguatur, aut non ita agi ut debuerit ac licuerit : & ſi ſatis eſſe putatis ea quæ iſti ſcriptores artis docent,diſcere, quæ multo tamen ornatius quàm ab illis dicuntur,& uberius explicauit Antonius:ſed ſi his contenti eſtis, atque ijs etiam quæ dici uoluiſtis à me,ex ingenti quodam oratorem,immenſóque campo in exiguum ſanè gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem ſequi uultis, & ſi illam præclaram & eximiam ſpeciem oratoris perfecti & pulchritudinem adamaſtis: aut uobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia uis cõprehendenda eſt. Nãque(ut antè dixi)ueteres illi uſque ad Socratem,omnem omniũ rerum quæ ad mores hominũ,quæ ad uitam,quæ ad uirtutem,quæ ad Rép. pertinebant,cognitionem & ſcientiam cum dicendi ratione iungebant:poſtea diſſociati(ut expoſui) à Socrate diſerti à doctis,& deinceps à Socraticis item omnibus philoſophi,eloquentiam deſpexerunt,oratores ſapientiã: neque quicquam ex alterius parte tetigerũt, niſi quod illi ab his,aut ab illis hi mutuarentur,ex quo promiſcuè haurirẽt,ſi manere in priſtina communione uoluiſſent. Sed ut pontifices ueteres propter ſacrificiorum multitudinẽ tres uiros Epulones eſſe uoluerunt , cum eſſent ipſi à Numa, ut etiã illud ludorum Epulare ſacrificiũ facerent,inſtituti: ſic Socratici à ſe cauſarum actores,à

communi philoſophiæ nomine ſeparauerunt, cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe uoluiſſent. Quæ cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea quæ dicam, non de memet ipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is qui quum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenij tantum quantum ipſe ſentio, non tantum quantum ipſe forſitan uobis uidear, detuliſſem, non poſſim dicere me hæc quæ nunc complector, perinde ut dicam dicẽda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrimè ad publicas cauſas acceſſerim, annóſque natus unum & uiginti, nobiliſſimum hominem & eloquentiſſimum in iudicium uocarim: cui diſciplina fuerit forum, magiſter uſus, & leges, & inſtituta populi Ro. móſque maiorum. Paulum, ſitiens iſtarum artium de quibus loquor, guſtaui, Quæſtor in Aſia cum eſſem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quòd myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius ueneram, ſuccenſuiſſem. Quare hoc quòd complector tantam ſcientiam, uímque doctrinæ, non modo non pro me, ſed contra me eſt potius. Non enim quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo: atque hos omnes qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus. Illa uis autem eloquentiæ tanta eſt, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omníſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationéſque teneat: eadem mores, leges, iura deſcribat, Remp.

regat, omnia quæ ad quancunque rem pertineant, ornatè copioſéque dicat. In *quo genere nos quidem uerſamur tantum quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu ualemus: neque tamen iſtis qui in una philoſophia quaſi tabernaculum uitæ ſuæ collocarunt, multum ſanè in diſputatione concedimus.* Quid *enim meus familiaris* C. Velleius *afferre poteſt, quamobrem uoluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim uel tutari, ſi uellem, uel refellere ex illis locis quos expoſuit* Antonius, *hac dicendi exercitatione, in qua* Velleius *eſt rudis, unuſquiſque noſtrum uerſatus?* Quid *eſt quod aut* Sext. Pompeius, *aut duo* Balbi, *aut meus amicus, qui cum* Panætio *uixit*, M. Vigellius, *de uirtute hominum* Stoici *poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut ueſtrum quiſquam concedere?* Non *eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in muſicis?* Aut *taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur.* Hæc *uerò quæ ſunt in philoſophia, ingenijs eruũtur ad id quod in quoque ueriſimile eſt eliciendum acutis atque acribus: eáque exercitata oratione poliuntur.* Hic *hic noſter uulgaris orator ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus: hac ipſa exercitatione communi iſtos quidem noſtros uerberabit, neque ſe ab ijs contemni ac deſpici ſinet.* Sin *aliquis extiterit aliquando qui* Ariſtotelio *more de omnibus rebus in utranque ſententiã poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare, aut hoc* Arceſilæ *modo &* Carneadis *contra omne quod propoſitũ ſit, diſſerãt, quíque ad eã rationem adiungat hunc rhetoricũ uſum,*

morémque exercitationémq; dicendi: is ſit uerus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neque ſine forenſibus neruis ſatis uehemens & grauis, nec ſine uarietate doctrinæ ſatis politus & ſapiens eſſe orator poteſt. Quare Coracem iſtum ueſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui euolent clamatores odioſi ac moleſti, Pamphilúmque neſcio quem ſinamus in inſulis tantam rem tanquã pueriles delicias aliquas depingere: nóſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tãta ſit, ut omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorũ iſtorum unquam attigit, comprehenſa eſſe uideatur. Tum Catulus, Haudquaquã hercle, inquit, Craſſe mirandum eſt eſſe in te tantam dicendi uel uim, uel ſuauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolùm orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo uiderere. Nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe: ſed tamen cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cúmque uitam tuam ac ſtudia conſydero: neque quo tempore iſta didiceris, uideo: nec magnopere te iſtis ſtudijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen poſſum ſtatuere utrum magis mirer, te illa quæ mihi perſuades maxima eſſe adiumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere: an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas uelim, me non multo ſecus facere cum de oratore diſputem, ac facerẽ ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendũ. Negarem enim poſſe eũ ſatiſfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſ-

ſet: neque ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, ueſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim quacunque de arte aut facultate quaeritur, de abſoluta & perfecta quaeri ſolet. Quare ſi iam me uultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo (quid enim nūc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certè non ſum: neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque maior, neq; quae plura adiumenta doctrinae deſyderet. Attamen quoniam de oratore nobis diſputādum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt: uis enim & natura rei niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem Catule fateor neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus uiuere: nec uerò, id quod tu rectè commeminiſti, ullum unquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum: ac tantum tribuiſſe doctrinae temporis, quantum mihi puerilis aetas, forenſes feriae conceſſerint. At ſi quaeris Catule de doctrina iſta quid ego ſentiam, non tantum ingenioſo homini, & ei qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui Rempub. ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantū ſibi ij ſumpſerunt quos diſcentes uita defecit. Omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad uſum transferunt, aliter ab ijs qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in uita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitiū ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, atque ueloci us puer addidicerat: ſed quòd erat aptus ad illud, totúmque cognorat, fuit, ut eſt apud

" *Lucilium,* *Quanuis bonus ipſe*

" *Samnis in ludo, ac rudibus cauſis ſatis aſper.*
ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat. erat enim ſcænicus. quid faceret aliud? at Numerius Furius noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat. eſt enim paterfamilias, eſt eques Romanus. Puer didicit quod diſcendum fuit. Eadẽ ratio eſt harum artium maximarum. Dies & noctes uirum ſumma uirtute & prudentia uidebamus philoſopho quum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen Africanum. Iſta diſcuntur facilè, ſi & tantum ſumas quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota uita nihil uelis aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid quod cum deſidioſa delectatione ueſtiges. Ita fit ut agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiúmque permaneat. Libet autem ſemper diſcere: ut ſi uelim ego talis optime ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: at alij, quia præclarè faciunt, uehementius quàm cauſa poſtulat, delectãtur, ut Tityus pila, Brulla talis. Quare nihil eſt quod quiſquam magnitudinem artium ex eo quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat. Nanque aut ſenes ad eas acceſſerunt, aut uſque ad ſenectutem in ſtudijs detinentur, aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut niſi quod quiſque citò potuerit, nunquam omnino poſſit perdiſcere. Iam, iam, inquit Catulus, intelligo Craſſe quid dicas: & hercule aſſentior. ſatis uideo tibi homini ad perdiſcendũ acerrimo, ad ea cognoſcenda quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergíſne, inquit

Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa & tam altè repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrãdæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornatè, altera aptè: hãc habent uim, ut ſit quàm maxime iucunda, quàm maxime in ſenſus eorum qui audiunt, influat, & quàm plurimus ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractatum ex uulgi opinionibus, exiguũ ſanè atque mendicum eſt. Illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multum eſt maius quàm illud uulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undique, & collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi Cæſar faciendũ eſt ad annum: ut ego in ædilitate laboraui, quòd quotidianis & uernaculis rebus ſatiſfacere me poſſe huic populo nõ putabam. Verborũ eligendorũ & collocandorum & concludendorũ facilis eſt uel ratio, uel ſine ratione ipſa exercitatio. Rerum eſt ſylua magna: quam cum Græci iam non tenerent, ob eámque cauſam iuuentus noſtra dediceret penè diſcendo, etiam Latini, ſi dijs placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt: quos ego Cenſor edicto meo ſuſtuleram, non quò (ut neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, qui cuiuſmodi eſſent uidebam, tamen eſſe præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam ſcientia: hos uerò nouos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere,

niſi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per ſe ipſum eſt magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus eſſet, putaui eſſe Cenſoris, ne lõgius id ſerperet, prouidere: quãquam non hæc ita ſtatuo ac decerno, ut deſperem Latinè ea de quibus diſputauimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, ueterem illam excellentémque prudentiam Græcorum ad noſtrũ uſum morémque transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidẽ genere noſtri nulli fuerunt: ſi nquando extiterint, etiã Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primùm, & quaſi colore quodã & ſucco ſuo. Nã ut grauis, ut ſuauis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita: ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorũ: in toto ſpectantur hæc corpore. Vt porrò conſperſa ſit quaſi uerborum ſententiarúmque floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationẽ, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maximè teneat eos qui audiant: & quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. Non enim à me iam expectari puto ut moneam ut caueatis ne exilis, ne inculta ſit ueſtra oratio, ne uulgaris, ne obſoleta: aliud quiddã maius & ingenia me hortantur ueſtra, & ætates. Difficile enim dictu eſt, quænã cauſa ſit cur ea quæ maximè ſenſus noſtros impellũt uoluptate, & ſpecie prima acerrimè commouent, ab ijs celerrimè faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine & uarietate floridiora ſunt in picturis nouis pleraq;, quàm in

ueteribus, quæ tamen etiam ſi primo aſpectu nos cæperunt, diutius non delectant: cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletóque teneamur? Quanto molliores ſunt & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ uoculæ, quàm certæ & ſeueræ, quibus tamen nõ modò auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat? Licet hoc uidere in reliquis ſenſibus, unguentis minus diu nos delectari ſumma & acerrima ſuauitate condîtis, quàm his moderatis: & magis laudari quæ terram, quàm quæ crocum olere uideantur. In ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis, & læuitatis. Quinetiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime uoluptarius, quíque dulcedine præter cæteros ſenſus commouetur, quàm citò id quod ualde dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? Quis potione uti aut cibo dulci diutius poteſt? quum utroque in genere ea quæ leuiter ſenſum uoluptate moueant, facillimè fugiant ſatietatem: ſic omnibus in rebus, uoluptatibus maximis faſtidiũ finitimum eſt. Quò hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus poſſumus iudicare cõcinnã, diſtinctam, ornatam, feſtiuam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine uarietate, quamuis claris ſit coloribus picta uel poeſis, uel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citius in oratoris aut in poetæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd ſenſus in nimia uoluptate natura non mente ſatiantur: in ſcriptis & in dictis non aurium ſolum, ſed animi iudicio etiam magis infucata uitia noſcuntur. Quare bene & præclarè quamuis nobis ſæpe dicatur, bellè & feſtiuè, nimium ſæpe nolo: quanquam illa ipſa exclamatio non poteſt melius. ſit uelim crebra. ſed habeat tamen il-

la in dicendo admiratio ac ſumma laus umbram aliquã & receſſum, quò magis id quod erit illuminatum, extare atque eminere uideatur. Nunquam agit hũc uerſum Roſcius eo geſtu quo poteſt,

„ Nam ſapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam petit:

ſed abijcit prorſus, ut in proximos,

„ Ecquid uideo? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras:

incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter?

„ Quid petam præſidij?

quã leniter, quã remiſſè, quàm nõ actuoſè? Inſtat enĩ,

„ O pater, ô patria, ô Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu & exhauſta. Neque id actores prius uiderunt, quàm ipſi poetæ, quàm denique illi etiam qui fecerunt modos: à quibus utriſque ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, diſtinguitur. Ita ſit nobis igitur ornatus & ſuauis orator, nec tamen poteſt aliter eſſe, ut ſuauitatem habeat auſteram & ſolidam, nõ dulcem atque decoctam. Nam ipſa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiuſmodi ſunt, ut ea quamuis uitioſiſſimus orator explicare poſſit. Quare, ut antè dixi, primum ſylua rerũ ac ſententiarum comparanda eſt: qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipſo & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda ſententijs. Summa autem laus eloquentiæ eſt amplificare rem ornando: quod ualet non ſolum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, ſed etiam ad extenuandum atque abijciendum. Id deſyderatur omnibus ijs in locis quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel

cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. Sed in hoc quod poſtremum dixi, amplificatio poteſt plurimum: eáque una laus oratoris eſt, & propria maxime. Etiam maior eſt illa exercitatio, quam extremo ſermone inſtruxit Antonius (primò reijciebat) laudandi & uituperandi. Nihil eſt enim ad exaggerandam & amplificandã orationem accommodatius, quàm utrunque horũ cumulatiſſime facere poſſe. Conſequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij cauſarum, & inhærẽtes in earum neruis eſſe debent, tamen quia de uniuerſa re tractari ſolent, communes à ueteribus nominati ſunt: quorum partim habent uitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti confirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni ſunt atque inanes. Alij autem habent deprecationem aut miſerationem: alij uerò ancipites diſputationes, in quibus de uniuerſo genere in utranque partem diſſeri copioſè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorũ à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibúſque de rebus in utranque partem dicendi animos & uim & artem habere debemus. Sed quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in paruo, & eo litigioſo prædiolo relicti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere tuerique non potuimus: ab ijs (quod indigniſſimum eſt) qui in noſtrũ patrimonium irruperunt, quod opus eſt

nobis,mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi qui ex particula parua urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philoſophi aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarũ ſcientiam à Græcis politici philoſophi appellati, uniuerſarũ rerum publicarum nomine uocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uerſari, aut definita controuerſia certis temporibus,ac reis,hoc modo: Placeátne à Carthaginienſibus captiuos noſtros reddi tis ſuis recuperari? aut infinite de uniuerſo genere quærentis,quid omnino de captiuo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. Atque horum ſuperius illud genus,cauſam aut controuerſiam appellant:eámque tribus,lite,aut deliberatione,aut laudatione definiunt. Hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita,conſultatio nominatur. atque hactenus loquuntur. Etiam hac inſtituendo diuiſione utuntur,ſed ita,non ut iure,aut iudicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem,ſed ut ex iure ciuili ſurculo defringendo uſurpare uideãtur. Nã illud alterum genus,quod eſt temporibus,locis,reis definitum,obtinent,atque idipſum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam cauſarum cognitio exercitatióque celebratur. Alterũ uerò tantummodo in prima arte tradenda nominant,& oratoris eſſe dicunt: ſed neque uim,neque naturam eius,nec partes, nec genera proponunt,ut præteriri omnino fuerit ſatius,quàm attentatum deſeri . Nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandẽ habet naturã ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſiue

in iis cauſis quæ in ciuitate & in forenſi diſceptatione uerſantur : neque eſt ulla quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi uim rationémque referatur. nam aut ipſa cognitio rei ſcientiáque perquiritur: ut, Virtus *ſuáne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur. aut agendi conſiliũ exquiritur: ut,* Sitne *ſapienti capeſſenda* Reſpublica. Cognitionis *autem tres modi, coniectura, definitio, &, ut ita dicam, conſecutio.* Nam *quid in re ſit, coniectura quæritur: ut illud,* Sitne *in humano genere ſapientia. Quam autem uim quæque res habeat, definitio explicat: ut ſi quæratur quid ſit ſapientia.* Conſecutio *autem tractatur, cum quid quanque rem ſequatur, inquiritur: ut illud,* Sitne *aliquando mentiri boni uiri.* Redeunt *rurſus ad coniecturam, eámque in quatuor genera diſpertiunt.* Nam *aut quid ſit, quæritur, hoc modo :* Naturáne *ſit ius inter homines, an opinionibus.* Aut *quæ ſit origo cuiuſq; rei: ut quod ſit initium legum, aut rerumpublicarum.* Aut *cauſa, & ratio: ut ſi quæratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant.* Aut *de immutatione: ut ſi diſputetur num interire uirtus in homine, aut num in uitiũ poſſit conuerti.* Definitionis *autem ſunt diſceptationes, ut cum quæritur quid in cõmuni mente quaſi impreſſum ſit: ut ſi diſſeratur,* Idne *ſit ius, quod maximæ parti ſit utile.* Aut *cum quid cuiuſque ſit proprium, exquiritur: ut,* Ornate *dicere, propriúmne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſſit.* Aut *cum res diſtribuitur in partes, ut ſi quæratur quot ſint genera rerum expetendarum: ut,* Sintne *tria, corporis, animi, externarúmque rerũ.* Aut *cũ quæ forma, & quaſi naturalis nota cuiuſq; ſit, deſcribitur: ut ſi quæratur auari ſpecies,*

ſeditioſi,glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. nã aut ſimplex eſt diſceptatio, ut ſi diſſeratur, expetendáne ſit gloria? aut ex cõparatione, laus an diuitiæ magis expetendæ ſint? Simpliciũ autem ſunt tres modi, De expetendis fugiendíſue rebus, ut, expetendíne honores ſint? num fugienda paupertas? De æquo, aut iniquo: æquúmne ſit ulciſci iniurias etiã propinquorum? De honeſto aut turpi: ut hoc, ſitne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire? Comparationis autem duo ſunt modi. unus, cum idémne ſit, an aliquid interſit, quæritur: ut metuere & uereri, ut rex & tyrannus, ut aſſentator & amicus. Alter, cum quid præſtet aliud alij, quæritur: ut illud, optimúne cuiuſque ſapientes, an populari laude ducantur? Atque eæ quidem diſceptationes quæ ad cognitionem referuntur, ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribuntur. Quæ uerò referuntur ad agendum, aut in officij diſceptatione uerſantur, quo in genere quid rectum, faciendúmque ſit, quæritur, cui loco omnis uirtutum & uitiorũ eſt ſylua ſubiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedãda tollendáue tractantur. Huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, conſolationes, miſerationes, omníſque ad omnem animi motum impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet ſiqua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio. Eadẽ enim ſunt membra in utriſque diſputationibus, ſed paulo ſecus à me atque ab illo partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, méque ad meum munus penſúmque reuocabo. Nam ex illis locis quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæq; ge-

nera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti. de quo non tam quia lõgum eſt, quàm quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ quæ latiſſimè uagantur, & à priuata ac ſingulari controuerſia ſe ad uniuerſi generis uim explicandam conferũt & conuertunt, ut ij qui audiant, natura & genere, & uniuerſa re cognita, de ſingulis reis & criminibus & litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinẽ exercitationis uos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius, atque à minutis anguſtiſque concertationibus ad omnem uim uarietatémque uos diſſerendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorũ hoc munus, ut ij qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt, ſed onerandũ complẽdúmq; pectus maximarum rerum & plurimarũ ſuauitate, copia, uarietate. Noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus, ſi in ciuium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi authores & principes ſumus) noſtra eſt inquam omnis iſta prudentiæ doctrinæque poſſeſſio, in quã homines quaſi caducam atque uacuã, abundantes otio, nobis occupatis inuolauerunt: atque etiã aut irrident oratorem, ut ille in Gorgia Socrates cauillatur: aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiũt libellis, eóſque rhetoricos inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdẽ de iuſtitia, de officio, de ciuitatibus inſtituendis & regendis, de omni uiuendi, deniq; etiã de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniã iam aliunde nõ poſſumus, ſu

menda ſunt nobis ab ijs ipſis, à quibus expilati ſumus: dũmodo illa ad hanc ciuilem ſcientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnẽ teramus in his diſcendis rebus ætatem: ſed cũ fontes uiderimus (quos niſi qui celeriter cognorit, nunquã cognoſcet omnino) tum quotieſcunque opus erit, ex ijs tantũ quantum res petet, hauriemus. Nã *neque tam eſt acris acies in naturis hominũ & ingenijs, ut res tantas quiſquã, niſi monſtratas, poſſit uidere: neq; tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, ſi modo aſpexerit.* In *hoc agitur tanto támq; immenſo cãpo cum liceat oratori uagari liberè, atque ubicunq; cõſtiterit, conſiſtere in ſuo: facilè ſuppeditat omnis apparatus ornatúſq; dicẽdi.* Rerũ *enim copia, uerborũ copiã gignit: & ſi eſt honeſtas in rebus ipſis de quibus dicitur, exiſtit ex rei natura quidã ſplendor in uerbis.* Sit *modo is qui dicet aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione doctrináq; puerili, & flagret ſtudio, & à natura adiuuetur, & in uniuerſorũ generũ infinitis diſceptationib' exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores oratoréſque ad cognoſcendũ, imitãdúmq; cognorit: næ ille haud ſanè quẽadmodũ uerba ſtruat & illuminet, à magiſtris iſtis requiret.* Ita *facilè in rerũ abundãtia ad orationis ornẽta ſine duce, natura ipſa, ſi modò eſt exercitata, labetur.* Hic Catulus, *Dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiã* Craſ*ſe complexus es, quãtíſque ex anguſtijs oratorẽ educere auſus es, & in maiorum ſuorũ regno collocare!* Nãque *illos ueteres doctores authoréſque dicendi, nullum genus diſputationis à ſe alienũ putaſſe accepimus, ſempérque eſſe in omni orationis ratione uerſatos: ex quibus*

Eleus Hippias cum Olympiam ueniſſet maxima illa quinquẽnali celebritate ludorũ, gloriatus eſt cũcta penè audiẽte Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerũ omniũ, quod ipſe neſciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ cõtinerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem, & poetarũ, atque illa quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de Rebuſpub. dicerentur: ſed annulũ quem haberet, palliũ quo amictus, ſoccos quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt coniectura facilis, quãtum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Ceo, quid de Thraſymacho Calcedonio, de Protagora Abderita loquar, quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis etiam de natura rerũ & diſſeruit, & ſcripſit? Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philoſopho ſuccubuit orator, qui aut non eſt uictus unquam à Socrate, neq; ſermo ille Platonis uerus eſt: aut ſi eſt uictus, eloquentior uidelicet fuit & diſertior Socrates, &, ut tu appellas, copioſior & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re quæcunque in diſceptationem quæſtionémque uocaretur, ſe copioſiſſimè dicturum eſſe profitetur: iſque princeps ex omnibus auſus eſt in conuentu poſcere qua de re quiſque uellet audire. cui tãtus honos habitus eſt à Græcia, ſoli ut ex omnibus, Delphis nõ inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur. Atque ij quos nominaui, multíque præterea ſummi dicẽdi doctores, uno tempore fuerunt. Ex quibus intelligi poteſt ita ſe rem habere, ut tu Craſſe dicis, oratoriſq; nomen apud antiquos in Græcia ma-

iore quadã uel copia uel gloria floruiſſe. Quo quidem magis dubito, tibíne plus laudis, an Græcis uituperationis eſſe tribuẽdum ſtatuam: cũ tu in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in ciuitate, uel priuatorũ negotijs penè omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperij gubernatione diſtrictus, tantam uim rerum cognitionémque cõprehenderis, eámque omnem cum eius qui conſilio & oratione in ciuitate ualeat, ſcientia atque exercitatione ſociaris: illi nati in literis, ardẽtéſque his ſtudijs, otio uerò diffluentes, non modò nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem & traditum & ſuum cõſeruauerint. Tum Craſſus, Non in hac, inquit, una Catule re, ſed in alijs etiam compluribus, diſtributione partium ac ſeparatione magnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos qui morbis, alios qui uulneribus, alios qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num muſicã Damone aut Ariſtoxeno, num ipſas literas Ariſtophane aut Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus uniuerſum complecteretur, atque ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret? Equidem ſæpe hoc audiui de patre & de ſocero meo, noſtros quoque homines qui excellere ſapientiæ gloria uellent, omnia quæ quidẽ tum hæc ciuitas noſſet, ſolitos eſſe complecti. Meminerant illi Sex. AElium, M. uerò Manilium nos etiam uidimus trãſuerſo ambulantem foro: quod erat inſigne, eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus conſilij ſui copiam. ad quos olim & ita ambulantes, & in ſolio ſedentes domi, ſic adibatur, non ſolũ ut de iure ciuili ad eos, uerũ etiam

de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Craſſi illius ueteris, hæc T. Corũcani, hæc proaui generi mei Scipionis prudẽtiſſimi hominis ſapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: iidémque & in ſenatu, & apud populum, & in cauſis amicorũ, & domi & militiæ conſilium ſuũ fidémque præſtabant. Quid enim M. Catoni præter hanc politiſſimam doctrinam trãſmarinam atque aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris ſcientiã negligebat? at utroq; in genere & laborauit, & præſtitit. Nũ propter hanc ex priuatorũ negotijs collectam gratiam tardior in Rep. capeſſenda fuit? Nemo apud populũ fortior, nemo melior ſenator, idẽ facile optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate tẽporibus illis ſciri diſcíue potuit, quod ille non cũ inueſtigarit & ſcierit, tum etiam cõſcripſerit. Nũc cõtrà plerique ad honores adipiſcendos & ad Remp. gerẽdam nudi ueniunt atq; inermes, nulla cognitione rerũ, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert ſe ſi unũ aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut uſum aliquem militarem (quæ ſanè nunc quidẽ obſoleuerũt) aut iuris ſciẽtiam (ne eius quidẽ uniuerſi: nam põtificiũ quod eſt cõiunctum, nemo diſcit) aut eloquẽtiã, quã in clamore, & in uerborũ curſu poſitam putant: omniũ uerò bonarũ artiũ, deniq; uirtutũ ipſarũ ſocietatẽ cognationémq; nõ norũt. Sed ut ad Græcos referã orationem, quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus (nam ut uirtutis à noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exẽpla repetẽda)

ſeptem fuiſſe dicuntur uno tẽpore, qui ſapientes & haberentur, & uocarentur. hi omnes præter Mileſiũ Thalem *ciuitatibus ſuis præfuerunt.* Quis *doctior ijſdẽ illis tẽporibus, aut cuius eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quàm* Piſiſtrati, *qui primus* Homeri *libros cõfuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur ut nũc habemus?* Nõ *fuit ille quidẽ ciuibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut literis doctrináque præſtaret.* Quid Pericles? *de cuius dicendi copia ſic accepimus, ut cum cõtra uoluntatem* Athenienſium *loqueretur pro ſalute patriæ, ſeuerius tamen idipſum, quod ille cõtra populares homines diceret, populare omnibus & iucũdum uideretur: cuius in labris ueteres comici etiam cum illi maledicerent (quod tum* Athenis *fieri liceret) lepôrẽ habitaſſe dixerunt: tantámque in eo uim fuiſſe, ut in eorũ mentibus qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret.* At *hunc non declamator aliquis ad clepſydrã latrare docuerat, ſed, ut accepimus,* Clazomenius *ille* Anaxagoras, *uir ſummus in maximarũ rerum ſcientia.* Itaq; *hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit* Athenis, *& urbanis eodẽ tempore, & bellicis rebus.* Quid Critias? *quid* Alcibiades? *ciuitatibus ſuis quidem nõ boni, ſed certè docti atque eloquentes, nónne* Socraticis *erant diſputationibus eruditi?* Quis Dionẽ Syracuſium *doctrinis omnibus expoliuit? non* Plato? Atque *eum idem ille non linguæ ſolùm, uerùm etiam animi ac uirtutis magiſter ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armauit.* Alijs *ſine igitur artibus hunc* Dionem *inſtituit* Plato, *alijs* Iſocrates *clariſſimum uirum* Timotheum Cononis *præſtantiſſimi imperatoris filium, ſummum ipſum imperato-*

rem, hominémque doctiſſimum? aut alijs Pythagoreus ille Lyſias Thebanum Epaminondã, haud ſcio an ſummum uirũ unum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum, aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondã magna uocitata eſt? Equidem non arbitror. Sic enim uideo, unam quandam omnium rerum quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo qui in Rep. uellet excellere, fuiſſe doctrinã: quam qui accepiſſent, ſi ijdem ingenio ad pronuntiãdum ualuiſſent, & ſe ad dicendum quoque non repugnante natura dediſſent, eloquẽtia præſtitiſſe. Itaque ipſe Ariſtoteles cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum uideret, quòd ipſe ſuas diſputationes à cauſis forenſibus & ciuilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet: mutauit repentè totam formam propè diſciplinæ ſuæ, uerſúmque quẽdam de Philoctéta paulo ſecus dixit. Ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum barbaris: hic autem, cum Iſocratẽ pateretur dicere. Itaq; ornauit & illuſtrauit doctrinã illam omnẽ, rerúmque cognitionem cum orationis exercitatione cõiunxit. Neque uerò hoc fugit ſapientiſſimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciuerit, à quo eodem ille & agẽdi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc ſiue qui uolet, eum philoſophũ qui copiam nobis rerum orationíſque tradat, per me appellet oratorem licet: ſiue hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam iunctam habere eloquentiæ, philoſophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc conſtet, neque infantiam eius qui rem norit, ſed eam explicare dicẽdo non queat: neque inſcitiam illius cui res non ſuppetat, uerba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi

alterum ſit optandum, malim equidē indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiā loquacem. Sin quærimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt: quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controuerſia eſt. ſin eos diſiungent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto ineſt omnis illorum ſcientia, in philoſophorum autem cognitione non continuò ineſt eloquētia: quæ quanuis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorū artibus afferre uideatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parūper *& ipſe conticuit, & cæteris ſilentiū fuit.* Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, *non poſſum queri quòd mihi uideare aliud quiddam, & non id quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quàm tibi eſſet tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres: & eras ipſe iā ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cúmque de duabus primis nobis quidē ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeriter exiguéque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodū primùm ornatè, deinde etiā aptè diceremus: quò cum ingreſſus eſſes, repentè te quaſi quidā æſtus ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à conſpectu penè omnium abſtraxit: omnémque rerum ſcientiam complexus, non tu quidem iam nobis tradidiſti (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed apud hos quid profeceris neſcio, me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua uelim ſit illud quod ſæpe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantummodo aſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profectò*

nunquam conquieſcam neque defatigabor antè quàm illorum ancipites uias rationéſque & pro omnibus & contra omnia diſputandi, percepero. Tum Cæſar, *Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maxime Craſſe commouit, quòd eũ negaſti qui non citò quid didiciſſet, unquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta quæ tu uerbis ad cælum extuliſti: aut ſi non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe cõtẽtus.* Hîc Sulpitius, *Ego uerò, inquit, Craſſe, neq; Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quẽquã deſydero: uel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, uel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forenſium & communium uulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam quam ſpecto eloquentiam, ex qua ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum deniq;, cum cauſa aliqua quæ à me dicenda eſt, deſyderat, quæro. Quamobrem niſi fortè es iam defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem ſplẽdorémque pertinent: quæ ego ex te audire uolui, non ut deſperarem me eloquentiam cõſequi poſſe, ſed ut aliquid addiſcerem.* Tum Craſſus, *Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. Quis enim de iſto genere non docuit? non inſtituit? non etiam ſcriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat quæ mihi nota ſunt, breuiter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos qui authores & inuentores ſunt harum ſanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis: quorum primum nobis ratio ſimpliciter uidenda eſt, deinde coniunctè. Nam eſt quidam ornatus ora-*

tionis qui ex ſingulis uerbis eſt: alius, qui ex continuatis coniunctiſque conſtat. Ergo utemur uerbis aut ijs quæ propria ſunt, & certa quaſi uocabula rerũ, penè unà nata cum rebus ipſis: aut ijs quæ transferũtur, & quaſi alieno in loco collocantur: aut ijs quæ nouamus & facimus ipſi. In proprijs eſt igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obſoleta fugiat, lectis atque illuſtribus utatur, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorum delectus eſt quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio põderandus: in quo conſuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod uulgò de oratoribus ab imperitis dici ſolet, Bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur: non arte aliqua perpẽditur, ſed quodam quaſi naturali ſenſu iudicatur. in quo non magna laus eſt uitare uitiũ, quanquam id eſt magnum: uerùm hoc quaſi ſolũ quoddã atque fundamentum eſt, uerborum uſus & copia bonorũ. ſed quid ipſe ædificet orator, & in quo adiũgat artẽ, id eſſe à nobis quærendũ atque explicãdum uidetur. Tria ſunt igitur in uerbo ſimplici quæ orator afferat ad illuſtrandam atque exornandam orationẽ: aut inuſitatum uerbũ, aut nouatũ, aut translatũ. Inuſitata ſunt priſca ferè ac uetuſta, & ab uſu quotidiani ſermonis iandiu intermiſſa: quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quàm noſtræ: ſed tamen raròhabet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. Neq; enim illud fugerim dicere ut Cælius, Qua tẽpeſtate Pœnus in Italiam uenit: nec prolẽ, aut ſobolem, aut effari, aut nuncupari: aut ut tu ſoles Catule, Non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco poſitis grãdior atq; antiquior

oratio ſæpe uideri ſolet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut hæc:

›› Tũ pauor ſapientiã mihi omnẽ ex animo expectorat.
›› An num non uis huius me uerſutiloquas malitias?

Videtis enim & uerſutiloquas, & expectorat, ex coniunctione facta eſſe uerba, non nata. Vel ſæpe ſine coniunctione uerba nouantur, ut,

›› Ille ſenſus diſertus, indigenitalis: ut, -Baccarũ uber-
›› tate incurueſcere. Tertius ille modus transferẽdi uerbi latè patet, quẽ neceſſitas genuit inopia coacta & anguſtijs, pòſt autem delectatio iucunditáſque celebrauit. nam ut ueſtis frigoris depellendi cauſa reperta primò, pòſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: ſic uerbi trãſlatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequẽtata delectationis. nam gemmare uites, luxuriem eſſe in herbis, lætas ſegetes, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari uix uerbo proprio poteſt, id trãſlato cũ eſt dictum, illuſtrat id quod intelligi uolumus, eius rei quam alieno uerbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ trãſlationes quaſi mutuationes ſunt, cum quod non habeas, aliũde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiã indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accerſunt: quarum ego quid uobis aut inueniẽdi rationem, aut genera ponam? Similitudinis eſt ad uerbũ unum contracta breuitas: quod uerbũ in alieno loco tanquã in ſuo poſitum ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea trãſferri oportet quæ aut clariorem faciũt rem, ut illa omnia, -Inhorreſcit mare,
›› Tenebræ conduplicantur, noctíſque & nimbûm occæcat nigror,

" Flamma inter nubes coruſcat, cælũ tonitru contremit.
" Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
" Vndique omnes uẽti erumpunt, ſæui exiſtunt turbines,
" Feruet æſtu pelagus- omnia ferè, quò eſſent clariora, tranſlatis per ſimilitudinem uerbis dicta ſunt. Aut quò ſignificetur magis res tota ſiue facti alicuius, ſiue conſilij: ut ille qui occultantem conſultò, ne id quod ageretur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis uerbis ſimilitudine ipſa indicat,
" Quandoquidem iſte circumueſtit dictis, ſepit ſedulo.
Nonnunquam etiam breuitas trãſlatione conficitur, ut
" illud, Si telũ manu fugit. Imprudentia teli emiſſi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm eſt uno ſignificata trãſlato. Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum uidetur quid ſit quòd omnes tranſlatis & alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs & ſuis. nam ſi res ſuũ nomen, & propriũ uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexũ quod per librã agitur, ut in uxore diuortiũ: neceſſitas cogit, quod nõ habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorũ uerborum maxima copia tamẽ homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione trãnſlata, delectant. Id accidere credo uel quòd ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia longè repetita ſumere: uel quòd is qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima eſt delectatio: uel quòd ſingulis uerbis res, ac totum ſimile conficitur: uel quòd omnis tranſlatio, quæ quidẽ ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorũ, qui eſt ſenſus acerrimus. Nã & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, ſunt ducta à cæteris ſenſibus: illa

uerò oculorũ multo acriora, quæ ponunt penè in conſpe ctu animi quæ cernere & uidere non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura cuius nos non in alijs rebus poſſimus uti uocabulo & nomine. Vnde enim ſimile duci poteſt (poteſt autem ex omnibus) indidem uerbum unum, quod ſimilitudinem continet, tranſlatum, lumen affert orationi. quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo.

» -Cæli ingentes fornices.

Quãuis ſphæram in ſcænam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

» -Viue Vlyſſes dum licet,
» Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete, haberet enim morã ſperantis diutius eſſe ſeſe uicturũ: ſed rape. hoc uerbum eſt ad id aptatum quod antè dixerat, Dum licet. Deinde uidendum eſt ne lõgè ſimile ſit ductum. Syrtim patrimonij, ſcopulum libentius dixerim. Charybdim bonorũ, uoraginem potius. facilius enim ad ea quæ uiſa, quàm ad illa quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniã hæc uel ſumma laus eſt uerbi transferẽdi, ut ſenſum feriat id quod tranſlatũ ſit, fugiẽda eſt omnis turpitudo earũ rerum ad quas eorũ animos qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani caſtratam eſſe Remp. nolo ſtercus curiæ dici Glauciam. quamuis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius quàm res poſtulet, Tempeſtas comeſſationis, aut minus, Comeſſatio tempeſtatis. Nolo eſſe uerbum anguſtius id quod trãſlatum ſit, quàm fuiſſet illud proprium, ac ſuum.

» Quidnam eſt obſecro? quid te adiri abnutas?

Melius eſſet, uetas, prohibes, abſterres: quoniam ille di-

" xerat, -Illico iſtic

" Ne contagio mea bonis, umbráue obſit.

Atque etiã ſi uereare ne paulo durior trãſlatio eſſe uideatur, molliẽda eſt præpoſito ſæpe uerbo: ut ſi olim M. Catone mortuo pupillũ ſenatum quis relictum diceret, paulo durius: ſin, ut ita dicam, pupillum: aliquanto mitius eſt. Etenim uerecunda debet eſſe trãſlatio, ut deducta eſſe in alienum locum, nõ irruiſſe: atque ut precario, nõ ui ueniſſe uideatur. Modus autẽ nullus eſt florentior, quàm in ſingulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nã illud quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno uerbo trãſlato, ſed ex pluribus cõtinuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

" -Neque me patior

" Iterum ad unum ſcopulum & telum claſſem Achiuûm offendere.

Atque illud,

" Erras, erras: nam exultantem te, & præſidentem tibi,

" Repriment ualidæ legum habenæ, atque imperij inſiſtent iugo.

Sumpta re ſimili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugiẽda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in uerbo modus hic, ſed in oratione, id eſt in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio, in uerbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione:

" Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris eſt ſumpta Africa: neque factum uerbũ eſt, ut -Mare ſaxifragis undis. neque tranſlatum, ut

Mollitur mare. ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,

» *Deſine Roma tuos hoſteis-*

» *-Teſtes ſunt campi magni.*

Grauis eſt modus in ornatu orationis, & ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc ſunt, Martem belli eſſe communem, Cererem pro frugibus, Liberū appellare pro uino, Neptunum pro mari, Curiam pro ſenatu, Campū pro comitijs, Togā pro pace, Arma ac tela pro bello. Quo itē in genere & uirtutes & uitia pro ipſis in quibus illa ſunt, appellātur: Luxuries quam in domum irrupit, & Quò auaritia penetrauit, aut, Fides ualuit, Iuſtitia confecit. Videtis profectò genus hoc totum, quū inflexo commutatóque uerbo res eadem enuntiatur ornatius, cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignorāda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut pro ædificijs cum parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partem, ut cum unam turmam equitatum populi Romani dicimus: aut ex uno plures,

" *At Romanus homo tamen etſi res bene geſta eſt,*

" *Corde ſuo trepidat.* aut cū ex pluribꝰ intelligitur unus:

" *Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli.*

aut quocūque modo non ut dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed ut ſenſum eſt. Abutimur ſæpe etiā uerbo, non tam eleganter, quàm in transferendo: ſed etiamſi licentius, tamen interdū non impudenter: ut cum grādem orationē pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verū illa uidetiſne eſſe non uerbi, ſed orationis, quæ ex pluribus, ut expoſui, tranſlationibus connexa ſunt? Hæc autē quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, ſunt tranſlata quodā-

modo. Ita fit, ut omnis ſingulorũ uerborum uirtus atque laus tribus exiſtat ex rebus, ſi aut uetuſtum uerbũ ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit: aut factum uel coniunctione, uel nouitate: in quo item eſt auribus conſuetudinique parcendũ: aut tranſlatum, quod maxime tanquam ſtellis quibuſdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborũ, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendã formámque deſyderat. Collocationis eſt componere & ſtruere uerba, ſic ut néue aſper eorum concurſus, néue hiulcus ſit, ſed quodammodo coagmentatus & læuis: in quo lepidè ſoceri mei perſona luſit is qui elegantiſſimè id facere potuit, Lucilius:

" *Quàm lepidè lexeis compoſtæ, ut teſſerulæ omnes,*
" *Arte pauimento atque emblemate uermiculato.*

quæ cum dixiſſet in Albutium illudens, ne à me quidem abſtinuit,

" *Craſſum habeo generum, ne rhetoricoterò tu ſis.*

Quid ergo iſte Craſſus, quoniã eius abuteris nomine, quid efficit? Idẽ illud ſcilicet, ut ille uoluit, & ego uellẽ, melius aliquanto, quàm Albutius. uerum in me quidẽ luſit ille, ut ſolet. Sed eſt tamen collocatio conſeruanda uerborũ, de qua loquor, quæ iunctam orationẽ efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluẽtem. Id aſſequemini, ſi uerba extrema cum conſequentibus primis ita iũgetis, ut néue aſperè concurrant, néue uaſtius diducantur. Hanc diligentiã ſubſequitur modus etiam & forma uerborũ: quod iam uereor ne huic Catulo uideatur eſſe puerile. Verſus enim ueteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt numeros quoſdã nobis eſſe adhibẽdos putauerunt. Interſpiratio-

nis enim, non deſatigationis noſtræ: neque librariorũ notis, ſed uerborũ & ſententiarum modo interpunctas clauſulas in orationibus eſſe uoluerũt. ídque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorũ dicendi conſuetudinem, delectationis atque auriũ cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates) *numeris adſtringeret.* Nãque *hæc duo muſici, qui erãt quondam ijdem poetæ, machinati ad uoluptatem ſunt, uerſum, atque cantũ: ut & uerborũ numero, & uocum modo, delectatione uincerent auriũ ſatietatem.* Hæc *igitur duo, uocis dico moderationẽ, & uerborũ concluſionem, quoad orationis ſeueritas pati poſſit, à poetica ad eloquentiã traducẽda duxerũt. in quo illud eſt uel maximum, quòd uerſus in oratione ſi efficitur coniũctione uerborũ, uitium eſt: & tamen eam coniunctionẽ ſicuti uerſum numeroſè cadere, & quadrare, & perfici uolumus: neq; eſt ex multis res una quæ magis oratorẽ ab imperito dicẽdi, ab ignaróque diſtinguat, quàm quòd ille rudis incondite fundit quantum poteſt, & id quod dicit ſpiritu non arte determinat: orator autem ſic illigat ſententiã uerbis, ut eam numero quodã complectatur & adſtricto, & ſoluto.* Nam *cũ uinxit modis, forma & re laxat, & liberat immutatione ordinis, ut uerba neq; alligata ſint quaſi certa aliqua lege uerſus, neque ita ſoluta ut uagẽtur.* Q*uonã igitur modo tantũ munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc uim numeroſè dicendi conſequi poſſe?* Nõ *eſt res tã difficilis, quàm neceſſaria.* Nihil *eſt enim tã tenerũ, neque tã flexibile, neq; quod tã facilè ſequatur quocunque ducas, quàm oratio. ex hac uerſus, ex eadẽ diſpares numeri conficiuntur, ex hac hæc etiã ſoluta uarijs modis, multorúmque generũ*

oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis uerba: neq; ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam põpámque ſumuntur: ſed ea nos cum iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graues ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus. ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orátionis genus: ídque ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur & uertitur. Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione, ut ea quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum uel dignitatis, uel ſæpe etiam uenuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omniũ cauſa uidemus hunc ſtatum eſſe huius totius mundi atque naturæ, rotundum ut cælum, terráque ut media ſit, eáque ſua ui nutúque teneatur: ſol ut circunferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diuerſam partem, ut luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat: ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpares motu curſúque conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulũ immutata, cohærere non poſſint: tãtam pulchritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum uel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictã, totámq; formã quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuã retinendã conſeruãdámq; naturã: nuſquã tamẽ eſt ulla pars, niſi uenuſta. Linquamus naturã, artéſq; uideamus. Quid tã in nauigio neceſſariũ, quàm latera, quàm

carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antēnæ, quàm uela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habēt in ſpecie uenuſtatē, ut non ſolū ſalutis, ſed etiā uoluptatis cauſa inuenta eſſe uideātur. Columnæ, & tēpla & porticus ſuſtinent: tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolij faſtigium illud, & cæterarum ædium, non uenuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt. Nam cum eſſet habita ratio quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur, utilitatem templi, faſtigij dignitas conſecuta eſt: ut etiam ſi in cælo Capitolium ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatem ac propè neceſſitatem ſuauitas quædam ac lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta uerborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inuentum eſt ita ſuaue, ut ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus. Id enim auribus noſtris gratum eſt inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolùm, ſed etiā facile eſſe poſſit. Longiſſima eſt igitur complexio uerborum, quæ uolui uno ſpiritu poteſt. ſed hic naturæ modus eſt, artis alius. Nam cum ſint numeri plures, Iābum & Trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, ueſter: qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem ſermonémque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli & anapæſti & ſpondæi pedem inuitat, in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in uerſum, aut ſimilitudinem uerſuum incidamus. Aliæ

ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum ſatis decorè adiũt. Probatur autem ab eodẽ illo maxime pæan: qui eſt duplex. nam aut à longa oritur, quam tres breues conſequũtur, ut hæc uerba, deſinite, incipite, comprimite: aut à breuibus deinceps tribus extrema producta, atque longa, ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes. atque illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pæane, poſteriore finire. eſt autem pæan hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed auriũ menſura, quod eſt acrius iudiciũ & certius, par ferè cretico, qui eſt ex lõga, & breui, & longa: ut,

" *Quid petam præſidij, aut exequar? quóue nunc.*

" *A quo numero exorſus eſt* Fannius, *Si* Quirites *minas illius.* Hunc *ille clauſulis aptiorem putat, quas uult lõga plerunque ſyllaba terminari. Neque uerò hæc tam acrem curam diligentiámque deſyderant, quàm eſt illa poetarum, quos neceſſitas cogit & ipſi numeri ac modi ſic uerba uerſu includere, ut nihil ſit ne ſpiritu quidem minimo breuius aut longius quàm neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & planè ut dicitur, ſic & eſt uerè ſoluta, non ut fugiat tamen, aut erret, ſed ut ſine uinculis ſibi ipſa moderetur. Nanque ego illud aſſentior* Theophraſto, *qui putat orationem, quæ quidem ſit polita atque facta quodammodo, non adſtrictè, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis quibus hic uſitatus uerſus efficitur, pòſt anapæſtus procerior quidam numerus effloruit, inde ille licentior & diutior fluxit dithyrambus, cuius mẽbra & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. & ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque uocibus, quod habet quaſdam impreſſiones,*

& quod metiri poſſumus interuallis æqualibus, rectè genus hoc numerorum, dummodo ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis & indocta putanda eſt illa ſine interuallis loquacitas perennis & profluẽs, quid eſt aliud cauſæ cur repudietur, niſi quòd hominum aures uocem natura modulantur ipſa? quod fieri, niſi ineſt numerus in uoce, non poteſt. numerus autem in continuatione nullus eſt. diſtinctio, & æqualium & ſæpe uariorum interuallorum percuſſio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis diſtinguuntur, notare poſſumus: in amni præcipitante non poſſumus. Quòd ſi continuatio uerborum hæc ſoluta multo eſt aptior atq; iucundior ſi eſt articulis membríſque diſtincta, quàm ſi continuata ac producta, uerba illa modificata eſſe debebunt: quæ ſi in extremo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi uerborum ambitus. Sic enim has orationis conuerſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis: aut, quod etiam eſt melius & iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab ijs philoſophis quos tu maxime diligis Catule, dicta ſunt, quod eò ſæpius teſtificor, ut authoribus laudandis ineptiarũ crimen effugiã. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegãtius? aut omnino dici ſubtilius? At enim uereor, inquit Craſſus, ne hæc aut difficiliora iſtis ad proſequendum eſſe uideantur, aut quia non traduntur in uulgari iſta diſciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tũ Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horũ quenquã putas à te hæc opera quotidiana & peruagata expectare. iſta quæ dicis, dici uolumus, neq; tã

dici, quàm iſto dici modo: neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione reſpõdeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem quẽ negarã in eo quem ſcripſi libello, me inueniſſe, eloquentem: ſed eò te ne laudandi quidem cauſa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore, uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem, quũ exercitatione, tum ſtylo, qui & alia, & hoc maxime ornat ac limat, formanda uobis oratio eſt. neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti uidetur: nec ſunt hæc rhythmicorum ac muſicorũ acerrima norma dirigẽda: & efficiendum eſt illud modò uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius, ut membris diſtinguatur, ut cõuerſiones habeat abſolutas. Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, & quaſi conuerſione uerborum, ſed ſæpe carpenda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamen ipſa membra ſunt numeris uincienda. Neque uos pæan, aut herous ille conturbet: ipſi occurrent orationi, ipſi inquam ſe offerent, & reſpondebunt non uocati: conſuetudo modò illa ſit ſcribendi atque dicendi, ut ſententiæ uerbis finiantur, eorúmque uerborum iunctio naſcatur à proceris numeris ac liberis, maxime heroo, & pæane priore, aut cretico, ſed uariè diſtinctéque conſidat. Notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo: & ſi primi & poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſeruati, medij poſſunt latêre: modò ne circuitus ipſe uerborum ſit aut breuior quàm aures expectent, aut lõgior quàm uires atque anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiã ſeruandas eſſe arbitror, quàm ſuperiora, quòd in his maxime perfectio atque abſolutio iudicatur. Nam uer-

ſus æquè prima & media & extrema pars attenditur: qui debilitatur in quacunque ſit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique: quæ quoniã apparent & intelliguntur, uariãda ſunt, ne aut animorum iudicijs repudientur, aut auriũ ſatietate. Duo enim aut tres ſunt ferè extremi ſeruandi & notandi pedes, ſi modò non breuiora & præciſa erũt ſuperiora: quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæane illo poſteriore, quẽ Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uiciſſitudines efficient ut neque ij ſatientur qui audient, faſtidio ſimilitudinis: nec nos id quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quòd ſi Antipater ille Sidonius, ille quem tu probè Catule meminiſti, ſolitus eſt uerſus hexametros alióſque uarijs modis atque numeris fundere ex tempore, tantúmque hominis ingenioſi ac memoris ualuit exercitatio, ut cum ſe mente ac uoluntate coniecisſet in uerſum, uerba ſequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione & conſuetudine adhibita conſequemur? Illud autem nequis admiretur, quonã modo hæc uulgus imperitorum in audiẽdo notet: quũ in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædã eſt uis incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodã ſenſu ſine ulla arte aut ratione, quæ ſint in artibus ac rationibus recta ac praua dijudicant: ídque cum faciunt in picturis, & in ſignis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent inſtrumenti, tum multo oſtendunt magis in uerborum, numerorum, uocúmque iudicio, quòd ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earum rerum quenquam funditus natura uoluit eſſe expertem. Itaque non ſolũ uer

bis arte poſitis mouentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. Quotus enim quiſque eſt qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his ſi paulũ modò offenſum eſt, ut aut contractione breuius fieret, aut productione lõgius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in uocibus, ut à multitudine & populo non modò cateruæ atque conuentus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes eijciantur? Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta ſit, niſi naturã moueat ac delectet, nihil ſanè egiſſe uideatur. Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quàm numeri atque uoces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorũ illa ſumma uis carminibus eſt aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctiſſimo, maioribúſque noſtris, ut epularum ſolenniũ fides ac tibiæ, Saliorúmq; uerſus indicant: maxime autem à Græcia ueteré celebrata: quibus utinã, ſimilibúſq; de rebus diſputari, quàm de puerilibus his uerborũ tranſlationibus maluiſſetis. Verum ut in uerſu uulgus, ſi eſt peccatum, uidet: ſic ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit: ſed poetæ non ignoſcit, nobis concedit. tacitè tamen omnes non eſſe illud quod diximus, aptum perfectúmque cernunt. Itaque illi ueteres, ſicut hodie etiã nonnullos uidemus, cum circuitũ & quaſi orbem uerborum conficere non poſſent (nam id quidem nuper uel poſſe uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud quod aures hominũ flagitabant,

tenebant tamen: ut & illa eſſent paria quæ dicerent, & æqualibus interſpirationibus uterentur. Expoſui fe*rè,ut potui,quæ maxime ad ornatum orationis pertine re arbitrabar. dixi enim de ſingulorum laude uerborum,dixi de coniunctione eorum,dixi de numero,atq; forma.* Sed *ſi habitum etiam orationis, & quaſi colorem aliquem requiritis,eſt plena quædam,& tamen teres: & tenuis,& non ſine neruis ac uiribus, & ea quæ particeps utriuſque generis quadam mediocritate laudatur.* His *tribus figuris inſidere quidã uenuſtatis nõ fuco illitus,ſed ſanguine diffuſus debet color.* Tũ de*nique nobis hic orator ita conformandus eſt & uerbis & ſententijs,ut quẽadmodum qui utuntur armis aut palæſtra, non ſolum ſibi uitandi aut feriẽdi rationem eſſe habendam putant,ſed etiam ut cum uenuſtate moueantur: ſic uerbis quidem ad aptam compoſitionẽ & condecentiã,ſententijs uerò ad grauitatem orationis utatur,ut ij qui in armorũ tractatione uerſantur.* Forman*tur autem & uerba & ſententiæ penè innumerabiles: quod ſatis ſcio notum eſſe uobis: ſed inter conformationem uerborũ & ſententiarum hoc intereſt,quòd uerborum tollitur,ſi uerba mutaris:ſententiarum permanet, quibuſcunq; uerbis uti uelis.* Quod *quidem uos etſi facitis,tamen admonendos puto,nequid eſſe aliud oratoris putetis,quod quidem ſit egregiũ atque mirabile: niſi in ſingulis uerbis illa tria tenere, ut tranſlatis utamur frequẽter,interdũmq; factis,raro autem etiã peruetuſtis: in perpetua autẽ oratione,cum & coniunctionis lenitatem,& numerorũ quam dixi rationẽ tenuerimus,tum eſt quaſi luminibus diſtinguẽda & frequẽtãda omnis oratio ſentẽtiarũ atq; uerborũ.* Nã *& com*

moratio una in re, permultum mouet, & illuſtris explanatio, rerúmque quaſi gerantur, ſub aſpectum penè ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illuſtrandum id quod exponitur, & ad amplificandum: ut ijs qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantũ eſſe uideatur: & huic contraria ſæpe præciſio eſt, & plus ad intelligendum quàm dixeris, ſignificatio, & diſtinctè conciſa breuitas, & extenuatio, & huic adiũcta illuſio, à præceptis Cæſaris nõ abhorrens: & ab re non lõga digreſſio, in qua cũ fuerit delectatio, tum reditus ad rẽ aptus & concinnus eſſe debebit: propoſitióq; quid ſis dicturus, & ab eo quod eſt dictum, ſeiunctio: & reditus ad propoſitum: & iteratio, & rationis apta cõcluſio: tum augendi minuendíue cauſa, ueritatis ſuperlatio atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quaſi percontatio expoſitióque ſententiæ ſuæ: tum illa, quæ maxime quaſi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac ſignificantis diſſimulatio: quæ eſt periucunda, cum in oratione, non contentione, ſed ſermone tractatur. deinde dubitatio, tum diſtributio, tum correctio uel antè uel pòſt quàm dixeris, uel cum aliquid à te ipſo reijcias. Præmunitio eſt etiam ad id quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio, quæ eſt quaſi cum ijs ipſis apud quos dicas, deliberatio: morum ac uitæ imitatio uel in perſonis, uel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime: ſæpe autem etiam ad commouendos. Perſonarum ficta inductio, uel grauiſſimum lumen augendi: deſcriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulſio: antè occupatio: tum duo illa quæ maxime mouent, ſimilitudo, &

exemplum: digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrænatior augendi cauſa: iracundia, obiurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio breuis à propoſito, non ut ſuperior illa digreſſio: purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tanquā armorum eſt uel ad uſum comminatio, & quaſi petitio, uel ad uenuſtatē ipſa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, lepôrem aliâs: & paulum immutatum uerbum atque deflexū, & eiuſdē uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuerſio: & in eadem uerba impetus, & concurſio, & adiunctio, & progreſſio, & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædā diſtinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ ſimiliter deſinūt, aut quæ cadūt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiā gradatio quædā, & conuerſio, & uerborū concinna trāſgreſſio, & contrariū, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & itē in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſū quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatū, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſpōſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, & circūſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atque horū ſimilia uel plura etiā eſſe poſſunt, quæ ſententijs orationē, uerborúmq; conformationibus illuminent. Quæ quidem te Craſſe uideo, inquit Cotta,

quòd nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus & ſine exẽplis effudiſſe. Ego uero, inquit Craſſus, *ne illa quidem quæ ſuprà dixi, noua uobis eſſe arbitrabar, ſed uolũtati ueſtrum omnium parui. His autem de rebus Sol me ille admonuit ut breuior eſſem, qui ipſe iã præcipitans, me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demõſtratio eſt & doctrina ipſa uulgaris, uſus autem grauiſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus. Quamobrẽ, quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certè commonſtrati loci: nunc quid aptum ſit, hoc eſt, quid maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidẽ perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tempori congruere orationis unũ genus. Nã & cauſæ capitis alium quendã uerborũ ſonum requirunt, aliũ rerum priuatarum atq; paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud ſermones: aliud conſolatio, aliud obiurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſyderat. Refert etiã qui audiant, ſenatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, authoritate, debet uideri: tempus, pacis an belli, feſtinationis an otij. Itaque hoc loco nihil ſanè eſt quod præcipi poſſe uideatur, niſi ut figurã orationis plenioris & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iiſdẽ uti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs ſummiſſius: omnique in re poſſe quod deceat facere, artis & naturæ eſt: ſcire quid, quandóq; deceat, prudentiæ.* Sed *hæc ipſa omnia perinde ſunt ut aguntur. Actio inquã in dicendo una dominatur: ſi-*

ne hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt, mediocris hac inſtructus ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, quum rogaretur quid in dicendo eſſet primum: huic ſecundas, huic tertias. Quo mihi melius etiã illud ab Aeſchine dictum uideri ſolet, qui quum propter ignominiam iudicij ceſſiſſet Athenis, & ſe Rhodum contuliſſet, rogatus à Rhodijs, legiſſe fertur orationem illam egregiam quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat: qua perlecta petitum eſt ab eo poſtridie ut legeret illam etiam quæ erat contra à Demoſthene pro Cæſiphonte edita: quam cum ſuauiſſima & maxima uoce legiſſet, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiremini ſi audiſſetis ipſum? Ex quo ſatis ſignificauit quantum eſſet in actione, qui orationem eandẽ, aliã eſſe putaret authore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miſer cõferam? quò uertam? In capitoliúmne? at fratris ſanguine redũdat. An domum? matrémne ut miſeram lamentantémque uideã & abiectam? Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat, oculis, uoce, geſtu, inimici ut lachrymas tenere nõ poſſent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui ſunt ueritatis ipſius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis hiſtriones occupauerunt. Ac ſine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: ſed ea ſi ſatis in actione efficeret, ipſa per ſeſe, arte profectò non egeremus. uerùm quia animi permotio, quæ maxime aut declarãda aut imitanda eſt actione, perturbata ſæpe ita eſt, ut obſcuretur atque penè obruatur: diſcutienda ſunt ea quæ obſcurant: & ea quæ ſunt eminentia & prompta ſumẽda.

Omnis enim motus animi ſuum quendam à natura habet uultum, & ſonum, & geſtum: totúmque corpus hominis, & eius omnis uultus, omnéſque uoces, ut nerui in fidibus, ita ſonant, ut à motu animi quoque ſunt pulſæ. Nã uoces, ut chordæ ſunt intentæ, quæ ad quęq; tactum reſpõdeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamẽ inter omnes eſt ſuo quæq; in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum, contractum, diffuſum, continenti ſpiritu, intermiſſo, fractum, ſciſſum, flexo ſono, attenuatum inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi ſunt actori, ut pictori, expoſiti ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia ſibi ſumat, acutum, incitatum, crebrò incidens,

" Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
" Manderem natos:- & ea quæ tu dudum Antoni protuliſti,
" Segregare abs te auſus,- &,
" Ecquis hoc animaduertit? uincite.- & Atreus ferè totus. Aliud miſeratio ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce:
" Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
" Domum paternámne? ánne ad Peliæ filias? & illa,
" O pater, ô patria, ô Priami domus. & quæ ſequũtur:
" Hæc omnia uidi inflãmari, Priamo ui uitã euitari.
Aliud metus, demiſſum, & hæſitans, & abiectum:
" Multimodis ſum circumuẽtus, morbo, exilio, atq; inopia:
" Tum pauor ſapiẽtiã mihi omnẽ ex animo expectorat,
" Alte terribilem minitatur uitæ cruciatum & necem:
" Quæ nemo eſt tã firmo ingenio, & tanta confidentia,

» Quin refugiat timido ſanguen, atq; exalbeſcat metu.
Aliud uis, contentũ, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:

» Iterum Thyeſtes Atreum attractum aduenit,
» Iterum iam aggreditur me, & quietum exuſcitat,
» Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum,
» Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud uoluptas, effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum:

» Sed mihi cum retulit coronam ob collocandas nuptias,
» Tibi ferebat: cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
» Tum ad te ludibunda doctè & delicatè detulit.

Aliud moleſtia, ſine commiſeratione graue quiddã, & uno preſſu ac ſono obductum:

» Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis iũxit nuptijs,
» Ego tum grauida expletis iã ferè ad pariẽdũ mẽſibus,
» Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

Omnes autem hos motus ſubſequi debet geſtus, non hic uerba exprimens ſcænicus, ſed uniuerſam rem & ſententiã non demonſtratione, ſed ſignificatione declarãs, laterum inflexione, hac forti ac uirili, non ab ſcæna & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens, uerba non exprimens, brachium procerius proiectum quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in cõtentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum. quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum ne Roſcium quidem magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi uultus eſt, indices oculi. Nam hæc

eſt una pars corporis, quæ quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poſſit efficere: neque uerò eſt quiſquam qui eadem contuens efficiat. Theophraſtus *quidem* Tauriſcum *quendam dixit actorē auerſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret.* Quare *oculorum eſt magna moderatio : nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur.* Oculi *ſunt quorum tum intentione, tum remiſſione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorū ſignificemus aptè cum genere ipſo orationis.* Eſt *enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti cōgruēs eſſe debet.* Oculos *autem natura nobis, ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit.* Quare *in hac noſtra actione ſecundum uocem uultus ualet: is autem oculis gubernatur.* Atque *in ijs omnibus quæ ſunt actionis , ineſt quædam uis à natura data, quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac deniq; barbari maxime commouentur.* Verba *enim neminem mouent, niſi eum qui eiuſdem linguæ ſocietate coniunctus eſt: ſententiæq; ſæpe acutæ, non acutorū hominum ſenſus prætervolant: actio, quæ præ ſe motum animi fert, omnes mouet: ijſdem enim omniū animi motibus concitantur, & eos ijſdem notis & in alijs agnoſcūt, & in ſe ipſi iudicant.* Ad *actionis autem uſum atq; laudem, maximam ſine dubio partem uox obtinet: quæ primum eſt optanda nobis, deinde quæcunque erit, ea tuenda : de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodū uoci ſeruiatur, equidem magnopere cenſeo ſeruiendum.* Sed *illud uidetur ab huius noſtri ſermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulo antè,*

plurimis in rebus, quod maxime eſt utile, id neſcio quo pacto etiam decet maxime. Nam ad uocem in dicendo obtinendã nihil eſt utilius quàm crebra mutatio, nihil pernicioſius quàm effuſa ſine intermiſſione contentio. Quid? ad aures noſtras, & actionis ſuauitatẽ, quid eſt uicißitudine & uarietate & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliẽte tuo literato homine, quem ſeruum ſibi ille habuit ad manum, cum eburneola ſoli tus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occultè poſt ipſum cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & ſcientiam. Ego uerò, inquit Craſſus, ac doleo quidem illos uiros in eã fraudem in Rep. eſſe delapſos, quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio uiuẽdi, ac poſteritati oſtenditur, ut eorũ ciuiũ quos noſtri patres non tulerũt, iam ſimiles habere cupiamus. Mitte obſecro, inquit, Craſſe, Iulius, ſermonẽ iſtum, & te ad Gracchi fiſtulã refer, cuius ego nondũ planè rationẽ intelligo. In omni uoce, inquit Craſſus, eſt quiddã medium, ſed ſuũ cuiq; uoci: hinc gradatim aſcendere uocẽ, utile & ſuaue eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddã eſt: & illud idẽ ad firmandũ eſt uocẽ ſalutare. deinde eſt quiddã contentionis extremum, quod tamen inferius eſt quàm acutiſſimus clamor: quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione reuocabit. Eſt item contrà quiddã in remiſſione grauiſſimum, quóque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc uarietas, & hic per omnes ſonos uocis

curſus, & ſe tuebitur, & actioni afferet ſuauitatem: ſed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum huius conſuetudinis uobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut uolui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt. ſcitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura ſi cupias, nõ queas. Tu uerò, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum iudicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe uideare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo, ac uellẽ ut meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus quas tu oratione complexus es, excellentẽ fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego uerò eſſe iam iudico, & tum iudicaui, cum me conſule in ſenatu cauſam defendit Africæ, nupérque etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè uides Catule: nihil enim iſti adoleſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio, quo magis eſt tibi Cotta & tibi Sulpiti uigilandum ac laborandum: non enim ille mediocris orator ueſtræ quaſi ſuccreſcit ætati, ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: uobis uerò illum tanto minorem præcurrere uix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, nóſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros curámque laxemus.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS LIBER, QVI DICITVR BRVTVS.

CVM è Cilicia decedens Rhodũ ueniſſem, & eò mihi de Q. Hortẽſij morte eſſet allatum, opinione omnium maiorẽ animo cepi dolorem. Nam & amico amiſſo, cum conſuetudine iucũda, tum multorũ officiorum coniunctione me priuatum uidebam, & interitu talis auguris dignitatẽ noſtri collegij diminutã dolebã: qua in cogitatione & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodem: ex quo augurũ inſtitutis in parentis eũ loco colere debebam. Augebat etiam moleſtiam, quòd magna ſapientium ciuiũ bonorúmque penuria, uir egregius, coniunctiſſimúſque mecum conſiliorum omnium ſocietate, alieniſſimo reipub. tempore extinctus, & auctoritatis & prudẽtiæ ſuæ triſte nobis deſyderium reliquerat: dolebámque quòd non, ut plerique putabant, aduerſarium aut obtrectatorem laudum mearũ, ſed ſociũ potius & conſortem glorioſi laboris amiſerã. Etenim ſi in leuiorũ artium ſtudio memoriæ proditum eſt poetas nobiles poetarũ æqualium morte doluiſſe: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quàm omnino aduerſarium non habere? cum præſertim nõ modò nunquam ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contrà ſemper alter ab altero adiutus & cõmunicando, & monendo, & fauẽdo. Sed quoniã per-

petua quadam felicitate uſus ille ceſſit è uita, ſuo magis quàm ſuorum ciuium tempore, & tum occidit, cum lugere facilius rempub. poſſet ſi uiueret, quàm iuuare: uixítque tam diu, quàm licuit in ciuitate bene beatéq; uiuere: noſtro incómodo detrimentóque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus: illius uerò mortis opportunitatem beneuolentia potius quàm miſericordia proſequamur, ut quotieſcunque de clariſſimo & beatiſſimo uiro cogitemus, illum potius quàm noſmetipſos diligere uideamur. Nã ſi id dolemus, quòd eo iam frui nobis non licet, noſtrum eſt id malum, quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatem referre uideamur: ſin, tãquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur, ſummam eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur. Etenim ſi uiueret Q. Hortenſius, cætera fortaſſe deſyderaret unà cũ reliquis bonis & fortibus ciuibus, hũc autem & præter cæteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cum forũ populus Romanus, quod fuiſſet quaſi theatrũ illius ingenij, uoce erudita, & Romanis Græcíſque auribus digna, ſpoliatum atque orbatum uideret. Equidẽ angor animo, non conſilij, non ingenij, non authoritatis armis egere rempub. quæ didiceram tractare, quibúſque me aſſueſeceram, quǽque erant propria cum præſtantis in rep. uiri, tum bene moratæ & bene conſtitutæ ciuitatis. Quòd ſi fuit in repub. tempus ullum, cum extorquere arma poſſet è manibus iratorum ciuiũ boni ciuis authoritas & oratio, tum profectò fuit, cum patrocinium pacis excluſum eſt aut terrore hominum, aut timore. Ita nobiſmetipſis accidit, ut quanquam eſſent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd quo tempore ætas noſtra

perfuncta rebus ampliſſimis tanquam in portum confugere deberet, non inertiæ, neque deſidiæ, ſed otij moderati atque honeſti: cúmque ipſa oratio iam noſtra caneſceret, haberétque ſuam quandã maturitatẽ, & quaſi ſenectutẽ: tum arma ſunt ea ſumpta, quibus illi ipſi qui didicerant eis uti glorioſe, quemadmodũ ſalutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ij mihi uidentur fortunatè beatéque uixiſſe, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in noſtra, quibus quum authoritate, rerúmque geſtarũ gloria, tum etiam ſapiẽtiæ laude perfrui licuit. Quorũ memoria & recordatio in maximis noſtris grauiſſimíſque curis iucunda ſanè fuit, cum in eam nuper ex ſermone quodam incidiſſemus. Nam cum inambularem in Xyſto, & eſſem otioſus domi, M. ad me Brutus, ut conſueuerat, cum Tito Pomponio uenerat, homines cum inter ſe coniũcti, tum mihi ita chari, itáque iucundi, ut eorum aſpectu omnis quæ me angebat de repub. cura conſederit. Quos poſtquam ſalutaui, Quid uos, inquam, Brute & Attice, nunc? quid tandem noui?

Nihil ſanè, inquit Brutus, quod quidẽ aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de Rep. eſſet ſilentiũ, & aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla moleſtia. Vos uerò, inquã, Attice, & præſentem me cura leuatis, & abſenti magna ſolatia dediſtis: nam ueſtris primum literis recreatus, me ad priſtina ſtudia reuocaui. Tũ ille, Legi, inquit, perlubenter epiſtolam quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi uiſus eſt & monere te prudẽter, & conſolari amiciſſimé. Rectè, inquam, eſt uiſus: nã me iſtis ſcito literis ex diuturna perturbatione totius ualetudinis tanquam ad

aſpiciendam lucem eſſe reuocatum. Atque ut poſt Cannenſem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolã prælio populus ſe Romanus erexit, poſtedque proſperæ res deinceps multæ conſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarũ & communiũ grauiſſimos caſus nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit quod uellẽ, aut quod aliqua ex parte ſolicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, ſi quidem quod uolui tanta in re conſecutus ſum: ſed ſcire cupio quæ te Attici literæ delectauerint. Iſtæ uerò, inquam, Brute non modò delectationem mihi, ſed etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus iſtuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior ulla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus quaſi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnem rerum memoriã breuiter, &, ut mihi quidem uiſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquam, Brute dico librũ mihi ſaluti fuiſſe. Tum Atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt quod dicis: ſed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut nouum, aut tanto uſui poſſet eſſe? Ille uerò & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem quam requirebam: ut explicatis ordinibus temporum, uno in cõſpectu omnia uiderem: quæ cum ſtudioſe tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio literarum ſalutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut à te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiẽdum, téque remunerandum, ſi non pari, at grato tamen munere: quanquam illud Heſiodium laudatur à doctis, quod eadem menſura reddere iubet, qua acceperis, aut

etiam cumulatiore,ſi poſſis.Ego autem uoluntatem tibi profectò emetiar,ſed rem ipſam nondum poſſe uideor, idque ut ignoſcas,à te peto.Nec enim ex nouis(ut agricolæ ſolent)fructibus eſt unde tibi reddam quod accepi:ſic omnis fœtus repreſſus, exuſtúſque flos ſiti ueteris ubertatis exaruit:nec ex conditis,qui iacent in tenebris,& ad quos omnis nobis aditus,qui penè ſolis patuit,obſtructus eſt.Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto ſolo,quod ita diligenter colemus,ut impendijs etiam augere poſſimus largitatem tui muneris,modò idem noſter animus efficere poſſit quod ager, qui cum multos annos quieuit, uberiores afferre fruges ſolet. Tũ ille,Ego uerò & expectabo ea quæ polliceris, nec exigam niſi tuo commodo, & erunt mihi pergrata ſi ſolueris. Mihi quoque,inquit Brutus, & expectãda ſunt ea quæ Attico polliceris,etſi fortaſſe ego à te huius uoluntarius procurator petam,quod ipſe cui debes,incommodo exacturũ negat. At uerò,inquam, tibi ego Brute non ſoluam,niſi prius à te cauero,amplius eo nomine neminem,cuius petitio ſit,petiturum. Non mehercule, inquit,tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim:nam hunc qui negat, uideo flagitatorẽ non illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum tamen & acrem fore. Tum Pomponius,Ego uerò,inquit,Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te auſurus eſſe appellare,quoniã longo interuallo modò primum animaduerti paulo te hilariorem. Itaque quoniam id quod mihi deberetur,ſe exacturum profeſſus eſt: quod huic debes,ego à te peto. Quidnã id?inquã. Vt ſcribas,inquit,aliquid.iampridem enim conticuerunt tuæ literæ.Nã ut illos de repub.libros edidiſti,nihil à te ſa-

nè poſtea accepimus,eíſque noſmetipſi ad rerum natu raliũ memoriã comprehendendã impulſi atque incenſi ſumus. Sed illa cum poteris,atque ut poſſis,rogo. Nunc uerò,inquit,ſi es animo uacuo,expone nobis quod quærimus. Quidnã eſt id?inquã. Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus,quando eſſe cœpiſſent,qui etiam, & quales fuiſſent. Quem ego ſermonem cum ad Brutum tuum, uel noſtrum potius detuliſſem,magnopere hic audire ſe uelle dixit. Itaque hunc elegimus diem,cum te ſciremus eſſe uacuum. Quare ſi tibi eſt commodum,ede illa quæ cœperas,& Bruto,& mihi. Ego uerò,inquam,ſi potuero faciam uobis ſatis.

Poteris, inquit:relaxa modò paulũ animum,aut ſanè(ſi potes)libera. Nẽpe igitur hinc tum Põponi ductus eſt ſermo,quòd erat à me mẽtio facta,cauſam Deiotari fideliſſimi atque optimi regis ornatiſſimè & copioſiſſime à Bruto me audiſſe defenſam. Scio,inquit, ab iſto initio tractum eſſe ſermonẽ,téque Bruti dolentem uicẽ,quaſi defleuiſſe iudiciorum uaſtitatẽ,& fori.

Feci,inquã,iſtuc quidẽ,& ſæpe facio. Nã mihi Brute in te intuenti,crebrò in mentẽ uenit uereri,ecquodnam curriculum aliquãdo ſit habitura tua & natura admirabilis,& exquiſita doctrina,& ſingularis induſtria. Cũ enim in maximis cauſis uerſatus eſſes, & cũ tibi ætas noſtra iã cederet, faſcéſque ſummitteret, ſubitò in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipſa, de qua diſputare ordimur, eloquẽtia obmutuit. Tum ille,Cæterarum rerum cauſa,inquit,iſtuc & doleo,& dolẽdum puto: dicendi autem me non tam fructus & gloria, quàm ſtudium ipſum exercitatióque delectat: quod mihi nulla res eripiet,te præſertim tam ſtudioſo.

Etenim dicere bene nemo poteſt, niſi qui prudẽter intelligit. Quare qui eloquentiæ ueræ dat operam, dat prudẽtiæ, qua ne maximis quidẽ in bellis æquo animo carere quiſquã poteſt. Præclarè, inquam, Brute dicis: eóque magis iſta dicendi laude delector, quòd cætera quæ ſunt quondã habita in ciuitate pulcherrima, nemo eſt tam humilis qui ſe non aut poſſe adipiſci, aut adeptũ putet: eloquentem neminẽ uideo factum eſſe uictoria. Sed quò facilius ſermo explicatur, ſedentes, ſi uidetur, agamus. Cum idẽ placuiſſet illis, tũ in pratulo propter Platonis ſtatuam conſedimus. Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta uis ſit eius, expromere, quantámque ijs qui ſint eã conſecuti, dignitatem afferat, neque propoſitum nobis eſt hoc loco, neque neceſſariũ. Hoc uerò ſine ulla dubitatione confirmauerim, ſiue illa arte pariatur aliqua, ſiue exercitatione quadã, ſiue natura, rem unam eſſe omnium difficillimã. Quibus enim ex quinque rebus conſtare dicitur, earũ unaquæque eſt ars ipſa magna per ſeſe. Quare quinque artiũ concurſus maximarum, quantã uim, quantámque difficultatem habeãt, exiſtimari poteſt. Teſtis eſt Græcia, quæ cum eloquentiæ ſtudio ſit incenſa, iãdiúque excellat in ea, præſtétque cæteris, tamen omnes artes uetuſtiores habet, & multo antè non inuẽtas ſolum, ſed etiam perfectas, quàm hæc eſt à Græcis elaborata dicẽdi uis, atque copia: in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quaſi lucent Athenæ tuæ, qua in urbe primũ ſe orator extulit, primúmque etiã monumentis & literis oratio eſt cœpta mandari: tamẽ ante Periclem, cuius ſcripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non naſcẽtibus Athenis, ſed iã adultis fuerũt,

litera nulla eſt, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris eſſe uideatur. Quanquã opinio eſt, & eũ qui multis annis ante hos fuerit, Piſiſtratum, & paulo ſeniorem etiã Solonem, poſteáque Cliſthenem, multũ, ut temporibus illis, ualuiſſe dicendo. Poſt hãc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit, quẽ conſtat cum prudentia, tum etiam eloquentia præſtitiſſe. Pòſt Pericles, qui cum floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clariſſimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illũ quidem ciuem, ſed tamen eloquentem conſtat fuiſſe. Huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit, ex Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maximè poteſt: grandes erant uerbis, crebri ſententijs, compreſſione rerum breues, & ob eam ipſam cauſam interdũ ſubobſcuri. Sed ut intellectum eſt quantam uim haberet accurata & facta quodammodo oratio, tum etiã magiſtri dicendi multi ſubitò extiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippias Elæus, in honore magno fuit, alijque multi temporibus eiſdẽ docere ſe profitebãtur, arrogantibus ſanè uerbis, quemadmodũ cauſa inferior (ita enim loquebãtur) dicẽdo fieri ſuperior poſſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta ſolebat uerbis. Huius ex uberrimis ſermonibus extiterunt doctiſſimi uiri: primúmque tum philoſophia, nõ illa de natura, quæ fuerat antiquior, ſed hæc in qua de bonis rebus & malis, déq; hominũ uita & moribus diſputatur, inuẽta dicitur. quod quoniam genus ab hoc quod propoſuimus,

abhorret, philoſophos aliud in tempus reijciamus: ad oratores, à quibus digreſſi ſumus, reuertamur. Extitit *igitur iam ſenibus illis quos paulò antè diximus, I*ſo*crates (cuius domus cunctæ* Græciæ *quaſi ludus quidam patuit, atque officina dicendi) magnus orator, & perfectus magiſter, quanquam forenſi luce caruit, intráque parietes aluit eam gloriã, quam nemo quidem meo iudicio eſt poſtea cõſecutus. is & ipſe ſcripſit multa præclarè, & docuit alios: & cum cætera melius quàm ſuperiores, tum primus intellexit etiam in ſoluta oratione, dum uerſum effugeres, modum tamen & numerum quẽdam oportere ſeruari.* Ante *hunc enim uerborum quaſi ſtructura, & quædam ad numerum concluſio nulla erat: aut ſiquando erat, non apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam, quæ forſitan laus ſit: ueruntamen natura magis, tum caſu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obſeruatione fiebat. Ipſa enim natura circunſcriptione quadam uerborum comprehẽdit concludítque ſententiam: quæ cum aptis conſtricta uerbis eſt, cadit etiã plerunque numeroſe.* Nam *& aures ipſæ quid plenum, quid inane ſit, iudicant, & ſpiritu quaſi neceſſitate aliqua uerborũ comprehenſio terminatur: in quo non modò defici, ſed etiam laborare turpe eſt.* Tum *fuit* Lyſias, *ipſe quidẽ in cauſis forenſibus non uerſatus, ſed egregiè ſubtilis ſcriptor atq; elegans, quẽ iam propè audeas oratorẽ perfectum dicere: nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodũ deſit,* Demoſthenem *facilè dixeris.* Nihil *acutè inueniri potuit in eis cauſis quas ſcripſit, nihil (ut ita dicã) ſubdolè, nihil uerſutè, quod ille non uiderit: nihil ſubtiliter dici, nihil preſſe, nihil enucleatè, quo fieri poſſit aliquid*

limatius: nihil cōtrà grande, nihil incitatū, nihil ornatū uel uerborū grauitate, uel ſentētiarū, quo quicquam eſſet elatius. Huic Hyperides proximus & AEſchines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extāt ſcripta, Demades, aliiq; plures. Hæc enim ætas effudit hāc copiā, & ut opinio mea fert, ſuccus ille & ſanguis incorruptus uſq; ad hāc ætatē oratorū fuit, in qua naturalis ineſſet, nō fucatus nitor. Phalereus enim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcēs, eruditiſſimus ille quidē horum omniū: ſed non tā armis inſtitutus, quā palæſtra: itaq; delectabat magis Athenienſes, quàm inflāmabat: proceſſerat enim in ſolē & puluerē, non ut è militari tabernaculo, ſed ut è Theophraſti doctiſſimi hominis umbraculis. Hic primus inflexit orationē, & eam mollem teneramque reddidit: & ſuauis, ſicut fuit, uideri maluit, quàm grauis: ſed ſuauitate ea qua perfunderet animos, non qua perfringeret: & tantùm ut memoriā cōcinnitatis ſuæ, nō (quēadmodū de Pericle ſcripſit Eupolis) cū delectatione aculeos etiā relinqueret in animis eorū à quibus eſſet auditus. Vidéſne igitur ut in ea ipſa urbe in qua & nata & alta ſit eloquentia, quàm ea ſerò prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem & Piſiſtrati, de nullo ut diſerto memoriæ proditū eſt. At hi quidē, ut populi Rom. ætas eſt, ſenes: ut Athenienſium ſecula numerantur, adoleſcētes debent uideri. Nam etſi Seruio Tullo regnāte uiguerunt, tamen multo diutius Athenæ iam erāt, quàm eſt Roma ad hodiernum diē: nec tamē dubito quin habuerit uim magnam ſemper oratio. Neque enim iam Troicis tēporibus tantum laudis in dicendo Vlyſſi tribuiſſet Homerus, & Neſtori, quorū alterum uim habere uoluit, alterū ſua-

uitatem, niſi iam tum eſſet honos eloquētiæ: neque ipſe poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuiſſet: cuius etſi incerta ſunt tēpora, tamē annis multis fuit ante Romulum: ſiquidem non infra ſuperiorē Lycurgum fuit, à quo eſt diſciplina Lacædemoniorū aſtricta legibus. Sed ſtudium eius generis, maiórque uis agnoſcitur in Piſiſtrato. Denique hunc proximo ſeculo Themiſtocles inſecutus eſt, ut apud nos, perantiquus: ut apud Athenienſes, non ita ſanè uetus. Fuit enim regnāte iam Græcia, noſtra autem ciuitate non ita pridē dominatu regio liberata. nam bellū Volſcorū illud grauiſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tēpore quo Perſarum bellū fuit, ſimilíſque fortuna clariſſimorū uirorū. Siquidem uterq; cum ciuis egregius fuiſſet, populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſtes cōtulit, conatúmque iracūdiæ ſuæ morte ſedauit. nam etſi aliter eſt apud te Attice de Coriolano, concede tamen ut huic generi mortis potius aſſentiar. At ille ridens, Tuo uerò, inquit, arbitratu, quoniā quidem conceſſum eſt rhetoribus ementiri in hiſtorijs, ut aliquid dicere poſſint argutius. Vt enim tu nunc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle finxit. Nā quē Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco natus, ſummúſque uir, & paulò ætate poſterior, tantum mortuū ſcripſit, & in Attica clàm humatum, addidit fuiſſe ſuſpicionem ueneno ſibi cōſciuiſſe mortē: hunc iſti aiunt, cū taurū immolauiſſet, excepiſſe ſanguinē patera, & eo poto mortuum concidiſſe. Hāc enim mortem rhetoricè & tragicè ornare potuerunt: illa mors uulgaris nullam præbebat materiem ad ornatū. Quare quoniam tibi quadrat, omnia fuiſſe in Themiſtocle paria

& Coriolano, pateram quoque à me ſumas licet, præbebo etiam hoſtiam, ut Coriolanus ſit planè alter Themiſtocles. Sit ſanè, inquã, ut lubet de iſto, & ego cautius poſthac hiſtoriã attingam te audiẽte, quem rerum Romanarũ authorẽ laudare poſſum religioſiſſimum. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinã: quæ quãquam tum nulla erat dicẽdi, tamen ab Anaxagora Phyſico eruditus, exercitationẽ mẽtis à recõditis abſtruſiſque rebus ad cauſas forẽſes popularéſque facilè traduxerat. Huius ſuauitate maximè hilaratæ ſunt Athenæ, huius ubertatẽ & copiã admiratæ, eiuſdem uim dicendi terrorémque timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectũ tulit. Nec enim in cõſtituentibus Remp. nec in bella gerẽtibus, nec in impeditis, ac regũ dominatione deuinctis, naſci cupiditas dicẽdi ſolet. Pacis eſt comes, otíjque ſocia, & iã bene cõſtitutæ ciuitatis quaſi alumna quædã eloquentia. Itaque ait Ariſtoteles, cũ ſublatis in Sicilia tyrannis res priuatæ lõgo interuallo iudicijs repeterentur, tum primùm (quòd eſſet acuta illa gens, & controuerſa natura) artem & præcepta Siculos Coracẽ & Tiſiam cõſcripſiſſe. nam antea neminem ſolitum uia nec arte: ſed accuratè tamen, & de ſcripto pleroſque dicere: ſcriptáſque fuiſſe & paratas à Protagora rerũ illuſtrium diſputationes, quæ nunc cõmunes appellãtur loci. Quod idem feciſſe Gorgiã, cum ſingularum rerum laudes uituperationéſque conſcripſiſſet: quòd iudicaret hoc oratoris maximè proprium, rem augere poſſe laudando, uituperãdóque rurſus affligere. Huic Antiphontem Rhamnuſium ſimilia quædam habuiſſe conſcripta, quo neminem unquã melius

ullam orauiſſe capitis cauſam, cum ſe ipſe defenderet, ſe audiéte locuples author ſcripſit Thucydides. Nam Lyſiam primò profiteri ſolitum artem eſſe dicendi: deindequòd Theodorus eſſet in arte ſubtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum ſcribere alijs cœpiſſe, artem remouiſſe. Similiter Iſocratẽ primò artem dicendi eſſe negauiſſe, ſcribere autem alijs ſolitum orationes, quibus in iudicijs uterentur: ſed cum ex eo (quia quaſi cõmitteret cõtra legẽ, quo quis in iudicio circumueniretur) ſæpe ipſe in iudicium uocaretur, orationes alijs deſtitiſſe ſcribere, totúmque ſe ad artes componendas transtuliſſe. Et Græciæ quidem oratorũ partus atque fonteis uides ad noſtrorum annalium rationem ueteres, ad ipſorum ſanè recentes. Nam antequam delectata eſt Athenienſium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domeſticis & bellicis rebus effecerat. Hoc autem ſtudium non erat commune Græciæ, ſed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe tẽporibus illis? niſi quid de Epaminonda docto homine ſuſpicari libet. Lacedæmonium uerò uſque ad hoc tẽpus audiui fuiſſe neminem. Menelaũ ipſum, dulcem illum quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. Breuitas autem, laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in uniuerſa eloquentia laudem non habet. At uerò extra Græciã magna dicendi ſtudia fuerũt, maximíque huic laudi habiti honores illuſtre oratorum nomen reddiderũt. Nam ut ſemel è Peireæo eloquentia euecta eſt, omnes peragrauit inſulas, atque ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret moribus, omnémque illã ſalubritatem Atticæ dictionis quaſi ſa-

nitatem perderet, ac loqui penè dediſceret. Hinc Aſiatici oratores, non cõtemnendi quidem nec celeritate nec copia, ſed parũ preſſi, & nimis redundãtes, Rhodij ſaniores, & Atticorũ ſimiliores. Sed de Græcis hactenus. etenim hæc ipſa forſitan fuerint non neceſſaria. Tũ Brutus, Iſta uerò, inquit, quàm neceſſaria fuerint, non facilè dixerim: iucunda certè mihi fuerũt, neque ſolum nõ lõga, ſed etiã breuiora quàm uellẽ. Optimè inquã: ſed ueniamus ad noſtros, de quibus difficile eſt plus intelligere, quàm quantũ ex monumentis ſuſpicari licet. Quis enim putet aut celeritatẽ ingenij Lucio Bruto illi nobilitatis ueſtræ principi defuiſſe? qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acutè argutéque coniecerit, qui ſummam prudentiam ſimulatione ſtultitiæ texerit, qui potentiſſimum regẽ, clariſſimi regis filiũ expulerit, ciuitatémq; perpetuo dominatu liberatã magiſtratibus annuis, legibus, iudicij'ſq; deuinxerit, qui collegæ ſuo imperiũ abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriã tolleret: quod certè effici nõ potuiſſet, niſi eſſet oratione perſuaſum. Videmus item paucis annis poſt reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertiũ milliarium conſediſſet, eúmque montẽ qui Sacer appellatus eſt, occupauiſſet, M. Valerium Dictatorẽ dicendo ſedauiſſe diſcordias, eíque ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primum ob eam ipſam cauſam maximum eſſe appellatum. Ne L. Valeriũ quidem Potitum arbitror non aliquid potuiſſe dicẽdo, qui, poſt decẽuiralem inuidiam plebem in patres incitatam, legibus & concionibus ſuis mitigauerit. Poſſumus Appium Claudiũ ſuſpicari diſertum, quia ſenatũ iamiam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Poſſumus C. Fa-

bricium, quia ſit ad Pyrrhum *de captiuis recuperãdis miſſus orator:*T. *Coruncanum,quòd ex pontificum cõmentarijs longè plurimum ingenio ualuiſſe uideatur:* M.*Curiũ, quod is* Trib.*pleb. interrege* Appio *Cæco diſerto homine comitia contra leges habente,cum de plebe* Con*ſulem non accipiebat,patres antè auctores fieri coegerit:quòd fuerit permagnum, nondum lege* Menia *lata.* Li*cet aliquid etiam de* M. Popi*lij ingenio ſuſpicari,qui cum* Cos.*eſſet, eodémque tempore ſacrificiũ publicum cum læna faceret,quòd erat flamen* Carmenta*lis,plebis contra patres concitatione & ſeditione nuntiata,ut erat læna amictus, ita uenit in concionem,ſeditionémque cum authoritate tum oratione ſedauit.*Sed *eos oratores habitos eſſe,aut omnino tum ullũ eloquentiæ præmium fuiſſe,nihil ſanè mihi legiſſe uideor,tantummodo cõiectura ducor ad ſuſpicandũ.*Di*citur etiam* C.Fla*minius, is qui* Trib.*pleb. legẽ de agro* Galli*co &* Pi*ceno uiritim diuidendo tulerit, qui* Cos.*apud* Thra*ſimenum ſit interfectus, ad populum ualuiſſe dicendo.* Q*uintus etiã* Maxi*mus* Verru*coſus orator habitus eſt tẽporibus illis:&* Q.Me*tellus, is qui bello* Puni*co ſecũdo cum* L.Ve*turio* Phi*lone* Cõ*ſul fuit.*Q*uem uerò extet, & de quo ſit memoriæ proditum eloquẽtem fuiſſe,& ita eſſe habitum,primus eſt* M.Corneli*us* Cethe*gus, cuius eloquentiæ eſt author, & idoneus quidem mea ſententia,* Q.Enni*us,præſertim cum & ipſe eũ audiuerit, & ſcribat de mortuo: ex quo nulla ſuſpicio eſt,amicitiæ cauſa eſſe mentitum.* E*ſt igitur ſic apud illum in nono(ut opinor)annali,*

» *Additur orator* Corne*lius ſuauiloquenti*
» *Ore* Cethe*gus* Ve*turio collega* Phi*loni*

L.iiij.

,, *Filius,-* & *oratorem appellat,* & *ſuauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur, ſed eſt ea laus eloquentiæ certè maxima.*

,, *-Is dictus ollis popularibus olim,*
,, *Qui tum uiuebant homines, atque æuum agitabant,*
,, *Flos delibatus populi.-*

Probè uerò. Vt enim hominis decus ingenium, ſic ingenij ipſius lumen eſt eloquentia: qua uirum excellẽtem præclarè tum illi homines florem populi eſſe dixerunt,

,, *-Suadǽque medulla.* πειθὼ *quam uocant Græci, cuius effector eſt orator, hanc ſuadam appellauit Ennius: eius autem Cethegum medullam fuiſſe uult, ut quam deam in Periclis labris ſcripſit Eupolis ſeſſitauiſſe, huius hic medullam noſtrũ oratorem fuiſſe dixerit. At hic Cethegus Cos. cum P. Tuditano fuit bello Punico ſecundo, Quæſtórque his cõſulibus M. Cato, modò planè annis C X L ante me conſulem:* & *id ipſum niſi unius eſſet Ennij teſtimonio cognitum, hunc uetuſtas, ut alios fortaſſe multos, obliuione obruiſſet. Illius autẽ ætatis qui ſermo fuerit, ex Næuianis ſcriptis intelligi poteſt. His enim cõſulibus, ut in ueteribus cõmentarijs ſcriptum eſt, Næuius eſt mortuus: quáquam Varro noſter diligentiſſimus inueſtigator antiquitatis putat in hoc erratum, uitámq; Næuij producit lõgius. Nã Plautus P. Claudio, L. Porcio, uiginti annis poſt illos quos antè dixi Coss. mortuus eſt, Catone Cenſore. Hũc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato, qui annis I X poſt eum fuit Cos. eum nos, ut peruetere habemus, qui L. Martio, M. Manilio Coss. mortuus eſt annis L X X X I I I ipſis ante me conſulem. Nec uerò*

habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem ſcripta proferēda putem, niſi quē Appij Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes forte delectant: & hercules hæ quidem extant. Ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta ac monumenta ſeruabāt, & ad uſum, ſiquis eiuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrādam nobilitatem ſuam: quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis, quæ facta non ſunt, falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiā falſa, & ad plebem tranſitiones, cum homines humiliores in alienum eiuſdem nominis infunderentur genus: ut ſi ego me à M. Tullio eſſe dicerem, qui Patricius cum Ser. Sulpitio Cos. anno decimo poſt exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ ferè ſunt, quàm Attici Lyſiæ, cuius arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certè Athenis eſt & natus & mortuus, & functus omni ciuium munere: quanquam Timæus eum, quaſi Licinia & Mutia lege repetit Syracuſas: & quodammodo eſt nonnulla in his etiam inter ipſos ſimilitudo: acuti ſunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos ſui ſtudioſos, qui tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates conſectentur, quos, ualetudo (modo bona ſit) tenuitas ipſa delectat. quāquam in Lyſia ſunt ſæpe etiam lacerti, ſic ut & fieri nihil poſſit ualentius: uerum eſt certè genere toto ſtrigoſior, ſed habet tamē ſuos laudatores, qui hac ipſa eius ſubtilitate admodum gaudeant. Catonem uerò quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem uirum, dij bo-

ni! mitto ciuem, aut ſenatorem, aut imperatorem: oratorē enim hoc loco quærimus. Quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperãdo? in ſententijs argutior? in docendo ediſſerendóque ſubtilior? Refertæ ſunt orationes amplius centum quinquaginta, (quas quidē adhuc inuenerim, & legerim) & uerbis & rebus illuſtribus: licet ex his eligant ea quæ notatione & laude digna ſint, omnes oratoriæ uirtutes in eis reperientur. Iã uerò Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic deſunt, ſicuti multis iam antè ſeculis & Philiſto Syracuſio, & ipſi Thucydidi. Nam ut horum conciſis ſententijs, interdum etiam non ſatis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis ſuæ, quod idem Lyſiæ Demoſthenes: ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed & in noſtris inſcitia eſt, quòd ij ipſi qui in Græcis antiquitate delectantur, eáque ſubtilitate quam Atticam appellant, hãc in Catone non nouerunt quidem: Hyperidæ uolunt eſſe, & Lyſiæ: laudo. ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atque utinam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem: gratum eſt tamen quod uolunt. Cur igitur Lyſias & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior eſt huius ſermo, & quædam horridiora uerba. ita enim tum loquebantur. Id muta quod tum ille non potuit, & adde numeros, & aptior ſit oratio: ipſa uerba compone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem ueteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationē Græci putant, ſi uerborũ immutationibus utan-

tur, quos appellant τρόπυς: & ſententiarum orationiſque formis, quæ uocant σχήματα: non uerisſimile eſt quàm ſit in utroque genere & creber & diſtinctus Cato. Nec uerò ignoro nondum eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quærendum eſſe aliquid perfectius: quippe cum ita ſit ad noſtrorum temporum rationem uetus, ut nullius ſcriptum extet dignum quidem lectione, quod ſit antiquius, ſed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, uerſatur antiquitas. Quis enim eorũ qui hæc minora animaduertunt, non intelligit Canachi ſigna rigidiora eſſe, quàm ut imitentur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora quàm Canachi. Nondũ Myronis ſatis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidem uideri ſolent. Similis in pictura ratio eſt, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum qui non ſunt uſi plus quàm quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in AEtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta ſunt omnia, & neſcio an reliquis in rebus omnibus idẽ eueniat. Nihil eſt enim ſimul & inuentum & perfectum. Nec dubitari debet quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum & in Phæacum & in procorum epulis canuntur. Quid, noſtri ueteres uerſus ubi ſunt,

» Quos olim Fauni, uatéſque canebant?
» Cum neque Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,
» Nec dicti ſtudioſus erat Ante hunc,

ait ipſe de ſe, nec mẽtitur in gloriãdo. ſic enĩ ſeſe res habet: nã & Odyſſea latina eſt, ſic tãquã op⁹ aliquod Dæ

dali, & Liuianæ fabulæ non ſatis dignæ quæ iterum legantur. Atque hic Liuius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano Coss. docuit, anno ipſo antè quàm natus eſt Ennius, poſt Romam conditam autem CCCC.X. ut hic ait, quẽ nos ſequimur: eſt enim inter ſcriptores de numero annorum cõtrouerſia. Accius autem à Q. Maximo quintùm conſule captum Tarento ſcripſit Liuium annis XXX, poſtquam eum fabulam docuiſſe & Atticus ſcribit, & nos in antiquis commentarijs inuenimus. Docuiſſe autem fabulam annis pòſt XI, C. Cornelio, Q. Minutio Coss. ludis Luctatijs, quos Salinator Senenſi prælio uouerat. In quo tantus error Accij fuit, ut his Coss. XL annos natus Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is qui primus fabulã dedit, quàm ij qui multas docuerant ante hos Coss. & Plautus, & Næuius. Hæc ſi minus apta uidentur huic ſermoni Brute, Attico aſſigna, qui me inflammauit ſtudio illuſtrium hominum ætates & tempora perſequendi. Ego uerò, inquit Brutus, & delector iſta quaſi notatione temporũ, & ad id quod inſtituiſti, oratorum genera diſtinguere ætatibus, iſtam diligentiam eſſe accommodatam puto. Rectè, inquam, Brute intelligis, atque utinam extarent illa carmina, quæ multis ſeclis ante ſuã ætatem in epulis eſſe cantitata à ſingulis conuiuis de clarorum uirorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit Cato: tamen illius quẽ in uatibus & Faunis enumerat Ennius, & bellum Punicum quaſi Myronis opus delectat. Sit Ennius ſanè, ut eſt certè perfectior: qui ſi illũ, ut ſimulat, contemneret, non omnia bella perſequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquiſſet.

Sed ipſe dicit cur id faciat -Scripſere(inquit) alij rem Verſibus. & luculentè quidem ſcripſerunt, etiam ſi minus quàm tu, polité. Nec *uerò tibi aliter uideri debet qui à* Næuio *uel ſumpſiſti multa, ſi fateris: uel ſi negas, ſurripuiſti.* Cum *hoc* Catone *grandiores natu fuerunt* C.*Flaminius,*C.*Varro,*Q.*Maximus,*Q.*Metellus,*P. *Lentulus,* P.*Craſſus, qui cum ſuperiore* Aphricano *cõſul fuit.* I*pſum* S*cipionem accepimus non infantem fuiſſe. filius quidẽ eius, is qui hunc minorem* S*cipionem à* P*aulo adoptauit, ſi corpore ualuiſſet, in primis habitus eſſet diſertus: indicant cum oratiunculæ, tum hiſtoria quædam* G*ræca ſcripta dulciſſimé.* N*umeróque eodem fuit* S*ex.*AE*lius, iuris quidem ciuilis omnium peritiſſimus, ſed etiam ad dicendum paratus.* D*e minoribus autem* C.S*ulpitius* G*allus, qui maxime omnium nobilium* G*ræcis literis ſtuduit: íſque & oratorum in numero eſt habitus, & fuit reliquis rebus ornatus atque elegans.* I*am enim erat unctior quædam ſplendidiórque conſuetudo loquendi.* N*am hoc* P*rætore ludos* A*pollini faciente, cum* T*hyeſtem fabulam docuiſſet,* Q. M*artio,*C*n.* S*eruilio* C*oſs. mortem obijt* E*nnius.* E*rat iiſdẽ temporibus* T.G*racchus* P.F.*qui bis* C*os.&* C*enſor fuit, cuius eſt oratio* G*ræca apud* R*hodios, quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquẽtem conſtat fuiſſe.* P.*etiam* S*cipionem* N*aſicam, qui eſt* C*orculum appellatus, qui item bis* C*os.&* C*enſor fuit, habitum eloquentem.* M.*alium illius qui ſacra acceperit, filium, dicunt etiam* L.L*entulum, qui cum* C.F*igulo* C*os. fuit,*Q. N*obiliorem* M.*filium iam patrio inſtituto deditum ſtudio literarum, qui etiam* Q. E*nnium, qui cum patre eius in* AE*tolia militauerat, ciuitate donauit, cum* T*riũuir*

coloniam deduxiſſet: & T. Annium Luſcum huius Q. filij collegam, non indiſertum dicunt fuiſſe. Atque etiã L. Paulus Aphricani pater perſonam principis ciuis facilè dicendo tuebatur. At uerò etiam tum Catone uiuo, qui annos quinque & LXXX natus exceſſit è uita, cum quidem eo ipſo anno contra Seruiũ Galbam ad populum ſumma contentione dixiſſet, quam etiam orationem ſcriptam reliquit. Sed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is qui Græcè ſcripſit hiſtoriam, qui conſul cum L. Lucullo fuit, & literatus & diſertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendã etiam Ser. Fuluius, & unà Ser. Fabius Pictor, & iuris & literarũ & antiquitatis bene peritus. Quintúſque Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is cuius quatuor filij conſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit accuſante Aphricano, cuius & aliæ ſunt orationes, & contra T. Gracchum expoſita eſt in C. Fannij annalibus. Tum ipſe L. Cotta ueterator habitus, ſed C. Lælius & P. Aphricanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus exiſtimari de ingenijs oratorum poteſt. Sed inter hos ætate paulum his antecedens ſine controuerſia Ser. Galba eloquentia præſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria & quaſi legitima opera tractauit, ut egrederetur à propoſito ornandi cauſa, ut delectaret animos, aut permoueret, ut augeret rem, ut miſerationibus, ut communibus locis uteretur: ſed neſcio quomodo huius, quem conſtat eloquentia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælij, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis. Ita-

que exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipſius Lælij & Scipionis ingenio, quanquam ea eſt iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælij de collegis, non melior quàm de multis quam uoles, Scipionis: non quò illa Lælij quicquã ſit dulcius, aut quòd de religione dici poſſit auguſtius, ſed multo tamen uetuſtior & horridior ille quàm Scipio: & cum ſint in dicendo uariæ uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paulo magis priſcis Lælius. Sed eſt mos hominum, ut nolint eũdem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude aſpirare ad Aphricanum nemo poteſt, in qua ipſa egregiũ Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium: ſic ingenij, literarum, eloquentiæ, ſapientiæ denique, etſi utrique primas, priores tamen libenter deferũt Lælio. Nec mihi cæterorum iudicio ſolũ uidetur, ſed etiam ipſorum inter ipſos conceſſu ita tributum fuiſſe. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, ſic in hoc ipſo humanior: ut faciles eſſent in ſuum cuiq; tribuendo. Memoria teneo Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiuiſſe cum diceret adoleſcentulo ſe accidiſſe ut ex S.C. P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) Coss. de re atroci magnáque quærerent. Nam cum in ſylua ſua ita facta cædes eſſet, notique homines interfecti, inſimularetúrque familia, partim etiam liberi ſocietatis eius quæ picaria de P. Cornelio, L. Mummio cenſoribus redemiſſet, decreuiſſe ſenatum ut de ea re cognoſcerent & ſtatuerent Conſules. cauſam pro publicanis accuratè, ut ſemper ſolitus eſſet, elegantérque dixiſſe Lælium. Cum conſules re audita amplius de conſilij ſententia pronuntiauiſſent, paucis interpoſitis

diebus, iterum Lælium multo diligentius meliúſque di xiſſe: iterúmque eodẽ modo à conſulibus rem eſſe prolatam: tum Lælium, cum eum ſocij domum reduxiſſent, egiſſéntque gratias, & ne defatigaretur orauiſſent, locutum eſſe ita, ſe quæ feciſſet, honoris eorum cauſa ſtudioſe accuratéque feciſſe, ſed ſe arbitrari cauſam illam à Ser. Galba, quòd is in dicendo ornatior acriórque eſſet, grauius & uehementius poſſe defendi. Itaque auctoritate C. Lælij publicanos cauſam detuliſſe ad Galbam: illum autem, quòd ei uiro ſuccedendum eſſet, uerecundè & dubitanter recepiſſe: unum quaſi comperẽdinatus medium diem fuiſſe, quem totum Galbam in conſyderanda cauſa componendáque poſuiſſe: & cum cognitionis dies eſſet, & ipſe Rutilius rogatu ſociorum domum ad Galbam mane ueniſſet ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, uſque illum quoad ei nuntiatum eſſet conſules deſcendiſſe, omnibus excluſis, commentatum in quadam teſtudine cum ſeruis literatis fuiſſe, quibus aliud dictare eodem tempore ſolitus eſſet. interim cum eſſet ei nuntiatum tempus eſſe, exiſſe in ædes eo colore, & ijs oculis, ut egiſſe cauſam, non cõmentatum putares. Addebat etiã, id quod ad rem pertinere putabat, ſcriptores illos male multatos exiſſe cum Galba. Ex quo ſignificabat illum nõ in agendo ſolum, ſed etiam in meditando uehementem atque incenſum fuiſſe. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus corã ipſo Lælio ſic illam cauſam tanta ui tantáque grauitate dixiſſe Galbam, ut nulla ferè pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis querelis, multáque miſeratione adhibita, ſocios omnibus approbantibus illa die quæſtione liberatos eſſe. Ex hac Rutilia-

na narratione ſuſpicari licet, cum duæ ſummæ ſint in oratore laudes, una ſubtiliter diſputandi ad docẽdum, altera grauiter agendi ad animos audientium permouendos: multóque plus proficiat is qui inflammet iudicem, quàm ille qui doceat: elegantiam in Lælio, uim in Galba fuiſſe. Quæ quidem uis tum maxime cognita eſt, cum Luſitanis à Seruio Galba Prætore contra interpoſitam (ut exiſtimabatur) fidem interfectis, T. Libone Tribuno pleb. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij ſimilem ferente, ſumma ſenectute (ut antè dixi) M. Cato legem ſuadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines ſuas retulit, paucis antè quàm mortuus eſt an diebus, an menſibus? Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe, & populi Romani fidem implorans, cum ſuos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas & fletus mirè miſerabilis fuit, propter recentem memoriam clariſſimi patris: iſque ſe tum eripuit flamma, propter pueros miſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam ipſum Libonem non infantem uideo fuiſſe, ut ex orationibus eius intelligi poteſt. Cũ hæc dixiſſem, & paulum interquieuiſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſæ, Brutus, ſi tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non poſſum in eis qui nihil omnino ſcripti reliquerũt. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſa non ſcribendi, & non tã bene ſcribendi, quàm dixerint. Nã uidemus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem: pleræque enim ſcribuntur orationes habitæ iam, non ut habeãtur. Alios non laborare ut meliores fiãt:

nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio: memoriam autem in poſterum ingenij ſui nō deſyderant, cū ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eámque etiam maiorem uiſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non uenerint. Alios, quòd melius putent dicere ſe poſſe quàm ſcribere, quod peringenioſis hominibus neque ſatis doctis plerūque contigit, ut ipſi Galbæ: quem fortaſſe uis non ingenij ſolum, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebátq; ut & incitata & grauis & uehemens eſſet oratio: dein cum otioſus ſtylum prehenderat, motúſque omnis animi tanquam uentus hominē defecerat, flacceſcebat oratio: quod ijs qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quòd prudentia nunquam deficit oratorē, qua ille utens eodem modo poſſit & dicere, & ſcribere: ardor animi non ſemper adeſt, iſque cum conſedit, omnis illa uis & quaſi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob cauſam uidetur Lælij mens ſpirare etiam in ſcriptis, Galbæ autem uis occidiſſe. Fuerunt etiam in oratorū numero mediocrium L. & Sp. Mūmij fratres, quorum extant amborū orationes: ſimplex quidem Lucius fuit, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidē ornatior, ſed tamē aſtrictior: fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorū. Multæ ſunt Sp. Albini orationes. Sūt etiā L. & C. Aureliorum Oreſtarum, quos aliquo uideo in numero oratorū fuiſſe. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indiſertus fuit. C. uerò filius eius diſertus. Caiúſq; Tuditanus cum omni uita atque uictu excultus atque expolitus, tum eius elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodémque in genere eſt habitus

is qui iniuria accepta fregit T. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis conſtantiſſimus, M. Octauius. At uerò M. AEmilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus ferè quibus Galba, ſed paulo minor natu, & ſummus orator eſt habitus: & fuit, ut apparet ex orationibus, ſcriptor ſanè bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi uidetur & lenitas apparuiſſe illa Græcorũ, & uerborũ comprehenſio, etiam artifex (ut ita dicã) ſtylus. Hunc ſtudioſè duo adoleſcentes ingenioſiſſimi & propè æquales C. Carbo & T. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus iam dicẽdi locus erit, cum de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non cõtemptus orator temporibus illis fuit, qui ſummos honores, homo per ſe cognitus, ſine ulla commendatione maiorũ eſt adeptus. Tum L. Caſſius multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen, homo non liberalitate, ut alij, ſed ipſa triſtitia & ſeueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briſo Trib. pl. diu reſtitit, M. Lepido conſule adiuuante. Eáque res Publio Aphricano uituperationi fuit, quòd eius authoritate de ſententia deductus Briſo putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes conſilio & lingua, plus authoritate tamen & gratia ſubleuabant. Sed Pompeij ſunt ſcripta nec nimis extenuata (quanquam ueterum eſt ſimilis) & plena prudentiæ. P. Craſſum ualde probatum oratorem iiſdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit & ſtudio, & habuit quaſdã etiam domeſticas diſciplinas. Nam & cum ſummo illo oratore Sergio Galba, cuius C. filio filiam ſuam collocauerat, affinitate ſeſe deuinxerat: & cũ eſſet P. Mutij filius, fratrémque haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cogno-

uerat. In eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximámque gratiam, cum & conſuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo C. Fannij, Caij Marci filij fuerunt: quorum C. filius, qui conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſocijs & nomine Latino contra Gracchum reliquit, ſanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? éſtne iſta Fannij? nã uaria opinio pueris nobis erat: alij à C. Perſio literato homine ſcriptam eſſe aiebant, illo quem ſignificat ualde doctũ eſſe Lucilius: alij multos nobiles, quod quiſq; potuiſſet, in illam orationem contuliſſe. Tum ego, Audiui equidem iſta, inquam, de maioribus natu, ſed nunquam ſum adductus ut crederem, eámque ſuſpicionem propter hãc cauſam credo fuiſſe, quòd Fãnius in mediocribus oratoribus habitus eſſet, oratio autẽ uel optima eſſet illo quidem tempore orationum omnium. ſed nec eiuſmodi eſt, ut à pluribus confuſa uideatur. unus enim ſonus eſt totius orationis, & idem ſtylus: nec de Perſio reticuiſſet Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno & de cæteris obieciſſet, præſertim cum Fannius nunquam ſit habitus elinguis: nam & cauſas defenſitauit, & tribunatus eius arbitrio & auctoritate P. Aphricani geſtus, non obſcurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto (quẽ quia cooptatus in augurum collegiũ non erat, non admodum diligebat, præſertim cum ille Q. Scæuolam ſibi minorẽ natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed maiori filiæ detuliſſe) Is tamen inſtituto Lælij Panætiũ audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex hiſtoria ipſius non inele-

ganter ſcripta perſpici poteſt: quæ neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta. Mutius autem augur, quod pro ſe opus erat, ipſe dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium: is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præſtitit. L. Cælius Antipater ſcriptor (quemadmodum uidetis) fuit, ut temporibus illis luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut L. Craſſi, magiſter. Vtinam in Tiberio Graccho, Caióque Carbone talis mẽs ad Remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profectò nemo his uiris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum (ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat) ab ipſa Rep. eſt interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uolũtaria ſe à ſeueritate iudicum uindicauit. Sed fuit uterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte dicimus. Nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondũ ſatis ſplendidas uerbis, ſed acutas, prudentiæque pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nã ſemper habuit exquiſitos è Græcia magiſtros: in eis iã adoleſcens Diophanem Mitylenæũ Græciæ temporibus illis diſertiſſimum: ſed & breue tempus ingenij augendi & declarandi fuit. Carbo, quoad uita ſuppeditauit, eſt in multis iudicijs cauſiſque cognitus. Hũc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noſter L. Gellius, qui ſe illi contubernalem in conſulatu fuiſſe narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & ſatis acrem, atque eũdem & uehementem, & ualde dulcem & perfacetum fuiſſe dicebat: addebat induſtrium

etiam & diligentem, & in exercitationibus commenta tionibúſque multũ operæ ſolitum eſſe ponere. Hic *optimus illis temporibus eſt patronus habitus, eóque forum tenẽte plura fieri iudicia cœperunt: nam & quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt.* L. *enim* Piſo Tribunus *pl. legem primus de pecunijs repetundis, Cẽſorino &* Manilio Coss. *tulit.* Ipſe *etiam* Piſo *& cauſas egit, & multarum legum aut author aut diſſuaſor fuit: íſque & orationes reliquit, quæ iã euanuerunt, & annales ſanè exiliter ſcriptos: & iudicia populi quibus aderat* Carbo, *iam magis patronum deſyderabant, tabella data: quam legem* L. Caſſius, Lepido *&* Mancino Coss. *tulit.* Veſter *etiam* D. Brutus M. *filius, ut ex familiari eius* L. Accio *poeta ſum audire ſolitus, & dicere nõ incultè ſolebat, & erat cum literis* Latinis, *tum etiã* Græcis, *ut temporibus illis, ſatis eruditus. quæ tribuerat idẽ* Accius *etiã* Q. Maximo L. Pauli *nepoti.* Et *uerò ante maximum illum* Scipionem, *quo duce priuato* T. Cracchus *occiſus eſſet, cum omnibus in rebus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuiſſe.* Tum *etiam* P. Lentulus *ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus eſſet, ſatis habuiſſe eloquentiæ dicitur.* Iiſdémque *temporibus* L. Furius Pilus *perbene* Latinè *loqui putabatur, literatiúſque quàm cæteri.* P. Scæuola *ualde prudentur, & acutè: paulo etiam copioſius.* Nec *multo minus prudenter* M. Manilius. Appij Claudij *uolubilis, ſed paulo feruidior erat oratio.* In *aliquo numero etiam* M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Aphricani *ſororis filius, mediocres oratores: etſi* Flacci *ſcripta ſunt, ſed ut ſtudioſi literarum.* Flacci *autem æmulus* P. Decius *fuit, non infans ille quidem:*

ſed ut uita, ſic oratione etiam turbulentus M. Druſus C.F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterũ Tribunum fecit, uir & oratione grauis, & authoritate: eique proxime adiũctus C. Druſus frater fuit. Tuus etiã gentilis Brute M. Pennus facilè agitauit in tribunatu C. Gracchum paulùm ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido & L. Oreſte Cõſulibus, Quæſtor Gracchus, Tribunus Pennus, illius M.F. qui cum Q. AElio Cos. fuit: ſed omnia is ſumma ſperans, ædilitius eſt mortuus. Nam de T. Flaminio quẽ ipſe uidi, nihil accepi, niſi Latinè diligenter locutum. Iis adiuncti ſunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro & Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter ſummi oratoris habuit laudem, & uterque in multis cauſis uerſatus erat. In quibuſdam laudandis uiris etiamſi maximi ingenij non eſſent, probabilis tamen induſtria: quanquam ijs quidem non omnino ingenium, ſed oratorium ingenium defuit. Neq; enim refert uidere quid dicendum ſit, niſi id queas ſolutè & ſuauiter dicere: ne id quidẽ ſatis eſt, niſi id quod dicitur, ſit uoce, uultu, motúq; conditius. Quid dicam opus eſſe doctrina? ſine qua etiam ſiquid bene dicitur adiuuante natura, tamen id quia fortuitò fit, ſemper paratum eſſe non poteſt. In Scauri oratione ſapiẽtis hominis & recti grauitas ſumma, & naturalis quædam inerat authoritas, non ut cauſam, ſed ut teſtimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicẽdi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad ſenatoriam uerò ſententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime: ſignificabat enim non prudentiam ſolum, ſed quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc à natura ipſa, quod à doctrina non facilè

poſſet: quanquam huius quoque ipſius rei, quemadmodum ſcis, præcepta ſunt. Huius & orationes ſunt, & tres ad L. Fuſidium libri ſcripti de uita ipſius acta, ſanè utiles, quos nemo legit. at Cyri uitã & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponẽdam. Ipſe etiam Fuſidius in aliquo patronorũ numero fuit. Rutilius autem in quodam triſti & ſeuero genere dicendi uerſatus eſt, & uterque natura uehemens & acer. Itaque cum unà conſulatum petiuiſſent, non ille ſolum qui repulſam tulerat, accuſauit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutiliũ in iudicium uocauit, multáque opera, multáque induſtria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idẽ magnum munus de iure reſpondendi ſuſtinebat. Sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus uir, & Græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, ſed tamen exile, nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum. Itaque illa quæ propria eſt huius diſciplinæ, philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc uno & ſtabilis inuenta eſt: qui quanquam innocentiſſimus in iudicium uocatus eſſet (quo iudicio conuulſam penitus ſcimus eſſe rempublicam) cum eſſent eo tempore eloquentiſſimi uiri L. Craſſus, & M. Antonius cõſulares, eorum adhibere neutrum uoluit: dixit ipſe pro ſeſe, & pauca C. Cotta, quòd ſororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodum adoleſcens. Sed Q. Mutius enucleatè ille quidem, & politè, ut ſolebat, nequaquã autem ea ui atq; copia, quam genus illud iudicij & magnitudo cauſæ po

ſtulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutiliũ, Scaurum in antiquis: utrunque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim ut in ſcena, ſic etiam in foro, nõ eos modò laudari, qui celeri motu & difficili utantur, ſed eos etiam quos ſtatarios appellant, quorum ſit illa ſimplex in agẽdo ueritas non moleſta. Et quoniam Stoicorũ eſt facta mentio, Q. AElius Tubero fuit illo tẽpore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, ſed uita ſeuerus, & congruens cum ea diſciplina quam colebat, paulo etiam durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Aphricani auunculi ſui teſtimoniũ, uacationem augures, quo minus iudicijs operã darent, non habere: ſed ut uita, ſic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus maiorũ reſpondere non potuit. Fuit autem conſtans ciuis, & fortis, & in primis Graccho moleſtus, quod indicat Gracchi in eũ oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicẽdo, doctiſſimus in diſputãdo. Tum Brutus, Quàm hoc idem in noſtris contingere intelligo, quòd in Græcis, ut omnes ferè Stoici prudentiſſimi in diſſerendo ſint, & id arte faciãt, ſintque architecti penè uerborum: ijdem traducti à diſputando, ad dicendũ inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectiſſimo Stoico ſummam eloquentiam non deſiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullã uideo fuiſſe. Et ego, Non, inquam, Brute, ſine cauſa, propterea quòd iſtorum in dialecticis omnis cura cõſumitur: uagum illud orationis & fuſum & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodum ſcis, habet à Stoicis

id quod ab illis petendum fuit, ſed dicere didicit à dicendi magiſtris, eorúmque more ſe exercuit. Quòd ſi omnia à philoſophis eſſent petenda, Peripateticorũ inſtitutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum, id eſt ex uetere Academia philoſophorũ ſectam ſecutus es, quorum in doctrina atque præceptis diſſerẽdi ratio coniungitur cum ſuauitate dicendi, & copia: quanquam ea ipſa Peripateticorum Academicorúmque conſuetudo in ratione dicendi talis eſt, ut nec perficere oratorem poſſit ipſa per ſeſe, nec ſine ea orator eſſe perfectus. Nam ut Stoicorũ aſtrictior eſt oratio, aliquãtóque contractior quàm aures populi requirunt: ſic illorũ liberior & latior, quàm patitur conſuetudo iudiciorum & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem ſiquidem aiunt philoſophi, ſi Græcè loquatur, ſic loqui. Quis Ariſtotele neruoſior? Theophraſto dulcior? Lectitauiſſe Platonem ſtudioſe, audiuiſſe etiam Demoſthenes dicitur: ídque apparet ex genere & granditate uerborum. dicit etiam in quadam epiſtola hoc ipſe de ſeſe. Sed & huius oratio in philoſophiam tranſlata, pugnacior (ut ita dicam) uidetur, & illorum in iudicia pacatior. Nunc reliquorũ oratorũ ætates, ſi placet, & gradus perſequamur. Nobis uerò, inquit Atticus, & uehementer quidẽ, ut pro Bruto etiam reſpondeam. Curio fuit igitur eiuſdẽ ætatis ferè ſanè illuſtris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius exiſtimari poteſt. Sunt enim & aliæ, & pro Seruio Fuluio de inceſtu nobilis oratio. Nobis quidẽ pueris hæc omniũ optima putabatur, quæ uix iam cõparet in hac turba nouorũ uoluminum. Plæclarè, inquit Brutus, teneo qui iſtam turbam uolumi-

num effecerit. Et ego, inquã, intelligo Brute quẽ dicas. Certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificẽtius quàm fuerat illud genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortaſſe, quòd ueteres orationes poſt noſtras, non à me quidem (meis enim illas antepono) ſed à pleriſq; legi ſunt deſitæ. Enumera, inquit, me in pleriſque: quãquam uideo mihi multa legẽda iam te authore, quæ antea cõtemnebam. Atqui hæc, inquã, de mœſtu laudata oratio, puerilis eſt locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci ſanè inanes, ueruntamen nondum tritis noſtrorũ hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripſit etiam alia nõnulla, & multa dixit & illuſtria, & in numero patronorũ fuit: ut eum mirer, cũ & uita ſuppeditauiſſet, & ſplendor ei nõ defuiſſet, cõſulem eũ nõ fuiſſe. Sed ecce in manibus uir & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à puero, C. Gracchus: noli enim putare quẽquam Brute pleniorem & uberiorẽ ad dicendum fuiſſe. Et ille, Sic prorſus, inquit, ſic exiſtimo, atq; iſtũ de ſuperioribus penè ſolum lego. Imò planè, inquam, Brute legas cẽſeo: damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque literæ fecerunt. Vtinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ præſtare uoluiſſet: quàm ille facilè tali ingenio, diutius ſi uixiſſet, uel paternam eſſet uel auitam gloriã conſecutus! Eloquentia quidẽ neſcio an habuiſſet parẽ neminem: grandis eſt uerbis, ſapiens ſententijs, genere toto grauis: manus extrema non acceſſit operibus eius: præclarè inchoata multa, perfecta nõ planè. Legendus, inquam, eſt hic orator Brute, ſi quiſquã alius, iuuentuti: non enim ſolũ acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt. Huic ſucceſſit

ætati P. Galba Seruij illius eloquentiſſimi uiri filius, P. Craſſi eloquentis & iuriſperiti gener. Laudabant hunc patres noſtri, fauebant etiam propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu. Nam rogatione Manilia, Iugurthinæ cõiurationis inuidia cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tãto in honore pueris nobis erat, ut eũ etiam ediſceremus. hic qui in collegio ſacerdotum eſſet, primus poſt Romam conditam iudicio publico eſt condemnatus.

P. Scipio, qui eſt in cõſulatu mortuus, non multum ille quidem, nec ſæpe dicebat, ſed & latinè loquendo cuiuis erat par, & omnes ſale facetijſq; ſuperabat. Eius collega L. Beſtia bonis initijs orſus tribunatus (nam P. Popilium ui C. Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit, uir & acer, & non indiſertus) triſtes exitus habuit conſulatus. Nam inuidioſa lege Manilia C. Galbam ſacerdotem, & quatuor conſulares, L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuémque præſtantiſſimum L. Opimium Gracchi interfectorem à populo abſolutum, cum is contra populi ſtudium ſtetiſſet, Gracchani iudices ſuſtulerunt. Huius diſſimilis in tribunatu, reliquáque omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua nõ indiſertus fuit. C. Fimbria temporibus ijſdẽ ferè, ſed lõgius ætate prouectus, habitus eſt ſanè (ut ita dicã) luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo feruidior atque commotior, diligentia tamen & uirtute animi atque uita bonus auctor in ſenatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cũ uirtute, tum etiã ipſo orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix poſſumus. Atque etiam ingenio & ſermone eleganti, ualetudine incommoda C. Sextius

Caluinus fuit: qui etſi cũ remiſerant dolores pedũ, non deerat in cauſis, tamen id non ſæpe faciebat. Itaque *cõſilio eius cum uolebant homines utebãtur: patrocinio, cum licebat.* Iiſdem *temporibus* M. Brutus, *in quo magnum fuit* Brute *dedecus generi ueſtro, qui cum tanto nomine eſſet, patrémque optimum uirum habuiſſet, & iuris peritiſſimum, accuſationem factitauerit, ut* Athenis Lycurgus. Is *magiſtratus non petiuit, ſed fuit accuſator uehemens, & moleſtus, ut facilè cerneres naturale quoddam ſtirpis bonum degenerauiſſe uitio deprauatæ uoluntatis.* Atque *eodẽ tempore accuſator de plebe* L. Cæſidenus *fuit, quem ego audiui iam ſenem, cum ab* L. Sabellio *multam lege* Aquilia *de iuſtitia petiuiſſet.* Non *feciſſem hominis penè infimi mentionem, niſi iudicarem, qui ſuſpicioſius aut criminoſius diceret, audiuiſſe me neminem.* Doctus *etiã* Græcis T. Albitius, *uel potius penè* Græcus: *loquor ut opinor, ſed licet ex orationibus iudicare.* Fuit *autem* Athenis *adoleſcens, perfectus* Epicureus *euaſerat, minime aptum ad dicendũ genus.* Idémq; Q. Catulus, *non antiquo illo more, ſed hoc noſtro (niſi quid fieri poteſt perfectius) eruditus, multæ literæ, ſumma non uitæ ſolum atque naturæ, ſed orationis etiam comitas, incorrupta quædã* Latini *ſermonis integritas: quæ perſpici cum ex orationibus eius poteſt, tum facillimè ex eo libro quem de conſulatu & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli &* Xenophonteio *genere ſermonis miſit ad* A. Furium *poetam, familiarẽ ſuum: qui liber nihilo notior eſt, quàm illi tres, de quibus antè dixi,* Scauri *libri.* Tũ Brutus, Mihi *quidẽ nec iſte notus eſt, nec illi: ſed hæc mea culpa eſt. nunquam enim in manus inciderunt.* Nunc *autem &*

à te ſumam, & conquiram iſta poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus, quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. nam de ſono uocis, & ſuauitate appellandarũ literarum, quoniam filium cognouiſti, noli expectare quid dicã: quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero: ſed non deerat ei tamen in ſententia dicẽda cum prudentia, tum elegans quoddã & eruditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen pater ipſe Catulus princeps in numero patronorũ, ſed erat talis, ut cum quoſdam audires qui tum erãt præſtantes, uideretur eſſe inferior: cum autem ipſum audires ſine comparatione, non modò contentus eſſes, ſed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Syllanus, dicebãt de Re. P. quod eſſet illis uiris & conſulari dignitati ſatis. M. Aurelius Scaurus nõ ſæpe dicebat, ſed politè: Latinè uerò in primis eſt eleganter locutus: quæ laus eadem in Aulo Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiã in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiã Cæpio uir acer & fortis, cui fortuna belli, crimini: inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmij fuerunt oratores mediocres, accuſatores acres, atq; acerbi. Itaque in iudiciũ capitis multos uocauerunt, pro reis non ſæpe dixerunt. Sp. Torius ſatis ualuit in populari genere dicẽdi, is qui agrum publicum uitioſa & inutili lege uectigali leuauit. M. Marcellus Eſernini pater, non ille quidẽ in patronis, ſed & in prõptis tamen, & nõ inexercitatis ad dicendũ fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat, ſed de induſtria, cum uerbis, tum etiam ipſo ſo-

no quaſi ſubruſtico proſequebatur atq; imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipſo Cotta, & in alijs pluribus intelligo me non ita diſertos homines & retuliſſe in oratorum numerũ, & relaturum. Eſt enim propoſitũ colligere eos qui hoc munere in ciuitate functi ſint, ut tenerent oratorum locum. quorum quidem quæ fuerit aſſenſio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolutio, ex eo quod dicam, exiſtimari poteſt. Quàm multi enim iam oratores com memorati ſunt, & quandiu in eorum enumeratione uerſamur, cum tamen ſpiſſè atque uix, ut dudũ ad Demoſthenem & Hyperidem, ſic nunc ad Antoniũ Craſſúmq; peruenimus. Nam ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primùm cum Græcorũ gloria Latinè dicẽdi copiam æquatã. Omnia ueniebãt Antonio in mentẽ: eáq; ſuo quæque loco, ubi plurimũ proficere & ualere poſſent, ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, ſic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabãtur. Erat memoria ſũma, nulla meditationis ſuſpicio. Imparatus ſemper aggredi ad dicẽdũ uidebatur, ſed ita erat paratus, ut iudices illo dicẽte nõnunquã uiderẽtur non ſatis parati ad cauẽdũ fuiſſe. uerba ipſa, non illa quidẽ elegantiſſimo ſermone. itaq; diligẽter loquẽdi laude caruit, neque tamen eſt admodum inquinatè locutus, ſed illa quæ propriè laus oratoris eſt in uerbis. nam ipſum Latinè loqui eſt illud quidẽ (ut paulo antè dixi) in magna laude ponẽdũ: ſed non tam ſua ſpõte, quàm quòd eſt à pleriſq; neglectũ. Non enim tam præclarũ eſt ſcire Latinè, quàm turpe neſcire: neq; tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium uidetur. ſed tamen Antonius

in uerbis & eligendis (neque id ipſum tam lepôris cauſa, quàm ponderis) & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem & tanquam ad artẽ dirigebat: uerùm multo magis hoc idẽ in ſententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, *idcirco à doctis, oratorum eſt princeps iudicatus.* σχήματα *enim quæ uocant* Græci, *ea maximè ornãt oratorem: eáque non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm in illuminãdis ſentẽtijs.* Sed *cum hæc magna in* Antonio, *tum actio ſingularis: quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque uocẽ, geſtus erat non uerba exprimens, ſed cum ſententijs congruẽs: manus, humeri, latera, ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omníſque motus cum uerbis ſententijſque conſentiens. uox permanens, uerùm ſubrauca natura: ſed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat. habebat enim flebile quiddã in quæſtionibus, aptúmq; cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod* Demoſthenem *ferunt ei qui quæſiuiſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem: quid ſecũdum, idem: & idem tertium reſpõdiſſe.* Nulla *res magis penetrat in animos, eóſque fingit, format, flectit: taleíſque oratores uideri facit, quales ipſi ſe uideri uolunt.* Huic *alij parem eſſe dicebant, alij anteponebant* L. Craſſum. *illud quidem certè omnes ita iudicabant, neminem eſſe qui horum alterutro patrono, cuiuſquam ingenium requireret.* Equidem *quanquam* Antonio *tantum tribuo, quantum ſuprà dixi, tamen* Craſſo *nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius: erat ſumma grauitas, erat cum grauitate iũctus facetiarũ & urbanitatis oratorius nó ſcurrilis lepos:*

Latinè loquendi accurata & ſine moleſtia diligens elegantia: in diſſerẽdo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia. Nã ut Antonius coniectura mouenda, aut ſedãda ſuſpicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: ſic in interpretando, in definiẽdo, in explicanda æquitate nihil erat Craſſo copioſius, idque cum ſæpe aliàs, tum apud centũuiros in M. Curij cauſa cognitum eſt. Ita enim multa tum contra ſcriptũ pro æquo & bono dixit, ut hominem acutiſſimum Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa cauſa uertebatur, peritiſſimum, obrueret argumẽtorum exemplorúmque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiã conſularibus, cauſa illa dicta eſt, cũ uterque ex contraria parte ius ciuile defendéret, ut eloquentium iuriſperitiſſimus Craſſus, iuriſperitorum eloquentiſſimus Scæuola putaretur: qui quidem cum peracutus eſſet ad excogitandũ quid in iure, aut in æquo uerũ aut eſſet, aut non eſſet, tũ uerbis erat ad rẽ cum ſumma breuitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis orator in hoc interpretãdi explanandíque & diſſerẽdi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quàm admirandus orator. Verũ ad Craſſum reuertamur. Tum Brutus, Etſi ſatis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scæuolam ex ijs rebus quas audiebam ſæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scæuolæ noſtri, tamen iſta mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, támque excellens ingenium fuiſſe in noſtra rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute exiſtimare his duobus quicquam fuiſſe in noſtra

ciuitate præſtantius. Nam(ut paulò antè dixi)conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorũ alterum conſultiſſimum fuiſſe: ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erãt inter ſeſe, ſtatuere ut tamen non poſſes utrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſſimus, Scæuola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis, Scæuolæ multa in ſeueritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: ſed uereor ne fingi uideantur hæc, ut dicantur à me quodammodo: res ſe tamen ſic habet, cũ omnis uirtus ſit, ut ueſtra Brute uetus Academia dixit, mediocritas. uterque horũ medium quiddam uolebat ſequi: ſed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partẽ, uterque autem ſuam totam haberet. Tum Brutus, Cũ ex tua oratione mihi uideor, inquit, bene Craſſum & Scæuolam cognouiſſe, tum de te & de Seruio Sulpitio cogitans, eſſe quandam uobis cum illis ſimilitudinem iudico. Quonam, inquam, iſtuc modo? Quia mihi & tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis ſcire uoluiſſe, quantum ſatis eſſet oratori: & Seruius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe, ut ius ciuile facilè poſſit tueri: ætateſq; ueſtræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multum differũt.

Et ego, De me, inquam, dicere nihil eſt neceſſe: de Seruio autem & tu probè dicis, & ego dicam quod ſentio. Non enim facilè quem dixerim plus ſtudij, quàm illum, & ad dicendũ, & ad omnes bonarũ rerum diſciplinas adhibuiſſe: nam & in iiſdem exercitationibus ineunte ætate fuimus, & poſtea unà Rhodum ille etiã profectus eſt, quò melior eſſet, & doctior: & inde ut rediit, uidetur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quàm in prima ſecundus. Atq; haud ſcio an par

principibus eſſe potuiſſet, ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe omniũ, non eiuſdem modò ætatis, ſed eorum etiã qui fuiſſent, in iure ciuili eſſe princeps. Hic Brutus, *Ain' tu? inquit, etiámne Q. Scæuolæ Seruium noſtrum anteponis?* Sic enim, *inquam*, Brute *exiſtimo iuris ciuilis magnum uſum & apud* Scæuolam *& apud multos fuiſſe, artem in hoc uno: quod nunquã effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artẽ quæ doceret rẽ uniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiẽdo, obſcuram explanare interpretando, ambiguã primũ uidere, deinde diſtinguere, poſtremò habere regulam qua uera & falſa iudicarentur, & quæ quibus propoſitis eſſent quéque nõ eſſent conſequẽtia.* Hic *enim attulit hanc artem omniũ artiũ maximam quaſi lucem ad ea quæ cõfuſe ab aliis aut reſpondebantur, aut agebãtur.* Dialecticam *mihi uideris dicere, inquit.* Recte, *inquã, intelligis, ſed adiũxit etiam & literarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillimè perſpici poteſt.* Cũque *dicendi cauſa duobus peritiſſimis operam dediſſet,* L. *Lucilio* Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli *hominis acuti & exercitati promptam & paratam in agendo & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate diligentiáque ſuperauit:* Balbi *docti & eruditi hominis in utraque re conſideratã tarditatem uicit, expediendis conficiẽdiſque rebus: ſic & habet quod uterque eorum habuit, & expleuit quod utrique defuit.* Itaque *ut* Craſſus *mihi uidetur ſapientius feciſſe quàm* Scæuola *(hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat, in quibus à* Craſſo *ſuperabatur: ille ſe conſuli ſolebat, ne qua in re inferior eſſet quàm* Scæuola *) ſic* Seruius

ciuitate præſtantius. Nam(ut paulò antè dixi)conſultorum alterum diſertiſſimum,diſertorũ alterum conſultiſſimum fuiſſe:ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erãt inter ſeſe,ſtatuere ut tamen non poſſes utrius te malles ſimiliorem.Craſſus erat elegantium parciſſimus,Scæuola parcorum elegantiſſimus.Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis, Scæuolæ multa in ſeueritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo:ſed uereor ne fingi uideantur hæc,ut dicantur à me quodammodo:res ſe tamen ſic habet,cũ omnis uirtus ſit, ut ueſtra Brute uetus Academia dixit, mediocritas. uterque horũ medium quiddam uolebat ſequi: ſed ita cadebat,ut alter ex alterius laude partẽ, uterque autem ſuam totam haberet. Tum Brutus, Cũ ex tua oratione mihi uideor,inquit,bene Craſſum & Scæuolam cognouiſſe,tum de te & de Seruio Sulpitio cogitans,eſſe quandam uobis cum illis ſimilitudinem iudico. Quonam,inquam,iſtuc modo? Quia mihi & tu uideris,inquit,tantum iuris ciuilis ſcire uoluiſſe,quantum ſatis eſſet oratori: & Seruius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe, ut ius ciuile facilè poſſit tueri: ætatéſq; ueſtræ,ut illorum,nihil,aut non ferè multum differũt.

Et ego,De me,inquam,dicere nihil eſt neceſſe:de Seruio autem & tu probè dicis, & ego dicam quod ſentio. Non enim facilè quem dixerim plus ſtudij, quàm illum,& ad dicendũ, & ad omnes bonarũ rerum diſciplinas adhibuiſſe:nam & in iiſdem exercitationibus ineunte ætate fuimus, & poſtea unà Rhodum ille etiã profectus eſt, quò melior eſſet, & doctior: & inde ut rediit, uidetur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe,quàm in prima ſecundus.Atq; haud ſcio an par

principibus eſſe potuiſſet, ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe omniũ, non eiuſdem modò ætatis, ſed eorum etiã qui fuiſſent, in iure ciuili eſſe princeps. Hic Brutus, *Ain' tu? inquit, etiámne* Q. Scæuolæ Seruium *noſtrum anteponis?* Sic *enim, inquam,* Brute *exiſtimo iuris ciuilis magnum uſum & apud* Scæuolam *& apud multos fuiſſe, artem in hoc uno: quod nunquã effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artẽ quæ doceret rẽ uniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiẽdo, obſcuram explanare interpretando, ambiguã primũ uidere, deinde diſtinguere, poſtremò habere regulam qua uera & falſa iudicarentur, & quæ quibus propoſitis eſſent quǽque nõ eſſent conſequẽtia.* Hic *enim attulit hanc artem omniũ artiũ maximam quaſi lucem ad ea quæ cõfuſe ab alijs aut reſpondebantur, aut agebãtur.* Dialecticam *mihi uideris dicere, inquit.* Recte, *inquã, intelligis, ſed adiũxit etiam & literarum ſcientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillimè perſpici poteſt.* Cũque *dicendi cauſa duobus peritiſſimis operam dediſſet,* L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli *hominis acuti & exercitati promptam & paratam in agendo & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate diligentiáque ſuperauit:* Balbi *docti & eruditi hominis in utraque re conſideratã tarditatem uicit, expediendis conficiẽdíſque rebus: ſic & habet quod uterque eorum habuit, & expleuit quod utrique defuit.* Itaque *ut* Craſſus *mihi uidetur ſapientius feciſſe quàm* Scæuola *(hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat, in quibus à* Craſſo *ſuperabatur: ille ſe conſuli ſolebat, ne qua in re inferior eſſet quàm* Scæuola *) ſic* Seruius

N.ij.

actiæ,quódq; difficile eſt,idẽ & perornatus,& perbreuis.Iam in altercando inuenit parem neminem.Verſatus eſt in omni ferè genere cauſarum,maturè in locum principum oratorum uenit. Accuſauit C. Carbonem eloquentiſſimum hominem admodum adoleſcens,ſummam ingenij non laudem modò, ſed etiam admirationem eſt conſecutus. Defendit poſtea Liciniam uirginem,cum annos XXVII natus eſſet.in ea ipſa cauſa fuit eloquentiſſimus, orationíſque eius ſcriptas quaſdam partes reliquit. Voluit adoleſcẽs in colonia Narbonẽſi cauſæ popularis aliquid attingere,eámque coloniam,ut fecit,ipſe deducere. Extat in eam legem ſenior (ut ita dicã) quàm illa ætas ferebat,oratio. Multæ deinde cauſæ,ſed ita tacitus tribunatus,ut niſi in eo magiſtratu cœnauiſſet apud præcone Graniũ, ídq; nobis bis narrauiſſet Lucilius, Tribunum plebis neſciremus fuiſſe. Ita prorſus,inquit Brutus:ſed ne de Scæuolæ quidem Tribunatu quicquã audiuiſſe uideor,& eũ collegam Craſſi credo fuiſſe. Omnibus quidem alijs, inquã,in magiſtratibus,ſed Tribunus anno pòſt fuit eóque in Roſtris ſedẽte ſuaſit Seruiliã legem Craſſus. Nã cenſuram ſine Scæuola geſſit: eum enim magiſtratum nemo unquam Scæuolarũ petiuit. Sed hæc Craſſi cum edita oratio eſt,quam te ſæpe legiſſe certò ſcio,quatuor & triginta tum habebat annos,totidémque annis mihi ætate præſtabat. His enim conſulibus eã legem ſuaſit,quibus nati ſumus,cũ ipſe eſſet Q. Cæpione Cos.natus,& C. Lælio, triennio ipſo minor quàm Antonius. Quod idcirco poſui,ut dicendi Latinè prima maturitas in qua ætate extitiſſet, poſſet notari: & intelligeretur iam ad ſummũ penè eſſe perductam,ut eò nihil ferme

quiſquam addere poſſet,niſi qui à philoſophia, à iure ciuili,ab hiſtoria fuiſſet inſtructior. Erit, inquit M. Brutus,aut iã eſt iſte,quẽ expectas? Neſcio,inquam. Sed eſt etiam L.Craſſi in conſulatu pro Q. Cæpione, defenſione iuncta non breuis ut laudatio,ut oratio autem,breuis, poſtrema Cẽſoris oratio,qua anno duodequinquageſimo uſus eſt.In his omnibus ineſt quidam ſine ullo fuco ueritatis color, quinetiam comprehenſio & ambitus ille uerborum(ſi ſic periodũ appellari placet)erat apud illum contractus & breuis,& in membra quædam,quæ κῶλα Græci uocant, diſpertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus,Quandoquidẽ tu iſtos oratores,inquit,tãtopere laudas,uellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi ſanè exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcribere : cum enim omnibus memoriam ſui,tum etiam diſciplinam dicendi nobis reliquiſſent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiã ſatis ex ijs orationibus quas reliquit,habemus cognitã.

Et ego, mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit, inquam,illa in legem Cæpionis oratio, in qua & authoritas ornatur ſenatus, quo pro ordine illa dicuntur: & inuidia concitatur in iudicũ & in accuſatorũ factionem, contra quorũ potentiã populariter tum dicẽdum fuit.Multa in illa oratione grauiter,multa leniter,multa aſperè,multa facetè dicta ſunt:plura etiã dicta quàm ſcripta:quod ex quibuſdã capitibus expoſitis nec explicatis intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria contra Cn.Domitium collegam non eſt oratio,ſed quaſi capita rerũ, & orationis commentarium paulo plenius. Nulla eſt enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uerò fuit in hoc & popularis dictio excellens.

Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quàm concionibus. Hoc loco ipſum Domitium non relinquo. Nã etſi non fuit in oratorum numero, tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis, atque ingenij, quo & magiſtratus perſonam, & conſularẽ dignitatem tueretur, quod idẽ de C. Cælio dixerim, induſtriam in eo ſummam fuiſſe, ſummáſque uirtutes, eloquentiæ tantum, quod eſſet in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipſius dignitati ſatis. Eodẽ tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè & diligenter loquẽtibus numeratus eſt, qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia L. Philippum in conſulatus petitione ſuperauit. Eodem tempore C. Clodius etſi propter ſummam nobilitatem & ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quãdam mediocritatem afferebat. Eiuſdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio eò perueniſſe uidetur, quò potuit ferè Latinus orator ſine Græcis literis & ſine multo uſu peruenire. Huius orationes tantum argutiarũ, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habẽt, ut penè Attico ſtylo ſcriptæ eſſe uideantur. Eaſdẽ argutias in tragœdias ſatis quidẽ ille acutè, ſed parũ tragicè trãſtulit. Quem ſtudebat imitari L. Afrànius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiã, ut ſcitis, diſertus. Fuit etiã Q. Rubrius Varro, qui à ſenatu hoſtis cũ C. Mario iudicatus eſt, acer & uehemens accuſator. In eo genere ſanè probabilis, doctus autem Græcis literis propinquus noſter factus ad dicendũ M. Gratidius, M. Antonij perfamiliaris, cuius præfectus cum eſſet in Cilicia, eſt interfectus: qui accuſauit C. Fimbriã, M. Marij Gratidiani patrẽ. Atque

iam non mirer illud Theophraſto accidiſſe quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam quanti aliquid uenderet, & reſpõdiſſet illa, atque addidiſſet, Hoſpes non pote minoris: tuliſſe eum moleſtè, ſe non effugere hoſpitis ſpeciem, cum ætatem ageret Athenis, optiméque loqueretur. Omnium (ſicut opinor) in noſtris eſt quidam urbanorum, ſicut ille Atticorum ſonus. Sed domum redeamus, id eſt, ad noſtros reuertamur. Duobus igitur ſummis Craſſo & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, ſed lõgo interuallo tamen proximus. Itaque eum, etſi nemo intercedebat, qui ſe illi anteferret, neque ſecundum tamen, neque tertiũ dixerim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numerauerim, aut tertium, qui uix è carceribus exierit cum palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tãtum abſit à primo, uix ut in eodem curriculo eſſe uideatur: ſed tamen erant ea in Philippo, quæ qui ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna diceret, ſumma libertas in oratione, multæ facetiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententijs: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis inſtitutus, in altercãdo cum aliquo aculeo & maledicto facetus. Horum ætati propè coniunctus L. Gellius, non tam uendibilis orator, quàm ut neſcires quid ei deeſſet. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum: nec Romanarum rerum immemor, & uerbis ſolutus ſatis, ſed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit, atque ita diu uixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multũ etiã in cauſis uerſaretur. Iiſdem ferè temporibus D. Brutus, is qui conſul cum Mamerco fuit, homo & Græ

cis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè: Cneiúſque Pompeius Sexti F. aliquem numerum obtinebat. nam Sext. frater eius præſtantiſſimum ingenium contulerat ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ & rerum Stoicarum ſcientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus, & paulò poſt eum C. Bilienus homo per ſe magnus, propè ſimili ratione ſummus euaſerat, qui conſul factus eſſet, niſi in Marianos conſulatus & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octauij eloquentia quæ fuerat ante conſulatum ignorata, in conſulatu multis concionibus eſt uehementer probata. Sed ab eis qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Cenſeo, inquit Atticus. Eloquentes enim uidebare, non ſedulos uelle conquirere. Feſtiuitate igitur & facetijs, inquam, C. Iulius L. F. & ſuperioribus & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratórque fuit minimè ille quidem uehemens, ſed nemo unquam urbanitate, nemo lepôre, nemo ſuauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus ſicut ex eiuſdem tragœdijs, lenitas eius ſine neruis, perſpici poteſt. Eius æqualis P. Cethegus, cui de Repub. ſatis ſuppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penitúſque cognorat. Itaq; in ſenatu conſularium authoritatem aſſequebatur: ſed in cauſis publicis nihil, priuatis ſatis ueterator uidebatur. Erant in priuatis cauſis, Q. Lucretius Viſpillo & acutus, & iuriſperitus. nam Aphilia cõcionibus aptior, quàm iudicijs: prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis cauſis orator ſanè tolerabilis. In eodem genere cauſarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem len-

tus in dicendo, & penè frigidus, ſed & callidus & in capiendo aduerſario uerſutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior quàm magiſter fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad ſummam ſenectutem, uolebat eſſe ſimilis horum, eratque & bonus uir, & innocens, ſed dicebat parum. Nec ſanè plus frater eius M. Virgilius, qui Tribunus plebis L. Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copioſior. Sed omnium oratorum, ſiue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidẽ ego cognouerim, ſolutiſſimum in dicendo, & acutiſſimum iudico noſtri ordinis Quintum Sertorium, equeſtris Caium Gorgonium. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & uitæ ſplendore multo, & ingenio ſanè probabili, T. Iunius L. F. tribunitius, quo accuſante P. Sextius Pr. deſignatus, damnatus eſt ambitus: is proceſſiſſet honoribus longius, niſi ſemper infirma atque etiam ægra ualetudine fuiſſet. Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione uerſari, qui nec habiti ſint oratores, neque fuerint, præterirí que à me aliquot ex ueteribus cõmemoratione aut laude dignos: ſed hoc quidem ignoratione. Quid enim eſt ſuperioris ætatis quod ſcribi poſſit de ijs de quibus nulla monumenta loquũtur, nec aliorum, nec ipſorum? De ijs autem quos ipſi uidimus, neminem ferè prætermittimus eorum quos aliquando dicentes uidimus. Volo enim ſciri, in tanta & tam uetere Repub. maximis præmijs eloquẽtiæ propoſitis, omneis cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe,

tari ſolet. Itaq; nunquam de bono oratore aut non bono doctis hominibus cum populo diſſenſio fuit. An cenſes, dum illi uiguerunt quos antè dixi, non eoſdem gradus oratorum uulgi iudicio & doctorũ fuiſſe? De populo ſiquẽ ita rogauiſſes, Quis eſt in hac ciuitate eloquentiſſimus? in Antonio & Craſſo aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret: nemóne Philippum tam ſuauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret, quẽ noſmetipſi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuiſſe diximus? Nemo profectò: id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo uideri. Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſanè frigenti ad populum, Mihi cane & Muſis: ego huic Bruto dicẽti, ut ſolet, apud multitudinẽ, Mihi cane, & populo, mi Brute dixerim: ut qui audiẽt, quid efficiatur, ego etiam cur ita efficiatur, intelligam. Credit ijs quæ dicuntur, qui audit oratorem, uera putat, aſſentitur, probat, fidẽ facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quaſi uoluptate quadam perfunditur. Quid habes quod diſputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum qui adſunt, mentes uerbis & ſententijs & actione tractãtur. Quid eſt quòd expectetur docti alicuius ſentẽtia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandũ eſt. Denique hoc ſpecimen eſt popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibúſque diſſenſio. Cum multi eſſent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus eſt uulgi in-

dicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autē dubium fuiſſet apud patres noſtros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antoniū optaret, aut Craſſum? Aderāt multi alij: tamen utrū de his potius, dubitaſſet aliquis: quin alterū, nemo. Quid, adoleſcentibus nobis, cum eſſet Cotta & Hortenſius, num quis, cui quidem eligendi poteſtas eſſet, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipſo nónne quid optarent rei, quid ipſe Hortenſius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum cauſas (ſæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia: ſed ego quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo, qui uulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligentium quoque iudicio fuiſſe probatiſſimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum Clarium poetam ferunt, qui cū conuocatis auditoribus legeret eis magnum illud quod nouiſtis, uolumen ſuum, & eum legentem omnes præter Platonem reliquiſſent, Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi unus inſtar eſt omnium,
* me illum. & recte. Poema enim reconditum, paucorū approbatione, oratio popularis ad ſenſum uulgi debet moueri. At ſi eundem hunc Platonem unum auditorē haberet Demoſthenes, cum eſſet relictus à cæteris, uerbum facere non poſſet. Quid tu Brute poſſes, ſi te, ut Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego uerò, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiā cauſis in quibus omnis res nobis cum iudicibus eſt, non cum populo, tamen ſi à corona relictus ſim, non queam dicere. Ita

ſe,inquam, res habet: ut ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum, abijciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt: eæ ſi inflatum non recipiunt, aut ſi auditor omnino tanquam equus nõ facit, agitandi finis faciendus eſt. Hoc tamen intereſt, quòd uulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cum à mediocri, aut etiã à malo delectatur: eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit: illud quod eſt, qualecunque eſt, probat. Tenet enim aures uel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominũ, quàm ordo & ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo cum Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea cauſa, de qua antè dixi, quicquã politius aut elegãtius, aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? Cũ is hoc probare uellet, M. Curiũ cum ita hæres inſtitutus eſſet, ſi pupillus antè mortuus eſſet, quàm in ſuã tutelam ueniſſet, pupillo non nato hæredẽ eſſe non poſſe: quid ille non dixit de teſtamentorum iure, de antiquis formulis, quemadmodũ ſcribi oportuiſſet, ſi etiam filio non nato hæres inſtitueretur? Quã captioſum eſſe populo, quod ſcriptum eſſet, negligi, & opinione quæri uoluntates, & interpretatione diſertorũ, ſcripta ſimplicium hominum peruertere. Quàm ille multa de authoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defẽderat? quàm omnino multa de conſeruando iure ciuili? Quæ quidẽ omnia cum peritè & ſcienter, tum ita breuiter & preſſè, & ſatis ornatè & pereleganter diceret, quis eſſet in populo, qui aut expectaret, aut fieri poſſe quicquam melius putaret? At uerò ut contrà Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in littore ambulans ſcalmum

ciatur omittatúrue dicendo illud quicquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præſtat etiam illo doctus auditor indocto, quòd ſæpe cum oratores duo aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit: nam illud quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Vt enim ex neruorum ſono in fidibus, quàm ſcienter ij pulſi ſint, intelligi ſolet: ſic ex animorũ motu cernitur quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi exiſtimator, non aſſidẽs, & attentè audiẽs. ſed uno aſpectu & præteriens de oratore ſæpe iudicat. Videt oſcitantem iudicem loquentem cum altero, nonnunquã etiã circulantem, mittentem ad horas quæſitorẽ, ut dimittat rogantem: intelligit oratorẽ in ea cauſa non adeſſe, qui poſſit animis iudicum admouere orationem, tanquã fidibus manum. Idẽ ſi præteriens aſpexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, ídque etiã uultu probare uideantur, aut ut auem cantu aliquo, ſic illos uiderit oratione quaſi ſuſpẽſos teneri, aut (id quod maxime opus eſt) miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe uehementius: ea ſi præteriẽs (ut dixi) aſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorẽ uerſari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iã eſſe profectò intelliget. Cũ hæc diſſeruiſſem, uterque aſſenſus eſt, & ego tanquam de integro ordiens, Quãdo igitur, inquam, à Cotta & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorũ hominum & illius ætatis dixiſſem probatos, reuertar ad eos ipſos: tum reliquos, ut inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera ſunt, unũ attenuatè preſ-

ſéque, alterum ſublatè ampléq; dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia quæ ſumma ſunt, iure laudantur: ſed cauenda eſt preſſo illi oratori inopia & ieiunitas: amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac ſolutè, & ut ad infirmitatem laterũ perſcienter contentionem omnẽ remiſerat, ſic ad uiriũ imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratiõe niſi ſyncerũ, nihil niſi ſiccum atq; ſanum, illúdque maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum uix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à ſe commoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel maximè omniũ quos quidem ego audiuerim, grandis, & ut ita dicam, tragicus orator: uox cum magna, tum ſuauis & ſplendida: geſtus & motus corporis ita uenuſtus, ut tamen ad forum non ad ſcenam inſtitutus uideretur. Incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Craſſum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium: ſed ab hoc uis aberat Antonij, Craſſi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus: ſiquidẽ iſtis, cum ſummi eſſent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles: nihil enim tam diſſimile, quàm Cotta Sulpitio: & uterque æqualibus ſuis plurimum præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, uidere quò ferat natura ſua quenq;, & ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere

alteri frænos. Sulpitij orationes quæ feruntur, eas poſt mortem eius ſcripſiſſe P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem meo iudicio diſertiſſimus. Ipſius Sulpitij nulla oratio eſt, ſæpéque ex eo audiui cum ſe ſcribere neque conſueuiſſe, neque poſſe diceret. Cottæ pro lege Varia quæ inſcribitur, eam L. AElius ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honeſtus, idémq; eruditiſſimus & Græcis literis & Latinis, antiquitatíſq; noſtræ & in inuentis rebus, & in actis, ſcriptorúmq; ueterũ literatè peritus. quam ſcientiã Varro noſter acceptã ab illo, auctámque per ſeſe, uir ingenio præſtans, omníque doctrina, pluribus & illuſtrioribus literis explicauit. ſed idẽ AElius Stoicus eſſe uoluit, orator autẽ nec ſtuduit unquã, nec fuit: ſcribebat tamen orationes quas alij dicerẽt, ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Põpeio Rufo: quanquã is etiam ipſe ſcripſit eas quibus pro ſe eſt uſus, ſed nõ ſine AElio. His enim ſcriptis etiã ipſe interfui, cum eſſem apud AElium adoleſcens, eúmque audire perſtudioſè ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, miniméque ineptum AElianas leues oratiũculas uoluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius, ſed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam, minimè diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis præter eos de quib⁹ ſuprà dixi, nemini, propterea quòd Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat. horum qui neutrũ habebat, confugiebat ad Philippũ ferè, aut ad Cæſarẽ: Cotta & Sulpitius expetebãtur: ita ab iis ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque

tam multa, quàm noſtra ætate, iudicia fiebant: neque hoc quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderētur à pluribus, quo nihil eſt uitioſius. Reſpondemus ijs, quos non audiuimus, in quo primum ſæpe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt coràm uidere me quemadmodum aduerſarius de quaq; re aſſeueret, maxime autem quēadmodū quæq; res audiatur. Sed nihil uitioſius, quàm cum unum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit ab altero perorata. Omnium enim cauſarū unum eſt naturale principiū, una peroratio: reliquæ partes quaſi mēbra ſuo quæque loco locata, ſuam uim & dignitatem tenent. Cū autem difficile ſit in longa oratione non aliquādo aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe nō conueniat: quāto difficilius cauere nequid dicas quod non conueniat eius orationi qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior eſt totam cauſam quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ ſi uno tempore dicas pro pluribus: idcirco hanc conſuetudinem lubenter aſciuimus. Erāt tamen quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, quia ſplēdidioribus fortaſſe uerbis utebatur, & quia Latinè non peſſimè loquebatur, uſu credo aliquo domeſtico: nam literarum admodum nihil ſciebat. Sed magni intereſt quos quiſq; audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorū: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ Caij filiæ ſæpe ſermo: ergo illā patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mutias ambas, quarū ſermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos

quidem ambas,hanc uerò Scipionis etiam tu Brute cre do aliquando audiſti loquẽtem. Ego uerò ac lubẽter quidem,inquit Brutus,& eo lubentius, quòd L.Craſſi erat filia. Quid Craſſum,inquam,illũ cenſes iſtius Liciniæ filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Sũmo iſte quidẽ dicitur ingenio fuiſſe,inquit. Et uerò hic Scipio collega meus,mihi ſanè bene & loqui uidetur,& dicere. Rectè,inquã,iudicas Brute.etenĩ iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum. Nã & de duobus auis iã diximus,Scipione & Craſſo,& de tribus proauis,Q. Metello,cuius quatuor filij:P. Scipione,qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatem Remp.uindicauit:Q.Scæuola augure,qui peritiſſimus iuris,idémq; percomis eſt habitus.Iam duorũ abauorum quàm eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis conſul fuit,qui eſt Corculum dictus: alterius omniũ ſapientiſſimi C.Lælij. O generoſam,inquit,ſtirpem,& tanquam in unam arborẽ plura genera,ſic in iſtam domum multorum inſitam atq; illuminatam ſapientiam. Similiter igitur ſuſpicor (ut cõferamus parua magnis) Curionis,etſi pupillus relictus eſt,patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactã domũ:& eo magis hoc iudico,quòd neminem ex ijs quidem qui aliquo in numero fuerunt,cognoui in omni genere honeſtarum artiũ tam indoctum,tam rudem.Nullũ ille poetam nouerat,nullum legerat oratorem,nullam memoriam antiquitatis collegerat, non publicum ius, non priuatum & ciuile cognouerat:quanquam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus,quos parum his inſtructos artibus uidimus,ut Sulpitium,ut Antonium. Sed ij tamen unum illud habebant dicendi opus elabora-

tum: ídque cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacunque enim una planè claudicaret, orator eſſe non poſſet. Sed tamen alius in alia excellebat: magis reperiebat quid dici opus eſſet, & quomodo præparari, & quo loco locari: memoriáque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: eránt que ei quædam ex his paria cum Craſſo, quædam etiam superiora. At Craſſi magis nitebat oratio. Nec uerò Sulpitio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus planè atque omnino defuiſſe. Itaque in Curione hoc uerißimè iudicari poteſt, nulla re una magis oratorem commendari, quàm uerborũ ſplendore & copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo diſſipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe: in utroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utrãque partem toto corpore uacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Sicinius homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quicquam: is cum Trib. pleb. Curionem & Octauium Coss. produxiſſet, Curióque multa dixiſſet ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, & multis medicamentis propter dolorẽ artuum delibutus, Nunquam, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties tria cũ propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauiſſem, ille cõtra me pro Seruio Næ-

nio diceret, ſubitò totam cauſam oblitus eſt, idque ueneficijs & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenij ſigna, ſed nihil turpius, quàm quòd etiã in ſcriptis obliuiſcebatur quid paulo ante poſuiſſet, ut in eo libro ubi ſe exeũtem è ſenatu, & cũ Panſa noſtro, & cũ Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar Cos. habuiſſet, omniſque ille ſermo ductus è percontatione filij, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis uerbis cũ inueheretur in Cæſarẽ Curio, diſputatióq; eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorũ, cum ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar Cos. habuiſſet, reprehẽdit eas res, quas idem Cæſar anno pòſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia. Tũ Brutus admirãs, Tantámne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit quantum flagitij commiſiſſet? Quid autem, inquã, Brute ſtultius, quàm ſi ea uituperare uolebat quæ uituperauit, nõ eo tempore inſtituere ſermonem, cum illarũ rerum iam tempora præterijſſent? Sed ita totus errat, ut in eodẽ ſermone dicat in ſenatu ſe Cæſare cõſule nõ accedere, ſed id dicat ipſo Cos. exiens è ſenatu. Iã qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarum ingenij partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet quid paulò antè poſuiſſet, huic minimè mirũ eſt ex tempore dicenti ſolitã effluere mentem. Itaque cum ei nec officiũ deeſſet, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eũ cauſæ deferebãtur. Orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur, propter uerborũ bonitatem, ut antè dixi, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes aſpiciendas tamen cenſeo:

ſunt illæ quidem lãguidiores, ueruntamen poſſunt augere & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus: quod habet tantam uim, ut ſolum ſine alijs in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodẽ igitur numero eiuſdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquẽtiſſimi uiri filius, nõ ſatis acutus orator, ſed tamẽ orator numeratus eſt. Erat in uerbis grauitas, & facilè dicebat, & authoritatem naturalẽ quandã habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniẽdis, nec minus uerbis expeditus: fortis uerò actor & uehemẽs, & uerbis nec inops, nec abiectus, & quẽ planè oratorẽ dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus. Multum ab ijs aberat L. Fuſius, tamen ex accuſatione M. Aquilij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cum de Repu. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patrémque tuum Brute, iuris quoq; & publici & priuati ſanè peritum, M. Lucullũ: M. Octauium Cn. filium (qui tantum authoritate dicendóque ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis ſuffragijs abrogauerit) Cn. Octauiũ, M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id eſt à iudicijs, & in præſidijs Reip. cui facilè ſatiſfacere poſſint, collocemus. Eodem Q. Cæpionem referrẽ, niſi nimis equeſtri ordini deditus, à ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere compluretis minimè dignos elegantis conuentus auribus, aptiſſimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in ijs perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintus fuit, aptior autem

etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniã huius generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentiſſimus uiſus eſt: magis ſpecie tamen & motu atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longè autẽ poſt natos homines improbiſſimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus & callidus, cũ primíſque ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ & uitæ ſordibus in prætura, Cos. factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nã & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodẽ die quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco Coss. publicè eſt interfectus, homo ſimillimus Atheniẽſis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorũ comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius cõſecutus, homo loquax ſanè & ſatis acutus, ſed tam ſolutus & mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cauendũ eſt nequid in agendo dicendóue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo ſuperiorem ætatem reuecti ſumus, nunc ad eam de qua aliquantum locuti ſumus, reuertamur. Coniũctus igitur Sulpitij ætati P. Antiſtius fuit, rabula ſanè probabilis, qui multos cũ tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primum contra C. Iulij illam conſulatus petitionem extraordinariam, uerã cauſam agens eſt probatus: & eo magis, quòd eandẽ cauſam cũ ageret eius collega ille ipſe Sulpitius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primo multæ ad eũ cauſæ, deinde omnes maximæ quæcunque erant, deferebãtur. Rem uidebat acutè, componebat diligenter, me-

moria ualebat, uerbis nõ ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abiectis. Expedita *autem erat & perfacilè currens oratio.* Et erat *eius quidẽ tanquam habitus non inurbanus: actio paulùm cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat.* Hic *temporibus floruit ijs, quibus inter profectionẽ reditúmque* L. Syllæ *ſine iure fuit & ſine ulla dignitate reſp.* Hoc *etiã autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo,* Sulpitius *occiderat,* Cotta *aberat, &* Curio, *uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter* Carbonem *&* Pomponium, *quorum utrũque facilè ſuperabat.* Inferioris *autem ætatis erat proximus* L. Siſenna *doctus uir, & ſtudijs optimis deditus, benè* Latinè *loquens, gnarus reipublicæ, nõ ſine facetijs, ſed neque laboris multi, nec ſatis uerſatus in cauſis: interiectúſque inter duas ætates* Hortenſij, *&* Sulpitij, *nec maiorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere.* Huius *omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt, quæ cũ facilè omnes uincat ſuperiores, tũ indicat tamen quantum abſit à ſummo, quámq; genus hoc ſcriptionis nõdum ſit ſatis* Latinis *literis illuſtratum.* Nam Q. Hortenſij *admodum adoleſcentis ingenium, ut* Phidiæ *ſignum, ſimul aſpectum & probatum eſt.* Is L. Craſſo, Q. Scæuola Coſs. *primum in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules: & cum eorũ qui affuerunt, tum ipſorũ conſulũ, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio diſceſſit probatus.* Vndeuiginti *annos natus erat eo tempore.* Eſt *autem* L. Paulo, C. Marcello Coſs. *mortuus: ex quo uidemus eum in patronorum numero annos quatuor &* X L *fuiſſe.* Hoc *de oratore paulò poſt plura dicemus: hoc autẽ loco uoluimus ætatẽ eius in diſparẽ*

oratorũ ætatem includere: quanquam id quidẽ omnibus uſu uenire neceſſe fuit, quibus paulo longior uita contigit, ut & cum multo maioribus natu quàm eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus cõpararẽtur: ut Accius iiſdẽ ædilibus ait ſe & Pacuuium docuiſſe fabulam, cũ ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet. Sic Hortenſius non cum ſuis æqualibus ſolum, ſed & mea cum ætate, & cum tua Brute, & cũ aliquanto ſuperiore cõiungitur. Siquidẽ & Craſſo uiuo dicere ſolebat, & magis iam etiã uigebat cũ Antonio, & cum Philippo iam ſene pro. Cn. Põpeij bonis dicente: in illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit: & in eorum quos in Sulpitij ætate poſui, numerum facilè peruenerat, & ſuos inter æquales, M. Piſonem, M. Craſſum, Cn. Lentulum, P. Lẽtulum Surram, longè præſtitit, & me adoleſcentem natus octo annis minorem quàm erat ipſe, multos annos in ſtudio eiuſdem laudis exercuit, & tecũ ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Appio Claudio dixit, paulò ante mortem. Vides igitur ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter noſtrum tuúmque initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminẽ eorum qui uiuerent, nominare, ne uos curioſius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos qui iam ſunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa quam dicis, quamobrem de iis qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quænam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ij tibi ſuccenſeãt, quos præterieris. Quid uos, inquam, tacere nõ poteritis? Nos quidẽ, inquit, facillimè: ſed tamẽ te arbitror malle id ipſum tacere, quàm taciturnita

tem noſtram experiri. Tum ego, Vere *tibi, inquam,* Brute *dicam: non me exiſtimaui in hoc ſermone uſque ad hanc ætatem eſſe uenturum, ſed ita traxit ordo ætatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenerim.* Interpone *igitur, inquit, ſi quos uidetur, deinde redeamus ad te, & ad* Hortenſium. Immò *uerò, inquam, ad* Hortenſium: *de me alij dicent, ſi qui uolent.* Minime *uerò, inquit: nam etſi me facilè omni tuo ſermone tenuiſti, tamen is mihi longior uidetur, quòd propero audire de te: nec uerò tam de uirtutibus dicēdi tuis, quæ cū omnibus, tum certè mihi notiſſimæ ſunt, quàm quòd gradus tuos & quaſi proceſſus dicendi ſtudeo cognoſcere.* Geretur, *inquam, tibi mos, quoniã me non ingenij prædicatorem eſſe uis, ſed laboris mei.* Verum *interponam, ut placet, alios, & à* M. *Craſſo, qui fuit æqualis* Hortenſij, *exordiar.* Is *igitur mediocriter à doctrina inſtructus, anguſtius etiã à natura, labore & induſtria, & quòd adhibebat ad obtinendas cauſas curã etiam & gratiã, in principibus patronis aliquot annos fuit.* In *huius oratione ſermo Latinus erat, uerba nõ abiecta, res compoſitæ diligenter, nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, uocis parua contentio, omnia ferè ut ſimiliter atque uno modo dicerētur.* Nam *huius æqualis & inimicus* C. Fimbria *non ita diu iactare ſe potuit, qui omnia magna uoce dicens, uerborum ſanè bonorum curſu quodam incitato ita furebat tamen, ut mirarere tam alius res agere populum, ut eſſet inſano inter diſertos locus.* Cn. *autem* Lentulus *multo maiorē opinionem dicēdi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cum eſſet nec peracutus, (quanquam & ex facie & ex uultu uidebatur) nec a-*

bundans uerbis, etſi fallebat in eo ipſo: ſic interuallis, exclamationibus, uoce ſuaui & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea quæ deerant, non deſyderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla uerborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum, ſic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multo ſecus P. Lentulus, cuius & excogitandi & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis & uenuſtatis, uocis & ſuauitas & magnitudo: ſic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiam minora quàm in ſuperiore. M. Piſo quicquid habuit, habuit ex diſciplina: maximéque ex omnibus qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehēdendis uerbis uerſutum & ſolers, ſed ſæpe ſtomachoſum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quaſi curſum forenſem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac ſtultitias, quæ deuorandæ nobis ſunt, non ferebat, iracundiúſque reſpuebat, ſiue moroſe, ut putabatur, ſiue ingenuo liberóque faſtidio. Is cum ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea, deinde ex uirginum iudicio magnam laudē eſt adeptus, & ex eo tempore quaſi reuocatus in curſum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: poſtea quantum detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum ueterum, literarum & ſtudioſus, & non imperitus: multæ induſtriæ, & magni laboris fuit. C. Cenſorijus Græcis literis ſatis doctus, quod propoſuerat ex-

plicans expeditè, nõ inuenuſtus actor, ſed iners, & inimicus fori. Lucius Turius paruo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat ſæpe dicebat. itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt. C. Macer authoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus: huius ſi uita, ſi mores, ſi uultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuiſſet: non erat abundans, non inops tamen: non ualde nitens, non planè horrida oratio: uox, geſtus, & omnis actio, ſine lepôre: at in inueniendis componendíſque rebus mira accuratio, ut non facilè in ullo diligentiorem, maiorémque cognouerim, ſed eam ut citius ueteratoriã quàm oratoriam diceres. hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in priuatis illuſtriorẽ obtinebat locum. C. deinde Piſo ſtatarius, & ſermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu & ſimulatione multo etiam acutior quàm erat uidebatur. Nã eius æqualem M. Glabrionem bene inſtitutum aui Scæuolæ diligentia, ſocors ipſius natura negligénſque tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Põpeius uir ad omnia ſumma natus, maiorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eũ maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. erat oratione ſatis amplus, rem prudẽter uidebat: actio uerò eius habebat & in uoce magnum ſplendorẽ, & in motu ſummam dignitatem. Noſter item æqualis D. Syllanus uitricus tuus, ſtudij ille quidem habuit non multum, ſed acuminis & orationis ſatis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus eſt, biẽnio quàm nos

fortaſſe maior, ſummo ſtudio dicẽdi, multáque doctrina, incredibili labore atque induſtria, quod ſcire poſſum: fuit enim mecũ, & cum M. Piſone, cum amicitia, tũ ſtudijs exercitationibúſque coniunctus. huius actio nõ ſatis commendabat orationem: in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem lepôris parũ. Erat eius æqualis P. Antronius uoce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui cum multas iã cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus: is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quàm paraté. Et C. Staienus, qui ſe ipſe adoptauerat, & de Staieno AEliũ fecerat, feruido quodam & petulãti & furioſo genere dicendi: quod quia multis gratum erat & probabatur, aſcẽdiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus & iudicio dediſſet. Eodẽ tempore C. & L. Cæpaſij fratres fuerũt, qui multa opera ignoti homines & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt oppidano quodam & inconditio genere dicendi. Addamus huc etiã, nequẽ uocalem præterijſſe uideamur, C. Coſconiũ Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen uerborũ copiam, ſiquã habebat, præbebat populo cum multa concurſatione, magnóque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craſſi quaſi ſecũdarius. Is omnibus exemplo debet eſſe, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorúmque uel honori uel periculo ſeruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam conſecutus, etiam in patronorũ, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerũ peruenerat: ſed ut pugiles inexercitati etiam ſi pugnos & plagas Olympiorũ cupidi ferre poſſunt, ſolẽ tamen ſæpe ferre non poſſunt: ſic ille cum

omni iam fortuna proſperè functus, labores etiam magnos excepiſſet, illius iudicialis anni ſeueritatem quaſi ſolem non tulit. Tum Atticus, *Tu quidem de fece, inquit, hauris, ídque iandudum, ſed tacebam: hoc uerò non putabam, te uſque ad* Staienos *&* Antronios *eſſe uenturum.* Non *puto, inquam, exiſtimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: ſed ordinem ſequens, in memoriam notam & æqualem neceſſariò incurro.* Volo *autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidē dignos perpaucos: uerum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. ſed ad ſermonem inſtitutum reuertamur.* T. Torquatus T. *filius, & doctus uir ex* Rhodia *diſciplina* Molonis, *& à natura ad dicendum ſatis ſolutus atque expeditus, cui ſi uita ſuppeditauiſſet, ſublato ambitu conſul factus eſſet: plus facultatis habuit ad dicendum, quàm uoluntatis.* Itaque *ſtudio huic non ſatiſfecit, officio uerò nec in ſuorū neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit.* Etiam M. Pōtidius *municeps noſter multas priuatas cauſas actitauit, celeriter ſanè uerba uoluens, nec hebes in cauſis, uel dicā plus etiā quàm non hebes, ſed efferueſcens in dicendo, ſtomacho ſæpe, iracundiáque uehementius, ut non cum aduerſario ſolum, ſed etiā (quod mirabile eſſet) cū iudice ipſo, cuius delinitor eſſe debet orator, iurgio ſæpe contenderet.* M. Meſſala *minor natu quàm nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minimè incautus patronus in cauſis cognoſcendis, componendíſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarúmque cauſarum.* Duo *etiam* Metelli, Celer, *&* Nepos, *nihil in cauſis uerſati, nec ſine ingenio, nec indo-*

cti,hoc erant populare dicendi genus aſſecuti. C. *autem* Lẽtulus Marcellinus,*nec unquam indiſertus, & in cõſulatu pereloquẽs uiſus eſt, non tardus ſententijs, non inops uerbis, uoce canora,facetus ſatis.*C. Memmius L. *filius perfectus literis,ſed* Græcis,*faſtidioſus ſanè* La*tinarũ,argutus orator,uerbiſque dulcis, ſed fugiens non modò dicẽdi,uerũetiam cogitandi laborem,tantum ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ.* Hoc *loco* Brutus, *Quàm uellem,inquit,de his etiã oratoribus qui hodie ſunt, tibi dicere luberet: etſi de alijs minus, de duobus tamen,quos à te ſcio laudari ſolere,* Cæſare, & Marcello, *audirem non minus lubenter, quàm audiui de ijs qui fuerunt. Cur tandẽ?inquam: an expectas quid ego iudicẽ de iſtis qui tibi ſunt æquè noti ac mihi? Mihi meherculе,inquit,*Marcellus *ſatis eſt notus,*Cæſar *autem parũ:illum enim ſæpe audiui, hic,cũ ego iudicare iam aliquid poſſem,abfuit. Quid igitur de illo iudicas,quem ſæpe audiſti? Quid cẽſes, inquit,niſi id, quòd habiturus es ſimulẽ tui? Næ ego, inquam,ſi ita eſt,uelim tibi eũ placere quàm maxime.*

Atqui & ita eſt,inquit,& uehemẽter placet,nec uerò ſine cauſa: nam & didicit, & omiſſis cæteris ſtudijs unum id egit,ſeſéque quotidianis commẽtationibus acerrimè exercuit.Itaque & lectis utitur uerbis,& frequentibus, & ſplendore uocis, dignitate motus fit ſpecioſum & illuſtre quod dicitur: omniáque ſic ſuppetunt,ut ei nullã deeſſe uirtutem oratoris putem: maximéque laudandus eſt,qui hoc tẽpore ipſo cum liceat,in hoc communi noſtro & quaſi fatali malo cõſoletur ſe, cum conſcientia optimæ mentis,tum etiam uſurpatione & renouatione doctrinæ. Vidi *enim* Mitylenis *nuper*

tum : ídque cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacunque enim una planè claudicaret, orator eſſe non poſſet. Sed tamen alius in alia excellebat: magis reperiebat quid dici opus eſſet, & quomodo præparari, & quo loco locari: memoriáque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erántque ei quædam ex hus paria cum Craſſo, quædam etiam ſuperiora. At Craſſi magis enitebat oratio. Nec uerò Sulpitio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus planè atque omnino defuiſſe. Itaque in Curione hoc uerißimè iudicari poteſt, nulla re una magis oratorem commendari, quàm uerborũ ſplendore & copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in inſtruendo diſſipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe: in utroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utrãque partem toto corpore uacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Sicinius homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quicquam: is cum Trib. pleb. Curionem & Octauium Coſs. produxiſſet, Curióque multa dixiſſet ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, & multis medicamentis propter dolorẽ artuum delibutus, Nunquam, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties tria cũ propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauiſſem, ille cõtra me pro Seruio Næ-

uio diceret, ſubitò totam cauſam oblitus eſt, idque ueneficijs & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenij ſigna, ſed nihil turpius, quàm quòd etiã in ſcriptis obliuiſcebatur quid paulo ante poſuiſſet, ut in eo libro ubi ſe exeũtem è ſenatu, & cũ Panſa noſtro, & cũ Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar Cos. habuiſſet, omniſque ille ſermo ductus è percontatione filij, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis uerbis cũ inueheretur in Cæſarẽ Curio, diſputatióq; eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorũ, cum ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar Cos. habuiſſet, reprehẽdit eas res, quas idem Cæſar anno pòſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia. Tũ Brutus admirãs, Tantámne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit quantum flagitij commiſiſſet?

Quid autem, inquã, Brute ſtultius, quàm ſi ea uituperare uolebat quæ uituperauit, nõ eo tempore inſtituere ſermonem, cum illarũ rerum iam tempora præterijſſent? Sed ita totus errat, ut in eodẽ ſermone dicat in ſenatu ſe Cæſare cõſule nõ accedere, ſed id dicat ipſo Cos. exiens è ſenatu. Iã qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarum ingenij partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet quid paulò antè poſuiſſet, huic minimè mirũ eſt ex tempore dicenti ſolitã effluere mentem. Itaque cum ei nec officiũ deeſſet, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eũ cauſæ deferebãtur. Orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur, propter uerborũ bonitatem, ut antè dixi, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes aſpiciendas tamen cenſeo:

ſunt illæ quidem lāguidiores, ueruntamen poſſunt augere & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus: quod habet tantam uim, ut ſolum ſine aliȷs in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodē igitur numero eiuſdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquētiſſimi uiri filius, nō ſatis acutus orator, ſed tamē orator numeratus eſt. Erat in uerbis grauitas, & facilè dicebat, & authoritatem naturalē quandā habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniēdis, nec minus uerbis expeditus: fortis uerò actor & uehemēs, & uerbis nec inops, nec abiectus, & quē planè oratorē dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus. Multum ab ȷs aberat L. Fuſius, tamen ex accuſatione M. Aquilȷ diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cum de Repu. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patrémque tuum Brute, iuris quoq; & publici & priuati ſanè peritum, M. Lucullū: M. Octauium Cn. filium (qui tantum authoritate dicendóque ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis ſuffragȷs abrogauerit) Cn. Octauiū, M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id eſt à iudicȷs, & in præſidȷs Reip. cui facilè ſatiſfacere poſſint, collocemus. Eodem Q. Cæpionem referrē, niſi nimis equeſtri ordini deditus, à ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere compluris minimè dignos elegantis conuentus auribus, aptiſſimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in ȷs perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior autem

etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniã huius generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentiſſimus uiſus eſt: magis ſpecie tamen & motu atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longè autẽ poſt natos homines improbiſſimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus & callidus, cū primíſque ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ & uitæ ſordibus in prætura, Cos. factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nã & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodẽ die quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco Coss. publicè eſt interfectus, homo ſimillimus Atheniẽſis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorũ comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius cõſecutus, homo loquax ſane & ſatis acutus, ſed tam ſolutus & mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cauendũ eſt nequid in agendo dicendóue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo ſuperiorem ætatem reuecti ſumus, nunc ad eam de qua aliquantum locuti ſumus, reuertamur. Coniũctus igitur Sulpitij ætati P. Antiſtius fuit, rabula ſanè probabilis, qui multos cũ tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primum contra C. Iulij illam conſulatus petitionem extraordinariam, uerã cauſam agens eſt probatus: & eo magis, quòd eandẽ cauſam cũ ageret eius collega ille ipſe Sulpitius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primo multæ ad eũ cauſæ, deinde omnes maximæ quæcunque erant, deferebãtur. Rem uidebat acutè, componebat diligenter, me-

moria ualebat, uerbis nõ ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abiectis. Expedita *autem erat & perfacilè currens oratio.* Et *erat eius quidẽ tanquam habitus non inurbanus: actio paulùm cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat.* Hic *temporibus floruit ijs, quibus inter profectionẽ reditúmque* L. Syllæ *ſine iure fuit & ſine ulla dignitate reſp.* Hoc *etiã autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo,* Sulpitius *occiderat,* Cotta *aberat, &* Curio, *uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter* Carbonem *&* Pomponium, *quorum utrũque facilè ſuperabat.* Inferioris *autem ætatis erat proximus* L. Siſenna *doctus uir, & ſtudijs optimis deditus, benè* Latinè *loquens, gnarus reipublicæ, nõ ſine facetijs, ſed neque laboris multi, nec ſatis uerſatus in cauſis: interiectúſque inter duas ætates* Hortenſij, *&* Sulpitij, *nec maiorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere.* Huius *omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt, quæ cũ facilè omnes uincat ſuperiores, tũ indicat tamen quantum abſit à ſummo, quámq; genus hoc ſcriptionis nõdum ſit ſatis* Latinis *literis illuſtratum.* Nam Q. Hortenſij *admodum adoleſcentis ingenium, ut* Phidiæ *ſignum, ſimul aſpectum & probatum eſt.* Is L. Craſſo, Q. Scæuola Coſs. *primum in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules: & cum eorũ qui affuerunt, tum ipſorũ conſulũ, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio diſceſſit probatus.* Vndeuiginti *annos natus erat eo tempore.* Eſt *autem* L. Paulo, C. Marcello Coſs. *mortuus: ex quo uidemus eum in patronorum numero annos quatuor &* X L *fuiſſe.* Hoc *de oratore paulò poſt plura dicemus: hoc autẽ loco uoluimus ætatẽ eius in diſparẽ*

oratorũ ætatem includere: quanquam id quidẽ omnibus uſu uenire neceſſe fuit, quibus paulo longior uita contigit, ut & cum multo maioribus natu quàm eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus cõpararẽtur: ut Accius ijſdẽ ædilibus ait ſe & Pacuuium docuiſſe fabulam, cũ ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet. Sic Hortenſius non cum ſuis æqualibus ſolum, ſed & mea cum ætate, & cum tua Brute, & cũ aliquanto ſuperiore cõiungitur. Siquidẽ & Craſſo uiuo dicere ſolebat, & magis iam etiã uigebat cũ Antonio, & cum Philippo iam ſene pro.Cn.Põpeij bonis dicente: in illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit: & in eorum quos in Sulpitij ætate poſui, numerum facilè peruenerat, & ſuos inter æquales, M.Piſonem, M.Craſſum, Cn. Lentulum, P.Lẽtulum Surram, longè præſtitit, & me adoleſcentem natus octo annis minorem quàm erat ipſe, multos annos in ſtudio eiuſdem laudis exercuit, & tecũ ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Appio Claudio dixit, paulò ante mortem. Vides igitur ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter noſtrum tuúmque initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminẽ eorum qui uiuerent, nominare, ne uos curioſius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos qui iam ſunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa quam dicis, quamobrem de ijs qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quænam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ij tibi ſuccenſeãt, quos præterieris. Quid uos, inquam, tacere nõ poteritis? Nos quidẽ, inquit, facillimè: ſed tamẽ te arbitror malle id ipſum tacere, quàm taciturnita

tem noſtram experiri. Tum ego, Vere tibi, inquam, Brute dicam: non me exiſtimaui in hoc ſermone uſque ad hanc ætatem eſſe uenturum, ſed ita traxit ordo ætatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenerim.

Interpone igitur, inquit, ſiquos uidetur, deinde redeamus ad te, & ad Hortenſium. Immò uerò, inquam, ad Hortenſium: de me alij dicent, ſiqui uolent. Minime uerò, inquit: nam etſi me facilè omni tuo ſermone tenuiſti, tamen is mihi longior uidetur, quòd propero audire de te: nec uerò tam de uirtutibus dicēdi tuis quæ cũ omnibus, tum certè mihi notiſſimæ ſunt, quàm quòd gradus tuos & quaſi proceſſus dicendi ſtudeo cognoſcere. Geretur, inquam, tibi mos, quoniã me non ingenij prædicatorem eſſe uis, ſed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & à M. Craſſo, qui fuit æqualis Hortenſij, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina inſtructus, anguſtius etiã à natura, labore & induſtria, & quòd adhibebat ad obtinendas cauſas curã etiam & gratiã, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione ſermo Latinus erat, uerba nõ abiecta, res compoſitæ diligenter, nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, uocis parua contentio, omnia ferè ut ſimiliter atque uno modo dicerẽtur. Nam huius æqualis & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare ſe potuit, qui omnia magna uoce dicens, uerborum ſanè bonorum curſu quodam incitato ita furebat tamen, ut mirarere tam alius res agere populum, ut eſſet inſano inter diſertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorẽ opinionem dicẽdi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cum eſſet nec peracutus, (quanquam & ex facie & ex uultu uidebatur) nec a-

bundans uerbis, etſi fallebat in eo ipſo: ſic interuallis, exclamationibus, uoce ſuaui & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea quæ deerant, non deſyderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla uerborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum, ſic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multo ſecus P. Lentulus, cuius & excogitandi & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis & uenuſtatis, uocis & ſuauitas & magnitudo: ſic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiam minora quàm in ſuperiore. M. Piſo quicquid habuit, habuit ex diſciplina: maximéque ex omnibus qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehẽdendis uerbis uerſutum & ſolers, ſed ſæpe ſtomachoſum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quaſi curſum forenſem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac ſtultitias, quæ deuorandæ nobis ſunt, non ferebat, iracundiúſque reſpuebat, ſiue moroſe, ut putabatur, ſiue ingenuo liberóque faſtidio. Is cum ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea, deinde ex uirginum iudicio magnam laudẽ eſt adeptus, & ex eo tempore quaſi reuocatus in curſum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: poſtea quantum detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum ueterum, literarum & ſtudioſus, & non imperitus: multæ induſtriæ, & magni laboris fuit. C. Cenſorinus Græcis literis ſatis doctus, quod propoſuerat ex-

ſéque, alterum ſublatè ampléq; dicentium: etſi id melius eſt, quod ſplendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia quæ ſumma ſunt, iure laudantur: ſed cauenda eſt preſſo illi oratori inopia & ieiunitas: amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac ſolutè, & ut ad infirmitatem laterũ perſcienter contentionem omnẽ remiſerat, ſic ad uiriũ imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratiõe niſi ſyncerũ, nihil niſi ſiccum atq; ſanum, illúdque maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum uix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à ſe commoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel maximè omniũ quos quidem ego audiuerim, grandis, & ut ita dicam, tragicus orator: uox cum magna, tum ſuauis & ſplendida: geſtus & motus corporis ita uenuſtus, ut tamen ad forum non ad ſcenam inſtitutus uideretur. Incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Craſſum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium: ſed ab hoc uis aberat Antonij, Craſſi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus: ſiquidẽ iſtis, cum ſummi eſſent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles: nihil enim tam diſſimile, quàm Cotta Sulpitio: & uterque æqualibus ſuis plurimum præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, uidere quò ferat natura ſua quenq;, & ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere

alteri frænos. Sulpitij orationes quæ feruntur, eas poſt mortem eius ſcripſiſſe P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem meo iudicio diſertiſſimus. Ipſius Sulpitij nulla oratio eſt, ſæpéque ex eo audiui cum ſe ſcribere neque conſueuiſſe, neque poſſe diceret. Cottæ pro lege Varia quæ inſcribitur, eam L. AElius ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honeſtus, idémq; eruditiſſimus & Græcis literis & Latinis, antiquitatiſq; noſtræ & in inuentis rebus, & in actis, ſcriptorúmq; ueterũ literatè peritus. quam ſcientiã Varro noſter acceptã ab illo, auctámque per ſeſe, uir ingenio præſtans, omníque doctrina, pluribus & illuſtrioribus literis explicauit. ſed idẽ AElius Stoicus eſſe uoluit, orator autẽ nec ſtuduit unquã, nec fuit: ſcribebat tamen orationes quas alij dicerẽt, ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Põpeio Rufo: quanquã is etiam ipſe ſcripſit eas quibus pro ſe eſt uſus, ſed nõ ſine AElio. His enim ſcriptis etiã ipſe interfui, cum eſſem apud AElium adoleſcens, eúmque audire perſtudioſè ſolerem. Cottam autem miror ſummum ipſum oratorem, miniméque ineptum AElianas leues oratiũculas uoluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius, ſed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam, minimè diſplicebat. Locus erat omnino in maximis cauſis præter eos de quib⁹ ſuprà dixi, nemini, propterea quòd Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat. horum qui neutrũ habebat, confugiebat ad Philippũ ferè, aut ad Cæſarẽ: Cotta & Sulpitius expetebãtur: ita ab ijs ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque

tam multa, quàm noſtra ætate, iudicia fiebant: neque hoc quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderẽtur à pluribus, quo nihil eſt uitioſius. Reſpondemus ijs, quos non audiuimus, in quo primum ſæpe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt coràm uidere me quemadmodum aduerſarius de quaq; re aſſeueret, maxime autem quẽadmodũ quæq; res audiatur. Sed nihil uitioſius, quàm cum unum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit ab altero perorata. Omnium enim cauſarũ unum eſt naturale principiũ, una peroratio: reliquæ partes quaſi mẽbra ſuo quæque loco locata, ſuam uim & dignitatem tenent. Cũ autem difficile ſit in longa oratione non aliquãdo aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe nõ conueniat: quãto difficilius cauere nequid dicas quod non conueniat eius orationi qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior eſt totam cauſam quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ ſi uno tempore dicas pro pluribus: idcirco hanc conſuetudinem lubenter aſciuimus. Erãt tamen quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, quia ſplẽdidioribus fortaſſe uerbis utebatur, & quia Latinè non peſſimè loquebatur, uſu credo aliquo domeſtico: nam literarum admodum nihil ſciebat. Sed magni intereſt quos quiſq; audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorũ: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ Caij filiæ ſæpe ſermo: ergo illã patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mutias ambas, quarũ ſermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos

quidem ambas, hanc uerò Scipionis etiam tu Brute cre do aliquando audiſti loquẽtem. Ego uerò ac lubẽter quidem, inquit Brutus, & eo lubentius, quòd L. Craſſi erat filia. Quid Craſſum, inquam, illũ cenſes iſtius Liciniæ filium, Craſſi teſtamento qui fuit adoptatus? Sũmo iſte quidẽ dicitur ingenio fuiſſe, inquit. Et uerò hic Scipio collega meus, mihi ſanè bene & loqui uidetur, & dicere. Rectè, inquã, iudicas Brute. etenĩ iſtius genus eſt ex ipſius ſapientiæ ſtirpe generatum. Nã & de duobus auis iã diximus, Scipione & Craſſo, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filij: P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatem Remp. uindicauit: Q. Scæuola augure, qui peritiſſimus iuris, idémq; percomis eſt habitus. Iam duorũ abauorum quàm eſt illuſtre nomen, P. Scipionis, qui bis conſul fuit, qui eſt Corculum dictus: alterius omniũ ſapientiſſimi C. Lælij. O generoſam, inquit, ſtirpem, & tanquam in unam arborẽ plura genera, ſic in iſtam domum multorum inſitam atq; illuminatam ſapientiam. Similiter igitur ſuſpicor (ut cõferamus parua magnis) Curionis, etſi pupillus relictus eſt, patrio fuiſſe inſtituto puro ſermone aſſuefactã domũ: & eo magis hoc iudico, quòd neminem ex ijs quidem qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honeſtarum artiũ tam indoctum, tam rudem. Nullũ ille poetam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat, non publicum ius, non priuatum & ciuile cognouerat: quanquam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus, quos parum his inſtructos artibus uidimus, ut Sulpitium, ut Antonium. Sed ij tamen unum illud habebant dicendi opus elabora-

tum : ídque cum conſtaret ex quinque notiſſimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacunque enim una planè claudicaret, orator eſſe non poſſet. Sed tamen alius in alia excellebat: magis reperiebat quid dici opus eſſet, & quomodo præparari, & quo loco locari: memoriáque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: eránt que ei quædam ex huparia cum Craſſo, quædam etiam ſuperiora. At Craſſi magis enitebat oratio. Nec uerò Sulpitio, neque Cottæ dicere poſſumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus planè atque omnino defuiſſe. Itaque in Curione hoc uerißimè iudicari poteſt, nulla re una magis oratorem commendari, quàm uerborū ſplendore & copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in inſtruendo diſſipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere, & meminiſſe: in utroque cachinnos irridentium commouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utrāque partem toto corpore uacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Sicinius homo impurus, ſed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris ſimile quicquam: is cum Trib. pleb. Curionem & Octauium Coss. produxiſſet, Curióque multa dixiſſet ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, & multis medicamentis propter dolorē artuum delibutus, Nunquam, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties tria cū propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauiſſem, ille cōtra me pro Seruio Næ-

uio diceret, ſubitò totam cauſam oblitus eſt, ídque ueneficijs & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenij ſigna, ſed nihil turpius, quàm quòd etiã in ſcriptis obliuiſcebatur quid paulo-ante poſuiſſet, ut in eo libro ubi ſe exeũtem è ſenatu, & cũ Panſa noſtro, & cũ Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar Cos. habuiſſet, omniſque ille ſermo ductus è percontatione filij, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis uerbis cũ inueheretur in Cæſarẽ Curio, diſputatióq; eſſet inter eos, ut eſt conſuetudo dialogorũ, cum ſermo eſſet inſtitutus ſenatu miſſo, quem ſenatum Cæſar Cos. habuiſſet, reprehẽdit eas res, quas idem Cæſar anno pòſt, & deinceps reliquis annis adminiſtrauiſſet in Gallia. Tũ Brutus admirãs, Tantámne fuiſſe obliuionem, inquit, in ſcripto præſertim, ut ne legens quidem unquam ſenſerit quantum flagitij commiſiſſet?

Quid autem, inquã, Brute ſtultius, quàm ſi ea uituperare uolebat quæ uituperauit, nõ eo tempore inſtituere ſermonem, cum illarũ rerum iam tempora præteriſſent? Sed ita totus errat, ut in eodẽ ſermone dicat in ſenatu ſe Cæſare cõſule nõ accedere, ſed id dicat ipſo Cos. exiens è ſenatu. Iã qui hac parte animi, quæ cuſtos eſt cæterarum ingenij partium, tam debilis eſſet, ut ne in ſcripto quidem meminiſſet quid paulò antè poſuiſſet, huic minimè mirũ eſt ex tempore dicenti ſolitã effluere mentem. Itaque cum ei nec officiũ deeſſet, & flagraret ſtudio dicendi, perpaucæ ad eũ cauſæ deferebãtur. Orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur, propter uerborũ bonitatem, ut antè dixi, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes aſpiciendas tamen cenſeo:

ſunt illæ quidem lãguidiores, ueruntamen poſſunt augere & quaſi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuiſſe concedimus : quod habet tantam uim, ut ſolum ſine alijs in Curione ſpeciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad inſtituta redeamus. In eodẽ igitur numero eiuſdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquẽtiſſimi uiri filius, nõ ſatis acutus orator, ſed tamẽ orator numeratus eſt. Erat in uerbis grauitas, & facilè dicebat, & authoritatem naturalẽ quandã habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniẽdis, nec minus uerbis expeditus: fortis uerò actor & uehemẽs, & uerbis nec inops, nec abiectus, & quẽ planè oratorẽ dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminoſus. Multum ab ijs aberat L. Fuſius, tamen ex accuſatione M. Aquilij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Druſum tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cum de Repu. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patrémque tuum Brute, iuris quoq; & publici & priuati ſanè peritum, M. Lucullũ: M. Octauium Cn. filium (qui tantum authoritate dicendóque ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis ſuffragijs abrogauerit) Cn. Octauiũ, M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id eſt à iudicijs, & in præſidijs Reip. cui facilè ſatiſfacere poſſint, collocemus. Eodem Q. Cæpionem referrẽ, niſi nimis equeſtri ordini deditus, à ſenatu diſſediſſet. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere compluređ minimè dignos elegantis conuentus auribus, aptiſſimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in ijs perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior autem

etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniā huius generis facta mentio eſt, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentiſſimus uiſus eſt: magis ſpecie tamen & motu atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longè autē poſt natos homines improbiſſimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus & callidus, cùi primiſque ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ & uitæ ſordibus in prætura, Cos. factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nā & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodē die quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco Coss. publicè eſt interfectus, homo ſimillimus Atheniēſis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorū comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius cōſecutus, homo loquax ſane & ſatis acutus, ſed tam ſolutus & mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. Ita cauendū eſt nequid in agendo dicendóue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo ſuperiorem ætatem reuecti ſumus, nunc ad eam de qua aliquantum locuti ſumus, reuertamur. Coniūctus igitur Sulpitij ætati P. Antiſtius fuit, rabula ſanè probabilis, qui multos cū tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in tribunatu primum contra C. Iulij illam conſulatus petitionem extraordinariam, uerā cauſam agens eſt probatus: & eo magis, quòd eandē cauſam cū ageret eius collega ille ipſe Sulpitius, hic plura & acutiora dicebat. Itaque poſt tribunatum primo multæ ad eū cauſæ, deinde omnes maximæ quæcunque erant, deferebātur. Rem uidebat acutè, componebat diligenter, me-

moria ualebat, uerbis nõ ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abiectis. Expedita *autem erat & perfacilè currens oratio.* Et *erat eius quidẽ tanquam habitus non inurbanus: actio paulùm cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat.* Hic *temporibus floruit ijs, quibus inter profectionẽ reditúmque* L. Syllæ *ſine iure fuit & ſine ulla dignitate reſp.* Hoc *etiã autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo,* Sulpitius *occiderat,* Cotta *aberat, &* Curio, *uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter* Carbonem *&* Pomponium, *quorum utrũque facilè ſuperabat.* Inferioris *autem ætatis erat proximus* L. Siſenna *doctus uir, & ſtudijs optimis deditus, benè* Latinè *loquens, gnarus reipublicæ, nõ ſine facetijs, ſed neque laboris multi, nec ſatis uerſatus in cauſis: interiectúſque inter duas ætates* Hortenſij, *&* Sulpitij, *nec maiorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere.* Huius *omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt, quæ cũ facilè omnes uincat ſuperiores, tũ indicat tamen quantum abſit à ſummo, quámq; genus hoc ſcriptionis nõdum ſit ſatis* Latinis *literis illuſtratum.* Nam Q. Hortenſij *admodum adoleſcentis ingenium, ut* Phidiæ *ſignum, ſimul aſpectum & probatum eſt.* Is L. Craſſo, Q. Scæuola Coss. *primum in foro dixit, & apud hos ipſos quidem conſules: & cum eorũ qui affuerunt, tum ipſorũ conſulũ, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio diſceſſit probatus.* Vndeuiginti *annos natus erat eo tempore.* Eſt *autem* L. Paulo, C. Marcello Coss. *mortuus: ex quo uidemus eum in patronorum numero annos quatuor &* X L *fuiſſe.* Hoc *de oratore paulò poſt plura dicemus: hoc autẽ loco uoluimus ætatẽ eius in diſparẽ*

oratorũ ætatem includere: quanquam id quidẽ omnibus uſu uenire neceſſe fuit, quibus paulo longior uita contigit, ut & cum multo maioribus natu quàm eſſent ipſi, & cum aliquanto minoribus cõpararẽtur: ut Accius ijſdẽ ædilibus ait ſe & Pacuuium docuiſſe fabulam, cũ ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet. Sic Hortenſius non cum ſuis æqualibus ſolum, ſed & mea cum ætate, & cum tua Brute, & cũ aliquanto ſuperiore cõiungitur. Siquidẽ & Craſſo uiuo dicere ſolebat, & magis iam etiã uigebat cũ Antonio, & cum Philippo iam ſene pro Cn. Põpeij bonis dicente: in illa cauſa adoleſcens cum eſſet, princeps fuit: & in eorum quos in Sulpitij ætate poſui, numerum facilè peruenerat, & ſuos inter æquales, M. Piſonem, M. Craſſum, Cn. Lentulum, P. Lẽtulum Surram, longè præſtitit, & me adoleſcentem natus octo annis minorem quàm erat ipſe, multos annos in ſtudio eiuſdem laudis exercuit, & tecũ ſimul, ſicut ego pro multis, ſic ille pro Appio Claudio dixit, paulò ante mortem. Vides igitur ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter noſtrum tuúmque initium dicendi interpoſitis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc ſermone noſtro ſtatui neminẽ eorum qui uiuerent, nominare, ne uos curioſius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos qui iam ſunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non eſt, inquit, iſta cauſa quam dicis, quamobrem de ijs qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quænam igitur, inquam, eſt? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic ſermo tuus emanet, & ij tibi ſuccenſeãt, quos præterieris. Quid uos, inquam, tacere nõ poteritis? Nos quidẽ, inquit, facillimè: ſed tamẽ te arbitror malle id ipſum tacere, quàm taciturnita

bundans uerbis, etſi fallebat in eo ipſo: ſic interuallis, exclamationibus, uoce ſuaui & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea quæ deerant, non deſyderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla uerborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum, ſic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multo ſecus P. Lentulus, cuius & excogitandi & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis & uenuſtatis, uocis & ſuauitas & magnitudo: ſic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiam minora quàm in ſuperiore. M. Piſo quicquid habuit, habuit ex diſciplina: maximéque ex omnibus qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehẽdendis uerbis uerſutum & ſolers, ſed ſæpe ſtomachoſum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quaſi curſum forenſem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac ſtultitias, quæ deuorandæ nobis ſunt, non ferebat, iracundiúſque reſpuebat, ſiue moroſe, ut putabatur, ſiue ingenuo liberóque faſtidio. Is cum ſatis floruiſſet adoleſcens, minor haberi eſt cœptus poſtea, deinde ex uirginum iudicio magnam laudẽ eſt adeptus, & ex eo tempore quaſi reuocatus in curſum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: poſtea quantum detraxit ex ſtudio, tantum amiſit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, ſed magno ſtudio rerum ueterum, literarum & ſtudioſus, & non imperitus: multæ induſtriæ, & magni laboris fuit. C. Cenſorinus Græcis literis ſatis doctus, quod propoſuerat ex-

plicans expeditè, nõ inuenuſtus actor, ſed iners, & inimicus fori. Lucius Turius paruo ingenio, ſed multo labore, quoquo modo poterat ſæpe dicebat. itaque ei paucæ centuriæ ad conſulatum defuerunt. C. Macer authoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus: huius ſi uita, ſi mores, ſi uultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuiſſet: non erat abundans, non inops tamen: non ualde nitens, non planè horrida oratio: uox, geſtus, & omnis actio, ſine lepôre: at in inueniendis componendíſque rebus mira accuratio, ut non facilè in ullo diligentiorem, maiorémque cognouerim, ſed eam ut citius ueteratoriã quàm oratoriam diceres. hic etſi etiam in publicis cauſis probabatur, tamen in priuatis illuſtriorẽ obtinebat locum. C. deinde Piſo ſtatarius, & ſermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu & ſimulatione multo etiam acutior quàm erat uidebatur. Nã eius æqualem M. Glabrionem bene inſtitutum aui Scæuolæ diligentia, ſocors ipſius natura negligénſque tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in exiſtimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Põpeius uir ad omnia ſumma natus, maiorem dicendi gloriam habuiſſet, niſi eũ maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abſtraxiſſet. erat oratione ſatis amplus, rem prudẽter uidebat: actio uerò eius habebat & in uoce magnum ſplendorẽ, & in motu ſummam dignitatem. Noſter item æqualis D. Syllanus uitricus tuus, ſtudij ille quidem habuit non multum, ſed acuminis & orationis ſatis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus eſt, biẽnio quàm nos

fortaſſe maior, ſummo ſtudio dicẽdi, multáque doctrina, incredibili labore atque induſtria, quod ſcire poſſum: fuit enim mecũ, & cum M. Piſone, cum amicitia, tũ ſtudijs exercitationibúſque coniunctus. huius actio nõ ſatis commendabat orationem: in hac enim ſatis erat copiæ, in illa autem lepôris parũ. Erat eius æqualis P. Antronius uoce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui cum multas iã cauſas diceret, adoleſcens eſt mortuus: is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quàm paraté. Et C. Staienus, qui ſe ipſe adoptauerat, & de Staieno AEliũ fecerat, feruido quodam & petulãti & furioſo genere dicendi: quod quia multis gratum erat & probabatur, aſcẽdiſſet ad honores, niſi in facinore manifeſto deprehenſus, pœnas legibus & iudicio dediſſet. Eodẽ tempore C. & L. Cæpaſij fratres fuerũt, qui multa opera ignoti homines & repentini, quæſtores celeriter facti ſunt oppidano quodam & inconditо genere dicendi. Addamus huc etiã, nequẽ uocalem præteriјſſe uideamur, C. Coſconiũ Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen uerborũ copiam, ſiquã habebat, præbebat populo cum multa concurſatione, magnóque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craſſi quaſi ſecũdarius. Is omnibus exemplo debet eſſe, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorúmque uel honori uel periculo ſeruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam conſecutus, etiam in patronorũ, ſine doctrina, ſine ingenio, aliquem numerũ peruenerat: ſed ut pugiles inexercitati etiam ſi pugnos & plagas Olympiorũ cupidi ferre poſſunt, ſolẽ tamen ſæpe ferre non poſſunt: ſic ille cum

omni iam fortuna proſperè functus, labores etiam magnos excepiſſet, illius iudicialis anni ſeueritatem quaſi ſolem non tulit. Tum Atticus, *Tu quidem de fece, inquit, hauris, ídque iandudum, ſed tacebam: hoc uerò non putabam, te uſque ad* Staienos *&* Antronios *eſſe uenturum.* Non *puto, inquam, exiſtimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: ſed ordinem ſequens, in memoriam notam & æqualem neceſſariò incurro.* Volo *autem hoc perſpici, omnibus conquiſitis qui in multitudine dicere auſi ſint, memoria quidē dignos perpaucos: uerum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuiſſe. ſed ad ſermonem inſtitutum reuertamur.* T. Torquatus T. *filius, & doctus uir ex* Rhodia *diſciplina* Molonis, *& à natura ad dicendum ſatis ſolutus atque expeditus, cui ſi uita ſuppeditauiſſet, ſublato ambitu conſul factus eſſet: plus facultatis habuit ad dicendum, quàm uoluntatis.* Itaque *ſtudio huic non ſatiſfecit, officio uerò nec in ſuorū neceſſariorum cauſis, nec in ſententia ſenatoria defuit.* Etiam M. Pōtidius *municeps noſter multas priuatas cauſas actitauit, celeriter ſanè uerba uoluens, nec hebes in cauſis, uel dicā plus etiā quàm non hebes, ſed efferueſcens in dicendo, ſtomacho ſæpe, iracundiáque uehementius, ut non cum aduerſario ſolum, ſed etiā (quod mirabile eſſet) cū iudice ipſo, cuius delinitor eſſe debet orator, iurgio ſæpe contenderet.* M. Meſſala *minor natu quàm nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minimè incautus patronus in cauſis cognoſcendis, componendíſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarúmque cauſarum.* Duo etiam Metelli, Celer, *&* Nepos, *nihil in cauſis uerſati, nec ſine ingenio, nec indo-*

cti, hoc erant populare dicendi genus aſſecuti. C. autem Lẽtulus Marcellinus, nec unquam indiſertus, & in cõſulatu pereloquẽs uiſus eſt, non tardus ſententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus ſatis. C. Memmius L. filius perfectus literis, ſed Græcis, faſtidioſus ſanè Latinarũ, argutus orator, uerbíſque dulcis, ſed fugiens non modò dicẽdi, uerũ etiam cogitandi laborem, tantum ſibi de facultate detraxit, quantum imminuit induſtriæ. Hoc loco Brutus, Quàm uellem, inquit, de his etiã oratoribus qui hodie ſunt, tibi dicere luberet: etſi de alijs minus, de duobus tamen, quos à te ſcio laudari ſolere, Cæſare, & Marcello, audirem non minus lubenter, quàm audiui de ijs qui fuerunt. Cur tandẽ? inquam: an expectas quid ego iudicẽ de iſtis qui tibi ſunt æquè noti ac mihi? Mihi meherculè, inquit, Marcellus ſatis eſt notus, Cæſar autem parũ: illum enim ſæpe audiui, hic, cũ ego iudicare iam aliquid poſſem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem ſæpe audiſti? Quid cẽſes, inquit, niſi id, quòd habiturus es ſimulẽ tui? Næ ego, inquam, ſi ita eſt, uelim tibi eũ placere quàm maxime.

Atqui & ita eſt, inquit, & uehemẽter placet, nec uerò ſine cauſa: nam & didicit, & omiſſis cæteris ſtudijs unum id egit, ſeſéque quotidianis commẽtationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis utitur uerbis, & frequentibus, & ſplendore uocis, dignitate motus fit ſpecioſum & illuſtre quod dicitur: omniáque ſic ſuppetunt, ut ei nullã deeſſe uirtutem oratoris putem: maximéque laudandus eſt, qui hoc tẽpore ipſo cum liceat, in hoc communi noſtro & quaſi fatali malo cõſoletur ſe, cum conſcientia optimæ mentis, tum etiam uſurpatione & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper

uirũ, atque (ut dixi) uidi planè uirũ. Itaque cum eũ antea tui ſimilẽ in dicẽdo uiderim, tũ uerò nunc à doctiſſimo uiro, tibíque, ut intellexi, amiciſſimo Cratippo inſtructũ omni copia, multo uidebã ſimiliorẽ. Hic ego, Etſi, inquam, de optimi uiri nobíſque amiciſſimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarũ obliuionem quærens, hũc ipſum ſermonem produxi longius. Sed de Cæſare cupio audire quid tandẽ Atticus iudicet. Et ille, Præclarè, inquit, tibi conſtas, ut de ijs qui nunc ſunt, nihil uelis ipſe dicere: & hercle ſi ſic ageres ut de ijs egiſti qui iam mortui ſunt, neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Antronios & Staienos incurreres. Quare ſiue hanc turbam effugere uoluiſti, ſiue ueritus nequis ſe aut præteritum, aut non ſatis laudatum queri poſſit, de Cæſare tamen potuiſti dicere, præſertim cũ & tuum de illius ingenio notiſſimum iudiciũ eſſet, nec illius de tuo obſcurũ. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpiſſime audio, illum omniũ ferè oratorum Latinè loqui elegantiſſimè, nec id ſolùm domeſtica conſuetudine, ut dudum de Læliorum & Mutiorũ familijs audiebamus: ſed quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquẽdi laus, multis literis, & ijs quidẽ recõditis & exquiſitis, ſummóque ſtudio & diligentia eſt conſecutus. Quinetiam in maximis occupationibus, cum ad te ipſum (inquit in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratiſſimè ſcripſerit, primóque in libro dixerit uerborũ delectum originem eſſe eloquentiæ, tribuerítq; mi Brute huic noſtro, qui me de illo maluit quàm ſe dicere, laudem ſin-

gulare͂ (nam ſcripſit his uerbis, cum hunc nomine eſſet affatus, Ac ſi cogitata præclarè eloqui poſſent, nõnulli ſtudio & uſu elaborauerũt: cuius te penè principem copiæ atque inuentorem bene de nomine ac dignitate populi Rom. *meritum eſſe exiſtimare debemus) hunc facilem & quotidianum nouiſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum.* Tum Brutus, *Amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non ſolùm principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam benemeritum de populi* Rom. *nomine & dignitate. quo enim uno uincebamur à uicta* Græcia, *id aut ereptum illis eſt, aut certè nobis cum illis communicatum.* Hanc *autem, inquit, gloriam, teſtimoniúmque* Cæſaris, *tuæ quidem ſupplicationi non ſolùm, ſed triũphis multorũ antepono.* Et *rectè quidem, inquam,* Brute, *modò ſit hoc Cæſaris iudicij, non beneuolentiæ teſtimoniũ. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quiſquis eſt ille, ſi modò eſt aliquis, qui non illuſtrauit modò, ſed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi qui* Ligurum *caſtella expugnauerunt, ex quibus multi ſunt, ut ſcitis, triũphi.* Verum *quidem ſi audire uolumus, omiſſis illis diuinis conſilijs, quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorũ ſapientia ſalus ciuitatis, aut belli, aut domi: multo magis orator præſtat minutis imperatoribus.* At *prodeſt plus imperator.* Quis *negat? ſed tamẽ nõ metuo ne mihi acclametis. eſt autẽ quod ſentiam dicẽdi liber locus.* Malim *mihi* L. Craſſi *unam pro* M. Curio *dictionem, quàm caſtellanos triumphos duos.* At *plus interfuit* Reipub. *caſtellũ capi* Ligurũ, *quàm bene defendi cauſam* M. Curij. Credo. *ſed* Athenienſiũ *quoque plus interfuit firma tecta*

in domicilijs habere, quàm Mineruæ *ſignum ex ebore pulcherrimum: tamen ego me* Phidiam *eſſe mallem, quàm uel optimum fabrum tignariũ. Quare non quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt, præſertim cum pauci pingere egregiè poſſint, aut fingere: operarij autem aut baiuli deeſſe non poſſint.* Sed *perge* Pomponi *de* Cæſare, *&* *redde quæ reſtant.* Solùm *quidẽ, inquit ille, & quaſi fundamentũ oratoris uides, locutionem emendatam, &* Latinam: *cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ cõſuetudinis.* Mitto C. *Lælium,* P. *Scipionem: ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic* Latinè *loquendi, non omnium tamen. nam illorũ æquales* Cæcilium *&* Pacuuiũ *male locutos uidemus: ſed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcauerat, rectè loquebantur.* Sed *hanc certè rem deteriorẽ uetuſtas fecit, &* Romæ, *& in* Græcia. *Cõfluxerunt enim &* Athenas *& in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diuerſis locis, quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda quamobtruſa ratio, quæ mutari non poteſt, nec utendum prauiſſima cõſuetudinis regula.* T. *Flaminiũ, qui cum* Q. Metello *cõſul fuit, pueri uidimus: exiſtimabatur bene* Latinè, *ſed literas neſciebat.* Catulus *erat ille quidẽ minimè indoctus, ut à te paulò eſt antè dictũ, ſed tamẽ ſuauitas uocis, & lenis appellatio literarũ, bene loquẽdi famam cõfecerat.* Cotta, *quia ſe ualde dilatãdis literis à ſimilitudine* Græcæ *locutionis abſtraxerat, ſonabátq; contrariũ* Catulo, *ſubagreſte quiddã planéque ſubruſticũ, alia quidem quaſi inculta & ſylueſtri uia ad eandẽ laudẽ peruene*

rat. Siſenna autem quaſi emendator ſermonis uſitati cũ eſſe uellet, ne à C.Ruſcio quidẽ accuſatore deterreri potuit quo minus inuſitatis uerbis uteretur. Quidnã iſtuc eſt? inquit Brutus: aut quis eſt iſte C.Ruſcius? Et ille fuit accuſator, inquit, uetus, quo accuſante Chritiliũ, Siſenna defendens dixit quædam eius ſputatilica eſſe crimina. Tũ C.Ruſcius, Circũuenior, inquit, iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna, quid dicas neſcio, metuo inſidias: ſputatilica, quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Maximi riſus, ſed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat eſſe inuſitatè loqui. Cæſar autem rationem adhibẽs, conſuetudinem uitioſam & corruptam pura & incorrupta conſuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam uerborum Latinorũ (quæ etiamſi orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum uidetur tanquã tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non uideo cui debeat cedere. ſplendidam quandam miniméque ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generoſa quodãmodo. Tum Brutus, Orationes quidẽ eius mihi uehementer probantur, compluresn autem legi. Atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum, ualde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti & uenuſti, omni ornatu orationis tanquam ueſte detracta: ſed dũ uoluit alios habere parata unde ſumerent qui uellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui uolunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit. Nihil enim eſt in hiſtoria pura & illuſtri breuitate dulcius.

Sed ad eos, ſi placet, qui uita exceſſerunt, reuertamur. Caius Sicinius igitur Quinti Pompeij illius qui cenſor fuit, ex filia nepos, quæſtorius mortuus eſt, probabilis orator, iam uerò etiã probatus ex hac inopi ad ornandum, ſed ad inueniendum expedita Hermagoræ diſciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicẽdi, quæ ſi minorem habent apparatum (ſunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quaſdam errare in dicendo non patientes uias. has ille tenens, & paratus ad cauſas ueniens, uerborum non egens, ipſa illa comparatione diſciplináque dicendi iam in patronorũ numerum peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Viſellius Varro conſobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cum poſt curulem ædilitatem iudex quæſtionis eſſet, eſt mortuus. in quo fateor uulgi iudicium à iudicio meo diſſenſiſſe. nam populo non erat ſatis uendibilis, præceps quædam, & cum idcirco obſcura quia peracuta, tũ rapida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque uerbis aptiorem citò alium dixerim, neque ſententijs crebriorẽ. Præterea perfectus in literis, iuríſque ciuilis iam à patre Aculeone traditam tenuit diſciplinã. Reliqui ſunt qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixiſſes, etſi non deerat oratio, quàm, ut Græci dicũt, πολιτικόν. Erãt in eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, ſed interiores quædã & reconditæ, diuina memoria, ſumma uerborũ & grauitas, & elegãtia: atq; hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integritas. Me quidẽ admodũ delectabat etiam Triarij in illa ætate plena literatæ ſenectutis oratio. quãta ſeueritas in uultu! quantũ põdus in uerbis! quàm nihil non conſyderatũ exibat ex ore! Tũ Brutus Tor-

quati & Triarij mentione cōmotus (utrūque enim eorū admodū dilexerat) Næ ego, inquit, ut omittam cætera, quæ ſunt innumerabilia, de iſtis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam authoritatē de pace ualuiſſe. nam nec iſtos excellentes uiros, nec multos alios præſtātes ciues Reſpublica perdidiſſet. Sileamus, inquā, Brute de iſtis, ne augeamus dolorē. nam & præteritorum recordatio eſt acerba, & acerbior expectatio reliquorū. Itaque omittamus lugere, & tātum quid quiſque dicendo potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus. Sunt etiam ex ijs qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & ſcriptitauit accuratè, cū præſertim nō eſſet orator, & egit multa cōſtanter; Appius Claudius ſocer tuus, collega & familiaris meus: hic iam & ſatis ſtudioſus, & ualde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris antiquitatiſque noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli conſulares, quorum Publius ille noſtrarum iniuriarū ultor, author ſalutis, quicquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit è diſciplina, inſtrumenta naturæ deerāt: ſed tātus animi ſplēdor, & tanta magnitudo, ut ſibi omnia quæ clarorum uirorū eſſent, non dubitaret adſciſcere, eáq; omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus ſatis erat fortis orator, ſi modò orator, ſed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba non horrida ſanè, ut plena eſſet animi & terroris oratio. Quæreres in iudicijs fortaſſe melius: in Rep. quod erat, eſſe iudicares ſatis. Ne Titus quidē Poſthumius cōtemnēdus in dicēdo, de Rep. uerò non minus uehemens orator, quàm bellator fuit:

geſtúſque natura ita uenuſtus, ut ars etiam quæ non erat, & è diſciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor ne amore uideàr plura quàm fuerint in illo, dicere: quod nõ ita eſt: (alia enim de illo maiora dici poſſunt) nã nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quenquam eiuſdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec uerò M. Cælium prætereundum arbitror, quæcũque eius in exitu uel fortuna uel mens fuit: qui quandiu authoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo cõtra ciuium perditorum popularem turbulẽtámque dementiam à ſenatu & à bonorũ cauſa ſteterit cõſtantius: quam eius actionem, multum tamen & ſplendida, & grandis, & eadem in primis faceta & perurbana cõmendabat oratio. Graues eius cõciones aliquot fuerunt, acres accuſationes tres, eæque omnes ex Reip. cõtentione ſuſceptæ: defenſiones, etſi illa erant in eo meliora quæ dixi, non contẽnendæ tamen, ſanéque tolerabiles. Hic cum ſumma uoluntate bonorum ædilis curulis factus eſſet, neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit à ſeſe, ceciditque poſtea, cũ eos imitari cœpit, quos ipſe peruerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis, potius inter multos propè ſingularis fuit: ita reconditas exquiſitáſque ſententias mollis & perlucens ueſtiebat oratio: nihil tam tenerũ, quàm illius cõprehenſio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipſius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æquè in poteſtate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nuſquam adhæreſceret: nullũ niſi loco poſitũ, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, ſtructum uerbũ uideres: nec uerò ullũ aut durum, aut

inſolens, aut humile, aut in longius ductũ: ac non propria uerba rerum, ſed pleraque trãſlata, ſic tamen, ut ea non irruiſſe in alienum locum, ſed immigraſſe in ſuum diceres. nec uerò hæc ſoluta, nec diffluentia, ſed adſtricta numeris, nõ apertè, nec eodem modo ſemper, ſe uarie diſſimulantérque concluſis. Erant autem & uerborũ & ſententiarũ illa lumina, quæ uocant Græci σχήματα, quibus tamen inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis in locis iuriſconſultorum includitur formulis, & ubi eſſet, uidebat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totúmque dicendi placidum & ſanum genus. Quòd ſi eſt optimum ſuauiter dicere, nihil eſt quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulo antè dictum ſit, tria uideri eſſe quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo ſumme tenuit, ut & rem illuſtraret diſſerẽdo, & animos eorum qui audirent, deuinciret uoluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret atq; incitaret animos: quã plurimum pollere diximus: nec erat ulla uis atque contentio, ſiue conſilio, quòd eos quorum altior oratio, actióque eſſet ardentior, furere & bacchari arbitraretur: ſiue quòd natura nõ eſſet ita factus, ſiue quòd non conſueſſet, ſiue quòd non poſſet. hoc unum illi, ſi nihil utilitatis habebat, abfuit: ſi opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum accuſatione ſua Quinto Gallio crimini dediſſet, ſibi eũ uenenum parauiſſe, idque à ſe eſſe deprehenſum, ſeſéque chirographa, teſtificationes, indicia, quæſtiones, manifeſtam rẽ deferre diceret, déque eo crimine accurate & exquiſite diſputauiſſet, me in reſpondẽdo, cum eſſem argumentatus quantũ res ferebat,

hoc ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quòd ille cum peſtem capitis ſui, cum indicia mortis ſe comperiſſe maniſeſtò, & manu tenere diceret, tam ſolutè egiſſet, tam leniter, tam oſcitanter. Tu iſtuc M. Callidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cum iſta eloquentia, alienorũ hominum pericula defendere acerrime ſoleas, tuum negligeres? ubi dolor, ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces & querelas ſolet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur, pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abfuit ut inflãmares noſtros animos, ſomnum iſto loco uix tenebamus. Sic nos ſummi oratoris uel ſanitate uel uitio pro argumento ad diluendum crimen uſi ſumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrum iſta ſanitas fuerit, an uitium? Quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus lõgè iſta ſit maxima, inflammare animos audientium, & quocunque res poſtulet modo flectere, qui hac uirtute caruerit, id ei quod maximũ fuerit, defuiſſe? Sit ſanè ita, inquã: ſed redeamus ad eum qui iam unus reſtat, Hortenſiũ: tum de nobiſmetipſis, quoniã id etiam Brute poſtulas, pauca dicemus: quanquam facienda mentio eſt, ut quidem mihi uidetur, duorum adoleſcentium, qui ſi diutius uixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod ueriſimile dixiſſet, ita facilè ſolutéque uerbis uoluebat, ſatis interdum acutas, crebras quidem certè ſententias, ut nihil poſſet ornatius eſſe, nihil expeditius. Atque hic à magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicen

dum:induſtriam non ſum expertus,ſtudium certè fuit: qui ſi me audire uoluiſſet, ut cœperat, honores quàm opes conſequi maluiſſet. Quidnam eſt,inquit,iſtuc? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo,inquã:Cũ honos ſit præmium uirtutis iudicio ſtudióque ciuium delatum ad aliquem:qui eum ſententijs,qui ſuffragijs adeptus eſt, is mihi & honeſtus & honoratus uidetur. Qui autem occaſione aliqua etiam inuitis ſuis ciuibus nactus eſt imperium,ut ille cupiebat,hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ ſi ille audire uoluiſſet, maxima cum gratia & gloria ad ſummã amplitudinem perueniſſet, aſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quæ quidem etiam cum P.Craſſo M.F. cum initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet,ſæpe egiſſe me arbitror,cum eũ uehementer hortarer, ut eam laudis uiã rectiſſimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritam reliquiſſent.Erat enim cum inſtitutus optimè, tum etiã perfectè planèque eruditus:ineratque & ingenium ſatis acre,& orationis non inelegans copia:prætereáque ſine arrogantia grauis eſſe uidebatur, & ſine ſegnitia uerecundus.Sed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam non inſolitæ adoleſcentibus gloriæ, qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe cupiebat: cui muneri mos maiorũ ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita grauiſſimo ſuo caſu, dum Cyri & Alexandri ſimilis eſſe uoluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant,& L.Craſſi, & multorũ Craſſorum inuentus eſt diſſimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat propoſitus) reuertamur,qui orator fuiſſet cum literis eruditior quàm Curio, tum etiam accu-

ratius quoddam dicendi & exquiſitius afferebat genus: quod quanquam ſcienter elegantérque tractabat, nimiũ tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſeruans, metuénſque ne uitioſum colligeret, etiam uerum ſanguinem deperdebat. Itaq; eius oratio nimia religione attenuata, doctis & attentè audientibus erat illuſtris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Caluus noſter dici oratorem uolebat: inde erat iſta exilitas, quã ille de induſtria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiã errare cogebat. Nam ſiquis eos qui nec ineptè dicunt, nec odioſè, nec putidè, Atticè putat dicere, is rectè, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim & inſolentiam tanquam inſaniam quãdam orationis odit, ſanitatem autem & integritatem quaſi religionem & uerecundiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem ieiunitatem, & ſiccitatem, & inopiã, dummodo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, uideat ne ignoret & gradus, & diſſimilitudines, & uim, & uarietatem Atticorũ. Atticos, inquit, uolo imitari. Quos? nec enim eſt unũ genus. nam quid eſt tam diſſimile quàm Demoſthenes & Lyſias? quàm idem & Hyperides? quàm omnium horum AEſchines? quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo atticè non dicebant: ſi omnes, quî potes, cum ſint ipſi diſſimillimi inter ſe? In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius Atticéne dixerit. mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſæ Athenæ uidentur. At eſt floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides,

quàm Lyſias. natura quædam aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe, ſed Attici tamen, quorum Chariſius multarum orationum, quas ſcribebat aliȷs, cum cupere uideretur imitari Lyſiam: Demochares autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot: & earũ rerũ hiſtoriã quæ erant Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico quàm oratorio genere perſcripſit. At Chariſiȷ uult Hegeſias eſſe ſimilis, iſq; ſe ita putat Atticum, ut ueros illos præ ſe penè agreſteis putet. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe uolumus. Optime. ſúntne igitur iȷ Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo, qui ſunt & inter ſe diſſimiles, & aliorũ? Thucydidem, inquit, imitamur. Optimè, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſyncerus & grãdis etiam fuit, hoc forenſe concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem quas interpoſuit (multæ enim ſunt) eas ego laudare ſoleo, imitari neque poſſim, ſi uelim: nec uelim fortaſſe, ſi poſſim: ut ſiquis Phalerno uino delectetur, ſed eo nec ita nouo, ut proximis conſulibus natum uelit: nec rurſus ita uetere, ut Opimium aut Anitium conſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ, credo: ſed nimia uetuſtas nec habet eam quam quærimus ſuauitatem, nec eſt iam ſanè tolerabilis. Nũ igitur qui hoc ſentiat, ſi is potare uelit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minime: ſed quandã ſequatur ætatem. Sic ego iſtis cenſuerim & nouam iſtam quaſi de muſto ac lacu feruidam orationem fugiendam: nec illam

præclaram Thucydidis nimis ueterem tanquam Anitianũ notam perſequendam. Ipſe enim Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet, & mitior. Demoſthenem igitur imitemur. O dij boni! quid ergo nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non aſſequimur. Iſti enim uidelicet Attici noſtri quod uolunt aſſequuntur: ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum eſſe, ſed ita neceſſe fuiſſe, cũ Demoſthenes dicturus eſſet, ut concurſus audiendi cauſa ex tota Græcia fierent. At cum iſti Attici dicunt, non modo à corona (quod eſt ipſum miſerabile) ſed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare ſi anguſtè & exiliter dicere eſt Atticorum, ſint ſanè Attici: ſed in comitium ueniant, ad ſtantem iudicem dicant. ſubſellia grandiorẽ & pleniorem uocem deſyderant. Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum ſit eum eſſe dicturũ, locus in ſubſellijs occupetur, compleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum ſurgit is qui dicturus ſit, ſignificatur à corona ſilentium: deinde crebræ aſſenſiones, multæ admirationes, riſus cum uelit, cũ uelit fletus: ut qui hæc procul uideat, etiãſi quid agatur neſciat, at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui cõtingant, eum ſcito Atticè dicere, ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de AEſchine, de ipſo quidem Demoſthene maxime. Sin autem acutum, prudens & idem ſyncerũ, & ſolidum & exſiccatum genus orationis probãt, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium eſſe Atticorum uolunt: rectè laudant. eſt enim in arte tanta, támque uaria, etiam huic minutæ ſubtilitati locus. ita fiet, ut non omnes qui Atticè, ijdem bene: ſed

ut omnes qui bene,iјdem etiam Atticè dicant. Sed redea mus rurſus ad Hortenſium. Sanè quidē,inquit Brutus: quanquam iſta mihi tua fuit periucunda à propoſita oratione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit,conatus, ſed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandum ſpectare uidetur ſermo tuus, dicam, opinor,quod ſentio. Tu uerò,inquam,Attice. Tum ille,Ego,inquit,ironiam illam quam in Socrate dicunt fuiſſe,qua ille in Platonis & Xenophontis & AEſchinis libris utitur, facetam & elegantem puto. Eſt enim & minime inepti hominis, & eiuſdem etiam faceti, cum de ſapientia diſceptetur,hanc ſibi ipſum detrahere,eis tribuere illudentem,qui eam ſibi arrogant,ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram,Hippiam,Prodicum,Gorgiam,cæteros:ſe autem omnium rerum inſcium fingit, & rudem : decet hoc neſcio quomodo illum:nec Epicuro qui id reprehēdit,aſſentior.Sed in hiſtoria,qua tu es uſus in omni ſermone,cum qualis quiſque orator fuiſſet,exponeres: uide quæſo,inquit,ne tam reprehendēda ſit ironia, quàm in teſtimonio. Quorſus,inquam,iſtuc?non enim intelligo. Quia primum, inquit,ita laudauiſti quoſdā oratores,ut imperitos poſſes in errorem inducere.Equidem in quibuſdam riſum uix tenebam,cum Attico Lyſiæ Catonem noſtrum comparabas,magnum mehercule hominem, uel potius ſummum & ſingularem uirū, nemo dicet ſecus,ſed oratorem, ſed etiam Lyſiæ ſimilē, quo nihil poteſt eſſe pictius. bella ironia ſi iocaremur: ſin aſſeueramus, uide ne religio nobis tam adhibenda ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus. Ego enim Catonē tuum,ut ciuem,ut ſenatorem, ut imperatorē, ut uirum.

denique cum prudentia & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: ſignificant enim formam quandā ingenij, ſed admodum impolitam, & planè rudem. Origines uerò cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonē cum Philiſto & Thucydide cōparares, Brutóne id cenſebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidē quiſquam imitari poteſt, ijs tu comparas hominem Tuſculanum, nondū ſuſpicantem quale eſſet copioſè & ornatè dicere? Galbam laudas: ſi ut illius ætatis principem, aſſentior (ſic enim accepimus) ſin ut oratorē: cedò quæſo orationes (ſunt enim) & dic hunc quem tu plus quàm te amas, Brutum, uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulum hîc tibi aſſentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Aphricano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquam poſſe dulcius. addis etiam neſcio quid auguſtius, nomine nos capi uolens ſummi uiri, uitǽque elegantiſſimæ ueriſſimis laudibus. Remoue hæc, ne iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, ut eam aſpicere nemo uelit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio, ſed cum in cæteris rebus, tum in dicēdo ſemper quo nihil eſt melius, id laudari qualecunq; eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis, etſi de eis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior. Omitto cæteros: uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audiui ſine controuerſia magnos oratores, Craſſum & Antonium. de horum laudibus tibi prorſus aſſentior: ſed tamen non iſto modo, ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat: ſic tu ſuaſionem legis Seruiliæ tibi magiſtram fuiſſe. hæc germana ironia eſt. Cur ita ſentiam, nō dicam, ne me ti-

bi aſſentari putes. Omitto igitur quæ de ijs ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modo de Cælio dixeris: ij enim fuerunt certè oratores: quanti autem & quales, tu uideris. Nam illud minus curo, quòd congeſſiſti operarios omnes, ut mihi uideantur mori uoluiſſe nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cum ille dixiſſet, Longi ſermonis initiũ pepuliſti, inquã, Attice, rémque commouiſti noua diſputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Voluẽdi enim ſunt libri, cum aliorum, tum in primis Catonis. intelliges nihil illius lineamentis, niſi eorum pigmentorũ quæ inuenta nondum erant, florem & colorem defuiſſe. Nam de Craſſi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortaſſe melius potuiſſe ſcribere, aliũ ut arbitror neminem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quòd eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim. Nam etſi tu melius exiſtimare uideris de ea, ſiquam nunc habemus, facultate, tamẽ adoleſcentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quòd autem plures à nobis nominati ſunt, eò pertinuit (ut paulo antè dixi) quòd intelligi uolui, in eo, cuius omnes cupidiſſimi eſſent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα me, ne ſi Aphricanus quidẽ fuit (ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari nolim. Vt uoles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Aphricano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus, De iſto poſtea: ſed tu, inquit me intuens, orationes nobis ueteres explicabis? Ego uerò, inquam, Brute, ſed in Cumano, aut in Tuſculano aliquando, ſi modo licebit, quoniam utroq; in loco uicini ſumus. Sed iam ad id unde digreſſi ſumus, reuertamur. Hortenſius igitur cum admodũ adoleſcens orſus eſſet

in ſoro dicere, celeriter ad maiores cauſas adhiberi cœptus eſt: quanquam inciderat in Cottæ & Sulpitij ætatem, qui annis decem maiores, excellente tum Craſſo & Antonio, deinde Philippo, pòſt Iulio, cum ijs ipſis dicendi gloria cõparabatur. Primũ memoria tanta, quãtum in ullo cognouiſſe me arbitror, ut quæ ſecum commẽtatus eſſet, ea ſine ſcripto uerbis eiſdẽ redderet, quibus excogitauiſſet. hoc adiumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua commentata, & ſcripta, & nullo referẽte omnia aduerſariorũ dicta meminiſſet. Ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo unquã flagrantius ſtudiũ uiderim. Nullũ enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forũ. ſæpiſſime autem eodẽ die utrunq; faciebat. Attulerátq; minime uulgare genus dicendi: duas quidem res quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus eſſet, & collectiones, memor & quæ eſſent dicta, cõtrà quæq; ipſe dixiſſet. Erat in uerborũ ſplendore elegans, cõpoſitione aptus, facultate copioſus: eáque erat cum ſummo ingenio, tũ exercitationibus maximis conſecutus. Rem complectebatur memoriter, diuidebat acute: nec prætermittebat ferè quicquam quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandũ, aut ad refellendum. Vox canora & ſuauis, motus & geſtus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente Craſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, iudicia intermiſſa bello, nos in forũ uenimus. Erat Hortenſius in bello primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpitius legatus aberat, etiam Marcus Antonius: exercebatur una lege iudiciũ Varia, cæteris propter bellũ intermiſſis. qui frequentes aderant, quanquam pro ſe ipſi dicebãt, oratores non illi quidẽ principes, L. Mẽ-

mius & Quintus Pompeius, ſed oratores tamen teſte diſerto uterque Philippo, cuius in teſtimonio contentio & uim accuſatoris habebat & copiam. Reliqui qui tum principes numerabantur, in magiſtratibus erant, quotidiéque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim Tribunus pleb. tunc C. Curio: quanquam is quidem ſilebat, ut erat ſemel à concione uniuerſa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans: diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius, & ij quidem habitabant in roſtris. C. etiã Iulius ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: ſed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum eſt expulſus. reliquos frequenter audiens, acerrimo ſtudio tenebar, quotidiéque & ſcribens, & legens, & commentans, oratorijs tantum exercitationibus contentus non eram. Iam conſequente anno Q. Varius ſua lege damnatus excæſſerat. Ego autem iuris ciuilis ſtudio multum operæ dabam Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo ſtudioſos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla conſule & põpeio fuit. tum P. Sulpitij in tribunatu quotidie concionãtis totum genus dicendi penitus cognouimus. eodémque tempore cum princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugiſſet, Romámq; ueniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus, in quo etiam commorabar attẽtius, etſi rerum ipſarum uarietas & magnitudo ſumma me delectatione retinebat, ſed tamẽ ſublata iam eſſe in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. Occiderat Sulpitius illo anno, tréſque proximo

trium ætatum oratores erant crudeliſſime interfecti, Quintus Catulus, Marcus Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cauſarũ, & magiſtro. Hæc etſi uidẽtur eſſe à propoſita ratione diuerſa: tamẽ idcirco à me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam uoluiſti, Brute poſſis (nam Attico hæc nota ſunt) & uidere quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius ueſtigijs perſecuti. Trienniũ ferè fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga (nam aberant etiam adoleſcentes M. Craſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius, magis magíſque quotidie probabatur. Antiſtius Piſo ſæpe dicebat, minus ſæpe Pomponius, rarò Carbo, ſemel aut iterum Philippus. At uerò ego hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione uerſabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitauiſſet apud me, mecúmque uixiſſet, nuper eſt domi meæ mortuus. à quo cum in alijs rebus, tum ſtudioſiſſime in dialectica exercebar, quæ quaſi cõtracta & aſtricta eloquentia putanda eſt, ſine qua etiam tu Brute iudicauiſti te illam iuſtam eloquentiam, quam dialecticam eſſe dilatatam putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs atque multis ita eram tamẽ deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus eſſet. Commentabar declamitans (ſic enim nunc loquũtur) ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: ídque faciebam multum etiam Latinè, ſed Græcè ſæpius: uel quòd Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latinè dicendi afferebat: uel quòd à Græcis ſummis doctoribus,

niſi Græcè dicerem, neque corrigi poſſim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda Rep. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis, Antiſtij: reditus Cottæ, Curionis, Craſſi, Lentulorum, Pompeij: leges & iudicia conſtituta, recuperata Reſpub. ex numero autem oratorũ, Pomponius, Cenſorinus, Muræna ſublati. tum primum nos ad cauſas & priuatas & publicas adire cœpimus, non ut in foro diſceremus, quod pleriq; fecerunt, ſed ut quantum nos efficere potuiſſemus, docti in forum ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sylla legatus ad ſenatum de Rhodiorũ præmijs uenerat. Itaque prima cauſa publica pro Sexto Roſcio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet quæ non noſtro digna patrocinio uideretur: deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas etiam quàm elucubratas afferebamus. Nunc quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, ſed corpore omni uideris uelle cognoſcere, complectar nonnulla etiam quæ fortaſſe uideantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur à uitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio. Eóque magis hoc eos quibus eram charus, commouebat, quòd omnia ſine remiſſione, ſine uarietate, ui ſumma uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici & medici hortarentur ut cauſas agere deſiſterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à ſperata dicendi gloria diſcedendum putaui. Sed cum cenſerem remiſſione & moderatione uocis, & commutato genere dicendi me

& periculũ uitare poſſe, & temperatius dicere: ut conſuetudinem dicendi mutarem, ea cauſa mihi in Aſiam proficiſcendi fuit. Itaque cum eſſem biennium uerſatus in cauſis, & iam in foro celebratum meum nomen eſſet, Roma ſum profectus. Cum ueniſſem Athenas, ſex menſes cum Antiocho ueteris Academiæ nobiliſſimo & prudentiſſimo philoſopho fui, ſtudiúmque philoſophiæ nunquam intermiſſum, à primáque adoleſcentia cultum, & ſemper auctum, hoc rurſus ſummo authore & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum ueterem & non ignobilem dicendi magiſtrum ſtudioſe exerceri ſolebam. Pòſt à me Aſia tota peragrata eſt, cum ſummis quidem oratoribus, quibuſcum exercebar ipſis lubẽtibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicenſis, meo iudicio tota Aſia illis temporibus diſertiſſimus: & ſi nihil habere moleſtiarum, nec ineptiarum, Atticorum eſt, hic orator in illis numerari rectè poteſt. Aſſiduiſſimè autem mecum fuit Dionyſius Magnes: erat etiã AEſchyllus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Aſia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum ueni, méque ad eundem quem Romæ audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris cauſis, ſcriptorémque præſtantem, tum in notandis animaduertendíſque uitijs, & inſtituendo docendóque prudentiſſimum. Is dedit operam, ſi modo id conſequi potuit, ut nimis redundantes nos, & ſuperfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia, reprimeret, & quaſi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio pòſt non modo exercitatior, ſed propè mutatus: nã & contentio nimia uocis reciderat, & quaſi

referuerat oratio, lateribúſque uires, & corporis mediocris habitus acceſſerat. Duo *tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarẽt,* Cotta *&* Hortenſius*: quorũ alter remiſſus & lenis, & proprijs uerbis comprehendens ſolutè & facilè ſententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum* Brute *iam defloreſcentem cognouiſti, ſed uerborum & actionis genere commotior.* Itaque *cum* Hortenſio *mihi magis arbitrabar rem eſſe, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate coniunctior.* Etenim *uideram in ijſdem cauſis, ut pro* M. Canuleio, *pro* Cn. Dolabella *conſulari, cum* Cotta *princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere partes* Hortenſium. Acrem *enim oratorem, incenſum, & agentem, & canorum, concurſus hominum, foríque ſtrepitus deſyderat.* Vnum *igitur annum, cum redijſſemus ex* Aſia, *cauſas nobiles egimus, cum* Quæſturam *nos, conſulatum* Cotta, *ædilitatem peteret* Hortenſius. Interim *me* Quæſtorem Siciliẽſis *excepit annus,* Cotta *ex conſulatu eſt profectus in* Galliam, *princeps & erat & habebatur* Hortẽſius. Cũ *autem anno pòſt è* Sicilia *me recepiſſem, iam uidebatur illud in me quicquid eſſet, eſſe perfectum, & habere maturitatem quandam ſuam.* Nimis *multa uideor de me, ipſe præſertim: ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non ut ingenium & eloquentiam meam perſpicias, unde longe abſum, ſed ut laborem & induſtriam.* Cũ *igitur eſſem in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquenniũ ferè uerſatus, tum in patrocinio* Sicilienſi *maxime in certamen ueni deſignatus ædilis cum deſignato conſule* Hortenſio. Sed *quoniã omnis hic ſermo noſter non ſolũ enumerationem oratoriam, uerumetiam præ-*

cepta quædam deſyderat, quid tanquam notandum & animaduertendum ſit in Hortenſio, *breuiter licet dicere.* Nam *is poſt conſulatum(credo quòd uideret ex cõſularibus neminem eſſe ſecum comparandum, negligeret autem eos qui conſules non fuiſſent) ſummum illud ſuum ſtudium remiſit, quo à puero fuerat incẽſus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipſe putabat, remiſſius certè uiuere.* Primus *& ſecũdus annus & tertius tantum quaſi de picturæ ueteris colore detraxerat, quãtum non quiuis unus ex populo, ſed exiſtimator doctus & intelligens poſſet cognoſcere. Lõgius autem procedens, & in cæteris eloquẽtiæ partibus, tum maximè in celeritate & continuatione uerborũ adhæreſcens, ſui diſſimilior uidebatur fieri quotidie.* Nos *autem non deſiſtebamus cum omni genere exercitationis, tum maxime ſtylo noſtrũ illud quod erat, augere, quantumcunque erat.* Atque*(ut multa omittam) in hoc ſpatio, & in ijs poſt ædilitatẽ annis &* Prætor *primus, & incredibili populari uolũtate ſum factus.* Nã *cum propter aſſiduitatem in cauſis & induſtriã, tum propter exquiſitius & minimè uulgare orationis genus, animos hominũ ad me dicendi nouitate conuerterẽ.* Nihil *de me dicam, dicã de cæteris, quorũ nemo erat qui uideretur exquiſitius quàm uulgus hominum ſtuduiſſe literis quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium benefactorum, benéque dictorum: nemo qui ius ciuile didiciſſet, rẽ ad priuatas cauſas, & ad oratoris prudentiam maximè neceſſariam: nemo qui memoriam rerum* Romanarum *teneret, ex qua ſiquando opus eſſet, ab inferis locupletiſſimos teſtes excitaret:*

nemo qui breuiter argutéque incluſo aduerſario laxaret iudicũ animos, atque à ſeueritate pauliſper ad hilaritatem riſúmque traduceret: nemo qui dilatare poſſet, atq; à propria ac definita diſputatione hominis ac tẽporis, ad cõmunem quæſtionem uniuerſi generis orationem traduceret: nemo qui delectãdi gratia digredi parumper à cauſa, nemo qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo qui ad fletum poſſet adducere: nemo qui animum eius (quod unum eſt oratoris maximè proprium) quocũque res poſtularet, impelleret. Itaque cum iam penè euanuiſſet Hortẽſius, & ego anno meo, ſexto autem poſt illum conſulem, conſul factus eſſem: reuocare ſe ad induſtriã cœpit, ne cum pares honore eſſemus, aliqua re ſuperiores uideremur. Sic duodecim poſt meũ conſulatum annos in maximis cauſis, cum ego mihi illum, ſibi me ille anteferret, coniunctiſſimè uerſati ſumus: conſulatúſque meus, qui illum primò leuiter perſtrinxerat, idem nos rerum mearũ geſtarum, quas ille admirabatur, laude coniũxerat. Maximè uerò perſpecta eſt utriuſque noſtrum exercitatio paulò antè quàm perterritum armis hoc ſtudium Brute noſtrum conticuit ſubitò & obmutuit, cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad cauſas ſimillimas inter ſe, uel potius eaſdem noui ueniebamus quotidie. quibus quidem cauſis tu etiã Brute præſtò fuiſti, complureíſq; & nobiſcum & ſolus egiſti: ut qui non ſatis diu uixerit Hortenſius, tamen hunc curſum confecerit. Annis antè decem cauſas agere cœpit, quàm tu es natus: idem quarto & ſexageſimo anno perpaucis ante mortẽ diebus unà tecũ ſocerum tuũ defendit Appium. Dicẽdi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriuſque

etiam poſteris noſtris indicabunt. Sed ſi quærimus cur adoleſcens magis floruerit dicēdo, quàm ſenior Hortenſius, cauſas reperiemus ueriſſimas duas. primùm, quòd genus erat orationis Aſiaticum, adoleſcentiæ magis conceſſum quàm ſenectuti. Genera autē Aſiaticæ dictionis duo ſunt. Vnum ſententioſum, & argutū ſententijs non tam grauibus & ſeueris, quàm concinnis & uenuſtis: qualis in hiſtoria Timæus, in dicēdo autem pueris nobis Hierocles Alabādeus, magis etiam Menecles frater eius fuit: quorū utriuſque orationes ſunt in primis, ut Aſiatico in genere, laudabiles. Aliud autē genus eſt non tam ſententijs frequentatum, quàm uerbis uolucre atque incitatum: quali eſt nunc Aſia tota: nec flumine ſolùm orationis, ſed etiam exornato & faceto genere uerborū: in quo fuit AEſchylus Gnidius, & meus æqualis Mileſius AEſchines. In ijs erat admirabilis orationis curſus, ornata ſentētiarū concinnitas nō erat. Hæc autē (ut dixi) genera dicendi aptiora ſunt adoleſcētibus, in ſenibus grauitatē non habēt. Itaq; Hortenſius utroque genere florēs, clamores faciebat adoleſcēs. Habebat enim & Meneclium illud ſtudiū crebrarum uenuſtarúmque ſentētiarū, in quibus ut in illo Græco, ſic in hoc erāt quædam magis uenuſtæ dulcéſque ſententiæ, quàm aut neceſſariæ, aut interdū utiles. Et erat oratio cum incitata & uibrās, tum etiam accurata & polita. Non probātur hæc ſenibus (ſæpe uidebam cum irridentem, tum etiam iraſcentem & ſtomachantem Philippum) ſed mirabantur adoleſcētes, multitudo mouebatur. Erat excellens iudicio uulgi, & facilè primas tenebat adoleſcens. Etſi enim genus illud dicendi authoritatis habebat parum, tamen aptū eſſe ætati uide-

batur: & certè quòd & ingenij quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, uerborúmque aſtricta comprehenſio, ſummam hominum admirationem excitabat. Sed cum iam honores, & illa ſenior authoritas grauius quiddam requireret, remanebat îdẽ, nec decebat idem: quódque exercitationem ſtudiúmque dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, cõcinnitas illa crebritáſque ſententiarũ priſtina manebat, ſed ea ueſtitu illo orationis quo conſueuerat, ornata non erat. Hoc *tibi ille* Brute *minus fortaſſe placuit, quàm placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio, & florentem facultate audire potuiſſes.* Tũ Brutus, Ego *uerò, inquit, & iſta quæ dicis, uideo qualia ſint: &* Hortenſium *magnum oratorem ſemper putaui, maximéq; probaui pro* Meſſala *dicentem, cum tu abfuiſti.* Sic *ferũt, inquam: ídque declarat totidẽ quot dixit (ut aiunt) ſcripta uerbis oratio.* Ergo *ille à* Craſſo *cõſule &* Scæuola *uſque ad* Paulum *&* Marcellum *conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus à* Sulla Dictatore *ad eoſdem ferè cõſules.* Sic Quinti Hortẽſij *uox extincta fato ſuo eſt, noſtra publico.* Melius *quæſo ominare, inquit* Brutus.

Sit *ſanè ut uis, inquam: & id non tam mea cauſa, quàm tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit cum fierent, quæ prouidit futura.* Sæpe *enim inter nos impendentes caſus defleuimus, cum belli ciuilis cauſas in priuatorum cupiditatibus incluſas, pacis ſpem à publico conſilio eſſe excluſam uideremus.* Sed *illum uidetur fœlicitas ipſius, qua ſemper eſt uſus, ab eis miſerijs quæ conſecutæ ſunt, morte uindicaſſe.* Nos *autem* Brute, *quoniam poſt* Hortenſij *clariſſimi oratoris mortem orbæ eloquẽtiæ quaſi tutores relicti ſumus, domi tenea-*

mus eam ſeptam liberali cuſtodia, & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamúrque ut adultam uirginem caſtè, & ab armatorum impetu quantum poſſumus prohibeamus. Equidem etſi doleo me in uitam paulo ſerius tanquam in uiã ingreſſum, priuſquam confectũ iter ſit, in hanc Reip. noctem incidiſſe: tamen ea cõſolatione ſuſtentor, quã tu mihi Brute adhibuiſti tuis ſuauiſſimis literis: quibus me forti animo eſſe oportere cẽſebas, quòd ea geſſiſſem, quæ de me etiã me tacente ipſa loquerentur, mortuóque uiuerẽt. Quæ, ſi rectè eſſet, ſaluti Reip. ſin ſecus, interitu ipſo teſtimonium meorum de Rep. conſiliorum darent. Sed in te intuens Brute doleo, cuius in adoleſcẽtiam per medias laudes quaſi quadrigis uehentem tranſuerſa incurrit miſera fortuna Reip. Hic me dolor tangit, hæc me cura ſolicitat, & hunc mecum ſocium eiuſdem & amoris & iudicij. Tibi fauemus, te tua frui uirtute cupimus: tibi optamus eam Remp. in qua duorũ generum ampliſſimorum renouare memoriam atque augere poſſis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculũ, tu illuc ueneras unus, qui non linguam modò acuiſſes exercitatione dicendi, ſed & ipſam eloquentiam locupletauiſſes grauiorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne uirtutis cum ſumma eloquẽtiæ laude iunxiſſes. Ex te duplex nos afficit ſolicitudo, quòd & ipſe Rep. careas, & illa te. Tu tamen, (etſi curſum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis) contine te in tuis perennibus ſtudijs, & effice, id quod iam propemodũ, uel planè potius effeceras, ut te eripias ex ea quam ego congeſſi in hunc ſermonem, turba patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus,

quas cum domo haurire non poſſes, accerſiuiſti ex urbe ea quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in uulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, uir longè eloquentiſſimus Græciæ? Quid illa uetus Academia, atque eius hæres Hariſtus hoſpes & familiaris meus, ſi quidē ſimiles maioris partis oratorū futuri ſumus? Nónne cernimus uix ſingulis ætatibus binos oratores laudabiles cōſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerūt: Lepidus poſtea, deinde Carbo. Nam Gracchi in cōcionibus multo faciliore & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Craſſus, pòſt Cotta, Sulpitius, Hortenſius, nihil dico amplius, tantum dico, ſi mihi accidiſſet ut numerarer in multis, ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum.

M. T. CICERONIS AD MARCUM BRVTVM ORATOR.

V TRVM DIFFICILIVS, aut maius eſſet negare tibi ſæpius idẽ rogãti, an efficere id quod rogares, diu multúmque Brute dubitaui. Nã & negare ei quem unicè diligerem, cuíq; me chariſſimum eſſe ſentirem, præſertim & iuſta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & ſuſcipere tantam rem, quantam non modo facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar eſſe eius, qui uereretur reprehenſionẽ doctorũ atque prudentium. Quid enim eſt maius, quàm cum tanta ſit inter oratores bonos diſſimilitudo, iudicare quæ ſit optima ſpecies, & quaſi figura dicẽdi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiundi ſpe, quàm experiundi uoluntate. Malo enim, cũ ſtudio tuo ſim obſecutus, deſyderari à te prudẽtiam meam, quàm ſi id non fecerim, beneuolẽtiam. QVAERIS igitur, ídque iam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi uideatur illud cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum & perfectiſſimum iudicem. In quo uereor, ne ſi id quod uis, effecero, eúmque oratorem quem quæris, expreſſero, tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant. Sed par eſt omneis omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetẽdas concupiuerunt. Quòd ſiquem aut natura ſua, aut illa præſtãtis ingenij uis forte deficiet, aut minus inſtructus erit magnarũ artium diſciplinis:

teneat tamen eũ curſum quem poterit. Prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis, tertijſque conſiſtere. Nam in poetis non Homero ſoli locus eſt (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: ſed horum uel ſecundis, uel etiam infra ſecundos. Nec uerò Ariſtotelem in philoſophia deterruit à ſcribendo amplitudo Platonis: nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientia, & copia cæterorum ſtudia reſtinxit. Nec ſolũ ab optimis ſtudijs excellẽtes uiri deterriti non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe artibus ſuis remouerunt, qui aut Ialyci (quem Rhodi uidimus) non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec ſimulachro Iouis Olympij, aut Doryphori ſtatua deterriti, reliqui minus experti ſunt quid efficere, aut quo progredi poſſent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cuiuſque genere laus, ut cum ſumma miraremur, inferiora tamẽ probaremus. In oratoribus uerò, Græcis quidem admirabile eſt quantum inter omnes unus excellat. Attamen cum eſſet Demoſthenes, multi oratores magni, & clari fuerũt, & antea fuerãt, nec poſtea defecerũt. Quare nõ eſt cur eorũ qui ſe ſtudio eloquẽtiæ dediderũt, ſpes infringatur, aut lãgueſcat induſtria. Nam neque illud ipſum quod eſt optimũ, deſperandum eſt: & in præſtantibus rebus magna ſunt ea quæ ſunt optimis proxima. Atq; ego in ſummo oratore fingendo talẽ informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. Nõ enim quæro quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtãtius, quod in perpetuitate dicẽdi non ſæpe, atque haud ſcio an unquã, in aliqua autẽ parte eluceat aliquãdo, idẽ apud alios dẽſius, apud alios fortaſſe rarius. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tã pulchrũ

quo nō pulchrius id ſit, unde illud, ut ex ore aliquo quaſi imago exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaque & Phidiæ ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his picturis quas nominaui, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec uerò ille artifex, cū faceret Iouis formam aut Mineruæ, contemplabatur aliquem è quo ſimilitudinē duceret: ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius ſimilitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris eſt aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatā ſpeciem imitando referūtur ea quæ ſub oculos ipſa nō cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi grauiſſimus author & magiſter Plato: eáſque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione, & intelligentia cōtineri: cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno & eodē ſtatu. Quicquid eſt igitur de quo ratione & uia diſputetur, id eſt ad ultimā ſui generis formam ſpeciémque redigendum. Ac uideo hanc primam ingreſſionem meā non ex oratoris diſputationibus ductam, ſed è media philoſophia repetitā. & eam quidē cum antiquam, tum ſubobſcuram, aut reprehenſionis aliquid, aut certè admirationis habiturā. Nam aut mirabuntur quid hæc pertineant ad ea quæ quærimus: quibus ſatiſfaciet res ipſa cognita, ut non ſine cauſa altè repetita uideatur: aut reprehendent, quòd inuſitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me ſæpe no-

ua uideri dicere intelligo, cum peruetera dicam, ſed inaudita pleriſque: & fateor me oratorē, ſi modo ſim, aut etiā quicunque ſim, nō ex rhetorū officinis, ſed ex Academiæ ſpatijs extitiſſe. Illa enim ſunt curricula multiplicū, uariorúmque ſermonum, in quibus Platonis primum ſunt impreſſa ueſtigia, ſed & huius, & aliorum philoſophorum diſputationibus & exagitatus maximè orator eſt, & adiutus. Omnis enim ubertas, & quaſi ſylua dicendi ducta ab illis eſt: nec ſatis tamen inſtructa ad forēſes cauſas, quas ut illi ipſi dicere ſolebāt, agreſtioribus muſis reliquerunt. ſic eloquētia hæc forenſis, ſpreta à philoſophis, & repudiata, multis quidē illa adiumentis, magnúſque caruit, ſed tamen ornata uerbis, atque ſententijs iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehenſionémque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & diſertis elegans doctrina defuit. Poſitū ſit igitur in primis, quod pòſt magis intelligetur, ſine philoſophia non poſſe effici quem quærimus eloquentem. Non ut in ea tamen omnia ſint, ſed ut ſic adiuuet, ut palæſtra hiſtrionem. parua enim magnis ſæpe rectiſſimè conferuntur. nam nec latius, nec copioſius de magnis, uariíſque rebus ſine philoſophia poteſt quiſquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præſtitiſſe cæteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ Phyſici fuerit auditor, à quo cenſet eum, cum alia præclara quædam, & magnifica didiciſſet, uberem & fœcundum fuiſſe, gnarúmque (quod eſt eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demoſthene exiſtimari poteſt, cuius ex epiſtolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec

*uerò ſine philoſophorum diſciplina genus, & ſpeciẽ cu-
iuſque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec
tribuere in partes poſſumus, nec iudicare quæ uera,
quæ falſa ſint, neque cernere conſequẽtia, repugnantia
uidere, ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura
rerum cuius cognitio magnam orationis ſuppeditat co-
piã, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, ſine mul-
ta earum ipſarum rerum diſciplina aut dici, aut in-
telligi poſſe? Ad has tot, tantáſque res adhibenda ſunt
ornamenta innumerabilia, quæ ſola tum quidem tra-
debantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magiſtri.
Quo fit, ut ueram illam, & abſolutam eloquentiam
nemo conſequatur, quòd alia intelligendi, alia dicen-
di diſciplina eſt, & ab alijs rerum, ab alijs uerborum
doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui uel pri-
mas eloquentiæ patrum noſtrorum tribuebat ætas, uir
natura peracutus, & prudens, in eo libro quem unum
reliquit, diſertos ait ſe uidiſſe multos, eloquentem o-
mnino neminem. Inſidebat uidelicet in eius mente ſpe
cies eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipſa non ui-
debat. Vir autem acerrimo ingenio (ſic enim fuit) mul-
ta & in ſe, & in alijs deſyderans, neminem planè, qui
rectè appellari eloquentem poſſet, uidebat. Quod ſi ille
nec ſe, nec L. Craſſum eloquentem putauit, habuit pro-
fectò comprehenſam animo quandam formam eloquẽ-
tiæ: cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut
plura deerant, in eam formam non poterat include-
re. Inueſtigemus hunc igitur Brute, ſi poſſumus, quem
nunquã uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquã
fuit: quem ſi imitari, atque exprimere non poſſumus,
quod idem ille uix Deo conceſſum eſſe dicebat, atta-*

mẽ qualis eſſe debeat,poterimus fortaſſe dicere. Tria
ſunt omnino genera dicẽdi,quibus in ſingulis quidã flo
ruerũt,peræque autem, id quod uolumus, perpauci in
omnibus. Nã *& grandiloqui,ut ita dicam, fuerũt cum*
ampla & ſententiarũ grauitate,& maieſtate uerborũ,
uehementes, uarij,copioſi,graues, ad permouendos &
conuertendos animos inſtructi,& parati. quod ipſum
alij aſpera,triſti,horrida oratione,neque perfecta,neq;
concluſa:alij leui,& inſtructa,& terminata. Et *cõtrà*
tenues,acuti,omnia docẽtes,& dilucidiora,nõ amplio-
ra faciẽtes,ſubtili quadã & preſſa oratione limati. In
eodẽmq; genere alij callidi,ſed impoliti,& conſulto ru
dium ſimiles,& imperitorum: alij in eadem ieiunita-
te concinniores,id eſt faceti,florentes etiam,& leuiter
ornati. Eſt *autem quidam interiectus intermedius,&*
quaſi temperatus,nec acumine poſteriorum,nec fulmi
ne utens ſuperiorũ,uicinus amborum,in neutro excel-
lens,utriuſque particeps:uel utriuſque(ſi uerum quæri
mus)potius expers. Iſque *uno tenore,ut aiunt,in dicen-*
do fluit,nihil afferens præter facultatem,& æqualita-
tẽ:aut addit aliquos ut in corona toros,omnẽmque ora
tionẽ ornamentis modicis uerborũ,ſententiarũmque di
ſtinguit. Horũ *ſingulorum generum quicũque uim ſin-*
gulis conſecuti ſunt,magnum in oratoribus nomen ha-
buerunt. Sed *quærendũ eſt. ſatiſne id quod uolumus,*
effecerint. Videmus *enim fuiſſe quoſdam, qui ijdem or-*
natè,ac grauiter,ijdem uerſutè,& ſubtiliter dicerent.
Atque *utinam in* Latinis *talis oratoris ſimulacrum re-*
perire poſſemus:eſſet egregium non quærere externa,
domeſticis eſſe contentos. Sed *ego idem, qui in illo ſer-*
mone noſtro qui eſt expoſitus in Bruto, *multum tribue*

rim Latinis, uel ut hortarer alios, uel quòd amarem meos, recordor longè omnibus unum anteferre Demoſthenem, qui uim accommodarit ad eam quam ſentiã, eloquentiam, non ad eam quam in aliquo ipſe cognouerim. Hoc nec grauior extitit quiſquã, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi ſunt ij, quorum ſermo imperitus increbuit, qui aut dici ſe deſyderant Atticos, aut ipſi Atticè uolunt dicere, ut mirẽtur hũc maximè, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. quid enim ſit Atticum, diſcant: eloquẽtiámque ipſius uiribus, non imbecillitate ſua metiantur. Nunc enim tãtum quiſque laudat, quantũ ſe poſſe ſperat imitari. Sed tamen eos ſtudio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere quæ ſit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim qui probari uolunt, uoluntatem eorum qui audiunt, intuentur, ad eámque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos ſe fingunt, & accommodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Myſia, quòd minimè politæ, miniméque elegantes ſunt, aſciuerũt aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adipale dictionis genus: quod eorum uicini (non ita lato interiecto mari) Rhodij nunquam probauerunt, Græci autem multo minus, Athenienſes uerò funditus repudiauerunt: quorum ſemper fuit prudens ſyncerúmque iudicium, nihil ut poſſent niſi incorruptum audire, & elegans. Eorum religioni cum ſeruiret orator, nullum uerbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat. Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus cæteris, in illa pro Ctheſiphõte oratione longe optima ſummiſſius à primo: deinde, dum de legi-

bus diſputat preſſius, pòſt ſenſim incedẽs, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipſo diligenter examinante uerborũ omnium põdera, reprehendit AEſchines quædã, & exagitat, illudénſque, dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit. Quinetiã quærit ab ipſo, cum quidem eũ belluam appellet, utrũ illa uerba, an portenta ſint: ut AEſchini ne Demoſthenes quidem uideatur Atticè dicere. Facile eſt enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque reſtinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque ſe purgans iocatur Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc an eũ, huc an illuc manum porrexerit. Quonã igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur ut putidus? Cum uerò inclinata, ululantique uoce more Aſiatico canere cœpiſſet, quis eũ ferret? aut quis potius nõ iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, & religioſas qui ſe accommodant, ij ſunt exiſtimandi Atticè dicere. Quorũ genera plura ſunt: hi unum modo quale ſit, ſuſpicantur. Putant enim qui horride, incultéque dicat, modo id eleganter, enucleatéque faciat, eum ſolum Atticè dicere. Errant, quòd ſolum: quòd Atticè, non falluntur. Iſtorum enim iudicio, ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ ſine controuerſia deferebãtur. Qui ſi tenui genere uteretur, nunquam ab Ariſtophane poeta fulgurare, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet. Dicat igitur Atticè uenuſtiſſimus ille ſcriptor, ac politiſſimus Lyſias. quis enim id poſſit negare? dum intelligamus, hoc eſſe Atticum in Lyſia, non quòd tenuis ſit atque inornatus, ſed quòd nihil habeat inſolens, aut ineptum. Or-

nate uerò, & grauiter, & copioſe dicere, aut Atticorum ſit, aut ne ſit AEſchines, neue Demoſthenes Atticus. Ecce autem aliqui ſe Thucydidios eſſe profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lyſiam ſequuntur, cauſidicum quendam ſequuntur, non illum quidem amplum atque grandem, ſubtilem & elegantem tamen, & qui in forenſibus cauſis poſſit præclarè conſiſtere. Thucydides autem res geſtas, & bella narrat, & prælia, grauiter ſanè, & probè, ſed nihil ab eo transferri poteſt ad forenſem uſum, & publicum. Ipſæ illæ conciones ita multas habent obſcuras abditáſque ſententias, uix ut intelligantur: quod eſt in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ eſt autem in hominibus tanta peruerſitas, ut inuentis frugibus, glande ueſcantur? an uictus hominum Athenienſium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò unquam Græcorum Rhetorum à Thucydide quicquã duxit? At laudatus eſt ab omnibus. Fateor, ſed ita, ut rerũ explicator prudens, ſeuerus, grauis: non ut in iudicijs uerſaret cauſas, ſed ut in hiſtorijs bella narraret. Itaque nunquam eſt numeratus orator. Nec uerò ſi hiſtoriam non ſcripſiſſet, nomen eius extaret, cum præſertim fuiſſet honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo, neque uerborum, neque ſententiarũ grauitatem imitatur: ſed cum mutila quædam, & hiãtia locuti ſunt, quæ uel ſine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam qui Xenophõtis ſimilem eſſe ſe cuperet, cuius ſermo eſt ille quidẽ melle dulcior, ſed à forẽſi ſtrepitu remotiſſimus. Referamus nos igitur ad eũ quem uolumus, inchoandũ, & eadem eloquentia informandũ,

quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum Brute conamur, ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & ſemper amaui ingenium, ſtudia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non deſyderio ſolum (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem uictus, doctiſſimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentia coniunguntur. Quid enim tam diſtans, quàm à ſeueritate comitas? quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile quàm in plurimorum controuerſijs dijudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos quos contra ſtatuas, æquos placatóſque dimittas. Itaque efficis, ut cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata quæ facis. Ergo ex omnibus terris, una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipſe te, cum in Italiæ luce cognoſceris, uerſaríſque in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam quantum illud eſt, quòd in maximis occupationibus nũquam intermittis ſtudia doctrinæ, ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me uocas ad ſcribendum? Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto, quem ipſum nunquam attigiſſem, tempora timens inimica uirtuti, niſi tibi hortanti, & illius memoriã mihi carã excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem. ſed teſtificor me à te rogatum, & recuſantem hæc ſcribere eſſe auſum. Volo enim mihi tecum commune eſſe crimen, ut ſi ſuſtinere tantã quæſtionẽ non potuero, iniuſti oneris impoſiti tua culpa ſit, mea recepti. In quo tamen iudicij noſtri errorẽ, laus tibi dati muneris cõpenſabit. Sed in omni re difficillimũ eſt formã (quod

χαρακτὴρ Græcè dicitur) exponere optimi: quòd aliud aliȷs uidetur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam: quòd nõ diſcedit à communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratíque ſunt uerſus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: uaria enim ſunt iudicia, ut in Græcis, nec facilis explicatio quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contrà alios nitida, læta, collustrata delectat. Quid eſt quo præſcriptum aliquod, aut formulã exprimas, cum in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint? Hac ego religione non ſum ab hoc conatu repulſus: exiſtimauique in omnibus rebus eſſe aliquid optimum, etiam ſi lateret: ídque ab eo poſſe, qui eius rei gnarus eſſet, iudicari. Sed quoniam plura ſunt orationum genera, eáque diuerſa, neque in unam formam cadũt omnia: laudationum, ſcriptionum, & hiſtoriarum, & talium ſuaſionum, qualem Iſocrates fecit Panegyricum, multíque aliȷ, qui ſunt nominati Sophiſtæ, reliquarúmque rerum formam quæ abſunt ab forenſi contentione, eiúſque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quaſi ad inſpiciendum, delectationis cauſa comparatũ eſt: non complectar hoc tempore. non quo negligenda ſit: eſt enim illa quaſi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur, & eorũ conſtructio, & numerus liberiore quadã fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati ſententiarum, & arguti, certíque, & circunſcripti uerborum ambitus conceduntur: de induſtriáque non ex inſidiȷs, ſed apertè, ac palàm elaboratur, ut uerba uerbis quaſi demenſa,

& paria reſpondeāt,ut crebro conferant pugnātia,cō-parêntq; contraria,& ut pariter extrema terminētur, eūdémque referant in cadendo ſonum:quæ in ueritate cauſarū,& rarius multò facimus,& certè occultius. In Panathenaico *autem* Iſocrates *ea ſtudioſe conſectatum fatetur.*Non *enim ad iudiciorū certamen, ſed ad uoluptatem auriū ſcripſerat.* Hæc *tractaſſe* Thraſymachū Chalcedoniū *primum, &* Leontinum *ferunt* Gorgiā, Theodorū *inde* Byzantiū,*multóſque alios,quos* λογοδαιδάλους *appellat in* Phædro Socrates,*quorū ſatis arguta multa:ſed ut modo primúmq; naſcentia,minuta,& uerſiculorū ſimilia quædā,nimiúmq; depicta.quo magis ſunt* Herodotus,Thucydidéſque *mirabiles,quorum ætas cum in eorū tempora quos nominaui,incidiſſet,lōgiſſimè tamen ipſi à talibus delicijs,uel potius ineptijs abfuerunt.*Alter *enim ſine ullis ſalebris,quaſi ſedatus amnis fluit:alter incitatior fertur,&* de bellicis rebus *canit etiā* quodammodo bellicū:*primíſque ab his(ut ait* Theophraſtus) *hiſtoria cōmota eſt, ut auderet uberius quàm ſuperiores,& ornatius* dicere.Horū ætati ſucceſſit Iſocrates,*qui præter cæteros eiuſdē generis laudatur ſemper à nobis,nonnūquā* Brute,*leuiter,& eruditè repugnante te* . Sed *credas mihi fortaſſe, ſi,quid in eo laudē,cognoueris.*Nā *cum conciſus ei* Thraſymachus *minutis numeris uideretur,&* Gorgias, *qui tamen primi tradūtur arte quadam uerba iunxiſſe:*Thucydides *autem præfractior,nec ſatis(ut ita dicā)rotūdus,primus inſtituit dilatare uerbis,& mollioribus numeris explere ſententias.*In *quo cum doceret eos,qui partim in dicendo,partim in ſcribēdo principes extiterunt : domus eius officina habita eloquētiæ eſt.* Itaq; *ut ego,cum à no*

ſtro Catone laudabar, uel reprehendi me à cæteris faci lè patiebar, ſic Iſocrates uidetur teſtimonio Platonis aliorũ iudicia debere contemnere. Eſt enim, ut ſcis, quaſi in extrema pagina Phædri his ipſis uerbis loquẽs Socrates, Adoleſcens etiam nunc ô Phædre Iſocrates eſt. Sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandẽ? inquit ille. Maiore mihi ingenio uidetur eſſe, quàm ut cũ orationibus Lyſiæ comparetur: præterea ad uirtutem maior indoles: ut minimè mirum futurũ ſit, ſi cũ ætate proceſſerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc ſtudet, tantum quantum pueris, reliquis præſtet omnibus, qui unquam orationes attigerunt: aut ſi contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiſcat. Ineſt enim natura philoſophia in huius uiri mente quædam. Hæc de adoleſcente Iſocrate Socrates auguratur. at ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum hũc miratur unum. Me autem, qui Iſocratem nõ diligũt, unà cum Socrate, & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & ſolutum, & effluens, ſenteneijs argutum, uerbis ſonans eſt in illo epidictico genere, quod diximus proprium ſophiſtarum, pompæ quàm pugnæ aptius, gymnaſijs & palæſtræ dicatum, ſpretum & pulſum foro. Sed quòd educata huius nutrimentis eloquentia, ipſa ſe poſtea colorat & roborat: non alienum fuit de oratoris quaſi incunabulis dicere. Verũ hæc ludorũ atque põpæ: nos autem iam in aciem dimicationémque ueniamus. Quoniã tria uidẽda ſunt oratori, quid dicat, & quo quidq; loco, & quomodo: dicendũ omnino eſt quid ſit optimũ in ſingulis, ſed aliquãto ſecus, atque in tradẽda arte dici ſolet. nulla præcepta ponemus (ne-

que enim id ſuſcepimus) ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem, & formam adumbrabimus: nec quibus rebus ea paretur, exponemus, ſed qualis nobis eſſe uideatur. Ac duo breuiter prima: ſunt enim nõ tam inſignia ad maximam laudẽ, quàm neceſſaria, & tamen cum multis penè communia. Nã & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tanquam animi inſtar in corpore. ſed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ. qua tamen in cauſa eſt uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe uolumus, argumentorum, & rationum locos. Nam quoniam quicquid eſt, quod in controuerſia, aut in contẽtione uerſetur, in eo aut ſit'ne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: ſit'ne? ſignis: quid ſit? definitionib⁹: quale ſit? recti, prauíque partibus. quibus ut uti poſſit orator, non ille uulgaris, ſed hic excellens, à proprijs perſonis & temporibus ſemper ſi poteſt, auocat controuerſiã. Latius enim de genere, quàm de parte diſceptare licet: ut quod in uniuerſo ſit probatum, id in parte ſit probari neceſſe. Hæc igitur quæſtio à proprijs perſonis, & temporibus, ad uniuerſi generis orationẽ traducta, appellatur Theſis. *In hac* Ariſtoteles *adoleſcentes, non ad philoſophorum morem tenuiter diſſerendi, ſed ad copiam* Rhetorum *in utranque partem, ut ornatius, & uberius dici poſſit, exercuit. Idẽmq; locos (ſic enim appellat quaſi argumentorum notas) tradidit, unde omnis in utranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noſter (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſſimum, & perfectiſſimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, utetur aptis generatim, diſcet ex quo ema-*

nant etiã qui communes appellãtur loci. Nec uerò utetur imprudenter hac copia: ſed omnia expendet & ſeliget. Non enim ſemper, nec in omnibus cauſis, ex iiſdẽ eadem argumentorum momenta ſunt. Iudicium ergo adhibebit: nec inueniet ſolum quid dicat, ſed etiã expẽdet. Nihil enim feracius ingeniis, his præſertim quæ diſciplinis exculta ſunt. Sed ut ſegetes fœcundæ, & uberes, non ſolum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimiciſſimas frugibus, ſic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut cauſis aliena, aut non utilia gignũtur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibetur. Alioqui quonam modo ille in bonis hærebit & habitabit ſuis? ut molliet dura? aut occultabit quæ dilui non poterũt, atq; omnino opprimet, ſi licebit: aut abducet animos: aut aliud afferet, quod oppoſitum probabilius ſit, quàm illud quod obſtabit? Iam uerò ea quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id ſecundum erat de tribus. Veſtibula nimirum honeſta, aditúſque ad cauſam faciet illuſtres: cùmque animos prima aggreſſione occupauerit, infirmabit, excludétque cõtraria: de firmiſſimus alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabítque leuiora. Atque in primis duabus dicẽdi partibus qualis eſſet, ſummatim breuitérque deſcripſimus. Sed ut antè dictum eſt, in his partibus, (etſi graues, atque magnæ ſunt) minus & artis eſt, & laboris.

Cũ autem quid, & quo loco dicat, inuenerit, illud eſt longè maximum, uidere quonã modo. Scitum eſt enim quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachũ eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod ſi in philoſophia tantum intereſt quemadmodum dicas, ubi res ſpectatur, non uerba penduntur:

quid tandem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio? Quod quidẽ ego Brute ex tuis literis ſentiebã, non te id ſcitari, qualem ego in inueniẽdo, & in collocando ſummum eſſe oratorẽ uellem: ſed id mihi quærere uidebare, quod genus ipſius orationis optimum iudicarẽ. Rem difficilem, dij immortales, atque omniũ difficillimã. Nam cum eſt oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut ſequatur quocunque torqueas: tũ & naturæ uariæ, & uolũtates, multum inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborum, uolubilitáſque cordi eſt, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiã. Diſtincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, reſpirationéſque delectant. Quid poteſt eſſe tã diuerſum? tamẽ eſt in utroq; aliquid excellens. Elaborãt alij lenitate, & æquabilitate, & puro quaſi quodã, & candido genere dicẽdi. Ecce alij duritatem, & ſeueritatẽ quãdã uerbis, & orationis quaſi mœſtitiam ſequũtur, quódque paulo antè diuiſimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellẽt uideri: quot orationum genera eſſe diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniã cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te poſtulatũ eſt (tibi enim tantum de orationis genere quærenti, reſpondi etiã breuiter de inueniẽdo, & collocando) ne nunc quidẽ ſolũ de orationis modo dicam, ſed etiã de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit: quandoquidẽ de memoria nihil eſt hoc loco dicendũ, quæ cómunis eſt multarũ artiũ. Quo modo autem dicatur, id eſt in duobus, in agendo, & in eloquẽdo. Eſt enim actio quaſi corporis quædã eloquentia, cum conſtet è uoce, atque motu. Vocis mutationes totidem ſunt, quot animorũ, qui maxime uoce cómouẽtur. Itaq; ille perfectus,

quem iandudū indicat noſtra oratio, utcunque ſe affe-ctum uideri, & animū audiētis moueri uolet, ita certū uocis admouebit ſonū. de quo plura dicerē, ſi hoc præci piēdi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. dicerem etiā de geſtu, cū quo iūctus eſt uultus: quibus omnibus dici uix poteſt quantū interſit quemadmodū utatur orator. Nā & infantes actionis dignitate eloquētiæ ſæpe fru-ctū tulerūt, & diſerti deformitate agēdi multi infantes putati ſunt. ut iā non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit & primas, & ſecūdas, & tertias actioni. Si enim elo-quentia nulla ſine hac, hæc autem ſine eloquētia tanta eſt: certè plurimū in dicēdo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta uoce atro-citer dicere, & ſummiſſa leniter, & inclinata uideri grauis, & inflexa miſerabilis. Mira eſt enim quædam natura uocis, cuius quidē è tribus omnino ſonis, infle-xo, acuto, graui, tanta ſit, & tā ſuauis uarietas perfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiā quidā cantus ob-ſcurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus penè cāticū: ſed ille quē ſignificat Demoſthenes, & AE-ſchines, cū alter alteri obijcit uocis flexiones. Dicit plu-ra etiā Demoſthenes, illúmq; ſæpe dicit uoce dulci, & clara fuiſſe. In quo illud etiā notandū mihi uidetur ad ſtudiū perſequēdæ ſuauitatis in uocibus. ipſa enim na-tur quaſi modularetur hominum orationem, in omni uerbi poſuit acutā uocem, nec una plus, nec à poſtrema ſyllabā citra tertiā, quo magis naturā ducem ad auriū uoluptatē ſequatur induſtria. Ac uocis quidē bonitas optanda eſt (nō eſt enim in nobis) ſed tractatio atque uſus in nobis. Ergo ille princeps uariabit, & mutabit, & omnis ſonorū tū intendēs, tū remittens perſequetur

gradus : idémque motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. Status erectus & celſus, rarus mæſſus, nec ita lõgus: excurſio moderata, eáque rara, nulla molitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderãs, & uirili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus, contractione in remiſſis. Vultus uerò, qui ſecundum uocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum uenuſtatem? in quo cum effeceris nequid ineptum, aut uultuoſum ſit, tum oculorum eſt quædam magna moderatio. Nam ut imago eſt animi uultus, ſic indices oculi: quorũ & hilaritatis & uiciſſim triſtitiæ modum res ipſæ, de quibus agetur, temperabũt. Sed iam illius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt: quem hoc uno excellere, id eſt oratione, cætera in eo latêre, indicat nomen ipſum. Non enim inuentor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt omnia, ſed & Græce ab eloquendo ῥήτωρ, & Latine eloquens dictus eſt. Cæterarum enim rerum quæ ſunt in oratore, partem aliquam ſibi quiſque uendicat: dicendi autem, id eſt eloquendi, maxima uis ſoli huic conceditur. Quanquam enim & philoſophi quidã ornate locuti ſunt, (ſiquidem & Theophraſtus diuinitate loquendi nomen inuenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſiuit, & Xenophontis uoce muſas quaſi locutas ferunt: & longe omnium, quicunque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, extitit & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios ac forenſes habet. Loquuntur cum doctis, quorum ſedare animos malunt, quàm incitare. ſiquidem de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi cauſa, non

capiendi loquuntur: ut in eo ipſo quòd delectationem aliquam dicendo aucupētur, plus nonnullis, quàm neceſſe ſit, facere uideātur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, ſecernere. Mollis eſt enim oratio philoſophorũ, & umbratilis, nec ſententijs, nec uerbis inſtructa popularibus, nec iũcta numeris, ſed ſoluta liberius, nihil iratũ habet, nihil inuidũ, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutũ, caſta, uerecunda, uirgo incorrupta quodãmodo: itaq; ſermo potius quàm oratio dicitur. Quanquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen unius oratoris locutio hoc proprio ſignata nomine eſt. Sophiſtarum, de quibus ſuprà dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo uidetur, qui omnes eoſdem uolũt flores, quos adhibet orator in cauſis, perſequi. Sed hoc differũt, quòd cum ſit his propoſitũ non perturbare animos, ſed placare potius, nec tam perſuadere, quàm delectare: & apertius id faciũt quàm nos, & crebrius, concinnas magis ſententias exquirunt, quàm probabiles: à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, uerba apertius transferunt, eaque ita diſponũt, ut pictores uarietatẽ colorũ: paria paribus referũt, aduerſa cõtrarijs, ſæpiſſiméque ſimiliter extrema definiunt. Huic generi hiſtoria finitima eſt, in qua & narratur ornate, & regio ſæpe, aut pugna deſcribitur: interponũtur etiã cõciones, & hortationes: ſed in his tracta quædã, & fluẽs expetitur, non hæc cõtorta & acris oratio. Ab his nõ multo ſecus, quàm à poetis hæc eloquẽtia quã quærimus, ſeuocanda eſt. Nã etiam poetæ quæſtionẽ attulerũt, quidnã eſſet illud quo ipſi differrẽt ab oratoribus: numero maxime uidebãtur antea, & uerſu: nũc apud oratores iã ipſe numerus increbuit. Quicquid eſt

enim,quod ſub aurium menſurã aliquam cadit,etiam ſi abeſt à uerſu (nam id quidẽ orationis eſt uitiũ) numerus uocatur,qui græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaque uideo uiſum eſſe nonnullis, Platonis & Democriti locutionem,etſi abſit à uerſu,tamen quòd incitatius feratur, & clariſſimis uerborũ luminibus utatur, potius poema putãdum,quàm comicorum poetarum,apud quos, niſi quòd uerſiculi ſunt,nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis.nec tamen id eſt poetæ maximum,etſi eſt eo laudabilior, quòd uirtutes oratoris perſequitur, cũ uerſu ſit aſtrictior. Ego autẽ etiãſi quorũdam grandis & ornata uox eſt poetarum,tamen in ea cum licentiam ſtatuo maiorẽ eſſe,quàm in nobis,faciẽdorum iungendorúmque uerborũ, tum etiá nonnullorũ uoluptati uocibus magis,quàm rebus inſeruiũt.Nec uerò ſiquid eſt unum inter eos ſimile (id autem eſt iudicium, electióque uerborum) propterea cæterarũ rerum diſſimilitudo intelligi non poteſt:ſed id nec dubium eſt,& ſiquid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id quod propoſitũ eſt,non eſt neceſſarium. Seiũctus igitur orator à philoſophorum eloquentia,à ſophiſtarum,ab hiſtoricorum, à poetarum, explicandus eſt nobis qualis futurus ſit. Erit igitur eloquens (hunc enim authore Antonio quærimus) is qui in foro, cauſiſq; ciuilibus ita dicet,ut probet,ut delectet,ut flectat.probare neceſſitatis eſt, delectare ſuauitatis, flectere uictoriæ: nam id unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimum. Sed quot officia oratoris,tot ſunt genera dicendi:ſubtile in probãdo,modicũ in delectando,uehemens in flectendo,in quo uno uis omnis oratoris eſt.Magni igitur iudicij, ſummæ etiã facultatis eſſe debebit mode-

rator ille, & quaſi tẽperator huius tripartitæ uarietatis. Nã & iudicabit quid cuique opus ſit: & poterit, quocũque modo poſtulabit cauſa, dicere. Sed eſt eloquẽtiæ, ſicut reliquarũ rerum, fundamẽtum ſapiẽtia. Vt enim in uita, ſic in oratione nihil eſt difficilius, quàm quid deceat uidere. πρέπον appellãt hoc Græci, nos dicamus ſanè decorũ: de quo præclarè, & multa præcipiũtur, & res eſt cognitione digniſſima. Huius ignoratione non modo in uita, ſed ſæpiſſime & in poematis, & in oratione peccatur. Eſt autẽ quid deceat oratori uidẽdũ, non in ſententijs ſolũ, ſed etiã in uerbis. Nõ enim omnis fortuna, nõ omnis honos, nõ omnis authoritas, non omnis ætas, nec uerò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodẽ aut uerborum genere tractãdus eſt, aut ſententiarum: ſempérque in omni parte orationis, ut uitæ, quid deceat, eſt cõſyderandũ: quod & in re de qua agitur, poſitũ eſt, & in perſonis & eorum qui dicũt, & eorũ qui audiunt. Itaque hũc locum longe & late patentem philoſophi ſolẽt in officijs tractare, non cum de recto ipſo diſputãt: nam id quidem unum eſt: grammatici in poetis, eloquẽtes in omni & genere & parte cauſarum. Quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidijs cum apud unum iudicem dicas, ampliſſimis uerbis, & locis uti communibus: de maieſtate uerò populi Rom. ſummiſſe, & ſubtiliter? Hic genere toto: at perſona alij peccant, aut ſua, aut iudicum, aut etiam aduerſariorũ, nec re ſolum, ſed ſæpe etiam uerbo: & ſi ſine re nulla uis uerbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur, aut reijcitur alio, atque alio elata uerbo. In omnibúſq; rebus uidendum eſt quatenus: etſi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit nimiũ, quàm parum. In quo

Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui nõ ſentirent quid eſſet ſatis. Magnus eſſet locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud deſyderat: ſed ad id quod agitur, illud ſatis: cum hoc decere, quod ſemper uſurpamus in omnibus dictis & factis, minimus & maximis: cũ hoc inquam decere dicimus, illud non decere, & id uſquequaque quantũ ſit, appareat, in alióque ponatur, aliúdque totum ſit, utrũ decere an oportere dicas. oportere enim perfectionẽ declarat officij, quo & ſemper utendũ eſt, & omnibus. decere, quaſi aptum eſſe conſentaneúmque tẽpori & perſonæ, quod cum in factis ſæpiſſime, tum in dictis ualet, in uultu denique, & geſtu, & inceſſu, contráque item dedecere. Quod ſi poeta fugit ut maximũ uitiũ, qui peccat etiam cum probã orationẽ affingit improbo, ſtultóue ſapiẽtis: ſi denique pictor ille uidit, cũ immolãda Iphigenia triſtis Chalcas eſſet, mœſtior Vlyſſes, mœreret Menelaus, obuoluẽdum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illũ luctum penicillo non poſſet imitari: ſi deniq; hiſtrio quid deceat quærit, quid faciẽdum oratori putemus? Sed cum hoc tãtum ſit, quid in cauſis, earúmque quaſi membris faciat, orator uiderit. Illud quidẽ perſpicuum eſt, non modo partes orationis, ſed etiam cauſas totas, alias alia forma dicẽdi eſſe tractandas. Sequitur, ut cuiuſque generis nota quæratur & formula, magnum opus, & arduum, ut ſæpe iam diximus: ſed ingredientibus conſyderandum fuit quid ageremus: nunc quidem iam quocunque feremur, danda nimirum uela ſunt. Ac primum informandus eſt ille nobis, quem ſolum quidam uocant Atticum. Summiſſus eſt, & humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re

plus quàm opinione differens. Itaque eum qui audiũt, quamuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas imitabilis quidem illa uidetur eſſe exiſtimanti, ſed nihil eſt experienti minus. Etſi enim non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquẽ oportet, ut etiam ſi illis maximis uiribus careat, ſit (ut ita dicã) integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut ſcis) oratori numeri, de quibus mox agemus, obſeruandi ratione quadam, ſed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquẽdi: ſolutum quiddam ſit, nec uagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare. Verba etiam uerbis quaſi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concurſu uocaliũ molle quiddã, & quod indicet non ingratã negligentiã de re hominis magis quàm de uerbis laborãtis. Sed erit uidẽdũ de reliquis, cũ hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatióque uerborũ. Illa enim ipſa cõtracta, & minuta non neglıgẽter tractanda ſunt, ſed quædã etiam negligentia eſt diligens. Nã ut mulieres eſſe dicũtur nõnullæ inornatæ, quas id ipſum deceat: ſic hæc ſubtilis oratio etiã incompta delectat. Fit enim quiddã in utroque, quo ſit uenuſtius, ſed nõ ut appareat. Tum remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarũ: ne calamiſtri quidẽ adhibebũtur. Fucati uerò medicamẽta candoris & ruboris, omnia repellentur: elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit & Latinus: dilucide planéque dicetur: quid deceat, circunſpicietur. Vnum aderit, quod quartũ numerat Theophraſtus in orationis laudibus, ornatum illud ſuaue, & affluens: acutæ crebræque ſen-

tentiæ ponentur, & neſcio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit uſus oratoriæ quaſi ſupellectilis. Supellex eſt enim quodammodo noſtra, quæ eſt in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uerborũ duplex: unus ſimplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs uſitatiſque uerbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut tranſlatum, aut factum aliũde, ut mutuo: aut factum ab ipſo, aut nouum, aut priſcum & inuſitatum. Sed etiã inuſitata ac priſca ſunt in proprijs, niſi quòd raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatũ ſi aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat, manẽte ſententia. Nam ſententiarũ ornamenta, quæ permanẽt etiam ſi uerba mutaueris, ſunt illa quidem permulta: ſed quæ emineãt, pauciora. Ergo ille tenuis orator modo ſit elegans, nec in faciẽdis uerbis erit audax, & in tranſferendis uerecundus & parcus, & in priſcis reliquíſque ornamentis & uerborum, & ſententiarum demiſſior, tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſimè ſermo omnis utitur non modo urbanorum, ſed etiam ruſticorum: ſiquidem eſt eorũ, gemmare uites, ſitire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumẽta. Nihil horũ parum audacter, ſed aut ſimile eſt illi, unde tranſferas: aut ſi res ſuum nullum habet nomen, docẽdi cauſa ſumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paulo, quàm cæteris utetur hic ſummiſſus, nec tam licenter tamen, quàm ſi genere dicendi uteretur ampliſſimo. Itaque illud indecorum, quod quale ſit ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius tranſfertur, idque in oratione humili ponitur,

quod idem in alia deceret. Illam autem cõcinnitatem, quæ uerborũ collocationẽ illuminat his luminibus, quæ Græci quaſi aliquos geſtus orationis σχήματα appellant (quod idẽ uerbum ab his etiã in ſententiarum ornamenta trãſfertur) adhibet quidẽ hic ſubtilis, quẽ niſi quòd ſolũ, cæteroquin rectè quidam uocant Atticũ, ſed paulò parcius. Nã ſi ut in epularũ apparatu à magnificentia recedens, non ſe parcum ſolum, ſed etiã elegantẽ uideri uolet, eliget quibus utatur. Sunt enim pleræque aptæ huius ipſius oratoris, de quo loquor, parſimoniæ. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acutò fugiẽda ſunt, paria paribus relata, & ſimiliter cõcluſa, eodémque pacto cadẽtia: & immutatione literæ quaſi quæſitæ uenuſtates, ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupiũ delectatiõis manifeſtè deprehẽſum appareat. Itémq; ſi quæ uerborum iterationes contentionem aliquã, & clamorẽ requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ: cæteris promiſcuè poterit uti: cõtinuationẽ uerborũ modo relaxet & diuidat, utatúrque uerbis quàm uſitatiſſimis, tranſlationibus quàm molliſſimis: etiam illa ſentẽtiarum lumina aſſumat, quæ non erunt uehementer illuſtria. Non faciet Rẽpub. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorũ hæc laterũ ſunt, nec ab hoc quem informamus, aut expectanda, aut poſtulanda. Erit enim ut uoce, ſic etiam oratione ſuppreſſior. Sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdẽ ornamentis utetur horridius: talẽ enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſcenæ, ſed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, non hoc quo dicun-

tur os ducere,ſed illo,quo ſignificant ingenuè, quo ſenſu quidque pronuntient. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales,qui in dicendo mirũ quantum ualent:quorum duo genera ſunt, unum facetiarum,alterum dicacitatis. utetur utroque,ſed altero in narrando aliquid uenuſte,altero in iaciendo mittendóque ridiculo: cuius genera plura ſunt,ſed nũc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne ſcurrile ſit:nec ſubobſcœno,ne mimicum: nec petulanti,ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odij locum riſus occupet: neque aut ſua perſona,aut iudicum,aut tempore alienum.Hæc enim ad illud indecorum referuntur.Vitabit etiam quæſita,nec ex tempore ficta, ſed domo allata, quæ plerunque ſunt frigida: parcet & amicitijs,& dignitatibus: uitabit inſanabiles contumelias: tantummodo aduerſarios figet,nec eos tamen ſemper,nec omnes, nec omni modo.quibus exceptis ſic utetur ſale & facetijs : ut ego ex iſtis nouis Atticis talẽ cognouerim neminem,cũ id certe ſit uel maxime Atticum.Hãc ego iudico formam ſummiſſi oratoris,ſed magni tamen & germani Attici:quoniã quicquid eſt ſalſum aut ſalubre in oratione , id proprium Atticorum eſt:è quibus tamen non omnes faceti: Lyſias ſatis, & Hyperides, Demades præter cæteros fertur: Demoſthenes minus habetur,quo quidẽ mihi nihil uidetur urbanius, ſed non tam dicax fuit, quàm facetus: eſt autẽ illud acrioris ingenij,hoc maioris artis. Vberius eſt aliud,aliquãtóque robuſtius,quàm hoc humile, de quo dictum eſt:ſummiſſius autẽ quàm illud,de quo iam dicetur, ampliſſimum. Hoc in genere neruorum

uel minimum, ſuauitatis autem eſt uel plurimum. Eſt enim plenius, quàm hoc enucleatum: quàm autem illud ornatum copioſúmque, ſummiſſius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimúmque eſt in hac orationis forma ſuauitatis: in qua multi floruerunt apud Græcos, ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit cæteris: cuius oratio cum ſedate placidéque loquitur, tum illuſtrant eam, quaſi ſtellæ quædam, tranſlata uerba atque immutata. Tranſlata ea dico, ut ſæpe iã, quæ per ſimilitudinem ab alia re aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa transferuntur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio ſubijcitur aliud quod idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod quanquam trãſferendo fit, tamen alio modo tranſtulit, cum dixit Ennius, arcem & urbem orbas: alio modo, ſi pro patria arcem dixiſſet. & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hãc Hypallagen rhetores, quia quaſi ſummutantur uerba pro uerbis: Metonymiam grammatici uocant, quòd nomina transferuntur. Ariſtoteles autem tranſlationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam Catachreſin uocant: ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, ſi opus eſt, uel quòd delectat, uel quòd licet. Iam cum fluxerunt continuæ plures trãſlationes, alia planè fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui iſta omnia tranſlationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, ſúntque dulciſſima: & quãquam tranſlatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata) uerborum ca-

dunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum, latæ, eruditǽque diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Quid multa? è phi loſophorum ſcholis tales ferè euadunt, & niſi coram erit comparatus ille fortior, per ſe hic, quem dico, proba bitur. Eſt enim quoddam etiam inſigne, & florens ora tionis, pictum & expolitum genus, in quo omnes uerbo rũ, omnes ſententiarum illigantur lepôres. Hoc totum è ſophiſtarũ fontibus defluxit in forũ, ſed ſpretum à ſubti libus, repulſum à grauibus, in ea, de qua loquor, medio critate conſedit. Tertius eſt ille amplus, copioſus, gra uis ornatus, in quo profectò uis maxima eſt. Hic eſt e-nim cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gen-tes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere paſſæ ſunt: ſed hanc eloquentiam quæ curſu magno ſonituq; ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarẽtur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Huius eloquentiæ eſt tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modo perfringit, modo irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas. Sed multum intereſt inter hoc dicendi genus, & ſuperiora. Qui in illo ſubtili & acuto elaborauit, ut callide argutéque diceret, nec quicquam altius cogitaret, hoc uno profectò magnus orator eſt, ſi non maximus, miniméque in lubrico uerſabitur, & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem medicum & temperatum uoco, ſi modo ſuum il-lud ſatis inſtruxerit, non extimeſcit ancipites dicendi, incertóſque caſus: etiamſi quando minus ſuccedet, ut ſæ pe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non poteſt. At uerò hic noſter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc unum eſt na-

tus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maximè eſt contemnendus. Ille enim ſummiſſus, quòd acutè & ueteratorie dicit, ſapiens iam, medius, ſuauis: hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, uix ſatis ſanus uideri ſolet. Qui enim nihil poteſt tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, diſtincte, facete dicere, præſertim cum cauſæ partim totæ ſint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: ſi is non præparatis auribus inflãmare rem cœpit, furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem quærimus, ſed animo: nam manu ſi comprehẽdiſſem, ne ipſe quidem ſua tanta eloquentia mihi perſuaſiſſet ut ſe dimitterem. Sed inuentus profecto eſt ille eloquens, quem nunquam uidit Antonius. Quis eſt igitur is? Complectar breui, diſſeram pluribus. Is enim eſt eloquens, qui & humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate poteſt dicere. Nemo is, inquies, unquam fuit. Ne fuerit: ego enim quid deſyderem, non quid uiderim diſputo: redeóque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam & ſpeciem, quam etſi non cernimus, tamen animo tenere poſſumus. Non enim eloquentem quæro, neque quicquam mortale & caducum, ſed illud ipſum, cuius qui ſit compos, ſit eloquens: quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis niſi mentis oculis uidere poſſumus. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parua ſummiſſe, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi cauſa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, uerba

ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Ius omne retinendæ maieſtatis Rabirij cauſa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarſimus. At hæc interdum temperanda & uariãda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quæ exempla ſelegiſſem, niſi uel nota eſſe arbitrarer, uel poſſe eligere qui quærerẽt. Nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua ſi non perfectio, at conatus tamen atque adumbratio. non aſſequimur, at quid deceat uidemus: nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus: in quo tantum abeſt ut noſtra miremur, ut uſque eo difficiles ac moroſi ſimus, ut nobis non ſatiſfaciat ipſe Demoſthenes: qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet aures meas: ita ſunt auidæ & capaces, & ſemper aliquid immenſum infinitúmque deſyderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius ſtudioſiſſimo Pammene, cum eſſes Athenis, totum diligentiſſime cognouiſti, neque eũ dimittis è manibus, & tamen noſtra etiam lectitas: uides profecto illum multa perficere, nos multa conari: illum poſſe, nos uelle, quocunque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus: nam & ſucceſſit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æquales: nos magnum fecisſemus, ſi quidem potuiſſemus quo contendimus peruenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui ſi Antonio Craſſus eloquẽs uiſus non eſt, aut ſibi ipſe, nunquam Cotta uiſus eſſet, nunquam Sulpitius, nun-

quam Hortenſius. Nihil *enim ample* Cotta, *nihil leniter* Sulpitius, *non multa grauiter* Hortenſius: *ſuperiores magis ad omne genus apti,* Craſſum *dico & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aures ciuitatis accepimus, eáſque nos primi, quicunque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis dicendi audiendi incredibilia ſtudia conuertimus. Quãtis illa clamoribus adoleſcentuli diximus, de ſupplicio parricidarum? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe pòſt aliquanto ſentire cœpimus. Quid enim tam cõmune quàm ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita uiuunt dum poſſunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terrã non tangant: ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita poſtremò eijciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. & quæ ſequuntur.* Sunt *enim omnia, ſicut adoleſcentis, non tam re & maturitate, quàm ſpe & expectatione laudati. Ab hac indole iam illa matura,* Vxor *generi, nouerca filij, filiæ pellex.* Nec *uerò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipſa enim illa pro* Roſcio *iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro* Habito, *pro* Cornelio, *compluréſque aliæ: nemo enim orator tam multa, ne in* Græco *quidem otio, ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra: eáque hanc ipſam habent quam probo, uarietatem. An ego* Homero, Ennio, *reliquis poetis, & maxime* Tragicis *concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebróque mutarent? nonnunquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent: ipſe nunquam ab illa acerrima*

contentione diſcederem? Sed quid poetas diuino ingenio proferos? Hiſtriones eos uidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolum in diſſimillimis perſonis ſatiſfaciebant, cum tamen in ſuis uerſarentur: ſed & comœdũ in tragœdijs, & tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus: ego non elaborem? Cũ dico me, te Brute dico: nam in me quidẽ iam pridem effectum eſt, quod futurũ fuit. tu autem eodem modo omneis cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in iiſdem cauſis perpetuum, & eundem ſpiritum ſine ulla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidẽ, cuius nuper inter imagines tuas ac tuorũ, quòd eum credo amares, cũ ad te in Tuſculanum ueniſſem, imaginem ex ære uidi: nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutijs & acumine Hyperidi, nihil lenitate AEſchini, & ſplendore uerborum. Multæ ſunt eius totæ orationes ſubtiles, ut contra Leptinem: multæ & totæ graues, ut quædã Philippicæ: multæ uariæ, ut contra AEſchinem falſæ legationis, ut contra eundem pro cauſa Cteſiphontis. Iam illud medium, quoties uult, arripit, & à grauiſſimo diſcedẽs, eo potiſſimum delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parũper abeamus, quandoquidẽ de genere, non de homine quærimus: rei potius, id eſt eloquẽtiæ, uim & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam antè diximus, meminerimus, nihil nos præcipiendi cauſa eſſe dicturos: atque ita potius acturos, ut exiſtimatores uideamur loqui, nõ magiſtri. in quo tamen longius progredimur, quòd uidemus non te hæc ſolum eſſe lecturum, qui ea multo quàm nos, qui quaſi docere uideamur, habeas notiora.

ſed hunc librum etiam ſi minus noſtra commendatio-
ne, tuo tamen nomine diuulgari neceſſe eſt. Eſſe igitur
perfectè eloquentis puto, non eam ſolum facultatem ha
bere, quæ ſit eius propria, fuſe, latéque dicendi: ſed etiã
uicinam eius, atque finitimam dialecticorum ſcientiam
aſſumere: quanquam aliud uidetur oratio eſſe, aliud
diſputatio, nec idẽ loqui eſſe, quod dicere, attamen utrũ-
que in diſſerendo eſt: diſputandi ratio, & loquendi dia
lecticorum ſit, oratorũ autem dicendi & ornandi. Ze-
no quidẽ ille, à quo diſciplina Stoicorum eſt, manu de-
monſtrare ſolebat quid inter has artes intereſſet. Nam
cum compreſſerat digitos, pugnúmque fecerat, dialecti-
cam aiebat eiuſmodi eſſe: cũ autem diduxerat, & ma-
num dilatauerat, palmæ illius ſimilem eloquentiã eſſe
dicebat. Atque etiam ante hunc Ariſtoteles principio
artis Rhetoricæ dicit illã artem quaſi ex altera parte
reſpondere dialecticæ: ut hoc uidelicet differant inter
ſe, quòd hæc ratio dicendi latior ſit, illa loquendi con-
tractior. Volo igitur huic ſummo, omnem, quæ ad dicen
dũ trahi poſſet, loquendi rationem eſſe notam. quæ qui
dẽ res (quod te iis artibus eruditum minime fallit) du-
plicem habuit docendi uiam. Nam & ipſe Ariſtoteles
tradidit præcepta plurima diſſerendi, & poſtea qui dia
lectici dicuntur, ſpinoſiora multa pepererũt. Ergo eum
cenſeo qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe earũ re-
rum omnino rudẽ: ſed uel illa antiqua, uel hac Chry-
ſippi diſciplina inſtitutus nouerit primum uim, naturã,
genera uerborum, & ſimplicium, & copulatorũ. Dein
de quot modis quidq; dicatur: qua ratione uerũ falſúmne
ſit, iudicetur: quid efficiatur è quoq;: quod cuique con
ſequens ſit, quódque contrarium. cúmque ambiguè mul

ta dicantur, quomodo quidque eorum diuidi, explanaríque oporteat. Hæc tenenda ſunt oratori: ſæpe enim occurrunt: ſed quia ſua ſponte ſquallidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus quæ ratione docentur & uia, primum conſtituendum eſt quid quidque ſit (niſi enim inter eos qui diſceptent, conuenit quid ſit illud de quo ambigitur, nec recte diſſeri, nec unquã ad exitum perueniri poteſt) explicanda eſt ſæpe uerbis mens noſtra de quaque re, atq; inuolutæ rei notitia definiendo aperienda eſt. ſiquidem eſt definitio oratio, quæ quid ſit id de quo agitur, oſtendit quambreuiſſime. Tum, ut ſcis, explicato genere cuiuſque rei, uidendum eſt quæ ſint eius generis, ſiue formæ, ſiue partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem uolumus eſſe eloquentem, ut definire rem poſſit, neque id faciat tam preſſe & anguſte, quàm in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet: ſed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune iudicium, popularémque intelligentiam accommodatius. Idémque etiam, cum res poſtulabit, genus uniuerſum in ſpecies certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur ac diuidet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus, quoniam (ut ſuprà dixi) iudicem eſſe me non doctorem uolo. Nec uerò dialecticis modo ſit inſtructus, ſed habeat omnes philoſophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de uirtutibus aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ ſæpe cadũt in

cauſas, ſed ieiunius aguntur: nihil inquam ſine ea ſci-entia, quam dixi, grauiter, ample, copioſe dici & expli-cari poteſt. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipſo de genere dicẽdi: uolo enim rem prius habeat orator, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm co-gitet quibus uerbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior ſit, & quodammodo excelſior (ut de Pericle dixi ſuprà) ne phyſicorum quidem eſſe igna-rum uolo. Omnia profectò, cum ſe à cæleſtibus rebus referet ad humanas, excelſius magnificentiúſque & di-cet & ſentiet. Cúmque illa diuina cognouerit, nolo igno-ret ne hæc quidẽ humana. Ius ciuile teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie. Quid eſt enim turpius, quàm legitima rum & ciuilium controuerſiarum patrocinia ſuſcipere, cum ſis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cogno-ſcat etiam rerum geſtarum, & memoriæ ueteris ordi-nem, maxime ſaliœt noſtræ ciuitatis, ſed & imperio-ſorum populorum, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri leuauit labor, qui conſeruatis, no-tatíſque temporibus, nihil cum illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam uno libro colli-gauit. Neſcire autem quid antè quàm natus ſis, accide-rit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas ho-minis, niſi cum memoria rerum ueterum cum ſuperio-rum ætate contexitur? Commemoratio autem antiqui-tatis, exemplorúmq; prolatio ſumma cum delectatione & authoritatem orationi affert & fidem. Sic igitur in-ſtructus ueniet ad cauſas: quarum habebit genera pri-mum iam cognita. Erit enim ei perſpectum, nihil am-bigi poſſe, in quo non aut res controuerſiam faciat, aut uerba. Res, aut de uero, aut de recto, aut de nomine.

Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam ſiquando aliud in ſententia uidetur eſſe, aliud in uerbis, genus eſt quoddam ambigui, quod ex præterito uerbo fieri ſolet: in quo, quod eſt ambiguorum propriũ, res duas ſignificari uidemus. Cum tam pauca ſint genera cauſarũ, etiam argumentorũ præcepta pauca ſunt. traditi ſunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipſis, alteri aſſumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem: nam ipſæ quidem res in perfacili cognitione uerſantur. quid enim iam ſequitur, quod quidem artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendũ? rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte, ut quid agatur, intelligi poſſit: ſua confirmare, aduerſaria euertere: eáque efficere non perturbate, ſed ſingulis argumentationibus ita concludẽdis, ut efficiatur quod ſit cõſequens ijs quæ ſumentur ad quanque rem confirmandam: poſt omnia perorationem inflammãtem, reſtinguẽtémue concludere? Has parteis quemadmodum tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco: nec enim ſemper tractãtur uno modo. Quoniã autem nõ quẽ doceam, quæro, ſed quem probem: probabo primum eũ, qui quid deceat, uidebit. Hæc enim ſapientia maxime adhibenda eloquenti eſt, ut ſit temporum, perſonarúmque moderator: nam nec ſemper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id quodcũque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum ſtatuerit, tum ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec ſatura ieiune, nec grandia minute, nec item contrà, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. Prin

copia uerecunda,nō elatis intenſa uerbis,ſed acuta ſententijs,uel ad offenſionem aduerſarij,uel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed prope quotidiano ſermone explicatæ dilucide. Dein ſi tenues cauſæ,tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo,& in refellendo: ídque ita tenebitur,ut quāta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio. Cum uerò cauſa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ poſſit expromi,tum ſe latius fundet orator:tum reget & flectet animos,& ſic afficiet ut uolet, id eſt ut cauſæ natura, & ratio temporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia.Nam cum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis,ſic ut uerbum nullū, niſi aut graue,aut elegans excidat: tum ſunt maxime luminoſæ & quaſi actuoſæ partes duæ: quarum alteram in uniuerſi generis quæſtione pono, quam (ut ſuprà dixi) Græci appellant θέσιν. alteram in augendis, amplificandíſque rebus, quæ ab eiſdem αὔξησις eſt nominata. quæ etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet,tamen in communibus locis maxime excellet.qui communes appellati, eo quòd uidētur multarum ijdem eſſe cauſarum, ſed proprij ſingularum eſſe debebunt. Ac uerò illa pars orationis,quæ eſt de genere uniuerſo,totas cauſas ſæpe continet. Quicquid eſt enim illud, in quo quaſi certamen eſt controuerſiæ,quod græce κρινόμενον dicitur,id ita dici placet ut traducatur ad perpetuam quæſtionem,atque ut de uniuerſo genere dicatur: niſi cùm de uero ambigetur,quod quæri coniectura ſolet. Dicetur autem non Peripateticorum more (eſt enim illorū exercitatio elegans iam inde ab Ariſtotele

conſtituta)ſed aliquanto neruoſius: & ita de re commu nia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduerſarios aſpere. Augendis uerò rebus, & contrà abijciendis, nihil eſt quod non perficere poſſit oratio: quod & inter media argumenta faciendum eſt, quotieſcunque dabitur uel amplificandi, uel minuẽdi locus, & penè infinite in perorando. Duo ſunt etiam quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquẽtiam faciant: quorum alterũ eſt, quod Græci ἠθικὸν uocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem uitæ conſuetudinẽ accommodatum: alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi, & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud ſuperius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc uehemens, incenſum, incitatum, quo cauſæ eripiũtur: quod cum rapide fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus, ſed magno ſemper uſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audaciſſimus Catilina in ſenatu accuſatus, obmutuit. Nobis priuata in cauſa magna & graui, cum cœpiſſet Curio pater reſpondere, ſubito aſſedit, cum ſibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eò ſum uſus pluribus, quòd etiã ſi plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant: in quo ut uiderer excellere, non ingenio, ſed dolore aſſequebar. Quæ qualiacunque in me ſunt, me enim ipſum non pœnitet quanta ſint, ſed apparent in orationibus: etſi carent libri ſpiritu illo propter quem maiora eadem illa cum aguntur, quàm cum leguntur, uideri ſolent. Nec

uerò miſeratione ſolum mens iudicum permouenda eſt, qua nos ita dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorãtes tenuerimus: ut alia in cauſa excitato reo nobili, ſublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleremus forum: ſed etiam eſt faciendum ut iraſcatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat. qua in uarietate, duriorum, accuſatio ſuppeditabit exempla: mitiorum, defenſiones meæ. Nullo enim modo animus audientis, aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus à me non tentatus ſit. dicerem perfectum, ſi ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed (ut ſuprà dixi) nulla me ingenij, ſed magna uis animi inflammat ut me ipſe non teneam: nec unquam is qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes. Vterer alienis, uel Latinis, ſi ulla reperirem, uel Græcis ſi deceret: ſed Craſſi perpauca ſunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpitij: dicebat melius, quàm ſcripſit Hortenſius. Verum hæc uis quam quærimus, quanta ſit ſuſpicemur, quoniam exemplum non habemus: aut ſi exempla ſequimur, à Demoſthene ſumamus: & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Cteſiphontis iudicio de ſuis factis, conſilijs, meritis in Remp. aggreſſus eſt dicere. Ea profecto oratio, in eam formã, quæ eſt inſita in mentibus noſtris, includi ſic poteſt, ut maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipſa reſtat, & character ille qui dicitur: qui qualis eſſe debeat, ex ipſis quæ ſuprà dicta ſunt, intelligi poteſt. Nã & ſingulorũ uerborũ, & collocatorum lumina attigimus: qui-

bus ſic abundabit, ut uerbum ex ore nullum, niſi aut elegans, aut graue exeat: ex omníque genere frequentiſſimæ tranſlationes erunt, quòd eæ propter ſimilitudinem tranſferunt animos, & referunt ac mouent huc & illuc: qui motus cogitationis celeriter agitatus per ſeipſe delectat. Et reliqua ex collocatione uerborũ quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatũ orationi. ſunt enim ſimilia illis quæ in amplo ornatu ſcænæ aut fori appellantur inſignia, non quòd ſola ornẽt, ſed quòd excellãt. Eadẽ ratio eſt horũ, quæ ſunt orationis lumina, & quodãmodo inſignia, CVM aut duplicantur, iterantúrque uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem coniјcitur, aut in utrunque, aut adiũgitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum nõ in eadem ſententia ponitur, aut cum ſimiliter uel cadunt uerba uel deſinunt, aut multis modis contrarijs relata contraria, aut cum gradatim ſurſum uerſus reditur, aut cum demptis coniunctionibus diſſolute plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus oſtendimus: aut cum corrigimus noſmetipſos quaſi reprehendentes, aut ſi eſt aliqua exclamatio uel admirationis, uel conqueſtionis: aut cum eiuſdem nominis caſus ſæpius commutantur.

Sed ſententiarum ornamenta maiora ſunt: quibus quia frequentiſſime Demoſthenes utitur, ſunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime eſſe laudabilem. Et uero nullus fere ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ edicitur: nec aliud quicquam eſt dicere, niſi omnes, aut certe pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias: quas cum tu optime Brute te-

neas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expetimus, ut uerſet ſæpe multis modis eandem & unam rem, & hæreat in eadem, commoretúrque ſententia. ſæpe etiam ut extenuet aliquid, ſæpe ut irrideat, ut declinet à propoſito, deflectátque ſententiam: ut proponat quid dicturus ſit: ut cum tranſegerit iam aliquid, definiat, ut ſe ipſe reuocet, ut quod dixit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat: ut contrà ac dicat, accipi & ſentiri uelit: ut addubitet quid potius, aut quomodo dicat: ut diuidat in partes: ut aliquid relinquat ac negligat, ut antè præmuniat: ut in eo ipſo, in quo reprehendatur, culpam in aduerſarium conferat: ut ſæpe cum ijs qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduerſario quaſi deliberet: ut hominum ſermones moréſque deſcribat, ut muta quædam eloquentia inducat: ut ab eo quod agitur, auertat animos: ut ſæpe in hilaritatem riſúmue conuertat, ut antè occupet quod putat opponi, ut comparet ſimilitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alij tribuens diſpertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere ſe dicat, ut denũtiet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut iraſcatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut ſupplicet, ut medeatur, ut à propoſito declinet aliquantulũ, ut optet, ut execretur, ut fiat ijs apud quos dicet, familiaris. atque alias etiam dicendi quaſi uirtutes ſequatur, breuitatem, ſi res petet. ſæpe etiam rem dicẽdo ſubijciet oculis, ſæpe ſuprà feret quàm fieri poſſit, ſignificatio ſæpe erit maior quàm oratio, ſæpe hilaritas, ſæpe uitæ naturarúmq; imitatio. Hoc in genere (nã

quaſi ſyluam uides) omnis elucat oportet eloquentiæ magnitudo: ſed hæc niſi collocata, & quaſi ſtructa, & nexa uerbis, ad eam laudem quam uolumus, aſpirare non poſſunt. De *quo cum mihi deinceps uiderem eſſe dicendum, etſi mouebant etiam me illa, quæ ſuprà dixeram, tamen iis quæ ſequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim poſſe reperiri nõ inuidos ſolum, quibus referta ſunt omnia, ſed fautores etiam laudũ mearum, qui non cenſerent eius uiri eſſe; de cuius meritis tanta ſenatus iudicia feciſſet comprobante populo* Ro. *quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus ſi nihil aliud reſponderem, niſi me* M. Bruto *negare roganti noluiſſe: iuſta eſſet excuſatio, cum & amiciſſimo, & præſtantiſſimo uiro, & recta & honeſta petenti ſatiſfacere uoluiſſem*. Sed *ſi profitear (quod utinã poſſem) me ſtudioſis dicendi, præcepta, & quaſi uias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iuſtus rerum æſtimator reprehenderet?* Nã *quis unquam dubitauit quin in republica noſtra primas eloquẽtia tenuerit ſemper urbanis, pacatiſq; rebus, ſecundas iuris ſcientia? cum in altera gratiæ, gloriæ, præſidij plurimum eſſet, in altera perſecutionum cautionúmque præceptio: quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, ea uerò repugnante uix ſuas regiones finéſque defenderet*. Cur *igitur ius ciuile docere ſemper pulchrũ fuit, hominúmque clariſſimorum diſcipulis domus floruerunt? ad dicendum ſi quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur?* Nã *ſi uitioſum eſt dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquẽtia. ſin ea non modo eos ornat penes quos eſt, ſed etiã uniuerſam* Remp. *cur aut diſcere turpe eſt,*

quod ſcire honeſtum eſt: aut quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere? At alterum factitatum eſt, alterum nouum. Fateor, ſed utriuſq; rei cauſa eſt: alteros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ij qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & dicentibus ſatiſfacerent, & cōſulentibus. Alteri, cum domeſticum tēpus in cognoſcendis componēdiſque cauſis, forenſe in agendis, reliquum in ſeipſis reficiendis omne conſumerent, quem habebāt inſtituēdi, aut docendi locum? Atque haud ſcio an plerique noſtrorum oratorum ingenio plus ualuerint, quàm doctrina. itaque illi dicere melius quàm præcipere, nos contrà fortaſſe poſſumus. At dignitatem docere non habet. Certe, ſi quaſi in ludo: ſed ſi monendo, ſi cohortando, ſi percontando, ſi cōmunicando, ſi interdum etiam unà legendo, audiendo: neſcio cur non docēdo etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis. An quibus uerbis ſacrorū alienatio fiat, docere honeſtum eſt: quibus ipſa ſacra retineri, defendíque poſſint, non honeſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt: eloquentia autem illi ipſi, qui conſecuti ſunt, tamen ſe ualere diſſimulant, propterea quòd prudentia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur aut latêre eloquētia poteſt: aut id quod diſſimulat, effugit: aut eſt periculum nequis putet in magna arte, & glorioſa turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fuerit honeſtiſſimū diſcere? Ac fortaſſe cæteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. quid enim poſſem? cum & abfuiſſem adoleſcēs, & horū ſtudiorum cauſa mare tranſiſſem, & doctiſſimis hominibus domus referta eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro do-

ctrinarum notæ, cúmque uulgo ſcripta noſtra legerentur, diſſimularẽ me didiciſſe? quid erat cur probarem? niſi quòd parũ fortaſſe profecœram. Quod cum ita ſit, tamẽ ea quæ ſuprà dicta ſunt, plus in diſputãdo, quàm ea de quibus dicendũ eſt, dignitatis habuerũt. De uerbis enim componẽdis, & de ſyllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiamſi ſunt, ſicuti mihi uidentur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docẽtur. Eſt id omnino uerum, ſed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat: radices, ſtirpéſque non item. ſed eſſe illa ſine his nõ poteſt. Me autem ſiue peruagatiſſimus ille uerſus, qui uetat

„ Artem pudere proloqui quam factites, diſſimulare non ſinit quin delecter: ſiue tuum ſtudium hoc à me uolumen expreſſit: tamen eis quos aliquid reprehẽſuros ſuſpicabar, reſpondendũ fuit. Quòd ſi ea quæ dixi, non ita eſſent: quis tamen ſe tam durum, agreſtémque præberet, qui hanc mihi non daret ueniã, ut cum meæ forenſes artes, & actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ, quod facere non poſſum: aut mœſtitiæ, cui reſiſto, potius quàm literis dederẽ? quæ quidẽ me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nũc oblectãt domi. Nec uerò talibus modo rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiã grauioribus & maioribus: quæ ſi erunt perfectæ, profectò forenſibus noſtris rebus & domeſticæ literæ reſpõdebunt. Sed ad inſtitutam diſputationẽ reuertamur. Collocabũtur igitur uerba, aut ut inter ſe quamaptiſſime cohæreant extrema cum primis, eáque ſint quamſuauiſſimis uocibus: aut ut forma ipſa concinnitáſque uerborũ conficiat orbem

ſuum: aut ut comprehenſio numeroſe, & apte cadat. Atque illud primum uideamus, quale ſit quod uel maxime deſyderat diligentiã, ut fiat quaſi ſtructura quædam, nec tamen fiat operoſe. nam eſſet cum infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium ſcite exagitat in Albutio Scæuola,

» Quàm lepide lexis compoſtæ, ut teſſerulæ omnes
» Arte pauimento atque emblemate uermiculato.

Nolo tam minuta hæc conſtructio appareat, ſed tamen ſtylus exercitatus efficiet facilè hanc uiam componendi. Nam ut in legendo oculus, ſic animus in dicendo proſpiciet quid ſequatur, ne extremorũ uerborum cum inſequentibus primis concurſus aut hiulcas uoces efficiat, aut aſperas. Quãuis enim ſuaues, grauéſue ſententiæ, tamen ſi incõditis uerbis efferũtur, offendẽt aures, quarũ eſt iudicium ſuperbiſſimũ. Quod quidẽ Latina lingua ſic obſeruat, nemo ut tam ruſticus ſit qui uocales nolit coniũgere. In quo quidã etiã Theopõpum reprehẽdũt, quòd eas literas tãtopere fugerit: & ſi id magiſter eius Iſocrates, at non Thucydides: ne ille quidẽ haud paulo maior ſcriptor Plato, nec ſolũ in his ſermonibus qui dialogi dicuntur, ubi etiã de induſtria id faciendũ fuit, ſed in populari oratione, qua mos eſt Athenis, laudari in concione eos qui ſint in prælijs interfecti: quæ ſic probata eſt, ut eã quotannis (ut ſcis) illo die recitari neceſſe ſit. in ea eſt crebra iſta uocũ concurſio, quam magna ex parte, ut uitioſam, fugit Demoſthenes. Sed Græci uiderint: nobis, ne ſi cupiamus quidẽ, diſtrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos qui ut uerſum facerent, ſæpe hiabant, ut Næuius,

„ Vos qui accolitis Hiſtrũ fluuiũ, atque Algidã. & ibidé,
„ Quam nunquã nobis Grai, atq; barbari. At Ennius
„ ſemel, Scipio inuicte. Et quidem nos,
„ Hoc motu radiãtis Eteſiæ in uada ponti. Hoc idẽ ſæpius noſtri nõ tuliſſent, quod Græci laudare etiã ſolẽt. Sed quid ego? uocales ſine uocalibus ſæpe breuitatis cauſa cõtrahebãt, ut ita dicerẽt, multi' modis, uas' argenteis, palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, quàm quòd hominũ etiã nomina cõtrahebãt, quo eſſent aptiora? nam ut duellum bellum, & duis bis, ſic Duellium eum, qui Pœnos claſſe deuicit, Bellium nominauerunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper Duellij. Quinetiam uerba ſæpe contrahuntur, non uſus cauſa, ſed auriũ. Quomodo enim ueſter Axilla ala factus eſt, niſi fuga literæ uaſtioris? Quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & uexillo, & paxillo conſuetudo elegãs Latini ſermonis euellit. Libenter etiam copulando uerba iungebãt, ut ſodes pro ſi audes, ſis pro ſi uis. Iam in uno capſis, tria uerba ſunt. Ain' pro aiſne, nequire pro non quire, malle pro magis uelle, nolle pro non uelle. Dein etiã ſæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde ſit? quòd dicitur cum illis: cũ autẽ nobis nõ dicitur, ſed nobiſcũ. quia ſi ita diceretur, obſcœnius cõcurrerẽt literæ, ut etiã modo, niſi AVTEM interpoſuiſſem, concurriſſent. Ex eo eſt mecum, & tecũ, non cum me, & cum te: ut eſſet ſimile illis uobiſcum, atq; nobiſcum. Atque etiã à quibuſdam ſero iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehẽdunt: nam Proh deûm, atque hominũ fidem, deorũ aiunt. Ita credo, hoc illi neſciebant: an dabat hanc conſuetudo licentiã? Itaque idem poeta, qui inuſitatius contraxerat,

„ Patris mei meûm factûm pudet, pro meorum facto-
rum. & Texitur exitiûm examē capiti, pro exitio-
rū. non dicit liberûm, ut plerique loquimur, cū cupidos
liberum, aut in liberum loco dicimus: ſed, ut iſti uolūt,
„ Neque tuū unquam in gremium extollas liberorum ex
„ te genus. & idem, Nanque AEſculapij liberorum.
„ At ille alter in Chryſe non ſolū, Ciues antiqui amici
maiorū meûm, quod erat uſitatū: ſed durius etiam,
„ Conſiliûm ſocij, auguriûm, atque extûm interpretes.
Idémq; pergit, Poſtquā prodigiûm horriferûm, por-
tentûm pauor. quæ nō ſanè ſunt in omnibus neutris
uſitata. Nec enim dixerim tā libenter armûm iudiciū,
„ etſi eſt apud eundē, Nihílne ad te de iudicio armûm
accidit? quàm armorū. Iā ut cēſoriæ tabulæ loquūtur,
fabrûm, & procûm audeo dicere, non fabrorū, & pro-
corum. Planéque Duorūuirorum iudicium, aut Triū-
uirorum capitalium, aut Decemuirorū litibus iudican-
„ dis, dico nūquā. atqui dixit Accius, Video ſepulchra
„ dua duorū corporum. Idémque, Mulier una duûm
„ uirûm. Quid uerū ſit, intelligo: ſed aliàs ita loquor ut
cōceſſum eſt, ut hoc uel proh deûm dico, uel proh deo-
rum: aliàs ut neceſſe eſt, cum Triumuirûm, non uiro-
rum, cum ſeſtertiûm numûm, non numorū, quòd in his
conſuetudo uaria non eſt. Quid quod ſic loqui, noſſe,
iudicaſſe uetāt, nouiſſe iubent, & iudicauiſſe? quaſi ue-
ro neſciamus in hoc genere, & plenum uerbum rectè
dici, & imminutum uſitate. Itaque utrunque Terētius,
„ Eho tu cognatū tuū non noras? Poſt idem, Stilpho-
„ nem inquam noueras? Siet, plenum eſt: ſit, imminu-
tum. licet utare utroque. ergo ibidem,
„ Quàm chara ſintque pòſt carendo intelligunt,

,, *Quámque attinendi magni dominatus ſient.* Nec uero reprehenderim,

,, -*Scripſere alij rem.* & *ſcripſerunt eſſe uerius ſentio, ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter obſequor.*

,, *Idem campus habet,* inquit Ennius. &

,, *In templis iſdem.* probauit: at eiſdē erat uerius, nec tamen eiſdē, opimius: male ſonabat iiſdē. Impetratū eſt à cōſuetudine, ut peccare ſuauitatis, cauſa liceret: & po meridianas quadrigas, quàm poſtmeridianas libētius dixerim, & mehercule quàm mehercules. Nō ſcire quidē barbarū iā uidetur, neſcire dulcius. Ipſum meridiē, cur nō medidiē? credo quòd erat inſuauius. Vna præpoſitio eſt abs, eáq; nūc tantū in accepti tabulis manet, nec his quidē omniū: in reliquo ſermone mutata eſt. Nā amouit dicimus, & abegit, & abſtulit: ut iam neſcias, ab ne uerū ſit, an abs. Quid ſi etiā abfugites turpe uiſum eſt? & abfer noluerūt, aufer maluerūt? quæ præpoſitio præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo reperitur. Noti erāt, & naui, & nari quibus cū IN præponi oporteret, dulcius uiſū eſt ignoti, ignaui, ignari, dicere, quàm ut ueritas poſtulabat. Ex uſu dicūt, & è Rep. quòd in altero uocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi literā ſuſtuliſſes. ut exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit, adiūcti uerbi primā literā præpoſitio cōmutauit, ut ſubegit, ſummutauit, ſuſtulit. Quid in uerbis iūctis? quàm ſcite inſipiētem, nō inſapiētem? iniquū, non inæquū? tricipitē, non tricapitē? cōciſum, non cōcæſum? Ex quo quidā pertiſum etiā uolūt, quod eadē conſuetudo nō probauit. Quid uero hoc elegātius quod non fit natura, ſed quodā inſtituto? inclytus dicimus breui prima litera, inſanus producta: inhumanus breui, infœlix

longa. & ne multis, quibus in uerbis eæ primæ literæ ſunt, quæ in ſapiēte atq; fœlice, producte dicitur: in cæteris omnibus breuiter. Itémq; cōpoſuit, cōſueuit, cōcrepuit, cōfecit: conſule ueritatem, reprehēdet: refer ad aures, probabūt. quære cur? ita ſe dicēt iuuari: uoluptati autē auriū morigerari debet oratio. Qum ego ipſe, cū ſcirē ita maiores locutos eſſe, ut nuſquā niſi in uocali aſpiratione uterentur, loquebar ſic, ut pulcros, & Cetegos, triūpos, Cartaginē dicerē: aliquādo, ídq; ſerò, cōuitio auriū, cū mihi extorta ueritas eſſet, uſum loquēdi populo cōceſſi, ſciētiam mihi reſeruaui. Orcinios tamē, & Matones, Otones, Cæpiones, ſepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium ſemper licet. Purrum ſemper Ennius, nuſquam Pyrrhum.

» Vi patefecerūt Fruges, nō Phryges, ipſi us antiqui declarāt libri. nec enim Græcā literā adhibebāt, nūc autē etiā duas. & cū Phrygū, & cū Phrygibus dicēdū eſſet, abſurdū erat aut tantū barbaris caſibus Græcā literā adhibere, aut recto caſu ſolū Græce loqui: tamē & Phryges, & Pyrrhum auriū cauſa dicimus. Quinetiam, quod iam ſubruſticū uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorum eædem erant proſtremæ duæ literæ, quæ ſunt in optumus, poſtremam literam detrahebant, niſi uocalis inſequebatur. Ita non erat ea offenſio in uerſibus, quam nunc fugiunt poetæ noui. Ita enim loquebamur,

» Qui eſt omnibu' princeps. nō omnibus princeps. &,
» Vita illa dignu' locóque. non dignus.

Quòd ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis, quid ab ipſa tandē arte & doctrina poſtulari putamus? Hæc dixi breuius, quàm ſi hac de re una diſputa-

rem: eſt enim hic locus late patens, de natura uſuque uerborum: longius autem, quàm inſtituta ratio poſtulabat. Sed quia rerum uerborúmque iudicium prudentiæ eſt, uocum autem, & numerorum aures ſunt iudices, & quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad uoluptatem: in illis ratio inuenit, in his ſenſus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus: aut ars eius conciliãdæ reperienda. Duæ ſunt igitur res, quæ permulcẽãt aures, ſonus & numerus. De numero mox: nũc de ſono quærimus. Verba (ut ſuprà diximus) legenda ſunt potiſſimum bene ſonantia, ſed ea non, ut poetæ, exquiſita ad ſonum,
,, ſed ſumpta de medio, Qua pontus Helles- Supe-
,, rat modum. At, Auratus aries Colchorũ,- ſplẽdidis nominibus illuminatus eſt uerſus: ſed proximus inqui
,, natus inſuauiſſima litera infinitus, Frugifera & fer
,, ta arua Aſiæ tenet. Quare bonitate potius noſtrorũ uerborũ utamur, quàm ſplẽdore Græcorũ. niſi forte ſic
,, loqui pœnitet, Qua tẽpeſtate Paris Helenam. & quæ ſequũtur. immò uero iſta ſequamur, aſperitatémq;
,, fugiamus, Habeo iſtam ego perterricrepã. idémq;,
,, Verſutiloquas malitias. Nec ſolũ componẽtur uerba ratione, ſed etiam finiẽtur: quoniam id iudicium eſſe aurium alterum diximus. Sed finiuntur, aut compoſitione ipſa, & quaſi ſua ſponte: aut quodam genere uerborum, in quibus ipſis concinnitas ineſt: quæ ſiue caſus habent in exitu ſimiles, ſiue paribus paria redduntur, ſiue opponuntur contraria, ſuapte natura numeroſa ſunt, etiam ſi nihil eſt factum deinduſtria. In huius concinnitatis conſectatione Gorgiam fuiſſe principẽ accepimus. quo de genere illa noſtra ſunt in Milo-

» niana: Eſt enim Iudices, hæc non ſcripta, ſed nata lex:
» quam nõ didicimus, accepimus, legimus: uerum ex natura
» ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non
» docti, ſed facti: non inſtituti, ſed imbuti. Hæc enim talia
ſunt, ut quia referuntur ad ea ad quæ debent referri,
intelligamus nõ quæſitum eſſe numerum, ſed ſecutum.
Quod fit itẽ in contrarijs referẽdis, ut illa ſunt quibus
non modo numeroſa oratio, ſed etiam uerſus efficitur:
» Eam quam mihi accuſas, damnas. condemnas dixiſſet,
qui uerſum effugere uoluiſſet.
» Bene quam meritam eſſe autumas, dicis male mereri.
» Id quod ſcis prodeſt: nihil id quod neſcis, obeſt. Verſum
efficit ipſa relatio contrariorum: id eſſet in oratione
numeroſum,
Quod ſcis nihil prodeſt: quod neſcis, multum obeſt.
Sẽper hæc quæ Græci ἀντίθετα nominant, cũ cõtrarijs
opponũtur contraria, numerũ oratoriũ neceſſitate ipſa
efficiunt, & eũ ſine induſtria. Hoc genere antiqui iam
ante Iſocratẽ delectabãtur, & maxime Gorgias, cuius
in oratione plerunque efficit numerũ ipſa concinnitas.
Nos etiã in hoc genere frequentes: ut illa ſunt in quar-
» to accuſationis, Cõferte hãc pacẽ cum illo bello: huius
» prætoris aduẽtum, cũ illius imperatoris uictoria: huius
» cohortem impuram, cum illius exercitu inuicto: huius
» libidines, cum illius continentia. ab illo qui cœpit, con-
» ditas: ab hoc qui cõſtitutas accepit, captas dicetis Syra-
» cuſas. Ergo & hi numeri ſunt cogniti etiã à Latinis.

Genus illud tertiũ explicetur quale ſit numeroſæ, &
aptæ orationis. quod qui nõ ſentiunt, quas aureis ha-
beãt, aut quid in his hominis ſimile ſit, neſcio. Meæ qui-
dẽ & perfecto completóq; uerborũ ambitu gaudẽt, &

curta ſentiunt, nec amant redundãtia. quid dico meas? conciones ſæpe exclamare uidi, cũ apte uerba cecidiſſent. id enim expectant aures, ut uerbis colligetur ſententia. Nõ erat hoc apud antiquos. & quidem nihil aliud ferè non erat. Nã & uerba eligebant, & ſentẽtias graueis, & ſuaueis reperiebãt, ſed eas haud uinciebãt, aut explebãt parum. Hoc me ipſum delectat, inquiũt. Quid ſi antiquiſſima illa pictura paucorũ colorũ magis, quàm hæc iã perfecta delectet? illa nobis ſit, credo, repetenda, hæc ſcilicet repudianda. Nominibus ueterũ gloriãtur. Habet autem ut in ætatibus authoritatẽ ſenectus, ſic in exẽplis antiquitas, quæ quidem apud me ipſum ualet plurimum: nec ego id quod deeſt antiquitati, flagito potius, quàm laudo quod eſt, præſertim cum ea maiora iudicẽ quæ ſunt, quàm illa quæ deſunt. Plus eſt enim in uerbis, & in ſentẽtijs boni, quibus illi excellũt, quàm in concluſione ſententiarũ, quam non habent. Pòſt inuenta cõcluſio eſt, qua credo uſuros ueteres illos fuiſſe, ſi iam nota, atque uſurpata res eſſet: qua inuẽta omneis uſos magnos oratores uidemus. Sed habet nomen inuidiã, cum in oratione iudiciali, & forenſi numerus Latine, Græce ῥυθμὸς, ineſſe dicitur. Nimis enim inſidiarũ ad capiendas aures adhiberi uidetur, ſi etiã in dicẽdo numeri ab oratore quærũtur. Hoc freti iſti, & ipſi infracta, & amputata loquuntur, & eos uituperãt qui apta, & finita pronũciant: ſi inanibus uerbis, leuibúſque ſententijs, iure: ſin probæ res, lecta uerba, quid eſt cur claudicare, aut inſiſtere orationem malint, quàm cũ ſentẽtia pariter excurrere? Hic enim inuidioſus numerus nihil affert aliud, niſi ut ſit apte uerbis cõprehenſa ſentẽtia: quod fit etiam ab antiquis,

ſed plerũque caſu, ſæpe natura: & quæ ualde laudantur apud illos, ea ferè quia ſunt concluſa, laudantur. Et apud Græcos quidẽ iam anni prope quadringenti ſunt, cũ hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera contemnenti, dicere,

" Verſibu', Quos olim Fauni, uatéſque canebãt. mihi de antiquis eodẽ modo non licebit, præſertim cum dicturus non ſim,

" Ante hunc, ut ille: nec quæ ſequuntur,

" Nos auſi reſerare. Legi enim, audiuiq; nõnullos, quorũ propemodũ abſolute cõcluderetur oratio. Quod qui nõ poſſũt, nõ eſt eis ſatis nõ contẽni, laudari etiã uolũt. Ego autẽ illos ipſos laudo, idq; merito, quorũ ſe iſti imitatores eſſe dicũt, etſi in eis aliquid deſydero: hos uerò minime, qui nihil illorũ niſi uitiũ ſequũtur, cũ à bonis abſint lõgiſſime. Quòd ſi aures tã inhumanas, támque agreſtes habent: ne doctiſſimorũ quidẽ uirorũ eos mouebit authoritas? Omitto Iſocratem, diſcipulóſque eius, Ephorum, & Naucratem: quãquam orationis faciendæ, & ornãdæ authores locupletiſſimi, ſummique ipſi oratores eſſe debeãt. Sed quis omniũ doctior? quis acutior? quis in rebus uel inueniẽdis uel iudicãdis acrior Ariſtotele fuit? quis porrò Iſocrati eſt aduerſatus infenſius? Is igitur uerſum in oratione uetat eſſe, numerũ iubet. Eius auditor Theodectes in primis (ut Ariſtoteles ſæpe ſignificat) politus ſcriptor, atque artifex, hoc idem & ſentit & præcipit. Theophraſtus uerò, iiſdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo iſtos ferat, qui hos authores non probẽt? niſi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciũt. Quod ſi ita eſt (nec uerò aliter exiſtimo) quia ipſi ſuis ſenſibus non mouentur, nihilne eis

inane uidetur, nihil inconditū, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uerſu quidem theatra tota exclamant, ſi fit una ſyllaba aut breuior, aut lōgior. Nec uerò multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet: nec illud quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit: & tamen omniū lōngitudinum & breuitatum in ſonis, ſicut acutarum, grauiúmque uocum, iudiciū ipſa natura in auribus noſtris collocauit. Víſne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipſi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? an his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? Sed quid quæro, uelíſne: cum literis tuis eruditiſſimè ſcriptis, te id uel maxime uelle perſpexerim? Primū ergo origo, deinde cauſa, pòſt natura, tū ad extremum uſus ipſe explicetur orationis aptæ atque numeroſæ. Nam qui Iſocratē maxime mirātur, hoc in eius ſummis laudibus ferunt, quòd uerbis ſolutis numeros primus adiunxerit. Cum enim uideret oratores cum ſeueritate audiri, poetas autem cum uoluptate: tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis cauſa, tum ut uarietas occurreret ſatietati. Quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere ſcientius uerſatum Iſocrate confitendum eſt. ſed princeps inueniendi fuit Thraſymachus, cuius omnia nimis etiam extant ſcripta numeroſe. Nam (ut paulo antè dixi) paria paribus adiūcta, & ſimiliter definita, itémque cōtrarijs relata contraria, quæ ſua ſponte etiam ſi id non agas, cadunt plerunque numeroſe, Gorgias primus inuenit, ſed his eſt uſus intēperantius: id autem eſt genus (ut antè dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterū. Ho-

rum uterque Iſocratem ætate præcurrit, ut eos ille moderatione, non inuẽtione uicerit. Eſt enim ut in transferendis, faciẽdíſque uerbis trãquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem auidior eſt generis eius, & his feſtiuitatibus (ſic enim ipſe cenſet) inſolentius abutitur, quas Iſocrates, cum tamen audiuiſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quinetiam ſe ipſe tantũ quantum ætate procedebat (prope enim centum confecit annos) relaxarat à nimia neceſſitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippũ Macedonem ſcripſit cum iam admodũ eſſet ſenex: in quo dicit ſeſe minus iam ſeruire numeris, quàm ſolitus eſſet: ita non modo ſuperiores, ſed etiã ſe ipſe correxerat. Quoniã igitur habemus aptæ orationis eos principes, authoréſque, quos diximus, & origo inuẽta eſt: cauſa quæratur: quæ ſic aperta eſt, ut mirer ueteres non eſſe commotos, præſertim cum, ut fit, fortuito ſæpe aliquid concluſe aptéque dicerent: quod cum animos hominum, auréiſque pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id quod caſus effudiſſet, cecidiſſe iucunde, notandum certe genus, atque ipſi ſibi imitandi fuerunt. Aures enim, uel animus aurium nuntio naturalem quandam in ſe cõtinet uocum omnium menſionem. Itaque & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata ſemper expectat. Mutila ſentit quædam, & quaſi decurtata, quibus tanquam debito fraudetur, offenditur. Productiora alia, & quaſi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures: quod cum in pleriſque, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit uehementius, quàm id quod uidetur parum. Vt igitur poetica, & uerſus inuentus eſt termi-

natione aurium, obſeruatione prudentium, ſic in oratione animaduerſum eſt, multo quidē illud ſerius, ſed eadem natura admonente, eſſe quoſdam certos curſus, cōcluſionéſque uerborū. Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) ſi placet explicemus: quæ diſputatio non huius inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt qui ſit orationis numerus, & ubi ſit poſitus, & natus ex quo, & is uniuſne ſit, an duo, an plures, quáque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in pleriſque rebus, ſic in hac duplex eſt conſyderādi uia: quarū altera eſt longior, breuior altera, eadem etiā planior. Eſt autē longioris prima illa quæſtio, ſitne omnino ulla numeroſa oratio. Quibuſdā enim non uidetur, quia nihil inſit in ea certi, ut in uerſibus: & quòd illi, qui affirmant eos eſſe numeros, rationē cur ſint, non queant reddere. Deinde ſi ſit numerus in oratione, qualis ſit, aut quales: & ex poeticíſne numeris, an ex alio genere quodam: & ſi è poeticis, quis eorum ſit, aut qui. nanque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes iidem uidentur. Deinde quicunque ſunt, ſiue unus, ſiue plures, communéſne ſint omnis generis orationi, quoniam aliud genus eſt narrandi, aliud perſuadendi, aliud docendi: an diſpares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui ſint: ſi diſpares, quid interſit: & cur non æque in oratione, atque in uerſu numerus appareat. Deinde quod dicitur in oratione numeroſum, id utrū numero ſolū efficiatur, an etiam uel compoſitione quadam, uel genere uerborum: an eſt ſuum cuiuſque, ut

numerus interuallis, compoſitio uocibus, genus ipſum uerborum quaſi quædam forma, & lumen orationis appareat: ſitque omnium fons compoſitio, ex eáque & numerus efficiatur, & ea quæ dicuntur orationis quaſi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) Græci *uocant* σχήματα. At *non eſt unum, nec idem, quod uoce iucundum eſt, & quod moderatione abſolutum, & quod illuminatum genere uerborum: quanquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerunque perfectum eſt, compoſitio autem ab utroque differt, quæ tota ſeruit grauitati uocum, aut ſuauitati.* Hæc *igitur fere ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit.* Eſſe *igitur in oratione numerum quẽdam non eſt difficile cognoſcere: iudicat enim ſenſus, in quo, iniquum eſt quod accidit non agnoſcere, ſi cur id accidat reperire nequeamus.* Neque *enim ipſe uerſus ratione eſt cognitus, ſed natura, atque ſenſu: quem dimenſa ratio docuit quid acciderit. ita notatio naturæ, & animaduerſio peperit artem.* Sed *in uerſibus res eſt apertior: quanquam etiam à modis quibuſdam cantu remoto ſoluta eſſe uideatur oratio, maximéque id in optimo quoque eorũ poetarũ, qui* λυρικοὶ *à* Græcis *nominãtur: quos cũ cantu ſpoliaueris, nuda pene remanet oratio. quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros: uelut in* Thyeſte,

" Quénam *te eſſe dicã? qui tarda in ſenectute. & quæ ſequũtur. quæ niſi cũ tibicen acceſſit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima.* At *comicorũ ſenarij propter ſimilitudinẽ ſermonis ſic ſæpe ſunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus, & uerſus intelligi poſſit: quo eſt ad inueniendũ difficilior in oratione numerus, quàm in uerſibus.* Omnino *duo ſunt, quæ condiant orationem:*

*uerborum, numerorúmque iucunditas. In uerbis ineſt
quaſi materia quædã,in numero autem expolitio: ſed
ut cæteris in rebus neceſſitatis inuẽta antiquiora ſunt
quàm uoluptatis,ita & in hac re accidit,ut multis ſecu
lis antè oratio nuda ac rudis ad ſolos animorum ſen-
ſus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numero-
rum cauſa delectationis aurium excogitata. Itaque &
Herodotus,& eadem ſuperiórque ætas numero caruit,
niſi quando temere ac fortuito, & ſcriptores perue-
teres de numero nihil omnino, de oratione præcepta
multa nobis reliquerũt. Nã quod & facilius eſt,& ma-
gis neceſſariũ, id ſemper antè cognoſcitur. itaque trãſ-
lata,aut facta,aut iũcta uerba facilè ſunt cognita,quia
ſumebantur è conſuetudine,quòtidianóque ſermone: nu
merus autem non modo depromebatur, neque habe-
bat aliquam neceſſitudinem, aut cognationem cum o-
ratione. Itaque ſerius aliquanto notatus, & cognitus,
quaſi quandam palæſtram, & extrema lineamenta
orationi attulit. Quòd ſi & anguſta quædam atque
conciſa, & alia eſt dilatata, & diffuſa oratio: neceſſe
eſt id non literarũ accidere natura,ſed interuallorum
longorum, & breuiũ uarietate: quibus implicata at-
que permixta oratio,quoniam tum ſtabilis eſt, tum uo-
lubilis, neceſſe eſt eiuſmodi naturam numeris cõtineri.
Nam circuitus ille,quem ſæpe iã diximus,incitatior nu
mero ipſo fertur,& labitur, quoad perueniat ad finẽ,
& inſiſtat. Perſpicuũ eſt igitur numeris aſtrictam ora-
tionẽ eſſe debere,carere uerſibus. ſed hi numeri poëti-
cine ſint,an ex alio genere quodã,deinceps eſt uiden-
dũ. Nullus eſt igitur numerus extra poeticos,propterea
quòd definita ſunt genera numerorũ. Nam omnis talis*

eſt, ut unus ſit è tribus. Pes enim qui adhibetur ad numeros partitur in tria: ut neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe maiorẽ. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, ſeſquiplex pæan. qui pedes in orationẽ non cadere quî poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum ſit neceſſe eſt. Sed quæritur, quo numero, aut quibus potiſſimum ſit utendũ. Incidere uerò omnis in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt, quòd uerſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod uehementer eſt uitioſum: ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos. Senarios uerò, & Hypponacteos effugere uix poſſumus: magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio. ſed tamen eos uerſus facile agnoſcit auditor: ſunt enim uſitatiſſimi. Inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minus uſitatos, ſed tamen uerſus, uitioſum genus, & longa animi prouiſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe uerſus Hieronymus, Peripateticus in primus nobilis, pleroſque ſenarios, ſed etiam anapæſticos, quo quid poteſt eſſe tur[illegible]ius? etſi in eligẽdo fecit malitioſe. prima enim ſyllaba dempta ex primo uerbo ſententiæ, poſtremum ad uerbũ primam rurſus ſyllabam adiunxit inſequentis: ita factus eſt anapæſticus is qui Ariſtophanéus nominatur. quod ne accidat, obſeruari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector, in eo ipſo loco quo reprehen[illegible], ut à me animaduerſum eſt ſtudioſe inquirenti in eum, immittit imprudens ipſe ſenariũ. Sit igitur hoc cognitum, in ſolutis etiam uerbis ineſſe numeros, eoſdémque eſſe oratorios, qui ſunt poetici. Sequitur ergo, ut qui maxime cadant in orationem aptam nume-

ri, uidendum ſit. Et ſunt enim qui iambicum putent, quòd ſit orationi ſimillimus: qua de cauſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem ueritatis adhibeatur in fabulis, quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior. Ephorus autem leuis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, pæana ſequitur, aut dactylum: fugit autem ſpondæum & trochæum. Quòd enim pæan habeat tres breues, dactylus autem duas, breuitate & celeritate ſyllabarum labi putat uerba procliuius. contráque accidere in ſpõdæo & trochæo, quòd alter ex longis conſtaret, alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errãt, & Ephorus in culpa eſt. nam & qui pæana prætereunt, non uident molliſſimum à ſeſe numerum, eundémque ampliſſimum præteriri. Quod lõge Ariſtoteli uidetur ſecus, qui iudicat Heroum numerũ grandiorem, quàm deſyderet ſoluta oratio: iambum autem nimis è uulgari eſſe ſermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult eſſe grauitatis, ut eos qui audient, ad maiorem admirationem poſſit traducere. Trochæũ autem, qui eſt eodem ſpatio quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæana probat, eóq; ait uti omnes, ſed ipſos nõ ſentire cum utantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos: ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi de quibus antè dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in uerſum cadũt ma-

xime. itaque ut uerſum fugimus in oratione, ſic hi ſunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quicquam inimicitius, quàm illa uerſibus. Pæan autem minime eſt aptus ad uerſum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uerò ne ſpõdæum quidem quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo, quem probat: ſyllabis enim metiendos pedes, non interuallis exiſtimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus, & interuallis eſt par iambo, ſed eo uitioſus in oratione, ſi ponatur extremus, quòd uerba melius in ſyllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem à Theophraſto, Theodectéque de pæane dicuntur. Ego autẽ ſentio omnes in oratione eſſe quaſi permixtos, & confuſos pedes. Nec enim effugere poſſemus animaduerſionem, ſi ſemper iiſdem uteremur: quia nec numeroſa eſſe, ut poema: neque extra numerum, ut ſermo uulgi eſt, debet oratio: alterum nimis eſt uinctum, ut de induſtria factum appareat: alterum nimis diſſolutum, ut peruagatum, ac uulgare uideatur: ut ab altero non delectere, alterum óderis. Sit igitur (ut ſuprà dixi) permixta & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, pæane maxime, quoniã optimus author ita cenſet: ſed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquã purpuram miſceri oporteat, nunc dicendum eſt: atque etiam quibus orationis generibus ſint quique accommodatiſſimi. Iambus enim frequentiſſimus eſt in iis, quæ demiſſo atque humili ſermone dicuntur: pæan autem in amplioribus: in utroq; dactylus: ita in uaria & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcẽdi & temperãdi. ſic minime animaduertetur delectationis aucupiũ,

& quadrandæ orationis induſtria, quæ latebit eo magis, ſi & uerborum & ſententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent: uerba dico, & ſentẽtias: eáque dum animis attentis admirãtes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus, qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent. Nec uero nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico (nam eſt longe aliter in uerſibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem eſſet poema. Sed omnis nec claudicans, nec quaſi fluctuans, & æqualiter, conſtantérque ingrediens, numeroſa habetur oratio. Atque id in dicendo numeroſum putatur, non quod totũ conſtat è numeris, ſed quod ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius eſt oratione uti, quàm uerſibus: quòd in illis certa quædã, & definita lex eſt, quã ſequi ſit neceſſe: in dicẽdo autem nihil eſt propoſitum, niſi aut ne immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio. Itaque non ſunt in ea tanquam tibicini percuſſionum modi: ſed uniuerſa comprehenſio, & ſpecies orationis clauſa, & terminata eſt, quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri, totóne in ambitu uerborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim cenſent cadere tantum numeroſe oportere, terminaríque ſententiam. Eſt autem, ut id maxime deceat, non id ſolum: ponendus eſt enim ille ambitus, non abijciẽdus. Quare cum aures extremũ ſemper expectent, in eóque acquieſcãt, id uacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehenſio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipſa conſiſtat. Id autem bona diſciplina exercitatis, qui

& multa ſcripſerint, & quæcunque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circunſcribitur mente ſententia, confeſtimque uerba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat: quorũ deſcriptus ordo aliàs alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media uerba, ſpectare debent ad ultimum. Interdũ enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſſio: ut iam à principio uidẽdum ſit, quemadmodũ uelis uenire ad extremum: nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. Eſt enim in utroque & materia & tractatio: materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternæ autem ſunt utriuſque partes uerborum, trãſlatum, nouum, priſcum. nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eæ, quas diximus, cõpoſitio, concinnitas, numerus: ſed in utroque frequentiores ſunt, & liberiores poetæ. Nam & transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius, & priſcis liberius utuntur, & liberius nouis: quod idem fit in numeris, in quibus quaſi neceſſitati parêre coguntur. ſed tamen hoc nec nimis eſſe diuerſa, neque ullo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit ut non item in oratione ut in uerſu numerus extet: idque quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquã aut concinnitate, aut conſtructione uerborum. Ita ſi numerus orationis quæritur qui ſit: omnis eſt, ſed alius alio melior atque aptior. ſi locus: in omni parte uerborum ſi unde ortus ſit: ex aurium uoluptate. ſi compo-

nendorũ ratio: dicetur alio loco, quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta & extrema nobis in diuidendo fuit. ſi ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. ſi quando: ſemper. ſi quo loco: in tota continuatione uerborum. ſi quæ res efficiat uoluptatẽ: eadem quæ in uerſibus, quorum modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiũt. Satis multa de natura: ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputandũ. In quo quæſitum eſt, in totóne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, *nos tum ambitum, tum circuitũ, tum comprehẽſionem, aut continuationẽ, aut circunſcriptionem dicimus: an in principijs ſolũ, an in extremis, an in utraq; parte numerus tenendus ſit. Deinde cum aliud uideatur eſſe numerus, aliud numeroſum: quid interſit. Tũ autem in omnibúſne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias lõgiores, ídque quando, aut cur, quibúſque partibus, pluribúſne an ſingulis, imparibus, an æqualibus, & quando aut iſtis aut illis ſit utendum: quǽq; inter ſe aptiſſime collocentur, & quomodo: an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio: quódque ad rem maxime pertinet, qua ratione numeroſa fiat oratio. Explicandũ etiam eſt unde orta ſit forma uerborum, dicendúmque quantos circuitus facere deceat. déque eorũ particulis, & tanquam inciſionibus diſſerendũ eſt: quærendúmque utrũ una ſpecies, & longitudo ſit earum, ánne plures: & ſi plures, quo loco, aut quando, quóque genere uti oporteat. Poſtremo totius generis utilitas explicanda eſt, quæ quidem patet latius: nõ ad unam enim rem aliquam, ſed ad plures accommodatur. Ac licet non ad ſingulas res reſpondentem de uniuerſo genere ſic dicere, ut etiá ſin-*

gulis ſatis reſponſum eſſe uideatur. Remotis igitur reliquis generibus unum ſelegimus, hoc quidẽ quod in cauſis, forόque uerſatur, de quo diceremus. Ergo in aliꝭs, id eſt in hiſtoria, & in eo quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeόque more, illa circunſcriptione, ambitúque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutiſque ſententiꝭs. Itaq; poſteaquam eſt nata hæc uel circunſcriptio, uel comprehenſio, uel continuatio, uel ambitus, ſi ita licet dicere: nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripſit orationem generis eius quod eſſet ad delectationem comparatum, remotúmque à iudiciꝭs, forenſique certamine, quin redigeret omnes ferè in quadrũ, numerúmque ſententias. Nam cum is eſt auditor, qui non uereatur ne compoſitæ orationis inſidiꝭs ſua fides attentetur: gratiam quoque habet oratori uoluptati aurium ſeruienti. Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendum eſt ad cauſas forẽſes, neque omnino repudiandum. Si enim ſemper utare: cum ſatietatem affert, tum quale ſit, etiam ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus ueritatem & fidẽ. Sed quoniam adhibenda nonnunquam eſt: primum uidendum [illegible], quo loco: deinde, quandiu retinenda ſit: tum quot modis commutanda. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius: ut nos in Accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus, aut in Senatu de conſulatu meo. aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſyderat, quàm doloris, ut in quarto Accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarũ ſitu diximus. Sæpe etiã in

amplificanda re conceſſu omnium funditur numeroſe & uolubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſæpiſſime ſumus, quod plurimis locis perorationes noſtræ uoluiſſe nos, atque animo contendiſſe declarant. Id autem tum ualet, cum is qui audit, ab oratore iam obſeſſus eſt, ac tenetur. non enim id agit ut inſidietur & obſeruet, ſed iã fauet, proceſſúmque uult: dicendíque uim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu eſt: nec dico in peroratione, quam ipſe includit, ſed in orationis reliquis partibus. Nã cum ſis his locis uſus, quibus oſtendi licere, transferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur, cum Græci κόμματα, & κῶλα nominent, nos non recte inciſa & membra dicamus. Neq; enim eſſe poſſunt rebus ignotis nota nomina: ſed cum uerba aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa tranſferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut quum id appellandum ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarum nullum habuerit antè nomen, neceſſitas cogat aut nouum facere uerbũ, aut à ſimili mutuari. Quo autem pacto deceat inciſe, membratímue dici, iam uidebimus. nunc quot modis mutentur comprehenſiones, concluſionéſque dicendum eſt. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardiu[illegible] curſum contentiones magis requirunt: expoſitiones rerum, tarditatem. Inſiſtit autem ambitus modis pluribus, è quibus unum eſt ſecuta Aſia maxime, qui Dichoreus uocatur, quum duo extremi chorei ſunt, id eſt è ſingulis longis & breuibus. Explanãdum eſt enim, quòd ab alijs ijdem pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſponte uitioſus in clauſulis: ſed in

orationis numero nihil eſt tam uitioſum, quàm ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præclare, quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. Me ſtante C. Carbo C.F. Trib. pleb. in concione dixit his uerbis, O M. Druſe, patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus inciſim. dein membratim, Tu dicere ſolebas, ſacram eſſe Remp. hæc item membra ternis. poſt ambitus, Quicunque eã uiolauiſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. Dichoreus: nihil enim ad rem extrema illa longa ſit, an breuis. deinde, Patris dictum ſapiens, temeritas filij comprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus eſt, ut admirabile eſſet. Quæro, nónne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta, fac ſic, Comprobauit filij temeritas. iam nihil erit, etſi temeritas ex tribus breuibus, & longa eſt, quem Ariſtoteles ut optimum probat, à quo diſſentio. At eadẽ uerba, eadem ſententia. animo iſtuc ſatis eſt, auribus non ſatis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoſcitur, deinde ſatiat, poſtea cognita facilitate contemnitur. Sed ſunt clauſulæ plures, quæ numeroſe, & iucunde cadant. Nam & Creticus qui eſt è longa, & breui, & longa: & eius æqualis Pæan, qui ſpatio par eſt, ſyllaba longior, quàm commodiſſime putatur in ſolutam orationem illigari, cum ſit duplex. nam [illegible] longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo in[illegible] iacet in extremo: aut totidem breuibus, & lõga, in quem optime cadere cenſent ueteres, ego non planè reijcio, ſed alios antepono. Ne ſpondæus quidẽ funditus eſt repudiandus: etſi quòd eſt è longis duabus, hebetior uidetur & tardior, habet tamen ſtabilem quendam & non expertem dignitatis gradum. In inciſio-

nibus uero multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum, grauitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cum in clauſulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum ſit, proximum ſuperiorē, ſæpe etiam tertiū. ne iambus quidem, qui eſt è breui & longa: aut par trochæus, qui habet tres breues, ſed ſpatio par, non ſyllabis: aut etiam dactylus, qui eſt è longa & duabus breuibus, ſi eſt proximus à poſtremo, parū uolubiliter peruenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus. nunquā enim intereſt uter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes, male concludunt, ſiquis eorum in extremo locatus eſt, niſi cum pro cretico poſtremus eſt dactylus. nihil enim intereſt dactylus ſit extremus, an creticus: quia poſtrema ſyllaba breuis, an longa ſit, ne in uerſu quidem refert. Quare etiā pæana qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, uidit parū: quoniam nihil ad rem eſt, poſtrema quàm longa ſit. Iam pæan, quòd plures habeat ſyllabas quàm tres, numerus à quibuſdā, non pes habetur. Eſt quidē, ut inter omnes conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorū, unus aptiſſimus orationi uel orienti, uel mediæ: putant illi etiā cadenti, quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem è quinque ſyllabis, breui, duab[us] longis, breui, longa, ut eſt hoc, Amicos tenes: quou[is loco] aptus eſt, dū ſemel ponatur: iteratus aut continuatus, [nu]merū apertum, & nimis inſignem facit. His igitur tot commutationibus, támque uariis ſi utemur, nec deprehēdetur manifeſto quid à nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolū numeroſa oratio, ſed & compoſitione fit, & genere (quod antè di-

ctum eſt)cõcinnitatis, compoſitione poteſt intelligi, cum ita ſtructa uerba ſunt, ut numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe uideatur: ut apud Craſſum, Nã ubi lubido dominatur, innocentiæ leue præſidium eſt. Ordo enim uerborum efficit numerũ, ſine ulla aperta oratoris induſtria. Itaque ſiquæ ueteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totámque eam ætatem) apte numeroſéque dixerunt: ea non numero quæſito, ſed uerborũ collocatione ceciderunt. Formæ uero quædam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quæ ſimiliter cadunt uerba uerbis comparãtur, quicquid ita concluditur, plerunque fit ut numeroſe cadat: quo de genere cum exemplis ſuprà diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo deſinendi. nec tamen hæc ita ſunt arcta & aſtricta, ut ea quum uelimus laxare, nequeamus. Multum intereſt utrum numeroſa ſit, id eſt ſimilis numerorum, an plane è numeris conſtet oratio. alterum ſi fit, intolerabile uitium eſt: alterum niſi fit, diſſipata, & inculta, & fluens eſt oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerumetiam raro in ueris cauſis, aut forenſibus circunſcripte, numeroſéque dicendum eſt, ſequi uidetur ut uideamus quæ ſint illa quæ ſuprà dixi inciſa, quæ membra. hæc enim in ueris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus, & plena comprehenſio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne breuior ſit quàm ſatis ſit, neque longior: quanquam utrunque nonnunquam, uel potius ſæpe accidit ut aut citius inſiſtendum ſit, aut lõ-

gius procedendum, ne breuitas defraudaſſe aureis ui-
deatur, néue longitudo obtuliſſe. Sed habeo mediocrita-
tis rationem: nec enim loquor de uerſu, & eſt liberior
aliquanto oratio. E quatuor igitur, quaſi hexametrorũ
inſtar uerſuum quod ſit, conſtat ferè plena comprehen
ſio. His igitur ſingulis uerſibus quaſi nodi apparent
continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin mem-
bratim uolumus dicere, inſiſtimus: ídque cum opus eſt,
ab iſto curſu inuidioſo facilè nos, & ſæpe diſiungimus.
Sed nihil tam debet eſſe numeroſum, quàm hoc quod
minime apparet, & ualet plurimum. Ex hoc genere il-
„ lud eſt Craſſi, Miſſos faciant patronos, ipſi prodeant.
Niſi interuallo dixiſſet, ipſi prodeãt, ſenſiſſet profecto
effugiſſe ſenarium. omnino melius caderet, prodeant
„ ipſi: ſed de genere nunc diſputo. Cur clandeſtinis conſi-
„ lijs nos oppugnant? cur de perfugis noſtris copias com-
„ parant contra nos? Prima ſunt illa duo, quæ κόμμα-
τα, Græci uocant, nos inciſa dicimus: deinde tertium,
κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non lõga: ex duobus
enim uerſibus, id eſt mẽbris, perfecta comprehenſio eſt:
& in ſpondæos cadit. & Craſſus quidem ſic plerunq;
dicebat, ídque ipſe genus dicendi maxime probo. ſed quæ
inciſim, aut membratim efferuntur, ea uel aptiſſime ca
„ dere debent: ut eſt apud me, Domus tibi deerat? at ha-
„ bebas. pecunia ſuperabat? at egebas. hæc inciſe dicta
ſunt quatuor. At membratim quæ ſequuntur duo, In-
„ curriſti amens in columnas: in alienos inſanus inſani-
ſti. Deinde omnia tanquam crepidine quadã compre-
„ henſione longiore ſuſtinentur, Depreſſam, cæcam, iacen
tem domũ pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æſti-
„ maſti. dichoreo finitur. at diſpondæo proximum illud.

*Nam in ijs quibus ut pugiunculis uti oportet, breuitas
facit ipſa liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis utendum
eſt, plerũque binis: & utriſque addi pedis pars poteſt,
non ferè ternis amplius. Inciſim autem, & membra-
tim tractata oratio in ueris cauſis plurimum ualet, ma
ximéq; his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut noſtra
" in Corneliana ſecunda, O callidos homines, ô rem exco
" gitatam, ô ingenia metuenda. membratim adhuc: dein-
" de cæſim diximus. Rurſus membratim, Teſtes dare uo
lumus. Extrema ſequitur comprehenſio, ſed ex duobus
" mẽbris, qua non poteſt eſſe breuior, Quẽ quaſi noſtrũ
" fefellit, ita uos eſſe facturos? Nec ullum genus eſt dicen-
di aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire uer-
bis, nonnunquam ſingulis, paulo aliàs pluribus: inter
quas uarijs clauſulis interponit ſe raro numeroſa com
prehenſio, quam peruerſe fugiens Hegeſias, dũ ille quo-
que imitari Lyſiam uult, alterum penè Demoſthenem,
ſaltat, incidens particulas: & ijs quidem nõ minus ſen
tentijs peccat, quàm uerbis: ut non quærat quem appel
let ineptum, qui illũ cognouerit. Sed ego illa Craſſi, &
noſtra poſui, ut qui uellet, auribus ipſis, quid numero-
ſum etiam in minimis particulis orationis eſſet, iudica-
ret. Et quoniam plura de numeroſa oratione diximus,
quàm quiſquam ante nos, nunc de eius generis utilita-
te dicemus. Nihil enim eſt aliud Brute (quod quidem tu
minime omnium ignoras) pulchre, & oratorie dicere,
niſi optimis ſententijs, uerbíſque lectiſſimis dicere. Et
nec ſententia ulla eſt, quæ fructum oratori ferat, niſi
apte expoſita atque abſolute: nec uerborum lumen ap
paret, niſi diligenter collocatorum, & horum utrunque
numerus illuſtrat. Numerus autem (ſæpe enim hoc te-*

ſtandum eſt) non modo non poeticæ iunctus , uerum etiam fugiens illum, eíque omnium diſſimillimus: non quin ijdem ſint numeri non modo oratorum & poetarum,uerum omnino loquentiū, denique etiam ſonantium omnium,quæ metiri auribus poſſumus: ſed ordo pedum facit ut id quod pronūtiatur, aut orationis,aut poematis ſimile uideatur. Hanc igitur ſiue compoſitionem,ſiue perfectionem,ſiue numerum uocari placet: & adhibere neceſſe eſt, ſi ornate uelis dicere: non ſolum, quod ait Ariſtoteles & Theophraſtus, ne infinite feratur ut flumen oratio, quæ non aut ſpiritu pronuntiantis,aut interductu librarij, ſed numero coacta debet in ſiſtere: uerū etiam quòd multo maiorē habent apta uim quàm ſoluta. Vt enim athletas,nec multo ſecus gladiatores uidemus nihil nec uitando facere caute,nec peten do uehementer, in quo non motus hic habeat palæſtrā quandam, ut quicquid in his rebus fiat utiliter ad pu gnam,idem ad aſpectum etiam ſit uenuſtum:ſic oratio nec plagam grauem facit,niſi petitio fuerit apta:nec ſa tis tecte declinat impetum,niſi etiam in cedendo,quid deceat intelligit. Itaque qualis eorum motus,quos ἀπα λαίςτι Græci uocant , talis horum mihi uidetur oratio qui non claudunt numeris ſententias: tantúmque abeſt, ne(quod ij qui hoc aut magiſtrorum inopia,aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non ſunt aſſecuti, ſolēt dicere)eneruetur oratio compoſitione uerborum:ut aliter in ea nec impetus ullus,nec uis eſſe poſſit.Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum qui genus hoc ſecuti non tenuerunt,ſimile faciamus:ne aut uerba traijciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio.quod ſe L.Cælius Antipater in proœ-

mio belli Punici, niſi neceſſario, facturum negat. O uirum ſimplicem, qui nos nihil cælat: ſapientem, qui ſeruiendum neceſſitati putet: ſed hic omnino rudis. Nobis autem in ſcribendo, atque in dicendo neceſſitatis excuſatio non probatur: nihil eſt enim neceſſe: & ſiquid eſſet, id neceſſe tamen nō erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, ueniam petit: & utitur ea traiectione uerborum, & nihilo tamē aptius explet, concludítque ſententias. Apud alios autem, & Aſiaticos maxime numero ſeruientes, inculcata reperias inania quædā uerba quaſi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo uitio, quod ab Hegeſia maxime fluxit, infringendis, concidendíſque numeris in quoddam genus abiectum incidant Siculorum ſimillimum. Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi Aſiaticorum rhetorū principes Hierocles & Menecles, minime mea ſententia contemnendi. Etſi enim à forma ueritatis, & ab Atticorum regula abſunt, tamē hoc uitium compēſant uel facultate, uel copia. ſed apud eos uarietas non erat, quòd omnia ferè concludebātur uno modo. Quæ uitia qui fugerit, ut neque uerbum ita traijciat ut id de induſtria factum intelligatur, neque inferciens uerba quaſi rimas expleat, nec minutos numeros ſequens, concídat delumbétque ſententias, nec ſine ulla commutatione in eodem ſemper uerſetur genere numerorū: is omnia fere uitia uitauerit. Nam de laudibus multa diximus, quibus ſunt alia perſpicua uitia contraria. Quantum autem ſit apte dicere, experiri licet, ſi aut compoſiti oratoris bene ſtructam collocationem diſſoluas permutatione uerborum: corrumpatur enim tota res, ut & hæc noſtra in Corneliana, & dem

,, *ceps omnia*, Neque me diuitiæ mouent, quibus omnes ,, Africanos & Lælios multi uenalitij, mercatoréſque ſu- ,, perarunt. Immuta paulum, ut ſit, multi ſuperarunt ,, mercatores, uenalitijque. perierit tota res. Et quæ ſe- ,, quuntur, Neque ueſtis, aut cælatum aurum & argen- ,, tum, quo noſtros ueteres Marcellos, Maximóſque mul- ,, ti Eunuchi è Syria AEgyptóque uicerunt. Verba per- ,, muta ſic, ut ſit, Vicerunt Eunuchi è Syria, AEgyptó- ,, que. Adde tertium, Neque uero ornamenta iſta uilla- ,, rum, quibus L. Paulum & L. Mumium, qui rebus his ,, urbem, Italiámque omnem referſerunt, ab aliquo ui- ,, deo perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari. Fac ,, ita, potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Vi- déſne ut ordine uerborum paulum commutato, iiſdem uerbis ſtante ſententia, ad nihilum omnia recidant, cum ſint ex aptis diſſoluta? aut ſi alicuius inconditi ar ripias diſſipatam aliquam ſententiam, eámque ordi- ne uerborum paulum commutato in quadrum redi- gas, efficiatur aptum illud, quod fuerat antea difflu- ens ac ſolutum? Age ſume de Gracchi apud Cenſores il- ,, lud, Abeſſe non poteſt, quin eiuſdem hominis ſit pro- ,, bos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, ,, ſi ita dixiſſet, quin eiuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare? Hoc modo dicere nemo un- quam uoluit, nemóque potuit quin dixerit. Qui au- tem aliter dixerunt, hoc aſſequi non potuerunt: ita fa- cti ſunt repente Attici. Quaſi uero Trallianus fuerit Demoſthenes, cuius non tam uibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur. Sed ſiquos magis de- lectant ſoluta, ſequantur ea. Sane modo ſiquis Phi- diæ clypeum diſſoluerit, collocationis uniuerſam ſpe-

ciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum uenuſtatem: ut in Thucydide, *orbē modo orationis deſydero, ornamenta comparēt.* Iſti *autem cum diſſoluūt orationem, in qua nec res, nec uerbū ullū eſt, niſi abiectum: non clypeum, ſed ut in prouerbio eſt (etſi humilius dictum eſt, tamen conſimule eſt) ſcopas (ut ita dicam) mihi uidentur diſſoluere. atque ut plane genus hoc quod ego laudo, contempſiſſe uideātur: aut ſcribant aliquid uel* Iſocrateo *more, uel quo* AEſchines, *aut* Demoſthenes *utitur: tum illos exiſtimabo non deſperatione formidauiſſe genus hoc, ſed iudicio refugiſſe: aut reperiā ipſa eadem conditione qui uti uelit, ut aut dicat, aut ſcribat, utra uoles lingua eo genere quo illi uolunt.* Facilius *eſt enim apta diſſoluere, quàm diſſipata connectere.* Res *autem ſe ſic habet (ut breuiſſime dicam quod ſentio) compoſite & apte ſine ſententijs dicere, inſania eſt: ſententioſe autem ſine uerborum & ordine, & modo, infantia: ſed eiuſmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non ſtulti homines haberi poſſint, etiam plerūque prudētes: quo qui eſt contentus, utatur.* Eloquens *uero, qui non approbationes ſolum, ſed admirationes, clamores, plauſus, ſi liceat, mouere debet: omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe ſit quicquam aut ſpectari, aut audiri libentius.* Habes *meū de oratore* Brute *iudiciū, quod aut ſequère, ſi probaueris: aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro aſſeueraui, unquam affirmabo eſſe uerius, quàm tuum.* Poteſt *enim non ſolum aliud mihi, ac tibi, ſed mihi ipſi aliud aliàs uideri.* Nec *in hac modo re, quæ ad uulgi aſſenſum ſpectat, & ad aurium uoluptatem, quæ duo*

ſunt ad iudicandum leuiſſima: ſed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunque mihi quamſimillimum ueri uideretur, cum ipſum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim, ſi tibi ea quæ diſputata ſunt, minus probabuntur, ut aut maius opus inſtitutum putes, quàm effici potuerit: aut dum tibi roganti uoluerim obſequi, uerecundia negandi, ſcribendi me impudentiam ſuſcæpiſſe.

M. TVLLII CICERONIS AD C. TREBATIVM IVRISCONSVLTVM TOPICA.

MAIORES *nos res ſcribere ingreſſos,* C. Trebati, *& ijs libris quos breui tẽpore ſatis multos edidimus, digniores, è curſu ipſo reuocauit uolũtas tua.* Cum *enim mecum in* Tuſculano *eſſes, & in bibliotheca ſeparatim uterque noſtrũ ad ſuũ ſtudiũ libellos quos uellet euolueret, incidiſti in* Ariſtotelis Topica *quædã, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione cõmotus, continuò à me eorũ librorũ ſententiam requiſiſti. Quam tibi cũ expoſuiſſem, diſciplinã inueniẽdorũ argumentorũ, ut ſine ullo errore ad eã rationẽ uia perueniremus ab* Ariſtotele *inuẽta, libris illis cõtineri: uerecũdè tu quidẽ, ut omnia, ſed tamen ut facilè cernerẽ te ardere ſtudio, mecũ ut tibi illa traderẽ egiſti.* Cum *autẽ ego te, non tam uitãdi laboris mei cauſa, quàm quòd intereſſe tua arbitrarer, uel ut eos per te ipſe legeres, uel ut totã rationẽ à doctiſſimo quodã rhetore acciperes, hortatus eſſem: utrũque, ut à te audiebam, es expertus: ſed à libris te obſcuritas reiecit: rhetor autẽ ille, magnus ut opinor,* Ariſtotelica *ſe ignorare reſpondit. Quod quidẽ minime ſum admiratus, eum philoſophum rhetori non eſſe cognitũ, qui ab ipſis philoſophis præter admodũ paucos ignoretur. Quibus eo minus ignoſcendũ eſt, quòd non modò rebus ijs quæ ab illo dictæ & inuẽtæ ſunt, allici debuerũt: ſed dicẽdi quoq; incredibili quadã cũ copia, tũ etiã ſuauitate.*

Non potui igitur tibi ſæpius hoc roganti, & tamen uerẽti ne mihi grauis eſſes (facilè enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Etenim cum tu mihi meiſq; multa ſæpe cauiſſes, ueritus ſum, ne ſi ego grauarer, aut ingratũ id, aut ſuperbum uideretur. Sed dum fuimus unà, tu optimus es teſtis quàm fuerim occupatus. Vt autem à te diſceſſi in Græciam proficiſcens, cũ opera mea nec Reſp. nec amici uterentur, nec honeſtè inter arma uerſari poſſem, nè ſi tutò id quidem mihi liceret: ut ueni Veliam, tuáque & tuos uidi, admonitus huius æris alieni, nolui deeſſe ne tacitæ quidẽ flagitationi tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipſa nauigatione conſcripſi, tibíque ex itinere miſi, ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarẽ. Sed iam tẽpus eſt ad id quod inſtituimus accedere.

CVM *omnis ratio diligens diſſerẽdi duas habeat partes, unam inueniẽdi, alterã iudicandi: utriuſque princeps, ut mihi quidem uidetur, Ariſtoteles fuit: Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim uias diligenter perſecuti ſunt, eam ſcientiam quam Dialecticen appellant. Inueniẽdi uerò artem, quæ Topice dicitur, quǽq; ad uſum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerũt. Nos autẽ, quoniam in utraque ſumma utilitas eſt, & utranque, ſi erit otium, perſequi cogitamus, ab ea quæ prior eſt, ordiemur. Vt igitur earum rerũ quæ abſconditæ ſunt, demonſtrato & notato loco facilis inuentio eſt, ſic cum perueſtigare argumentum aliquod uolumus, locos noſſe debemus. Sic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt hæ quaſi ſedes è*

quibus argumēta promuntur. Itaque licet definire, Locum eſſe argumenti ſedem: argumentum autem, rationem quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis in quibus argumenta incluſa ſunt, alij in eo ipſo de quo agitur, hærent: alij aſſumuntur extrinſecus. In ipſo, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex ijs rebus quæ quodāmodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur. Extrinſecus autem ea ducuntur, quæ abſunt, longéque diſiuncta ſunt. Sed ad id totum de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, quæ quaſi inuolutū euoluit id de quo quæritur. Eius argumenti talis eſt formula: Ius ciuile, eſt æquitas cōſtituta ijs qui eiuſdem ciuitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas. eius autem æquitatis utilis eſt cognitio. utilis eſt ergo iuris ciuilis ſcientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque cenſu, neque uindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber: neq; eſt ulla earū rerum: non eſt igitur liber. Tum notatio, cum ex ui uerbi argumentū aliquod elicitur, hoc modo, Cum lex AElia Sētia aſſiduo uindicem aſſiduum eſſe iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuples enim aſſiduus, ut ait AElius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiā argumenta ex ijs rebus quæ quodāmodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes diſtributum eſt. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex cōtrario. alia ex adiūctis, alia ex antecedentibus, alia ex cōſequētibus, alia ex repugnātibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur quæ ſunt ex uerbis generis eiuſdē. Eiuſdem autem generis uerba ſunt, quæ

orta ab uno, uariè commutantur, ut ſapiens, ſapienter, ſapientia. hæc uerborum coniugatio, συζυγία dicitur, ex qua huiuſcemodi eſt argumentũ, Si compaſcuus ager eſt, ius eſt cõpaſcere. A genere ſic ducitur, Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, nõ poteſt ea pecunia quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata. Forma enim à genere, quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſeiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur uidetur. A forma generis, quam interdum partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à uiro, ſi ei uiro materfamiliàs eſſet: ſi ea in manum uiri non conuenerat, nihil debetur. Genus eſt uxor. eius duæ formæ, una matrumfamiliàs, earum quæ in manum conuenerunt: altera earum quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non uidetur. A ſimilitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerũt, uitiúmue fecerũt quarum uſuſfructus legatus eſt, hæres reſtituere non debet, nec reficere: non magis quàm ſeruum reſtituere, ſi is cuius uſuſfructus legatus eſt, deperiſſet. A differentia: Non ſi uxori uir legauit omne argentum quod ſuum eſſet, idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt. Multum enim differt, in arcáne poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur.

Ex contrario autem ſic: Non debet ea mulier cui uir bonorũ ſuorũ uſumfructum legauit, cellis uinariis & oleariis plenis relictis putare id ad ſe pertinere. Vſus enim, non abuſus legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria. Ab adiũctis, Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite nunquam diminuit, non uidetur ex edicto Prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari. adiungi-

tur enim, ut ſecundũ ſeruorum, ſecundum exulũ, ſecundum puerulorum tabulas poſſeſſio uideatur ex edicto dari. Ab antecedẽtibus autem, & conſequẽtibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si uiri culpa factum eſt diuortiũ, etſi mulier nũtium remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A conſequentibus, Si mulier cum fuiſſet nupta cum eo quicum cõnubij ius non eſſet, nuntiũ remiſit: quoniã qui nati ſunt, patrẽ non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

A repugnãtibus, Si paterfamiliàs uxori ancillarum uſumfructũ legauit à filio, neq; à ſecundo hærede legauit: mortuo filio mulier uſumfructũ nõ amittet. Quod enim ſemel teſtamẽto alicui datũ eſt, id ab eo inuito cui datũ eſt, auferri nõ poteſt. Repugnat enim, rectè accipere, & inuitũ reddere. Ab efficiẽtibus cauſis hoc modo, Omnibus eſt ius parietẽ directũ ad parietẽ communem adiungere, uel ſolidũ, uel fornicatum. At ſiquis in pariete cõmuni demoliendo dãni infecti promiſerit, non debebit præſtare quod fornix uitij fecerit. Nõ enim eius uitio qui demolitus eſt, damnum factum eſt, ſed eius operis uitio quod ita ædificatum eſt ut ſuſpẽdi non poſſit. Ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier uiro in manũ conuenit, omnia quæ mulieris fuerũt, uiri fiũt dotis nomine. Ex cõparatione autem omnia ualent, quæ ſunt eiuſmodi: Quod in re maiore ualet, ualeat in minore: ut ſi in urbe fines non reguntur, neq; aqua in urbe arceatur. Item cõtrà, Quod in minore ualet, ualeat in maiore. licet idẽ exẽplum conuertere. Itẽ, Quod in re pari ualet, ualeat in hac quæ par eſt: ut Quoniã uſus authoritas fundi biẽnium eſt, ſit etiam ædiũ. At in lege ædes non appellantur, & ſunt cæterarum

omniũ, quarum annuus eſt uſus: ualeat æquitas, quæ paribus in cauſis paria iura deſyderat. Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maximè ex authoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumẽtationes ἀτέχνους *uocant, id eſt artis expertes: ut ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scæuola id ſolum eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis cõmunis tegẽdi cauſa tectum proijceretur, ex quo in tectum eius ædis qui protexiſſet, aqua deflueret, id tibi ius uideri. His igitur locis qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibuſdam ſignificatio & demonſtratio datur. Vtrum igitur hactenus ſatis eſt? Tibi quidem tam acuto & tam occupato puto. Sed quoniam auidũ hominem ad has diſcẽdi epulas recepi, ſic accipiam, ut reliquiarum ſit potius aliquid, quàm te hinc patiar nõ ſatiatum diſcedere. Quandò ergo unuſquiſque eorum locorum quos expoſui, ſua quædam membra habet, ea quàm ſubtiliſſimè perſequamur: & primùm de ipſa definitione dicatur. Definitio eſt oratio quæ id quod definitur, explicat quid ſit. Definitionum autẽ duo ſunt genera prima. unum earum rerum quæ ſunt, alterum earum quæ intelliguntur. Eſſe ea dico, quæ cerni tangiue poſſunt: ut fundũ, ædes, parietem, ſtillicidiũ, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus, cætera. quo ex genere quædam interdum nobis definienda ſunt. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi demonſtrariue non poſſunt, cerni tamen animo, atque intelligi poſſunt: ut ſi uſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quædam conformatio inſignita, & impreſſa in intelligentia, quam notionem uoco: ea ſæpe in argumen*

tandi definitione explicāda ſunt. Atque etiā definitiones aliæ ſunt partitionum, aliæ diuiſionum. Partitionum, cū res ea quæ propoſita eſt, quaſi in membra diſcerpitur: ut ſiquis ius ciuile dicat id eſſe, quod in legibus, ſenatuſcōſultis, rebus iudicatis, iuriſperitorū authoritate, edictis magiſtratuū, more, æquitate cōſiſtat. Diuiſionū autē definitio formas omnes cōplectitur quæ ſub eo genere ſunt quod definitur: hoc modo, Abalienatio eſt eius rei quæ mācipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio, inter quos ea iure ciuili fieri poſſunt. Sūt & alia genera definitionū, ſed ad huius libri inſtitutum illa nihil pertinent: tātum eſt dicendū, qui ſit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt, cū ſumpſeris ea quæ ſunt ei rei quam definire uelis, cum alijs cōmunia, uſque eò perſequi dum proprium efficiatur quod nullā in aliam rem transferri poſſit: ut hoc, Hæreditas eſt pecunia. cōmune adhuc: multa enim genera ſunt pecuniæ. Adde quod ſequitur, Quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. nondum eſt definitio: multis enim modis ſine hæreditate teneri mortuorū pecuniæ poſſunt. Vnum adde uerbum, iure: iam à cōmunitate res diſiūcta uidebitur, ut ſit explicata definitio ſic, Hæreditas eſt pecunia quæ morte alicuius ad quēpiam peruenit iure. nondū eſt ſatis, adde, Nec ea aut legata teſtamento aut poſſeſſione retenta. confectum eſt. Itémque ut illud, Gētiles ſunt, qui inter ſe eodē nomine ſunt. nō eſt ſatis. Qui ab ingenuis oriundi ſunt. ne id quidē ſatis eſt. Quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit. abeſt etiam nunc. Qui capite non ſunt diminuti. hoc fortaſſe ſatis eſt. nihil enim uideo Scæuolam pontificem ad hanc definitionem addidiſſe. Atque hæc

ualet in utroque genere definitionum, ſiue id quod eſt, ſiue id quod intelligitur, definiendum eſt. Partitionum autem & diuiſionum genus quale eſſet, oſtendimus: ſed quid inter ſe differant, planius dicendum eſt. In partitione quaſi membra ſunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuiſione formæ ſunt, quas Græci ἰδέας uocant: noſtri, ſiqui hæc forte tractant, ſpecies appellant, non peſſimè id quidẽ, ſed inutiliter ad mutãdos caſus in dicẽdo. Nolim enim, ne ſi Latine quidem dici poſſit, ſpecierum & ſpeciebus dicere, & ſæpe his caſibus utendũ eſt: at formis & formarum uelim. Cum autem utroque uerbo idem ſignificetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt hoc modo, Genus eſt notio ad plures differẽtias pertinens. Forma eſt notio, cuius differentia ad caput generis & quaſi fontem referri poteſt. Notionem appello quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicũt. Ea eſt inſita & antè percepta cuiuſq; formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur ſunt hæ, in quas genus ſine ullius prætermiſſione diuiditur: ut ſiquis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idem eſſe quod partes, confundit artem, & ſimilitudine quadam conturbatus, non ſatis acute, quæ ſunt ſecernenda, diſtinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores & poetæ per trãſlationem uerbi ex ſimilitudine cum quadam ſuauitate. Sed ego à ueſtris exemplis niſi neceſſariò non recedã. Solebat igitur Aquilius collega & familiaris meus cũ de litoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe uultis, quærentibus ijs ad quos id pertinebat, quid eſſet litus, ita definire, quà fluctus eluderet. hoc eſt quaſi

qui adoleſcentiam florem ætatis, ſenectutem occaſum uitæ uelit definire. Tranſlatione enim utens, diſcedebat à uerbis proprijs rerum, ac ſuis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua uideamus. Partitione autem ſic utendum eſt, nullam ut partem relinquas: ut ſi partiri uelis tutelas, inſcienter facias ſi ullam prætermittas. At ſi ſtipulationum aut iudiciorum formulas partiare, non eſt uitioſum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diuiſione uitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus, quæ cuique generi ſubijciantur: partium diſtributio ſæpe eſt infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaque in oratorijs artibus quæſtionis genere propoſito, quot eius formæ ſint, ſubiungitur abſolute: at cum de ornamentis uerborum ſententiarúmque præcipitur, quæ uocantur χήματα, non fit idem. Res enim eſt infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur quod uelimus inter partitionem & diuiſionem intereſſe. Quanquam enim uocabula propè idem ualere uideātur, tamen quia res differebant, nomina rerum diſtare uoluerunt. Multa etiam ex notatione ſumuntur. Ea eſt autem cum ex ui nominis argumentum elicitur, quam Græci ἐτυμολογίαν uocant, id eſt, uerbũ ex uerbo, ueriloquium. Nos autem nouitatem uerbi non ſatis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia ſunt uerba rerũ notæ. Itaq; hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat, quod Latine eſt nota. Sed cũ intelligitur quid ſignificetur, minus laborandum eſt de nomine. Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex uerbo: ut cum quæritur, poſtliminium quid ſit, non dico quæ ſint poſtliminij. nam id caderet in diuiſionem,

quæ talis eſt, Poſtliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa quæ fræna recipere ſolet. Sed cum ipſius poſtliminij ius quæritur, & uerbũ ipſum notatur: in quo Seruius noſter (ut opinor) nihil putat eſſe notandum, niſi poſt: & liminium illud, productionem eſſe uerbi uult, ut in finitimo, legitimo, æditimo non plus meſſe timum, quàm in meditullio tulliũ. Scæuola autẽ P. filius iũctum putat eſſe uerbum, ut ſit in eo & poſt, & limẽ: ut quæ à nobis alienata ſunt cũ ad hoſtẽ peruenerint, & ex ſuo tãquã limine exierint, dem ...ũ redierint pòſt ad idẽ limen, poſtliminio uideãtur rediſſe. Quo in genere etiã Mancini cauſa defendi poteſt, poſtliminio rediſſe deditũ non eſſe, quoniã non ſit receptus. nam neque deditionem neque donationem ſine acceptione intelligi poſſe. Sequitur is locus qui conſtat ex ijs rebus quæ quodãmodo affectæ ſunt ad id de quo ambigitur, quẽ modò dixi in plures partes diſtributum: cuius primus eſt locus ex cõiugatione, quam Græci συζυγίαν uocãt, finitimus notationi, de qua modò dictum eſt: ut ſi aquam pluuiam eam modò intelligeremus, quam imbri collectam uideremus, ueniret Mutius, qui, quia cõiugata uerba eſſent pluuia, & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuiſſet. Cum autem à genere ducetur argumentum, non erit neceſſe id uſque à capite arceſſere: ſæpe etiam citra licet, dummodo ſuprà ſit quod ſumitur, quàm id ad quod ſumitur: ut aqua pluuia ultimo genere ea eſt, quæ de cælo ueniẽs creſcit imbri: ſed propriore loco in quo quaſi ius arcendi continetur, genus eſt aqua pluuia nocẽs: eius generis formæ, loci uitio, & manu nocens: quarum altera iubetur ab arbitro coer-

eri, altera non iubetur. Cõmodè etiam tractatur hæc argumentatio quæ ex genere ſumitur, cũ ex toto perſequare partes, hoc modo: Si dolus malus eſt cum aliud agitur, aliud ſimulatur: enumerare licet quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem, id quod arguas dolo malo factũ, includere: quod genus argumenti in primis firmum uideri ſolet. Similitudo ſequitur, quæ latè patet, ſed oratoribus & philoſophis magis quàm uobis. Etſi enim omnes loci ſunt omnium diſputationum ad argumenta ſuppeditanda, tamen alijs diſputationibus abundantius occurrunt, alijs anguſtius. Itaque genera tibi nota ſint: ubi autẽ his utare, quæſtiones ipſæ te admonebunt. Sunt enim ſimilitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt quò uolunt, hoc modo: Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciã acceperit, debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniẽs quò uult, appellatur inductio, quæ Græce ἐπαγωγὴ nominatur: qua plurimum eſt uſus in ſermonibus Socrates. Alterum ſimilitudinis genus coll[illegible] ſumitur, [illegible] una res uni, par pari comparatur, hoc modo, Quemad[illegible] urbe de finibus con[illegible] quia fines magis [illegible] uidentur eſſe quàm urbis, finibus regundis adi[illegible] poſſis: ſic ſi aqua pluuia in urbe n[illegible] tota magis agrorum eſt, aquæ pluuiæ [illegible] adigere non poſſis arbitrũ. Ex eodem ſimilitudinis loco etiam exẽpla ſumuntur, ut Craſſus in Curiana cauſa exemplis plur[illegible] uſus eſt, agens de eo qui teſtamento ſic heredẽ inſtituiſſet, ut ſi filius natus eſſet in decem men ſibus, iſq; mor[illegible]us prius quàm in ſuam tutelam ueniſſet, ſecũdus hæ[illegible] hæreditatem obtinuiſſet: quæ com-

memoratio exemplorum ualuit, eáque uos in reſpondendo uti multùm ſoletis. Ficta etiam exempla, ſimilitudinis habent uim: ſed ea oratoria magis ſunt, quàm ueſtra, quanquam uti etiam uos ſoletis, ſed hoc modo. Finge mancipio aliquem dediſſe id quod mancipio dari non poteſt: num idcirco id eius factum eſt, qui accepit? aut num is qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus & philoſophis cõceſſum eſt ut muta etiam loquãtur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt cãpus illorũ, eiſdem tamẽ ex locis (ut antè dixi) & in maximis & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur. Sequitur ſimilitudinem differentia, rei maximè contraria ſuperiori: ſed eſt eiuſdem diſſimile & ſimile inuenire. Eius generis hæc ſunt, Nõ quẽadmodũ quod mulieri debeas, rectè ipſi mulieri ſine tutore authore ſoluas: ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, rectè poſſis eodẽ modo ſoluere. Deinceps locus eſt qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Vnum eorũ quæ in eodem genere plurimum differunt: ut ſapientia & ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propoſitis occurrunt tanquam è regione quædã contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas: ex quibus contrariis argumenta talia exiſtunt, Si ſtultitiam fugimus, ſapientiam ſequamur: & bonitatem, ſi malitiam. Hæc quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellãtur aduerſa. Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus Latine, Græce appellãtur στερητικά. Præpoſitio enim I N, priuat uerbum ea ui quã...

beret ſi IN *præpoſitũ non fuiſſet:ut dignitas,indignitas:humanitas,inhumanitas, & cætera generis eiuſdẽ. Quorum tractatio eſt eadem quæ ſuperiorũ,quæ aduerſa dixi.Nam alia quoque ſunt contrariorum genera,uelut ea quæ cũ aliquo conferũtur,ut duplum,ſimplum: multa,pauca: longum,breue: maius,minus. Sunt etiam ualde cõtraria alia, quæ appellantur negantia: ea* ἀποφατικὰ *Græci, cõtraria aientibus:ut,ſi hoc eſt, illud non eſt. Quid enim opus exemplo eſt? tãtum intelligatur argumento quærẽdo,contrarijs omnibus contraria non conuenire. Ab adiũctis autem poſui equidẽ exẽplum paulò antè, multa ſcilicet adiungi,quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus ex edicto Prætoris ſecundũ eas tabulas poſſeſſionem dari,quas is inſtituiſſet,cui teſtamẽti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad cõiecturales cauſas, quæ uerſantur in iudicijs, ualet, cum quæritur quid aut ſit, aut euenerit,aut futurũ ſit, aut quid omnino fieri poſſit. Ac loci quidem ipſius forma talis eſt. Admonet autẽ hic locus,ut quæratur quid ante rem,quid cũ re,quid poſt rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquibat Gallus noſter, ſi quis ad eum quid tale retulerat, ut de facto quæreretur. Tu tamen patiêre nullũ à me artis inſtitutæ locũ præteriri: ne ſi nihil niſi quod ad te pertineat,ſcribendũ putaris, nimiũ te amare uideare. Eſt igitur magna ex parte locus hic oratorius,non modò non iuriſconſultorũ, ſed ne philoſophorũ quidẽ. Ante rem enim quærũtur,quæ talia ſunt,apparatus,colloquia,locus,conſtitutũ conuiuiũ. Cum re autem, pedũ crepitus, ſtrepitus hominum,corporũ umbræ: & ſiquid eiuſmodi. At poſt rem,rubor, pallor,titubatio,& ſiqua alia ſigna conturbationis,&*

conſcientiæ: præterea reſtinctus ignis, gladius cruētus, cæteráque quæ ſuſpicionem facti poſſunt mouere. Dein*ceps eſt locus dialecticorum proprius, ex conſequētibus & antecedentibus & repugnantibus: qui etiā ab adiunctis lōge diuerſus eſt.* Nā *adiuncta, de quibus paulò antè dictum eſt, non ſemper eueniunt: conſequentia autem ſemper.* Ea *enim dico conſequentia, quæ rē neceſſariò conſequuntur.* Itémq; *& antecedētia, & repugnātia.* Quicquid *enim antecedit quanque rem, id cohæret cum re neceſſariò: & quicquid repugnat, id eiuſmodi eſt ut cohærere nunquam poſſit.* Cū *tripartitò igitur diſtribuatur locus hic, in cōſecutionē, anteceſſionem, repugnantiā: reperiēdi argumēti locus ſimplex eſt, tractandi triplex.* Nam *quid intereſt cū hoc ſumpſeris, pecuniā numeratam mulieri deberi, cui ſit omne argētum legatū: utrū hoc modo cōcludas argumētum,* Si *pecunia ſignata argentū eſt, legata eſt mulieri. eſt autē pecunia ſignata argentum: legata igitur.* An *illo modo,* Si *numerata pecunia nō eſt legata, nō eſt numerata pecunia argentū: eſt autem numerata pecunia argentū, legata igitur eſt.* An *illo modo,* Nō *& legatū argentū eſt, & non eſt legata numerata pecunia: legatū autē argentū eſt, legata igitur numerata pecunia eſt.* Appellāt *autem* Dialectici *eam concluſionem argumenti, in qua cū primum ſumpſeris, cōſequitur id quod annexum eſt, primum concluſionis modū.* Cum *id quod annexū eſt, negaris, ut id quoq; cui fuerit annexum, negandū ſit: ſecundus appellatur concludendi modus.* Cū *autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rurſus adiūgitur, & ex his primum ſumpſeris, ut quod relinquitur, tollēdū ſit: is tertius appellatur cōcluſionis modus.*

Ex hoc illa rhetorum ſunt ex contrarijs concluſa, quæ ipſi enthymemata appellant: non quòd non omnis ſententia proprio nomine enthymema dicatur, ſed ut Homerus propter excellentiã commune poetarum nomen efficit apud Græcos ſuum, ſic cum omnis ſententia enthymema dicatur, quia uidetur ea quæ ex contrarijs cõficiatur, acutiſſima, ſola proprie nomen commune poſſidet. Eius generis hæc ſunt, Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam quam nihil accuſas, damnas: bene quam meritam eſſe autumas, dicis malè mereri. Id quod ſcis, prodeſt: nihil id quod neſcis, obeſt. Hoc diſſerendi genus attingit omnino ueſtras quoque in reſpondendo diſputationes, ſed philoſophorum magis, quibus eſt cum oratoribus illa ex repugnantibus ſententijs cõmunis concluſio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures ſunt, qui ex diſiunctionibus conſtant: Aut hoc, aut illud. hoc autem, non igitur illud. Itémque, Aut hoc, aut illud: non autem hoc, illud igitur. Quæ concluſiones, idcirco ratæ ſunt, quòd in diſiunctione plus uno uerũ eſſe non poteſt. Atque ex ijs concluſionibus quas ſuprà ſcripſi, prior quartus, poſterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionũ negantiam, ſic, Non & hoc, & illud: hoc autem, non igitur illud. hic modus eſt ſextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud: non autem hoc, illud igitur. Ex his modis concluſiones innumerabiles naſcuntur, in quo eſt ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem quas expoſui, ad hãc inſtitutionem neceſſariæ. Proximus eſt locus rerum efficientium, quæ cauſæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficiẽtibus cauſis. Harum exempla, ut re-

liquorum locorum, paulò antè poſui, & quidem ex iure ciuili. ſed hæc patent latius. Cauſarum igitur genera duo ſunt. Vnum, quod ui ſua id quod ſub ea ſubiectum eſt, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, ſed ſine quo effici non poſſit: ut ſi quis æs cauſam ſtatuæ uelit dicere, quòd ſine eo non poſſit effici. Huius generis cauſarum, ſine quo non efficitur, alia ſunt quieta, nihil agentia, ſtolida quodammodo, ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis eiuſdem. Alia autē præcurſionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per ſe adiuuantia, etſi non neceſſaria: ut amori congreſſio cauſam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere cauſarum ex æternitate pendentium fatum à Stoicis nectitur. Atque ut earum cauſarum ſine quibus effici non poteſt, genera diuiſi, ſic etiam efficientium diuidi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ quæ planè efficiant nulla re adiuuante: aliæ quæ adiuuari uelint: ut ſapientia efficit ſapiētes ſola per ſe: beatos efficiat néc ne ſola per ſe, quæſtio eſt. Quare cum in diſputationem inciderit cauſa efficiens aliquid neceſſariò, ſine dubitatione licebit quod efficitur ab ea cauſa concludere. Cum autem erit talis cauſa, ut in ea non ſit efficiendi neceſſitas, neceſſaria concluſio non ſequitur. Atque illud quidem genus cauſarum quod habet uim efficiendi neceſſariam, errorem afferre non ferè ſolet: hoc autem ſine quo non efficitur, ſæpe conturbat. Non enim ſi ſine parentibus filij eſſe non poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria. Hoc igitur ſine quo non fit, ab eo in quo certe fit, diligenter ſeparandū. Illud enim eſt tanquā, „ *Vtinam ne in nemore Pe-*

„ lio ſecuribus Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram tra
bes. niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes,
Argo illa facta non eſſet: nec tamen fuit in his trabi-
bus efficiendi uis neceſſaria. At cum in Aiacis nauim
criſpiſulcans igneũ fulmen iniectum eſt, inflammatur
nauis neceſſario. Atque etiam eſt cauſarum diſſimili-
tudo, quòd aliæ ſunt ut ſine ulla appetitione animi, ſi-
ne uoluntate, ſine opinione, ſuum quaſi opus efficiant,
uelut omne intereat, quod ortum eſt. Aliæ autem aut uo
lũtate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu,
aut natura, aut arte, aut caſu. Volũtate, ut tu cum hunc
libellum legis. Perturbatione, ut ſiquis euentum horum
temporũ timeat. Habitu, ut facilè & citò iraſcatur. Na-
tura, ut uitiũ in dies creſcat. Arte, ut bene pingat. Ca-
ſu, ut proſperè nauiget. Nihil horũ ſine cauſa, nec quic-
quam omnino, ſed huiuſmodi cauſæ non neceſſariæ.
Omnium autem cauſarum in aliis ineſt conſtantia, in
aliis non ineſt. In natura & in arte conſtantia eſt, in
cæteris nulla. ſed tamen earũ cauſarum quæ non ſunt
conſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, aliæ latent. Perſpicuæ
ſunt, quæ appetitionem animi iudiciúmque tangunt.
Latent, quæ ſubiectæ ſunt fortunæ. Cum enim nihil
ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt fortunæ, euentus obſcura
cauſa, quæ latenter efficit. Etiam ea quæ fiunt, partim
ſunt ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quæ neceſ-
ſitate effecta ſunt: uoluntaria, quæ conſilio. Quæ au-
tem fortuna, uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere
telum, uoluntatis eſt: ferire quem uolueris fortunæ. Ex
quo aries ille ſubiicitur in ueſtris actionibus, Si telum
manu fugit, magis quã iecit. Cadũt enim in ignorationẽ
atq; in imprudentiã perturbationes animi: quæ quã-

quam ſint uoluntariæ (obiurgatione enim & admonitione deijciũtur) tamen habent tantos motus, ut ea quæ uoluntaria ſunt, aut neceſſaria interdũ, aut certe ignorata uideantur. Toto igitur loco cauſarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem cauſis uel oratorum uel philoſophorũ magna argumentorum ſuppetit copia. In neſtris autem ſi non uberior, at fortaſſe ſubtilior. Priuata enim iudicia maximarũ quidem rerum, in iuriſconſultorum mihi uidentur eſſe prudẽtia. Nam & adſunt multum, & adhibentur in conſilio, & patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugiẽtibus haſtas miniſtrant. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus ex fide bona eſt additum, plurimus earum uſus eſt. Vbi uerò etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primíſque in arbitrio rei uxoriæ, in quo eſt quid æquius melius, parati eſſe debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam: illi æquum bonum, illi quid ſocium ſocio, quid eum qui negotia aliena curaſſet, ei cuius ea negotia fuiſſent, quid eum qui mandaſſet, eúmue cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oporteret, quid uirum uxori, quid uxorem uiro, tradiderũt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus & philoſophis, ſed iuris etiam peritis copioſe de conſultationibus ſuis diſputare. Coniunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, qui efficitur ex cauſis. Vt enim cauſa quid ſit effectũ indicat, ſic quod effectũ eſt, quæ fuerit cauſa, demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus & poetis, ſæpe etiam philoſophis, ſed ijs qui ornate & copioſe loqui poſſunt, mirabilem copiam dicendi: cum denuntiãt quid ex quaque re ſit futurum. Cauſarũ enim cognitio, cognitionem euen-

torum facit. Reliquus eſt comparationis locus, cuius genus & exemplum ſupra poſitum eſt, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur ea quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicũtur: in quibus ſpectantur hæc, numerus, ſpecies, uis, quædam etiã ad res aliquas affectio. Numero ſic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona breuioribus, lõgè & latè peruagata anguſtis, ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur & faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter ſe expetenda ſunt ijs quæ propter aliud: & ut innata atque inſita, aſſumptis & aduentitijs: integra, contaminatis: iucunda, minus iucundis: honeſta, ipſis etiam utilibus: procliuia, laborioſis: neceſſaria, nõ neceſſarijs: ſua, alienis: rara, uulgaribus: deſyderabilia, ijs quibus facilè carere poſſis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: uoluntaria, neceſſarijs: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificioſa, non artificioſis. Vis autem in comparatione ſic cernitur, efficiens cauſa grauior, quàm nõ efficiens: quæ ſe ipſis contenta ſunt, meliora quàm quæ egent alijs: quæ in noſtra, quàm quæ in aliorũ poteſtate ſunt: ſtabilia, incertis: quæ eripi nõ poſſunt, ijs quæ poſſunt. Affectio autem ad res aliquas eſt huiuſmodi, principum commoda maiora, quàm reliquorũ: itémque quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoq; laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora, ſic deteriora quæ ijs ſunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmiſſionem: eſt enim æqualis. Multa autem ſunt quæ æqualitate ipſa compa-

rantur, quæ ita ferè concluduntur: Si conſilio iuuare ciues, & auxilio, æqua in laude ponendum eſt: pari gloria debent eſſe ij qui conſulunt, & ij qui defendunt. at quod primum, eſt: quod ſequitur igitur. Perfecta eſt omnis argumentorum inueniendorũ præceptio, ut cum profectus ſis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à ſimilitudine, à differentia, à contrarijs, ab adiunctis, à conſequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à cauſis, ab effectis, à cõparatione maiorum, minorum, parium: nulla præterea ſedes argumenti quærenda ſit. Sed quoniam ita à principio diuiſimus, ut alios locos diceremus in eo ipſo de quo ambigitur, hærere, de quibus ſatis eſt dictum, alios aſſumi extrinſecus: de ijs pauca dicamus, etſi ea nihil omnino ad ueſtras diſputationes pertinent: ſed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quẽ nihil niſi ius ciuile delectet: & quoniam ad te hæc ita ſcribuntur, ut etiam in aliorum manus ſint uentura, detur opera, ut quamplurimum ijs quos recta ſtudia delectãt, prodeſſe poſſimus.

Hæc ergo argumentatio quæ dicitur artis expers, in teſtimonio poſita eſt. Teſtimonium autem nũc dicimus omne quod ab aliqua externa re ſumitur ad faciendã fidem. Perſona autem non qualiſcunque teſtimonij pondus habet. ad fidem enim faciendã authoritas quæritur. Sed authoritatem aut natura aut tempus affert. Naturæ authoritas in uirtute ineſt maxime. In tempore autem multa ſunt quæ afferãt authoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, uſus, neceſſitas, concur- ... etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingenioſos; & opulentos, & ætatis ſpatio probatos, di-

gnos quibus credatur putãt: non rectè fortaſſe: ſed uulgi opinio mutari uix poteſt, ad eámq; omnia dirigunt & qui iudicant, & qui exiſtimant. qui enim his rebus quas dixi excellunt, ipſa uirtute uidentur excellere. Sed reliquis quoque rebus quas modo numeraui, quanquã in ijs nulla ſpecies uirtutis eſt, tamen interdum confirmatur fides, ſi aut ars quædã adhibetur (magna enim eſt uis ad perſuadendum ſcientiæ) aut uſus. Plerunque enim creditur ijs qui experti ſunt. Facit etiam neceſſitas fidem, quæ cum à corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam & uerberibus torti, in igni fatigati quæ dicunt, ea uidetur ueritas ipſa dicere: & quæ à perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracũdia, metu, quia neceſſitatis uim habent, afferunt authoritatem & fidem. Cuius gener[illegible] etiam illa ſunt, ex quibus nonnunquam uerũ inuenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, uinolent[illegible], inſania. Nã & pueri ſæpe indicauerunt aliquid, ad [illegible] pertineret ignari: & per ſomnum, uinũ, inſaniã, multa ſæpe patefacta ſunt. Multi etiam in res odioſas imprud[illegible] inciderũt: ut Stalerio nuper accidit, qui ea [illegible] bonis uiris ſubauſcultantibus pariete interpoſito, [illegible] patefactis, in iudiciúmq; prolatis, rei ca[illegible] iure dãnatus eſt. Huic ſimile quiddã de Lacædæmonio Pauſania accepimus. Concurſio autẽ fortuitorum talis eſt, ut ſi interuentum eſt [illegible] aut ageretur aliquid quod proferendum non eſſet, aut dicæretur. In hoc ge[illegible] etiam illa eſt in Palam[illegible] [illegible] ſuſpicionũ [illegible] onis multitudo quod genus [illegible] re interdũ uer[illegible] poteſt. Huius etiã generis [illegible] quoddã [illegible] multitudinis teſtimonii [illegible] uirtute fidẽ faciunt, [illegible] bipartita ſunt: ex

natura ualet, alterum induſtria. Deorum enim uirtus natura excellit, hominum autem induſtria. Diuina hæc ferè ſunt teſtimonia: Primum oratio ‹…›s. *oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quòd ineſt in his deorum ora*tio. Deinde *rerum in quibus inſunt quaſi opera diuina quædam.* Primùm *ipſe mundus, eiúſque omnis* ordo *& ornatus: deinceps aerei uolatus auium atque cantus: deinde eiuſdē aeris ſonitus & ardores: multarúmque rerum in terra portenta, atque etiam per exta inuenta præſenſio: à* dormientibus quoque *multa ſignificata uiſis. quibus ex locis ſumi interdum ſolent ad fidē faciendam teſtimonia deorum.* In *homine uirtutis opinio ualet plurimum.* Opinio *autem eſt, non modo eos uirtutem habere qui habeant, ſed eos etiam qui habere uid*‹…›*tur.* Itaque quos ingenio, quos ſtudio, quos do*ctrina præditos uident, quorúmque uitam conſtantem & probatam, ut* Catonis, *Lælij,* Scipionis, *aliorúmque plurium, rentur eos eſſe quales ſe ipſi uelint. nec ſolum eos cenſent tales eſſe, qui in honoribus* ‹…›*, atque in* Rep. *uerſantur: ſed & oratores, &* ‹…›*phos, & poetas, & hiſtoricos, ex quorum* ‹…›*tis & ſcriptis ſæpe authoritas petitur ad* ‹…›

EXPOSITIS *omnibus argumentandi* ‹…› *illud primùm intelligēdum eſt, nec ullam eſſe diſputationem* ‹…›*n quā non aliquis locus incurrat: nec ferè omnes locos incidere in omnē quæſtionem: & qu*‹…› *quæſtionibus* ‹…› *quibuſdam eſſe alios aptio*‹…› *. Quæſtionum* ‹…› genera: *alterum infin*‹…› *terum defi*‹…› *finitū eſt quod* ὑπόθεσιν ‹…› *os cauſam* ‹…› *illi appellant* ‹…› *propoſitum poſ*‹…› ‹…› *locis, tempo*‹…›

bus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſque eorum: propoſitum autẽ in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propoſitum, pars cauſæ eſt. Sed omnis quæſtio earum aliqua de re eſt, quibus cauſæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæſtionum autem, quacunque de re ſint, duo ſunt genera: unum cognitionis, alterum actionis. Cognitionis ſunt hæ, quarũ finis eſt ſcientia: ut ſi quæratur, à naturáne ius profectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione hominum & pactione. Actionis autem huiuſmodi exempla ſunt, Sítne ſapiẽtis ad Remp. accedere. Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt, cũ an ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur. Horum primum coniectura, ſecundum definitione, tertium iuris & iniuriæ diſtinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor partes diſtributa eſt: quarum una eſt cum quæritur, ſitne aliquid. Altera, unde ortum ſit. Tertia, quæ id cauſa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei quæritur, ſit nécne, ſic, ecquidnã honeſtum ſit, ecquid æquum reuera, an hæc tantum in opinione ſint. Unde autem ſit ortum, ut cum quæritur, natura, an doctrina poſſit effici uirtus. Cauſa autem efficiens ſic, ut cum quæritur quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione ſic: Poſſítne eloquẽtia commutatione aliqua conuerti in infantiam. Cũ autem quid ſit quæritur, notio explicanda eſt, & proprietas, & diuiſio, & partitio. Hæc enim ſunt definitioni att[illegible]ta. Additur etiã deſcriptio, quã Græci χαρακτ[illegible].

Notio ſic quæritur, ſitne id æquũ, quod [illegible] teſt, utile eſt. Proprietas ſic, in hominẽm [illegible] an etiam in belluas ægritudo. Diuiſio[illegible]

partitio, ſic, Triáne genera bonorum ſint. Deſcriptio, qualis ſit auarus, qualis aſſentator, cæteráque eiuſdem generis, in quibus natura & uita deſcribitur. Cum autem quæritur quale quid ſit, aut ſimpliciter quæritur, aut comparate: Simpliciter, expetendáne ſit gloria: Cōparate, præponendáne ſit diuitijs gloria. Simplicium tria genera ſunt, de expetendo fugiendóq;, de æquo & iniquo, de honeſto & turpi. Comparationum autē duo, unum de eodem & alio, alterum de maiore & minore. De expetendo & fugiendo, huiuſmodi, Si expetendæ diuitiæ, ſi fugienda paupertas. De æquo & iniquo, æquúmne ſit ulciſci à quocunque iniuriā acceperis. De honeſto & turpi, honeſtúmne ſit pro patria mori. Ex altero autem genere quod erat bipartitum, unum eſt de eodem & alio: ut ſi quæratur quid interſit inter amicum & aſſentatorem, regem & tyrannum. Alterum de maiore & minore: ut ſi quæratur, eloquentiáne pluris ſit, an iuris ciuilis ſcientia. De cognitionis quæſtionibus hactenus. Actionis reliquæ ſunt, quarum duo ſunt genera, unum ad officiū, alterum ad motum animi uel gignendum uel ſedandum, planéue tollendum. Ad officium ſic, ut cum quæritur ſuſcipiendíne ſint liberi. Ad mouendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam Remp. ad gloriam, & ad laudem. quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationéſq; flebiles: rurſúſque oratio cum iracundiā reſtinguēs, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiā comprimens, tum ægri[illegible]dinem abſtergens. Hæc cū in propoſitis quæſtionibus [illegible] ſunt, eadem in cauſas tranſferuntur. Loci autē [illegible]ue quæſtiones accommodati ſunt, deinceps [illegible] Omnes illi quidem quos ſuprà diximus,

ad pleraſq; ſunt, ſed alij ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex cauſis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis ſumi poſſunt. Ad definitioné autem pertinet ratio & ſcientia definiendi. Atq; huic generi finitimum eſt illud quod appellari de eodẽ & altero diximus, quod genus forma quædã definitionis eſt. Si enim quæratur idémne ſit pertinacia & perſeuerantia, definitionibus iudicandũ eſt. Loci autem conuenient in eius generis quæſtioné, conſequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus ijs qui ſumuntur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rẽ illa ſequitur, hanc autem non ſequitur: aut ſi huic rei illa antecedit, huic nõ antecedit: aut ſi huic rei repugnat, illi nõ repugnat: aut ſi huius rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut ſi ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quouis horũ id de quo quæritur, idémne an aliud ſit, inueniri poteſt. Ad tertiũ genus quæſtionis in quo quale ſit quæritur, in comparationé ea cadunt, quæ paulò antè in comparationis loco enumerata ſunt. In id autem genus in quo de expetendo fugiendóq; quæritur, adhibentur ea quæ ſunt aut animi aut corporis, aut externa uel commoda uel incõmoda. Itémq; cum de honeſto turpíq; quæritur, ad animi bona uel mala omnis dirigenda oratio eſt. Cũ autẽ de æquo & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur. hi cernũtur bipartitò, & natura, & inſtituto. Natura partes habet duas, tuitioné ſui, & ulciſcendi ius. Inſtitutio autẽ æquitatis tripartita eſt: Vna pars legitima eſt, altera cõueniẽs, tertia moris uetuſtate cõfirmata. Atque etiã rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe: una ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, ſecũda ſãctitas, tertia iuſtitia

aut æquitas nominatur. De propoſito ſatis multa: deinceps de cauſa pauciora dicenda ſunt: pleraque enim ſunt ei cum propoſito communia. Tria ſunt igitur genera cauſarum, iudicij, deliberationis, laudationis: quarum fines ipſi declarant quibus utendū locis ſit. Nam iudicij finis ius eſt, ex quo etiam nomen. Iuris autem partes tum expoſitæ, cum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas, cuius hæ partes, quæ modò expoſitæ, rerū expetendarum. Laudationis finis, honeſtas, de qua item eſt antè dictum. Sed definitæ quæſtiones à ſuis quæque locis quaſi proprijs inſtituuntur, in accuſationem defenſionémque partitæ. In quibus exiſtunt hæc genera, ut accuſator perſonam arguat facti, defenſor aliquid opponat de tribus, aut non eſſe factum, aut ſi ſit factum, aliud eius facti nomen eſſe, aut iure eſſe factum. Itaque aut inficialis aut coniecturalis prima appelletur: definitiua altera: tertia, quanuis moleſtum nomen hoc ſit, iuridicialis uocetur. Harum cauſarum propria argumenta ex ijs ſumpta locis quos expoſuimus, in præceptis oratorijs explicata ſunt. Refutatio autem accuſationis, in qua eſt depulſio criminis, quæ Græcè ςάσις dicitur, Latine appelletur ſtatus, in quo primum inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus ijdem exiſtūt ſtatus. Nam & negantur ſæpe ea futura quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, ſi aut omnino fieri non poſſunt, aut ſine ſumma difficultate non poſſunt. In qua argumentatione ſtatus coniecturalis exiſtit. At cum aliquid de utilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, déque ijs rebus quæ his ſunt contrariæ, incurrunt ſtatus aut iuris, aut nominis: quod idē contingit in laudationibus. Nā

aut negari poteſt id factum eſſe quod laudetur, aut non eo nomine afficiendum quo laudator affecerit, aut omnino non eſſe laudabile, quòd non rectè, non iure factum ſit. Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudẽter Cæſar contra Catonem meum. Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον uocant. Mihi placet id, quoniã quidem ad te ſcribo, qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, cõtinetur, hæc continentia uocentur, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. Sed quoniam lege firmius in controuerſijs diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera ut legem adiutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alij quaſi ſtatus exiſtunt noui, qui appellantur legitimæ diſceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod aduerſarius uelit, ſed aliud. Id autem contingit cum ſcriptum ambiguum eſt, ut duæ differentes ſententiæ accipi poſſint. Tum opponitur ſcripto uoluntas ſcriptoris, ut quæratur, uerbáne plus an ſententia ualere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera quæ cõtrouerſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguũ, diſcrepãtia ſcripti & uolũtatis, ſcripta contraria. Iã hoc perſpicuũ eſt, non magis in legibus quàm in teſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus quæ ex ſcripto aguntur, poſſe controuerſias eaſdem exiſtere. Horum tractationes in alijs libris explicantur. Nec ſolum perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis iiſdem locis adiuuantur, partim proprijs, partim communibus: ut in principijs, quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti ſint qui audiant, efficiendum eſt proprijs locis. Itémque narrationes, ut ad ſuos fines ſpectent, id eſt ut pla

næ ſint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. Quæ quanquam in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi. Quæ autem conſequitur narrationem fides, ea perſuadendo quoniam efficitur, qui ad perſuadendum loci maxime ualeant, dictum eſt in ijs in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem & alia quædam habet: & maxime amplificationem: cuius effectus hic debet eſſe, ut aut perturbētur animi, aut trāquillentur: & ſi ita iam affecti antè ſunt, ut augeat eorum motus, aut ſedet oratio. Huic generi, in quo & miſericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta ſuppeditantur alijs in libris, quos poteris mecum legere cum uoles. Ad id autem quod uelle ſenſeram, cumulatè ſatiſfactum eſſe debet uoluntati tuæ. Nam ne præterirem aliquid quod ad argumentum in omni ratione reperiendū pertineret, plura quàm à te deſyderata erant, ſum complexus: fecique quod ſæpe liberales uenditores ſolent, ut cum ædes fundúmue uēdiderint rutis cæſis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi cauſa apte & loco poſitum eſſe uideatur. Sic tibi nos ad id quod quaſi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam uoluimus non debita accedere.

M. T. CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

Interlocutores, Cicero filius, & Cicero pater.

CICERO FILIVS.

STVDEO, *mi pater, latinè ex te audire ea quæ mihi tu de ratione dicendi græcè tradidiſti, ſi modo tibi eſt otium, & ſi uis.* CICERO PATER. *An eſt, mi Cicero, quod ego malim, quã te quamdoctiſſimum eſſe? Otium autem primum & ſummum eſt, quoniam aliquando Roma exeũdi poteſtas data eſt: deinde iſta tua ſtudia uel maximis occupationibus meis anteferrẽ libenter.* C.F. *Viſne igitur ut tu me græcè ſoles ordine interrogare, ſic ego te uiciſſim eiſdem de rebus latinè interrogem?* C.P. *Sanè, ſi placet. Sic enim & ego te meminiſſe intelligam quæ accepiſti: & tu ordine audies quæ requiris.* C.F. *Quot in partes tribuenda eſt omnis doctrina dicendi?* C.P. *In tres.* C.F. *Cedo, quas?* C.P. *Primùm in ipſam uim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem.* C.F. *In quo eſt ipſa uis?* C.P. *In rebus & uerbis. Sed & res & uerba inueniẽda ſunt, & collocanda. Propriè autem in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur. Collocare autem etſi eſt commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, uultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt: earúmque omnium rerum cuſtos eſt memoria.* C.F. *Quid, orationis* [illegible]? C.P. *Quatuor.* [illegible] *duæ ualent ad* [illegible] *ndam,*

narratio & confirmatio. Ad impellẽdos animos duæ, principium & peroratio. C.F. *Quid? quæſtio quaſnam habet partes?* C.P. *Infinitam, quam conſultationem appello: & definitam, quam controuerſiam nomino.* C.F. QVONIAM IGITVR *primum eſt inuenire oratoris, quid quæret?* C.P. *Vt inueniat quemadmodũ fidem faciat eis quibus uolet perſuadere, & quemadmodum motum eorũ animis afferat.* C.F. *Quibus rebus fides fit?* C.P. *Argumentis, quæ ducuntur ex locis aut in re ipſa inſitis, aut aſſumptis.* C.F. *Quos uocas locos?* C.P. *Eos in quibus latent argumenta.* C.F. *Quid eſt argumentum?* C.P. *Probabile inuentum ad faciendam fidem.* C.F. *Quomodo igitur duo genera iſta diuidis?* C.P. *Quæ ſine arte putantur, ea remota appello, ut teſtimonia.* C.F. *Quid inſita?* C.P. *Quæ inhærent in ipſa re.* C.F. *Et teſtimoniorum quæ ſunt genera?* C.P. *Diuinum & humanum. Diuinum, ut oracula, ut auſpicia, ut uaticinationes, & reſponſa ſacerdotum, h[illegible]ſpicum, coniectorum. Humanum, quod ſpectatur ex au[illegible]oritate, & ex uoluntate, & ex or[illegible]ne aut libera, au[illegible] expreſſa: in quo inſunt [illegible] pacta, promiſſa, in[illegible]ta, quæſita.* C.F. *Quæ ſunt quæ dicis inſita?* C.P. *Quæ infixa ſunt rebus ipſis, tum ex toto, tũ ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus quæ quodãmodo a[illegible]ecte ſunt ad id d[illegible] q[illegible] quæritur. Et ad id totum de [illegible] diſſeritur, tum [illegible]finitio adhibetur, tum partium [illegible]meratio, tũ notati[illegible] uerbi. Ex his autem rebus quæ quodãmodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur, [illegible]ia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudi[illegible] [illegible]ifferẽtia, alia ex contrariis, alia ex coniũctis, a[illegible] [illegible]cedentibus, alia ex [illegible]ſequẽtibus, alia*

ex repugnãtibus, alia ex cauſis, alia ex effectibus, alia ex cõparatione maiorũ, aut pariũ, aut minorũ: ut defini tio, ut contrariũ, ut ea quæ ſunt ipſi cõtrarióue eius aut ſimilia, aut diſſimulia, aut cõſentanea, aut diſſentanea: aut ea quæ ſũt quaſi coniũcta, aut ea quæ ſũt quaſi pu gnãtia inter ſe: aut earũ rerũ de quibus agitur, cauſæ: aut cauſarũ euẽtus, id eſt quæ ſunt effecta de cauſis: ut diſtributiones, ut genera partiũ, generúmue partes: ut primordia rerũ, & quaſi præcurrentia, in quibus ineſt aliquid argumenti: ut rerum con[...]tiones, quid [...]aius, quid par, quid minus ſit: in quibus aut naturæ rerũ, aut facultates comparantur. C. F. Omnibúſne igitur ex his locis argumenta ſumemus? C. P. Imò uero ſcrutabimur & quæremus ex omnibus, ſed adhibebimus iudicium, ut leuia ſemper reijciamus, nonnunquam etiam cõmunia prætermittamus, & nõ neceſſaria. C. F. Quoniã de fide reſpondiſti, uolo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quæris, ſed planius quod uis explicabitur, cum ad orationis ipſius, quæſtionímque rationem uenero. C. F. Quid ſequitur igitur? C. P. Cũ inueneris, collocare. Cuius in infinita quæſtione ordo eſt idem ferè quem expoſui locorum. In definita autem adhibenda ſunt illa etiam quæ ad motus animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur iſta explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi & commouẽdi: quoniam fides eſt firma opinio: motus autẽ, animi incitatio aut ad uoluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatẽ. Tot enim ſunt motus genera, partes plures generũ ſi[...]ulorũ. Omnem collocationem ad finem a[...]mmodo [...]æſtionis. Nam eſt in propoſito fi[...]ſtides: in cauſa [...] fides & motus. Quare cum [...] cauſ

dixero, in qua eſt propoſitum, de utroque dixero. C. F. Quid habes igitur de cauſa dicere? C.P. Auditorū eā genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modò qui audit: aut diſceptator, id eſt rei ſententiæq; moderator, ita ut delectetur, aut ſtatuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut ſenatus. Sic tria ſunt genera: iudicij, deliberationis, exornationis: quæ quia in laudationes maximè cōfertur, propriū habet iā ex eo nomen. C. F. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? C.P. Delectationē in exornatione: in iudicio aut ſæuitiam aut clementiam iudicis: in ſuaſione autem aut ſpem aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuerſiarum? C.P. Vt rationem collocandi ad finem cuiuſque accommodem. C.F. Quonam tandem modo? C.P. Quia quibus in orationibus delectatio finis eſt, uarij ſunt ordines collocandi. Nam aut tēporum ſeruātur gradus, aut generū diſtributiones, aut à minoribus ad maiora aſcēdimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili uarietate diſtinguimus, cum parua magnis, ſimplicia coniunctis, obſcura dilucidis, læta triſtibus, incredibilia probabilibus intexìmus: quæ in exornationē cadunt omnia. C. F. Quid, in deliberatione quid ſpectas? C.P. Principia uel non lōga, uel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, ſua cauſa parati. Nec multum ſanè ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium: ſuaſio autem, futurarum. Quare ad fidem & ad motum adhibenda eſt omnis oratio. C.F. Quid in iudicijs, quæ eſt collocatio? C.P. Non eadē accuſatoris, & rei quod accuſator rerū ordinem proſe-

quitur, & ſingula argumẽta, quaſi haſta in manu collocata, uehemẽter proponit, cõcludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimonijs, accuratiúſque in ſingulis commoratur: perorationíſque præceptis, quæ ad incitandos animos ualent, & in reliqua oratione, paululum digrediens de curſu dicẽdi, utitur, & uehementius in perorando. eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat iudicem. C.F. Quid faciendum eſt contrà reo? C.P. Omnia longè ſecus: ſumenda principia ad beneuolentiam conciliandam: narrationes aut amputandæ quæ lædunt, aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ: firmamenta ad fidem poſita, aut per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda: perorationes autem ad miſericordiam conferẽdæ. C.F. Sempérne igitur ordinem collocãdi quem uolumus, tenere poſſumus? C.P. Non ſané. nam auditorũ aures moderãtur oratori prudenti & prouido: & quod reſpuunt, immutandũ eſt. C.F. Expone deinceps quæ ipſius oratiõis uerborúmq; præcepta ſunt. C.P. Vnũ igitur genus eſt eloquẽdi ſua ſpõte fuſum: alterũ uerſum, atq; mutatũ. Prima uis eſt in ſimplicibus uerbis: in coniũctis ſecũda. Simplicia inueniẽda ſunt, coniũcta collocãda ſunt. Et ſimplicia uerba partim natiua ſunt, partim reperta. Natiua, ea quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta, quæ ex his facta ſunt. Et nouata aut ſimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum. Atque etiam eſt hæc diſtinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut ſint alia conſonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora: alia contrá. Tractatione autem, cum aut propria ſumuntur rerũ uocabula, aut addita ad nomẽ, aut noua, aut priſca, a

oratore modificata & inflexa quodãmodo, qualia ſunt ea quæ tranſferuntur aut immutantur, aut ea quibus tanquam abutimur, aut ea quæ obſcuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius quàm ſermonis conſuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de ſimplicibus uerbis, nunc de coniunctione quæro. C. P. Numeri quidam ſunt in coniunctione ſeruandi, conſecutióque uerborum. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas uerbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam ut in ſimplicibus uerbis quod non eſt Latinũ, ſic in coniunctis quod non eſt conſequens, uituperandũ eſt. Cõmunia autem ſimplicium coniunctorúmque ſunt hæc quinque quaſi lumina, dilucidum, breue, probabile, illuſtre, ſuaue. Dilucidum fit uſitatis uerbis, proprijs, diſpoſitis, aut circunſcriptione concluſa, aut intermiſſione, aut conciſione uerborũ. Obſcurum autem, aut lõgitudine aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione uerborũ. Breuitas autẽ conficitur ſimplicibus uerbis, ſemel unaquaque re dicenda, nulli rei niſi ut dilucide dicas, ſeruiendo. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt cõptum atque expolitum, ſi eſt authoritas & pondus in uerbis, ſi ſententiæ uel graues, uel aptæ opinionibus hominũ & moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi & uerba grauitate delecta ponuntur, ac trãſlata & ſuperlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis quæ rem conſtituat penè oculos. Is enim maxime ſenſus attingitur: ſed cæ-

teri tamen, & maxime mens ipſa moueri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadũt in hanc illuſtrem omnia: eſt enim plus aliquanto illuſtre, quàm illud dilucidum. Altero fit ut intelligamus: altero uerò uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi, primùm elegantia & iucunditate uerborum ſonantiũ & lenium: deinde coniunctione, quæ neque aſperos habeat concurſus, neque diſiunctos atque hiantes: & ſit circũſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum uocis apto: habeátque ſimilitudinem æqualitatémque uerborum: tum ex contrarijs ſumpta uerbis, crebra crebris, paria paribus reſpondeant: relatáque ad idem uerbũ, & geminata atque duplicata, uel etiam ſæpius iterata ponantur: conſtructióque uerborum tum coniũctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. Fit etiam ſuauis oratio, cum aliquid aut inuiſum, aut inauditũ, aut nouum dicas. Delectat enim quicquid eſt admirabile, maximéque mouet ea quæ motum aliquem animi miſcet oratio, quǽque ſignificat oratoris ipſius amabiles mores: qui exprimuntur aut ſignificando iudicio ipſius ex animo humano ac liberali: aut inflexione ſermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari uidentur, ídque comitate fieri magis quàm uanitate. Sed multa ſunt ſuauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obſcurã, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, iudicandũ. C.F. Reliquũ eſt igitur, ut dicas de conuerſa oratione atq; mutata. C.P. Eſt itaque id genus totum ſitum in commutatione uerborum, quæ ſimplicibus in uerbis ita tractatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum cogat ab

batur oratio. Ex uerbo, cum aut propriũ, aut idem ſignificans, aut factum uerbum in plura uerba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum uerbũ reuocatur, aut aſſumpta uerba remouẽtur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit unum uerbũ ex duobus. In cõiunctis autem uerbis triplex adhiberi poteſt cõmutatio, non uerborũ, ſed ordinis tantũmodo: ut cum ſemel dictum ſit directe ſicut natura ipſa tulerit, inuertatur ordo, & idẽ quaſi ſurſumuerſus retróq; dicatur: deinde idẽ intercîſe atq; permiſte. Eloquẽdi autẽ exercitatio maxime in hoc toto conuertẽdi genere uerſatur. C.F. Actio igitur ſequitur, ut opinor. C.P. Eſt ita: quæ quidẽ oratori & cum rerũ & cum uerborum momentis cõmutanda maxime eſt. facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilẽ, & ſuauem, nõ uerbis, ſed uarietate uocũ, motu corporis, uultu. quæ plurimum ualebunt, ſi cum orationis genere conſentient, eiúſque uim ac uarietatem ſubſequentur.

C.F. Nũquidnam de oratore ipſo reſtat? C.P. Nihil ſanè præter memoriam, quæ eſt germana literaturæ quodãmodo, & in diſſimili genere perſimilis. Nam ut illa cõſtat ex notis literarũ, & ex eo in quo imprimuntur illæ notæ: ſic confectio memoriæ tanquã cera locis utitur, & in his imagines ut literas collocat. C.F. Quoniã igitur uis oratoris omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor eſſe eius partes: quarũ prima & poſtrema ad motum animi ualet. is enim initijs eſt & perorationibus concitãdus. Secũda narratio, & tertia cõfirmatio fidem facit orationi.

Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidẽ ferè ſemper, ta-

men reliquo in curſu orationis adhibēda eſt, maximéque cum aliquid aut cõfirmatum eſt, aut reprehēſum. Itaque ad fidem quoque uel plurimum ualet. Eſt enim amplificatio, uehemens quædã argumentatio: ut illa docēdi cauſa ſit, hæc cõmouēdi. C.F. *Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partes explicare.* C.P. *Faciam, & à principijs primùm ordiar. Quæ quidē ducũtur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autē trium rerum gratia, ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorũ primus locus eſt in perſonis, noſtris, diſceptatorũ, aduerſariorũ: è quibus initia beneuolētiæ conciliãdæ comparãtur aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iuſtitiæ, fidei, contrarijs rebus in aduerſarios conferendis, & cum ijs qui diſceptant, aliqua coniunctionis aut cauſa aut ſpe ſignificãda: & ſi in nos aliquod odium offenſ[iónue] collata ſit, tollenda ea, minuendáue, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autē ut audiamur & attente, à rebus ipſis ordiendũ eſt. Sed facillime auditor diſcit, & quid agatur intelligit, ſi cõplectare à principio genus naturámq; cauſæ, ſi definias, ſi diuidas, ſi neque prudentiã eius impedias confuſione partiũ, nec memoriã multitudine: quéq; mox de narratiõe dilucida dicētur, eadē etiã huc poterũt rectè referri. Vt attente autem audiamur, trium rerũ aliqua cõſequemur. nã aut magna quædã proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis apud quos res agetur. Sit autē hoc etiam in præceptis, ut ſiquãdo tempus ipſũ, aut res, aut locus, aut interuētus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduerſario dictum aliquod, & maxime in perorãdo, dea[tur]*

occaſionem nobis aliquam ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta trãſſerri. C. F. Quid in narratione quæ tandem conſeruanda ſint? C. P. Quoniam narratio eſt rerũ explicatio, & quædam quaſi ſedes ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſeruanda maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumpta ad ornãdum. Nam ut dilucide probabilitérque narremus, neceſſarium eſt: ſed aſſumimus etiã ſuauitatem. Ergo ad dilucide narrandum, eadem illa ſuperiora explicandi & illuſtrãdi præcepta repetemus, in quibus eſt breuitas: eáque ſæpiſſime in narratione laudatur, de qua ſupra dictum eſt. Probabilis autem erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi locis ea quæ narrabũtur, conſentient, ſi cuiuſque facti & euẽti cauſa ponetur, ſi teſtata dici uidebũtur, ſi cum hominum opinione, authoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione coniũcta, ſi probitas narrãtis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis ueritas, & uitæ fides. Suauis autẽ narratio eſt, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, ſi interpoſitos motus animorũ, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea ſequuntur quæ ad faciẽdam fidem pertinent. C. P. Ita eſt: quæ quidem in confirmationem & in reprehenſionem diuiduntur. Nã in confirmãdo; noſtra probare uolumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniã igitur omne quod in controuerſiam uenit, id aut ſit, nécne ſit, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: in primo coniectura

ualet, in altero definitio, in tertio ratio. C.F. *Teneo iſtã diſtributionẽ. Nũc cõiecturæ locos quæro.* C.P. *In uериſimilibus, & in proprijs rerũ notis poſita eſt tota. Sed appellemus docendi gratia uеriſimile, quod plerunque ita fiat: ut adoleſcẽtiam procliuiorẽ eſſe ad libidinem. Propriæ autẽ notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certúmq; declarat, ut fumus ignem. Veriſimilia reperiũtur ex partibus & quaſi mẽbris narrationis: ea ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, in euẽtis, in rerũ ipſarũ negotiorúmq; naturis. In perſonis, naturæ primùm ſpectãtur, ualetudinis, figuræ uiriũ, ætatis, mariũ, fœminarũ: atq; hæc quidẽ in corpore. Animi autem, aut quẽadmodũ affecti ſunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs: aut quẽadmodum cõmoti, cupiditate, metu, [illegible], moleſtia. Atque hæc quidẽ in natura ſpectãtur. In [illegible] genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, [illegible], honore[illegible], poteſtates, diuitiæ, libertas, & ea quæ ſunt ijs contraria. In locis autẽ & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an mõtoſi: læues, an aſperi: ſa[illegible]ubres, an peſtilentes: opaci, an aprici. & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deſe[illegible] [illegible]dificati, an uaſti: obſcuri, an rerum geſtarũ ueſtigijs nobi[illegible] conſecrati, an profani. In tẽporibus autem præſen[illegible]a & præterita & futur[illegible] cernuntur. In his ipſis uetuſta, recentia, inſtantia, [illegible] pòſt aut aliquãdo futura. Inſunt etia[illegible]m in tempo[illegible]ibus illa quæ temporis quaſi naturam n[illegible] ut hiems, uer, æſtas, autumnus. aut anni tempora: ut men[illegible] ut dies, ut nox, ho[illegible] tempeſtas, quæ ſunt naturalia. Fortuita autẽ, ſacrificia, feſti dies, nuptiæ. Iã facta & eu[illegible] [illegible] cõſilij ſunt, au[illegible] [illegible]tiæ, quæ eſt aut in caſu, a[illegible]t in quadã anim[illegible]*

ne. Caſu, cum aliter accidit ac putatum ſit. Permotione, cum aut oblimo, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis cauſa permouet. Eſt etiam in imprudētia neceſſitas ponēda. Rerū autem bonarum & malarū tria ſunt genera: nā aut in animis, aut in corporibus, aut extrà eſſe poſſunt. Huius igitur materiæ ad argumentum ſubiectæ perluſtrādæ animo partes erūt omnes, & ad id quod agetur, ex ſingulis coniectura capiēda. Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti ueſtigijs ſumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid quod ſenſu percipi poſſit: etiā ſi præparatum aliquid, ſi cōmunicatum cū aliquo, ſi poſtea uiſum, auditum, indicatum. Veriſimilia autē partim ſingula mouent ſuo pondere, partim etiam ſi uidentur eſſe exigua per ſe, multū tamen cū ſunt coaceru[illegible]a, proficiunt. Atq; in his ueriſimilibus inſunt nonnunquam etiā certe rerū & propriæ notæ. Maximam autē facit fidē ad ſimilitudinē ueri, primùm exemplum, deinde introducta rei ſimilitudo. Fabula etiā nōnunquā, etſi ſit incredibilis, tamen hom[illegible] cōmouet. C.F. Quid, definitionis quæ ratio eſt, & quæ uia? C.P. Non dubiū eſt id quidē, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadā, aut etiā communium frequētia, ex quibus propriū quid ſit eluceat. Sed quoniā de proprijs o[illegible]tur plerunq; magna diſſenſio, definiēdum eſt ſæpe ex contrarijs, ſæpe etiam ex diſſimilibus, ſæpe ex paribus. Quāobrem deſcriptiones quoque ſunt in hoc genere ſæp[illegible] aptæ, & enumeratio conſequentiū, in primíſque co[illegible]mouet explicatio uocabuli [illegible] nominis. C.F. S[illegible]poſita iā ferè ea quæ de[illegible] quæque de facti ap[illegible]iatione quærūtur. Nēpe

igitur ea reſtant, quæ cum factum conſtet & nomen, qualia ſint, uocatur in dubium. C.P. Eſt ita ut dicis. C.F. Quæ ſunt igitur in eo genere partes? C.P. Aut iure factum depellitur, aut ulciſcendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique neceſſitate, inſcitia, caſu. Nam quæ motu animi & perturbatione facta ſine ratione ſunt, ea defenſionē contra crimen in legitimis iudicijs non habēt, in liberis diſceptationibus habere poſſunt. Hoc in genere, in quo quale ſit quæritur, ex cōtrouerſia, iure & rectène factum ſit, quæri ſolet: quorū diſputatio ex locorum deſcriptione ſumenda eſt. C.F. Ageſis ergo, quoniam in confirmationem & reprehēſionem diuiſeras orationis fidem, & dictum de altero eſt, expone nunc de reprehēdendo. C.P. Aut totum eſt negandum quod in argumentatione aduerſarius ſumpſerit, ſi fictum aut falſum eſſe poſſis dicere: aut redarguēda ea quæ pro ueriſimilibus ſumpta ſunt. Primū dubia ſumpta eſſe pro certis. Deinde etiā in perſpicuè falſis eadem poſſe dici. Tū ex ijs quæ ſumpſerint, non effici quæ uelint. Accedere autem oportet ad ſingula, ſic uniuerſa frāgentur. Cōmemorāda ſunt etiam exēpla quibus ſimili in diſputatione creditum non ſit: conquerēda conditio communis periculi, ſi ingenijs hominū criminoſorū ſit expoſita uita innocentiū. C.F. Quoniā unde inueniūtur quæ ad fidem pertinēt, habeo: quēadmodū in dicendo ſingula tractentur, expecto. C.P. Argumentationem quærere uideris, quæ eſt argumenti explicatio: quæ ſumpta ex ijs locis qui ſunt expoſiti, conficienda & diſtinguenda dilucide eſt. C.F. Planè iſtuc ipſum deſidero. C.P. Eſt ergo (ut suprà dictum eſt) explicatio

argumenti, argumentatio: ſed ea cōficitur, cum ſumpſeris aut nō dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per ſe uidetur. Argumentādi autē duo ſunt genera: quorū alterū ad fidem directò ſpectat: alterū ſe inflectit ad motum. Dirigitur, cū propoſuit aliquid quod probaret, ſumpſitq; ea quibus uteretur: atque his confirmatis, ad propoſitū ſeſe retulit, atque cōcluſit. Illa autē altera argumentatio, quaſi retro & contrà prius ſumit quæ uult, eáque confirmat: deinde id quod proponendū fuit, permotis animis iacit ad extremum. Eſt autē illa uarietas in argumentando, & non iniucunda diſtinctio, ut cū interrogamus noſmetipſos, aut percōtamur, aut imperamus, aut optamus: quæ ſunt cum alijs compluribus ſentētiarum ornamenta. Vitare autem ſimilitudinē poterimus, non ſemper à propoſito ordientes, & ſi non omnia confirmando diſputabimus, breuitérque interdū, quæ erunt ſatis aperta, ponemus: quódque ex his efficietur, ſi id apertum ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere. C.F. Quid, illa quæ ſine arte appellātur, quæ iādudum aſſumpta dixiſti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? C.P. Illa uerò indigent: & nec eò dicuntur ſine arte, quòd ita ſunt, ſed quòd ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maxime in teſtibus. Nam de toto genere teſtiū, quàm id ſit infirmū, ſæpe dicēdum eſt: & argumēta, rerū eſſe propria: teſtimonia, uoluntatū: utendúmq; eſt exēplis, quibus teſtibus creditum non ſit: & de ſingulis teſtibus, ſi natura uani, ſi leues, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundia, ſi miſericordia impulſi, ſi præmio, ſi gratia a[illegible]: comparandíque ſuperiore cū authoritate teſtiū,

quibus tamen creditum nõ ſit. Sæpe etiã quæſtionibus reſiſtendũ eſt, quòd, & dolorẽ fugiẽtes multi in tormẽtis ementiti perſæpe ſunt, moríque maluerũt falſum fatẽdo, quàm uere inficiãdo dolere. Multi etiã ſuam uitã neglexerũt, ut eos qui his cariores quàm ipſi ſibi eſſẽt, liberarẽt. Aliȷ̃ autẽ, aut natura corporis, aut cõſuetudine dolendi, aut metu ſupplicȷ̃ aut mortis, uim tormentorũ pertulerunt. Aliȷ̃ ementiti ſunt in eos quos oderãt. Atque hæc exẽplis firmanda ſunt. Neque eſt obſcurũ, quin quoniã in utraque parte ſunt exẽpla, & item ad coniecturã faciẽdam loci, in cõtrariȷ̃s cõtraria ſint ſumenda. Atque etiam incurrit alia quædã in teſtibus & in quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea quæ dicta ſunt, ſi aut ambigue, aut inconſtanter, aut incredibiliter dicta ſunt, aut etiã aliter ab alio dicta, ſubtiliter reprehendũtur. C.F. *Extrema tibi pars reſtat orationis, quæ poſita in perorando eſt de qua ſanè uelim audire.*

C.P. *Facilior eſt explicatio perorationis. Nã eſt diuiſa in duas parteis, amplificationẽ, & enumerationẽ. Augẽdi autẽ & hic eſt proprius locus in perorãdo: & in curſu ipſo orationis declinationes ad amplificandũ dãtur cõfirmata re aliqua, aut reprehẽſa. Eſt igitur amplificatio, grauior quædã affirmatio, quæ motu animorũ conciliet in dicẽdo fidẽ. Ea & uerborũ genere cõficitur, & rerũ. Verba ponẽda ſunt quæ uim habeãt illuſtrãdi, nec ab uſu ſint abhorrẽtia, grauia, plena, ſonãtia, iũcta, facta, cognominata, non uulgata, ſuperlata, in primíſque trãſlata, nec in ſingulis uerbis, ſed in continentibus ſoluta, quæ dicũtur ſine coniũctione, ut plura uideãtur. Augẽt etiam relata uerba, iterata, duplicata, & ea quæ aſcẽdunt gradatim ab humilioribus uerbis ad*

ſuperiora. Omninóq; ſemper quaſi naturalis, & non explanata oratio, ſed grauibus referta uerbis, ad augendũ accõmodatior. Hæc igitur in uerbis, quibus actio uocis, uultus & geſtus congruens, & apta ad animos permouẽdos, accommodata eſt. Sed & in uerbis, & in actione cauſa erit tenenda, & pro re agenda. Nã hæc quia uidentur perabſurda, cum grauiora ſunt quàm cauſa, diligenter ferè, quid quenque deceat iudicandũ eſt. Rerum amplificatio ſumitur eiſdem locis omnibus, quibus illa quæ dicta ſunt ad fidẽ: maxméq; definitiones ualẽt conglobatæ, & cõſequentiũ frequentatio, & contrariarũ, & diſſimiliũ, & inter ſe pugnãtium rerũ conflictio, & cauſæ, & ea quæ ſunt de cauſis orta, maximéque ſimilitudines, & exẽpla: fictæ etiam perſonæ, muta denique loquãtur. Omninóque ea ſunt adhibenda, ſi cauſa patitur, quæ magna habẽtur: quorũ eſt duplex genus. Alia enim magna natura uidẽtur, alia uſu. Natura, ut cæleſtia, ut diuina, ut ea quorũ obſcuræ cauſæ, ut in terris mundóque admirabilia quæ ſunt: ex quibus, ſimilibúſque, ſi attendas, ad augendũ permulta ſuppetunt. Vſu quæ uidentur hominibus aut prodeſſe, aut obeſſe uehemẽtius. quorũ ſunt genera ad amplificãdũ tria. nã aut charitate mouentur homines, ut deorũ, ut patriæ, ut parentum: aut amore, ut fratrũ, ut coniugum, ut liberorũ, ut familiarium: aut honeſtate, ut uirtutum, maximéq; earũ quæ ad cõmunionem hominũ, & liberalitatẽ ualẽt. Ex ijs & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda, & in eos à quibus ea uiolata ſunt, odia incitãtur, & miſeratio naſcitur, proprius locus augendi in ijs rebus aut amiſſis, aut amittẽdi periculo. Nihil eſt enim tã miſerabile, quàm ex beato miſer. Et hoc totum

quidem moueat, ſi bona ex fortuna quis cadat, & à quorũ charitate diuellatur, quæ amittat, aut amiſerit, in quibus malis ſit, futurúſue ſit, exprimatur breuiter. Cito enim areſcit lachryma, præſertim in alienis malis. Nec quicquã in amplificatione nimis enucleãdum eſt. minuta eſt enim omnis diligentia: hic autem locus grãdia requirit. Illud iã eſt iudicij, quo quaque in cauſa genere utamur agendi. In illis enim cauſis quæ ad laudationẽ exornantur, ij loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt expectationem, admirationẽ, uoluptatem. In cohortationibus autẽ, bonorũ ac malorum enumerationes & exẽpla ualent plurimum. In iudicijs, accuſatori ferè, quæ ad iracundiã: reo plerunque, quæ ad miſericordiã pertinẽt. Nonnũquam tamẽ accuſator miſericordiã mouere debet, & defenſor iracũdiam. Enumeratio reliqua eſt, nonnunquam laudatori, ſuaſori nõ ſæpe, accuſatori ſæpius quàm reo neceſſaria. Huius ipſa tẽpora duo ſunt: ſi aut memoriæ diffidas eorũ, apud quos agas, uel interuallo tẽporis, uel lõgitudine orationis: aut frequẽtatis firmamẽtis orationis, & breuiter expoſitis, uim eſt habitura cauſa maiorẽ. Et reo rarius utẽdũ eſt, quòd ponẽda ſunt cõtraria, quorũ diſſolutio in breuitate latebit, aculei pũgent. Sed erit in enumeratiõe uitãdũ ne oſtẽtatio memoriæ ſuſcepta uideatur eſſe puerilis. Id effugiet, qui nõ omnia minima repetet, ſed breuia ſingula attingens, põdera rerũ ipſa cõprehẽdet. C.F. Quoniã & de ipſo oratore, & de oratione dixiſti, expone eũ mihi nũc, quem ex tribus extremum propoſuiſti quæſtionis locũ. C.P. Duo ſunt, ut initio dixi, quæſtionũ genera, quorũ alterũ finitũ tẽporibus & perſonis, cõtrouerſiã & cauſam appello: alterũ

infinitum, nullis neq; perſonis neque tẽporibus notatũ, propoſitũ uoco. Sed eſt cõſultatio quaſi pars cauſæ quædá, & cõtrouerſiæ. Ineſt enim infinitũ in definito, & ad illud tamen referũtur omnia. Quãobrem prius de propoſito dicemus, cuius genera ſunt duo: cognitionis alterũ: eius ſciẽtia eſt finis, ut uerine ſint ſenſus. alterum actionis, quod refertur ad efficiẽdum quid: ut ſi quæratur quibus officijs amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria: ſit nécne, quid ſit, quale ſit. Sit nécne, ut, ius in natura ſit, an in more. Quid autem ſit, ſitne ius id quod maiori parti ſit utile. Quale autem ſit, iuſtè uiuere ſit nécne utile. Actionis autem duo ſunt genera. Vnum ad perſequẽdum aliquid, aut declinandũ: ut quibus rebus adipiſci gloriã poſſis, aut quomodo inuidia uitetur. Alterũ, quod ad aliquod commodũ uſũmque refertur, ut quẽadmodum ſit Reſpublica adminiſtrãda, aut quẽadmodum in paupertate uiuẽdum. Rurſus autem ex cognitionis conſultatione, ubi ſit nécne ſit, aut fuerit, futurúmue ſit, quæritur, unũ genus eſt quæſtionis, poſſítne aliquid effici: ut cum quæritur ecquiſnam perfectè ſapiens eſſe poſſit. Alterum, quemadmodũ quidque fiat, ut quonam pacto uirtus pariatur, naturáne, an ratione, an uſu. Cuius generis ſunt omnes in quibus ut in obſcuris naturalibúſq; quæſtionibus cauſæ rationéſq; rerũ explicãtur. Illius autẽ generis, in quo quid ſit id de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera: quorũ in altero diſputãdum eſt, aliud an idem ſit, ut pertinacia & perſeuerãtia: in altero autẽ deſcriptio generis alicuius & quaſi imago exprimẽda eſt, ut qualis ſit auarus, aut quid ſit ſuperbia. Tertio autẽ in genere in quo quale ſit quæritur, aut de honeſtate, aut

de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic: ut, honeſtúmne ſit pro amico periculum aut inuidiam ſubire. De utilitatē autem ſic: ut, ſitne utile in republica adminiſtrādа uerſari. De æquitate uerò ſic: ut, ſitne æquū amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo quale ſit quæritur, exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolū quæritur quid honeſtū ſit, quid utile, quid æquum, ſed etiam ex cōparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius, atque etiam quid honeſtiſſimum, quid utiliſſimū, quid æquiſſimum: cuius generis illa ſunt, quæ præſtantiſſima ſit dignitas uitæ. Atque ea quidem quæ dixi, cognitionis ſunt omnia. Reſtant actionis, cuius alterum eſt præcipiendi genus, quod ad rationem officij pertinet: ut quemadmodum colendi ſint parentes. Alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus (quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt) uel gignendos, uel concitādos. Atque ferè hæc eſt partitio conſultationum. C.F. Cognoui: ſed quæ ratio eſt in his inueniēdi & diſponendi requiro. C.P. Quid tu? aliámne cenſes, & nō eandem eſſe quæ eſt expoſita, ut ex ijſdem locis ad fidem & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in alijs ratio, eadem huc trāſfertur. Cognita igitur omni distributione propoſitarū conſultationum; controuerſiarum & cauſarum genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delectationem ſectatur aurium: alte-

rius,ut obtineat,probet,& efficiat quod agit,omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius exornatio dicitur:quod cum latum genus eſſe poteſt,ſanéque uarium, unum ex eo delegimus, quod ad laudãdos claros uiros ſuſcepimus,& ad improbos uituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus eſſe poſſit,aut in quo magis oratur in cognitione uirtutum uitiorúmque uerſetur. Reliquũ autem genus cauſarũ aut in prouiſione poſteri tẽporis,aut in præteriti diſceptatione uerſatur:quorũ alterum deliberationis eſt,alterum iudicij. Ex qua partitione tria genera cauſarũ extiterunt: unum,quod à meliori parte laudationis eſt appellatũ, deliberationis alterum,tertiũ iudiciorũ. Quamobrẽ de primo primum, ſi placet,diſputemus. C.F. Mihi uerò placet. C.P. Ac laudandi uituperãdíque rationes,quæ non ad bene dicendum ſolum,ſed etiam ad honeſte uiuẽdum ualent, exponam breuiter, atque à principijs exordiar & laudandi & uituperãdi. Omnia enim ſunt profecto laudanda,quæ coniuncta cum uirtute ſunt: & quæ cum uitijs,uituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas,alterius turpitudo. Cõficitur autem genus hoc dictionis,narrandis exponendíſque factis,ſine ullis argumẽtationibus,ad animi motus leniter tractandos magis,quàm ad fidẽ faciendam aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur,ſed ea quæ certa, aut pro certis poſita ſunt,augentur. Quamobrem ex ijs quæ antè dicta ſunt,& narrãdi & augendi præcepta repetentur. Et quoniã in his cauſis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris & ad delectationẽ refertur,utendũ erit ijs in oratione ſingulorum uerborũ inſignibus,

quæ habent plurimum ſuauitatis: id eſt, ut factis uerbis aut uetuſtis, aut tranſlatis frequēter utamur: & in ipſa conſtructione uerborū, ut paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circunſcripta numeroſe, non ad ſimilitudinem uerſuū, ſed ad explendum aurium ſenſum, apto quaſi quodā uerborum modo. Adhibendáque frequentius etiam illa ornamenta rerū ſunt, ſiue quæ admirabilia, nec opinata: ſiue ſignificata monſtris, prodigijs, oraculis: ſiue quæ uidebūtur ei de quo agimus, accidiſſe diuina, atq; talia. Omnis enim expectatio eius qui audit, & admiratio, & improuiſi exitus habent aliquā in audiendo uoluptatem. Sed quoniā in tribus generibus bona maláue uerſantur, externis, corporis & animi: prima ſunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter modicéque laudato, aut, ſi erit infame, prætermiſſo: ſi humile, uel præterito, uel ad augendā eius quē laudas, gloriam, tacito: deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit & facultatibus dicendū. Poſtea de corporis bonis: in quibus quidē quæ uirtutem maxime ſignificat, facillime forma laudatur. Deinde eſt ad facta ueniendum: quorum collocatio triplex eſt. aut enim temporū ſeruandus eſt ordo: aut in primis recentiſſimum quodque dicendum: aut multa & uaria facta in propria uirtutum genera ſunt digerenda. Sed hic locus uirtutum atque uitiorum latiſſime patens, ex multis & narijs diſputationibus nūc in quādam anguſtam & breuē concludetur. Eſt igitur uis uirtutis duplex. Aut enim ſcientia cernitur uirtus, aut actione. Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quéque grauiſſimo nomine ſapientia appellatur, hæc ſciētia pollet una. Quæ uerò moderandis cupiditatibus, regendíſque

animi motibus laudatur, eius eſt munus in agendo, cui temperātiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus, domeſtica: in publicis, ciuilis appellari ſolet. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in communes diſtributa eſt: duobúſque modis in rebus commodis diſcernitur, & ea quæ abſunt, non expetendo: & ab iis quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. nam quæ uenientibus malis obſtat, fortitudo: quæ quod iā adeſt, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur, cuius eſt liberalitas in uſu pecuniæ, ſimúlque altitudo animi in capiendis incommodis, & maxime iniuriis, & omne quod eſt eius generis graue, inſedatum & turbulentū. In communione autem quæ poſita pars eſt, iuſtitia dicitur, eáque erga deos religio, erga parentes pietas, uulgò autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atque hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quaſi miniſtræ comitéſque ſapientiæ: quarum altera, quæ ſint in diſputando uera atque falſa, quibúſque poſitis quid ſequatur, diſtinguit, & iudicat: quæ uirtus omnis in ratione ſcientiáque diſputandi ſita eſt: altera autem oratoria. Nihil enim eſt aliud eloquentia, niſi copioſè loquens ſapientia: quæ ex eodem hauſta genere, quo illa quæ in diſputando, uberior eſt atque latior, & ad motus animorum, uulgíque ſenſus accommodatior. Cuſtos uerò uirtutum omnium, dedecus fugiēs, laudémque maxime conſequens, uerecundia eſt. Atque hi ſunt quidem ferè quaſi quidam habitus animi ſic affecti & conſtituti, ut ſint ſinguli inter ſe proprio

uirtutis genere diſtincti, à quibus ut quæque res geſta eſt, ita ſit honeſta neceſſe eſt, ſumméque laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutem quaſi præculti & præparati rectis ſtudijs & artibus, ut in ſuis rebus ſtudia literarum, ut numerorum ac ſonorum, ut menſuræ, ut ſyderum, ut equorum, ut uenandi, ut armorum. In communibus propenſiora ſtudia in aliquo genere uirtutis colendo, aut diuinis rebus deſeruiendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus præcipuè atque inſigniter diligendis. Atque hæc quidē uirtutum: uitiorum autem ſunt genera contraria. Cernenda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutem uidentur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiā immanitas in uoluptatibus aſpernandis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientiam contemnendis honoribus, & liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iuſtitiam acerbitas, & religionem ſuperſtitio, & lenitatem mollitia animi, & uerecundiam timiditas, & illam diſputandi prudentiā concertatio, captatióque uerborum, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquendi. Studijs autem bonis ſimilia uidentur ea quæ ſunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis uis laudandi uituperandique ex his ſumetur uirtutum uitiorúmque partibus: ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maxime, quemadmodū quiſque generatus, quēadmodum educatus, quemadmodū inſtitutus, moratúſq; fuerit, & ſiquid cui magnum aut incredibile acciderit, maximéque ſi id diuinitus accidiſſe potuerit uideri: tū quod quiſque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea quæ pro-

poſita ſunt uirtutum genera, accommodabũtur, ex illíſque iiſdem inueniendi locis cauſæ rerum, & euẽtus, & conſequentia requirentur. Neque uerò *mors eorũ quorum uita laudabitur, ſilentio præteriri debebit, ſi modò quid erit animaduertendũ aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus quæ poſt mortem erunt conſecutæ.* C.F. *Accepi iſta, didicíque breuiter non ſolum quemad modum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer ut poſſem ipſe iure laudari.* Videamus *igitur deinceps, in ſententia dicenda quam uiã & quæ præcepta teneamus.* C.P. *Eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in conſilio dan do, ſententiáque dicenda, ut illa prima ſint ſuaſori aut diſſuaſori uidenda, quid aut poſſit fieri, aut non poſſit: & quid aut neceſſe ſit, aut non neceſſe.* Nam *& ſiquid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quanuis utile ſit: & ſiquid neceſſe eſt (neceſſe autem id eſt, ſine quo ſalui liberíue eſſe non poſſumus) id eſt reliquis & honeſtatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum.* Cũ *autem quæritur quid fieri poſſit, uidendum etiam eſt quàm facilè poſſit.* Nam *quæ perdifficilia ſunt, perinde habenda ſæpe ſunt, ac ſi effici non poſſint.* Et *cum de neceſſitate attendemus, etſi aliquid non neceſſarium uidebitur, uidendũ tamen erit quàm ſit magnum.* Quod *enim permagni intereſt, pro neceſſario ſæpe habetur.* Itaque *cum conſtet hoc genus cauſarum ex ſuaſione & diſſuaſione, ſuaſori proponitur ſimplex ratio, ſi & utile eſt, & fieri poteſt, fiat.* Diſſuaſori *duplex: una, ſi non utile eſt, ne fiat: altera, ſi fieri non poteſt, nec ſuſcipiatur.* Sic *ſuaſori utrunque docendum eſt, diſſuaſori alterum infirmare ſat eſt.* Quare *quoniam in his uerſa-*

tur omne conſilium duobus, de utilitate antè dicamus, quæ in diſcernendis bonis maliſque uerſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt: ut uita, pudicitia, libertas: ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, ut ea quæ ſita ſunt in officijs atque uirtutibus: alia quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes & copiæ. Eorũ autem quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim cõmoditate aliqua expetuntur. Honeſtate, ea quæ proficiſcuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulò antè eſt dictum, quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Cõmoditate autẽ aliqua, quæ ſunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. quorum alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuerſa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Eſt etiã quaſi quædam materies ſubiecta honeſtati, quæ maxime ſpectatur in amicitijs: amicitiæ autem charitate & amore cernuntur. Nã cum deorum, tum parentum patriǽque cultus, eorúmque hominum qui aut ſapientia aut opibus excellunt, ad charitatem referri ſolet. Cõiuges autem, & liberi, & fratres, & alij quos uſus familiaritáſque coniũxit, quanquam etiã charitate ipſa, tamen amore maxime cõtinentur. In his igitur rebus cum bona ſint, facile eſt intellectu quæ ſint cõtraria. Quod ſi ſemper optima tenere poſſemus, haud ſanè, quoniam quidem ea perſpicua ſunt, cõſilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ uim habent maximam, perſæpe euenit ut utilitas cum honeſtate certet, earúmque rerũ contentio plerũque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honeſta propter utilitatem relinquantur, ad hãc difficultatẽ explicandã præcepta

referamus. Et quoniã non ad ueritatem ſolum, ſed etiã ad opiniones eorum qui audiunt, accommodanda eſt oratio, hoc primum intelligamus, hominum duo eſſe genera: alterũ indoctum & agreſte, quod anteferat ſemper utilitatem honeſtati: alterũ expolitum, quod rebus omnibus dignitatẽ anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iuſtitia, omníſque uirtus: illi autem alteri quæſtus, emolumentum, fructúſque proponitur, atque etiam uoluptas, quæ maxime eſt inimica uirtuti, bonique naturam fallaciter imitãdo adulterat, quam immaniſſimus quiſque acerrime ſequitur, neque ſolum honeſtis rebus, ſed etiam neceſſarijs anteponit. In ſuadendo, cum ei generi hominum conſilium des, ſæpe ſanè laudanda eſt, & illud uidendũ quanto magis homines mala fugiant, quàm ſequantur bona. Nam neque honeſta tam expetunt, quàm deuitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudẽ, quis ullum decus tam unquã expetat, quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam dedecus fugiat? quarũ rerum dolor grauis eſt. eſt genus hominum ad honeſtatem natum, malo cultu, prauiſque opinionibus corruptum. Quare in cohortando atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud ut doceamus qua ui bona conſequi, maláque uitare poſſimus. Sed apud homines bene inſtitutos, plurimum de laude & de honeſtate dicemus, maximéque ea uirtutũ genera tractabimus, quæ in cõmuni hominum utilitate tuenda augendáque uerſantur. Sin apud indoctos imperitóſque dicemus, fructus, emolumenta, uoluptates, uitationéſque dolorũ proferantur, addantur etiã contumeliæ atque ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quẽ non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen & dede-

cus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatem ſpectat, ex ijs quæ dicta ſunt, reperietur. Quid autem poſſit effici, nécne poſſit, in quo etiam quàm facilè poſſit, quámque expediat, quæri ſolet, maxime ex cauſis ijs quæ quãque rem efficiant, eſt uidendum. Cauſarũ autem genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ quæ ipſæ conficiunt, aliæ quæ uim aliquam ad conficiendũ afferunt. Itaque illæ ſuperiores, conficientes uocentur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut ſine his confici non poſſit. Conficiens autem cauſa, alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe: alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædam. cuius generis uis uaria eſt, & ſæpe aut maior, aut minor: ut & illa quæ maximam uim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autẽ aliæ cauſæ quæ aut propter principium, aut propter exitum conficiẽtes uocantur. Cum autẽ quæritur quid ſit optimum factu, aut utilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendũ impellit animos. Et quoniam de utilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuſcum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorũ, pecuniæ, ſociorum, earúmue rerum quæ ad quanque rem efficiendam pertinent, poſſimus uti, requirendum eſt. Neque ſolum ea ſunt quæ [illegible] *bis ſuppetũt, ſed etiam illa quæ aduerſan*[illegible] *ſi ex contẽtione proclivora* [illegible] *ffici poſſe quæ ſua*[illegible] *dem*[illegible]*, ſed curandum etiam ut illa fa*[illegible]*, proclima, iucunda uideantur. Diſſuadentibus autem, aut utilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque alijs ex præceptis, ſed ijſdem ex ſuaſionis locis. Vterque uero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quò notiora ſint,*

aut ueterũ, quò plus authoritatis habeant, copiam. Maximéque ſit in hoc genere meditatus, ut poſſit uel utilia ac neceſſaria ſæpe honeſtis, uel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem animos maxime proficient, ſi incitandi erũt, huiuſmodi ſententiæ, quæ ad explẽdas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad ulciſcendas iniurias pertinebunt. Si autem reprimendi, de incerto ſtatu fortunæ, dubijſq; euentis rerum futurarũ, & retinendis ſuis fortunis, ſi erũt ſecundæ: ſin autẽ aduerſæ, de periculo commonendi. Atq; hi quidẽ ſunt perorationis loci. Principia autem in ſententijs dicendis breuia eſſe debebunt: nõ enim ſupplex ut ad iudicẽ uenit orator, ſed hortator atque author. Quare proponere, qua mente dicat, quid uelit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortaríq; ad ſe breuiter dicẽtem audiendũ. Tota autẽ oratio ſimplex & grauis, & ſententijs debet ornatior eſſe, quàm uerbis. C. F. Cognoui iã laudationis & ſuaſionis locos: nunc quæ iudicijs accõmodata ſunt, expecto, ídque nobis genus reſtare unum puto. C. P. Recte intelligis. atque eius quidem generis finis eſt æquitas: quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed ex cõparatione nonnunquã, ut cum de uериſſimo accuſatore diſputatur, aut cũ hæreditatis ſine lege aut ſine teſtamento petitur poſſeſſio: in quibus cauſis [illegible] *æquiúſue ſit, quæritur: quas ad c*[illegible] *mẽtatio-*[illegible]*um ex ijs, de quibus mox* [illegible]*. Atq; etiam ante iudicium de conſtituendo* [illegible] *ſolet eſſe cõtentio, cum aut ſitne actio illi qui agit, aut iámne ſit, aut non iam eſſe deſierit, aut illáne lege, hiſne uerbis ſit actio, quæritur: quæ etiamſi antè quàm res in iudicium uenit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta*

non ſunt: tamẽ in ipſis iudicijs permagnum ſæpe habẽt pondus, cum ita dicitur, Plus petiſti, ſerò petiſti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, nõ his uerbis, non hoc iudicio. Quarum cauſarum genus eſt poſitum in iure ciuili, quod eſt in priuatarum ac publicarum rerum lege aut more poſitum: cuius ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſq;, nobis ad dicendum neceſſaria uidetur. Quare de conſtituendis actionibus, accipiendis ſubeundiſque iudicijs, de excipienda iniquitate actionis, de cõparãda æquitate, quòd ea ferè generis eius ſunt, ut quã quã in ipſum iudicium ſæpe dilabãtur, tamen ante iudicium tractanda uideantur: paululũ ea ſeparo à iudicijs, tẽpore magis agendi, quàm diſſimulitudine generis. Nam omnia quæ de iure ciuili, aut de æquo & bono diſceptantur, cadũt in eã formam, in qua quale quid ſit ambigitur, de qua dicturi ſumus, quæ in æquitate & iure maxime conſiſtit. In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus: ex quibus unus aliquis capiẽdus eſt, ſi plures nõ queas ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendũ eſt, ut quod obijcitur, factum neges: aut illud quod factũ fateare, neges eam uim habere, atque id eſſe quod aduerſarius criminetur. Aut ſi neque de facto, neque de facti appellatione ambigi poteſt, id quod arguêre, neges tale eſſe, quale ille dicat: & rectum eſſe quod feceris, concedẽdúmue defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum aduerſario, coniectura quadam: ſecundus autẽ definitione atq; deſcriptione aut informatione uerbi: tertius æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoſcendũ diſputatione tractandus eſt. Et quoniã ſemper is qui defendit, non ſolum reſiſtat oportet aliquo ſtatu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate oppo-

nenda, ſed etiam ratione ſubijciat recuſationis ſuæ. Primus ille ſtatus rationẽ habet iniquι criminis, ipſam negationẽ inficiationémque facti. Secundus, quòd non ſit in re, quod ab aduerſario ponitur in uerbo. Tertius, quòd id rectè factum eſſe defendet, quod ſine ulla nominis controuerſia factũ fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendũ eſt ab accuſatore id, quod ſi nõ eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea quæ ſic referũtur, continentia cauſarũ uocentur: quanquã non ea magis quæ contra rationem defenſionis afferũtur, quàm ipſæ defenſionis rationes continẽt cauſas. Sed diſtinguendi gratia, rationem appellamus eã quæ affertur à reo ad recuſandũ depellendi criminis cauſa: quæ niſi eſſet, quid defenderet nõ haberet. Firmamentũ autem, quod contrà ad labefactandã rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex rationis autẽ & ex firmamenti cõflictione & quaſi concurſu quæſtio exoritur quædã, quam diſceptationẽ uoco: in qua quid deueniat in iudiciũ, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Nã prima aduerſariorũ contentio diffuſam habet quæſtionẽ, ut in coniectura, cœperítne pecunias Decius. In definitione, minuerítne maieſtatem Norbanus. In æquitate, iuréne occiderit Opimius Gracchũ. Hæc quæ primã contentionem habent ex arguendo & reſiſtendo, lata, ut dixi, & confuſa ſunt. Rationum & firmamentorum contentio adducit in anguſtum diſceptationẽ. ea in coniectura nulla eſt: nemo enim eius quod negat factum, rationẽ aut poteſt aut debet aut ſolet reddere. Itaq; in his cauſis eadẽ & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema. In illis autem ubi ita dicitur, Nõ minuit maieſtatẽ, quòd egit de Cepione turbulentius: populi enim Ro. do

lor iuſtus uim tum illam excitauit, non tribuni actio. maieſtas autem, quoniam eſt magnitudo quædã populi Ro.*m eius poteſtate ac iure retinendo: aucta eſt potius quàm diminuta. & ubi ita refertur,* Maieſtas *eſt imperij, atque in omni populi* Ro. *dignitate, quam minuit is qui per uim multitudinis rẽ ad ſeditionem uocauit: exiſtit illa diſceptatio, minuerítne maieſtatem, qui uolũtate populi* Ro. *rem gratã & æquam per uim egerit.* In *his autem cauſis, ubi aliquid rectè factum, aut concedendũ eſſe factum defenditur, cum eſt facti ſubiecta ratio, ſicut ab* Opimio, Iure *feci, ſalutis omnium & conſeruandæ* Reip. *cauſa: relatúmque eſt ab* Decio, Ne *ſceleratiſſimũ quidẽ ciuem ſine iudicio iure ullo necare potuiſti: oritur illa diſceptatio, potuerítne rectè ſalutis* Reip. *cauſa ciuẽ euerſorem ciuitatis indemnatum necare.* Ita *diſceptationes eæ quæ in ijs controuerſijs oriũtur, quæ ſunt certis perſonis & temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ: detractíſque temporibus & perſonis rurſum ad conſultationis formam rationémque reuocantur.* Sed *in grauiſſimis firmamẽtis & illa ponenda ſunt, ſiqua ex ſcripto legis, aut teſtamenti, aut uerborũ ipſius iudicij, aut alicuius ſtipulationis aut cautionis opponũtur defenſioni contraria.* Ac *ne hoc quidem genus in eas cauſas incurrit, quæ coniectura continentur.* Quod *enim factum negatur, id argui nõ poteſt ſcripto. ne in definitionem quidem uenit genere ſcripti ipſius.* Nam *etiam ſi uerbum aliquod de ſcripto definiẽdũ eſt quam uim habeat, ut cum ex teſtamentis quid ſit penus, aut cum ex lege prædij quæritur quæ ſunt ruta cæſa: non ſcripti genus, ſed uerbi interpretatio controuerſiam parit.* Cũ *autem plura ſignificantur ſcripto propter uerbi aut*

uerborum ambiguitatem, ut liceat ei qui contrà dicat, eò trahere ſignificationem ſcripti, quò expediat, aut uelit: aut etiam ſi ambigue ſcriptum non ſit, uel à uerbis uoluntatem & ſententiam ſcriptoris abducere, uel alio ſe eadem de re contrariè ſcripto defendere: tum diſceptatio ex ſcripti contentione exiſtit: ut in ambiguis diſceptetur quid maxime ſignificetur: in ſcripti ſententiǽque contentione, utrum potius ſequatur iudex: in contrarijs ſcriptis, utrum magis ſit comprobandum. Diſceptatio autem cum eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inueniendi locis conijciantur. Quod quanquam ſatis eſt ei qui uidet quid in quoque loco lateat, quíque illos locos tanquam theſauros aliquos argumentorum notatos habet: tamen ea quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus. In coniectura igitur cum eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt. Sed accuſatorem pro omni actore & petitore appello. Poſſunt enim etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controuerſiarum genera uerſari. Sed hæc duo ſunt ei prima, cauſa, & euentus. Cauſam appello rationem efficiendi: euentum, id quod eſt effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſarum paulò antè in ſuaſionis locis diſtributa eſt. Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facultatem: eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit. quamobrem & utilia illi quem arguet, fuiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Vtilitatis coniectura mouetur, ſi illud quod arguitur, aut ſpe bonorum, aut malorum metu feciſſe dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere maiora

ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam facti, motus animorum, ſi ira recens, ſi odiũ uetus, ſi ulciſcẽdi ſtudium, ſi iniuriæ dolor, ſi honoris, ſi gloriæ, ſi imperij, ſi pecuniæ cupiditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris, ſi audax, ſi leuis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiens, ſi amans, ſi commota mẽte, ſi uinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi cum opinione celãdi, aut, ſi patefactum eſſet, depellẽdi criminis, uel perrumpẽdi periculi, uel in longinquum tempus differendi: aut ſi iudicij pœna leuior, quàm facti præmiũ: aut ſi facinoris uoluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti ſuſpicio confirmatur, cum & uoluntatis in reo cauſæ reperiuntur, & facultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi, uitationéq; alicuius incõmodi quæritur, ut aut ſpes aut metus impuliſſe uideatur, aut alius repẽtinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quàm ratio utilitatis impellit. Quamobrem ſint hæc dicta de cauſis. C.F. Teneo, & quæro qui ſint illi euentus quos ex cauſis effici dixiſti. C.P. Conſequentia quædã ſigna præteriti, & quaſi impreſſa facti ueſtigia: quæ quidem uel maxime ſuſpicionẽ mouent, & quaſi tacita ſunt criminum teſtimonia. Atque hæc quidem grauiora, quòd cauſæ communiter uidentur inſimulare & arguere omnes poſſe, quorum nõ interfuerit aliquid. Hæc proprie attingunt eos ipſos qui arguuntur: ut telum, ut ueſtigiũ, ut cruor, ut deprehenſum aliquid quod ablatum ereptúmue uideatur, ut reſponſum inconſtanter, ut hæſitatũ, ut titubatum, ut cũ aliquo uiſus, ex quo ſuſpicio oriatur, ut eo ipſo in loco uiſus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut ſcriptũ, aut obſignatũ, aut depoſitũ quippiã. Hæc enim & talia ſũt,

quæ aut in re ipſa, aut etiã antè quàm factum eſt, aut poſtea ſuſpicioſum crimen efficiãt. Quæ ſi non erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa diſputatione communi, non fuiſſe illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere aut occultare non poſſet, ut ita apertus eſſet, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentiæ eſſe coniũctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe expectandũ dum fateatur: argumentis peccata coniunci: & hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidẽ de argumentis. Sin autem erit etiam teſtium facultas: primum genus erit ipſum laudandum, dicendúmque, ne argumentis teneretur reus, ipſum ſua cautione feciſſe: teſtes effugere nõ potuiſſe. Deinde ſinguli laudentur. Quæ autem eſſent laudabilia, dictum eſt. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen ſæpe falſum eſt, poſſe rectè non credi: uiro bono & firmo, ſine uitio iudicis non poſſe non credi. Atque etiam ſi obſcuri teſtes erunt, aut tenues, dicendũ erit non eſſe ex fortuna fidem ponderandam: aut eos eſſe cuiuſque locupletiſſimos teſtes, qui id de quo agatur, facillime ſcire poſſint. Sin quæſtiones habitæ, aut poſtulatio ut habeãtur, cauſam adiuuabunt, confirmandum genus primum quæſtionum erit, dicendum de ui doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam niſi probaſſent, certè repudiaſſent. De inſtitutis Athenienſium, Rhodiorúmque doctiſſimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbiſſimum eſt) liberi ciuéſque torquentur. De noſtrorum etiam prudẽtiſſimorum hominum inſtitutis, qui cum de ſeruis in dominos quæri noluiſſent, de mæſtu tamen, & coniuratione quæ fa-

cta me conſule eſt, quærendum putauerunt. Irridenda etiam diſputatio eſt, qua ſolēt uti ad infirmādas quæſtiones, & meditata, puerilíſque dicenda: tum facienda fides, diligenter eſſe & ſine cupiditate quæſitū: dictáque quæſtionis, argumentis & coniectura ponderanda. Atque hæc accuſationis ferè membra ſunt. Defenſionis autem, primùm infirmatio cauſarum, aut non fuiſſe, aut non tantas, aut non ſibi ſoli, aut commodius potuiſſe idem conſequi, aut non his eſſe moribus, non ea uita, aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuiſſe. Facultatum autem infirmatione utetur, ſi aut uires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demonſtrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non ſe tam ineptum, ut id ſuſciperet, quod occultare nō poſſet: neque tam amentem, ut pœnas ac iudicia contemneret. Conſequentia autem diluet, exponendo non eſſe illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admiſſo conſequi poſſent: conſiſtét'qu: in ſingulis: & ea, aut eorum quæ ipſe facta eſſe dicet, propria eſſe defendet potius quàm criminis: aut ſi ſibi cum accuſatore communia eſſent, pro periculo potius quàm contra ſalutem ualere debere: teſtiúmque & quæſtionum genus uniuerſum, & quod poterit in ſingulis, ex reprehēſionis locis, de quibus antè dictum eſt, refellet. Harū cauſarum p[illegible]ia pia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur: denūtiabitúrque inſidiarū commune periculum, excitabuntúrque animi ut attendant. A reo autem, querela conflati criminis, collectarúmq; ſuſpicionū, & accuſatoris inſidiæ, & itèm commune periculum proferetur, animique ad miſericordiam allicientur, & modicè

beneuolĕtia iudicum colligetur. Narratio autem accuſatoris erit quaſi membratim geſti negotij ſuſpicioſa explicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſoris, aut præteritis aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum euentus erunt caſúſq; narrandi. In confirmandis autĕ noſtris argumentationibus, infirmandíſque contrarijs, ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi: reo mitigandi. Atq; hæc quidem utrique maxime in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coaceruatione uniuerſa: alteri, ſi planè cauſam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidq; diluerit, & miſeratione ad extremum. C. F. Scire mihi iam uideor quemadmodũ coniectura tractanda ſit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in iſto genere accuſatori defenſoríque præcepta. Vter enim definiendo deſcribendóq; uerbo magis ad ſenſum iudicis, opinionémque penetrarit: & uter ad communem uerbi uim, & ad eam præceptionĕ quam inchoatam habebunt in animis ij qui audient, magis & propius acceſſerit, is uincat neceſſe eſt. Non enim argumentando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicandó excutiendóque uerbo: ut ſi in reo pecunia abſoluto, rurſúsque reuocato, præuaricationem accuſator eſſe definiat omnem iudicij corruptelã ab reo: defenſor autem non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum, in qua etiamſi propius accedat ad conſuetudinem, mentémque ſermonis defenſoris definitio, tamen accuſator ſentĕtia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos qui leges ſcripſerũt, ratum habere iudicium, ſi totum corruptum ſit:

ſi unus accuſator corruptus ſit, reſcindere nititur æquitate, ut illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet: quǽque tamen complecteretur in iudicijs corruptis, ea uerbo uno præuaricationis comprehendiſſe dicitur. Defenſor autem teſtatur conſuetudinem ſermonis, uerbíque uim ex contrario reperiet quaſi ex uero accuſatore, cui contrarium eſt nomen præuaricationis: ex conſequētibus, quòd ea litera de accuſatore ſoleat dari iudici: ex nomine ipſo, quod ſignificat eum, qui in cōtrarijs cauſis, quaſi uariè eſſe poſitus uideatur. Sed huic tamen ipſi confugiendum eſt ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum authoritatem, ad finem aliquem periculi: communéque ſit hoc præceptum, ut cum uterque definierit quàmaxime potuerit ad cōmunem ſenſum, uímq; uerbi, tum ſimilibus, exēplíſque eorū qui ita locuti ſunt, ſuam definitionē ſentētiámq; confirmet. Atq; accuſatori in hoc genere cauſarū locus ille cōmunis, minime eſſe cōcedendū, ut is qui de re confiteatur, uerbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autem de ea quam propoſui æquitate nitatur, & ea cum ſecū faciat, non re, ſed deprauatione uerbi ſe urgeri queratur. Quo in genere percenſere poterit pleroſque inueniendi locos. Nam & ſimilibus u[illegible], & contrarijs, & conſequētibus, quanquam uterq; [illegible]men reus, niſi planè erit abſurda cauſa, frequētius. Amplifica[illegible]i autē cauſa, quæ aut cum digredientur à cauſa, di[illegible] ſolent, aut cum perorabūt, hæc uel ad odiū, uel ad miſericordiam, uel ad omnino animos iudicū mouēdos, ex ijs quæ ſunt antè poſita, ſumentur, ſi modò rerū magnitudo, hominúmue aut inuidia aut dignitas poſtulabit. C. F. Habeo iſta: nūc ea quæ cum quale ſit quippiam diſceptatur, quæri ex utraque

parte deceat, uelim audire. C. P. Confiteãtur in iſto genere qui arguuntur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehendũtur. Sed quoniam iure ſe feciſſe dicunt, iuris eſt omnis ratio nobis explicanda, quod diuiditur in duas partes primas, naturam atque legem: & utriuſque generis uis in diuinum & humanum ius eſt diſtributa: quorum æquitatis eſt unum, alterũ religionis. Aequitatis autẽ uis eſt duplex: cuius altera directi, & ueri, & iuſti, & (ut dicitur) æqui & boni ratione defenditur: altera ad uiciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia: in iniuria, ultio nominatur: atque hæc communia ſunt naturæ atque legis: ſed propria legis, & ea quæ ſcripta ſunt, & ea quæ ſine literis aut gentium iure, aut maiorum more retinẽtur. Scriptorũ autem, priuatum aliud eſt, publicum aliud. Publicum, lex, ſenatuſconſultum, fœdus. Priuatum, tabulæ, pactum, conuentum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut conſuetudine, aut conuentis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut noſtros mores legéſque tueamur, quodammodo naturali iure præſcriptum eſt. Et quoniam breuiter aperti fontes ſunt quaſi quidã æquitatis, meditata nobis ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea quæ dicẽda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulſanda iniuria, de ulciſcenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut neceſſitate, aut caſu quippiã fecerit, quod non concederetur iis qui ſua ſponte & uoluntate feciſſent, ad eius facti deprecationem ignoſcendi petenda uenia eſt, quæ ſumetur ex pleriſque locis æquitatis. Expoſitũ eſt, ut potui breuiſſime, de omni controuerſiarum genere, niſi præterea tu

quid requiris. C.F. Illud equidem, quod iam unum reſtare uideo, quale ſit cũ diſceptatio uerſatur in ſcriptis. C.P. Rectè intelligis: eo enim expoſito, munus promiſſi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus aduerſarijs præcepta communia. Vterque enim hanc ſignificationem qua utetur ipſe, dignam ſcriptoris prudẽtia eſſe defendet. Vterque id quod aduerſarius ex ambigue ſcripto intelligendũ eſſe dicet, aut abſurdũ, aut inutile, aut iniquum, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare cum cæteris ſcriptis, uel aliorum, uel maxime, ſi poterit, eiuſdem: quámque defendet ipſe, eam rem & ſententiam quemuis prudẽtem & iuſtum hominem, ſi integrum daretur, ſcripturum fuiſſe, ſed planius: eámque ſententiam quam ſignificari poſſe dicet, nihil habere aut captionis, aut uitij: contrariam autem ſi probarit, fore ut multa uitia, ſtulta, iniqua, contraria conſequantur. Cum autem aliud ſcriptor ſenſiſſe uidetur, aliud ſcripſiſſe: qui ſcripto nitetur, eum re expoſita recitatione uti oportebit: deinde inſtare aduerſario, iterare, renouare, interrogare num aut ſcriptum neget, aut cõtrà factum inficietur. Pòſt iudicem ad uim ſcripti uocet. Hac confirmatione uſus, amplificet rem lege laudanda, audaciámque confutet eius qui cum palàm contrà fecerit, idque fateatur, adſit tamen, factúmque defendat. Deinde infirmet defenſionẽ, cum aduerſarius aliud uoluiſſe aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferendum à quoquam potius latoris ſenſum, quàm a lege explicari. Cur ita ſcripſerit, ſi ita non ſenſerit. Cur cum ea quæ planè ſcripta ſint, neglexerit: quæ nunquã ſcripta ſint, proferat. Cur prudentiſſimos in ſcribendo uiros, ſummæ ſtultitiæ putet

eſſe dãnandos. Quid impedierit ſcriptorem quo minus exciperet illud quod aduerſarius tãquam ſi exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutum. Vtetur exẽplis ijs quibus idem ſcriptor: aut, ſi id nõ poterit, quibus alij quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, ſiqua poterit inueniri, quare nõ ſit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi: diſſentire aduerſarij uocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſa, de conſeruandis legibus, de periculo rerum publicarũ atque priuatarũ, cum alijs locis, tum in perorando maxime grauiter erit uehementérque dicendum. Ille autem qui ſe ſententia legis uoluntatéque defendet, in conſilio atque in mẽte ſcriptoris, non in uerbis ac literis uim legis poſitam eſſe defendet: quódq; nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darẽtur, atque ut ex facto cuiuſque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi uerbis legum, ac non ſententijs pareatur. Deinde genus eiuſmodi calliditatis & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidioſa querela. Et ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum neceſſitatemve pertineat, quod genus paulò antè attigimus, erit iiſdem æquitatis ſententijs contra acerbitatem uerborũ deprecandũ. Sin ſcripta inter ſe diſſentient, tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraque cõnexa & apta, ut quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæque proxime ſententiæ & ſcripti, eadẽ ad hoc genus cauſæ tertium trãſferãtur. Nã quibus locis in ambiguo defendimus eam ſignificationem quæ nos adiuuat, eiſdẽ in contrarijs le-

gibus noſtra lex defendēda eſt. Deinde eſt efficiēdū, ut alterius ſcripti ſententiā, alterius uerba defendamus. Ita quæ modò de ſcripto ſentētiáq; præcepta ſunt, eadē huc omnia transferamus. EXPOSITAE *ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa noſtra Academia floruerunt, neque ſine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam cōcludere, & uidere quæ ſumenda in argumentando ſint, quidque ex iis quæ ſumpta ſunt efficiatur, & uera à falſis, ueriſimilia ab incredibilibus diiudicare & diſtinguere, & aut male ſumpta, aut male concluſa reprehendere, & eadem uel anguſte diſſerere, ut Dialectici qui appellantur, uel ut Oratorem decet, late exprimere: illius exercitationis, & ſubtiliter diſputandi, & copioſe dicendi artis eſt. De bonis uerò rebus & malis, æquis iniquis, utilibus inutilibus, honeſtis turpibus, quam poteſt habere orator ſine illis maximarum rerum artibus facultatem aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quaſi indicia fontium illorū: ad quos ſi nobis iiſdem ducibus, aliiſue perueneris, tum & hæc ipſa melius, & multo maiora alia cognoſces. C. F. Ego uerò ac magno quidem ſtudio, mi pater, multiſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum maius expecto.*

M. T. CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

ORATORVM genera eſſe dicuntur tanquam poetarũ. id ſecus eſt: nam alterum eſt multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiã, ac Dithyrambici, quod magis eſt tractatũ à Latinis, ſuum quodvis eſt diuerſum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicũ uitioſum eſt, & in comœdia turpe tragicum. Et in cæteris ſuus eſt cuiuſq; certus ſonus, & quædã intelligẽtibus nota uox. Oratorũ autẽ ſiquis ita numerat plura genera, ut alios grãdes, aut graues aut copioſos: alios tenues, aut ſubtiles, aut breues: alios eis interiectos, & tanquã medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parũ. In re enim quod optimũ ſit, quæritur: in homine dicitur quod eſt. Itaque licet dicere & Ennium ſummum Epicum poetam, ſicui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Cæciliũ fortaſſe comicum. Oratorem genere non diuido, perfectũ enim quæro. Vnum eſt autem genus perfecti, à quo qui abſunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius, ſed in eodem non ſunt pares. Optimus eſt enim orator, qui dicendo animos audientiũ & docet & delectat & permouet. Docere debitũ eſt, delectare honorariũ, permouere neceſſariũ. hæc ut alius melius quàm alius, concedendum eſt: uerũ id fit non genere, ſed gradu. Optimum quidem unum eſt. & proximum, quod ei ſimillimum. ex quo perſpicuũ eſt: quod optimo diſſimillimum ſit, id eſſe deterrimum. Nam quoniam eloquentia conſtat ex uerbis, & ſententijs, perficiẽdum eſt ut pure, &

emendate loquentes, quod eſt Latine, uerborũ præterea & propriorum, & tranſlatorũ elegantiam perſequamur. In proprijs, ut aptiſſima eligamus: in trãſlatis, ut ſimilitudinem ſecuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera ſunt, quot diximus eſſe laudũ. Sunt enim docendi, acutæ: delectãdi, quaſi argutæ: commouẽdi, graues. Sed & uerborum eſt ſtructura quædam duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & ſententiæ ſuam compoſitionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: ſed earũ omnium rerum, ut ædificiorum, memoria eſt quaſi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo ſumma, erit orator peritiſſimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabantur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter ſeſe, ſed facultatibus differunt. Itaque nemo eſt orator, qui ſe Demoſthenis ſimilẽ eſſe nolit: at Menãder Homeri noluit. Genus enim erat aliud, id non eſt in oratoribus: aut etiam ſi eſt, ut alius grauitatem ſequens, ſubtilitatem fugiat, cõtrà, alius acutiorẽ ſe quàm ornatiorem uelit: etiam ſi eſt in genere tolerabili, certe non eſt in optimo. ſiquidem quod omnes laudes habet, id eſt optimum. Hæc dixi breuius equidem, quàm res petebat, ſed ad id quod agimus, non fuit dicendũ pluribus. Vnum enim cum ſit genus, id quale ſit quærimus. Eſt autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorũ oratorum ipſa uis ignota eſt, nota gloria. Nam alterũ multi uiderunt, uitioſi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia eſſe multa. Eſt enim uitioſum in ſententia, ſiquid abſurdũ, aut alienum, aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt. In uerbis, ſi inquinatum, ſi abiectum, ſi non

aptum, ſi durum, ſi longe petitum. hæc uitauerunt ferè omnes qui aut Attici numerãtur, aut dicunt Attice: ſed quatenus ualuerunt, ſani & ſicci duntaxat habeãtur, ſed ita, ut palæſtricæ ſpatiari in xyſto ut liceat, non ab Olympijs coronam petant. qui cum careant omni uitio, non ſunt contenti quaſi bona ualetudine, ſed uires, lacertos, ſanguinem quærunt, quandam etiam ſuauitatẽ coloris: eos imitemur, ſi poſſumus: ſin minus, illos potius, qui incorrupta ſanitate ſunt, quod eſt propriũ Atticorũ: quàm eos, quorum uitioſa abundãtia eſt, quales Aſia multos tulit. Quod cũ faciemus, ſi modo idipſum aſſequemur (eſt enim permagnum) imitemur, ſi poterimus, Lyſiam, & eius quidẽ tenuitatem potiſſimum. Eſt enim multis in locis grandior: ſed quia & priuatas ille pleraſque, & eas ipſas alijs, & paruarum rerum cauſulas ſcripſit, uidetur eſſe ieiunior, quoniam ſe ipſe conſulto ad minutarum genera cauſarum limauerit. Quod qui ita faciet, ut ſi cupiat uberior eſſe, nõ poſſit, habeatur ſanè orator, ſed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo ſæpe dicendum eſt in tali genere cauſarũ. Ita fit ut Demoſthenes certe poſſit ſummiſſe dicere, elate Lyſias fortaſſe non poſſit. Sed ſi eodem modo putant exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum ſunt, collocato, dici pro Milone decuiſſe, ut ſi de re priuata ad unum iudicem diceremus, uim eloquentiæ ſua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum ſermo iam increbuit, partim ſeipſos Atticæ dicere, partim neminem noſtrum dicere: alteros negligamus. ſatis enim his res ipſa reſpondet, cum aut non adhibeantur ad cauſas, aut adhibiti irrideantur: nam ſi arrideantur, eſſet id-

ipſum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipſi autem ſe non oratores eſſe profitentur, ſi teretes aures habent, intelligénſque iudicium, tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam inſcij faciendi, cum aliqua ſolertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiẽdi faſtidio, neque eos quidquam excelſum magnificúmque delectat: dicant ſe ſubtile quiddam & politum uelle, graue ornatúmque contemnere: id uero deſinãt dicere, qui ſubtiliter dicũt, eos ſolos Attice dicere, id eſt quaſi ſicce, & integre: & ample, & ornate, & copioſe, cum eadẽ integritate Atticorũ eſt, quid dubiũ eſt utrum orationem noſtrã tolerabilem tantum, an etiam admirabilẽ eſſe cupiamus? Non enim iam quærimus, quid ſit Attice, ſed quid ſit optime dicere: ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præſtantiſſimi ſunt ij qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demoſthenes, hunc ſiquis imitetur, eum & Attice dicturũ, & optime: ut quoniam Attici nobis propoſiti ſunt ad imitãdum, bene dicere id ſit Attice dicere. Sed cũ in eo magnus error eſſet, quale eſſet id dicẽdi genus, putaui mihi ſuſcipiendum laborem utilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, AEſchinis, Demoſtheniſque: nec conuerti ut interpres, ſed ut orator, ſententijs ijſdem, & earum formis tãquam figuris, uerbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo neceſſe habui reddere, ſed genus omniũ uerborũ, uímque ſeruaui: non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, ſed tanquã appẽdere. hic labor meus hoc aſſequetur, ut noſtri homines

quid ab illis exigant, qui ſe Atticos uolũt, & ad quem eos quaſi formulã dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides, eius enim quidam eloquentiã admirãtur, id quidem rectè, ſed nihil ad eum oratorem quẽ quærimus. Aliud eſt enim explicare res geſtas narrando, aliud argumentando criminari, criménue diſſoluere, aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre: num melius quàm Plato? neceſſe tamen eſt oratori quem quærimus, controuerſias explicare forenſes dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare ſi quis erit, qui Thucydidio genere cauſas in foro dicturũ eſſe profiteatur, is abhorreat etiam à ſuſpicione eius, quæ uerſatur in re ciuili & forẽſi: qui Thucydidẽ laudauit, aſcribat ſuæ noſtram ſententiam. Quin ipſum Iſocratẽ, quem diuinus author Plato ſuum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quémque omnes docti ſummum oratorem eſſe dixerunt, tamen hunc in numero non repono. non enim in acie uerſatur, & ferro, quaſi rudibus eius eludit oratio. A me autẽ (ut cũ maximis minima conferam) gladiatorum par nobiliſſimum inducitur. AEſchines tanquam æſerninus (ut ait Lucilius)

„ Non ſpurcus homo, ſed do[illegible]us & a[illegible]

„ Cum [illegible]acidiano hic compon[illegible]ur optimu' longe

„ Poſt homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari poſſe diuinius. Huic labori noſtro duo genera reprehenſorũ opponũtur: unum hoc (uerum melius Græci) à quo quæratur, ecquid poſſint ipſi melius Latine? alterũ, Quid iſtas potius legam, quàm Græcas? Iidem Andriam, &

Synephebos, nec minus Terẽtium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt. nec Andromacham aut Anthiopam, aut Epigonos Latinos recipiant, ſed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur eſt eorum in orationibus à Græco conuerſis faſtidium, nullum cum ſit in uerſibus? Sed aggrediamur iã quod ſuſcæpimus, ſi prius expoſuerimus, quæ cauſa in iudicium deducta ſit. Cũ eſſet lex Athenis nequis populiſcitũ faceret, ut quiſquã corona donaretur in magiſtratu prius quàm rationes detuliſſet. Et altera lex, eos qui à populo donarẽtur, in cõcione donari debere. quia in ſenatu Demoſthenes curator muris reficiendis fuit, eóſque refecit pecunia ſua: de hoc igitur Cteſiphon ſcitum fecit, nullis ab ipſo rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eáque donatio fieret in theatro populo conuocato, qui locus non eſt concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergô, beneuolẽtiǽque, quam erga populũ Athenieñſem haberet. Hunc igitur Cteſiphontem in iudicium adduxit AEſchines, quòd contra leges ſcripſiſſet, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa ſcripſiſſet, quoniam Demoſthenes nec uir bonus eſſet, nec benemeritus de ciuitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem formula cõſuetudinis noſtræ, ſed eſt magna. Habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utranque partem, & meritorum in Remp. contentionem ſanè grauem. itaque cauſa fuit AEſchini, quoniam ipſe à Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quod legationem ementitus eſſet, ut ulciſcendi inimici cauſa nomine Cteſiphontis iudiciũ fieret de

factis, famáque Demoſthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd ciuis improbus, ut optimus laudatus eſſet. Hanc multam AEſchines à Cteſiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, ſed iudicium factum eſt aliquot annis pòſt Alexandro iam Aſiam tenente, ad quod iudicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tam uiſendum, aut audiendum fuit, quàm ſummorum oratorum in grauiſſima cauſa accurata, & inimicitijs incenſa contentio? Quorum ego orationes, ſi, ut ſpero, ita expreſſero uirtutibus utẽs illorum omnibus, id eſt ſentẽtijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba perſequẽs eatenus, ut ea non abhorreant à more noſtro (quæ ſi è Græcis omnia conuerſa non erunt, tamen ut generis eiuſdem ſint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticæ uolunt dicere. Sed de nobis ſatis: aliquando enim AEſchinem ipſum Latine dicentem audiamus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

3 quæ nihil attinebant,
4 uocis, uultus, geſtus
4 tribus rebus aſſequi
4 eſſe uelimus.
4 recipere, quáſque res habere conueniret
4 quemadmodum poſſit oratio ad rationem oratoris officij accommodari,
5 perducti ſumus
6 uti uolumus aut à lege aut à
6 religionem, & ſi rogabimus
8 collocatione, literarum
8 intereſt. Principium
9 Item illud, quo leuiter [illegible]tato, aduerſarius
11 quod eam nos ſoli
12 abrogat oratori. Expoſitio
12 cum argumenta noſtra expoſuerimus
14 plures ſententias ſignificat
14 collegæ eius intercedere, ille nihilominus ciſtellam detulit.
16 aſſumpta ext[illegible] re,
17 rectè facta ex
17 defendat: ut [illegible] dicat
17 Ex comparatione cauſa
20 potiſſimum conſcriberemus.
20 cum de quinque oratoris
20 Deinde coniunctim
20 concluſionibus oratorem uti
20 locus erat proximus de
21 commodorum appetitione, ſpe,

24 tactu, odore, guſtu.
24 ueſtigium rei repertum fuerit,
26 dicerentur, ſciri: quæ
27 partes perſecuti ſumus:
29 quæremus partes iuris, utrum cum ea faciant, de quibus poſterius
30 petitionem, perſecutionem, aut &c.
32 geſtum à defenſore eſſe. deinde
34 hæ omnes tres
39 quos ille collegerit, potuiſſe
41 Quædam exemplaria non legunt, Miſeriam eſſe ullam, ſed tantum, Vllam eſſe.
41 Naufragio res iſta contigit.
51 diligenter & nobiſcum & ſine nobis conſyderabis: & nos
52 tormenta, auocationes hominum,
57 gloriæ, ciuitas, amicitiæ,
59 Si uituperemus, aliud iniuſte, aliud immodeſte, aliud ignaui, aliud ſtulte factum eſſe dicemus. Perſpicuum
60 negligentius commendandum. neque
63 Nam læditur arteria, ſi antè quàm leni uoce permulſa eſt, acri ... ore completur.
66 uerba item pronuntiationem.
66 inciderint in narrationem
68 artificium memoriam: quare
70 plura nouerit, quamuis
70 ad ſuum uſum commodum & arbitrium
71 in loco cubantem
73 quia rerum principia
81 ſcriptore profertur exemplum.

81 cum hominibus ſemen
82 conſuetu'ine noſtra. Quæ
89 ... ecalius
91 ... uia tubæ
93 retinet attentum,
97 ut ad res diſſimiles ſimilia uerba accõmodẽtur.
97 Et è contrario,
99 probibuit lex diutius
99 Saturninum fœde captum maiorum natu perfidia,
102 hoc pacto: Modo in patriam
105 licebit, imponite in me quidlibet,
114 & falſa ... fruſtrata jam
114 ſitis, tame... ...tuis me
114 de qua poſt... ...us diximus,
116 cur iudicio uelitis
117 in ipſo maleficio, uox
117 ſum... ſententiam, non
127 Se... ...murba... ſatis

DE ... NT. LIB. I.

134 beſtiarum modo ... gabantur:
139 ... orbitoris atq... & non
150 ...s, in oratorem nonnunquam
154 ornam... ...s ſumi poterunt. Nunc
156 quodd... deſtinatur auditori,
157 ...mplectit...r. In qua partitione uidendum
160 patiens, pudens an
160 Aut ſi... ...le non
161 philoſophiæ, poetricæ, geometricæ, literarum.

180 ſolum ſpectaretur, ac nihil

184 Primum comprehenſio, quæ

191 quod afferetur, quemadmodum

193 quæ ſi ſit ſemel indicata,

197 Zeuſim

201 & conſtitutiones, & indicationes continebat.

205 aut res alij modi eſt ac.

205 Res alij modi eſt tum

205 qua cogitatione animus & ſpe

208 cum uoluptate occupatio,

217 tribun. poteſtatem infirmat, minuit

218 uerbi cauſa, maieſtatem minuere, Docere

222 Infirmatio autem hæc erit,

223 non illo in tempore in teſt[illegible]nto

223 infirmationes, & propte[illegible] [illegible]dicationes

224 ut iure præſtare

224 authoritatem duri oper.

226 Incurrit huc [illegible]finitio: ſed nos h[illegible]

234 cum prætor eſſet in exp[illegible]dition[illegible] [illegible]ar.

236 tamen publ[illegible] [illegible]vortet

237 feciſſet, au[illegible] e [illegible] er[illegible]

239 nunc alteram c.[illegible] [illegible]us. Deprecatio

239 diu ductum eſt

242 dicerentur: qui t[illegible] [illegible]y.[illegible]

243 ea experiendo pulchra

245 (nihil e.p. fictam exempli [illegible]

247 Vetare, Tribunus militem [illegible] [illegible]ui uim ſibi inferre conaretur,

248 quaſi inventionis loco producendum [illegible] eſt: interrogandum utrum contendi poſſe neget

249 aſſumptiua inferetur, quamob.

252 perſcripſimus, ſi de his
253 Atqui lex nuſq.
257 Locos autem communes in hoc genere
258 in negotiali abſoluta,
259 Nunc compoſitis iJs
260 ueritas eſt. Eſt autem aliud
261 & malarum, utrarunque
261 Naturæ ius eſt
21 quæ aut fuerunt
2[illegible] memoria, & remunerandi
2[illegible]6 nominam⁹. Pariter aũt inuenias eſſe multas res
266 Quid igitur poteſt
267 de hone[illegible]ate deliberatum
283 ſententia? Quicquid
283 & certarum
299 quis ueſt. æqu. Q. Var.
302 Atqui u, i, i. a. per quam tenui
310 [illegible]greſſúmque uix uiderim,
312 on[illegible]umerabilia, & immenſa
330 non tant[illegible] [illegible]arum
330 hominem[illegible] [illegible] & [illegible]ommeminiſſe.
331 his quaſi e[illegible]
335 conſtat ignoſcen[illegible]
337 quàm Mam[illegible]as
344 quanquam non ita ſe rem
348 Ita que frater ex.
348 ue[illegible] entem, ne mol.
348 Equidem Craſſi, ita
350 ad Lucinum legere.
353 Qui enim [illegible]atus moderata pronuntiatione
358 ſcribere? Sicut Græci ſ, ſ, i. C: ſicut n.

360 *ſuperior leniore quodam*
361 *nequid uere non audeat*
369 *rebus aptum ad hoc*
373 *[illegible]eram ſuam multam e[illegible]timari*
373 *ſed etiam maior opini[illegible] quòd nemo*
377 *ſed in re poſitæ, ratione*
384 *ut omnes eas diligentes*
387 *animi plerunque indicant. Id tamen*
388 *tanquam ad aliquem*
388 *magna Græcia*
390 *non artificis ſtatera*
390 *ducebant, habitarunt in*
405 *quanta ſit inſolentia*
408 *Quare mihi nullo uidetur modo d.*
408 *illud facetum dictum*
431 *uideri lectiſſimum: prop.*
436 *commendatio oratoris in principio*
438 *aut augendo aut refellendo.*
453 *propugnare put[illegible]*
461 *in uerbis & [illegible] eli[illegible] qu[illegible] ū l[illegible]ber.*
466 *duæ, quis modo [illegible]*
474 *ex Academia [illegible]her[illegible]tus.*
475 *& Carnead[illegible]*
[illegible] *[illegible]re, tract[illegible] ex uulgi opinionibus*
481 *laudari quod terram, quàm quo[illegible] cro[illegible] re uideatur.*
481 *quique dulcitudine præter*
481 *quàm utroque in g.*
490 *uerò Manlium*
496 *quàm noſtra. ſed*
496 *rebar, haud opinabar*

527

507 natura modulantur ipſæ?
518 paulò antè, occurreret plurimis
519 ex Erycino cliente
521 Augebam etiam mol.
525 uberiores efferre fruges
525 Itaque quoniam hic, quod
526 ad rerum memoriam c.i.
527 Et dicere enim bene n.p.
eſſet honos eloquentia:
ſublatis in Siciliam tyrannis
T. Coruncanium
Ore Cethegus Veturio collega Philoni,
autem quartodecimo & quingenteſimo, ut
ludis Iu uentatis, quos
legum,
ſta cædes eſſet,
54[illegible] aliud dictare eodem à tempore
544 grauitas
551 ho[illegible] loquatur, loqui.
554 I[illegible]
556 N[illegible] ...iam.
556 ege [illegible]
557 L. Cæ[illegible]
560 & com[illegible]
561 uertebatur,
563 oratoris qualque
569 orationem multis, orator
579 S[illegible] orator
584 [illegible] um, M. Octauium Cn. filio
584 [illegible] erit) M. Octauium,
586 nec maioris con[illegible]
586 ætatem in diſparem

Digitized by Google

587 uigebat Antonio, & cum
587 curioſius eligeretis ex me
604 quidam inſolitæ adoleſ.
605 ſan guinem dependebat
609 nos capi ſummi
610 initium depuliſti,
610 ſtimari uelim.
610 explicabis? Vero, quam.
611 tanta, quanta in uiro cognouiſſe
614 commendationis habui, ut
611 quaſi quadrigis uehementem tranſuerſa
630 ſenſit ... ncendens, iudices
630 illud ... nſque, dira, ...
630 Græcæ hoc, an illud ... rit. Quonam
630 poeta fulgere, tonare,
643 de maieſtate populi
645 in hoc oratore dom... ...
648 dicendo nimium ...
652 ... tamen, quoc
653 ut corr... m ... a
663 ... dicat, &
665 docere ho... ... ant, ut
667 diligenti ... us
nec i... ... uctura quædā)
673 conaer... nnas ... qui ... m effugere uellet.
& hi ... numeri ſine cognitione illud
ut uer bis colligentur ...
ſuntur. At diſpondæus prox...
uer... ... diſſime dicere.
... uel uincibunt haud explicant. Pa-
... hoc me.

Digitized by Google

Digitized by Google